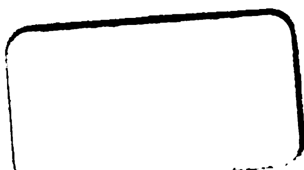

ГЛАСНИК

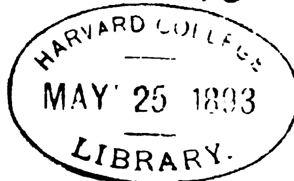
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXII.

С ЈЕДНИМ СНИМКОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1871.

HARVARD COLLEGE
MAY 25 1893
LIBRARY.

Где је што.

ОЧИГЛЕДНА НАСТАВА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ.

НАПИСАО И ЧИТАО У СЕДНИЦИ ФИЛОЛОШКО-ФИЛОСОФСКОГ ОДСЕКА

Милорад П. Шапчанин,

РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГА УЧЕНОГА ДРУШТВА.

I.

Исторички развитак. — Јан Коменски. — Русо̂. — Песталоције. — Блудње у овом питању. — Сувремени законски прописи о очигледној настави.

Очигледна је настава плод новијег времена. Долази на прво место међу оним гранама наставе, које се и по својој изради и по суштаственом темељу што га заузеше у историји васпитачкога рада, броје међу производе новијег времена. Но опет начело очигледности не може се означити као сасма ново. Појединa наговешћивања налазе се и код старих писаца Платона, Аристотела и т. д., који су размишљавали и писали о васпитању; но тек на измаку средњега века појавише се људи који сташе одсудније заузимати се за очигледност и писати упутства како је ваља остваравати. Ти су људи били Бако Верулам, Јан Коменски, Лок, Русо̂ и други. Први се појавио Бако Верулам, отац и најдаровитији побор-

ник реализма.[1]) Он постави то начело: да се свугде почиње од посматрања и чулнога искуства, да се ствари помоћу чула тачно испитају, па истом онда да се даље полази општим законима, поредећи једна с другима сва дана факта. Његово правило да се закони природе и духа дају само опажањем испитати и проучити практичније је извео Лок, који беше највреднији и најразборитији присталица правила: да у нашој памети не може бити ничега другога, до онога што су чула у њу унела. Он је јако устајао противу оних који су тежили за неким уображеним педагошким идеализмом.[2]) Али је начело очигледности највећма схватио Јан Коменски, кога Дитес назива највећим педагогом XVII. века. Он је учио да се настава почне не описивањем ствари простим речима, него да се ствари доиста изнесу пред децу и да се размотре. Како да се то остварава у самој практици, изложио је у своме делу Orbis pictus,[3]) где је у сликама и речима представио небо и земљу са свима главним телима и појавама на њима; даље оно што је главније из царства природе; живот човечји с његовим разним одношајима, радњама, позивима и сталежима, па и само тело и душу човечју у најглавнијим моментима, а на послетку и науку о моралу и вери. „Учити омладину,

---

[1]) Оба његова најпотпунија и најславнија дела зову се: De augmentis scientiarum и Novum organum. (1561. + 1626.)

[2]) Написао је славно дело о човечјем разуму, а у 61. години важно педагошко дело о васпитању деце: Thoughts concerning education for Churchil, 1693. (1632+1740.)

[3]) Угледало света 1774. у четири свеске са 100 бакрореза. Кратак животопис његов налази се у бројевима »Школе.«

вели Коменски, не значи накљукати је збрком од речи, фраза, сентенција и мњења покупљених из разних аутора, него помоћи јој да разуме ствари, те да из тога разумевања, као из живога извора, потеку многи мали поточићи. Заиста школе нису до данас радиле на томе, да деца из себе развијају тежњу као млада дрва из сопственога корена, него су се само паштиле да их оките гранама од некуда донесенима. Учише омладину да се кити туђим перјем као оно врана у Језоповој басни. За што не бисмо место мртвих књига отворили живу књигу природе? — Треба пред децу изнети не сенке од ствари но саме ствари, које утичу на чула и моћ уображавања. Настава се мора почети посматрањем самих ствари, а не голим описивањем. Из оваког посматрања развија се поуздано знање. Људе ваља упућивати колико се више може да мудрост не црпе из књига, него из посматрања неба, земље, јела̂ и букава и т. д., то ће рећи: морају ствари сами познавати и испитати, а не учити само шта су други приметили на тим стварима и шта тврде о њима.“ Само у случају кад се ствари не могу набавити, онда их, вели, ваља насликати, описати и поредити са оним што је већ познато.[1])

Ови величанствени списи о очигледности нашли су одзива код појединих савременика. Тако је на пр. нирнбершки учитељ Фајерлајн захтевао да се деца чешће изводе на њиве, у вртове, у шуме, у разноврсне воденице, у радионице мајсторске и уметничке и т. д. Но

[1]) F. Dittes: Geschichte der Erziehung und des Unterrichtes. Leipzig, 1871. Стр. 146 и 147.

списи се мало по мало заборавише, и тако школе не користише се оним наставним напрецима што се у тим делима изношаху пред школске раденике. Ова дела бише дакле само семе из кога ће ваљан плод да потера и сазре тек у потоњим столећима, јер прође после њих пуних стотину година кад се истом појави Русо са својим Емилом. Тада је Француска патила од грдне слабости и у државним и у друштвеним одношајима. Лакомисленост, непоштење и неморалност бејаху у највећем јеку. И Русо пророчким гласом викаше у своме Емилу: о ти, образован свете, који си омекшао и разнежио се, и који си огрезао у разврату и обезверио се — поврати се природи! Препоручиваше да се напусти учење самих речи којима се ишло на спољашњи блесак, да се од деце не граде бесмислени брбљавци и многозналице, него да се деца упућују познавати и изучавати ствари сопственим разматрањем и саморадњом. Емило је угледао света 1762., а француски парламенат, у место да га је озбиљније проучио, наредио је, те је због мисли у приступу о позитивној вери, 11. јануара 1762. подеран и спаљен руком џелатовом, а писца је осудио на тамнички затвор. Ово русовљево дело има до душе много једностраности и претераности, али има врло много разумних и здравих погледа на васпитање.[1])

У исто доба, кад и Русо, појави се и Баседов у Немачкој с тежњом да оствари идеје Локове и Коменскове, које је извео у своме Филантропину.[2]) И он је препору-

[1]) Ово дело разложили су и прокритиковали педагози Крамер, Кампе, Трап и други. — Русо је живео између 1718 и 1778.
[2]) Филантропин био је у Десави. Отворен је 1774. под управом Баседова. Био је зборно место свију филантрописта:

чивао: „да се мртво учење, кои се често даје живот пун плача и уздисаја спољашњом дисциплином, преобрати у живахну и веселу игру.“ „Култивисати разум, вели, главна је ствар, јер и пут к срцу већим делом пролази кроз главу. Изучавање језика ваља да је у свези са изучавањем ствари, а ствари, које су кадре образовати не налазе се у нечем надчуственоме, него у обичним стварима свакидашњега живота. Ове стварности треба да су најглавнији предмет изучавања. Свако учење ваља да почиње од онога што је очевидно; ваља га олакшати што се више може, те да га се деца као игре радо прихватају. При томе не сме се сметати с ума здравље и телесна снага детиња. Нека се, вели, по овоме уреде и школе, које нека би биле више васпитни заводи“.

Тада је и Фридрих Еберхард Рохов у својим школама у Рекану, Крану и Гетину поставио правило, да учитељ при првој настави „не почиње одмах и само књигама“, него „нека децу забавља лаким и према њиховим способностима удесним говором о свему што им је познато, а од утицаја на њихова чула, да пре свега побуди пажњу у деци и да их на њу навикне, да их научи као што треба служити се својим чулима, да добро виде и чују, да доста разматрају, и да на то пази, да правилно наводе све што су видели и

који су исповедали природну веру Русовљеву, а противници били свакој конфесионалној. Они су хтели из основа да поправе васпитање и човечанско друштво. Но у њиховој педагошкој радњи није било толико милосрђа и љубави као код пијетиста. Ниједан њихов завод не бејаше отварен за сироте и убоге.

чули"[1]). Тек у овом времену, које се показа приступачније великим идејама, могао је основалац новије педагогике, Песталоцније, доиста унети у школу начело очигледности, и ту му спремити довољно вежбања". Он је први наваљивао да очигледна вежбања дођу на прво место у свакој, па и најмањој, сеоској школи. Његова се метода највише устаљала на томе да деци схватљиво представи бројеве и мере.

Песталоцијеве мисли мало по мало продреше у све школе по варошима и селима. На све стране усташе учитељи, те још већма обрадише правила науке о очигледној настави. Не прође много, а она већ беше стављена међу обавезне предмете и по најзабаченијим основним школама. Негде је крстише овако, негде онако. Али томе се не треба чудити: како је где схватише онако јој и име даше. Један је узео једну страну за главнију, а други другу. Негде су хтели да развија мисли, негде пре свега говор, а негде да упознаје децу са стварима (реалијама). У новије време хоће њоме да полажу основу религијозно-моралноме образовању. Па тако још и данас може се наћи по немачким школама да је зову негде: „вежбања у очигледности", негде: „вежбања за разум и мишљење", овде: „вежбања у мишљењу и говорењу", онде: „религијозна очигледна настава", и т. д. и т. д.

[1]) Рохов је живео између 1734. и 1805. Сам је о свом трошку подигао те три поменуте школе, и у њима је предавао. За те школе сам је писао и књиге. Најзнатније његово дело: »Дечињи пријатељ« изашло је у 100.000 и више комада.

II.

Очигледност у новије доба. Нитхамер. — Како стоји према пруској регулативи. — Како је разлажу поборници регулативе: Голч и Борман. — Шта јој наменуше новији школски закони?

Али свака новина, доносила она ма каке му драго благодети, има своје противнике. Тако јо било и са очигледном наставом. Било је, а и сад још нису са свим ишчезли људи, који јој не схватише право значење и важност. Многи не могаху себи да представе на што се на по се занимати очигледношћу, кад се она сама од себе учи, па место ње препоручиваху да се она уплеће у идеје и изреке великих људи. Други су држали да су очигледна вежбања потребна само да би се извршило Песталоцијево правило. Тако је 1808. устао био и баварски школски саветник Нитхамер у своме знатном делу о филантропизму и реализму. Али се из целога његовог разлагања о овом питању види да је мало познавао природу памћења и посматрања. Прво и најглавније што је он хтео било је памћење. Он је хтео да се туби, а није знао да се само оно даје меморисати, што су пре тога ђаци размотрили и разумели. Вежбати децу да посматрају духовне предмете то је било њему све једно што и вежбати памћење. На што, вели, да се учи дете мотрити предмете? Али то за цело не би питао да је знао, да у очигледној настави ради сам ђак, а учитељ га само упућује.

У новије време већ је опао број противника. Али дешава се да се још који јавне. Тако се истакао Шло-

торбек, па вели, да је очигледна настава већ извршила своју мисију данас, кад се увидело, да свака настава мора бити очевидна. Тако се исто изјаснио и Фелтер у Шмидовој енциклопедији, а од прилике тако и прва пруска регулатива од 3. октомбра 1854. „По што се, вели, свака настава оснива на очигледности и треба у исто време да вецба децу у очигледности, у мишљењу и говору, за то се у једноразредним основним школама неће одвајати настава за разматрање, мишљење и говорење.“ Голч је ову одредбу пропратио од прилике овако: „вецбање у расматрању, мишљењу и говору, које је до данас у многим школама за се предавано без одређене садржине, има се напустити, јер се до сада довољно и очевидно доказало, да се таким празним случајним вецбањима у мишљењу и говорењу није могла постићи самостална образованост мишљења и говорења, која би се дала даље развијати. Схватање и примање значајних и језгровитих мисли других људи, какве се налазе у узорним изразима каквог згодног чланка за читање, с којим ваља да се дете дуго и често пута занима, по природи саме ствари образоваће мисао и говор детета, које још невешто мисли и говори, много више, него досадна и до умора тешка вецбања у сопственом мишљењу о свакојаком оскудном материјалу, који није згодан да раздражљиво утиче на моћ мишљења а још мање на душу детињу. Нико неће порицати да дете, пре ступања у школу, није већ стекло своје прво образовање мишљења и говорења схватајући речи, представе и мисли других људи, и с тога има школа истим путем, особито згодним саставима за читање, да поведе дете даље, ако ће да га научи

језгровитом и за даље развијање згодном мишљењу и говорењу, које ће га мало по мало учинити кадрим да самостално размишља".[1])

Као што поменусмо, Велтер са свим одбаци очигледну наставу, стављајући на њезино место познавање природе и библијску историју, али се од имéна̂ не може да растане. И Шлотербек, одбацујући је, опет хоће неко „образовање чула." Регулатива, која је укида, опет је у исто време задржава. Јер у колико је регулатива нејасна, у толико је јасније заузимање Голчево и Борманово за очигледност.

Наведосмо како Голч устаје против вежбања у мишљењу и говору, која се губе у голим апстракцијама. Ево шта вели и Борман: „Ништа мање потребно је предузети с децом, у неком извесном обиму, вежбања у говору, да би деца, која већом чести не умеју ни сама у свези говорити ни одржати свезу у говору учитељеву, постала способна за даље што буде долазило у књизи или што буде предузимао учитељ. Ова, вели, вежбања, нека се не односе на апстрактне представе, као што су бројеви и облици, него на праве ствари из околине детиње." И Голч се с овим потпуно слаже говорећи: „Нешто упућивања у говору и мишљењу то је прво и неизбежно захтевање, ако ћемо да настава читања буде доиста могућна и да у опште ма кака настава одговори својој цељи.[2]) Како се међу тим прва вежбања у говору и ми-

[1]) Einrichtungs und Lehrplan für Dorfschulen, von Emil Th. Goltsch. Berlin, 1859. Стр. 63.

[2]) Ibid. Стр. 65.

шљењу не могу довести у свезу с читањем, јер га деца истом ваља да науче, то онда морају се предузети, вели Голч, „особена приступна вежбања, која не треба везати за какав празан материјал, као што су бројеви и облици, но за оно што се може наћи у спољном свету од најбогатијег садржаја.“ [1])

И ако Борман и Голч хоће „схватање, понављање и тубљење вредних и језгровитих мисли других људи“,[2]) дакле да се вежба памћење у Нитхамеровом смислу, опет су њихова признања важна т. ј. потврђују да је очигледна настава потребна и важна, а тим чине излишном сваку даљу обрану њезину.

Живот детињ код куће и живот који започне кад ступи у школу у многоме су разнолики један од другога; за то је потребно посредовање између једнога и другога живота. У кући се учило шалом и игром, не навалично и случајно, у школи почиње озбиљност и учење добије ред и план. Ову посредничку улогу међу домом и учионицом узима на се очигледна настава тиме, што одмах не кида дотадашњу игралачку и фантастичку радњу детињу, нити је сувише напрасно прекраћује превременим пружањем гомиле нових знања, него, почињући од дотадашњих детињих примећавања и обрађујући их, навикава их и уводи мало по мало у озбиљан ред уређене школске наставе. „Расветљавајући, допуњујући, распростирањавајући и усавршавајући поједине представе детиње из његове необрађене масе представа, а тиме уређујући и умножавајући знања његова, даље

[1]) Ibid. 66. стр.
[2]) Ibid 68. стр.

тиме, што навикава децу да пажљиво мотре и тачно схватају све што се на пољу догађа, што при вежбањима у говору обогаћава њихово језикословно знање и помаже им њиме с већом умешношћу служити се, чиме спрема потоњој настави основу, на којој ће поуздано даље развијати оно што је започето, — очигледна настава добија пропедевтички карактер, вели Дистервег у годишњаку за учитеље (Jahrbuch für Lehrer) од 1855.

Забавишта за децу по начину Фребловом (о којима ћемо другом приликом засебно говорити), у многоме боље и поступније извршују овај прелаз из домаћега у школски живот. Али све дотле, док ова забавишта не буду на свима крајевима призната, заведена и као обавезна прописана, што ће код нас Срба доста доцне доћи, очигледна настава непрестано ће и у све већој мери вршити овај посреднички посао.[1])

Разна су мњења и о томе: докле да траје очигледна настава? Они који су за њезино изоловано, засебно предавање, мњења су да се предаје до најстаријих разреда (Вурст, Бенеке, Хардер). Рихтер, који је на по се расправљао питање о очигледности, и у кога смо позајмили мисли које смо расветлили овом расправом, не слаже се с тиме, но вели, чим буде обрађен круг детињих мисли те буду кадра с коришћу и с успехом напредовати у појединим школским предметима, онда треба и она да престане, „а то у опште долази

[1]) У Готи је отворио школу Кёлер, где се уче оне које се приправљају за овака забавишта. Ко је рад да се изближе позна са радом и уређењем ових забавишта, препоручујем му књигу: Die Praxis des Kindergartens, von August Koehler. Weimar, 1871.

онда кад деца науче тачно читати, или на свршетку друге школске године.“ Регулатива, или управо њезини апостоли Голч и Борман, који одбацују очигледност као засебан предмет, али хоће све њезине стране да се спајају што чвршће може, допуштају јој самосталан опстанак само као основи и спремању за читање, а после да се споји с наставом из читања и оним предметима који долазе у саставима који се читају. Кер је такође против засебне очигледне наставе, велећи: „елементи мишљења и елементи говора у најтешњој су узајамној свези, с тога и очигледна настава мора се у нижем разреду органички скопчати са предавањем језика. А како се то има извршавати разложио је Кер са Шлимбахом у методици за елементарно предавање језика.[1]) Они су на тако званим нормалним речима основали и спојили наставу очигледности, говора, читања и писања, која се, у оваком облику, протеже дуж целе прве школске године. Навели су 47 речи; почели су: рибом, часовником, воденицом, јајетом и т. д.

И ми нисмо за одвојену очигледну наставу, но смо за њезино спојење с предавањем, не само језика, но и свију осталих предмета у основној школи; но овим не поричемо природну потребу, да се деца првих дана кад дођу у школу забављају само очигледним вежбањима док се представе, појмови и т. д. не спреме да могу приступити читању и писању и осталим предметима. Исто смо тако за очигледну наставу и изван основне школе ма у којој науци, ма на ком добу развитка био ученик. Очи-

[1]) Methodik des sprachlichen Elementarunterrichtes von Kehr u. Schlimbach. Gotha, bei E. F. Tienemann.

гледност у основној школи има свој, као што смо разложили, особени позив и тамо везује, у колико је могуће, предмет за предмет, а доцније узимају предмети самосталне правце и на овом путу њиховом опет им је увек добро дошла очигледност.

У новије доба почело се у програме стављати очигледности у главном онај позив, који јој доиста припада, а који ћемо ми у другом чланку потпуно разложити. Тако је у саксонским школама прописано, да се очигледна настава споји са читањем и писањем, те да би се деца научила својим мислима давати правилне говорне облике. Настава из „реалија" подељена је тамо у пет делова: а) очигледна настава, б) описивање природе, в) јестаственица, г) земљопис, и д) историја. За саму очигледну наставу имају засебни часови у најнижем разреду, а цељ јој је: да у формалном погледу подстакне, извеџба и усаврши снагу детињу, а у реалном погледу да изабраном материјом за разговор, буде у исто време спрема за реалне наставне предмете.[1])

У готајским школама долази у I. разреду тако названа општа елементарна настава, која се састоји из очигледности, говорења, писања, читања и певања.[2])

У веџбаоници бечкога педагогијума очигледна је настава спојена са свима предметима, јер се тамо јако настојава да се сви предмети, у колико је могуће, „концентришу". Етични и религијозни појмови раз-

---

[1]) Lehrplan der Dresdner Bürgerschulen. Dresden, 1867.

[2]) Der Lehrplan des herzogl. Lehrseminars zu Gotha, von Dr. Fr. Dittes. Gotha 1868. — Lehrplan für die Volksschulen im Herzogthume Gotha, 1860.

вијају се у песмама и причама које су деци схватљиве, и то зову наука о дужностима. Остали потребни појмови дају им се у предметима: познавање света и домовине, познавање природе и језика.[1])

Државним наређењем аустро-угарским за земље с ону страну Лајте одређује се: да очигледна настава бива заједно с наставом из језика. Ово ће се, вели се, почети тиме што ће се деца упућивати да посматрају, схватају и описују најзнатније предмете у школи, својој кући и околини, пазећи при том на тачност њихова говора ... У вишим разредима ово се распрострањава и наставља ... Што је детету понајближе из живота и природе, и у читанци му се покаже, то му се мора расветлити очигледношћу ... У најнижим разредима очигледна настава спаја се са формалним вежбањем у говору.[2])

Из свега што смо довде говорили види се да педагози признају:

а) да очигледна настава посредује између куће и школе;

б) да је већина за то да не заузима засебан положај међу предметима школске наставе; и

в) да треба да свезује и уједињава поједине гране наставе, градећи из њих једну органичку целину, у којој поједини делови један другог потпомажу и попуњују.

---

[1]) Lehrplan für das Wiener Pedagogium. Wien, 1870.

[2]) Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht, von 20. August 1870., womit eine Schul- und Unterrichtsordnung für die allgemeine Volksschule erlassen wird.

III.

Васпитање и наука до школе. — Посматрање. — Представе. — Говор. — Околина.

Пре него бисмо почели говорити шта ваља школа одмах у почетку да чини и какав је први задатак очигледној настави, разложићемо јасније питање о томе: какво је дете кад дође у школу.

Да дете пре но што ступи у школу стече неку готовину посматрања, представа, речи и т. д. то је ствар, коју данас нико не спори. Без ичијег упуства упозна се са разним стварима и појавама у околини где је одрасло. Навикне се оком познати оно место где му ваља стиснути ручицом па да неку ствар покрене. Сиграјући дотиче се многих ствари, трчи и тумара тамо амо, те на разним странама упозна се и са разним стварима. Искуством што га на тај начин добије, научи се разликовати тврдо од мекога, глатко од храпавога, топло од хладнога, слатко од киселога и т. д.; научи се познавати оца и матер па и разне животиње само по гласу њихову. Исто тако научи се служити стварима и о њима судити, позна у неколико главније односаје који су између њега и ствари, и личности што су око њега, а с којима стоји у некој свези. На послетку научи се с људма „споразумевати“ говором.

Ово се све свикне у природи и животу. Човек нема ту бог зна колико да помаже. Али се из искуства зна, да је схватање у детета врло непотпуно, једно са његовог немировања, друго што је спољних предмета изобила, треће што је под утицајем околине му.

Рад је детињ фантастичан, поготову је сама игра. Како не може да мирује на једноме месту, то прелази брзо с једне ствари на другу, и при посматрању каквога предмета за час задовољи своју радозналост посматрајући нешто са свим споредно, оно што му прво упадне у очи. А ништа му тако јако не пада у очи као боја. Та боја и јесте оно што видом можемо разпознати на предметима. Докле се она види, дотле се простиру границе фигури сваке ствари.

Познато је да боја игра велику улогу не само код дивљих но и код образованих народа. Свет се кити перима и шкољкама, златом и коситером да би више упадао у очи, и то тим већма што је глупљи и суровији. Боје што „дрече" имају нечега у себи што највећма привлачи децу. Нађе ли се на каквом предмету једна страна отворене боје, онда, и при учестаном разматрању, око нагиње на ту страну, а превиђа друге може бити важније стране, и тако схватање о томе предмету буде или нејесно или никакво. То расејано зијање у све што блешти и дречи, по чему се даје најпоузданије оценити образовано гледање, главни је узрок те и деца схватају предмете непотпуно.

После изобиље разних фигура не дâ деци да добију појам о засебним, појединим предметима. Као што приметисмо, она трком посматрају ствари, ни код једне се дуго не устављају, јер их брзо себи мами она друга до ње. Толико разматрају једну ствар, да их за невољу могу разликовати. Што је у разматрању било сличнога стопи се једно с другим, што је било разноликога, то се мало по мало потире, и у шареној мешавини потискава и

поклапа једна слика другу. Тако се начини жив хаос, који се принављањем с дана на дан све јаче множи, и из кога се подужим мотрењем тек по нешто јаче и разговетније одвоји.

Ово зло јаче је код деце која расту по већим варошима. Живи обрт варошки и разноликост која се ту појављује у најживљој боји, чини те не могу да добију ни времена ни способности да све оштро размотре и стално утубе целу шаренилост. То им после пређе у обичај. Све што гледају, гледају површно, и да им је да се ствари сваки дан мењају у све јачем шаренилу. Ово обоје опет не да̂ да им способност разматрања буде тачнија и усредсређенија. Много боље стоји код деце по селима. Прост сеоски живот, где се спољашње појаве и ствари не мењају тако на̂прасно, а чешће се понављају у једном и истом виду, помаже деци да дуже разматрају ствари, а то их навикне на мирно и пажљиво посматрање.

Шта ће дете јасније схватити шта ли не, то зависи од околине, од одраслих што су сваки дан уз њега. Познато је да једну и исту ствар не гледамо сви једнаким очима. Један и исти предео посматра друкчије песник, друкчије економ и војник. Песник гледа лепоту, економ корист, а војник стратегичке положаје. На каквом красном шумском дрвету посматраће природњак карактеристичке знаке, као природног производа; цртач ће гледати како стоје гране и да л' им је боја од ефекта, дрводеља ће гледати да ли је право и здраво за тесиво, а сељак да ли је чврсто и добро за гориво. Дакле начин посматрања зависи од практичких потреба и разних интереса појединаца, и ако се свачијем оку свака ствар

представља у првој суштини њезиној. Не гледамо на ствари друкчије но само у колико одговарају цељима обичног живота, т. ј. разматрамо на њима не све но само оно што управо спада у круг наших интереса.

У првим годинама живота не гледамо обично овако разним очима једне исте ствари; но како ће их дете сматрати, доста зависи од околине. Дете подражава старијима. Шта они гледају, гледа и оно, како они гледају, тако гледа и оно. Што је ограниченији круг у ком је, што старији код којих је, по свом положају и начину живота, не обраћају пажњу на многе ствари и појаве, тим је и хоризонат његова посматрања ужи, тим ће једностраније поглéдати на спољне предмете, а тим више, што се чула у своме посматрању, и примећавању, саразмерно рано устаљају, ако им се не притече у помоћ.

Кад се све заједно узме ово што рекосмо онда излази јасно као дан: да су посматрања, што их деца стеку пре доласка у школу, врло непоуздана, погрешна, једнострана, једном речју — необрађена.

А како ли стоји с детињим представама, која стоје у најтешњој зависности према посматрању? Ни у длаку боље. Као год што се у дечиним посматрањима пре школе поједине опаске још стапају у неки тамни, неразвијени општи утисак примећених предмета, тако су по готову све колике представе детиње при ступању у школу спетљане му у духу у неку неуредну, хаотичку масу. Из њих се још ниједна представа не одваја са довољном оштрином, него се још много смешавају, помућују и стапају једна у другу. Немају још оне јачине у детињој души,

која је потребна, па да их деца опет брзо могу поновити у свести својој, а из овог бесвеснога стања можемо себи разјаснити што смо толико пута искусили, т. ј. за што деца не умеју ништа да кажу о ономе што је сваки дан пред њима. Уз то представе и у садржини њиховој нису још довољно јаке и завршене, него им непрестано нешто долази, распрострањавају се и у неколико обрађују, а веза је међу њима још тако лабава, да врло лако могу да се споје у нешто чудновато, што нама одраслима изгледа управо сулудасто. Па и споредне представе појаве се у невреме, потисну много важније и суштаственије, чине те се и оно што је познато и свакидашње не може да схвати потпуно но погрешно, а својим неуредним стањем онеспособе дете да си представи и стално задржи дужи а међу собом здружени ред од представа.

И говор дечин, као и представе, није још обрађен онда кад ступају у школу. А говор је од особите важности по посматрање и представљање. Детету кад проговара казујемо и како се зове ова или она ствар коју изнесемо пред њега. Оно те речи изговори за нама. А тиме што је уза свако име видело и ствар тога имена, добијају смисла и значења оне речи које је чуло и изговорило. Но овако навлашним учењем даје се изучити само један незнатан делић говора; највећи број речи научи дете самостално, и то или случајно или пажљиво схватајући, а од свију ових речи никако да је у исто време добило слике које им одговарају. Уз то речи често означују ствари и радње које се не дају видети но само представити, па и за саме оне представе које се могу замислити као очигледне, н. пр. време (година, недеља, дан

и т. д.) немају деца још довољно припреме. Реч, коју дете чује, не даје му представу, но дете је ваља само да створи, реч му је само празна љуска, коју, у колико се може, ваља да испуни мање више јасном и одређеном садржином. Како чешће слуша од старијих једну и исту реч, па је схвата и бесмислено изговара, то и нехотице бива упућено, да ту реч односи на посматрања која наговешћује говорилац, а која је оно већ пре тога стекло, и да за њу веже представу, која ће одговарати оној, коју јој придају старији по свези говора. Ваља претпоставити да ово у почетку слабо испада за руком детету и да ће речима дати ако не сасма погрешну, али ипак увек непотпуну садржину, која, може бити, обележава баш споредну или случајну саставину дотичне представе.

Да је ово доиста овако, и да наилазимо на разне тешкоће кад се с дететом хоћемо говором да споразумемо, то знају врло добро она господа учитељи, који су имали посла са новацима, с децом која истом дођу у школу. Или деца имају малу готовину говора, јер им се представе крећу у врло уском кругу, или не могу разна посматрања која су већ чинила да искажу говором, јер им за то не достају речи; или означују поједина посматрања и представе неправилно и једнострано, јер оним речима што их већ имају дају или погрешан или непотпун смисао. Свакојако дакле не разумеју још добро учитеља.

И због ове нејасности, неодређености, помућености у дечијим посматрањима и представама и говору који је с њима у свези, узима се да деца још нису одмах способна за наставу чим ступе у школу.

IV.

Први рад школин. — Петороструки задатак очигледности.

По што смо овако разгледали у каком се стању налази дух детињ пре но што ступи у школу, долази на ред ово питање: око чега пре свега ваља да настане школа која прими дете, да би му дала образовање које човеку пристоји и које ће се све даље развијати, и после: какав задатак има да изврши очигледна настава, која у школи заузима прво место.

Од свега онога што је потребно за савршено образовање човечје школа може примити на се само један део Изабраће само оно што ће још израније крчити пут целом потоњем образовању, оно што пре свега почиње, што се у најчешћим приликама понавља, што највише налази примене у животу. Изабраће дакле оно што је опште. Отуда се ставља основној школи као цељ: „опште образовање“. Јер ко зна оно што је опште, тај ће већ знати понешто од сваке појединости, и како се пажња детиња добија за сваки онај предмет, у ком налази здружено оно што му је познато и оно што му је ново, то се деца у полу већ савладаним тешкоћама осећају не само спремна, него их то још зове и мами да започете појединости самостално даље обраде и распростране, те да испитачки загазе на тек отворена врата у још тајанствени сутон. Најопштије и према томе најпотребније, најважније и најпрече јесте: очигледно вежбање, којим се дете упућује да позна свет, и природу где ће, и људе с којима ће доцније живети и имати посла.

Према овоме дакле очигледна настава ваља пре свега да децу научи посматрати.

Напоменули смо да су дечина посматрања кад дођу у школу понајвише још необрађена, нејасна, неодређена, непотпуна и у ред недоведена. С тога очигледна настава пре свега треба добро да обради ту масу чулних представа, које дете већ има о предметима и појавама спољашњега света, поједине представе да одлучи и боље расветли, да их потпуни где им што недостаје и онда да их сложи и разреди у веће групе и свезе по рẽдовима. И тако јој се задатак може поделити на двоје: прво, да представе, које већ дете има, разјасни, опише и уреди; друго, да их попуни и усаврши, дакле новим материјалом распространи. Радећи ово очигледна настава, полаже у исто време основу за сваки даљи духовни рад који би се предузео за умни развитак; она, попуњујући и челичећи материјал из кога су састављене мисли, не само да спрема децу да могу доцније самостално мислити, него још у исто време образује мисли и вежба у њима операцијама, које је принуђена да чини. А како деца у природи нису само имала пред собом предмете и појаве но и разумна створења, људе, и с њима долазила у разне одношаје, те познала у друштву њихову морална и религијозна правила; то очигледна настава ваља да има у виду и тај део дечиних представа, па да их узме за основу на којој ће почети да образује душу.

Све примете, које имамо, добивамо кроз чула. Ово чини, да очигледна настава, вежбајући децу у посматрању, вежба и образује и чула њихова. Што се

ствари предмети нетачно схватају, то долази са неизвеџбаних чула детињих. За њих таман пристају речи из библије: „очи имају и не виде, уши имају а не чују“ (Мат. 13, 13.), или наша пословица: „слеп код очију, глув код ушију.“ Јер она не посматрају предмете тачно и оштро, не разгледају све њихове састојке и не пореде их, што деца нису ни кадра, а томе се не могу научити сама од себе, него им за то треба особито навлашно веџбање, какво се добија очигледном наставом.

Не треба нам ни помињати од колике су важности по потоњи живот извеџбана чула. Важна су по знања и науку у толико што правилно рашчлањивање и уређивање мисли, појмова, суђења и закључака имају неку аналогију са чулним посматрањем, и у толико се боље дају извести, у колико су извеџбанија чула. Важна су по уметника, јер ће њима тачније и оштрије схватити урођене појединости каквога предмета, какве појаве и исто тако тачно и живо из себе их извести и представити. Важна су и за најпростијега мајстора, ако је рад да вешто изведе своје послове, да му испадну срећно за руком покушаји за поправку својих производа и алата којима се служи, и да му сопствене идеје и умишљаји не помркну эа нејасних чулних представа и њихових узајамних свеза. За то дакле очигледна настава, ако ће да помогне детету доћи до потпуних и правилних примета и представа, ваља да се стара: да отвори чула за све видове у спољашњем свету, да их навикне да оштро и правилно гледају и посматрају[1]) и да јача у њима уро-

[1]) Рекао сам гледање и посматрање. Под гледањем разумео сам вид на по се, а под посматрањем разумео сам и вид и

ђену склоност да све траже нешто ново на предметима. Ово треба да учини у почетку т. ј. тад, док та склоност, док сама природа помаже чулима, јер ово после иде све тромије и лаганије, док се са свим не устави.

Између посматрања и говора постоји, као што је поменуто, тесна свеза. С тога очигледна настава ваља да обрати довољну пажњу и на језик. Говор је управо онај члан који везује наше мисли са спољашњим светом — права духовна рука којом се ствари дотичемо. Јер речима именујемо ствари и посматрања која смо чинили на њима; речима предајемо наша посматрања другоме;

сва остала чула, јер у педагогици сва чулна примећавања зовемо: посматрање. Вид нам даје трајашнијег матер僻јала за образовање разума, него чување. Боје, облици и просторне ствари дају нам више представа него гласови. У душевном погледу игра слух већу улогу од очију. Посматрања очња јаснија су и стварнија, а што ухом осећамо то је више унутрашње. Слух је од највеће вредности са стране говора, којим бележимо појмове.

После вида и слуха долази пипање, које попуњује гледање, а кад се нема вида, замењује га. Попуњује, јер се њим уверавамо о месту, положају и пластици ствари које смо гледали. Но пипањем не можемо се дотаћи онога што је далеко.

Мирис, кус и остала осећања показују нам квалитете оних тела што су од великог значаја по наш физичан живот. Њима осећамо ваздух, јела, пића, топлину, хладноћу и т. д Потребни су дакле као чувари нашег тела и васпитач их мора неговати и развијати. Но ова чула не узвишују се у саму духовност, нити утиске задржавају у толикој мери, да би их могли слободно и јасно поновити (репродуковати).

Из овога што наговестих види се да је чуло вида најглавније, па с тога сва чулна примећавања именујем речју: посматрање. Ово наводим: 1) да оправдам за што сам тако опширно говорио о вежбању ока, 2) да би се термин »посматрање« разумео онако како сам га ја узео.

речима дајемо израза представама и односајима наше свести према стварима, и ми појимамо ствари пре свега онако како их речи представљају. Ништа тако јако не омета образовање као лош и оскудан говор; јер онај који не може да погоди згодан израз за своје представе, тај је мање више неприступан за поучни разговор. С тога очигледна настава, ако ће поуздано да доспе својој мети, ваља да образује говор дечин, да их извецба служити се њиме, и да речима, које употребљују, увек умеју дати правилну и богату садржину мисли, како би подједнако кадра била познати природу и разумети човечанске мисли: јер природа и понашање с људма јесу и остају два најглавнија извора сваког човечјег познања и сваког здравог религијозног и моралног погледа на живот.

Најглавнији је дакле задатак очигледној настави да образује посматрање (представе, круг мисли), да образује чула и да образује говор у детета, а како се први од ова три задатка, према ранијем нашем разлагању, дели на три врсте, то настава има да изврши овај петороструки посао.

а) да уреди и пречисти већ готова чулна посматрања у опште;

б) да их попуни и распространи (стварно образовање);

в) да образује моралне и религијозне представе (душевно образовање),

г) да образује чула и

д) да образује говор.

V.

Метод и средства за очигледну наставу (Ларгијадер). — Природне ствари. — Модели. — Слике. — Мерење. — Цртање (боја). — Рачуналке.

Говорили смо о цељи очигледне наставе и њезином положају у основној школи. Сад ћемо да пређемо на метод и средства, којима ће лакше извршити свој задатак.

Метод, по Ларгијадеру, можемо свести у кратко на ово: треба упознати децу с већим бројем природних и уметничких ствари из школе и њезине околине, а кад се бирају ти предмети свагда ваља из њих узимати оне, који су а) у исто време представници више видова своје врсте, б) који ће увећати сматралачку моћ учениковy.

Оба ова гледишта врло су важна. Што се тиче првог ваља имати на уму, да око човеково има толики безброј предмета, да их никаква очигледна настава не може обухватити све. Никаква настава, а најмање очигледна, не сме ићи на то, да децу натовари простим знањима, без икакве друге цељи; цељ је наставе у основној школи да знањима даде ученику ону духовну моћ, која ће га учинити кадрим да сам долази до нових знања, дакле да му даде снагу да сам себе усавршава. Што се тиче другога гледишта да се т. ј. изберу предмети који снаже сматралачку моћ детињу, ваља нам добро пазити, да за очигледна вежбања не узимамо предмете који су деци са свим познати; овакве ствари нису деци занимљиве, и биће према њима са свим хладна, ако им се не уза-

знају показати у другој светлости. Но не смеју се опет узети ни предмети, који су деци са свим непознати, јер чим се настава не може почети бар од једне познате стране, то се ни пажња ни интерес неће моћи подстаћи у деци, а где овог двога нема, ту ни наставе није.

Знамо из искуства да о предмету не можемо добити потпуну представу ако смо га само једном посматрали. Деца ће је од једном још мање добити, јер немају као одрасли за посматрања готове појмове, помоћу којих се схвата и у много краћем времену и поузданије. Из овога излази то да у основној школи један и исти предмет ваља поновити. Ово понављање јача опет сматралачку снагу детињу, јер при другом доцнијем посматрању разгледа се предмет и тачније и свестраније.

Као год што нас цељ наставе руководи при избору, тако исто ваља да нам је на уму и кад предузимамо очигледна вежбања. Пазити дакле ваља да сам ђак и разматра и описује, а не учитељ. Јер ова вежбања могу бити и така да су истина слична очигледној настави, али су од ње далеко као небо од земље. То се на прилику догађа код учитељā који су говорљиви и брзоплети, који деци и покажу и именују и опишу предмет, па их само непрестанце запиткују: је ли то тако или није?

Колико треба да су описивања опширна? На то питање одговарамо, да не ваља превазилазити обичну меру. Врло кратка описивања толико исто не вреде, као и сувише опширна. Али је опет тешко извести апсолутну меру. Но ова се може наћи само кад се добро измери време које се има на расположењу и моћ дечиног схватања. Да би се постигла најбоље је средство ако учитељ

напред уреди, напише и проучи описивање, које је намеран да предузме. После ваља и сама деца да писмено опишу предмете, које су разматрали и који су им описани усмено. Ово им је у нижим разредима најглавнији материјал за тако зване писмене саставе, који почињу чим су деца научила просте форме простијих реченица.[1])

Да би дете оштрије и тачније схватило ствар о којој се говори, треба да му се изнесе пред очи. Ако се говори о листу, о воћци, о гусеници, ружи и т. д. треба одмах то и показати тако, да свако дете може видети и посматрати цело и поједине делове. Треба избегавати ствари сасма малене, али ако се већ о њима говори, онда их ближе донети деци која подаље седе, или, ако је могуће, више екземплара од ствари донети у школу и међу децу раздати да је боље разгледају. Но увек је најпрактичније кад сâм учитељ принесе ствар детету, јер му он у исто време напомиње где треба да мотри.

Да би се могле ствари посматрати у природном њиховом облику добро је чешће излазити с децом у шетњу и у самој природи чинити посматрања[2]). Оваки излази најбоље свезују школску наставу са животом који дише на пољу. У пољу се дају згодно посматрати животиње, биље, небо и све појаве на њему, стране света, правци ветрова и т. д. Па онда се ту може том приликом прикупити ствари о којима ће се доцније говорити у школи, а у школи ће много живљи бити разговор, који се поведе о предметима које су деца о оваким шетњама, по упутству учитељеву, нарочито раз-

---

[1]) Volksschulkunde. Von Ant. Ph. Largiadér. Zürich, 1869.

[2]) Ово препоручују: Кер и Шлимбах, и Кнаус и Росмеслер.

гледала. Сеоски учитељи могу, кад је лепо време, свагда с децом излазити у природу на једно по часа, а једнога или два дана у недељи и подуже. Варошкима остају на то само дани одмора.

Кад се не могу разматрати саме природне ствари, или за то што се не могу донети у школу, или за то што се не дају из ближе разматрати у природи, онда су добро дошли и модели или слике. Но ни модели ни слике не вреде ништа, или врло мало, ако нису брижљиво и тачно израђени. Најбоље моделе ради данас, особито животиње, Сонебергова фабрика, Тодора Ешера и А. Флајшманова et Comp. Добро се дају употребити и ексемплари Ренерове индустрије древених рецкарија.[1])

Од слика за очигледну наставу има данас знатних збирака које се лако и доста јевтино могу набавити.

Не би требало ниједна основна школа да је без мале, али добре збирке за очигледну наставу. Треба да има повећи број испуњених животиња, добрих модела и слика. Исто тако збирку од трава — траварник (herbarium) и рибњачић [2]) (aquarium) за жабе, рибице и т. д. Где год са̂м учитељ живо настане школа, ће брзо доћи до оваке збирке. Наше општине издашне су на школине потребе, само кад виде да су ти издаци доиста на корист деци њиховој, која полазе школу.

---

[1]) Sonnenberger Spielwaaren-Fabrik. — Theodor Escher und A. Fleischmann et Comp. — Röhner Holzschnits-Industrie (Bischoftsheim a. d. Rhön).

[2]) Овакав рибњачић видео сам у реалној гимназији бечкој, у Маријахилфу, но за наше школе морао би се удесити некако простије. Другом приликом гледаћемо да дамо учитељима упуство како да се гради хербаријум и акваријум.

Да би се деца навикла тачно посматрати, рекли смо да је од велике користи цртање и мерење. Ко је само изближе мотрио децу, опазио је с каком вољом и радошћу пријањају да на својим таблицама нацртају оно што су очима видела. Неколико правих црта и неколико кривих, и њихова фантазија већ у томе види кућу, улицу, људе и предмете што се сваки час виђају. Цртања дечија могу нам послужити за то да децу принудимо да чешће и пажљивије посматрају предмет који је пред њима. А то подуже разгледање једнога предмета вежба их оштријем гледању и крепи им пажњу. Осим тога цртањем можемо да контролишемо примете, које су деца већ стекла о овоме или ономе предмету. Истина деца у почетку сасма рђаво цртају, али то не треба да уздржи учитеља да их и даље не упућује у тој вештини. И овде се даје извести метода од лакшега тежему. Треба прво цртати праве, криве и косе линије од једнаке и разне дужине (као што обично долазе на предметима који ће се доцније посматрати), а за овим предмете прво с правим, а онда с кривим линијама. Није потребно да се цртају баш сви предмети о којима се буде говорило, прво што ће говор бити о стварима што се врло мучно цртају, друго што деца треба само у толико да цртају, у колико ће им цртарије потпомоћи посматрања њихова. Но од цртања неће бити никаке користи, ако учитељ просто нацрта предмет на табли и деци заповеди да га прецртају. Учитељ треба да поступа од прилике овако. По што се с децом подуже разговарао о каком предмету, који се у ствари пред њима налази, онда им покаже крајње црте тога предмета, њи-

хов правац, њихову дужину и ширину, и њихов положај и т. д. па према том казивању начини, наочиглед деци, копију од правога предмета. После им разложи који цртеж одговора којој страни пра̑вога предмета, те да деца боље схвате одношаје страна и да сама могу лакше приступити цртању. И тако цртање постане снимање природе; што се боље око извеџба, тим му се већма потчињава рука. Деца кад науче овако обележавати предмете у школи, онда боље мотре на предмете у природи и у њиховој домаћој околини, па их тачније схватају и цртају на својим таблицама.[1])

Да би деца лакше цртала треба им једну страну таблице испарати положеним и одозго доле обореним линијама, тако да се начине мали квадрати, велики од половине палца, јер се по њима после лакше даје цртати; или се та страна табле може испунктисати на квадратиће онако као што је Хилард испунктисао књижице за стигмографију, па по њима градити цртарије.

Доста помажу и ликотворине (Formenarbeiten) као што се чине у веџбаоници бечкога педагогијума. Ко се са овим жели упознати изложено је у делу: „Arbeitsschule. Weimar, Herman — Böhlau.“

У тесној је свези с цртањем — мерење. Страна какога предмета, кад год хоће да се нацрта, мора се пре тога одмерити оком, или руком. Док се томе не извеџба око, ваља да му помаже рука. Како ми појимамо спољашњи

[1]) Чудити се је да никако не набављају ове таблице наши учитељи цртања по нижим разредима наших средњих завода, где је прописано геометријско цртање слободном руком. И јевтине су, а лако се даду набавити преко главне књижаре.

свет зависи највише од тога колико познајемо дужине и ширине, које су између појединих ствари. Што је човек мање кадар одредити колико је ствар дугачка, висока, широка и т. д. тим мање познаје своју околину и тим слабије може судити о њој. С тога Русо и вели: „мерите, бројте, измеравајте, поредите!“ По што је само уметник кадар просто оком измерити ствари, треба деци дати у руке сантиметар, аршин или каку другу справу којом ће мерити на хватове, стопе и палце. Овога ради добро је дечине лењире претворити у „цолштоке“, а на једној страни оквира табличног означити дужине једне стопе, њезину половину и палце. Добро је даљине и просторије овда онда премерити корацима и стопама.

Ако је потребно да се посматрају правилна тела, као што су коцке, пирамиде, кегле и т. д. онда их ваља начинити од круте хартије или од картона, па да би се боље разазнале стране, ваља обојити ивице (канте) или их олепити шареном хартијом. — А да би деца правилније изучила разне боје и како стоје једна према другој, добро је на овим правилним телима начинити стране разнобојне[1]).

За познавање бројева и бројних количина, очигледност има нам највише да помогне. Да деца не би узалуд тубила на памет голе бројеве, не схватајући им садржину, удешене су справе, којима се очевидно даје представити значај сваке цифре, стварна количина сва-

[1]) Ово све овако видео сам где се ради у готајској учитељској школи.

кога броја, односи бројева и њихове разне комбинације у сва четири вида рачуна, и то са целим бројевима и са разломцима. Поред руске рачунаљке, која је нашим учитељима већином позната — добро је позната и добре услуге чини у напредним основним школама рачунаљка Борнова из Берлина.[1])

VI.

Закључак.

Расправивши овим питање које сам себи задао налазим за потребно ставити овде преглед најбољих књига и слика које су намењене за материјал очигледној настави.

а) Књиге.

Theoretisch-praktisches Handbuch für den Anschauungsunterricht, von Friedrich Harder. Altona, 1871.

Die Heimatskunde im ersten Schuljahre oder Einführung des sechs- bis siebenjährigen Kindes in das Natur- und Menschenleben. Drei Hefte. Wismar, 1868. Bernhard Schlotterbeck.

Materialen zur Uebung in mündlichen und schriftlichen Gedankenausdrucke für Volksschulen. C. Kehr. Gotha, 1870.

Materialien für den Anschauungsunterricht in der Naturlehre. Dr. Rudolf Arendt. Leipzig, 1869.

---

[1]) Rechnen-Maschine von Born in Berlin. Може се наручити у Ветингену код столара Stöhr-а, преко онамошњег учитеља G. Gloor-а. Стаје дукат ћес. На другим је странама два пут скупља.

б) Слике.

а) Слике за очигледну наставу од Шрајбера у Еслингену (Bilder zum Anschauungsunterrichte von Schreiber in Eslingen). У њима се представља разно посуђе за кућу, врт, школу и т. д. па онда животиње и биље. Слике су доста малене и утрпане — прво није згодно за посматрање, а ово друго је кадро да расеје децу.

б) Табле сисаваца, тица и водоземаца (Wandtafeln der Säugethieren, Vögel und Amphibien). Има их три одељења. Свако се састоји из пет великих таблица и стаје пет немачк. талира. Издао их је такође Шрајбер. Хвале их да су лепо и добро израђене.

в) Таблице животиња корисних и шкодљивих по економију (Wandtafeln wirthschaftlich nützlicher und schädlicher Thiere). Издао их је исти Шрајбер. Стају на платну 1 талир и 23 нвгр.

г) Таблице са сликама за очигледну наставу од Рајмера и Вилке (Bildertafeln für den Anschauungsunterricht von Reimer und Wilke, Ohnmigke in Berlin). Пруске школске власти препоручиле су их школама. Сасма су јевтине. 80 на броју стају необојадисане само један пруски талир.

д) Слике за очигледну наставу и познавање домовине, издане у Висбадену (Bilder für Anschauungsunterricht und Heimatskunde. Rotsche Hofbuchhandlung in Wiesbaden). Ове су таблице веће од до сад поменутих и лепо су израђене, а и згодније се дају употребити у школама. Цена је неукориченим 16, а укориченим 26 нов. гр.

ђ) **Шест слика за очигледну наставу и наставу из језика, од Стрибинга.** (Sechs Bilder für den Anschauungs- und Sprachunterricht von Strübing. Herausgegeben von Winkelmann u. Sohn in Berlin). Ово су још понајбоље, јер је боја у њима погођена да не може боље бити. Само што им је цена голема. Стају 19 пруских талира. Видео сам их уведене у циришком и аравском кантону.

ПОГЛЕД НА НАЈНОВИЈИ РАЗВИТАК МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА И ЊЕГОВЕ НАУКЕ.

ПРВИ ЧЛАНАК.

Ко хоће да говори данас у једноме чланку онако летимично о најновијем развитку међународног права и његове науке, тај не може а да пре свега не узме на ум једну ствар, те да о њој најпре не проговори. Та је ствар у томе што има међу људима који се баш стручно не баве са међународним правом и међународним пословима, има једна огромна већина која још и о томе сумња, да ли у опште и има неког међународног права на свету. Истина они чују да се много говори о међународном праву, да се многе књиге, расправе и чланци о њему пишу, да се међународна питања на конгресима конференцијама и парламентима претресају, па ипак се при свем томе тим површним посматрачима чини, да се у свему томе тек само просипају празне речи, да је ту „много говора а мало створа“, да су то теорије, које у практици много не вреде; сила решава у међународноправним споровима и размирицама, а право живи само у књигама и актовима! Какво је то право, о коме нема никаквих писаних закона ни законика, нити ту има какве законодавне од свију припознате власти која ће те законе да пропише; па даље, какво је то право, коме нема нигде никаквог суда, који ће ауторитетом и влашћу

својом да га заштити од насиља и да принуди сваког да га поштује! Па најзад зар није у томе међународном праву рат такође једно средство, којим се оно остварује а зар у рату не одржава увек победу онај, који је јачи, зар дакле не одржава победу сила а не право? Па кад човек погледа на толике сметње, које важности међународног права на путу стоје, кад погледа на оне међународно-правне створове, што се чињаху да су одређени да кроз столећа трају, а овамо их је гвоздени корак времена са страховитом брзином, са неутољивом силом смрвио и срушио — зар ту не мора онда то међународно право изгледати као нека играчка у рукама променљивих историјских удеса и прилика, као паучина, коју сваки мало јачи дисај времена раздере и отпори? — Овако огромна већина лајика мисли о међународном праву, па шта више беше и писаца, који са наведених разлога одрицаху постојање позитивног међународног права.

Мора се признати, да сви ти наведени разлози нису никако незнатни, напротив они су фактично основани у неким знатним манама и недостацима данашњег позитивног међународног права. Али за то ипак не треба прецењивати важност тих разлога и према томе мислити одмах, да се на њиховом основу може са свим одрећи, да има икаквог позитивног међународног права. То се зове сасма површно и пренагљено судити. Да наведемо доказе за ово што рекосмо, дакле да у кратко критички прегледамо горње разлоге.

Пре свега дакле да видимо што се тиче међународно-правног законодавства. У данашње време

има скоро у свима образованим и напредним земљама т. н. кодификација т. ј. у параграфе сведених од законодавне власти изданих законика о свима гранама правнога живота дакле о грађанском, кривичном, трговачком праву, па и само унутарње државно право садржи се обично у писаним уставима и у органским законима, који устав допуњују, шта више већ у појединим државама као н. пр. у америчкој држави Њу-Јорку[1]) налазимо баш формалан законик и о јавноме праву. За то што је то данас тако, за то и има толика огромна већина људи па и самих „практичних“ правника, који не могу ни да замисле какво право без параграфисаног законика и јасно изречених закона и који дакле кажу: „без закона нема ни права.“ Разуме се кад нам данас дође какво питање из имовног, наследног или породичног права, а ми одмах узимамо грађански законик преда се, па му у неком извесном §. нађемо решења, тако исто при злочинству или преступу каквом научили смо се већ да загледамо у кривични законик, те да му нађемо одређену казну. Али где нам је у међународном праву законик, где су параграфи — где је дакле право?

Да су закони и законици једини извор свему праву, што се год у свету поштује и признаје, тада би се с потпуним основом могло казати, да нема позит. међунар. права, јер му нема извора — закона. Али ко мисли да су закони одиста једини или бар најглавнији извор праву, тај с једне стране стоји на становишту правичких теорија прошлога века, које су се наро-

---

[1]) Bluntschli, d. moderne Völkerrecht der civilis. Staaten стр. 3. увода.

чито огледале при грађењу пруског и аустријског грађ. законика[2]) а с друге стране он показује да не познаје ни мало историјски развитак права и његових извора. Познавачу тога развитка није нужно ни доказивати, да су закони можда најјаснији израз права, али никако једини извор његов, него да је и само приватно право, што у унутарњости појединих држава постоји, бар већим делом својим постало без уплива више какве нарочите постављене законодавне власти, да је постојало пре него што је било писаних закона као непосредни излив народне правне свести у облику обичајнога права. У свију народа беше неко доба, у коме не имадоше законика а ипак беше у њих позитивног права. Не само у т. н. младићском добу данашњих образованих народа, него понегде и данас још, беше брака, наследства, својине тражбина и дугова без икаквих писаних закона, који би те правне одношаје уређивали, кривице су се казниле без кривичних закона. Владало је обичајно право. Можда ће ко запети за оно што рекосмо да је понегде још и данас тако и у самих образованих народа. За доказ томе указаћемо само мимогред на Инглеску и Америку. Ко год познаје правно стање у Инглеској знаће да тамо

[2]) Ко хоће ближе о томе да се увери нека загледа међу осталим: R. Iherin, Geist des röm. Rechtes II. Thl. §. 25. Puchhta, Gewohnheitsrecht; Behrend, die neuoren Privatrechts-Codificationen чланак 5. у Encyclopädie der Rechtswissenchaft« herausgeg. v. Fr. v. Holtzendorf ит.д. О тој разлици у становишту правника овом и прошлога века говорио је и писац овога чланка нешто пространије у своме и посебице штампаном говору »нешто о правништву у опште« итд. у држ. штампарији 1866. види »Вилу« 1866.

ни данас нема законика ни грађ. ни кривичног и да и данас још важи од старине развито обичајно право (common law) као главни извор свему праву. Па још на крају пређашњег века беше читава једна пословина Француске названа pays du droit coutumier (област обичајног права).[3]) Није нам овде задатак, да говоримо о приватном праву и његовом развитку, за то смо све ово само у кратко додирнули, да само опоменемо на ону у правној историји и теорији већ давно признату истину да осим права, што је у законима, има и још једно право, што је путем обичаја постало и као такво потпуно равноправно уз законско право стоји, шта више старије је од овога, и оно је тек из њега израсло и главну своју садржину поцрпло. Кад пак тако стоји у приватном праву, онда како неће то још већма стојати у међународном праву, које је најмлађа грана међу правним наукама, те носи на себи још све знаке и карактерне црте те своје младости. А за што је најмлађа? То на први поглед може одиста чудно да изгледа, али је ипак лако наћи објашњења томе појаву. Историја друштвеног развитка људског, а посебице правне стране његове. показује тај закон у њему, да он започиње увек у ужим круговима па се онда тек мало по мало на основу увећаног економног и духовног напредовања шири у кругове пространије и веће. Јасно је, по најновијој науци, да на месту, где се доцније креће многобројан народ, свестан о своме народном јединству, а изнад њега је сведена вештачки организована државна зграда, да ту на томе ме-

---

[3]) О томе из ближе у моме реферату о Богишићевим »Правним обичајима« у »Вили« од г. 1866. бр.

сту некада у некоме извесном прастаром добу не беше ништа друго до појединаца, међу којима беше једина свеза породица. Да је оно што данас зовемо државом одмах са човеком на свет постало, то чујемо истина да се тврди још са много страна, али је то свакојако већ застарео поглед, јер данашња наука никако не држи више да све право и сва новесница почиње тек са државом, њу данас не интересује више само готова држава, него њу и оно доба занима и побуђује на испитивање, где још развите државе није било, него где се ова тек мало по мало развила из породице или из удружења више појединаца зарад заједничког живљења и заједничке обране од опасности.[4]) Па и данас нам причају путници, који су имали прилике да испитају живот данашњих дивљака у Африци и Аустралији, да у њих истина још нема ни појма о држави, али ипак има брака, породице и на њој основане заједнице и да има такође неких ма како суровых почетака некоме праву, по коме они у тој својој првобитно-патријархалној заједници живе.[5]) Према свему овоме што у кратко напоменусмо види се да је приватно право прво морало развити се међу људима, иза њега је дошло државно право, а тек најпосле као нужни наставак и нужна допуна једноме и другоме дође међународно право, јер је заједнички живот међу људима од

[4]) В. о томе међу осталима Ihering у навед. делу I. део Warnkönig juristiche Encyclopaedie стр. 93. Pot d. Naturgesetz des Rechtes стр. 31. 50. Laurent Etudes sur l' histoire de l' humanité T. I. који у том своме чувеном огромном делу каже међу осталом: »Rien ne caractérise mieux l' antiquité: l isolemen est sa loi.« Introduction стр. 15. 16. 17. 18. итд.

[5]) D. Helferich, Organismus der Wissenchaft,

ужих кругова породице, општине, племена, државе ширио се у онај најшири круг удружења међу народима и државама.

Сад се дакле види да је међународно право по току човечанског развитка, по јасном историјском закону одиста најмлађа грана међу правним системима и да је са свим природно морало тако да буде.

Но шта излази из свега овога?

Излази то, да као што је и приватно и државно право у добу своје младости излазило на видик највећим делом у облику обичајнога права, да тако исто мора и са међународним правом да буде. Но би ли икоме пало на ум, да каже да приватнога права у оно доба није било, кад је у државама већином владало још обичајно право, а не беше писаних законика! Никоме то још није на ум пало. А кад то стоји о приватном праву, онда то мора још већма стојати о међународном праву, које већ по природи својих правних одношаја неће можда никада доћи до тога потпуно утврђеног, формално законског израза, до кога је приватно и државно право дошло. Према свему овоме, што до сад рекох, потпуно отпада онај први разлог, којим се доказује да нема међународног права, а то је тај, што се каже да нема закона у међународном праву. Оно постоји и без њих!

Али да још видимо неће ли се при ближем испитивању наћи, да и у самоме међунар. праву има баш понеки и писан закон, кога се као таквога државе као носиоци (субјекти) међунар. права, у својим међусобним одношајима тврдо држе. Пре свега ваља овде узети реч закон у најширем смислу, дакле свакојако у ширем него што

се то обично у свакидашњем правничком говору узима. Обично се разуме под законом само оно, што је у којој држави поставила нарочито на то опуномоћена средсредна власт као норму за спољно делање људско. Но оно што је управо карактерна црта законскога права и што га разликује од обичајног, то није то, што га установљује нека нарочито постављена законодавна власт, него је то, што се оно установљује изречном вољом и свесном духовном радњом као објективно и јасно изречено правно правило, докле се обичајно право не изриче него се непосредним истоветним и једнаким делањем, дакле обичајем спољно исказује. Према томе реч закон у ширем смислу значи сваку изречно установљену објективну правну норму за делање људско. По томе се види дакле да се може и оно законом у ширем смислу назвати, што људи међу собом уговором установе као правило за своје међусобно делање; у томе смислу узета је реч закон (lex) и у оној римској правној изреци: contractus contrahentibus legem facit (уговор је за уговораче закон). У новије доба многи знаменити правници*) у самоме приватном праву говорећи о деоби закона по њиховом постанку спомињу и оне законе, којима се неко по својој вољи путем уговора потчинио. Па и само правно стварање у средњем веку не беше и што се тиче приватнога права у појединим земљама друкчије. Често узеше облик

*) В. међу осталима Tibauts, Sistem des Pandectenrechtes §. 15. IX. издање. Wening, Sehrn. D. Civilrechtes I. §. 1. Против уговора као извора приватнога права устадоше новији писци као н. пр. Unger, Sistem D. österr. allg. Privàtrechtes I. §. 1. стр. 24. 25.

уговорни па створише садржину закона.[7]) Па хоће ли за то неко казати, да у средњем веку није било закона? У државном праву то још већма излази на видик. Да наведемо само један очигледан пример. Како у потпуно уставно-монархичким земљама постаје онај закон, што је основа целој државној организацији, што је закон закона, а то је устав? На то нам одговара модерно државно право и историја постанка толиких устава, да они постају путем уговора између владаоца и народа. Устав, који није октројисан (једнострано наметнут), него је постао редовним правним путем, тај је само резултат договора и уговора између владаоца и народног заступништва, па за то се у државно-правном говору и каже основни уговор (pacte fondamental).

Кад је све ово тако, онда нема сумње да можемо с правом казати, да и у данашњем међународном праву има неко законско право, које је изречено у толикој гомили међународних уговора. Што две или више држава међу собом међународним уговором утврде, то је за њих међународно-правни закон.[8])

Међународно законско право мора једнако остати у облику међународних уговора, докле год не буде међународно-правна заједница међу државама основана на другој организацији него што је данас. Науци је у опште задатак, да испитивањем својим предњачи жи-

---

[7]) B. Warnkönig, Juristische Encyclopädie стр. 232. и 234. Eichhorn, deutsche Staats u. Rechtsgeschichte део II. §. 258 — 265. Bluntschli у нав. делу увод стр. 5.

[8]) Као што каже и Wheaton, Éléments du droit international T. I. стр. 24. »les traités ont d' abord focee de loi entre les parties cortractantes.«

воту, да носи напред луч, који ће практичном животу да осветљује стазу, којом ће у напред да пође и даље да се развије. Данашњи новији историци показали су непобитним доказима законе друштвене, по којима се развија историјски живот човечанства и изнели су нарочито ту истину на среду, да је наука онај најглавнији чинилац, који руководи и унапред покреће повеснички развитак. Што стоји у опште о целом животу човечијег рода, то мора стојати и о јединој страни његовој, дакле и о међународној. Према томе морамо свакојако овде забележити као важан знак времена, што је данашња наука о међународном праву на уста својих најглавнијих заступника изрекла то, да се свакојако у начелу потпуно даде замислити и у самој практици можда и недалеке будућности даде извести та мисао, да образоване државе, које међу собом признају једно међунар. право, стану међусобом у неку тешњу свезу која би била неки виши организам, који стоји над појединим државама а појавила би се у облику неке међународне федерације свију образованих држава; тада би разуме се одмах и за међународно право било законодавне власти, а тако исто и суда. Али засад таква виша организација још изгледа као сан у будућности.

Засад су дакле уговори закони у међународном праву. Ти закони истина немају за своју обвезну снагу и важност гаранције у оној мери, у којој је имају закона у унутрашњости држава, али је ипак имају. Јер ту треба пре свега узети на ум, да ми овде говоримо само о оним уговорима међународно-правним, који су општи, који везују све јевропске државе, јер су оне све, посредно или непосредно, при склапању њиховом учествовале и признале

их. Оваких уговора истина нема много, али су они тим значајнији по јевропско међународно право. Да наведемо као најглавније уговор о миру вестфалском г. 1648., даље уговор бечкога конгреса од г. 1815, уговор париског мира од г. 1856. и најзад закључке међународног конгреса у Женеви, којима беше резултат женевска конвенција од г. 1864. којој све јевропске државе приступише. Велики међународни конгреси, који су се састајали и на којима су ти велики међународни уговори постали, они су своје заједничко правно уверење у формулованим правним правцима у протокол метнули, и тиме су у самој ствари то исто чинили, што и законодавац чини. Права им цељ при томе не беше само та, да створе неко просто уговорно право, које ће везивати само уговорне стране и потписиваче протокола, него да створе нека општа правна опредељења, којих ће имати да се држе све јевропске државе, па због тога тако исто и предмет тим уговорима не беше само уређење неких посебних одношаја између појединих држава, него беху у њима изречене такође неке опште норме (н. пр. начело немешања у унутарње одношаје појединe државе, забрана трговине са робовима и т. д.) којима је изречно дат карактер међународног закона. Данашња наука дошла је иза тога, па је ово свечано потврдила, изрекавши ово правило: „Ако су државе, које су се на општем јевропском конгресу састале, сагласне међу собом о неким међународно-правним опредељењима онда су та правна опредељења обавезна за све јевропске државе.“*)

*) В. Bluntschi у н. делу §. 110.

Ту сад одмах морамо и то да приметимо, да ми врло добро знамо, шта се може и самим тим конгресима и оним опредељењима, што су их они донели замерити са стране правде и данашњег савременог развитка; ми ћемо те своје замерке на другом месту овога чланка и казати. Али тиме се ипак то не може порећи, да такво међународно законско право одиста постоји, ма какве оно мане на себи још носило. Зар у самим појединим државама нема и дан данашњи још такве форме законодавства, која никако не одговара данашњем времену и развитку, — зар нема толиких закона чији је садржај већ застарео или је штетан, па ваља да се укину? Ту је дакле критици отворено поље; али за то ипак нико неће казати, да нема у самоме начелу законодавства ни закона, ако је случајно неко извесно законодавство и по форми својој и по појединим својим законима рђаво!

Осим ових општих међународних уговора, који представљају неко опште међународноправно законодавство, морамо овде споменути још и посебне уговоре међу појединим државама; њихов је број огроман. Ипак и они имају значења по опште међународно право. А то њихово значење оснива се на томе, што они, ма да су независно један од другог постали, ипак о многим предметима и одношајима по битности једно исто опредељују; а то онда фактички доказује, да о тим предметима и одношајима влада међу државама заједнички сагласни основни поглед о међународном праву.

Па и само законодавство поједине државе може нека међународно-правна начела са јавним ауторитетом да изрече и тиме знаменито да допринесе ри-

расветљењу, утврђености и даљем развитку међународног права. Истина да формални и изнудни ауторитет поједине државе не допире ван њених граница. Али духовни и слободан авторитет њених путем свога законодавства изречених међународно-правних начела може много даље да се простре, онда нарочито, кад јој се образовано јавно мњење са одобрењем одазове, кад то убеђење општим постане, да оно што је она изрекла одговара правној свести образованога света.

Ми у најновије доба доживесмо одиста знаменит пример овакве врсте, који уједно означује велики напредак у међународном праву. У време северно-американскога грађанског рата у априлу г. 1863. изађе „инструкција (упутство) за војску сједињених држава“, и та се инструкција може одиста сматрати као прва кодификција, као први законик међународног ратнога права за сухоземни рат. Ту је кодификацију саставио један од најзнаменитијих правника и учитеља државног и међународног права у Америци, др. Фр. Либер у Њу-Јорку. Њу је прегледала једна комисија од виших официра, а потврдио је као закон тадашњи председник републике Линкон. Она садржи у 157 параграфа тачне прописе о целоме ратноме праву и то по најчовечнијим начелима новога времена.[10] Ова је инструкција млого опширнија и развученија него сви ратни регламани што их досада имадоше јевропске војске. Пошто она пак изриче опре-

[10]) Ту је кодификацију преведену и још допуњену издао на немачком језику проф. Блунчли под насловом »Das moderne Kriegsrecht« Nördlingen 1866. А тако је исто саопштио американски оригинал у својој књизи о међунар. праву (1868) на крају.

дељења, која имају опште међународно-правне садржине, и која одговарају правној свести данашњега доба, то она, разуме се, да мора имати важности и дејства далеко преко границе оне државе у којој је постала, и свакојако у највећој мери доприноси томе, да се данашње ратно право врши у што човечнијем правцу и да се тако тај правац у једноме великом делу међународног права у опште призна. Која би држава у Јевропи могла а да се не држи тих опредељења већ и за то само, да не би од стране јавнога мњења навукла на се стидни прекор, да је као држава „образоване Јевропе“ изостала у међународном праву иза прекоморскога континента и у опште иза данашњега цивилизованог човечанства. И женевска конвенција, коју мало пре споменусмо, може се сматрати као један део ратнога права, јер јој је садржина то, како ће се са рањеницима у рату поступати, а нарочито да се о рањеном непријатељу онако исто стара као и о своме сопственом војнику. Тој конвенцији, као што рекосмо, приступише све државе па чак и Турска; само се још Аустрија устезала да потпише уговор на коме стајаше име краља талијанскога, па ипак после две године при свим политичким скрупулама приступи тој конвенцији, јер није више смела да изостане иза осталих ако је хтела да задржи пред јавним мњењем име образоване државе.

Кад већ говоримо о томе, да ли има и да одиста има међу изворима данашњега међународног права и таквих који се могу са државним законодавством упоредити и који га управо у међународном правном обзиру заступају, онда нам ваља на овоме месту споменути још

један важан сурогат законодавства у међународном праву. Знамо по историји права, да су утврђење и даљи развитак приватног и кривичног, па и самог државног права у многим земљама јако унапредили некадашњи правни зборници, у којима су приватна лица, која беху вешта праву, сабрала и забележила сва правна опредељења, која важише у неком извесном времену. Садржина је тим правним зборницима у главноме она иста која и законодавству и законицима. У целоме средњем веку видимо скоро у свима земљама, у којима беше развијенијег правнога стања, такве зборнике састављене од приватних лица, правника; но они наскоро добише општу важност у земљи. Шта више у Инглеској, где ни данас још нема кодификованог законика, ту на месту његовом стоје од приватних научника састављене правне књиге, које свакојако носе на себи печат неког модерног правног зборника, у колико је у њима сабрано и у неки систематски ред постављено све било обичајно било законско право, што у Инглеској важи, а разликују се од средњековних правних зборника, што им је систем на научним начелима подигнут и што уз само право, што важи, домећу своја научна објашњења (коментаре). У томе је обзиру најважнији коментар Блекстонов, по коме се и у школама инглеско право предаје. Такве правне зборнике обично је до сада у историји правнога развитка изазивала сама потреба правнога стања, и од њих се обично започиње нов покрет у развитку права појединих земаља.

Кад је то тако било у приватноме и државном праву, онда свакојако имамо потпунога разлога, да појављивање

таквих правних књига или зборника у међународном праву сматрамо као напредак у развитку те гране правнога живота, и у већој сигурности међународно-правне практике. Више су пута већ просвећени државници и научници излазили на среду с тим захтевом, да се међународном право кодификује, да се садржина његова у каквом правном зборнику или законику потпуно изложи. То што беше само захтев, данас се већ у неким покушајима појављује као дело. Ти су покушаји поименце ови: Précis d' un Code du droit international par Alphonse de Domin-Petrushevecz, Leipzig 1861; — On a project for an international Code by David Dudley Field of New-Jork. Law Magazine p. 138. 1866. — Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten als Rechtsbuch dargestellt von Dr. T. C. Bluntschli. Nördlingen 1868. Ово су све радили поједини знаменити научници. Али је у тој истој ствари предузет удружен рад правника из више земаља. Харковски професор међународног права Каченовски[11]) учинио је инглеском конгресу за друштвене науке[12]) предлог, да се он прими припреме за посао кодификације међународног права; пошто амерnewкански правник Додли Филд[13]) на ново покрену ту ствар у поменутом инглеском друштву, то је услед тога наименована комисија, у којој су чланови и чувени правници из других земаља (н. пр. берлински професор Холцен-

[11]) В. о томе Д. Каченовски о современномъ состоянiи политическихъ наукъ на западѣ Европы и въ Россiй. 1862 стр. 104. примедба I.

[12]) У коме су се удружили најзнаменитији правници инглески.

[13]) Који је међу осталим чувен и са свога учешћа у законодавним пословима у Њу-Јорку.

дорф); неке партије међународног права подељене су међу неколицину чланова комисије, који их сада израђују. Је ли и то знак, да нема међународнога права, кад се чувени правници и државници из толиких образованих земаља у томе слажу, да је то право већ на томе ступњу развитка међу народима, да се може приступити кодификацији његовој? —

Пре него што завршимо своје разлагање о изворима међународног права, који су, разуме се, најочевиднија сведоџба да оно као позитивно одиста постоји, споменућемо узгред још један кога обично писци о међународном праву при набрајању извора његових изостављају,[14]) али који ипак има велике практичне редности. Та његова практична вредност тим већма излази на видик што га налазимо у књизи једног човека, који није само чувен као писац међународног права, него је уједно за живота познат био и са свога рада као практичан државник и дипломата; тај је човек толикогодишњи американски посланик у Данској а доцније у Пруској Хенри Хвитн[15]) Он међу изворима међународног права на истом

---

[14]) Не спомиње га ни Хефтер, ни Опенхајм, ни Блунчли.

[15]) Он је написао два главна дела о међународном праву и то: Éléments du droit international II дела, најновије издање г. 1864.; за тим: Histoire des progrès du droit des gens en Europe et en Ameripue, Leipzig 1846 II. издање. Американски државник Виљем Бич-Лоренс каже у своме делу: Commentaire sur les éléments du dr. intern. et sur l' histoire de progrès etc. на стр. I. о горњем Хвитновом делу о међунар. праву ово: Место које заузимају »Éléments и т. д.« у кабинетима и на свеучилиштима хришћанских држава, овде су заменили вешто написани спис Фателов и уважење што га ужива то дело не само међу дипломатима, него и у законодавним скупштинама и у судовима међународним и т. д.«

месту наводи мњења на писмено издата и саопштена поверљиво од стране законозналаца (légistes) својим земаљским владама. Кад каква држава има неко тражење или рекламацију према некој другој држави због неких повреда својих права, она често чини оно, што би и појединни човек у таквом случају чинио. Она пита за савет своје званичне људе од закона и права и она онда има уза се њихово мњење о праву које има да се примени у случају, о коме је реч. У архивима министарства спољних послова свију земаља има велика збирка таквих докумената, који, кад би се на свет изнели, били би велики добитак за међународно право. [16]) За што смо овај извор овде још нарочито напоменули? Зато да покажемо, како оно што данас правници и зналци закона у међународном праву као начела и појединa правна опредељења постављају да то не остаје само теорија, него да се то од стране оних, који практично раде на међународно-правном пољу, поштује и баш примењује у самој практици. У томе нас утврђује сведоџба човека као што је Хвитн.

Још један разлог, који се од стране самих неких правника [17]) наводи против опстанка позит. међунар. права, морамо критички да промотримо. Тај је разлог у томе, што они кажу да је карактерна црта свакоме праву,

---

[16]) Wheaton у нов. делу стр. 28.

[17]) И то знаменитих као н. пр. Puchta (Gewohnheitrecht I. део стр. 142.), Wippermann (Beiträge zum Staatsrecht), Faelati и др. Против њих а за међународно право писали су међу осталима Kaltenborn, Kritik d. Völkerrechtes стр, 169 и др., R. Mohl, Encyklopädie der Staatswisseschaften страна 463. и 464.

да је оно нешто спољно што се даде остварити или управо изнудити, да се дакле право какво без такве изнудности не може замислити: пошто пак за међународно право нема те власти, код које би се могла због повреде његове тужба подићи и која би му могла поштовање изнудити, то се онда оно не може ни уврстити међу права. Тај се цео доказ оснива на очевидној обмани. Пре свега је то управо petitio principii, кад се међународно право одриче с тога, што није изнудно, а овамо би ваљало доказати, да баш мора све право бити изнудно и да је то баш битна, суштаствена црта свакога права. Пре педесет и више година до душе беше та изнудност права нешто опште познато и признато. Данас се пак већ са много страна од знаменитих правника против тога устаје.[18]) Но најзад да допустимо то, да изнудност одиста спада међу битне карактерне црте свакога права, то ипак они, који међународном праву одричу изнудност, показују да нису на чисто са тим појмом самим. Јер изнудност, коју многи иштy при свакоме праву, па да се може правом у потпуном смислу назвати, то је изнудност по идеји а не фактично изнудност баш у сваком појединoм случају. Пита се дакле: да ли је правна обвеза, што некоме извесном праву одговара, таква да се у опште узевши спољно може изнудити или не? И кад се на то може одговорити са: јесте! онда је право по свима својим карактерним цртама ту; а само онде, где изнудности ни у опште (без обзира на поједини случај)

---

[18]) Тако н. пр. међу осталима E. Kuntze, Excurse über röm. Recht г. 1869. I. одељак стр. 9.

ни у идеји нема, ту нема ни права. А да ли су опредељења међународног права у опште узевши по идеји својој изнудна, о томе не може бити никакве сумње; само то једно, да се признање каквога међународнога права снагом једне или удруженом снагом неколицине држава свакојако може изнудити, то је већ довољна потврда томе. Да пак има појединих случајева где та принуда фактично није могућна због неких случајних узрока, то не мења саму ствар ни мало, јер то може да се деси и при најпризнатијем и најпозитивнијем праву ма у којој сфери правнога живота. Зар се то не догађа толико и небројено пута и у самом приватном и државном праву? Али јамачно неће никоме пасти на ум, да приватноме праву одрече значај права за то, што понекад а и почесто појединци своје спорно право путем екзекуције не могу да остваре, што дужник нема никаквог имања и т.д. Неће нико казати, да кривично право нема правнога карактера за то, што понекад у поједином случају није могућно извршити га, што је кривац случајно побегао или се сам убио и т. д.

Признасмо дакле да је једна међу карактеристикама права и то, да оно мора бити нешто, што се даде спољно остварити, реалисати дакле и изнудити, али само се показује неразумевање права суштине тога појма, кад се та изнудност узима у томе смислу, да мора баш у сваком случају та изнудност бити могућна, а за тим кад се иште, да државно право, приватно право и међународно право морају баш сасвим истим начином, у истим формама, једном истом свечаном физичком принудом (полицијом и жандарима) да се изнуђавају. Свако се од

тих права према својим посебним различитим односајима остварује и спољно изнуђава онаквим начином, какав тим односајима по својој суштини одговара. Овде би сад ваљало да говоримо и о томе каквим се начином и којим правним средствима у данашњем позитивном међународном праву остварују правне тражбине и решавају међународноправни спорови; али то спада у обим формалног међународног права или у међународно-правни поступак. Ми смо наумили после овога политичног увода, кога посветисмо противницима међународног права, да приступимо самоме кратком и летимичном погледу на најновији развитак како материјалног тако и формалног (процесуалног) међународног права. Кад дакле дођемо у течају свога чланка до тога, да говоримо о најновијем стању међународног-правног поступка, онда ће тамо бити право место, да говоримо о судовима међународним, о правним средствима за решавање спорова и т. д. Што дакле у овоме уводу остаде неказано у томе обзиру, то ће се тамо допунити.

Сад само имамо још једно опште кратко посматрање. Пошто смо покушали да појединце критички промотримо нека тобож научна тврђења (али само тврђења!), која се наводе против опстанка позитивнога права међу народима, сад хоћемо нешто у опште да кажемо свима оним сумњачима о егзистенцији његовој, који без озбиљније студије и без дубљег разумевања за ток историје и њене велике резултате, имају обичај да у кратко са неким празним фразама одреку нешто, што је сама историја света непобитним фактима утврдила и на видик изнела. Као год што је приватно право последак и про-

извод целог правног и друштвеног развитка у неког извесног народа, тако је и јавно међународно право производ историјског процеса, који је произашао из најразличнијих мирних и ратних одношаја народа међу собом, као заостатак и резултат великих криза и борба, кроз које је пролазио. Према томе дакле и да нема никаквих писаних уговора и великих међународно-правних актова, довољна би била сама историја па да оснује опстанак међународног права. Један је немачки писац о томе казао: „То је најбоље мерило међународног права и велика књига, у којој правник ваља међународно право да тражи, а из које треба да га у научној форми развије; та је велика књига повесница.“ Обично се каже, истина, да међународно право тек постоји од триста година овамо. У старом веку међу старим народима не беше међународног права. Образовани Грци сматраху свакога странца и сваки страни народ као варвара, Римљани као непријатеља (hostis). У староме веку, на супрот данашњем, рат беше међу народима и државама правило, а мир тек изузетак основан на неким нарочитим уговорима и свезама. Па ипак то мњење о староме свету беше нешто, што су писци један од другога преписивали не старајући се о томе, да изближе сами испитају ствар. Али новија наука друкче ради. Данас устадоше научници, који чинише велика и дубока испитивања у историји међународног живота, и они на основу тих испитивања нађоше, да је у свију народа, који долазаше један с другим у свезу и додир, било неких, ма како сурових клица и почетака међународном праву; у новијим темељитим и

огромним испитивињима Лорана,[19]) Питера, Милера-Јохмуса[20]) видимо расветљену и разређену неизмерну област историје међународнога права од најстаријих времена и међу најстаријим народима истока и запада. Барбејрак, коментатор Гротов, износи нам на видик толику масу међународних уговора из најстаријих времена, које је понајвише саопштавао баш и у самоме оригиналном тексту.[21]) Дакле чак у оном сумраку историјском назире испитивачко око неке клице права међу народима у њиховом додиру, а не би га било данас у цивилизованом добу, где је солидарност интереса међу државама и народима већа него што би ко год могао на први поглед и замислити. Данас, где од проналаска компаса и од усавршења инструмената за гледање никакав пут морски није сувише дрзак и где смели путник око севернога пола предњи део своје лађе утискује међу стене од леда, кроз које себи тестеретом пут просеца, данас, где је Европа и северна Америка обасута на све стране гвозденим путовима и друмовима и где већ локомотив звижди кроз мисирску пустињу, на обалама Ганга, преко земљоуза панамског, где се телеграфска жица пружа од Петрограда до Мадрида, од Калкуте до Лон-

---

[19]) Histoire du droit des gens et des relations internationales p. F. Laurent. Paris et Gand 1855.

[20]) Pütter, Beitrage zur Völkerrechts-Geschichte u. Wissenshaft. 1843. —Müller-Jochmus, Gesch. des Völkerrechts im Alterthum. 1848.

[21]) Barbeyrac, Histoire des anciens traités depuis les temps les plus reculés, jusqu'à l' empereur Charlemagne. Најстарији уговор му је од г. 1496. пре Христа и то о амфиктионском савезу.

дона, од Париза до Алжира, од Квебека до Мехике и најзад од Енглеске испод океана до Америке; данас, где по свима морима и водама врве лађе и пароброди и где пут од старога света до новога не траје ни онолико дана колико је пре недеља трајао, где се неко са пута у Китај, Инђију, Калифорнију враћа са мањом остентацијом него што се некада враћао с пута од Београда до Пеште, где најпосле поштанска свеза постоји између свију страна света, свију земаља и градова — данас, дакле, где је зближење и свеза међу народима овога света толику висину достигла, где је трговина и индустрија постала светском трговином и светском индустријом, зар данас да се таква јака свеза може замислити без икаквих установљених услова, без икаквих сталних правила за тај додир и саобраћај?

А шта је наука до сада радила, је ли она стојала скрштених руку и непомична према тим огромним димензијама међународног саобраћаја и свезе? Кад је г. 1648. у Минстеру и Оснабрику закључен вестфалски мир, онда је тиме уједно завршена и једна епоха међународнога живота а нова започела. Реформација је продрла, протестантизам је сломио силу католицизма и папинства, које хтеде све државе и народе својом мрежом да обавије те да се у стени цркве скамени сав покрет и разнолики живот међународни; протенстантизам учини те је могла сад државна сувереност да ускрсне из гроба, у коју ју беше бацила папина универзална моћ; сад је тек било потпуно самосталних подмета за развијено и самосвесно међународно право и сад је тек и наука о њему могла бујније да оживи. Још док су

католицизам и протестантизам хрвали се у крвавој борби већ се усред бојне буке чуо први глас нове науке о међународном праву. А сад, кад се мир закључи, наука пође напред. И од тога доба па до данас пред нама стоји двестагодишњи обилат научни рад на томе пољу, и највећи духови свију народа стоје забележени као радини и заступници науке о међународном праву. Но можда је та теорија о међународном праву остала само пуста теорија и ништа више, можда је она живела само у главама и књигама научника, а сама позитивна међународно-правна практика неће можда ништа о њој да зна? Баш на против. Непобитна повесничка факта показују нам да су баш услед испитивања науке и њених захтева долазиле реформе у самом практичном међународно-правном животу. Усред живота и хуке тридесетогодишњег рата, у коме се беху већ пореметили сви правни појмови и сва човечност и сав морал међународни утонуо у потоцима људске крви, ту се усуди Хуго Грот, грађанин тада најслободније јевропске државе, да изађе на среду са својим делом о међународном праву (de jure belli ac pacis)[22]) и пророчким гласом објави нова правна начела, на основи човечности и правичности. И он имаде то задовољство, да је видео где тадашњи суверени и државници усвојише његово дело као путовођу за међународно-правну практику.[23]) У седмогодишњем рату издаде Швајцарац Фател први пут своје дело на свет

[22]) Доживело досад већ 200 издања.

[23]) Тада силни краљ шведски Густав Адолф имаде Гротово дело увек под јастуком, као некада Александар маћедонски Омира. В. Kaltenborn, Kritik des Völkerrechtes стр. 45.

и он беше наследник Гротов у практици, јер се од сада практика увек на њега позивала. Кад су први силни потреси велике француске револуције задрмали Јевропом Мартенс се ипак није плашио да брани екзистенцију практичног међународног права против оних који га одрицаху и да изнесе право што је тада важило. Исту заслугу има Салфелд који имаде смелости да у оним временима где светско-монархичке тежње првог Наполеона најстрашније поколебаше досадашњи ред у међународно-правним одношајима, тада баш да изда прво своје дело о начелима јевропског међународног права и да не само брани правно стање на супрот универзалној монархији, него шта више и да то правно стање даље развија према оправданим захтевима времена. И он наскоро доживе да из развалина Наполеонове светске царевине поникне нови ред међународнога права и то проникнут оним духом, кога је он у својој књизи заступао. Тако је дакле стојала наука према практици. А још већма се то потврђује тиме, кад видимо најдаровитије и најпросвећеније државнике и практичне дипломате, где се увршћују међу писце међународног права, те у себи оличавају свезу између теорије и практике; да напоменемо само имена као: Гагерн, Мартенс, де Киси, Хвитн, Бич-Лоренс и др. У тим успесима и резултатима науке саме о међународном праву и у томе што практика иде упоредо с њоме или бар узастопце за њом, у томе имамо најјаснију залогу и сведоџбу његовога опстанка и развитка. Јавно мњење је данас сила у Јевропи, оно све већи уплив добива у унутрашњим а по томе и у спољним међународним делима државним; а да јавно мњење није

ништа друго него дух времена, а дух времена ништа друго него савремена наука, то су нам доказали новији историци Бокл, Дрепер, Лоран, који каже на једноме месту у своме предговору: „L' histoire du monde est l' histoire du développement de la pensée.“

Можда ће се когод зачудити, за што смо се оволико задржали око тога да доказујемо саму егзистенцију међународног права. У нас, колико нам је познато, до сада још ни једна једита научна речца није написана о међународном праву, изузевши, разуме се, публицистичке чланке у новинама.[24]) Чини нам се да ће ова наша расправа бити прва у нашој литератури о томе предмету. Па баш зато и мишљасмо да неће бити сувишно да се одмах у почетку мало дуже позабавимо око самога тога питања: има ли у опште некога међународнога права или га нема, кад оно још и данас наилази на неку извесну масу сумњача? А друго и у много развијенијим књижевностима, као н. пр. у Немачкој, и данас се још претреса то питање, а како онда да не буде тога у нас.

Да пређемо сад на сам новији развитак међународнога права и његове науке. Ту нам је сад задатак да летимичним критично-историјским погледом пређемо једно доба најновије историје међународнога живота, које почиње са американском и францеском революцијом, а свршује се данашњим даном. То се доба у историји међународно-правнога живота дели опет у два повећа периода,

---

[24]) Ту имамо ипак да забележимо један изузетак, а то је што је Урош Кнежевић саопштио у »Правди« под насловом »Основи међунар. права« превод Блунчлијеве једне расправе о томе.

и то један период иде од обеју поменутих револуција па до г. 1830 или до јулијске револуције францеске, а други од те године до данас. Не можемо ни имати намеру, да у овоме једноме чланку оба та периода промотримо. У овоме ћемо чланку дакле узети преда се само први онај период, а други период биће предмет засебном другоме чланку.

I.

Какво беше међународно право, које се затекло у почетку овога периода и које је ваљало да подлегне преображају у новоме добу, које сада настаде? Најкраће се оно може карактерисати, кад се каже да то није ни било у правоме смислу међу-народно право, него је било у самој ствари међу-државно или управо међу-владалачко право. Истина реформација и вестфалски мир учинише те сад већ беше самосталних подмета међународнога права т. ј. беше самосталних држава са признатом суверенoшћу, с којом је наравно у свези било то, што оне сад стојаху једна уз другу као равноправне и једнаке међународно-правне личности. Дакле спољни темељ, на коме се могаше развити међународно право у правоме смислу, беше већ ту, али је сад питање јесу ли те сада већ као самосталне међународно-правне личности признате суверене државе имале у себи већ довољно развите све оне унутарње стихије које су нужне за поспешан развитак међународног права? Пре свега те све државе, бар на копну јевропском, беху из реда апсолутне монархије, у којима је у обзиру на њихово државно право владало оно начело, које је

наивно, али ипак са свим прецизно изразио Луј XIV. у ономе своме: l' état c' est moi. Народи се ту ни у државном па дакле ни у међународном праву не бројаху као посебне личности, него као приватна баштина оне династије и онога владаоца, који је над њима владао. Они беху предмет најразвитије трговине, трампе и ћара, као и сваки други еспап између појединих власника; они се заједно са земљом и појединим откинутим комадима доносише у мираз или припадаху у наслеђе појединим династама и према томе је лако разумети, како женидба каквога принца или наследство каквога монарха могаху да буду покретала најкрвавијим ратовима и пустошењу земаља. Дворови и дипломатија подметаху своје интересе као кукавичка јаја, интересима народа, који крв своју пролеваху не у државним него у породичним ратовима, које изазиваше владалачко частољубље и грамзивост. Пошто је частољубивим дворовима требало много новаца, да могу терати свој раскошлук, а пошто је тако исто тада у тим апсолутним, на феудалним основама зграђеним монархијама, владала она државна мудрост и вештина, која је названа и позната као кабинетска политика, то нису наравно ни последице могле изостати, које обично из такве политике поничу по међународно право и међународни живот. У чему се састојала та кабинетска политика и државна мудрост? Она се родила у Италији, усвојена ја од Спаније а за тим ушла у све тадашње кабинете јевропске У њојзи пре свега влада хладан себични рачун, који у унутрашности државе пушта да се државно тело скамени у автомата, да би се онда могло простим неким шупљим механизмом, који је осно-

ван на мртвоме појму безусловне покорности, овамо и онамо покретати. Таквој је политици сва државна снага у што већем броју душа, да се што веће војничке масе могу подизати; у све већем простору државног земљишта, које се са свију страна граби и нагомилава, да би се што више новца истерати могло, и најзад још у облику државних граница, о којима се пак само са војничког гледишта суди, у колико су згодније биле за нападај и обрану.

Лако је разумети како је таква политика са таквим државничким погледима морала по својој урођеној саможивости ићи једино за тим, да ту тобожњу снагу државе намножи једино тиме, што ће више земаља и људи приграбити ма којим начином. Познавајући само своју сопствену корист и то разуме се не корист народа, о којима се тада још ни мислило није, него корист дворова и династија, та политика за туђе право и туђ интерес не хтеде да знаде, а у избору средстава за своје цељи не беше ни искре савесности; та политика истина знаде уобичајене форме међународно-правнога саобраћаја с варљивом привидношћу да употреби, али је у самој ствари, дакле материјално, свако правно начело газила. Кад се дакле узме у обзир наслеђивање народа и држава и трговина с њима, а даље сад баш карактерисана политика себичности и грабежа, тада се може појмити како је Фенелон могао изнети на среду то питање: „да ли какав владалац, који, као од прилике Карло V., пола Јевропе наследи, тиме уједно наслеђује и то право, да другој половини Јевропе и целога света законе прописује?!“ Према оваквом стању тадашње међународно-

правне практике, мораде са свим природно као реакција према кабинетској политици великих држава појединих да поникне мисао т. н. јевропске равнотеже, основане на праву самоодржања, чије практично изведење беше од сада главни задатак јевропске међународне политике. Ту је мисао ако не родила, а оно одојила тадашња међународно-правна наука, и најбољега јој је израза дао већ поменути мудри Францез Фенелон у своме делу „Examen de la conscience sur les devoirs de la royauté“,[25]) а тако исто овамо спада и опширан предлог кога под именом „Projet de traité pour rendre la paix perpetuelle“ у време утрехтскога мира 1713. издаде Абе де Сен Пијер.[26]) Мисао о тој равнотежи поникла је са свим природно из тадашњих одношаја, и наука јој је дала према својим тадашњим појмовима одиста лепога и племенитога значења, али под рукама тадашњих дипломатских практичара мораде она да добије изопачен и осакаћен облик. Јер пре свега тадашња државна мудрост не беше кадра да се уздигне до мисли неке органске равнотеже у Јевропи, него она је ту мисао узимала онако исто материјалистично и механично, као што су онда у опште схватани сви државни и међународни одношаји т. ј. мишљаху да ће основати равнотежу на што равнијој спољној, физичкој сили појединих држава, узевши ту силу

[25]) Wheaton, histoire des progrès du droit des gens I. стр. 111 и д.

[26]) О томе међу осталим у »Revue des deux mondes« од Февр. 1869. чланак под насловом »L' Abbé de Saint-Pierre et ses projets de réforme p. Léonce be Lavergne« u Wheaton у нав. д. I. стр. 325.

једино по броју душа, по простору земљишта и најпосле по броју топова и бајонета, а не узимаху у обзир да има још и других много важнијих чинилаца, који претежу много на ваги државне снаге. Тај равнотежни систем, као што га тадашњи дипломати замишљаху, не имађаше никаквог сталног начела у себи, на коме би се оснивао, које би му обезбедило трајни опстанак, него то је све ваљало да буде основано на колебљивим и промењљивим спољним одношајима моћи међу појединим државама; зато је тај цео систем остао нека бесмислица и химера, око које се вечито крпарило, па тек што је на једном крају закрпљена, а она се на другом крају већ почела дерати. До каквих апсурдних конзеквенција може такво схватање равнотеже да дође показало се у томе, што, кад је једна велика сила ма којим начином раширила се, одмах су и друге све мислиле да могу искати према томе неки еквиваленат, неку накнаду; шта више, почеше спречавати унутрашњи развитак снаге појединим државама кад видеше да не могу с њоме у томе упоредо да корачају. И зато постаде равнотежни систем извор или бар спољни изговор толиким међународно-правним иступима и правним повредама.

Уз овакве претпоставке равнотежни систем мораде да се изметне у систем међусобног слабљења, потирања, вечитог колебања, највеће неверности у промени алијансија, у повреди уговора,[27]) јер не треба никако заборавити, да је кабинетска политика са својим себичним рачунима непрестано у заседи седела, те вребала при-

[27]) Oppenheim, System d. Völkerrechts стр. 27. издање од 1867.

лику, кад ће моћи под маском одржања равнотеже штогод за се да улови. Ту јој је пак сам тај поменути систем давао врло добро средство у руке, јер такав систем равнотеже се по самој теорији не да ни замислити без некога с њиме скопчанога права интервенције или мешања у посебне околности и одношаје оних држава, које би се огрешиле о тај систем.[28]) Тако су међу осталим умешале се европске силе у унутарње одношаје Шпаније после смрти Карла II., те узеше на се да одреде наследство тога престола, и кад је шпански двор против уговора међу силама о томе питању протестовао показујући да се тим уговорима вређају основни закони шпанске државе и вређа се независност шпанскога народа, тада се од стране сила против те протестације, одговорило тиме, што се позиваху на право интервенције у корист начелу јевропске равнотеже, а да у неких од тих сила доиста не беше никакве друге скривене мисли, то сведоче Инглеска и сајужене државе нидерланске, које обе никако и не помишљаху на шпанску круну.[29]) Услед овога питања породи се крвави рат и то један од најкрвавијих, што их беше од тридесетогодишњег овамо, а тај се рат заврши утрехтским миром г. 1713., о коме се обично у свима историјама међународнога права казује,[30]) како је врло важан по међународно-правне

---

[28]) О томе праву или начелу интервенције каже Wheaton, histoire des progrès I. 110. »Quelles qu' aient été les disputes relatives à son application, le principe même était généralement reconni!!

[29]) W. Beach Lawrence, Commentaire sur les éléments du dr. international etc. II. стр. 206. изд. г. 1869.

[30]) Н. пр. Berner, Kongresse u. Friedenschlüsse d. neueren Zeit у »Staatswörterbuch v. Bluntschli u. Brater« V. део; Wheaton, histoire I. стр. 126. и т. д.

односаје јевропске; али кад се узму на среду његова опредељења, онда ће се истина видети да је ту практично у свечане међународне уговоре ушла примена система равнотеже и на њему основаног начела интервенције, али да је баш за то све то саграђено било на врло лабавом темељу, јер равнотежни систем, по самој својој природи, кадар беше да ствара само неке провизорије. Кад поставише као стално опредељење јевропскога јавнога права, да круна шпанска и француска никада не сме бити на једној глави, тако исто нису питали шпански народ за његово мњење, као год што се нису обзирали на унутарње благостање Белгије, Милана и Напуља, кад их оцепише од Шпаније, те их дадоше другоме господару — Аустрији, или управо аустријском „владајућем дому“. Једино опредељење утрехтскога мира, које показује неки међународно-правни напредак, у томе је, што је тај мир санкционисао инглеску революцију г. 1688 као нову легитимност и ујамчио наследство круне британске онако, како је опредељено актом парламента. Тиме бар за Инглеску падоше Стјуарти и начело права по божијој милости (droit divin) на коме се они оснеиваху, а признаде се у неколико начело народног самоопредељења међународноправним актом. Но то беше само за острва британска, али копно јевропско остаде непрестано на старим основама „божијег права“.

Од мира утрехтскога па све до француске револуције међународно-правна практика врзла се у староме колосеку. Заман је наука већ почела живо радити на томе, да се дође до преображаја у међународном праву, практика је за њом ишла али врло споро, а најглавнији

узрок, што не могаше да буде великога покрета у напред, беше у томе, што унутарње државно право још почиваше на основама феудализма и апсолутизма, и што они, који руковаше међународно-правном практиком, беху још једнако они исти хладни и саможиви кабинетски политичари, који могоше упливом науке истина да промене спољну длаку, али ћуд никако, као што и Хефтер[31]) каже да је та политика „употребљавала научно право више за то, да даде својим захтевима неку спољну правну боју, него што је баш у самој ствари владала се по њему;“ тако се то опажа међу осталим и у томе, што сада већ у ратноме праву на место простих свечаних објава рата дођоше међународно-правна разлагања и дедукције,[32]) јер држаху да имваља имати бар привидност права за се, ако неће да против себе подигну целу Јевропу; а у томе се огледа већ неки напредак, који се има чисто међународно-правној Хугом Гротом Пуфендорфом и др. покренутој науци приписати. — Али ови сви малени напреци скоро се губе према деморализацији и безначелности, која беше овладала тадашњом саревњивом политиком. Она у неситости својој дође тад већ до тога, да са'свим изврне и злоупотреби мисао равнотеже и на њој основано право интервенције, јер осем тога што многе силе, само да би друге слабиле а свој уплив тиме увећале, сваки час се позиваху на право мешања те узимаху за изговор или религијозне интересе и немире, као Луј XIV. и Ришеље, а како им је стало до их религијозних интереса види се по томе што у Ин-

---

[31]) Europ. Völkerr. у уводу стр. 10.

[32]) Oppenheim, у н. д. стр. 29.

глеској потпомагаху католичке Стјуарте, у Немачкој протестанте а међу тим их у својој држави гонише; или пак најзад још дођоше до те мисли, да се снага неколицине од држава може тако исто сјединити зарад заједничког увећања и угњетавања слабијих и усамљених држава, као год што се је сједињавала за одбрану и одбијање нападаја. Ту сад изађе на среду т. н. систем арондисања, под којим се покривалом управо скривао систем деобе заједничкога плена. Тиме сада систем равнотеже изгуби са свим своје значење, ма да се износило, да се он још једнако одржава, само ако се силе међу собом споразумеју о једнакој деоби отетих земаља. Ту је сад кабинетска политика попела се на вршак своје себичности и као прва жртва томе новоме систему паде краљевина Пољска. „У име свете тројице“[33]) она се раздера на троје и разделише је између себе Русија, Аустрија и Пруска. Разуме се да су тај свој атентат против најсветијих права народних и против основних опредељења међународнога права усред саме деобе правдали и премазали бојом некога права, јер се још једнако позиваху на начело равнотеже, коме је тобож пољска анархија била опасна. Истина тадашњи краљ пољски протестовао је против тога међународно-правнога злочина и називао га је неправедним, насилним и противним легитимним правима пољскога народа, али је тај протест прохујао нечувен и неуважен у тадашњој дипломатској Јевропи, која је у несвестици измождена лежала. Инглеска и Француска ћуташе, а и од стране осталих држава

[33]) Уговори о деоби наравно почињу увек са речима: Au nom de la Très-Sainte Trinité !

не чу се ни најмање чуђење и гнушање, јер већ ниједна није имала другу ни због чега да кори, пошто је такав начин дељења одговарао са свим карактеру тадашње међународне политике. Језуитизам и лаж тако већ постадоше обично средство дипломата, да је француски дипломата Торси могао казати: „Le meilleur moyen de tromper les cours, c' est d'y parler toujours vrai“, а кардинал Дибоа могао је јавно изрећи начело, да онај, који хоће у политици неке успехе да постигне, не сме нимало презати од тога да буде преступник. Расцепљење једнога народа беше лако као перо на моралној ваги те бездушне, материјалистичне политике, која знађаше и признаваше само принчеве и дворове, којима се масе људи даваху на и сисавање.

Инглеска би истина тада била у стању а и потпуно овлашћена да се противи тој старој кабинетској политици и тим међународно-правним повредама, јер инглеска влада мораде од времена инглеске револуције стајати на бранику као заступница инглескога народа, а према томе би морала заступати народне интересе и осталих народа. Али Инглеска није ишла за тим да своје начело направи јевропским и штедила је апсолутистичке силе, јер је она у другоме обзиру терала политику себичну и противуправну, а то је што се тиче неких питања у поморском међународном праву. Она је шта више највећма сметала томе да се развије праведно и човечно поморско међународно право, пошто је пре свега присвајала себи искључиво господарство над неким морима да би тим лакше могла одржати своју надмоћност на мору и монопол у прекоморској трговини; услед чега је,

разуме се, била противна правима неутралне трговине, док је међутим Холандија, са осталим мањим државама, устајала у заштиту тих међународних права. Важна међународно-правна питања о блокади, о контрабанди и т. д. постадоше предметом спора између најглавнијих јевропских држава и добише сада донде још нечувенога значења. Нека су се од тих међународно-правних питања у многим међународним уговорима из тога доба решила у доиста напредном смислу,[34]) нека пак остадоше нерешена, и у главноме се може казати, да је Инглеска ипак задржала своју супремацију на мору, нарочито у прекоморској трговини и прекоморским колонијама.

Кад се узме у обзир оно, што до сад у крупним и општим цртама напоменусмо, а поименце непрестано понављану повреду најсветијих уговора, и најгрешнију игру са вером и поштењем, међународно-правне преступе, што излазише из најнижих побуда тесногруде себичности; кад се узме у обзир, како систем јевропске равнотеже сад већ постаде само још крваво исакаћеном лешином, пошто дух, који се у почетку чињаше да га оживљава — а то је бар неко поштовање према међународном праву или бар праву држава међу собом — пошто тај дух са свим ишчезе; и кад се најзад узме у обзир како тај цео систем, као што смо видели, не ношаше у себи самоме способност за живот и трајање, пошто у смислу само механичке измерености државних снага не могаше добити сталнога облика, јер је растење материјалне као и духовне и моралне снаге разних народа везано за разне услове, дакле се основе државној снази

[34]) О томе најопширније Wheaton, histoire I. стр. 145, — 213.

мењају у врло различним размерима, ма како подједнак простор земље и број становништва у тих држава био. Кад се све то узме у обзир, онда ће се видети да је потпуно право имао кардинал Флери, кад је Абе-у Сен-Пијеру, који му је саопштио свој предлог за вечити мир, одговорио: „Vouz avez oublié un article essentiel, celui d'envoyer des missionairs pour toucher les coeurs des princes et les persuader d'entrer dans vos vues.“ (Ви сте заборавили битни један чланак у вашем предлогу, а тај је да пошљете мисионаре, који ће владаоце у срце дирнути и наговорити их да приступе вашим назорима).

У осталом већ је у томе добу наука радила живо на томе, да здрава начела о међународном праву продру у народе, како ће ови једном поискати своје право натраг, да они буду управо подмети међународног права и да и они добију гласа у решавању својих судбина. Г. 1758. издаде Швајцарац Фател[35]) први пут своје међународно право, у коме међу осталим смело и отворено брањаше самоопредељење народа казујући међу осталим: „Дакле је очевидно, да народ има пуно право да сам себи устав даде, да га одржи, да га дотерује и да све што се владе тиче по својој вољи уређује, и нико нема права да га у томе пречи.“ Русо издаде међу осталим г. 1761. извод из предлога за вечити мир од поменутога Сен-Пијера, али је то у самој ствари била сама Русовљева мисао о тој ствари. И он је ту речито износио мане доондашње међународне практике, а наро-

[35]) de Vattel, Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains.

чито славо- и користољубље владалаца и плетке дипломатске. Овде још морамо споменути Мартенса[36]) и Мозера,[37]) основача позитивне школе у међународноправној науци, као велике учитеље међународнога права.

Но што је наука давно већ издалека и полако спремала, то је сад већ у једном великом светско-историјском догађају почело живога облика да добија. Гром топова у северној Америци огласио је Јевропи нову епоху у историји и у међународном животу. Г. 1775. насеобине се у северној Америци подигоше против тиранске колонијалне политике инглеске, те већ идуће године те јуначке борбе прогласише своју независност у оној племенитој и знаменитој изјави о којој Бокл[38]) каже „да би је ваљало обесити у дечију собу свакога краља, и приковати изнад уласка свакога краљевскога двора.“ У Француској већ се јако беше развило оно јавно расположење, из кога поникче велика револуција, и ова је американска изјава пала на плодну земљу и још већма семе посејала. Опште је мњење у Францеској већ сада толико снаге добило, да је сад већ нагнало и саму францеску владу, да стане уз младу државу американску[39]) и тако г. 1778. францеска влада са младом републиком склопи

---

[36]) Précis du droit des gens moderne dé l'Europe fondé sur les traités et l'usage. Прво изд. г. 1785. најновије 1858. г. издао Ch. Vergé.

[37]) Versuch des neuesten europ. Völkerrechts in Friedens- und Kriegs-Zeiten. 10. чести г. 1777—1780.

[38]) Buckle, Gesch. d. Civilisation in England (Ругеов превод). I. 2. одељење стр. 379.

[39]) Сведоџбу о томе, да је тада доиста јавно мњење нагнало франц. владу да буде уз Америку, даје Buckle у нав. делу иста страна, прим. 206.

уговор, у коме се обвеза да ће Америку у свима њеним тако сјајно извојеваним правима потпомагати. Уз тај уговор пристане и Шпанија по својим пређашњим међународним обвезама према Францеској. Услед тога се породи занимљива дипломатска препирка између Францеске и Инглеске, у којој је знаменито, да је Францеска први пут поставила теоријска начела, по којима се „признање" какве нове државе односи на већ свршено дело (fait accompli) и по којима је свака интервенција у унутарње одношаје других држава недопуштена, дакле први пут изрекла начело неинтервенције.[40]) Породи се рат између Инглеске с једне и сила што бејаху уз Амеи ове саме с друге стране. Најзад у миру верзаљском г. 1783. би призната и од саме Инглеске и свију осталих држава независност 13 сајужених, суверених држава северно-американских и тиме нов један велики и слободан народ постаде важним и утицајним чланом међународно-правнога садржаја. Америка би одмах сада као заступница народног начела на супрот начелу легатимном и династичном јевропских дворова могла извесно јако утицати на јевропске међународно-правне одношаје, али она наступи у јевропским међународним расправама и пословима са напредним начелом немешања и за сада не имаде спољнога видљивога утицаја на облик јевропских међународних одношаја. Али је тим већи био морални утицај њених установа на расположење духова у старој Јевропи, о чему ћемо мало ниже говорити. У

[40]) Та је препирка саопштена опширно у Wheaton, histoire I. 354—357 и Ch. de Martens, Nouvelles causes célèbres d. droit d. gens I. стр. 425—436.

осталом већ и сада тек што Америка настаде, већ су се опажале добре последице политичног делања те младе државе у појединим питањима нарочито поморског међународног и ратнога права. Већ у својим првим трговачким уговорима са Францеском и Нидерландском извојева она признање начелу: „Слободна лађа, слободно добро." За тим у њеном уговору доцнијем са Пруском поставише се таква опредељења, која се односе на вођење рата на мору и на дејства ратнога стања по неутралну трговину, која беху од великог идеалног значења као претходни случајеви (Präcedenzfälle). Па баш и поводом тим што се Инглеска заратила због северне Америке и што је себи присвојила особена права на мору, подиже се против ње још г. 1780. по иницијативи руској т. н. оружана неутралност, уз коју пристадоше све сухоземне силе, и која изнесе начела о поморском праву, нарочито опет што се тиче неутралне трговине у ратно време и што се тиче појма о контрабанди, која начела добише трајну важност у јевропском међународном праву.[41]) Уједно нови устав американски постави то по међународно-право важно и уједно напредно начело, да међународни уговори северне Америке са другим државама не смеју никада имати никаквих тајних чланака (articles sécrets).

Францеска револуција и њен уплив на међународно право. Што је американски устанак тек само

---

[41]) О свима тим међународно-правним споровима, који се тичу поморског међунар. права у овоме периоду говори Hautefeuille, histoire des origines, des progrès et des variations du droit maritime international, 1869. 2. изд.

почео, то је велика францеска револуција фактично у самим јевропским међународно-правним одношајима наставила. За то се од њих и почиње нов период у развитку новијег међународног права. Ми смо се мало дуже позабавили при карактеристици онога стања које је владало међународно-правном практиком непосредно пред францеску револуцију. То смо зато учинили, да би се тим боље разумео преображај, који је са францеском револуцијом започео и са самим међународним правом. Пре свега се францеска револуција истина односила само на унутарње државно право, али су унутарње државно и спољно државно или међународно две сестре од једне мајке, две стране једнога истога тела, те за то су међу собом у тесној свези, и сваки развитак, сви напредци и назадци у унутарњем држ. праву одмах се огледају и на пољу међународног права, пресудно утичу на њега.[42]) То ћемо доцније у идућем периоду међународно-правнога развитка још боље моћи да докажемо. Шта је у периоду, који је претходио америк. и францеској револуцији, сметало највећма томе, да се развије паметна, на савременој науци и здравим начелима основана међународно-правна практика? Сметало је то што смо већ пре напоменули и што ћемо ради свезе опет да поновимо, а то је: што је још унутарње државно право било везано у узе апсолутизма и права по божијој милости, које је народе и државе сматрало као приват-

---

[42]) »Les sciences morales et politiquessont solidaires dans leur développement et dans leur décadence.« Ch. Vergé у делу »Précis du dioit des gens mederne de l' Europe p. G. F. Martens« г. 1858. Introduction стр. 1.

ноправну баштину владалачку којом они могу располагати за свој ћеф и за своје частољубиве интересе, отуда онда грамжење апсолутних монархија за освајањем земаља и она кабинетска политика, која само владаоце са њиховим династичким интересима сматраше као субјекте међународнога права; и као што су се начела тадашњег, на идеји неке измајсторисане равнотеже основаног чисто политичног система међународних одношаја, развила упоредо са начелима унутрашњег државног права из времена апсолутизма и „ancien régime"-а — тако исто мораде ново државно право францеске револуције имати преображајнога утицаја на међународно право. Могу хладни политичари колико хоће смејати се проглашавању општих човечанских права у једноме писаном уставу, на једном комаду хартије ипак је громовити глас, који је из Францеске г. 1791. први пут у име угњетеног човечанства проговорио, ипак је тај глас дубоко одјекнуо у свима срцима народним у Јевропи; Францеска, подигавши се на ноге као један човек и поискавши натраг забачена и погажена политична права народа и личну слободу и сахранивши апсолутно краљевство у покрету републиканском прогласила је начело народне суверености; томе новоме начелу остаје вечита заслуга, да је очевидно показало несмисао кабинетске политике и потчињавања државних и народних интереса под интересе једне личности или једне породице. Сад је први пут опет народ сам као свесна целина изашао на позорницу светску као права државно- и међународно-правна личност; он сад беше сам свој суверен, он располагаше са својом судбином, он сад изнесе очи-

гледно опет на видик ону основну мисао државног и међународног права, која се у освојачком грамжењу апсолутне монархије, у владалачким распрама око наследства иземаља, у непрестаној интересима тренутка опредељиваној промени алијансија изгубила беше; а та је основна мисао да су народи тада још сваковрсно раскомадани и дати у прћију или баштину разним „владајућим домовима“, да су они управо прави подмети и носиоци државног и међународно-правног живота.

Ово је значило дакле промену основне мисли досадашњег државног и међународног права, што је важило. По новоме начелу народне суверености падало је начело легитимности, народи по њему више не могоше бити предмети трампе, трговине и наследства, и досадашња кабинетска политика губи дакле предмет свога најглавнијег и најревноснијег делања. Дипломатске плетке губе поље свога делања. Једно је францеска револуција срушила феудална права, основу апсолутизма, и изрекла млоге космополитске мисли, које су важне у међународно-правном обзиру, поименце укинуће ропства, слободу савести или религијозну слободу и т. д.

Природно је са свим, да је францеска револуција због својих нових начела, што их је изрекла, и због духовног покрета што га је изазвала у осталих народа, морала побудити страх и одвратност свију апсолутистичних дворова и целога тадашњег дипломатског света. Заступници старога система и апсолутни монарси Аустрије и Прајске скупише се дакле у Пилницу и склопише пилничку конвенцију г. 1791. против младе францеске републике. Ту се створи прва алијансија про-

тив францеске, доцније јој приступише све остале сухоземне силе, па и сама Инглеска, чији државници Пит и Бурке огласише да је Францеска избрисана из реда јевропских земаља, да дакле стоји ван међународног права. По дипломатским изјавама, што тада изађоше од разних дворова, види се очевидно да је тој алијансији била цељ да успостави старо стање ствари у Францеској;[43]) Хвитњ[44]) каже: „ce fut une intervention armée contre les principes de la revolution française, dont on craignait la contagion et l' exemple si dangereux pour les monarchies limitrophes." Опет се позваше на равнотежу која се тобож ремети од стране францеске и на своје право мешања у унутарње околности францеске због тога. Али овде сада беше први пут најкобније врсте интервенција, а то је интервенција због неких изречених начела, против неких политичких идеја, која је касније толику масу невоље на Јевропу навукла.

Сад Францеска имаде повода и прилике да се за саму себе позива на оно начело, што га је још у американскоме рату за ослобођење у корист Америци заступала, а то је начело немешања или неинтервенције. А то је учинила у једноме акту народне скупштине од 20. апр. 1791., кога је знаменити Кондорсе саставио, и у коме заступници францеског народа пред лицем целога света изрекоше начела, што беху одређена да целом Јовропом прођу, да државни и међународно-правни постојећи си-

---

[43]) Све те актове опширно саопштава Wheaton, histoire II. стр. 2 — 12.
[44]) У нав. месту стр. 13.

стем из основа потресу, и ту се уједно позиваху на начело немешања.

Осем тога пак француски народни конвент издаде идуће г. 1792. свој знаменити декрет, чију је садржину вредно овде саопштити у целини: „La convention nationale déclare qu' elle accordera secours et fraternité à tous les peuples qui voudront recourer leur liberté; et elle charge le pouvoir exécutif de donner des ordres aux généraux des armées françaises pour secourir les citoyens qui auraient été, ou qui seraient vexés pour la cause de la liberte!“ (Народни конвент изјављује да ће он дати помоћи братинске свима народима који усхтедну да задобију своју слободу и он налаже извршној власти да даде заповест свима ђенералима франц. војске да помогну свима грађанима који би били или који ће бити гоњени ради ствари слободе). То је главна садржина тога декрета. То не беше ништа друго од стране француске, него просто акт обране: јер кад се апсолутизам свезао међу собом, да грубом силом угуши клицу нове слободе и ново проглашеног народнога права, онда је Француска потпуно право имала да на супрот тој апсолутистичкој наоружаној коалицији позове у свезу с њоме потиштене народе; то беше просто међународно-правни одговор на пилничку конвенцију. Овде морамо напоменути такође ону „déclaration du droit des gens“, коју је заступник Грегоар поднео конвенту г. 1795. и у којој је у 21 чланку изложио она начела међународно-правна, која ваља да усвоје сви народи и која су представљала основну реформу у међународном праву. Конвент из политичких обзира ту де-

кларацију није усвојио, али је она ипак на све стране позната била. Али тај поменути декрет францеског конвента и поменута декларација још већма распалише поплашене дворове, који се бојаху већ и саме прилепљивости идеја и које хтедоше да у конгресу, томе највишем јевропском међународно-правноме збору, и од сада непрестано седе све сами апсолутни владаоци. И тако дакле неизбежно мораде доћи до сукоба између Францеске с једне и сајужених дворова с друге стране, а то значи да сад настадоше они вулкански потреси, који у повесници обично прате борбу између двеју светских идеја, између два супротна велика начела, која се сад хрваше о првенство. У томе сукобу покава усамљена, од свију савезника остављена Францеска зачуђеноме свету први пут потпуну снагу и непобедљивост слободног, самосвесног народа на супрот милитаризму, који је као оруђе васпитан у касарнама апсолутизма. Док је војевала Францеска као република наравно да је победоносно напред продирући ширила своја начела у свима земљама, куд је год дошла и да је оснивала републике као: батавску, лигурску, хелветску, римску републику и т. д. У Растату се састаде конгрес ради утврђења мира међу зараћеним странама, но међу тим се видело да помирење међу таквим начелним противницима није могућно; конгрес се разиђе без успеха и би још жигосан међународно-правним злочином а то је мучким убиством францеских одасланика од стране Аустрије.[45])

[45]) »Autriche ne répondit pas et ne pouvait pas répondre aux accusations dirigées contre elle.« Thiers, hist. de la revol· française 22 me éditión II. стр. 526. У осталом о томе је растатском убиству вођен велики спор међу историцима.

Но међу тим се наједаред и у Францеској самој променише ствари. На место републике пониче на један мах војничка диктатура и деспотизам једнога човека, који се својим војничким генијем на врх државе попео. Ма да је републику уништио и увео апсолутизам у Францеској, ипак Наполеон у очима легитимних јевропских владара беше син револуције и узурпатор, а и он је према њима настављао положај, што га је од републике наследио само што је он то чинио са сасвим другом мишљу. Ако је већ и францеска млада република у ватри борбе нападнута са свију страна и занесена сјајним победама упала у неколико опет натраг у колосек старога система изнесавши старо материјалистично међународно-правно начело „природних граница“[46]) и окренувши га сад против његових сопствених заступника, то је сад конзул а доцније император Наполеон силовитим мачем својим почео да дере све постојеће уговоре, да расеца све правне узе, што везиваху јевропску међународну заједницу међу собом, да руши немилице све оне међународно-правне створове, што их је кабинетска политика кроз столећа на основу самих свечаних конгреса и уговора трудно подигла била. Што је Наполеон почео да руши те скрпљене створове кабинетске политике, у томе још не би никакве штете него још напротив користи по народе било; али што је он почео ногама да гази и нај-

[46]) које данас наравно пада пред начелом народности. Од овога се доба датира историјска тежња францеска за рајнском обалом као за својом природном границом. Већ у конвенту изрекоше ту кобну мисао Боаси д' Англа и Бурдон. в. Berner, Kongresse u. Friedenschlüsse d. neuer. Zeit у Блунчлијевом »Staatswörterbuch«-у V. део стр. 673.

освећенија начела међународног права, што је самосталне државе једним потезом пера брисао са карте, те их поклањао у баштину својој родбини, што је свуда око себе оснивао монархије са Наполеонидима на челу по своме калупу и што је у опште најочевидније ишао за универзалном монархијом Карла великог и Луја XIV. у увећаном издању,[47]) то га начини гробаром сваког међународног права и то учини те се увређени народи сами већ подигоше против њега. И тако се космополитска слобода францеске револуције и републике изметну под рукама Наполеоновим у космополитски цезаризам.

За време силних војених похода и ратова Наполеонових настаде права криза у међународном праву; она је обележена повредом сваке међународно-правне установе. Основе саме су се колебале; дакле не могаше ништа тврдо да стоји. Питање беше сада положено: хоће ли сада цело на суверености самосталних државних личности основано међународно право да утоне у универзалној монархији под гвозденом руком једног деспота, или ће се оно удруженом снагом осталих народа одржати на основи слободне, уређене заједнице међу самосталним народним личностима? То дакле баш беше питање о основи самој.

Све скоро сухоземне силе беху подлегле горостасној сили и генију великог ратника; Наполеон је права неу-

---

[47]) Истина да је нећак »великога« стрица потоњи цар Наполеон III. у својој књизи »Idées Napoléoniennes« (ми имамо у рукама немачки од Наполеона ауторисани превод те књиге од А. Хирша) хтео да докаже, како је »велики« цар имао много вишу мисао да оснује неку јевроп. федерацију. Али томе нико не верује!

тралне области с војском пролазио и у опште чинио сваку међународну самовољу према осталим народима и државама. Једина још Инглеска стојаше непобеђена на супрот францеском освојачу. Сад се у силовитој борби својој те две државе надметаше да пониште са свим и то Францеска међународно право сухоземнога рата, а Инглеска међунар. право рата на мору не поштујући никаква права неутралних. Ту сад изађоше инглеске наредбе тајнога савета, којима се повређује право блокаде, право прегледања неутралних лађа, слобода трговине неутралних држава. Наполеон на те наредбе одговори континенталним системом, по коме је ваљало Инглеска да буде искључена од сваке свезе са континентом: он својим декретом из Берлина од 21. нов. 1806. постави британска острва на суву и на мору у стање блокаде. На то Инглеска опет одговори са новим репресалијама, а Францеска опет са новим и тако је то све редом ишло.

Пошто се као што већ рекосмо рат франц. републике против апсолутних монарха изметну у рат францеског императора и освојача против нáрôдâ, то сад разуме се да могоше те исте апсолутистичке силе на супрот Францеској позвати се на оне исте идеје народности и слободе, с којима је у почетку Францеска против њих на мејдан изашла била. Легитимни јевропски монарси „по божијој милости“ сада се у великој нужди и невољи сетише да има и нáродâ на свету, те се сад на њих позваше наравно у име интереса народних и интереса слободе; ту се сада у практици државно-правној у Јевропи први пут показа конституционализам; наполеонски су га ра-

тови прахом и оловом крстили. Тако је дакле сад спољно међународно право утицало на даљи развитак унутарњег држ. права.

Наполеон паде под ударцима удружених сила и увређених народа, с којима се свезаше и природне силе на леденим пољанама руским. — Сад је ваљало јевропско међународно право, после ове кризе, на ново да се препороди а да тај препорођај доврши то беше задатак бечкоме конгресу од г. 1815.

Но пре него што пређемо на рад бечкога конгреса и на његове последице морамо за час сврнути погледом на далеки исток јевропски, који се нас нарочито тиче. У овом добу, о коме говоримо и непосредно пре њега, Турска слабо се мешала у међународне послове јевропске сем прећашњих турских ратова; она још не беше примљена у међународно-правну заједницу јевропских држава, те се према томе њене ствари и њени међународни сукоби и послови никада не узимаху у обзир при великим међународно-правним опредељењима тога доба. Она имаде истина довољно ратова са Аустријом, а још више с Русијом, но никада се актови, којима се ти ратови докончаваху, не сматрају као део општег међународног права, него имадоше само важности бечкоме конгресу, који је при својој радњи обухватио био цео континенат јевропски, дотакоше се свију земаља и земљица, само Турска и земљиште турско остадоше недотакнути тим великим међународно-правним опредељењима. Па ипак се у Турској за време, док је на западу настао међународно-правни хаос услед Наполеонових победа, десило нешто, у чему беше клица великим међународно-правним

последицама у будућности, и што беше такође далеки одсјајак онога пламена, што се разгорео беше у Француској и почео да осветљује цело копно јевропско. Г. 1804. јуначка се Шумадија подиже у борбу са Турском и иза неколико година храбре борбе створи се самостална државица хришћанска усред турске области, којој беше одређено да постане кристализацијоном тачком за нове међународно-правне створове на истоку. Први међународно-правни акт у коме се спомиње нова Србија са њеним ново-извојеваним правима беше уговор о миру у Букурешту између Русије и Турске г. 1812. у 8. члану. Доцније Србија дошавши опет под турску власт беше послала своје одасланике на бечки конгрес тражећи помоћи против турског варварства, али запад не хтеде да знаде за ствари у Турској, имаде много да размршује своје замршене ствари. Срби видеше да у Јевропе нема помоћи и да се морају опет поуздати у своју сопствену снагу и они се по други пут подигоше у бој за своју народност и слободу, и борба им имаде успеха, а и та околност, што Русија, под новим царем Николом хтеде да задобије симпатије у источних Хришћана беше им на руци, те им се права њихова новим међународно-правним актом између Русије и Порте, а то је акјерманском конвенцијом г. 1826. на ново признадоше и још тачније означише. Оно што је у тој конвенцији у 5. члану њеном установљено то доби нову међународно-правну потврду актом једренеска мира од г. 1829. опет између Русије и Порте. Ово што споменусмо о новој кнежевини Србији то истина спада више у посебну историју државнога права те државе и међународно-правних

одношаја њених према Порти. Али оно по једној страни ипак спада овамо у историјски преглед развитка општег јевроп. међународног права с тога, што је са кнежевином Србијом на истоку постала једна држава, у којој је прво у ономе времену у неколико остварено било начело народности и начело народног самоопредељења на супрот „легитимним“ правима „блистателне“ Порте. А са тим је и једно велико међународно-правно питање јевропско, а то је источно, добило са свим други правац и друго значење него што га је донде имало. О томе ћемо још нешто опширније проговорити у другоме чланку.

Бечки конгрес и света алијансија. Вулкан револуције, на чијем се још тињајућем пепелу сад баш подиже трошан легитимни престо Бурбонаца, а још већма олуј наполеонских ратова тако је поколебао и из основа потресао систем од држава јевропских, да се са свију страна осећала потреба, да се нова опширна опредељења о томе поставе на великом каквом јевропском збору. Већ уговор у Шомону закључен г. 1814. између Аустрије, Инглеске, Русије и Пруске изјављује да му је цељ „да учини крај невољама Јевропе и да јој у напредак обезбеди мир тиме што ће се успоставити прав'една равнотежа међу силама.“ И ту је уједно казано да ће све силе што су ма којим начином у великом јевропском рату учествовале, послати пуномоћнике своје у Беч да на једноме конгресу допуне она расположења, што су поменутим уговором учињена.[48]) Тиме дакле беше

[48]) Beach Lawrence, Commentaire sur les élém. du dr. intern. II. 2. partie стр. 220. Wheaton, histoire II. стр. 109 и 110.

јасно исказан замашни задатак знаменитом бечкоме конгресу. Њему је дакле ваљало издати међународне основне законе, који ће Јевропи дати њен нови међународно-правни облик и ред. То беше највеће дело мира и највећи међународно-правни састанак, што се у новије доба доживео. И сами велики конгреси опште-јевропски у Минстеру (1648.) и Утрехту (1713.) тицаху се више помесних одношаја неколицине ако и силних држава; бечки се пак конгрес дотакао у својим опредељењима и најмање земље јевропске осем Турске.[49]) У томе се свечаном историјском тренутку цео овај део света осећаше већма но игда као једна уједињена породица од држава. Ту је провејала свест о међународно-правној заједници кроз све народе и државе. Није дакле чудо да се ту сада појавише најсмелије наде и жеље, као: да се тиме учини почетак почешћем саветовању о општим међународним стварима и о општем добру те велике заједнице; да се постави велики међународни изборни суд, који ће олакшати опште разоружање а отештати ратове обичног частољубља и т. д. То беху жеље човекољубивих патриота (тако различног карактера као н. пр. Сен-Симон и Кнезобек) међу Французима и Немцима; па и сами хладни државници много у својим званичним изјавама полагаху на ново-створену (али тек само фактичну) равнотежу, на успостављење целога копна на новим основима и на престанак револуције као на неки ред, који је сада већ поуздан и утврђен. Тако то увек бива при таквим обртним тачкама историјским, где еластични духови, притиснути невољама прошлости, јако у вис прену

[49]) Gervinus, Geschichte des 19. Jahrh, I. део.

за идеалним надама у будућности. Знамо да је по свршетку 30-годишњег рата, кад се започе конгрес у Минстеру и Оснабрику, такав човек као Лајбниц снивао о општој хришћанско-међународној републици и о неким концилијама, које ће вечити мир утврдити. Но питање је сада у колико је тај највећи донде виђени међународни конгрес у Бечу одговорио тим жељама и надама?

На то нам доцнија новија историја а и само његово дело са свим јасно одговара. То је дело његово и данас још у главноме бар основа постојећем склопу од држава, па се и данас још налази чак и људи од науке, који то дело бечкога конгреса бране као једну закониту основу данашњег међународно-правног система јевропског.[50]) Већ сам спољни начин како се то велико дело отправљало, могао је бити мерило користи, што ће отуда по народе понићи. О предметима најопштијег јавног интереса, о великим животним питањима за Јевропу, чије је решење цео свет интересовало и све духове узбудило, о томе се свему расправљало иза густога застора дипломатске тајне! Па који то беху ти заступници, који се ту искупише те целоме овоме делу светском законе прописаше? Знамо већ да је са францеском револуцијом ново начело истакнуто у јевроп. државном и међународном праву, а то беше начело демократије, начело разумног и природног права на супрот историјском праву, дакле тежња, да се свима друштвеним установама, биле оне државно- или међународно-правне изво-

[50]) Тако н. пр. међу осталима в. »Deutsche Vierteljahr-Schrift« г. 1861. бр. 94. на стр. 125—177 чланак под насловом »Altes und neues Völkerrecht.

јују такви облици, који су нужни и довољни за обезбеђење права човека и народа. Речју: њен карактер беше захтевање реформе у праву и у политици. Па и сам Наполеон, ма да је изневерио начела оне револуције, из које је поникао и ма да је увео војнички деспотизам, ипак је он излазио као представник револуције, јер је против њених непријатеља непрестани рат водио, јер је нарочито против јевропске наследне аристократије непомирљиву борбу наставио и најзад као бар привидно народном вољом на престо подигнут представљао је супротност према начелу легитимности т. ј. оној теорији која право владалачко оснива непосредно на вољи божијој и на произлажењу од неких извесних владалачких породица. Дакле и у самом војничком деспотизму Наполеоновом није се са свим изгубило било начело револуције у међународно-правном обзиру. Идеје и начела „конститутивне народне скупштине“ од г. 1789. стекоше множину присталаца не само у оним земљама, које је достигнула струја револуцијона и свезала их са судбином Францеске, него и ван тога круга у свима образованим земљама; за те пристаоце начела франц. револуције сила францеска беше и остаде звезда, у коју се они уздаху, о чијим слободњачким идејама они мишљаху да су прелазном диктатуром Наполеоновом само за време подигнуте, али да нису никако потрвене. Довољно дакле да Јевропа би и остаде подељена у две велике странке, с једне стране пристаоце разумног и природног, с друге стране пристаоце историјског права; у становима оних сила, што војеваху против Наполеоновог насиља, сачињаваху пристаоци оног првога

за цело већи, или бар племенитији и морално јачи део. А видели смо да су у невољи Наполеонских ратова и сами краљеви и дипломати били прибегли маски слободњаштва, само да све снаге под своју већ прорешетану заставу искупе. Али чим престаде заједничка опасност, која је обе странке за време удружила, одмах престаде неприродна свеза између, обеју странака и свака опет заузе свој положај према своме правцу. Ваљало је дакле сада двојаки мир закључити, ако се хтело да ново установљени ред има јемства трајања и опстанка у себи: а то је прво мир међу силама и Францеском, а друго мир међу старом и новом Јевропом т. ј. међу заступницима историјскога легитимитета и међу пристаоцима демократскога начела. Али баш што се тиче овога другога задатка, ту бечки конгрес не беше онако састављен, као што би томе задатку одговарало. Они који тамо за зеленим столом расправљаху и решаваху припадали су само једној странци. Они беху једино заступници историјског на супрот природноме и народноме праву, они беху сви без изузетка заступници влада на супрот народима. Ту дакле беху заступљени само интереси влада, а никако интереси народа. И у томе беше назадак бечкога конгреса не само према новоме добу, које је франц. револуцијом започето, него чак и према вестфалскоме миру; јер на конгресу у Минстеру беше ствар напретка и ствар историјскога предања, протестантизам и католицизам, неједнако заступљена; на бечкоме конгресу пак не беше ниједног заступника политичне реформације.

Стара кабинетска политика, која је у бури што је кроз десетину година над Јевропом беснила притајила се

била и чак показивала се са наличником либерализма и уставности, та политика сад опет отворено без маске изађе на среду и поче по своме старом калупу кројити систем и склоп јевропских држава. Опет ускрсну из сумртвице своје стара мисао механичне равнотеже; а кад им је требало неко известно начело, на коме ће одсада нови међународно-правни систем оснивати се, онда лукави Таљеран погоди са свим мисао и осећање искупљених дипломата, кад баци међу њих начело легитимности, што је ископано испод пепела, у кога је општи јевропски пламен затрпан био.

Ту се сад опет земље и народи комадаше и делише са свим по ћефу и по благој вољи без икаквог обзира на природне одношаје, на симпатије, антипатије и интересе народа појединих. Велике личности народне бише жртвоване малим личностима за успехом грамзивих плеткаша. И кад се тако сад у Бечу поче терати најгнуснија трговина са главама и душама као год некада у средњем веку, тада је писао знаменити Џеферсон[51]) из Америке да баш са свим тако изгледа као да обичај, да се с народима тргује као са марвом, хоће да постане део јевропског међународног права. — Велике интересе народа жртвовао је бечки конгрес интересима династичким и народи сад видеше да су толиком проливеном крвљу својом запечатили само онакве уговоре, којима су они опет раздерани и раскомадани предати у руке својим пређашњим господарима. Уговори бечкога конгреса дакле за народе нису ништа друго него једнострано наметнути диктати

[51]) Знаменити државник американски, који у време франц. револуције беше посланик американски у Паризу.

или наредбе, који их фактично везују само дотле, докле траје и сила оних, који су им те наредбе наметнули. Да су они то доиста тако схватали, то је доцнија историја међународно-правнога развитка потпуно засведочила.

Само нека опредељења бечкога конгреса можемо напоменути као међународно-правну реформу у духу франц. револуције и за интересе народне а то су ова три: 1.) Силе заједнички се изјављују против трговине са робовима црнцима, што у себи већ садржи и осуду самога начела тога ропства. 2.) Пловидба по рекама, било да су ове пограничне, било да протичу кроз област разних држава, ваља одсада да буде потпуно слободна за трговину и саобраћај. Тиме је наравно трговини у опште велика олакшица учињена. 3.) Слабијим државама, као слободном граду Кракову и Швајцарској, гарантована је неутралност. — Најпосле су на бечкоме конгресу донесена коначна закључења о рангу дипломатских агената међу собом.[52])

Уз бечки конгрес упоредо долази још један знаменити међународно-правни акт, који је замашне последице за собом повлачио и који има такођер своју историју. Тај је појав т. н. „света алијансија.“ Пре него што ће се потписати други париски мир 26. сеп. 1815. закључише лично међу собом три владаоца и то руски, аустријски и пруски без суделовања својих министара савез, који је назван „светим“ за то, што у акту тога

---

[52]) О бечкоме конгресу у опште: Gervinus, Gesch. d. 19. Jahrh. I. стр. 174—317. Klüber, Übersicht der diplom. Verhandlungen des W. Kongr. 1816. Публициста Клибер присуствовао је на самоме конгресу као приватан човек.

савеза три монарха изјављују да су им потреси и догађаји за последње три године улили уверење да њихово делање у напредак мора да се оснива на оним узвишеним истинама, којима нас света вера спаситељева учи, те да тако „у смислу јеванђеља, као у неку руку пуномоћници божији над трима гранама једне исте породице владају“ И тако се морају како у управи својих држава, тако и у својим међусобним одношајима управљати по прописима правде, хришћанске љубави и мира. За то дакле хоће три монарха, као што свето писмо иште, да остану међу собом везани свезом нерасквидног братинства и један ће другоме у свакоме случају у помоћ и заштиту притицати. Тако исто хоће као оцеви у томе истоме братинскоме духу да управљају својим поданицима. Они припознају да хришћански народ, коме они и њихови народи припадају, доиста нема другога суверена, него самога Христа, а они су му пуномоћници. Акт се завршује изјавом, да ће сваку силу, која усхте свечано света начела те алијансије да призна, примити с љубављу у тај савез.[53]) Према овој изјави доиста су свима силама јевропским, осем папе и Турске, разаслати позиви да ступе у друштво. И све силе приступише, једино Инглеска не приступи, јер њен тадашњи регенат изјави, да му устав земаљски забрањује да без учешћа одговорних министара ступа ма у какав савез; у осталом пак рече, да лично са свим усваја

---

[53]) »Seront reçues aves autant d' empressement que d' affection dans cette sainte alliance« Дакло су савезници сами дали алијансији придев »свете«.

начела свете алијансије! То је основа и почетак томе савезу о коме међу осталима Ротек каже: „Дух и садржина, побуде, околности и последице те свезе тако су ванредне, да се у целоме току светске историје никакав догађај, никакав други политички преговор ни уговор с њоме ни упоредити не може.“ И доиста онда кад је тај акт о св. савезу на свет изашао, беше много и врло много лаковерних и наивних душа, па баш и међу самим научницима, које мислише да је сада у тој чудној и свакојако знаменитој исправи са највишег места са једним потезом пера фактично решен онај задатак, око кога се и сама теорија од тисуће година овамо заман измучила; чинило се да је делање политике сада већ изравнано и измирено са законима правде и морала; јемство за вечити мир и за непоремећени ред јевропских међународних одношаја чињаше се сада да је јаче него игда, јер долазаше од најјачих и најсилнијих, којима је највећма у рукама снага и могућност да установљени ред поремете и рат поведу. Но беше већ и у оно доба људи од увиђења и дубљег политичног и правнога погледа, који слабо вероваху тим сјајним изгледима; јер таквоме лепоме реду ствари као што га та „дипломатска апокалипса“ откриваше, противуречило је на жалост искуство свију времена и увиђење свакога трезвеног посматрача. Пре свега кад се узме тај акт о св. алијансији као акт међународно-правнога значаја, то се о њему не може друкчије ни судити него са чисто правнога гледишта, и ту се одмах мора основа самоме томе тако грандиозно замишљеноме савезу прогласити као таква која нити одговара данашњој правној свести, нити по-

требама образованих народа. Основа та је религија и религијозно предање, на којима би по поменутој исправи имало одсада искључиво да се оснива међународно право. Ту се пре свега превиђа разлика која постоји између религије и права; јер такво би међународно право пре свега могло да се примени само на народе једне религије, у овоме случају хришћанске народе, а тиме се нехришћанске државе и народи мећу ван човечанског правнога реда, чиме се очевидно сужава дејствовање и примена међународнога права; осем тога је пак религија по својој суштини ствар субјективна т. ј. ствар веровања а никако ствар науке и знања, према томе дакле религијозне идеје и уверења појединих главара и владара као субјективна, лична, па према томе могућно и погрешна и променљива, која допуштају најразличније тумачење, не могу никада бити способна за то, да се поставе као неки закон за народе, јер ту је под светом фирмом самовољи најшире поље отворено. Па даље, кад савезници у своме акту Христа као „јединога суверена целе хришћанске нације“ означише, то су тиме већ зашле у странпутице и мрак некадашње древне теократије (божије владе), која је политичној свести јевропских и у опште свију образованих народа страна и несносна; ту се наравно онда са свим доследно владаоци представљају само као пуномоћници и заступници правога суверена Христа, а њихов авторитет тада се наравно доводи непосредно од бога (droit divin), а то је наука, која је већ давно још од времена Шлецерова и франц. револуције из државног права изагнана, јер авторитет који произлази од

бога, тај се правно не да ни обележити ни ограничити[54]) те тако и он и оне патријархалне идеје, по којима савезници казаше да ће они као оцеви својим народима владати и које хтедоше да направе државним начелима, све то није одговарало нити одговара начину мишљења и потребама политично одраслог човечанства, које је већ осетило у неколико слободу и тежњу за њом. Сајужени владаоци тамо кажу како су они међу собом браћа, како они сматрају све народе своје као једну хришћанску породицу, а себе као оцеве у тој породици; сасвим лепо, идилски, патријархално! Па ипак то не беше ништа друго него призраком религије и божанственог постанка, наличником неке патријархалности прикривени средњевековни апсолутизам, у коме се владаоци сложише и међу собом сајуз учинише, који доби некога међународно-правнога значења. Они ту свечано изнесоше свету на видик нешто, што се већ давно преживело беше, што је противуречило целокупном развитку правнога и државнога појма у новоме времену, који се опредељује сасма човечанским правним идејама. Према свему овоме види се дакле да та св. алијансија не беше ништа друго него покушај т. н. ресторасионе епохе[55]) да на супрот

[54]) Против те се науке подиже већ и старији писац о међународном праву Schmalz, Europäisches Völkerrecht г. 1817.

[55]) Ресторасиона епоха носи име по томе, што је са бар привременим падом револуцијоне струје и са падом Наполеоновим, где је јевропски склоп држава био сасма поремећен и потресен, од бечкога конгреса започело доба где се ишло за тим да се све оно, што је у револуцијоној и Наполеоновој епоси пало било опет успостави или ресторира, дакле све старе династије, државе у својим пређашњим границама и т. д. отуда дакле назив ресторасиона епоха. Трајала је од г. 1815—1830.

франц. револуцији оснује ново међународно право али на старим основама из средњега века. Неки писци истина казују, како је првобитна побуда и намера оним владаоцима, који склопише св. савез, била доиста племенита и како су они збиља мислили да тиме у међународноправноме животу отворе епоху мира, који ће бити основан на међународној правди, на правом хришћанском моралу, љубави и т. д. Како је у томе акту политика у лицима својих главних заступника доиста наумила била, да се искрено покаје за све преступе и недела, која се кроз толика столећа у светској историји повлаче; како се у томе свечаном историјском тренутку под још свежим утиском претрпљених удара и злих удеса згадила на њих те се као покајница бацила у наруче врлини, у наруче пожртвовања пуној, право хришћанској оданости, човечанским правима и добру на́рôда̂ свију! „Та алијансија по својој апстрактно-моралној садржини беше без сумње највиши и најчистији израз, што га је икада имало међународно право и што ће га можда у опште икада имати; и никада у историји на́рôда̂ није алијансија ма која закључена — ко би још о томе смео посумњати? — из племенитијих побуда и у чистијој намери," тако узвикује још и један писац из новијег доба[36]) а има још више таквих. Но ми при свем томе усуђујемо се да одречемо баш и то, да су и саме побуде племените и да је намера чиста била. Напротив побуда и намера томе савезу беше онаква иста, као год и доцнија практична међународна радња његова.

[36]) Das europäische Gleichgewicht der Zukunft. Ein historisch-politischer Versuch. 1859. стр. 26.

Да је то доиста тако и да сав говор многих и новијих и најновијих иначе напредних писаца о лепим и племенитим побудама св. алијансије није ништа друго, до идеолошка обмана, то ћемо доказати историјским актима и фактима. Пре свега већ више пута поменути најновији амерички писац о међународном праву Бич-Лауренс[57]) каже говорећи о св. алијансији међу осталим ово: „La politique qui avait pour objet le maintien général des institutions monarchiques et de l'autorité des rois, aussi peu restréintes que possible par l'influence populaire, se fit jour même avant l' alliance formelle des grandes puissances.“ (Политика којој беше предмет опште одржање установа монархичких и авторитета краљева, који ће колико је мање могућно бити ограничени упливом народним, та политика се појавила на свет још пре него што би углављен формални (разуме се свети) сајуз међу великим силама.“ А да је то тако, то сведочи уговор, што га је аустријски цар закључио са краљем напуљским 12. јуна 1815., дакле на неколико месеци пре св. алијансије, и то уговор о заједничкој гаранцији за целокупност њихових држава; у томе уговору беше један тајан чланак, у коме се напуљски краљ бечкоме ћесару обвезује да ће у својим државама владати по старом монархичком калупу (selon les anciens établissements monarchiques) и да неће допустити никакву нову реформу која би била у супротности са оним начелима, која је бечки ћесар усвојио у владању над својим тали-

[57]) Commentaire sur les Élém. d. droit international I. стр. 228.

јанским покрајинама т. ј. да неће никако допустити да се уставност уведе него ће одржати апсолутизам. Такав је исти уговор у то исто доба закључен и са владаоцима тосканским и моденским.[58]) А знамо да је бечки ћесар био један од она три монарха, који први међу собом склопише свети савез и којима се при томе приписују тако племените и човекољубиве намере! Из поменутих уговора виде се јасно те њихове намере а доцнија их је практика још јасније засведочила. А најзад да још један пут узмемо преда се сам акт св. алијансије, те да наставимо кратак претрес његов онде где смо га прекинули.

Налазимо у томе акту једно место где сајужени владаоци обећавају један другоме помоћ и заштиту у сваком случају. Пошто су тај савез закључили међу собом најсилнији монарси и пошто је већ по замишљају њиховом тај савез био јевропски, који је ваљало да свеже међу собом све владаоце, као што се то доиста и збило, онда се са свим природно мора питати: против кога би имала да буде управљена та тако свечано обећана помоћ и заштита? Од ванјевропских сила за цело не беше те опасности за наш тако добро очувани део света; а турској сили и навали беше већ давно време прошло, те је сад напротив самој Порти требало помоћи и заштите. Ко је дакле тај тако страшни непријатељ? То не могаше са свим логично нико други бити него — народи сами, који исках у своја народна права и уставом ујамчену слободу, а то је искање одмах

[58]) В. о томе такођер у књизи Fürst Metternich, Gesch. seines Lebens und seiner Zeit v. Schmidt Weissenfels I. део стр. 215.

крстило се именом револуције. Отуда дакле то обећање помоћи и заштите и то у сваком случају. Ово последње значило је очевидно, да владаоци увек имају право и њима увек треба помоћи, а народи никад немају право, против њих треба увек војевати. Ето то су те племените побуде и чисте намере оснивача св. алијансије.

Према свему дакле види се да је право имао међу осталима Колб[59]) кад је рекао да је св. алијансија била „савез владалаца против нáрôдâ.“ Дакле се то „ново“ међународно право бечкога конгреса и св. алијансије изметну у савез средњевековног патријархалног апсолутизма против демократских тежња јевропских народа. — Но при своме основању беше још св. савез нешто теоријско, магловито, које је само у опште изрекло нека општа начела. Али на ахенском конгресу г. 1818., на коме је ваљало довршити још неке међународне послове, што су од бечкога конгреса заостали, на њему је св. алијансија из магловите теорије преведена у разговетну практику; ту је њен у почетку тек само наговештени „систем“ добио са свим видљиве и обележене облике и израђен је подробно. То сведочи протокол ахенског конгреса од 15. нов. 1818. и „декларација“ која је са конгреса разаслана свима јевропским дворовима. Ту је сад и францески краљ примљен у савез а и Инглеска му је приступила. У тој се знаменитој декларацији каже међу осталим: „Суверени признају као основу узвишеног савеза, што међу њима постоји, ту непромењливу одлуку, да никада нити у својим међусобним одно-

[59]) Europ. Culturgeschichte II. део.

штајима нити пак у односима према другим силама не одступају од најстрожијег одржања начела међународнога права“ и т. д. Па даље се каже, како ће се од сада почешће држати такви састанци и конгреси, на којима ће се претресати и решавати не само ствари, које се тичу сајужених суверена, него и оне, ради којих се каква држава самоме конгресу обрати, иштући његову интервенцију. Једино што се може томе протоколу ахенског конгреса прибележити као неки међународно-правни напредак то је, што се у 5-тој тачки његовој каже да ће оне државе, чије се ствари буду на конгресима претресале имати права да учествују у конгресу непосредно или преко својих пуномоћника (sous la réserve expresse de leur droit d'y participer directement, ou par leurs plénipotentiaires). Што до сада никако не беше, те је било случајева у међународно-правној практици да се претресала ствар какве државе на каквоме конгресу, а она тамо никако није ни заступљена била, као што н. пр. на бечкоме конгресу беше тај случај са Италијом.

Но и та сама једина напредна мисао у оба поменута акта ахенскога конгреса беше тако непотпуно и са таквом резервом исказана, да је ипак и иза тога остало на благом расуђењу великих сила хоће ли и када ће коју другу државу пустити да учествује као равноправан члан на јевропским конгресима. А да је то доиста тако показаће кратка правна анализа оба поменута акта.[60]) Пре

[60]) Обе те међународно-правне исправе налазе се у целоме пространству саопштене међу осталима Ghillany, Diplomatisches Handbuch I. стр. 405. Heffter Völkerr. додатак II. стр. 429. и т. д.

свега ваља нам напоменути то да оба акта треба оделити један од другога и посмотрити их засебно, пошто су доиста и по опредељењу и по речима одељења један од другога. Протокол, што га начинише и потписаше у Ахену искупљене велике силе, тај беше одређен и обавезан само за њих, и у њему је много јасније и одређеније исказана цељ и правац њиховом савезу; изјава или декларација пак беше за остале државе и остали свет, те је у њој само у општим изразима казано, како се силе сајужене међу собом мисле строго држати начела међународнога права, како ће се почешће састајати у конгресе ради претресања и расправљања својих интереса, а такође ради претресања и расправљања оних питања, за која су друге владе формално позвале их на интервенцију (des questions dans d'autres gouvernement auraient formellement réclamé leur intervention). Кад се ова декларација сама за се узме, онда она изгледа површном читаоцу доиста као свечано изречена драгоцена залога за општи мир, као свечано уј%емчење правнога стања и владе правних начела у међународном животу јевропском. Како те велике силе у тој посланици дворовима (али не народима!) јевропским узимају на се мирни облик апостола правде, љубави и умерености; како су оне скромне, те се нуде само онда за расправљање туђих питања и спорова, кад их дотичне државе изреком на то позову, а иначе ће оне мирно седети код куће! Како то све дише духом помирљивим и праведним, да би се какав наивни пријатељ човечанства могао још отуда напојити и занети најлепшим надама у неку будућност пуну благослова мира и мирнога развитка! (Heureux de pouvoir

consacrer désormais tous leurs efforts à protèger les arts de la paix, á accroitre la prospérité intérieure de leurs états etc.)[61]) Али ко вичнијим правничким оком прочита ту изјаву, ко уме да проникне у праву језгру те дипломатске фразеологије па узме још и у помоћ поменути протокол, што су га вел. силе само за се саставиле и потписале, тај ће одмах опазити вучију шапу испод те јагњеће коже. Јер она начела међународнога права, на која се декларација позива, по тумачењу автентичном што се у конгреском протоколу налази нису никаква друга него баш сама начела св. алијансије,[62]) која смо горе већ карактерисали; а даље што силе скромно казују да ће се оне само онда умешати у међународне послове других држава, кад их ове на то позову, и то је само дипломатска фраза, јер оне како у декларацији тако и у протоколу кажу да њихов савез има ту цељ да одржи мир и да ујемчи оне уговоре и установљења што су мир основала и утврдила (maintien de la paix et la garantie des transactions qui l'ont fondée et consolidée). Шта више у протоколу стоји „религијозно поштовање према оним обвезама што су означене у уговорима за сва она права која отуда истичу." А то значи кад се из дипломатскога у обичан свакидашњи говор преведе, да се велике силе сматрају као чувари и јемци онога међународнога стања, као што је бечким уговорима створено и оних међународних права, која су на томе основана и да не даду ни јота да се промени

[61]) Те речи стоје на завршетку декларације.
[62]) I. тачка тога протокола Heffter стр. 430.

у тим уговорима ни у том правноме стању, јер је то све међународно-правна „догма“, која се мора „религиозно“ поштовати, а пошто су ти бечки уговори додирнули и најмању земљицу јевропску и све међународно-правне одношаје међу државама обухватили у својим опредељењима, па се чак машили и унутрашњих одношаја државно-правних, то је онда сасвим лако увидети, како не може да се деси никакав повећи међународни спор између двеју држава, у опште никакво међународно „питање“, које не би потпадало или мењало што у постојећем напоменутим уговорима основаном стању; па зар онда чувари и јемци тога стања да немају повода да се умешају у тај спор или у то питање од „општега“ интереса и не чекајући никаквог позива! Имају да бог ме, види се дакле да те све лепе фразе о миру и правди, о мешању само на позив најзад излазе на ту једну језгру: да је одржање међународног status-а quo (постојећег стања) по сваку цену права цељ томе савезу међу силама и свима оним конгресским састанцима, који су у напред поменутим актима обећани. Но где остаде у тој декларацији оно право, које је у протоколу задржано оним државама, које су конгрес на интервенцију у неком извесном питању позвале — где остаде право тих држава да учествује у конгресу — камо га у декларацији? Нема га ту напоменута ни једном речицом. Дакле и она једина напредна међу-народно-правна мисао, која је додирнута у протоколу конгреском, та остаде у изјави, што одређена беше за друге државе, неказана, пошто велике силе према њима не хтедоше у томе да се обвежу нити хтедоше то право безусловно да признају, него задржаше себи то,

да они реше посебице у сваком случају има ли места томе праву или нема.

Оба ова акта ахенскога конгреса у два су дакле обзира знаменита била по јевропско међународно право. Једно у томе што је тиме створена т. н. пентархија т. ј. влада пет великих сила, аристократија њихова у међународно-правноме систему од држава јевропских; оне у томе сајузу своме сада беху неко врховно судилиште, врховни међународни ареопаг за Јевропу, нека врста божијег промисла за овај део света, који све и сва у њему руководи и управља и који начини између гледалаца и народа такав одношај какав некад постојаше између бога и човека; то је најбоље означио Хвитн (Wheaton)[63]) казавши: „Cette aliance constitua une espèce d'autorité suprême desdites puissances pour les affaires internationales de l' Europe." Ту се дакле основа и започе дуга и убитачна влада пентархије у Јевропи. То је дакле један обзир. Други обзир са кога су знаменити поменути акти ахенскога конгреса по новије међународно право у томе је, што тим актима први пут у јевропском међународном праву уведена и регулисана установа конгреса у своме новијем међународно-правном значењу. Тиме не кажемо да и пре тога није било конгреса у међународној практици, само што су се ти конгреси од ових новијих разликовали по значењу и правном задатку своме. У старије време пре свакога конгреса беху само конгреси мира, којима беше цељ да после свршеног каквог рата углаве услове мира и ту су се на тим конгресима обично састајале само ратне странке које ће да се мире,

[63]) Histoire II. стр. 199—200.

са својим савезницима. На против они конгреси који су поменутим ахенским актима уведени и у неколико регулисани, то беху међународно-правни зборови, којима не беше само задатак мирење после рата него њихов задатак међународно-правни беше много шири а на име тај: да они представљају неку судску установу у међународном праву, којој ће бити задатак да завађене странке мири, да им шта више своје решење намеће,[64]) да отклања опасности, које прете јевропском миру, и најзад да као нека врста међународне законодавне власти изриче заједничке закључке о одношајима од опште важности. Та дакле стара установа конгреска са тим својим преображеним правним обликом уведена је ахенским конгресом.

Па зар тај конгрес са поменутим новим својим правним значењем и задатком — зар то није добитак но међународно право? зар то не значи један велики корак у напред у развитку јевропске међународно-правне заједнице? Ми знамо да је нарочито новија а тако исто и старија наука о међународном праву непрестано казивала да ће онда бити потпуно обезбеђена примена и влада правних начела у међународној дружини образованих држава, кад се оствари нека виша међународноправна организација, по којој ће бити неке организоване законодавне и судске власти за одношаје међународно-правне. О томе нема сумње да је то наука до сада увек казивала и да у томе наука има право. Зар дакле ти поменути у новом правном облику уведени конгреси

[64]) Kaltenborn, Zur Revision d. Lerhe v. den völkerrechtl. Rechtsmitteln стр.

нису доиста и остварење те од стране науке и јавнога мњења изречене мисли? Не може се порећи да установа тих конгреса носи у себи клицу здраве и напредне међународно-правне мисли и да се они могу доиста означити у историји међународног права као почетак неке међународне организације за Јевропу — али да ли такви конгреси као што су у Ахену од стране пентархије замишљени и у доцнијој практици кроз дуго времена одржавани? Извесно не! Јер на тим конгресима ту су једино увек биле заступљене пет великих сила, које се натурише Јевропи за судију, који је дрзнуо да се диктаторски меша у све јевропске одношаје и да их по своме ћефу и произвољењу удешава. И ту се баш опет очигледно засведочило оно опште правило у сваком људском развитку а то је: да свака добра и напредна мисао само онда носи користи кад се потпуно и као што ваља изведе, а напротив кад се она остварује само половно, па још и погрешно и сакато, тада не само да нема од ње користи, него шта више она доноси штету. Јер кад је међународном праву без сумње то главна цељ, да сваки народ слободно, независно и самостално живи и развија се и да се удеси и одржава што слободнији и обезбеђенији правни саобраћај међу народима, то је онда са свим природно да то међународно право не може никако опстати при таквим конгресима и конференцијама, где неколицина великих сила намеће се и присваја себи власт, да над судбином осталих народа на суду седи и да их у свима њиховим одношајима туторише, шта више да чак и решава над судбином њиховом. Па даље. По међународном су праву без сумње све суверене државе међу собом по праву јед-

наке, ма колико која мала или велика била. А осем тога су и чланови св. алијансије изјавили свечано да су народи јевропски једна велика међународна породица. Према свему томе може се с основом питати: није ли то очевидно против међународног права и на штету једном од главних основних начела његових (начелу правне једнакости) кад пет сила дођу па остале све државе исključе из јевропског међународног збора а међутим ове имају такво исто право да учествују у њему као и оних пет великих сила. У осталом о тим ћемо конгресима имати повода и прилике још више да говоримо у другоме чланку, у идућем међународно-правном перијоду.

По свему се дакле види да јевропска пентархија кад је те конгресе установила са новим правним задатком није никако мислила на то да неку нову мисао међународно-правно, корисно и по свима захтевима науке и правде оствари, него је просто са тим конгресима имала ту намеру, да себи у њима створи међународни орган, који ће бити извршно срество за њене цељи. Она учини те ти конгреси у место да буду весници некога новога преображаја у међународном праву постадоше народима мрски. Па не само народима него у опште и свима оним мањим државама, које не имадоше приступа на њима.

Сад после ахенскога конгреса беше дакле установљена диктатура пет великих сила у Јевропи. Св. алијансија изађе у обележеном практичном облику као врховни међународни трибунал пред народе јевропске. А то све беше управо дело једнога човека, који је од времена бечкога конгреса прву реч имао за зеленим столом, који је

био на челу тадашње дипломатије, који је својим плеткама и својом дипломатском мајсторијом кроз две десетине година скоро неограничено располагао са међународном судбином Јевропе, а тај човек беше кнез Метерних,[59]) представник и тип затученог и надувеног аристократства, које располагање са судбином разних народа сматра као рођењем добивену привилегију своју и управо као неку врсту аристократске играчке. Метерних беше министар и канцелар аустријске монархије и као такав сматрао је за прву дужност своју бригу за одржање те монархије. Он беше тврдо убеђен да се та скупљена гомила разних народа, то дело бечкога конгреса, не може друкчије одржати него апсолутизмом изнутра а спољно тиме ако се бечким уговорима створено међународно-правно стање, тај дипломатски крпеж, свакојако и по сваку цену одржи. Осем тога пак имао је ту свима „великим“ дипломатима урођену сујету да његови „државнички“ погледи што већма обладају у државном међународно-правним делима јевропским. Његов „систем“ ваљало је да постане јевропским. И он је то доиста постигао на ахенском конгресу користећи се већ у неколико оствареном мишљу св. алијансије, коју је он сада само боље и јасније обележио и дао јој практичнију форму. Направивши тим начином конгресе органима за вршење те пентархијске врховне власти у међународним пословима јевропским Метерних је уједно тиме променио по

---

[59]) О њему су писане многе књиге и чланци; међу осталима већ поменута књига Schmidt-Weissenfels, Fürst Metternich etc. II. дела Prag 1860. а затим такође Писарев, Сочиненія часть 7. Статьи историческія: »Метернихъ« стр. 1—75.

себи већ и саму суштину дипломатије. Јер докле је она пре тога вршила само дужности, тако да кажемо неких двороуправитеља и тајних владалачких саветника, то је она сад подигнута на ступањ некога промисла, који има да бди над судбинама народа као и над величанством престола. То беше цвет старе државничке мудрости, који је идентификовао владаоца са државом; кад је тај цвет почео да вене, тада је и са свим опао и угинуо.

У Метерниху беше се оличила јевропска реакцијона странка, која је сад међународно-правну крму држала у рукама и Јевропи међународне законе прописивала. Она не хтеде да знаде ни за какво народно самоопредељење на пољу међународног и државног права, ни за какве реформе у постојећем стању, њеном представнику Метерниху беху, као што је сам казивао, Немачка — географски појам, Италија — географски појам, а захтеви реформе и уставне слободе — јакобинска бушења и револуцијоне смутње! По томе систему безусловног одржања свега онога што постоји како у унутарњости држава тако и на пољу међународно-правних одношаја, по томе је систему ваљало да влада на целоме континенту јевропском гробовски мир, где није смео никакав рат, никакав чујнији и гласнији покрет духа времена, никакав помицај ни у напред ни назад, никакав ветрић из дубине народног живота пореметити и узнемирити ту математички удешену и углађену површину Метерниховог „система.“

И доиста се чинило као да под окриљем те сада ново утврђене „св. алијансије“ оно стање јевр. међународне заједнице, које се оснивало на акту бечкога конгреса

обећава дуго трајање. И само научно обрађивање међународнога права у томе добу остаде дуже времена под тим утиском, као да се јавно или међународно право јевропско може обезбедити само тако, ако се апсолутно остаје на уговорима од г. 1815. Скоро је тако изгледало, као да вероваху у неки правни развитак светске историје и да на завршетку њеном стоје уговори од г. 1815. као крајеугални камен; свима стварима у Јевропи ваљало је да буде непромењиво мерило буква, реч постојећих уговора. Дакле: одржање разних народа у својој, по дипломатском ћефу учињеној расцепљености и раскомадању а других опет у насилно скрпљеној заједници (као н. пр. Белгије са Холандијом), одржање династичке легитимности и међународно-правне диктатуре пет великих сила и најзад у унутарњости државе одржање монархичког апсолутизма, пошто се и унутарња државно-правна питања сматраху као међународна, то све уједно беху главна основна начела тога званичног међународног права у практици па и у самој теорији, као што већ напоменусмо. Оно је дакле ваљало да буде велика правна устава, на којој ће се задржати и застати свако даље напредовање историјске струје; ваљало је да буде велика гробница, у којој ће се ти међународно-правни створови као скамењене мумије метнути и „неприкосновено“ чувати од свакога додира са свежим дахом времена, да се не би од тога дисаја распале и у прах претвориле, а у коју ће се уједно сахранити и сва слобода и самоопредељење јевропских народа. Али баш у томе, што је св. алијансија одржање апсолутизма и династичких интереса у самој унутарњости појединих

држава прогласила као предмет заједничког старања и непромењеног одржања, у томе ипак беше и некога добитка по међународно право, јер тиме и дипломати признаше прво ту историјску истину,[66]) да су међународно и унутарње државно право у своме развитку у тесној свези и да једно друго узајмно условљава, а друго, у томе се огледаше у опште све веће растење заједнице међу народима и све веће продирање те свести, да се утицај унутарњих уставних питања и владајућих начела једне извесне државе на животни процес и развитак других држава већ у опште осећа и увиђа.

Дошавши сада до ове тачке у погледу своме на развитак новијег међународног права и видевши до каквих је најзад основних начела међународно право иза толиких криза и борба у овоме периоду дошло, намеће нам се и нехотице то увиђење, да су то они исти основни међународно-правни погледи, који су још пре американске и францеске револуције у прошломе веку у међународно-правној практици и теорији владали, јер сад се овде сусретамо са оним истим системом материјалне равнотеже, која се не сме реметити, са оним начелом безусловног одржања status-а quo, дакле начело устајаности, најзад са оним необзирањем на личности народа појединих, него просто само на интересе појединих династија, у којима се губи и сама држава као нешто од њих одељено, пошто их систем јевропске пентархије идентификује (држи за истоветне) са државом. Шта више једина је разлика у међународно-правноме стању овога периода и у међународно-правноме периоду пре

[66]) Коју смо већ горе напред споменули.

обеју великих революција, што у ономе прошломе периоду велике монархичке силе саме међу собом беху у раздору, и једна је другу слабила; сада пак беху оне међу собом у савезу, и тако сад видимо још дотле невиђени појав, да се пет највећих војничких сила светских удружују међу собом за одржање поменутог на предреволуцијоним основама саграђеног међународно-правнога стања. Где је дакле тај напредак у међународном праву услед оних поменутих революција — где је тај њихов утицај на даљи развитак тога права? Можда смо погрешили што смо од американске и францеске революције рачунали нов период у развитку међународног права? Истина било је неких промена и некога напредовања у појединим опредељењима тога права — али основна начела, основни правни погледи остадоше исти, а само се од онда рачуна нов период у каквој науци, кад се њени основни погледи мењају — дакле како стоји с тиме?

Има једна ствар у којој се огледа велика битна разлика између периода пре революције и овога периода, о коме сада говоримо, али ту разлику ваља да опази оштрије испитивачко око, а неће је опазити онај површни гледалац, који управља погледе само на површину и на висове онога вулкана, који се зове међународно-правно стање јевропско, а не мисли на оно што се у утроби његовој куха; који мисли да краљеви и дипломати граде историју те велике међународне заједнице, а не зна за оне природне, тако да кажемо, елементарне силе у историји, које у дубини народног живота раде и велике покрете рађају. Доиста изгледају оба периода предреволуцијони и зареволуцијони сасвим налик један на

другога што се главних резултата тиче, али баш та разлика међу њима, коју смо мало пре напоменули а то је у томе, што сад најсилнији самовладари у реакцијонарски савез међу собом стадоше, баш то показује, да је морало бити нечега новога у овоме периоду, што је њих томе савезу нагонило, да је морало бити нешто ванредно, што је учинило, те заборавише своје међусобне укрштене интересе и саревњивости те закључише ту алијансију „вечитог и нераскидног братинства." А то ново и ванредно беше у томе, што смо већ на једном месту[67]) додирнули, у томе што сад званична или дипломатска Јевропа као једна странка стојаше напрема народној или демократској новој Јевропи као другој странци. Званична или управо стара Јевропа, која наново сад на бечкоме и ахенском конгресу прогласи „ново" међународно право са **старим** основама и начелима, она је сасвим доследно радила, јер то беху или баш лично или бар по духу и начелима они исти, који склопише некада пилничку конвенцију[68]) и водише савезнички рат против револуције, а касније против Наполеона, сматрајући у њему такође сина револуције и заступника нелегитимности, кога победише помоћу одушевљених народа, који бранише своју независност и међународно право против новог универзалног цезаризма; али сада иза бечкога и ахенскога конгреса ствар је друкчија. Сада у стану „сајужених" владара не беху више они исти одушевљени борци, пошто заједнички непријатељ паде; сада пристаоци ново истак-

[67]) Напред где се говори о бечкоме конгресу.
[68]) То је споменуо и сам инглески министар Кастлре (Castlereagh) у својој депеши инглеском посланику у Бечу од год. 1820. в. Gervinus, Gesch. d. 19. J. IV. стр. 155, 156.

нутих начела революцијоних, који се борише против Наполеоновог светског господарства и диктатуре, не мислише никако да својом толиком проливеном крвљу искупе само „то исто али мало друкчије“, т. ј. у место међународне диктатуре једнога човека, да добију на врат многоглаву међународно-правну диктатуру ново склопљене пентархије. Дакле пробуђени редови у народима јевропским са свим су другог мњења били о уговорима од г. 1815. и о св. алијансији, него што беше званична им дипломатска Јевропа и наука, која јој је служила. А то видеше дипломати врло добро. А што је у већини народа јевропских још једнако као дејство обеју великих револуција почео све већма да се шири и распирује свежи нов дух, живо да се креће тежња за слободом и самоопредељењем у државно- и међународно-правном погледу, то је историјски са свим логично и природно било. Американска а још већма француска револуција међу успаване народе бацише електричну искру, ратови за ослобођење од Наполеоновог јарма ту искру још већма распирише, јер је тада, као што већ споменусмо, и самим апсолутним монарсима требало одушевљење народно; а затим је опет велика прекоморска демократска држава, развијајући мирно и успешно своје демократске установе и напредујући очевидно под њиховим благодетним упливом, морала сасвим природно да има дубоког моралног утицаја на већ пробуђену свест народа јевропских, којима сада најглавнији научни апостол у државно- и међународно-правноме обзиру беше инглески радикалац Јеремија Бентам.[69]) Прво је Шпанија предњачила

[69]) О њему међу осталима Gervinus, Gesch. d. 19. Jahrhunderts IV. стр. 13—39.

прогласивши нови кортески устав, који не беше ништа друго него скоро чисти снимак американског устава, јер у њему беху демократске установе америчке измешане са установама француске револуције, дакле се очигледно показао тај већ поменути утицај обеју великих револуција. Цело копно јевропско, у коме у то доба сва скоро наука војеваше за аристократију, цркву и средњи век, у коме сва аристократија као један човек стојаше удружена као за заједнички бој, то се копно јевропско запрепасти кад чу за нови шпански устав. То пак беше као што већ рекосмо званична, дипломатска и аристократска Јевропа. Али сами народи друкчије о томе мислише. Као грмљавина сада редом затутњише револуције и лизну пламење, што га оне запалише, над целим југом јевропским. Народи показаше такво расположење, које никако не беше у сугласности са „системом“ св. алијансије. У Шпанији, у Португалској, у Бразилији, у Напуљу, па наскоро и у Пијемонту подигоше у вис нови шпански устав као неку општу заставу, као опште знамење; француским револуцијонарима он сад такође постаде новом лозинком; у Инглеској јавно је мњење са очитом симпатијом предусретало те јужнојевропске слободњачке покрете и револуције, те натера и саму своју торијевску владу да заузме такав положај према њима, какав она није желела;[70]) у Немачкој се такође јасно опажало велико врење и покрет у народу иза ратова за ослобођење, у јужним државама немачким дође већ и до отвореног отпора против постојећег уну-

[70]) В. мало ниже окружницу лорда Кастлреа.

тарњег стања,[71]) а на све се стране у Немачкој отворено и живо појављивала тежња за тим, да се Немачка уједини на потпуно слободним основима; међутим је тај дух почео већ да разбуђује и подјармљене Хришћане у Грчкој и тако с једног краја на други засинуше исти пламени знаци, и као што се чињаше запаљени од једнога истога паљива и од споразумних руку. То беху све редом „питања“, која поницаху из једнога истога корена и показиваху вулканско земљиште, на коме је нова зграда јевропске међународне заједнице подигнута била. То све добро видеше дипломати, који руковаху међународним делима и сматраху себе као чуваре установљеног реда. Глава торијевске владе у Инглеској лорд Кастлре са бригом је гледао како ће „обе Америке највише да допринесу томе да се умножи претежни списак оних држава, у којима се демократским основима влада,“ како један исти дух у Јевропи брзо напред корача и „река револуције у непрекидном се току од Америке до Грчке ваља.“[72]) И то исто чега се аристократски државник у сухопарној прози својој плашио, то је исто песник[73]) уздизао у песничком усхићењу опеваши: како народи један другоме буктињу слободе у руке дају и т. д. Глава хвигске штампе у Инглеској још г. 1818. предсказа да ће после 70 година северна Америка бити најглавнији елеменат у јевропској историји и да ће имати нај-

---

[71]) Schmidt. Weissenfels, Fürst Metternich. II. стр. 250.

[72]) Gervinus, Gesch. etc. IV. стр. 8.

[73]) Тома Мур (Moore) у својим »баснама за св. алијансију.« Fables for the holy Alliance.) B. Moore poet. Werke, metrisch übers. v. Th. Oelkers Lpzg. 1839. 4 Bde.

успешнијег утицаја у кобној борби између легитимитета и народне владе, којој борби француска револуција и њени претходни узроци темељ положише у Јевропи. Па кад тако судише о томе општем народном покрету у „слободној" Инглеској, с каквим су га очима тек онда морале гледати у главном стану политике састанка и реакције — Бечу? Зар се није морао главни брамин легитимистичне догме, Метерних, ужаснути, кад виде како високо иду таласи младе демократије, и како већ почињу обливати и ударати о трошне бедеме аустријског апсолутизма.[74]) Ту је ваљало одмах тражити спасење у новоутврђеном јевропском ареопагу и у његовом органу конгресу.

Конгреси у Тропави, Љубљани и Верони и њихово начело међународно-правне интервенције. „Демагогију" ваља уништити „пре него што ће као рак да се шири" то беху речи Метернихове, у којима је изразио мисао целога тадашњег дипломатско-реакционарског табора, кога је плашила „несрећна радња извесне револуцијоне странке, која је баш систематски над целом Јевропом мрежу своју распрострла" и која, по мњењу тих људи није само појединим престолима него целом легитимно-монархичком систему „по божијој милости" опасношћу и пропашћу претила. Они се

[74]) Генц, познати публициста и десна рука или управо перо Метернихово писао је како ваља дубоко размислити о томе „шта ће се на према оном из противничких и опасних елемената образованом прекоморском горостасу учинити не толико за материјалну безбедност Јевропе, колико за морално и политично одржање старога света на својој садашњој основи."

не беху толико поплашили од самих тих појединих установа и спољних појава колико од духа, који се у тим чињеницама огледао, они се дакле више бојаху од оних, тако да кажемо, подземних скривених сила тога великог моралног земљотреса него баш од самих првих видљивих дејства његових.[75]) И сви идући конгреси који су се сада сваке године састајали не беху никако зборови одређени за одржање међународног права, него сад изађоше отворено као неки осигуравајући завод апсолутизма и реакције против сваког слободног и самосталног развитка јевропских народа и као нека општа међународна полицијска установа, којој беше задатак да буде жандар за оне народне покрете који се на разним крајевима овога дела светског појавише.[76]) А да су доиста ти чувари јевропскога постојећег поретка присвајали себи баш улогу међународне полиције за овај део света то је сасвим наивно одао један од њихових бранилаца књижевних, а то је некадашњи пруски министар правде и реакцијонарски публициста Кампц (von Kamptz) који у једноме своме г. 1821. у Берлину изданом спису[77]) брани право и начела, што их конгреси из-

[75]) В. међу осталим депешу рускога канцелара Неселрода руском посланику у Напуљу од 19. јан. 1821. г. у Beach-Lawrence, Comméntaire II. стр. 233. А такође и »декларацију« двора аустријског, пруског и руског на завршетку љубљанског конгреса у Ghillany, Diplom. Handbuch II. стр. 435.

[76]) Huhn, Völkerr. стр. 212. Gervinus, IV. стр. 157. Ch. Vergé »Le droit des gens avant et depuis 1789.« стр. 48 као увод у књигу »Précis d. dr. des gens moderne de l' Europe« p. G. F. Martens. изд. од г. 1858.

[77]) Наслов му је: »Völkerrechtliche Erörterung des Rechts der eurôp. Mächte in die Verfassung eines einzelnen Staates sich einzumischen.«

рекоше и присвојише, са гледишта међународно-правног и у тој својој глупој одбрани каже међу осталим како је то конгреско право за Јевропу оно, што је полиција за поједину државу, те даље вели од речи до речи: „Ко против тога права устаје, тај је непријатељ полиције (sic!), реда, мира и спокојства.“ Према свему томе дакле види се да честити писац и публициста Бернер[78]) кад каже да су „конгреси једна од оних грандиозних појава, из којих јасно просветљује како се ново доба са својим толиким везама спојеним и заједничким човечанским животом високо уздигло изнад узаног погледа и атомистичке поцепаности и раздробљености народа старих“, да он у томе има право у толико, у колико је доиста мисао таквих конгреса плодна и благодетна, само што ваља ти конгреси да су сасвим друкчије састављени, да имају другу организацију и најзад други правни задатак. А то и сам Бернер у даљем течају свога чланка признаје.

Да видимо сад конгресе редом. У две јевропске земље букнуше унутарње револуције наскоро једна за другом а то беше у Шпанији и у Напуљу, једна и друга г. 1820. Поводом тога састадоше се дипломатски заступници великих сила у Тропаву на конгрес. Ма да и Инглеска и Францеска беху својим одасланицима на томе конгресу заступљене, ипак они сеђаху тако да кажемо на галерији оне дворане, где су се ствари расправљале, јер заступници Русије, Пруске и Аустрије иза њихових леђа начинише конгрески протокол и разаслаше зајед-

[78]) У своме већ поменутом чланку »Kongresse u. Friedensschlüsse der neueren Zeit.« Staatswörterbuch V. део стр. 663.

ничку окружницу (циркуларну депешу) посланицима поменутих дворова у немачким и северним државама јевропским. У оба ова акта, у протоколу и у окружници,[79]) исказана је цељ тропавском конгресу и начела којих се он држи. Ту се у тим актима изреком каже, да је овај конгрес само даљи развитак и управо наставак св. алијансије, и уједно се ту каже како се сајужене силе сложише међу собом да по сваку цену одрже стање установљено у јевропској међународној заједници уговорима од г. 1815. и то не само што се тиче земљиштних граница појединe државе, него и што се тиче форме владе, и даље, то ће стање да се одржи било помирљивим било насилничким мерама. Ту је дакле изречено кобно и опасно начело и на њему основано међународно право оружане интервенције у све било међународно-правне било унутарње односе и послове појединих држава. Ту је сад изречено једно начело које је од највећега замашаја по сам опстанак међународнога права у опште. Добро је један писац о тој ствари[80]) казао, да се са решењем питања о интервенцији (мешању) решава уједно и то питање хоће ли у опште постојати међународно право или не. Јер покушај конгреса у Тропави да као што Хвитн[81]) каже „уведе у међународни законик опште и непромењиво начело у питању о интервенцији“ (pour

[79]) Окружница је саопштена цела у Ghillany, Dipl. Handbuch II. стр. 427.

[80]) Scheidler, Intervention (völkerrechtlich) стр. 446 у »Staats-lexicon v. Rotteck u. Welcker« 7. чест.

[81]) Histoire II. стр. 200.

établir dans le code international un principe général et invariable en matière d'intervention) тај покушај морао је имати ту сасвим логичну правну последицу да са свим уништи самосталност и независност мањих држава и према томе да уништи једно од основних начела у међународном праву, без кога ово не може ни да постоји, а то је начело сувремености појединих држава. А даље ова квим безусловним и ничим неограниченим правом мешања или интервенције, као што га велике силе за се изрекоше, одриче се према народима оно основно правно начело што и у самом грађанском праву за свакога појединца постоји а то је оно начело: ко се само својим правом служи, тај тиме никога не вређа (qui jure suo utitur neminem laedit). То начело, као што постоји у грађанском праву, тако исто мора оно да важи и за поједине народе и државе у међународном праву. А да ли је то неспорно и неотуђиво право свакога народа да по својој сопственој вољи и своме мишљењу себи устав гради, мења и дотерује — ко још може о томе посумњати? Само онај, који хоће једном народу или држави да одузме основни услов, под којим једино може да постоји и да живи као народ и држава, а то је самосталност и самоопредељење.

Конгрес у Тропави разасла окружницу трију великих сила и на крају те окружнице уједно изрече наду да ће и Францеска и Инглеска на начела која су у њој изречена пристати. И францески двор доиста пристаде. У Инглеској је пак друкчије ствар стојала. Тадашња торијевска влада беше истина у срцу потпуно непријатељ јевропским демократским покретима и према томе не би ни гласка подигла била против тропавске окружнице да није

у Инглеској јавно мњење и парламентска опозиција била сила, на коју се влада мораде обзирати. И за то дакле инглески министар Кастлре, на супрот тропавској окружници, разасла инглеским посланицима код свију страних дворова окружницу од 19. јан. 1821. године у којој беше изречен протест против права интервенције, које је св. алијансија себи присвојила. При свем томе, што је та нота инглеског министра према поменутом расположењу његовом показивала и сувише обзира према члановима св. алијансије и садржавала у себи једно нарочито сумњиво место, то је она ипак врло знаменита у међународно-правном обзиру и за то ћемо бар у главном њену садржину да саопштимо.[82]) Пре свега Инглеска изјављује да она никако неће да учествује у оним мерама, о којима се говори у аустријско-пруско-руској окружници, а такође и она тамо постављена општа начела не може сматрати као таква, која се без опасности могу уврстити у зборник (кодекс) међународнога права, пошто би они могли служити као непрестани повод што чешћем мешању у унутарње послове других држава. Инглеска влада такође мисли да алијансија и према самим постојећим уговорима нема права да себи толику моћ и власт присваја, осем ако није у томе та намера да се створи нека суприматија (превласт, врховна власт) која се са правима других држава никако не сла-

[82]) Та је инглеска нота саопштена у целости међу осталим у Ghillany Diplom. Hand. II. 429. Roteck u. Welcker »Staatslexicon« art. Intervention V. стр. 432—434. У изводу је саопштава H. Wheaton, Histoire II. стр. 201. Élements I. стр. 83.

же. Према томе дакле инглеска влада протестује против онаквог тумачења постојећих уговора, као што је у поменутој заједничкој окружници; она не допушта право интервенције, које ће се у опште према сваком револуцијоном покрету употребити, него она вршење тога права сматра само као неким посебним околностима оправдани изузетак од општих међународно-правних начела, и мисли дакле да се изузеци од те врсте без највеће штете не могу као начела поставити и као таква уврстити у обичну дипломатију државну или у зборник међународнога права. Сад на крају ипак долазе неки комплименти члановима „високога" савеза и уверавање о споразумљењу и срдачности свезе у сваком другом обзиру. То је главна садржина инглескога тога доста млаког протеста. Чланови св. алијансије, знајући да је тај протест само ваљало да умири јавно мњење и опозицију, пређоше преко њега на дневни ред.

Конгрес у Љубљани у почетку год. 1821. беше само наставак конгреса тропавског с том једном разликом што је сад на њему на позив св. алијансије појавио се и краљ напуљски, који је на нови револуцијом извојевани устав пристао и заклео се био, а сад дошавши на конгрес придружио се осталим силама и погазио своју реч и заклетву. Окружна нота из Љубљане објави свету да ће аустријски цар бити извршник јевропског ареопага, те са својом војском угушити устанак у Напуљу, а руски цар да ће, ако буде нужно, такође и са својом војском у помоћи бити. Устанак у Напуљу, а и мало затим букнувши устанак у Пијемонту, бишè доиста угушени оружаном руком и успостављено старо стање.

Пре него што се чланови са конгреса у Љубљани разиђоше разаслаше дипломати аустријски, пруски и руски својим посланицима при страним дворовима још једну окружницу, у којој се још један пут изнеше начела и тежње савеза великих сила и уједно се са тријумфом јавља свету победа над револуцијом. Ова је љубљанска окружница била по томе још значајна, што је ту отворено и јасно исказано начелно гледиште св. алијансије у питањима унутарњих државних установа и што је казано: „Корисне или нужне промене у законодавству или управи државној морају проистећи једино из слободне воље, из просвећеног и промишљеног сопственог побуђења оних, којима је бог наложио да одговарају за вршење њима поверене власти.“ Па даље: „Монарси су изјавили да они поштујући права и независност сваке легитимне власти сматрају као по закону ништаву и противну оним начелима, која сачињавају јавно право јевропско, сваку тобожну реформу учињену путем устанка и отворене силе“.

Сада народи јевропски беху на чисто са практичним тенденцијама „светога савеза“ и са замашајем оне заштите и помоћи, коју чланови обећаше један другоме „у сваком случају“. „Пентархија великих сила беше ту, беше установљена; њена судска власт беше у њеним конгресима, извршна јој власт беше у њеним бајонетима“. Ту се речи писца безименог списа „Јевропска пентархија“ које сад у жалосној јави стојаху обистињене пред целим образованим светом. Ту сад беше оглашен ра́т не само самој револуцији као таквој, него у опште свима народним појмовима о праву самоопредељења и самоуправе, свима ма како умереним уставним облицима; свима

ма и свечано уговореним и заклетвом владалаца потврђеним правима народа, којима ма колико беше ограничено божанствено право владалачко![33]) Беше оглашен рат свему политично-друштвеном и правном развитку и напредовању, Јевропа би проглашена за баштину неколицине апсолутних владалаца. Још никада не беше у светској историји овако замашног и огромног покушаја, да се овековечи општи застанак у свему историјском развитку, да се и сама идеја реформе збрише у главама јевропског човечанства, да се замрзне струја историјска и да се дух времена скамени у непокретну мумију. Реакцијом створени уговори од г. 1815. и сопствена воља и сопствено побуђење легитимних владалаца, који су само богу одговорни, то беху нове међународно и државно-правне догме, које се пред образовани свет изнесоше на врховима бајонета. Јевропска реакција као у последњем очајничком напору подиже сву своју силу, показа се у историји у својој највећој величини и удружености, јер сада сваки и најмањи народић у ма коме кутићу Јевропе кад хтеде раскомадан да се уједини или погажен да се ослободи, имађаше на супрот себи не само једну владу, него целу јевропску реакцијону странку са четири велике силе на челу и са два милијона бајонета за леђима. Сад је тек ваљало слобода и свест јевропских народа, образованост овога века да издржи огњену пробу.

[33]) »Каждый конгрессъ созывался Метернихомъ съ тою цѣлью, чтобы отнятъ у народов какія-нибудъ права, чтобы въ чем-нибудъ стѣснить ихъ законную свободу', чтобы безнаказанно нарушить данныя имъ обѣщанія, чтобъ напустить на нихъ войска священнаго союза.« Писаревъ, ч. 6. Статьи историческія стр. 25. 26.

Скоро је сувишно да напомињемо, какав је утисак био поменутих међународно-правних актова и догађаја на савремени свет. Право интервенције великих сила неограничено стајаше као страшило пред народима јевропским. На све стране и у свима слојевима јевропског друштва беше запрепашћеност и огорчење.[84]) Је ли могла јевропска међународно-правна наука ћутати и бити разнога мнења у овоме тренутку, где је сад наступило оно хамлетско „бити или не бити“ по међународно и државно право; где скрнаве руке хладних и глупавих дипломата хтедоше да задрже точак повеснице, да узму крму историје те да таласе њене натраг врате, да исмејавши целу дотадашњу образованост и правну свест људску уведу у Јевропу принцип азијатскога султанизма! Но према таквоме атентату на све развитије правне појмове данашњега века наравно да људи од науке сложни усташе у обрану здравих и напредних начела. Сви главнији писци о међународном праву у томе добу устадоше против права интервенције у унутарње уставне односаје и борбе какве друге државе, против те монстрозне диктатуре великих сила у Јевропи.[85]) И ма да је тада реакцијона странка обладала била и у унутарњости свију скоро држава јевропскога

[84]) Gervinus IV. стр. 163.

[85]) Ми ћемо овде да напоменемо главније тадашње писце и то: Pölitz, Practisches europ. Völkerrecht 1824—28. стр. 116. Martens, Précis d. dr. des gens стр. 76. Klüber, Droit des gens moderne de l'Europe 1819. §. 51. Rotteck, Lehrbuch d. Vernunftrechtes u. der Staatswissenschaften II. стр. 97 и др. Bignon, du congrès de Troppau. Paris 1821. и од тога истога: Les cabinets et le peuples depuis 1815. Par. 1823. Fievée, De l' Espagne et de consequence de l' intervention armée. Paris 1823. и т. д.

копна, те је угушивала сваки јаван и слободнији глас, ипак је и сама континентална штампа пристала уз људе од науке, те је бранила слободу народа и начела међународног права истина доста завијено и плашљиво, али ипак са јаким и здравим разлозима. Но ти гласови ипак беху због постављених сметња и гоњења тихи и млаки, неки су само шапутали и у пола речи говорили, а неки беху осуђени на потпуно ћутање и гутање свога гњева — али напротив на ономе сретноме острву, чији је устав сувише тврдо стојао а да би га могао реакциони олуј одунути, на оном острву, куда није могла да допре оружана диктаторска рука јевропеске пентархије, у Инглеској, ту је са свим друкчије звонио глас критике и најоштријих нападаја јавне штампе против легимистичке пропаганде. Инглеско јавно мњење како у штампи тако и у парламенту искаше од своје владе не само да одбаци начела великих сила, него и да се јавно противи вршењу њиховом. И кад тадашње министарство Кастлреово не учини тако, него остаде само при већ наведеном млаком и немоћном протесту, тада је у Инглеској завладало највеће огорчење на супрот владином систему и њеној малодушности у спољним међународним питањима. То расположење јавнога мњења у Британској не могаше а да нема уплива и на владин правац, и оно учини те из Инглеске прво пониче енергична и значајна опозиција на супрот међународно-правној диктатури великих сила.

Кад се представници и чланови св. алијансије искупише год. 1822. на конгрес у Верони, тада беше св. алијансија на врхунцу своје славе и моћи; Метерпихов систем беше обладао у Јевропи и носилац његов, Метер-

них, показао је народима да они према „божанственом праву“ (droit divin) не могу никакве своје воље имати. Но ипак не беше још све у Јевропи удешено по вољи јевропскога новог промисла, још се не беше ледени покров тога система прострьо по целоме копну јевропском; још је понегде гореo по неки пламичак либерализма и народног покрета. У Шпанији је још једнако „револуција“ имала владу у рукама и још једнако шпански устав беше дипломатима трн у оку. Но осем тога на другом источном крају, на трећем полуострву јевропском, опет се појави револуција, и то таква, која је била одређена да на скоро буде узроком унутарњег распада св. алијансије. То беше грчки устанак. Грчки народ устаде јуначки на ноге за своју слободу и народност и 15. јан. 1822. под својим председником Маврокордатом прогласи своју независност. Уједно Маврокордато пред Јевропом изложи узроке, који Грке натераше у очајничку борбу.

Конгрес у Верони дакле сад имаде два питања да узме у претрес а то је шпанско и грчко. У Шпанији учини високи јевропски међународни суд оно исто, што је учинио у Напуљу и у Пијемонту само с том разликом, што у Шпанији извршник св. алијансије беше Францеска, која с војском уђе у Шпанију, укиде устав и успостави апсолутно краљевство. Инглески заступник на конгресу у Верони изјавио је, да он никако не потписује протокол тога конгреса и да никако не може пристати на закључену оружану интервенцију у Шпанији. Ми смо видели да је Инглеска непрестано и доследно устајала против начела св. алијансије а нарочито против њеног кобног присвоје-

ног права интервенције, а Инглеска то мораде чинити у своме сопственом интересу, јер она међународна а нарочито још државно-правна начела, што их је јевропска амфиктионија као непроменљиве законе прописала, она беху баш сасвим унаточ оним основним законима и начелима, на којима почиваше зграда инглеске државе.[86]) Но досадашња торијевска влада инглеска видели смо да ипак није баш била противна св. алијансији бар у потаји, да јој у самој ствари није наумила била много сметати и тако је дакле Метерних не само сву континенталну дипломатију, него и саме инглеске тадашње државнике у своме џепу имао. Али сад наступи значајна и по св. алијансију кобна промена у инглеском кабинету. На место отрцаног и духовно изнемоглог Кастлреа[87]) дође сада много свежији, енергичнији и генијални Канинг, који не само да је био дорастао него још и надмоћан противник Метерниху. Већ на веронском конгресу, томе последњем и најсвечанијем изразу св. алијансије, опазило се по отворено опозиционом држању инглеског одасланика према закључцима тога врховног међународног збора, да је на влади у Инглеској десила се знаменита промена. Сваки је конгрес на завршетку своме обично у свечаним окружницама

[86]) То је најјасније изрекао међу осталима инглески државни министар Пил (Peel) у парламентској седници од 29. апр. 1823. где је казао да је та наука, по којој се све установе, које не долазе непосредно од самих владалаца, морају оружаном руком уништити, да је та наука монстрозна (наградна) и да баш управо на супрот стоји инглеском уставу.

[87]) Који се баш кад се састајао веронски конгрес сам убио и то као што казаше због тога што му је политика у јавном мнењу народном и пред парламентом сасвим пропала била.

или „декларацијама“ објављивао свету своје намере и закључке; па то је исто учинио и веронски конгрес. То беше опет иста стара песма само са неким незнатним варијацијама, оно исто начело неограниченога оружанога мешања свуда, где ваља да се угушује оно, што они зваху „револуцијом.“ Али значајно је оно, што у тој веронској окружници рекоше о грчкој ствари. Иза ужасне и јуначке борбе од осамнаест месеци измучени грчки народ обратио се био директном изјавом од 28. авг. 1822.[88]) веронскоме конгресу. У тој изјави исkaху Грци помоћ и потпору великих сила или бар њихову потпуну неутралност. Такође искаху да се њихов одасланик пусти на конгрес, да пред њиме заступа њихову ствар. Али цела та речита изјава јуначкога народа и сви његови праведни захтеви разбише се о ледени оклоп „легитимности,“ којим се овај конгрес као и сви пређашњи према сваком народном покрету опасао беше. Одасланик грчкога народа не би ни пуштен пред конгрес него му је казано да грчки народ мора да се подвргне Порти, своме „легитимном“ господару. И тако дакле у поменутој окружници на завршетку веронскога конгреса међународно-правни трибунал изрече своју пресуду над грчким народом, у којој се међу осталим каже: „оно што је дух револуције на западном полуострву (у Шпанији и Португалској) започео, што је у Италији покушао био, то му испаде за руком на источном крају Јевропе. У истоме тренутку где војнички устаници у Напуљу

[88]) Саопштена у Martens, Nouveau recueil, tome VI. Ghillany, Diplom. H. II. 385.

и Турину устукнуше испред редовне силе, у истом је тренутку бачен луч побуне у отманску царевину. Како се ти догађаји десише у исто доба то не могаше бити никакве сумње о истоветности њиховога извора. . . . Монарси решивши се на то да начело побуне, ма где се и у ма коме се облику оно појавило, одбацују, похиташе одмах да и над том побуном изрекну своју једногласну осуду“. Дакле борба једног хришћанскога гаженог народа против свога азијатског угњетача беше тим бездушним празноглавим дипломатима опет само „побуна,“ и сад је већ ваљало бранити чак и Портину легитимност против „духа револуције,“ као да још може бити говора о неком легитимном на правном темељу основаном господарству Турака над источним хришћанима, а осем тога као да има некога ма како „легитимнога“ права које би јаче било од незастаривог права народности![89]) И ту се јасно посведочило какво је било то хришћанско мишљење чланова свете алијансије, с којим су при оснивању њином пред светом толику параду правили.

Пошто је изашла на свет та окружница веронскога конгреса, то је сад отпочела од стране Канингове борба против св. алијансије. У тој историјској борби између начела легитимности и начела народне суверености у међународном и државном праву сад Инглеска наступи отворено као заштитница либерализма и природнога човечанског права на супрот „божанском“ праву. Метерних и

---

[89]) в. Scheidler, Intervention у »Staatslexicon« VII. стр. 436. Saalfeld, posit. Völkerrecht стр. 64.

Канинг као главни вођи једнога и другога табора сада се хрваше о владу над кабинетима јевропским и у тој знаменитој и замашној борби најзад „силни“ и дотле непобеђени подлеже, пошто Канинг енергичном руком расече конце те реакционарске мреже, која је над Јевропом простртa била. Канинг започе бој једном нотом, у којој много енергичније и оштрије него његов аристократски претходник протестова против интервенције у Шпанији и против самог начела на коме је та интервенција основана била. Том својом енергичном нотом а још већма својим говорима у парламенту, који отворено беху управљени против св. алијансије и њених начела, задоби Канинг инглеско јавно мњење потпуно, а уједно усредсреди у себи погледе и наде целе либералне странке јевропске. И наскоро се те наде на међународно-правноме пољу оправдаше. Већ и саме његове речи ограђанској и вероисповедној слободи света, изговорене са онаквога места са кога до сада народи већ беху научени чути само речи апсолутизма и реакције, те речи његове зазвонише у ушима нáрôдâ, те већ почеше наново да им уливају живота и да скидају ону мору, што од времена бечкога конгреса Јевропи на грудима лежаше. Питање, у коме се права борба између старога и новога међународно-правнога начела отпоче, то беше питање јужно-американских шпанских колонија, које се побунише против „матере земље“ Шпаније, те прогласише своју независност.[90]) Св. алијансија беше на врхунцу своје моћи и

[90]) То беху јужно-американске државе Колумбија, Буенос-Ајрес и Чиле.

свога уплива; по целој континенталној Јевропи њен је систем у тријумфалном походу на врховима бајонетима пронесен и уведен био; реакција је у Италији, у Немачкој, у Шпанији и Португалској, па услед тога и у самој Францеској победу одржала над революцијом и „јакобинством“, и цветала већма но игда. Је ли дакле чудо кад се сад главни „животворни дух“ св. савеза, Метерних, осврну својим погледом чак и на другу страну океана, где се сад опет појави „революција“ против легитимног права Шпаније, и то још те побуњене колоније прогласише своју независност као — републике! Разуме се да је јевропски јупитар мислио да му је довољно само као некадашњи грчки архибог мрко саставити веђе и затрести главом, па да одмах умиру ти прекоморски революцијонари. Он дакле још на веронском конгресу изјави, да не само да се неће признати независност тих колонија него ће се шта више предузети и сама прекоморска оружана интервенција, ако се те државе доиста огреше о монархичко начело. То је на веронском конгресу тако опредељено, тако пресудно казано било од стране дипломатског оракула Метерниха, да јевропски дворови већ доиста почеше озбиљно да се баве том мишљу о крсташком походу у нови свет и од чести су са страхом, а од чести са радошћу помишљали на ту поносну експедицију.[91]) Али Канингу та изјава Метерниxова нимало није импоновала, него он тако исто отворено и пресудно изјави (23. окт. 1823.) да Инглеска никада неће допустити да се државе је-

---

[91]) Schmidt-Weissenfels F. Meternich I. стр. 360. Писаревъ, Сочиненія VII. стр. 30.

вропске умешају у ствар јужно-американских нових држава. А таква пресудна изјава највеће поморске силе јако је претезала на ваги јевропске међународне политике. Метерних опет прибегне своме већ омиљеном средству, конгресу, који доиста би год. 1825. сазван, и на кога св. алијансија позва и Инглеску. Али то сад беше нов и тежак удар, кад Канинг тај позив просто одби те изјави да ће, што се тиче поменутих шпанских колонија, не обраћајући пажњу на конгрес и св. алијансију, са свим по своме сопственом увиђењу радити. Метерних је сад већ затегао био блаже жице, али Канинг не беше противник, који хтеде на по пута да стане, него не освртући се на Метернихове дипломатске плетке он свечано признаде независност јужно-американских нових република. Иза ове прве савршене поразе Метерниховог система и св. алијансије ишле су поразе све редом.

У исто је доба инглески либерални министар и другу поразу за Метерниха и св. алијансију већ спремио био. Казасмо како је на све стране реакција победу одржала. Но и у Португалској се деси промена на престолу и нова владарка, Доња Марија да Глорија, пристаде да се у Португалској уведе бразилијански, дакле један од најлибералнијих устава. То никако није ишло у рачун реакцијонарским дворовима и нарочито Метерниху, а пошто у Португалској није било сада „револуције," а краљица је сама од своје воље пристала на устав, то не могаше никако да се измозга никакав узрок оружаном мешању од стране св. алијансије. И сада се деси то чудо, да сами представници легитимности и јевропског „поретка" сами ти противници револуције постадоше револуцијонари.

Метерних подбоде апсолутистичку странку у Португалској да се побуни против устава и краљице, те је свакојако још гледао да наговори францеску и шпанску владу, да ту реакцијонарску револуцију потпомогну. И доиста шпанска влада посла војничку помоћ апсолутистичкој побуни у Португалској, те сад краљица и устав беху у крајњој опасности. Сад се краљица и уставна странка у нужди обратише инглеској влади за помоћ и Канинг одмах пошље 10 инглеских лађа са дванаест регимената и артиљеријом у Лисабон. Но још већма него овај енергични корак инглескога министра поплашише Метерниха Канингове речи, што их је у исто доба у парламенту против св. алијансије изговорио и у којима је уједно изрекао главни узрок и главну мисао, која га је руководила у његовој међународно-правној борби против св. алијансије; он рече: „Ја се истина не плашим рата за добру ствар; ја га се по томе плашим што знам какву велику снагу има велика Британија да борбу доведе до таквих последица, о којима је страшно и помислити. То не би био рат, у коме би се бориле међу собом војске, него идеје, и тада би велика Британија под своју заставу спремне за бој искупила све оне немирне духове, што су у својим земљама са данашњим стањем незадовољни. Јер, доиста, има једна сила у данашњем времену, која би под предводништвом Инглеске могла постати страшнијом, него ма која од оних сила што су се икада бориле у светској историји“. Ово беху огромне речи, у којима беше пуно истине и кобнога пророчанства и које је изговорио човек, који не беше човек фразе, него дела. Енергија Канингова и његова поменута збиљска претња мораде ра-

зуме се да заплаши сићушне духове реакцијонарске дипломатије, која је јака само у ниским и ситничарским плеткама, али одмах јој се заврти мозак, чим осети дисај какве велике историјске мисли. Она се одмах окану португалске ствари.

Још остаде треће питање, у коме такође беше суђено св. алијансији и метерниховом систему да претрпи јак удар; то беше још несвршена грчка ствар. Ма да на веронском конгресу Метерниху беше испало за руком да грчку ствар „у тишини у гроб метне“[92]) и да чак и самога руског цара одврати од мешања у корист Грцима, на супрот традиционој политици руској, то ипак грчка ствар тиме још никако не беше свршена. Грци наставише јуначку и очајну борбу против Турака, и најзад, кад већ видеше да Турска чак и целу азијатску силу подиже против њих, тада се обратише Инглеској за заштиту. Руски двор који је већ у поменутој португалској ствари морално потпомагао Канинга[93]) а одвојио се од св. алијансије он сад у грчкоме питању отворено отпаде од св. алијансије и од њенога досадашњега система. Између Русије и Инглеске начињен би у Петрограду 4. апр. 1826. протокол, који се односио на умирење и одцепљење Грчке од турске царевине. А на годину дана после тога и то 6. јула 1827. приступи и Француска поменутим двема државама те се начини између те три силе лондонски уговор, у коме се што се тиче одношаја Грчке према Турској остаде још на становишту петроградског протокола т. ј. остаде ми-

[92]) Речи Метерниховог публицисте Генца.
[93]) Portfolio III. 2. др.

сао Грчке као вазалне државе, али се у томе лондонском уговору већ закључише и оне мере, које ће се употребити ако Турска не пристане на предложене услове. И пошто ова доиста не пристаде, то се сад учини од стране поменутих уговорних сила оружана интервенција против Турске, а у корист Грчкој, те савезничка флота код Наварина турску флоту уништи, а међутим францеска војска изагна Мисирце из Мореје.[94]) Каква у томе свему пораза беше за св. алијансију, за њена начела а посебице за досадашњег јевропског диктатора и законодавца Метерниха, то се може већ по томе измерити, што се све те поменуте међународно-правне мере учинише без икаквог учешћа Метерниховa, иза његових леђа и не питајући њега, њега, који је досада прву реч имао и без чијег знања досада не могаше ни један лист са дрвета у Јевропи да падне. То је једно. А друго, што сада сами чланови св. алијансије, који у своме политичном интересу не хтедоше више да буду дон Гијоти легитимности, отпадоше од њених начела, потпомогоше и чак и снагом својом заштитише „револуцију“ и грчке „бунетовнике,“ а на супрот легитимном праву вис. Порте!

Последњи или управо смртни удар зададе св. алијансији јулијска револуција у Францеској г. 1830. Али ту сад већ почиње други међународно-правни период, о коме ћемо говорити у идућем чланку и где ћемо додирнути и новију науку о међународном праву.

---

[94] Да је ова интервенција била са свим основана у међународноме праву и према томе са свим различна од оних ничим неоправданих интервенција св. алијансије у Напуљу, Пијемонту, Шпанији и т.д. у томе се слажу сви људи од науке. Б. Beach-Lawrence, Commentaire II. стр. 403—406. Heffter, Völkerr. стр. 95. §. 46. Bluntschli §. 478 и т.д.

Ми смо се око овога т. н. ресторасијоног периода подуже забавили него што нам је управо и намера била; но ипак држимо да није било сувишно, ако и у нешто опширној слици, изнети пред наш књижевни свет овај, ако се не варамо, први покушај да се научно изложи историја тога, по својој садржини и по својим последицама тако знаменитог периода у новијем међународно-правном животу образованих народа. А да је тај период од г. 1815 —1830 доиста знаменит у оба поменута обзира, то ће још јасније бити, ако сад на крају свога излагања бацимо још један општи поглед на садржину и међународно-правне резултате тога периода.

Доба, о коме смо говорили, то беше доба тмуро, духовно потиштено, мртво. Неки општи притисак навалио се беше на цело копно јевропско, изгледало је као да нека авет лежи на грудима јевропских народа, те их гуши и хоће својим леденим загрљајем да их умори. И та авет беше доиста ту, и она не беше нико други него св. алијансија, савез реакције, о којој је изгледало као да су је велика револуција и ратови за ослобођење са својим општим слободњачким покретом доиста у гроб метнули, али која сад опет устаде из своје сумртвице, изанђале крпе свога мртвачког покрова премаза новом бојом и назва их уговорима од г. 1815. а на чело написа знамење смрти: легитимност; па сад те уговоре врховима бајонета прикова за сва четири краја Јевропе. На великог болесника, Јевропу, опет наишла беше једна критичка ноћ; у организму се његовом борише два вечито супротна начела, начело застанка, непомичности, смрти и начело живота, покрета и развића. Ваљало је да се реши хоће ли је-

вропско међународно право бити у самој ствари оно што је лепо Ламартин о њему казао: „Међународно право то је легитимност нáрôдâ . . . То јавно, то међународно право има своја написана правила, која су тако исто освештана и неповредљива, као и приватно право међу појединим лицима. Ко их вређа, тај стоји ван закона, и цео свет има против њега право рата; он је велики анархиста међународнога друштва, он устаје против цивилизације, јер је јавно право оно исто што и цивилизација.“ Хоће ли дакле бити међународно право доиста правно јемство за свестрани развитак човечанства као организованог међународног друштва, или ће оно изметнути се у диктатуру неколицине моћних и апсолутних владалаца над свима мањим народима и државама, изметнути се у осигуравајући завод апсолутизма, те ће сви народи у међународно- и државно-правном обзиру бити стада која не имајући своје мисли ни воље ишчекују блејећи своју судбину из руку својих „богом постављених пастира,“ а од времена се до времена воде на кланицу зарад неких њима непознатих цеља. Око тога беше велики међународно-правни спор у овоме периоду. Истина у историји људскога друштва непрестано се бори начело напретка и развића са начелом застанка и назатка, али што ту борбу на међународном пољу у описаном периоду нарочито карактерише, то беше у томе, што елементи реакције из појединих држава пружише сада један другом руку, те се организоваше сада и то као нека међународна реакција, а св. алијансија то беше реакцијона „интернасионала“; то је оно што је у поменутом периоду први пут у историји у овако огромном облику пред

народе изашло; сад сваки појединни народ, који хтеде слободе и савременог развитка, имаде на супрот себи међународно организовану силу целе јевропске реакције. То је оно значајно, чега донде у историји не беше; то је оно, што поменути период чини тако знаменитим и занимљивим. И доиста се ретко у коме периоду међународнога живота просула толика маса невоље на изнемогле и уморене народе јевропске, колико у овоме! Но ипак, у колико је тај период жалостан у историји међународно-правнога живота, толико и само изучавање његово може да буде од користи свакоме народу, а тако исто је баш и сам тај период у непосредним последицама својим био користан по развитак разумног међународног права. Ово звони чудно у први мах, па ипак је тако! Јер ако икада то је у овоме периоду највећма него ма када у историји ваљало да се покаже, колика је моћ идеја, колика је моћ слободе на супрот организованој војничкој сили целога једнога дела светског, и кад се види да при свим „обвезујућим мерама“ реакције, при свим конгресима, интервенцијама и ексекуцијама ипак испаде за руком тим још изнемоглим и политично мамурним[95]) народима да из темеља задрмају и подрију ту њиховом крвљу улепљену, дипломатским пергаментима покривену а бајонетима и топовима подупрту зграду међународнога „система“ св. алијансије — кад се то види, онда је то доиста корисна наука по народе јевропске.

---

[95]) G. Struve, Weltgeschichte VI. стр. 473. Доиста тај писац има право што тај период зове периодом полит. мамурлука иза троструког заноса и ћора.

Морал овога периода за народе можемо свести у ове тачке: 1. „Деспотизам (било државно- било међународноправни) само је према кукавичким и страшљивим народима силан; испред одважних народа он се увек уклањао и повлачио натраг.“[96]) То се у овоме периоду најочевидније засведочило на народу грчком и на шпанским колонијама јужно-американским. 2. Владаоци и њихова дипломатија не граде историју, нити они могу на супрот непромењљивим законима друштвеног развитка да управљају судбинама нáрôдâ. Ако икада то је у овоме периоду дипломација најсилнија била, њен тип и представник Метерних направи је „јевропским провиђењем,“ па ипак — шта се напослетку збило? Чим се само мало покренуше елементарне силе у дубини народнога живота, те изађоше на површину, одмах ти шупоглави и надувени међународни законодавци за зеленим столом, те мајушне личности на високим пједелталима, изгубише крму те се колебаху по таласима политичне струје немогући никако течајем њеним да управљају. То показује да су јача права нáрôдâ и битни интереси држава од воље владарске и од свију уговора и алијансија, дакле да је истина оно што је казао један инглески писац:[97]) „Свако јасно неспорно право то је уједно јасна неспорна сила.“

Тај морал ове целе приче има засад само тек тако да кажемо теоријску важност за будућност, али које су то те непосредно практичне међународно-правне последице овога периода, о којима рекосмо да су биле од користи по даљи развитак разумног међународног права?

[96]) Struve у нав. делу VI. стр. 469.
[97]) Th. Carlyle, Chartism, London 1840.

Како их? Ево да их у кратко набројимо тачку по тачку: 1. Тиме што св. алијансија изнесе на среду онако монстрозно и сасма безусловно начело мешања или интервенције, те га одмах поче безобзирно у практици примењивати, тиме је дат највећи и неодложни повод међународно-правној науци и образованом јавном мишљењу, да се најозбиљније почне занимати расправљањем тога донде још нерасправљеног а ипак тако важног међународно-правнога питања о интервенцији или неинтервенцији. И тако га наука и јавно мњење тек у овоме периоду изведоше на чисто. Али и у самој практици је баш овај период највише допринео да се оно на чисто изведе тиме, што се баш у самој практичној радњи св. алијансије и њених конгреса најочевидније показало да се такво право интервенције, као што га св. алијансија себи присвоји, осим своје теоријске наказности и противуправности, баш ни у самој практици не да извести. И услед тога и практика међународно-правна би принуђена да стане уз начело неинтервенције. 2. То што бечке уговоре од г. 1815. хтедоше у овоме периоду као међународни „status quo“ да одрже непроменљиво, те тиме да овековече раскомаданост нáрōдâ и територијалну деобу једино са обзиром на поједине династије, и што даље хтедоше династичку легитимност и апсолутно право „по божијој милости“ да направе догмом, коју у најоштријој једностраности и апсолутности одржаваху и самим оружјем — то све имаде ту последицу да је баш за то сада тек у потпуно јасном облику изашло на среду начело народности, изазвано поменутим притиском. Сад је оно тек постало јасно ме-

ђународно-правно начело, начело које донде ни сама наука о међународном праву није спомињала, а које се у практици у почетку побијало само преким судом и криминалом.[98]) Дакле болови, што их међународно друштво претрпе у овоме периоду, то беху порођајни болови за поменуто начело, које сада постаде главном лозинком свима међународно-правним покретима, и које беше одређено да учини тако основни преврат у међународном склопу јевропском, јер оно сад постаде сила која толике старе династије и државе обара а нове ствара. 3. Најзад имамо да споменемо још једну непосредну практичну последицу ресторасионе епохе, а та је у томе, што је реакциона стара Јевропа, начинивши се у овоме периоду перманентном и међународно организованом снагом, тиме баш изазвала и научила противну демократску или младу Јевропу, да се и она организује као нека међународна странка јевропска и на њу је помишљао и инглески државник Канинг кад је у своме на стр. 139. овога чланка наведеном говору казао: „доиста! има једна сила, која би под предвођењем Инглеске могла страшнија да буде и т. д.“ И одсада дакле стојаху и у јевропској међународној политици две велике јевропске странке организоване једна на супрот другој; апсолутно-монархичко начело и начело демократско и револуционо стоје одсада непрестано на стражи једно на према другом; ниједно од њих не пориче него на против признаје међународно право, само што се у појму, у схватању његовом битно међу собом разликују.[99])

[98]) Holtzendorff, Völkerr. §. 9. стр. 759.
[99]) Heffter, Europ. Völkerr. §. 6. стр. 13.

Овде би сада на месту било да споменемо још једну међународно-правну појаву у овоме периоду, која је истина засада тек указала се у магловитој даљини у дну међународне позорнице, али која ће можда у недалекој будућности играти велику и одсудну улогу на тој позорници. Ово се тиче Америке и ослобођених шпанских колонија у јужној Америци; али о томе ћемо имати прилике да проговоримо у идућем чланку.

Дакле на крају овога периода видимо где св. алијансија са својим начелима све већма пада, где сада већ као међународна пропаганда организовани либерализам свуда пробија вештачку реакцијону мрежу, где кухa и ври на све стране у Португалској и Шпанији; у Швајцарској и у Италији; у Немачкој, Францеској и Пољској; револуција сад интензивније него ма када до сада помаља већ испод земље претећи своје лице; брамини легитимности и непомичности, који хтедоше бајонетима и топовима да докажу, да се човечанство не креће и не миче, него стоји на једном месту, као што некада поповштина о земљи казиваше, они сада са страхом очекиваху на коме ће крају Јевропе прва искра да севне, која ће да упали општи пожар, у коме ће да им се засветле кобне Галилеове речи: E pur si muove (па ипак се креће)!

Г. Гершић.

ПРАВИЛА СВ. СИМЕУНУ СРПСКОМ.

ИЗ ВУЧИТРНСКОГ ПРОЛОГА ИСПИСАО

Милош С. Милојевић.

Пре две године преко једног доброг пријатеља, откупили смо од једног свештеника вучитрнске нахије у Правој-Старој-Србији: Пролог на кожи писан. Од тога за целу годину пролога, сачувало је се још само 162 листа у XXIII свешчице, међу којима нема целе VII. свеске. Па и овај остатак у XXII свеске, није се сав и потпун сачувао, но му недостају многи листови у свескама.

Познато је, да су све наше — као и у осталих — рукописне старине, па биле оне на пергаменту или хартији, подељене у свешчице, а свака та свешчица има по 8 листа. Од овог правила увек су и скоро у свима књигама и из свију времена, одступале прве свешчице, које су имале по 10 и по 12 листа у себи. Скоро су увек имале по 10, а по 12 само у томе случају, ако је ма која свеска у књизи у себи превишавала број 8. Пошто је у нашој старинници нађено у XI. свесци 9, а у XIV. 10 листова, то је извесно: да је I. свезка ове старине имала 12 листова, од којих се до данас сачувало само 5, а 7 је пропало. Од осталих свешчица неке су изгубиле по један лист, као: II., V., XVI., XIX. и XXII., неке по 4, као: IV. и XII., неке и више од пола као напоменута VII.,

те тако нема још, међу нађеним свешчицама, свега 29 листова. Кад би и ова штета, и ако је огромна и врло важна била, могло би се којекако и прегорети; али кад се зна, да сви овакви Општи Прологи па и на четвртини имају по својих 36 свезака, што са првом свешчицом од 12 листа износи по 376 листа, онда је огромна и непрежалима штета, што ова старииница у место обичних 376 до 400 листа броји само 162. Дакле је скоро три пута више изгубљено него што је сачувано. За нас је још већа несрећа и штета та, што се из свега укупног види, да је овај Пролог писан руком нашег првог књижевника у православљу; руком нашег Равноапостолног просветитеља и учитеља св. Саве. —

Изгледина писмена и речи, карактеристика пергамента, начини излагања мисли, особености српског старог језика из доба Немањића и све укупно узето показује, да је ова старинница чедо прве четвртине тринајестог века. Сам садржај показује: да је ова књига писана пре смрти св. Саве, или бар никако не доцније од годину дана после његове смрти. То се нарочито огледа у правилима светаца. Међу њима је св. Симеун, док св. Саве нема, и ако је онај месец, у који спада дан његова спомена, цео целцат.

Друга му је важност за нас, као и за сваку православну цркву, и та, што је наш Немања, или св. Симеун, одмах уврштен у свеце и то опште, и што је за таквог признат општом православном црквом. Да то доиста није било, не би га уврштавали у Општи Пролог, већ би га одвојено, као и многе наше друге свеце непризнате општом православном црквом, уврстили међу своје месне и засебне народне светитеље.

Што се тиче доба, из ког је ова наша врло важна старина, ту нема никаквог спора, да доиста није из прве трећине XIII. века. Укупних тих 162 листа, што су сачувани са свим оним што је на њима, обарају сваку сумњу и сваку противну мисао и навод. А што се тиче онога навода, да је ту старину писао наш први у православљу просветилац, Равноапостолни св. Сава, о томе би се могла која на рачун сумње казати. Но све што се каже и што се наведе држимо, а и уверени смо, да ће пасти. За то нам дају јамства саме речи у правилу св. Симеуна и саме по неке изреке, које је могао над гробом свога оца изрећи само св. Сава а више нико.

Што се тиче напоменутих правила, о њима можемо ово троје казати, и то:

1., Да их је у овој књизи сачувано свега само 51.

2., Да се коренито и скоро у свему, и ако се многа у гдекојим изрекама слажу, разликују од напечатаних у нашем Србљаку, и да их има и таквих, каквих у споменутом Србљаку и нема.

3., Да је ових правила било много више и то по својој прилици још најмање на $3\frac{1}{2}$ листа, дакле још 51. ако не и више што се види из 12 свеске, од које нема почетних 8 листа, и на којој су тако рећи тек у почетку правила вавилонским мученицима. Држимо да се и по себи разуме, да су ова сачувана правила на XI. свесци, као што наведосмо пропала у XII.

Сва сачувана и овде преписана правила смештена су на $3^{1}/_{2}$ последња листа XI. свеске. Да ова нису свршена потпуно се види из свега, а да их је од прилике још најмање оволико било, такође се види из напоменутих

правила оним мученицима и реда у времену излагања правила општегодишњим свецима.

Што се само језика тиче, као и правописа и т. д. он ће се видети кад се овај највернији препис ових правила наштампа. О томе говорити била би ствар са свим сувишна. Но у главноме може се казати ово:

Да је у целом овом делу, а не само правилима св. Симеуна, језик месни српски, или тако звани немањићски. Језик наше Праве, тако зване сада Старе Србије, који је скоро таки исти — изузевши исквареност турским, грчким, арнаутским, цинцарским и у неколико татарским језиком — до данашњег дана сачувао готово у целој Правој Србији. У целом делу писало се ѣ свуда и на свима оним местима, на којима се и данас тамо изговара као јотировано е. Писало се ь свуда правилно и на свима местима, на којима се још данашњег дана изговара као двогласник састављен из кратког а и е. Пише се свуда и на сваком месту правилно и како треба двогласно оү у место старијег ж — јуса — а тако га и дан данашњи изговара већи део Призренске, тетовске и дибарске нахије, т. ј. нахије, које састављају средсреду тако зване Старе Србије, а срце Немањићске државе. Нема никаквих носних полуљудских и полуживотињских звукова као ю, ѥ и т. д. простих и јотированих, што показује узвишенији ступањ народног развитка у језику у оно доба. Нарочито се ово огледа у преставн оног гласа, који се обележава са старим ы. Оно и ако је понзретка и погдегде у целој књизи употребљено; употребљено је више као случајност и ошипка пера, а не као нужна и права потреба. Тако је ошипком пера и као

случајно употребљено прастаро српско доћириловско ꙋ у место данашњега є, што се огледа у правилима св. Петке и т. д. Писмо ѧ, где је требало као просто, остало је тако, а где га је требало јотирати, оно је правилно и како ваља и треба јотирано.

Оволико држим да је требало казати о овим правилима, а више ће се видети из самога текста, коме је стало до осталога.

Што се тиче навода, да је сам св. Сава писао ову књигу, а за сада, нарочито правила св. Симеуну̑, то се огледа у овоме:

1. У 3. и 45-ом правилу стоји ово написано: „истаꙋаѥ ти рака миро благодаты веселещи твоѥ сины тебѣ прѣдьстоєщихь.“

2. У 4. и 51-ом међу осталим у овим речма: „ѡставы вь сьврьстыи ꙋєдаи все ꙁемльныѥ,“ итд. у правилима: 38., 39,, 40., 41. и 42. нарочито у речима: „дѣти благослови.“

3. У 30. правилу у речима: „отєгьꙋаниѥмь дрѣманиѥмь льстьнимь вьꙁдвигьнимь своимь ходатаиствомь милости божиа, недаждь ме оуснѹти,“ и т. д.

4. У 32., а нарочито речима: „ѡ како вьспою твое житиѥ ѡꙋє, или како вьꙁмогоу слово принести ти? нь ты подаждь ми крѣпость и раꙁоумь слово и сьмисль; ꙗко ѿ твоихъ твоꙗ приношоу ти; ѿ богатьства благоблагость твою; ти бо обрѣте“ и т. д.

5. У правилу 46-ом речи: „великаꙗ лавра селителꙗ те и жиждителꙗ и ѿꙋьствоулюбца

прѣлагаю ...... и хвалещи се поють непрѣстано молимь те богомоудре Сѵмеѡне,ѡ стадѣ своємь“ и т. д.

Оволико за сада о правилима св. Симеуна са додатком, да се, о овој књизи доиста тамо прича, да је писана руком св. Саве, те је с тога и чувана као највећа светиња. Ако је веровати што се говори, и ако није била цела, али је после правила св. Симеуну, стајао потпис „**Савва ієромонахь снинь ти**“ и т. д. А тај је потпис са осталим листовима, на којима су се свршавала правила св. Симеуна, пре неколико година, један наш брат, ваљда одадрао. Он је путујући овуда искао ову књигу, давао њеном притежаоцу приличне паре и друге црквене нове књиге и т. д. а овај се није дао, но му је допустио да је чита. Од тога доба, вели се, нема свршетка св. Симеуну. Да се овакве и овим подобне ствари и у другим местима и државама па и изображеним догађају, сведочи жалба г. Григоровића, да му је неко из некаквихстарина, при унашају ових у Русију, најбезобразније исекао многе најважније листове. Ове исекотине листова и т. д., а нарочито код српских светаца и српских ствари, виђао сам свуда и скоро у свима старим србуљама. Рекао би човек, као да је неко нарочито само овај посао, а никако други радио и вршио. Да ли је ово нарочито са знањем и потребама учињено, или тек онако из глупости и несташлука — питање је? Напечатана у друштвеном органу Гласнику, ова правила служиће му по свој прилици као најзнатнији и најлепши украс.

СЛОУЖБА ПРѢПОДОБНАГО ѾЦА НАШЕГО СУМЕѠНА НОВАГО СРЬБЬСКАГО.

Месеца феброуарниа вь ГІ. дьнь.

Вечерниа на Гос. вꙁва. ѿ. ѕ. и поюмь стих. гл. є. по Ѿш. под Радоуи се.

1. Прѣподобне Ѻче, доброу ѡбрѣте лѣствнцоу юже вьꙁиде на висотоу, юже ѡбрѣте Илна колесницоу ѡгньноую; нь, ѡнь вьсходища инѣмь неѡстави, ты же по оумрьтвию твоюмь вь ѻчьствѣ си поуть покаꙁа царьствоующимь, небесни човѣче, а ꙁемны ангеле свѣтыльниче ѻчьствоу си, Симеѡне блажене, моли ѡ спасени доушь нашихь.

2. Прѣподобне ѻче, аще, бы ѻчьствоу ты вѣщати! то не бы мльчаль глаголаты болеꙁьни и троуды и сльꙁи твоє исправлає вь вѣроу истоую стадо си. Ѩко дрѣво напаюмо оучениємь твоимь дивише се ангели, чюдише се чловеци, оужасоше се демоные трьпениа твоюго, Сумеѡне блажене, моли ѡ Спасе!

3. Силою светаго доуха владнце своюмоу подобе се, владичьство си ѡставы, приюмь крьсть послѣдова Христоу и вьсели се вь Гороу Светоую ѿ иоудоу же помощь приюмь истачає ти рака миро благодаты веселещи твоє сины тебѣ прѣдьстоющихь, Сумеѡне блажене! Моли ѡ спасени душь нашихь.

4. Слава и иинѣ бо. на стих. Ѿѡх ист'омоу глась и. под О прѣславно . . . Ѻче прѣподобне, мимотече царство ꙁемльноює иꙁбравь богатьство словеса света и та иꙁволы храныти; ѡставы вь сьврьстыи чеда и все ꙁемльные красоты иꙁьшьдь вь Гороу Светоую сь

ангелы Богоу слоужиши; моли се Христоу непрѣстано ѡ творещихъ твою память.

5. Слава гласъ ѕ҃. Прѣподобне Ѿче, гласъ Єѵ̈геліа господнѣ слышавъ, богатьство и славу царствиа ини вь что же вьмѣнивь и кь всѣмь вьзоупии: „вьзлюбите Бога и ѡбрѣщете благодать вѣчьноую, и поучьте любо єго, да єгда придеть вь славѣ ѡбрѣщете покои сь всѣми светими.“ Тѣмь же и мы вси вѣрьно на тръжьство єго свѣтло сьтыцѣмь се, добраго пастира свѣтло вьспоимь пѣсньмы: радоуи се инихомь похвала и оутврьждениє, моли Бога о нась Сүмеѡне блажене, сьхранити се стадоу твоиємь неврѣдимоу!

6. И инн.ѣ бо҃. заоут. кан. гл. и҃. пѣс. а҃. ермос. Водоу прошьдь ıако по соухоу- и изь єгупьска и зла избѣже . . . . . Божьствьною любовию раждьгь си душоу оугаси пльтьскиє похоты, Ѿче, невещьствьноє житыє на земли створивь, Симеѡне блажене!

7. Божьствьны блистании вьсыа вь срдьца наша творещимь ти свѣтлоую память; стадо си ѿ напасты, прѣблажене, молитвами си Сүмеѡне, избавы.

8. Оутврьдивь тѣло си на земли приємь крьсть послѣдока Христоу, животоу сподобы се нестараюцию се на небеси, Ѿче преблажене Сүмеѡне!

9. Пльтию нсь крьве твоихъ светихъ Богь, Ѿче, слово вьпльты се паче твары, дѣво Маріє, єгоже моли пльти моє страсти угасии.

10. Пѣс. г҃. ермос. Небесномоу кроугоу врьхоу творче Господи црькви жиждителю и мене оутврьди вь любьви си и желаниє си краи вѣрнымь оутврьждениє, єдиие чловѣколюбче!

11. Црькви божние дѣлатель ꙗви се Христоу и въ Светоую Гороу вьсели се, Ѿче прѣподобне; тѣмь просиꙗ въ добродѣꙗны блыстаныемь светаго вьзираю, гогоносне Симеѡне!

12. Вьсь ѡблюбивь духовьно теченние мироу и плъты вьнѣ бивь, богоносе, тѣмь приюмь прѣмоудрьноую славоу и вѣчьное Ѿче причестние.

13. Тѣло твоихь болезнеи прѣподобне добродѣꙗны зрѣль процвьте клась, Ѿ негоже напаюеть се любовию божьствьнаꙗ чеда ты божьствьноую паметь ты стварающе.

14. На тебѣ, пречистаꙗ, всемоу винины за милосрьдние хоте вьселиты се въ чловѣчьское соущьство прѣслоушаннемь изгнаномь прѣжде, тобою, Богородице, пакы ѡбновыхомь.

15. Сѣд. гл. и҃. прѣмоудрость. Царство земльною ѡставль крьсть свои на рамо вьсприюмь и вьсь же себе вьзложи къ Богоу и въ Светоу Гороу шьствова светомоу духоу бивь причестникь; тѣмь и чюдотворць ꙗви се, миро истакають рака мощеи ты, богоносе Сумеѡне, моли Христа Бога грѣхомь ѡставленїе податы чтоущимь те.

16. Пѣс. д҃. Оуслишахь, Господи, смотрениꙗ твоюго таинноу, разумехомь дѣла твоꙗ, и прославихь твоюе божьство.

17. Строуꙗми, Ѿче Симеѡне, сльзь твоихь душевние страсти ѡмиль юси божьствьно бысть духовы покоище, прѣблажене!

18. Бьдѣние крѣпько, кланꙗние приснопокоино и любовь непрѣзримоу испльни вѣрою, Ѿче прѣблажене Сумеѡне!

19. Благодать приемь, преблажене, яко божи оугодникь истиньныи, истачаеть мощеи твоихь рака мүро благодаты.

20. Бысть чиста храмь слави божиѥ, ись тебе бо изь Ѿца прѣжде роди се Богь безь сѣмене неистлен-ноү те сьблюде, чистаꙗ!

21. Пѣс. є҃. ермос. Вьскоүю ме Ѿриноү Ѿ лица твоѥго свѣте незаходеи, покрила ме ѥсть тоүжда ть-ма шканнаго; нь шбраты ме кь свѣтоү заповѣдеи ты поүтимо напра(ви).

22. Ꙗко многоплоднаꙗ лоза гроздь процвьте, Ѿче Симеѡне, добродѣꙗнниѥмь божьствьнымь покаꙗнию вино изливаѥ и страстьноүю мьглоү Ѿ доушь нашихь Ѿга-нѣѥ и срьдца вѣрнихь вьзвеселѣѥ!

23. На сти разлүчиниѥ зьмии непризнньны вьздвигь се на стадо твое; нь того, Ѿче, шроужниѥмь крьстнимь и молиткою си оумрьтви и мирь Ѿ Бога ти Ѿчьствоү си испроси, богомоүдре Сүмеѡне!

24. Трьпениѥмь и вьздржаниѥмь славне бьзни вра-жиѥ низложи, ꙗви се непоколебаниь вь напастехь и кь скрьбехь и вь бѣдахь разлүчныхь, сьхранѣѥ недви-жимо владычьство си своѥго си благочьстиꙗ моүдро-стию, Ѿче Симеѡне!

25. Мати дѣво Богородице, божиѥмь просвѣщаѥ се доухомь, пречистаꙗ; светы Пророцы светними гласи проповѣдахоү; ись тебе бо Богь слово паче виниии слова вьсели се милосрьдиꙗ ради многа.

26. Пѣс. ѕ҃. ермос. Молитвоү си пролѣю кь Господоү и томоү вьзвѣщоү печаль мою ꙗко зьль доуша моꙗ

напльни се, и животь мои адѣ приближи се; нь молю се ꙗко нѡиноу ѿ тле, Боже мои вьздв(игни)!

27. Свѣтило те имоуще несьблазнино наставлающе, ѡбрѣтохѡмь поутемь живоносиимь, богоносне, и вь истинѣ тобою наставлꙗюены быхомь, преблажене Симеѡне!

28. Бьдрьно изволи божьствьно послаты свѣть спасению иже вь нощи злобѣ невѣдѣниемь ѡдрьжимы бѣхомь, показа всѣмь сии свѣтоу и дьневи бихомь, богомоудре Сумеѡне!

29. Божиꙗ талать иенже прииеть не скри вь земли, нь оумноживь ие прие ѿ Бога благословение, тебе ради словесноу краси, разоумомь просвѣти и ѿ нихь же лоуче свѣтлие сиꙗють, ѡче прѣблажене!

30. Отегьчаниемь дрѣманиемь льстьнимь кьздвигьнимь своимь ходатаиствомь милости божиꙗ недаждь ме оусноуты вь грѣховнии смрьты, прѣдстателꙗ те и наставника своемꙋ животоу вси имамо.

31. Конд. гл. ѓ. под Теченне . . . Иго Христово приемь, Симеѡне, и того крсть вьземь послѣдова иемоу насаждь се вь домоу Господии, процвьте ꙗко финикь. ꙗко кедрь и ливань оумножиль иеси чеда твоꙗ, мꙋжь желанен дꙋховнихь, чюдотворць бо ꙗви се, Христа Бога моли непрѣстано ѡ всѣхь нась!

32. Икос. Ѡ божьствьние вишнеие прѣмоудросты испльни ми оумь мнѣ нищомоу, ѡ како вьспою твоие житые, ѡче, или како вьзмогоу слово принести ты? нь ти подаждь ми крѣпость и разоумь слово и сьмисль; ꙗко ѿ твоихь твоꙗ

приношоу ти. Ѿ богатьства благоблагость твою; та бо обрѣте и вѣньча вь прѣчьстны врьхь свои полоучи желаемаꙗ, свѣтыльникь божьствьны ꙗви се просвѣщаѥ вселеноую Ѿчьства си, тѣмь и мракь грѣховны Ѿгнавь, свете, сь више испроси ми благодать духовноую, имаши бо дрьзновление вь Христоу, Христа Бога молити непрѣстано ѡ всѣхь нась!

33. Пѣснь з҃. ермос. Божиꙗ сьхождениꙗ огньнѣ оугасиде се Вавилонѣ древле, сего ради Ѿроци вь пещи радованною ногою ꙗко вь свѣте ликовахоу поюще: ѡтьць нашихь Боже!

34. Ꙗко да вишнеѥ царство приимеши и славу изреченноу закономь покоривь се владыцѣ заблудьшее вьзиска и обрѣте и на рамѣ своимь вьземь, прѣблажене, ꙗко пастирь приведе вь ѡградоу покаꙗниѥ, Ѿче Сумеѡне!

35. Сь вишьними силамы, Ѿче, предьстоѥ живомоу Богоу ѥгоже и славою оукрасивь се распаливь се блажене ѡгнемь духовнимь сластьнии каль ѡмывь и бысть кандило вь воню благооуханоую, господеви благоприѥтно, богоносе Сумеѡне!

36. Славоу некрадомоу, богатство неизливаѥмо моудре, добродѣꙗниѥ приѥмь словеси оукрасивь разоумомь просвѣтивь оумь, изь него же чюдеса свѣтла поисилають се, Ѿче блажене, вѣрнымь слоухь, вь истиноу ѡзарають свѣтьло.

37. Ѥдина, ѥдиного Ѿ троице породила ѥси вь двѣ соущьствѣ вь сьставь видимь ѥдинь, Дѣво, ѥмоуже поѥмь: благословень Богь!

38. Пѣс. ѳі҃. ермос. Седми седмицею пещь халь-дѣиски моучитель богоутиимь люте, ꙗко раждеже силою лоучьшею, спасение же видевь творцоизбавителю вьпиꙗше: дѣти благослови!

39. Божьствьнаго свѣта исьпльнень бывь, ѡ҃че, божьствьнѣи славѣ ꙗви се покоище, изь негоже свѣта божьствьнаго мльние лоуче подаѥшь вѣрныхь лице просвѣщающе, православною вѣрою тьмоу ѥретичьскую прогоне вьпиꙗше: дѣти благословите!

40. И вьж — прогризен за једну реч пергамен — блажене прѣбивь, ꙗко вьтори аврамь и д . . . . мь по коньчинѣ благодатию божиею, рака мощеи твоихь изливаѥть чюдеса дивнаꙗ, вѣрою просиꙗвь и сь ангелы славие сьвькоупи се, поꙗше: дѣти благословы!

41. Просвѣти, богоносе, ѿ троице свѣтомь разоумнимь блистаѥ срьдца вѣрьныхь, тьмоу невѣриꙗ прогнавь, црькви православноую вѣрою сьдрьже, вѣроу ꙗко брьниѥ, крьсть ꙗко ѡроужиѥ, любовь ꙗко и щить, ꙗко мьчь слово божиѥ, Симеѡне, поꙗше: дѣти благослови!

42. Строуꙗ намь жива ꙗви се, пресвѣтаꙗ ѡтроковице, ѿ негоже оумрщвлени напивьше се, животь прѣѡбрѣтаѥмь вьпиюще: дѣти благословите!

43. Пѣс. ѳ҃. Оудиви се оубо небо и земла и оужасоше се коньци ꙗко Богь чловекомь ꙗви се пльтию и чрѣво же твоѥ простраинѣиши небысть, Богородице, тѣмь те Богородице ангели и чловекь чиноначелна величають.

44. Видѣты сподобы се, ѡ҃че богоносе, иже надеждею ты и любовиꙗ, ѥгоже ѡко не видѣ ни оухо

слнша ни на срдьце чловекоу вьзндоше красњ ꙗви се божьствьними красотами добродѣꙗнием, Симеѡне блажене, красномоу владицѣ радостно прѣдьстоиши ѿ стадѣ своѥмь непрѣстаи, моли се!

45. Дьньсь радостьно цркви твоꙗ почитаѥть житые твое и приносить ты весело пѣние сьвькоуплающе духовнаꙗ твоꙗ чеда радостьно славещимь те, благооуханно, благодатно твоꙗ рака веселещи твоѥ сини тебѣ предьстоѥще поминающе прѣподобне ангелски твои животь, поданноую ти свѣтлость и славу, преблажене Сумеѡне!

46. Вьпиѥть ты хвально твоꙗ всечьстнаꙗ великаꙗ лавра селителꙗ те и жиждителꙗ и ѿчьствоулюбца прѣдлагаю .... удре и хвалещи се поѥть непрѣстано молимь те, богомоудре Сумеѡне, ѡ стадѣ своѥмь прилѣжно помоли се твоихь троудовь получиты присно и сьхраниты се стадоу твоѥмоу неврѣдимоу!

47. Бракоу неискоусна роди ꙗко всѣхь большихь земнихь Бога бо всеи твари и творьца вь своимь чрѣвѣ вьмѣщьши; тому помоли се милостивно, ѥдинствомь мира благооустроѥние и тишину цркьвамь послаты и сьхранити се намь ѿ всакоѥ бѣди и скрьби.

48. Свѣт: Небо сь звѣздами оу Кроуг: Сь небесе, сь славовѣньчаннием изь роуки вседрьжителѣ паметью празника си ѿчьствиѥ си просвѣти, свете Сумеѡне, поющихь те спасаи.

49. На хвал. Господа. Стих. гл. и҃. О прѣсл.... Прѣподобне ѿче, храмь свети и ꙗвы се постомь и молитвами юже приѥты владика милостинею же кь нищимь правовѣрню наставьника; тѣмь ты благодать дасть

и светаꙗ рака мощеи твоихъ миро благооуханниꙗ, Ѿче Сумеѡне, моли се Христоу непрѣстанно ѡ творещихъ ти паметь!

50. Прѣподобне Ѿче, любьве божиѥ приѥмь вь Гороу Светоуѭ вьниде, ꙗко Моиси боговидьць и божиѥ благодатиѥ насищивь се, богомоудре, радоуѥ се течаше вь подвигоу Христоу Богоу нашемоу и на небеснаꙗ вьзносимь и свѣтилникь намь на земли ꙗви се, Ѿче Симеѡне, непрѣстано моли се ѡ стадѣ своѥмь!

51. Слав. Богоу на стих. вѡх. и светомоу гл. г҃. Прѣподобне Ѿче, мимотечѥ земльноѥ царство избраль ѥси богатьство словеса светаꙗ и та изволы храниты ѡставль сьврьстии чеда и все земльни красоти и вь Гороу Светоуѭ и сь ангели Богоу слоужиши, Ѿче Сумеѡне, непрѣстаи молити се Христоу Богоу ѡ творещихъ ти паметь.

ПРИЛОЗИ К СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ.

XIV. и XV. века.

од

проф. В. В. Макушева

доп. члана срп. уч. др.[1]

I.

Хрисовуља краља Стефана Уроша, дата Ртачкому манастиру близу Бара, (године 1313.)

† Иꙁредно ѡ прѣсветѣи прѣчистѣи и прѣблагословенѣи владичици нашеи госпожи и богородителници приснодѣвѣ и марiï. Тѣм же и мы грѣшныи и оумиленыи раби твои кою ти похвалоу принесемь прѣчи. стаꙗ, что же ли наречемь те ѡбрадованнаꙗ, или кыми похвалами вьсхвалимь твоѥ прѣнепорочноѥ дѣвьство, прѣчистаꙗ богородице дѣво мариѥ. Нь обаче архангеловоу гласоу подобеще се и мы грѣшныи, неостоиными оустнами вьпиѥм ти: радоуи се, радоуи се, ѡбрадованнаꙗ, господь сь тобою; и тобою сьмирише се небеснаꙗ сь ꙁемльными, и родь чловѣчьскы

---

[1] С радошћу штампамо ових дванаест прилога од нашега дописног члана као руковет из богатих његових бележака покупљених за југословенску историју по архивима Италије. Српске преводе латински писаних писама израдио је председник друштвени г. др. J. Шафарик. О раду г. В. В. Макушева може се мало више читати у Гласнику XXVIII. у чланку: Италијански архиви и наша историја.

тобою иꙁбавлень бысть прьвые клетвы адамовы. Адамь же и Еуга ликьствоуюета ѡ рождьствѣ твоюмь, вьсприюмша прьвоую доброту юже прѣстоуплюннюмь погоубиста; ангеломь славо и пророкомь сьбытние, апостоломь похвало, мучеником вѣньць, царемь дрьжаво, грѣшникомь прибѣжище.

Тѣм же и аꙁь рабь твои Стефань Оурошь самодрьжавныи краль срьбскыи и поморскы, по милости твоюи и по милости рождьшаго се нс тебе бе сѣмене сльнца истиннаго христа бога нашего, припадаю кь прѣчистима ногама твоима, милости просе и прощение грѣхомь моимь, ꙗко да помилоуюши и ꙁастоупиши мене грѣшнаго раба твоюго и сь рабомь твоимь а сь синомь моимь Стефаномь, и ѿ всѣхь врагь нашихь видимыхь и невидимыхь и вь ѡбласти нашеи що ми си ты дала уистаю и сь синомь ти Богомь нашимь. Даю таланьть светомоу храмоу твоюмоу юже юсть оу рьтьчь'ка светои богородици рьтьч'скои: доубоницоу ꙁ' боурина и братошь и топлишь шаптине и сь пилами и сь мегами; а се меге ѿ ластве како теуе стоудьньць мостьць оу ластовьско блато горѣ ѿ мостьца оуꙁ брьдо по вѣньцоу, а ѿ вѣнца оу шаптинскоу скалоу, ѿ шаптиньске оулице оу соухи потокь, ѿ соухога потока оу прѣсѣкоу, ѿ прѣсѣке оу градище, и ѿ дѣвина врьха ѿ ц'пиуа оу кальць оу Плишь, на Топлищемь оу брьдо сь виницех оу малоу ѡстрьвицоу, оу Ꙁеленикоу, како гледа оу море, како ю ѡбладала госпоꙗ ми мати кралица Юлена, и ѡна ю дала и ꙁаписала, то потврьди кралевьство ми и ꙁаписа, и да ю на пищоу старьцемь и на ѡдеждоу слѣпимь и хромымь и братии, и да ю тоꙁи

свободно ѿ вьсѣхь работь господьствоующихь великыхь и малихь и ѿ сильныхь оу ѡбласти кралев'ства ми, да неповрѣдить що се тоу именоуіеть црькьвьно; и кога богь изволи быти по мнѣ на столѣ кралевьства ми или синь кралевьства ми, или ѿ рода кралевьства ми, сего писаннаго малаго мною да не разорить, нь да потврьдить, или кто ѿ силныхь или ѿ владоущихь; кто или дрьзнеть и мало що ѿ сихь разорити, того Богь да разорить гнѣвомь своимь, и да іе причестникь июдѣ прѣдателю и кь тѣмь рекьшимь: крьвь іего на нас и на чедахь нашихь, и да іе проклеть ѿ бога вседрьжителя и ѿ силие чьстьнаго и животворещаго крьста и ѿ всѣхь светыхь оугожьдьшихь богоу ѿ вѣка, и да моу соупьрьница боуди мати божия прѣдь страшнимь соудищмь, іегда приидеть вь славѣ соудити живымь и мрьтвимь и ѿ мене грѣшнаго краля Оуроша да іе проклеть; а таковыи кои иие пакостити томоу мѣстоу що записа кралевьство ми или оу пашищихь или оу теговищихь или име кои соудь двизати на црьковь оу тои земли. да плати кралевьствоу тисоукю перьперь. И тоу милость створи кралевьство ми домоу светые богородице рьтьчьскые, кьди приде оу Которь градь, и тоу бише сь кралевьствомь ми властелие, архиіепископь Барьски Маринь, и казньць Мирославь и іепископь Хльмьскы Іѡань, и іепископь зетьскы Михаиль и чельникь Бранко; дѣдь Мирославь, жоупань Владиславь, пископь которьскы Доуминя и два свѣдока Драго и Павьль. Сего ради писа и подьписа кралевьство ми вь свѣдѣние вьсакомоу, и сие писа Петриць дияк, мѣсеца Марта .еі҃.

Стефань Оурошь краль всѣхь срьбьскихь ꙁемль и поморьскихь.

Оригинал на кожи писан чува се у Млетачком архиву, у „Patti sciolti“; има на њему одломак висућег печата, на ком се не може разазнати ништа.

II.

Уговор великога војводе Сандаља са Мљетцима тичући се Котора, од године 1423.

Ми господинь Сандаль велики воевода босаньски, желѣюћи, како є вазда било ѡд наше воле и памети и напрѣдє веле веће, ѡдлоучили смо показати, да лоубавь и єдиньство, приꙗꙁнь и добри минерь буде мећу нами и уꙁможни наша братиꙗ и кућа наша, и с прѣсвѣтлимь иꙗуꙁможнимь господиномь, господиномь Праньческомь фоскари по божиѡи милости достоини доужь бнетачки, и ѡпћине бнетачке, ꙁа кою стварь доходећи намь на памети, да племенити моужь господинь Иванҍ Чорьжи, поутени поклисарь реченога прѣсвѣтлога господина доужа и ѡпћине бнетачке, лани три крать биль є прѣдь нами и под листомь ѡдь вѣрованьꙗ ѡне по поꙁдравленью и ѡбећанию намь рече не ꙁа иꙁгубленье, кое смо ми имали ѡдь града Котора, кои є дошло у руке реченога господина дужа и ѡпћине бнетачке, намь рече, да речени господинь дужь и ѡпћина бнетачка, речени градь Котор ние важель ꙁа имити веће господство, да имаюћи милосрьдне ꙁа рать и новьщине, кое ѡному градоу чиниаше Балоша Сраціимѣровићь, кои биеше непримтель реченога господина доужа и опћине бне-

тауке и за многе ине разлоге по реуеному послу нам разумно реуе вазеше градь Которь, молеħи нас да би намь било угодно за любавь реуенога господина дужа и опħине бнетауке учинити добро сусѣщтво реуеномоу граду Котору и подложнимь и внернимь нега и негову котару, и држати путе да турме поиду правнмь путемь граду Котору а не у Дубровникь, и да оне .д. которане, кое нимамо за талиħе шд шпħине которске, них слободно за лубавь господина дужа и опħине бнетауке да бисмо пустили, обеħавающи намь реуени посао, да реуени господинь дужь и опħина бнетаука давала би и уинила би давати намь всако годище ѿ дохотка ѿ коморе шдь соли которьске дукать .ѕ. сать златихь, за кое ствари по шби страни многе рѣуи реуене у оно врѣме, сложенье ни сврьшенье за едно не учинисмо, да за що сада реуени господинь Иванъ Уорьжи поклисарь реуенога господина доужа и шпħине бнетауке, пришао е прѣдь госпоцтвомь нашимь с листомь шдь вѣрованья реуенога господина дужа и шпħине бнетауке, кои по поздравленью и шбеħанья намь учинена, все згара реуене ствари и многе ине ствари намь разоумно реуе, молеħи нас, да би намь било драго учинити волу реуенога господина дужа и шпħине бнетауке попуть и шбеħанье згара реуене, шбеħиваюħи намь мимо .ѕ. сатьдукать шнеи куħе, кое ми есмо нимали у Котору намь слободно учинити ħе дати, попуть да иу и ѿ не моремо учинити волу нашу, и добро да видимо и знамо, тои да есть с мане поутенья наше великости, да шбраħающи память нашу, колико смо приправни и напрѣде веле веħе приправни учинити ствари, ке су угодне реуе-

номꙋ господинꙋ дꙋжꙋ и опћини бнетаукои и помишлаюћи велике трꙋде, кое є имао и трьпио ꙁа теи ствари реуени господинь Иванъ Уорьжи поклисарь, кои ꙋ раꙁлиуна врѣмена веле крать є бно прѣдь нашимь господцтвомь, много нас є приправио ꙋуинити ѡнеи ствари, кое намь є рекао и ѡднети ѡдь памети наше иꙁгꙋблеииье града Котора, ꙁа кою стварь по ѡве наше ѿворене листе обећиваме ꙋ име божие реуеномꙋ господинꙋ Иванꙋ Уорьжи поклисарꙋ реуенога господина дꙋжа и опћине бнетауке, да ини и ꙋꙁможна братиꙗ наша и кꙋћа наша са свѣмь нашимь господцтвомь хоћемо имати лꙋбавь и єдиньство, приꙗꙁань и добри мирь с реуенимь прѣсвѣтлимь и ꙋꙁможнимь господиномь господиномь франьуескомь фоскари по божии милости ꙁ достоиинимь дꙋжемь бнетауькимь и ѡпћиномь бнетаукомь, обећиваме и хоћемо, да тꙋрме и карвани босаньске и всаке ине карьване да имь є слоботьщина да морꙋ поити ꙋ Которь индие кꙋдь имь є ꙋгодио ꙁа нихь корнсть, како сꙋ и прие ходили и да по ни єдань пꙋть и ꙁаконь по нась ни по єдномь нашемь не бꙋдꙋ ꙋсиловани ꙋ нашемь господцтви, него ѡне ꙋ нихь слободотьщинꙋ са всакимь нихь благомь ходећи, стоећи и враћаюћи се градꙋ Которꙋ и индие, гдѣ бꙋдꙋ хотѣти, пꙋстити ћемо и уинити ћемо пꙋстити, плаћаюћи ѡне тꙋрме праве царние и трьговние, ке се плаћаю по нихь по нашемꙋ господцтвꙋ, а тои да всаки ꙁна, хоћемо дати видѣти по нашем господьцтвꙋ, да ѡне тꙋрме и карьвани морꙋ поити ꙋ Которь и индие гдѣ хоте своимь благомь и трьгомь, како смо ꙁгара рекли, и да хоћемо ꙋуинити добро сꙋсѣцтво

градꙋ Которꙋ и всѣмь и виернинемь иихь доходеꙉимь ꙋ наше господство и инимь ꙉемо ꙋчинити правдꙋ и учинити ꙋчинити ним потрѣбуюꙉи. Ꙁа кою ствари реченни племенити моужь Иванъ Чорьжи поклисарь реченога господина доужа и ѡпꙉине бнетачьке помоꙉь немꙋ дани ѿ реченога господина дꙋжа и ѡпꙉине бнетачке ѡбеꙉива намь ꙋзможномꙋ и славномꙋ господинꙋ господинꙋ Сандалꙋ, великомꙋ воеводе босаньскомꙋ, да ѡни прѣсвѣтли господинь дужь и опꙉина бнетачька дати ꙉе или ти ꙉе давати всако годище нам ꙋ Котороу ѡд дохотка ѡдь коморе ѡдь соли которьске дꙋкать .ѕ҃. сать ꙁлатѣхь вола ꙋ иинхь градихь ѡдь дамѡмацние тога господина дꙋжа и ѡпꙉине бнетачке, гдѣ моремо послати нашега слꙋгꙋ вазети рeчене пѣнеꙁе, изъ онога града изети слободно и ѡднести слободно, ако мꙋ господинꙋ дꙋжоу и ѡпꙉини бнетачькои бꙋде драго, ако нимь не бꙋде драго, како е речено, ѡнь господинь дꙋжь и ѡпꙉина бнетачька намь ꙉе дати ꙋ градь Которь речене .ѕ҃. сать дꙋкать, како е речено; и кꙋꙉꙋ кою смо и прие имали ꙋ Которꙋ, да иꙋ и ѡд не да моремо ꙋчинити и ѡдлꙋчити всакꙋ нашꙋ волꙋ како ѡд наше рѣчи; и обеꙉава намь речени господинь Иванъ Чорьжи поклисарь господинꙋ воеводи Сандалꙋ и братии нашои и ѡстаникꙋ ꙋ всаке граде и миесто ѡнога господина дꙋжа и опꙉине бнетачке противa нашимь слꙋгамь хоꙉе намь бити ꙋчинена правда и достоѩньство; и ѡне .д҃. которане ке имамо у таниꙉе, добро да сꙋ ꙋчинили невѣрꙋ ꙁа кою би невѣрꙋ имали понести всакꙋ мꙋкꙋ, да речени господинь дꙋжь и ѡпꙉина бнетачка види и поꙁна нашꙋ добрꙋ

колꙋ с кꙫ бѣ, хоћемо и есмо кꙋньтеньти, прьво ꙁа ꙋасть господина Бога и паке и ꙁа лꙋбавь господина дꙋжа и ѡпћиие бнетаꙋьке и ꙁа мобе многе намь ꙋꙋинмене по реꙋеномь поклисарꙋ, слободно пꙋстити и дати е реꙋеномꙋ поклисарꙋ, да не прѣда ѡд наше стране реꙋеномꙋ господинꙋ дꙋжꙋ и ѡпћини бнетаꙋкои; и ономꙋ госпоцтвꙋ ми ꙋꙁможни господинь воевода Сандаль и братиꙗ и хижа наша и нашь ѡстанакь прѣпорꙋꙋень бꙋди господинꙋ дꙋжꙋ и ѡпћини бнетаꙋкои; и да реꙋене ствари воле и тврьће се морꙋ ꙋꙁдрьжати и присегосмо ѡбие стране на ꙋеткеро свето еваньћелье все реꙋене рѣꙋи да се ꙋдрьже право или не ꙋдрьжати, и ꙁа вѣрованье реꙋенѣхь ствари есмо ꙁаповидѣли ѡвеи листе пеꙋатью нашомь висꙋћомь сврьшити и пеꙋатити. Дань ꙋ нашемь градꙋ Благаю прьви дань месеца Новебра, ꙋ тисꙋћꙋ и ꙋ и к s лѣтꙋ.

На печату надпис: **Сандаль.**

Оригинал налази се у млетачкоме аркиву, међу „Patti sciolti“.

К овом оригиналу приложен је превод талијански са овим латинским предговором:

Nos Johanes Georgio Ambassiator Illustrissimi et Excelentissimi Principis domini, domini Francischi Foscari, dei gratia incliti Ducis Veneciarum et Comunis Veneciarum, universis et singulis has presentes litteras inspecturis notum facimus, ut amor, dilectio, unio, amicicia et bona pax sit inter dictum Serenissimum et Excellentissimum dominum Ducem et Comune Veneciarum, et Magnificum et potentem Dominum Sandali, Bossine Magnum Vayvodam, fratres suos et domum suam.

Quod hec sut, que habuimus, obtinuimus et fecimus cum predicto Magnifico Vayvoda Sandali, nomine et vice dicti domini ducis et comunis Veneciarum pro comoditate civitatis Catari, et pro aliis continentibus in infrascriptis litteris, quas litteras fieri fecimus per duas manus, unam manu circumspecti viri Johannis de Bonissio Cancellarii nostri, literali sermone, alteram manu viri prudentis Bogut Radosalich, Cancellarii dicti Magnifici Sandali in ydioma schiavonico, uniusmet tenoris et substantie. Quas litteras fieri fecimus et bullari pro majori evidentia, Bulla sancti Marci. Tenor autem litterarumtalis est.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ.

Ми Јован Ђорђић посланик пресветлог и преузвишенога Кнеза, Господина, Господина, Фрање Фоскари, божијом милошћу славнога Дужда млетачког, и општине млетачке, дајемо на знање свима и свакоме, који буду угледали ово пред њима писмо, како да је љубав, поштовање, савез, пријатељство и добар мир измеђ реченог пресветлог и преузвишеног Господина Дужда и општине млетачке, и измеђ Велеможног и силног Господина Сандаља, великог војводе босанског, и његове браће и његовог дома; и да је овде изложено, што смо имали, задобили и израдили са горе реченим Велеможним војводом Сандаљем, а у име и у место реченог Господина Дужда и општине млетачке, на корист града Котора, и за друго што се налази у ниже писаном писму, — које писмо дали смо сачинити од две руке, и то једно руком разборитог мужа Јована од Бонисспо, нашега канцелара, на писменом језику*) а друго руком разумног Богута Радосаљића,

*) То јест латинском.

канцелара реченог велеможног Сандаља на језику словенском, а једног истог садржаја и смисла. Која писма дали смо сачинити и запечатити ради веће сигурности печатом светог Марка. А садржај тих писама јест оваки:

III.

Писмо општине флорентинске краљу босанском Твртку, од године 1389.

Regi Bossine.

Serenissime atque Christianissime princeps! Gloriosissimam victoriam quam Omnipotentis et eterni numinis inenarranda benignitas, ab alto respiciens gregem suum, Serenitati vestre concessit, vestrarum litterarum serie gratulanter accepimus et in ipsa cum Majestatis vestre culmine letis animis exultamus. Nam quamvis jam diu tryumphum hunc sublimitati vestre celitus traditum, tum fama, tum multorum scriptionibus nostra devotio percepisset, nobisque notissimum foret, die XV. mensis Junii proxime elapsi superbam temeritatem temerariamque superbiam Maomecthicole Lamorathi, qui Frigum sive Turchorum imperio violenter adepto, Christianitatem et salvatoris nostri nomen ex orbis facie tolere cogitabat, et si potuisset de libro viventum abolere, quique stulte fines nostrorum regnorum invaserat, in loco qui campus Turdorum dicitur, cum infinitis gentium suarum milibus cumque duobus filiis, multo cum sanguine cecidisse, nihilominus tamen, hoc fuisse humilitati nostre per regales literas intimatum, et gloriosum et gratissimum nobis fuerit. Quid enim potuit nobis veris Christi cultoribus pulchriusa ut gloriosius nuntiari, quam pugna illa cunctis

memoranda temporibus, qua tot Troianorum infideliumque milia, cum illo duce terribili ceciderunt. Felix tante stragis campus, qui cesorum ossa eternum victorie munimentum in etates plurimas reservabit. Felix Bosne regnum cui contigit tam gloriosum certare certamen, tantamque in Christi dextera victoriam obtinere. Felix et illa dies ac beati Viti Sanctissimi martiris celebris et veneranda memoria, qua datum est hostem illum ferocissimum superare. Felices et ter quaterque felices duodecim illa procerum jurata manus, qui turmas hostium perrumpentes, concatenatosque in circuitu camelos, ad Lamorathi tentorium, aperientes viam ferro, vigorosissime pervenerunt. Felix et ille super alios, qui ducem tante potentie gutturi atque inguini adacto gladio fortiter interemit! beatique cuncti qui glorioso martirii genere quam victime cesi duci, super illud immane cadaver, vitam et sanguinem effuderunt! Sed omnium felicissima est vestra Maiestas, quam tam gloriosa victoria nunquam abolende memorie consecravit, cuique si veri Christi pugilibus et athletis, regnum Dei ut pie credendum est, preparavit omnipotens, vera illa et interminabilis gloria reservatur. Illi ergo cunctarum rerum autori deó, cujus pugnam tam feliciter pugnavistis, infinite sint laudes et gloria! Vestreque Maiestati talis et tanta gratia sit, qualis et quanta potest verbo premi — aut animo cogitari! que nostram humilitatem dignata fuit tante felicitatis tam benigne et tam amicabiliter nedum facere consciam, sed partecipem et consortem. Felicitet itaque deus Maiestatem vestram, cui nos et comune nostrum devotissime commendamus, ad exaltationem vestri culminis et

totius Christianitatis columen et honorem. Date Florentie die XX. mensis Octobris XIII. Ind. MCCCLXXXVIIII.

ПРЕВОД ПИСМА.

Краљу босанскоме.

Пресветли и најхристољубивији кнеже!

Преславну победу, коју је неисказана милост свемогућег и вечног божаства погледавши стадо своје, с висине Вашој Светлости даровала, из Вашег Величаства писма радосно смо дознали; и заједно са висином Вашег Величаства веселим срцем радујемо се о њој. Јер ма да је наша смиреност већ давно за овај тријумф Вашем Височаству с неба даровани, како из донесених гласова, тако и из писама многих људи дознала, и ма да нам је добро познато било, да је дана 15-тог Јуна скоро прошлог, охола продрзљивост и продрзљива охолост оног поштоватеља Мухамедовог, Амурата, који је силом задобивши царство Фрига или Турака, Хришћанство и Спаситеља нашега име намеравао истребити са лица земног круга, и да је могао, избрисати га из књиге живих, и који је лудо продрьо преко граница наших краљевина, на месту које се назива поље Косово, са неизбројним хиљадама његове војске, и заједно са два сина, уз велико проливање крви погинула, но опет за то, што је ово нашој понизности краљевским писмом јављено, то нам је и врло часно и врло мило било. Јер шта би нама, правим поштоваоцима Христа, могло бити јављено красније или славније, од оне битке за сва времена знамените, у којој су толике хиљаде Тројанаца и неверника заједно са оним грозним вођем изгинуле. Срећно је поље толикога пораза, које ће кости поубијаних као вечити споменик по-

беде кроз многе векове сачувати! Срећна босанска краљевина, којој је било дато да бије тако славан бој и да таку победу одржи десницом Христовом. Срећан и онај дан и блаженога Вида пресветог мученика славна и поштовања достојна успомена, на који би дато победити оног најжешћег непријатеља. Срећне, пресрећне оне руке дванаест заклетих велможа, који су, продрвши кроз чете непријатељске, и кроз веригама сапете у наоколо расположене камиле, отварајући себи мачем пут, до самог Амуратовог чадора јуначки допрли. Срећан и онај преко свију, који је војводу тако силног, ударивши га мачем у грло и у трбух, снажно погубио; а блажени и сви они, који су славним начином мученштва, као жртве погинулом вођи, над оном грдном лешином, живот и крв излили! Али од свију најсрећније је Ваше Величаство, које је освештано тако славно победом, које спомен никад неће угинути, и за коју је, ако је Свемогући као што се побожно веровати има, борцима и јунацима правог Христа, царство божије приуготовио, спремљена она права и бесконачна слава. Њему дакле, свију ствари творцу богу, којега бој сте ви тако срећно били, нека буде бесконачна похвала и слава, а Вашем Величаству нека буде таква и толика хвала, каква се и колика само може речима исказати, или умом замислити, који сте нашу понизност удостојили о толикој срећи, тако љубазним и тако пријатељским начином не само известити, него управо учинити је учесником и садругом исте. Нека дакле бог усрећи Ваше Величаство, ком се ми и наша општина најоданије препоручујемо, на узвишење Вашег Височаства и на целога Хришћанства потпору и част. Дато у Флоренцији

дана 20. месеца Октобра, XIII. индикта 1389-те године.

Чува се у државном архиву у Флоренцији (archivio di Stato-Firenze) под Signori, Carteggio. Missive. Registri. I. Cacell. Volum. 21. fol. 137.

IV.

Уговор Јелене удове Ђорђа Срацимира Балшића са дуждом од Млетака од год. 1409.

Elena, relicta Magnifici domini Georgi Stracimir, Universis et singulis presentes litteras inspecturis facimus manifestum, quod nomine nostro proprio ac vice et nomine Magnifici domini Balse filii nostri et dicti quondam domini Georgii Stracimiri, a quo ad infra scripta facienda et perconplenda habuimus et habemus ab ipso Domino Balsa, ut patet suis litteris patentibus et suo sigillo munitis, que ad cautellam remanserunt apud Illustrem dominum, dominum ducem Veneciarum, devenimus cum ipso Illustri et Excelso domino, domino duce et Comuni Venetiarum ad infrascriptam compositionem et concordiam, videlicet, quod nos et filius noster predictus sit in ea condictione et termino in omnibus et per omnia, qua eramus, quando de partibus nostris nos Elena recessimus pro accedendo Venetias et habeat et teneat id quod tunc temporis habebat et tenebat. Et pro firmiori validatione et confirmatione amoris et dilectionis inter partes existentis, promittimus nostro et nomine dicti filii nostri ac pro heredibus et successoribus nostris ipsi domino duci et comuni Venetiarum usque ad unum annum proxime venturum, stare in bono amore et sincera ac fideli

dilectione cum prefato domino duce, dominio et comuni Venetiarum et facere bonam vicinantiam terris et locis suis Albanie, ita quod subditi nostri cum suis et sui cum nostris quiete, tute, amicabiliter insimul stare possint, vivere et conversari, nec prebere aures illis obloquutoribus et hominibus prave intentionis, qui velent inter ipsos et nos scandallum seminare. Et vice versa idem Illustris dominus dux per se et successores suos ac nomine comunis Venetiarum promisit nobis nostro et quo supra nominibus recipientibus, usque ad dictum terminum stare in sincera dillectione nobiscum et facere bonam vicinantiam terris et locis nostris, ita quod subditi sui cum nostris et nostri cum suis quiete, tute, amicabiliter insimul stare possint, vivere et conversari, nec prebere aures ullis obloquutoribus et hominibus prave dispositionis, qui velent inter ipsos et nos scandallum seminare, propter que quidem suprascripta vel aliquid predictorum non debemus nos, nec predictus noster filius acquirere plus juris in aliquibus ex terris et locis ac territoriis supratactis, quam habebamus tempore dicti nostri recessus per Venetias veniendo, ut superius dictum est, nec possimus eciam de novo facere seu construi facere aliquod fortilicium ultra ea, que erant tempore dicti nostri recessus, nec aliquod ex fortiliciis predictis jam constructis ampliare, nec murare. Ceterum pro confirmatione omnium predictorum predictus dominus Illustris dux et nos nostro et nomine supradicto, tactis scripturis ad sancta dei evangelia prestitimus juramentum, omnia suprascripta attendere et observare ac attendi et observari facere, bona fide ad purum sensum et intellectum, omni

causa et exceptione remotis. Promittentes insuper infra terminum predictum dicti anni taliter nos gerere circa supradicta, quod inter ipsum dominum ducem et nos bonum concordium subsequetur, et similiter idem dominus dux a parte suas promisit operari et procurare, qvantum poterit, ut dictum concordium subsequatur. Insuper idem dominus dux fecit de omnibus premissis suprascriptis fieri litteras suas patentes suo sigillo bullatas, quas penes nos habemus, et nos similiter in fidem et evidentiam pleniorem omnium premissorum presentes nostras litteras fieri fecimus et bulla nostra mandavimus communiri. Date Veneciis 1409. Indictione tertia, die 27 mensis Octobris.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ УГОВОРА.

Јелена, удова Велеможног господина Ђорђа Срацимира. Свима и свакоме који ће ово писмо угледати, дајемо на знање, да смо у наше властито име, и у место и име велеможног господина Балше, сина нашега и горе споменутог покојног господина Ђорђа Срацимира, од ког за доле писана имадосмо и имамо власт од самог господина Балше да их радимо и свршимо, као што се види из његовог отвореног писма његовим печатом утврђеног, које је за јемство остало код пресветлога господина, господина дужда млетачкога, — дошли са истим светлим и узвишеним господином дуждом и са оппштином млетачком до ниже писаног договора и сугласја, то јест: да ми и наш син горе именовани, будемо у оном стању и одношају у свему и у свачему, у коме смо били, кад смо из наших предела, ми Јелена, изашли да дођемо у Млетке, и да имамо и држимо оно, што смо

у то време имали и држали. И за снажније утврђење и потврђење љубави и уважавања постојећег међу странама, обећавамо у наше име и у име реченог сина нашег, и за наше наследнике и пријемнике, њему господину дужду и општини млетачкој, да ћемо за једну годину, која прва иде, остати у доброј љубави и у искреној и верној пријазни са предреченим господином дуждом и са облашћу и општином млетачком, и да ћемо држати добро суседство са земљама и местима њиховим у Албанији, тако, да наши поданици са њиховима и њихови са нашима мирно, сигурно и пријатељски могу заједно стајати, живети и саобраћавати; и да нећемо послушати оне подстрекаче и људе рђаве намере, који би хтели међ њима и нама раздор посејати. И обратно исти светли господин дужд за себе и за своје наследнике и у име општине млетачке обећаше нама, да ће до реченог рока стајати у искреноме пријатељству с нама и да ће држати добро суседство са нашим земљама и местима, тако да њихови поданици са нашима и наши са њиховима, мирно, безбедно, пријатељски могу заједно стајати, живети и саобраћавати, и да неће слушати никакве опадаче и људе рђаве намере, који би хтели измеђ њих и нас посејати раздор; и због ових горе писаних или неко од напред речених нити ми нити наш горе именовани син, да немамо задобити више права у некима од земаља или места и предела горе наведених него што смо имали у време реченог нашег одласка за у Млетке, као што је то горе речено, и да ми не можемо из нова подићи или дати саградити какву тврђаву преко оних, које су постојале у време нашег споменутог одласка, нити да можемо коју од речених твр-

ђава већ сграђених, увећати или озидати. У осталом за потврђење свега горе реченога, споменути господин, светли дужд и ми, у наше име и у име горepeчено, метнувши руку на свето писмо положисмо заклетву на света божија јеванђелија, да ћемо сва горе речена одржати и испунити, и одржати и испунити дати, са добром вером, по чистом смислу и садржају, уклањајући сваки повод и сваки изузетак. Преко тога обећавајући да ћемо се за време рока речене године тако понашати у свему горе реченом, да измеђ истог господина дужда и измеђ нас добро споразумљење буде, а исто тако исти господин дужд од своје стране обећао је радити и настојавати, колико буде могао, да се речено сагласје одржава. Осим тога је исти господин дужд дао сачинити о свему горе стављеном и писаном своје отворено писмо, својим печатом утврђено, које ми при себи имамо; а и ми смо исто тако ради потпуније вере и извесности свега горе наведенога, дали начинити ово наше писмо и наредили смо, да се нашим печатом утврди. Дато у Млецима 1409. године индикта III-ћег дана 27-мог Октобра.

Чува се у млетачком Архиву, међу „Patti sciolti“.

V.

Писмо општине Флоренције деспоту Ђурђу, од године 1434.

Despoto Rascie.

Illustrissime atque Excellentissime princeps et domine! Quoniam attestationes et recommendationes nostre hominibus benemeritis deesse non debent, sed adiuvare eos iuxta posse atque veritati testimonium prohibere, ut

sic cognoscantur homines ac justitia sibi a principibus ministretur. Hinc est, quod nos vestre Celsitudini scribendum duximus in favorem prudentis viri ser Jacobi Magistri Johannis de Sancto Miniate. Fidem igitur indubiam Celsitudini vestre facimus per presentes, quod ser Iacobus antedictus fuit frater germanus Magistri Hieronimi medici, qui in vestro dominio atque terris diutius vixit atque mortuus est. Atque ea de causa nunc idem Ser Jacobus lator presentium ad presentiam Vestre Celsitudinis accedit, ut bona hereditaria ejusdem magistri Hieronymi fratris sui consequatur; frater enim fratri, non extantibus liberis legitimo jure succedit, ut ad quem ex morte plurimus venit luctus, ad eundem etiam consolatio bonorum perveniat. Cum ergo ad ipsum ser Jacobum hereditas magistri Hieronymi fratris germani sui pertineat, et ista de causa ad terras dominii vestri proficiscatur, vestram Celsitudinem precamur ut intuitu nostro suscipere ipsum velit favore propitio recommissum, iubendo atque providendo, quod bona hereditaria ejusdem magistri Hieronymi huis fratri suo restituantur atque integre consignentur. Qvod et si justum est atque debitum, tamen cedet nobis ad gratiam singularem. Date Florentie die XXVII. Aprilis MCCCC XXXIIII.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Деспоту Српском.

Пресветли и преузвишени кнеже и господине!

Како наша сведочанства и препоруке не треба да отказујемо људима добро заслужнима, него треба да их по мо-

гућности покажемо, и да дамо сведочанство истини, како да се познају људи и да им се учини правда од кнезова; отуд би, да смо ми нашли за добро писати Вашој Преузвишености у корист разборитог мужа Сер Јакова сина магистра Јована од светог Минијата. И тако ми несумњено посведочавамо Вашој Преузвишености овим писмом, да је речени Сер Јаков био рођени брат магистра Јеронима лекара, који је дуже време живео у Вашој области и земљама, па је тамо и умрьо. И из тог узрока сад исти Сер Јаков, носилац овог писма иде пред лице Ваше Преузвишености, да заостало имање истога магистра Јеронима свога брата добије; јер брат наслеђује брата, кад нема деце, по законом праву, да њему као таковом, за кога од смрти највећа жалост проистиче, и утеха од добара дође. Кад дакле истом Сер Јакову припада наследство магистра Јеронима његовог рођеног брата, и он из овог узрока у земље Вашега Господства путује, то ми молимо Вашу Преузвишеност да из призрења на нас изволи примити га препоручена, са наклоном милошћу, и да заповеди и нареди, да се наследствена добра истог магистра Јеронима овом брату његовом предаду и у целости испоруче. Што ако и јесте само право и дужност, ипак ће нам бити особито пријатно. Дато у Флоренцији дана 27. Априла 1434.

Чува се у државном архиву у Флоренцији, под: Signori, Carteggio, Missive, Reg. I. Cancel. Volum. XXXIII. fol. 87.

VI.

Писмо Томе краља босанског, којим даје Млечићима слободу трговине у својим земљама; дато у Јајцу године 1444.

Stephanus Thomas dei gracia Rascie, Bosne et partis maritime Rex etc. Universis et singulis tam presentibus, quam futuris presens privilegium inspecturis, salutem in omnium Salvatore. Per ea que dicta et tractata sunt per medium Nunciorum seu Ambasiatorum nostrorum inter nos et Excelsum principem Franciscum Foscari, ducem Veneciarum, habito superinde cum Baronibus et Nobilibus regni nostri bono et maturo consilio, concessimus per presens nostrum privilegium eidem Excelso Principi, domino Francisco, duci, et Illustrissimo dominio Veneciarum, quod omnes Veneti subditi et fideles ejusdem domini ducis et dominii Veneciarum possint libere et secure et sine aliquali molestia vel impedimento et sine sobucione alicujns dacii pedagii vel gabelle, tergovine vel alia aliqua solucione cum earum-personis, familiis, barchist valisiis, capsis, pannis et arnesiis, armis, et cum equis ac saumis et cum eorum mercanciis, pecunia et bonis ac aliis rebus quibuscumque accedere, mittere, stare, et mercari in qualibet parte regni nostri, et similiter possint libere et secure sine solucione alicujus dacii, pedagii vel gabelle, tergovine vel aliqua alia solucione extrahere vel extrahi facere de qualibet parte nostri Regni mercancias, pecunias et res quascunque voluerint. Item promittimus eidem domino duci et dominio Veneciarum, quod precipiemus et cum effectu faciemus, quod omnes nostri Rectores, Castellani, Zupani, Judices et alii Officiales Regni nostri dabunt auxilium

et favorem necessarium supradictis Venetis, subditis et fidelibus Veneciarum, et quod in qualibet parte Regni nostri ad quam declinabunt predicti Veneti, sūbditi et fideles Veneciarum, habebunt domos pro eorum habitacione solvendo quantum erit convenientis et quod tractabuntur in qualibet parte Regni nostri favorabiliter et benigne. Item concessimus eidem domino duci et dominio Veneciarum, quod flumen Narenti et omnia alia flumina ac omnes alie aque dulces et salse tocius Regni nostri sint aperte Venetis, subditis et fidelibus venetiarum taliter quod libere et secure de die et de noctu in tempore pacis et in tempore guerre possint cum navigiis, galeis, armatis barchis et cum omni alio genere navigiorum, cum suis mercanciis, denariis et bonis quibuscumque venire, stare et redire sine solucione alboragii, fundagii, dacii, tergovine vel alicujus alterius solucionis, inteligendo, quod supradicti Veneti, subditi et fideles Veneciarum, non possent se inpedire de sale, nisi ex consensu et voluntate nostra. Item promittimus supradicto domino duci et dominio Veneciarum, quod in casu, quo in aliqua parte nostri Regni aliquis Venetus aut subditus vel fidelis Venetorum esset derobatus vel aliquod ex vi raperetur, satisfaciemus et solvemus ei de nostris bonis propriis id, quod ei derobatum et raptum fuisset usque ad integram suam solucionem. Item promittimus, quod de brevi faciemus fieri monetam nostram, que occurret per totum Regnum nostrum taliter, quod predicti Veneti, subditi et fideles Venetorum erunt equales omnibus nostris subditis et aliis quibuscumqne forensibus, qui venirent in nostro Regno; si vero deliberaremus, quod non fieret

nostra moneta, promitimus facere cum efectu, quod moneta dicti domini ducis et dominii Veneciarum occurret per totum Regnum nostrum, sicut occurrit ad presens moneta Ragusiensium. Nihilominus omnia et quelibet privilegia Serenissimorum principum quondam dominorum Ostoya patris et Twerthko patrui nostrorum felicis recordacionis, Regum ut puta Bosne et predecessorum nostrorum carissimorum ante fato Illustri dominio Veneciarum per ipsos Reges predecessores nostros sub quacumque forma verborum data et concessa, rata et grata habemus eadem, quo ad omnes articulos et clausulas, modos, ordinationes et dispositiones in eisdem continentes et specificatas presentium literarum nostrarum patrocinio innovando perpetuo valiture confirmamus, ratificamus et approbamus, promittentes ea firmiter et inviolabiliter per nos nostrosque successores perpetue observare et observari debere. In quorum fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et sigillo quo ad presens utimur, puta ipsius quondam domini Twerthko Regis et patrui nostri eo quod nostrum sigillum nondum sculptum est, fecimus communiri, quodquidem sigillum quantocius sculpetur, si opportunum fuerit, etiam presentibus appendi faciemus. Datum in castro nostro Jayca, quarto die festi pasce Anno domini 1444.

(На печату је насликана глава краљева с натписом: Sigillum Regis Bosne domini Twartconis.)

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Стефан Томаш божијом милошћу краљ српски, босански и приморске стране и др. Свима и свакоме како са-

дашњим тако и будућим, који буду угледали ову повељу, желимо здравље од спаситеља свију. По ономе, што је говорено и уговарано било преко наших посланика или поклисара, између нас и преузвишеног кнеза и господина Фрања Фоскари, дужда млетачкога, пошто имадосмо о томе са велможима и властелима нашега краљевства доброг и зрелог договора, дадосмо овом нашом повељом истом преузвишеном кнезу господину Фрањи дужду, и пресветлому господству млетачкому, да сви млетачки поданици и верни истог господина дужда и господства млетачког, могу слободно и сигурно, без икакве досаде или препреке, и без плаћања ма каквог данка, пролазног намета или царине, трговине, или друге какве плате, са својим особама, породицама, лаћама, завежљајима и торбама, сукнима и пртљазима, оружјем и са коњима и самарима, а и са трговачким робама, новцима и добрима и другим ма којим стварима, — долазити, слати, стајати и трговати у сваком крају нашега краљевства; а исто тако да могу слободно и сигурно без плаћања каквог данка, пролазног намета или царине, трговине или каквог другог плаћања износити или износити дати, из сваког краја нашега краљевства трговачку робу, новце или ствари које год буду хтели. Исто тако обећавамо истом господину дужду и господству млетачкому, да ћемо заповедити и у самом делу учинити, да сви наши управитељи, заповедници тврдиња, жупани и судци, и други чиновници нашега краљевства дају нужну помоћ и потпору горереченим млечићима, поданицима и вернима млетачким; и да ће се наредити, да у сваком делу нашег краљевства, у који ће долазити споменути млечићи, по-

даници и верни млетачки, имају домове за своје пребивање, а да плаћају што буде прилично, и да ће се поступати с њима у свакој страни нашег краљевства пријатељски и љубазно. — Исто тако дадосмо истом господину дужду и господству млетачком, да река Неретва и све друге реке, и све остале воде слатке и слане целог нашег краљевства буду отворене за млечиће, и за поданике и верне млетачке, тако, да слободно и сигурно и дању и ноћу, у време мира и у време рата, могу са својим лађама, галијама, оружаним баркама и сваке друге врсте бродовима, са својим трговачким робама, новцима и добрима ма каквима, долазити, стајати и враћати се без плаћања бродарине, обаларине, данка, трговине или какве друге плате, разумевајући, да горечени млетићи, поданици и верни млетачки, не могу се занимати радњом солском, осим са нашим сагласјем и саизвољењем. Исто тако обећавамо горе реченом господину дужду и господству млетачком, да ћемо у случају ако би у ком пределу нашег краљевства који млечић или поданик и верни млетачки био поробљен или би се што силом отело, учинити накнаду и платити му из наших властитих добара оно, што би му украдено или отето било, до потпуне његове наплате. Још обећавамо, да ћемо за кратко време издати наше новце, који ће ићи по целом нашем краљевству тако, да ће речени млечићи, поданици и верни млетачки бити равни свима нашим поданицима и другима ма којим странцима, који би доходили у наше краљество; ако ли бисмо нашли за добро, да се не издаје наш новац, обећавамо учинити у самом делу, да новци реченог господина дужда и господства млетачког иду по целом нашем краљевству,

као што сад иде новац дубровачки. Не мање све и сваке слободе пресветлих владалаца некадашњих, господе: Остоје оца и Твртка стрица нашег као срећног спомена краљева босанских и предака наших најмилијих, издате и дароване предреченоме светломе господству млетачком од истих краљева предака наших, под ма каквим видом речи, потврђујемо и одобравамо у свима њиховим чланцима и оделцима, начинима, наредбама и расположењима, које се у њима садрже и побрајају, те их снагом овог нашег писма понављамо и потврђујемо да имају за свагда важити, одобравамо и саглашавамо се обећавајући, да ћемо исте снажно неповредимо и сами свагда одржавати и од наших наследника одржавати дати. А за веровање тога и већу извесност дали смо сачинити ову нашу повељу и печатом, којим се сад служимо, то јест оним истога некадашњега господина Твртка краља и стрица нашега, због тога што наш печат није још изрезан, потврдити је, а и овај печат, како буде готов, ако се нађе за угодно, даћемо овоме писму привесити. Дато у нашем граду Јајцу, четвртог дана Ускрса, лета господња 1444.

На печату је изрезана глава краљева, и надпис Sigillum regis Bosne domini Twartconis, то јест печат: краља босанског господина Твртка.

Чува се у млетачком архиву међу: „Patti sciolti.“

VII.

Писмо Томе, краља босанског, дато год. 1450. 12. X. у Јајцу, којим пристаје на услове мира закљученог између Млетака и краља арагонског.

Stefanus Thomas dei gracia Rex Bosne, Rassie, maritimeque. Omnibus, ad quos he nostre patentes littere

pervenerint. Postquam divinam miserationem tantum sue benignitatis et gracie . . . . concessisse mortalib . . . . . . cernimus, ut dissidencium inter se amplissimarum illarum duarum potenciarum, Illustris scilicet ac potentissimi inclitissimorum Venetorum dominii et Serenissimi domini Regis Aragonum causas eversas agnoscant, pro grandi odio maximum amorem, pro inimicicia benivolenciam, pro sollicito armorum strepitu quietem togatorum (in-)censum, pro crudeli bello pacem......... decet hoc celeste munus nostri con . . . . agnoscere et quantum valet humana fragilitas dignis graciarum actionibus extollere, nec ocio . . . decursu pertransire etc.

Ut enim ad nos plene certa noticia delata est, prefatum Illustre ac inclitum excellentissimorum Venetorum dominium, cui etc presidet Illustris ac potens dominus Franciscus Foscari . . . . parte inter suos amicos et confederatos nos specialiter ac nominatum conprehendit et . . . . presenti pacis beneficio gaudere, veluti verum e suis antiquis et caris amicis. Hunc igitur honorem carum habemus, hanc nominationem gratam suscipimus etc. per presentes pro nobis et nostris suscipimus omnia et singula compactata capitula, omnium articulorum contenta dicte pacis, quantum concernunt, promittentes et Regali fide nos obligantes ad eorum plenam observationem. In quorum omnium testimonium presentes nostras patentes litteras fecimus nostri Regali sigilli appensione communiri. Anno domini 1450. die 24 Octobris, in oppido nostro Yaice.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Стефан Томаш божијом милошћу краљ Босни, Србљем и Приморју. Свима до којих буде дошло ово наше отворено писмо. Пошто видимо, да је божије милосрђе толику своју доброту и милост . . . . . даровало самртнима . . . . ., да су међ собом највеће оне две силе, то јест, светло и пресилно преславних Млетака господство, и пресветли господин краљ арагонски, признали своју распру за окончану, и у место велике ненависти највећу љубав, у место непријатељства пријатељство, у место узнемирљиве звеке оружја мирни спокојни поступак, у место свирепог рата мир . . . . пристојно је да овај небесни дар нашим . . . . . признајемо, и колико човечија слабост може достојним хвалама преузносимо, нити га немарним . . . . . поступањем пређемо и т. д.

Јер као што је до нас донесен поуздани глас, горе речено светло и славно преузвишених Млечића господство, коме сад председава светли и велеможни господин Фрања Фоскари . . . . . . стране међ својим пријатељима и савезницима нас је особито и поименце уврстило, и . . . . овога мира благодејање уживати, као правог, из својих старих и драгих пријатеља. Ова дакле почаст нама је драга, и ово именовање ми драговољно примамо и т. д. и овим писмом за нас и за наше примамо све и сваке уговорене услове, и главе свију чланака, које се налазе у реченом миру, у колико се нас тичу, обећавајући и нашом краљевском вером, обвезујући се, да ћемо их потпуно обдржавати. За којега свега сведочанство ово наше отворено писмо дадосмо утврдити нашим краљев-

ским печатом о њему висућим. Лета господња 1450 дана 24-оґ Октобра, у нашем граду Јајцу.

Велики висући печат оштећен, на ком види се с једне стране краљ седећи на престолу, а с друге стране коњаник; и сам лист је веома покварен. Чува се у млетачком архиву, међу: Patti sciolti.

VIII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића папином посланику у Будиму, дато у Бечкереку год. 1456.

Reverende in Christo pater et domine, domine noster plurimum honorande etc. Notificamo ala Vostra Reverentia, che domenica proxime passata lo Imperator de Turchi con sua potentia et tutto suo sforzo e lontano dal Danubio circa miglia 12. Et multe soe nave sono nel fiume chiamato Maruan lontano dal Danubio miglia dece: con intentione et proposito fermo de venire ad campo ad Castelbiancho, dicto Vanderalbano. Et anche con dicte nave e apparechiato essere alle mano contra noy. Noy per timore non habbiamo osato aspectare nel nostro castello chiamato Zenden lo Imperator de Turchi: ma ne semo per adesso reducti in la terra de Beche: et justa nostra possanza syamo in ogni modo apparechiati andar contra le exercito de infideli, per el quale dicto Imperatore e allo opposito de nostre genti et pensa desolare tutta Christianita. Appresso notificamo ad essa vostra Signoria, chel Signor Johann de Hulbinad Capitanio Generale de Hungaria, con tutto suo sforzo et potentia e appresso el Danubio. Et li signori superiori anche loro se adoptarono ad exeguire questo

facto, per la quale cosa pregamo con grande instantia, la Vostra Reverentia voglia senza dimora alchuna, dare opera ad mandarne ogni subsidio adlie possibile. Imperecho Dio vero investigatore de cori et animi delli homini ne sia testimonio: che nuy poy ad esso Dio non havemo homo, nel quale habbiamo speranza, se non in la Vostra paternita: Et de quel che la prefata Vostra paternita voria fare in questo facto, piacciane per vostre lettere advisarne: adcio che noy possiamo al dicto Imperator resistere et defendere la Christianita. Data in Becheferef, feria sexta proxima post festum sancti Johannis Baptiste, anno Domini MCCCCLVI°.

Georgius Dei gracia Regni Rassie Despotus
et Albanie Dominus, vester in omnibus.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

У Христу часни оче и господине, господине наш највећма поштовани и т. д.

Јављамо Вашој часности, да је у сад прошасту недељу турски цар са својом војском и са целом својом силом, био од Дунава удаљен дванаест миља. И многе његове лађе су у реци названој Морава, од Дунава удаљене десет миља, а с том тежњом и тврдом намером, да дођу у поље под Београд, речени Vanderalbano.[1]) И још са реченим лађама има спреме при руци против нас. Ми од страха нисмо смели дочекати турског цара у нашој тврђави названој Зенден[2]); али смо сад смештени у земљи од Бече;

[1]) Изопачено од Nandor-alba, Nandorfehérvar, како Мађари зову Београд.

[2]) Покварено од Zendrö, како су Мађари називали Смедерево.

и према нашем могућству ми смо свакојако приправни њи против војске неверничке, јер је речени цар противник нашег народа и мисли упропастити све хришћанство. Сад јављамо вашему господству, да је господин Јован од Хулбинад[3]), генерал - капетан Угарске, са целом својом силом и војском при самом Дунаву, а и горња ће се господа спремити да изврше овај посао, и за то молимо са великом прозбом, да Ваша часност изволи без сваког одлагања потрудити се, и послати нам сваку помоћ, коју год буде могла. У осталом Бог који је прави испиталац срдаца и душа људских нека нам је сведок, да ми осим самог Бога, немамо човека, у кога бисмо се поуздали, ако не у Ваше отачанство. И о том што буде предречено Ваше отачанство хтело чинити у овом делу, нека изволи о том нас известити преко Вашег писма, како бисмо ми могли реченом цару отпор дати и одбранити хришћанство.

Дато у Бечефереф[4]), дана шестог после празника светог Јована Крститеља, лета господња 1456-тог.

Ђурађ божијом милошћу краљества Рашког Деспота и господар Албаније, ваш у свему.“

Ово писмо находи се свезано при писму папског легата Јована Кардинала од Светог Ангела, писаном из Будима дана 10-тог Јуна 1456 године Фрањи Сфорци, господару Миланском.

Чува се у Милану у архиву владе, код светог Феликса, у одељку: Turchia — guerra, = Турска — рат.

---

[3]) Треба да је Јован од Хуњад, а то је Сибињанин Јанко.

[4]) Ово ће бити вероватно Бечкерек, који јест на земљи Бечејског округа.

IX.

Писмо општине флорентијске херцегу светог Саве,
од 27. Априла 1457. год.

Duci Bosne et Sancte Sabbe.

Illustrissime princeps et domine, benefactor noster singularissime. Accessit ad presentiam nostram vir magnificus dominus Pubislavus comes et miles et familiaris et orator Vestre Celsitudinis. Et quam-quam non essemus ignari paterni affectus Vestre Ilustrissime dominationis erga nos et civitatem nostram, tamen ille nobis copiose et eleganter et cum maxima vehementia expressit, quod fuit nobis iocondissimum. Et nos profecto Celsitudinem vestram tanquam columen et fautorem, et quasi parentem civitatis ac mercatorum nostrorum in honore habemus atque etiam colimus. Nam propter se ipsam hoc meretur, et nos ob cumulum beneficiorum a benignitate vestra in nostros mercatores collatorum sic facere debemus. Illa vero que a nobis per prefatum Oratorem postulata sunt, de vectigalibus tollendis pro nonnullis mercaturis ab illo conducendis, utinam Illustrissime Princeps implere potuissemus. Nam nimium libenter fecissemus, quando morem gerere Vestre Excellentie sentiebamus. Sed leges et constitutiones reipublicae nostre id fieri omnino prohibeant, nec aliquo pacto permittunt, ut ab ordinatione sua vectigalia illa queant dimoveri. Dissimulavimus tamen nonnulla inpresentiorum, quibus onus vectigalium solvendarum pro rebus, que ab oratore ipso conducantur, levius ac urbanius esset, quam possibile factu erat. Si igitur omnino postulatis non satisfecimus, id attribui oramus Celsitudo Vestra ordi-

nationi legum nostrarum, quas non licet preterire. Offerimus autem nos in cunctis possibilibus beneplacitis Sublimitatis vestre, et eidem nos et universos mercatores nostros facimus unice commendatos. — Date Florentie die XXVII. Aprilis 1457.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Војводи Босне и Светог Саве.

Пресветли кнеже и господине, добротворе наш најодличнији.

Дошао је пред нас веленожни муж, господин Пубилав, кнез и војник и дворанин и поклисар Ваше узвишености. И ма да ми не заборависмо отачаску љубав Вашег пресветлог господства спрам нас и нашега града, ипак нам је он опширно и красно и са најтоплијим осећањем изразио, што је нама било најпријатније. И ми доиста Вашу преузвишеност као потпору и заштитника и као истог оца града нашег и трговаца наших поштујемо и уважавамо. Јер то по себи заслужује, а ми због нагомиланих добротворства од Ваше доброте нашим трговцима чињених тако чинити дужни смо. Али оно што је од нас речени посланик захтевао, да дигнемо царину са неких трговачких роба, које је набавити имао, камо срећа, Пресветли кнеже, да смо могли испунити. Јер бисмо то врло радо били учинили, пошто смо осетили да би Вашем превасходству тим по вољи учинили. Али наши закони и установе наше општине то учинити са свим забрањују, нити под икаквим условом дозвољавају то, да све те царине од свога нареѓења могу ма како изузети. Но смо опет за сад неким чинили се невешти, и тим смо

терет плаћања царине за ствари, које је сам посланик понео, учинили лакши и уљуднији, него што би у самом делу могао бити. Ако дакле у свему захтевању нисмо могли доста учинити, то молимо да припише Ваша преузвишеност наредби наших закона, који се не смеју обићи. У осталом обећавамо да ћемо у свима могућима бити по вољи Ваше преузвишености, и препоручујемо јој себе и све наше трговце. Дато у Флоренцији, д. 27. Априла 1457. године.

Чува се у Флоренцији, у државном архиву под: Signori, Carteggio, Missive.

Reg. I. Cancell. vol. 40. fol. 20.

X.

Писмо Стефана Херцега светог Саве, Фрањи Сфорци, Херцегу Миланском, дато у Благају 25. IX. 1458.

Illustris, Excelse Princeps, domine frater et amice nobis intime dilecte, post salutem ad vota etc. Ad vestram Illustritatem mitimus spectabiles et generosos milites nobilem vaivodam Georgium Ratchovich et comitem Georgium Cemerovich nobilem, nobis sincere dilectos, apud quos etciam mitimus nobilem virum Nicholaum Cancelarium et Secretarium nostrum, nobis fidelem, per quos aliquod munusculum Vestrae Illustritati mitimus, ut in presentes litteras per quandam coedulam apparebit in signum amoris, quam ob rem Vestram Illustritatem intime rogamus, dignetur Vestra Illustritas dominis prefactis oratoribus plenam adhibere fidem nostri pro contemplacione. — Datum in castro nostro Blagaj die 25

Septembris anno Domini milesimo quatrogentesimo quinto decimo octo.

Stephanus Dei gracia Dux Sancti Save, Dominus terre Chumiorum, maritimarumque parcium, Comes Drine, ac magnus Vaivoda tocius Regni Bosne et cetera.

Illustri et Excelso Principi et domino, domino Francisco Sforcia, Dei gracia Duci Mediolano etc. Papie Anglerieque Comiti ac Cremone domino, fratri et amici nobis sincere dilecto etc.

Белешка:

Prefati oratores aplicuerunt Mediolanum die Jovis 9o Novembris 1458. Die vero lune 13 ejusdem mensis exposuerunt, que habebant in mandatis a domino suo et exhibuerunt munera.

Die veneris 24 Novembris recesserunt, redeuntes ad eorum dominum, qui eos misit, iverunt per viam Papie et Cremone per Padum.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Светли и преузвишени кнеже, господине брате и пријатељу, нама присно љубљени, после поздрава по жељи и т. д. Вашој Светлости шаљемо одличне и благородне војнике, племенитог војводу Ђорђа Ратковића и кнеза Ђорђа Чемеровића племића, наше искрено љубазне, с којима заједно шаљемо и племенитог мужа Николу канцелара и секретара нашег, нама верног, преко којих шаљемо Вашој Светлости неки мали дарак, као што ће се из овог

писма на некој цедуљици видети, у знак љубави; и за то Вашу Светлост искрено молимо, изволите Ваша Светлост горе реченој господи посланицима потпуну веру дати, из призрења на нас. — Дато у нашем замку Благају, дана 25. Септембра лета господња 1458.

Стефан божијом милошћу Херцег светог Саве, господин Хумске земље и приморских страна, кнез Дрински, и велики војвода свега краљевства Босне и др.

Светлом и преузвишеном кнезу и господину, господину Фрању Сфорцији, божијом милошћу Херцегу Миланскому и др. Павије и Англерије кнезу и господару Кремоне, брату и пријатељу нама искрено љубазному и др.

На листини има ова белешка:

Споменути посланици стигли су у Милан у Четвртак 9. Новембра 1458. а у понедељак 13-тог истог месеца изјавили су оно што им бејаше наложено од њиховог господара и предадоше дарове. У Петак д. 24. Нов. отидоше натраг, враћајући се к своме господару, који их је послао, упутише се преко Павије и Кремоне по реци Паду.

На листини има велики печат са сликом и латинским натписом, али је веома покварен.

Чува се у Милану у државном архиву код светог Феликса под: Turchia-guerra.

XI.

Писмо дужда млетачког флорентијској општини о пропасти Босне од д. 14. Јуна 1463.

Christophorus Mauro, Dei gracia Dux Venetiarum etc. Magnificis et Excelsis dominis Florentinis salutem. Mi-

serabilem regni regisque Bossinensis calamitatem etsi dolenter et moerore affecto animo, litteris tamen M. V. referre delegimus: quippe qui certo scimus res christianorum et fidei V. M. pie atque catholice curae esse. Saevissimus atque acerrimus christiani nominis hostis, Turchorum princeps suae cupiditatis impulsu et in catholicam fidem inexorabili odio, eo insolentiae venit, ut quasi nemo inter principes christianos sit, qui suis conatibus occurrere vel velit vel demum audeat. Undecumque coactis copiis et numeroso instructo exercitu regnum ipsum Bossinae est aggressus et usque quaque populabundus discurrens cuncta vastavit: incolas faede habuit, quandoquidem presertim truculenter caesis, praesertim in servitutem redactis, reliquis exterritis, fugatis et fusis, majora munitioraque regni castella et oppida, alia expugnavit et vi caepit, alia deditione accepit. Populos alioquin et bona omnia regni in direptionem et praedam suo militi dedit. Incendio, ruinis, stragibus, ferro universum pene regnum occupavit. Regem ipsum, quod sine dolore et lacrymis referre non possumus, captivum misere detinet et foedissime tractat. Nec tanta clade contentus, ut qui ad ampliora contendit ac majora viribus spondet suis, ad litora usque Segnae, id est ad hostium pene et fores Italiae infestis armis gloriabundus irrumpere non est veritus. Putat Superbissimus hostis jam sibi aditus patefactos, jam reserata claustra, qua sine magno negotio in reliquorum christianorum praecordia sese possit insinuare. Ardet ante oculos opulentissimum regnum, urget et instat infestissimus hostis et rerum atque opum christianitatis ut inimicus acerri-

mus, itaque contemptor insolentissimus, cui omnia adire cuncta tentare impune licebit, nec inveniet usquam suae cupiditatis et effrenae dominandi libidinis terminos, nisi manu et armis, nisi consilio et animis, ejus cogitatus christiani preveniant, et tantae insolentiae festinato atque potenter obviam eant. Nos, qui haec propius sentimus et quorum ante oculos pene obversantur, pro officio nostro in primis Pontifici Maximo, ceterisque regibus et principibus litteris nostris significare voluimus, ut tandem vicina clades et prope in prospectu imminens discrimen ad salutaria cogat consilia et ad opem ferendam periclitantibus rebus inducat. Non nobis est amplius cunctandum, de salute rerum est propere decertandum. Utinam ita voluissent jam olim christiani, ut suarum rerum saluti ac dignitati prospexissent. Non hostis barbarus nunc tantopere insolescere, non adeo insultare, non praeda et calamitate fidelium grassaretur, non extra fines tam longe et late pestis haec pernitiosissima serperet. Nos pro virili nostra rebus christianis nusquam deerimus, exercebimus vires, exponemus opes, vitae et sanguini, si opus sit, non parcemus, sequemur majorum nostrorum vestigia, et dignitatis atque debiti non immemores nostri pro dei laude et honore atque fidei et reipublicae christianae defensione nihil eorum intentatum relinquemus, quae ulla ratione facere possimus. Datae in nostro Ducali palatio die XIIII Junii MCCCCLXIII.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Христифор Мауро, божијом милошћу дужде од Млетака и др.

Велеможној и узвишеној господи Флорентинцима поздравље. Сажаљења вредну несрећу краљевства и краља босанског ако и са болним осећањем и жалошћу скрушеним срцем закључили смо писмено јавити Вашим велеможностима, јер извесно знамо, да Ваше велеможности о делима хришћанства и вере побожно и католичко старање водите. Најсвирепији најжешћи непријатељ имена хришћанског турски владалац по нагону своје грабљивости и по својој неуморљивој мржњи према вери католичкој, до те је продрзљивости доведен, као да нема никога међу хришћанским владаоцима, који би његовим тежњама супрот стати или хтео или и само смео. Са свију страна скупљеним четама и великом састављеном војском напао је на само краљевство босанско, и на све стране пљачкајући прошавши све је опустошио: са становништвом је грозно поступао, јер је једне немилостиво убијао, неке у ропство одводио, а остале из земље растерао и на бегство приморао; веће и боље утврђене краљевства тврђаве и градове, неке је освојио и силом заузео, неке предајом добио. Народ је, разуме се, и сва добра на грабеж и плен предао својим војницима. Пожаром, разорењем, поразима и оружјем цело је готово краљевство заузео. Краља самог, што без бола и без суза не можемо исказати, заробљеног злочесто држи и најгрђе с њим поступа. Но незадовољан ни с толиким поразом, као тежећи још за пространијима и обећавајући својим силама још већа, до саме обале Сењске, то јест до самих врата Италије није се убојао са својим нечастивим оружјем хвалећи се продрети. Мисли најохолији непријатељ да су му већ уласци отворени, да су затвори већ откључани, како би се без великог труда

могао у саму утробу осталих хришћана увући. Изгоре пред нашим очима најбогатије краљевство, наваљује и прети најопаснији непријатељ, а дела и имања хришћанства исто тако најжешћи противник као и најпродрзљивији презиратељ, који ће моћи свуда допрети и све смети покушати без каштиге, и неће нигде наћи границе своје грабљивости и своје необуздане страсти за господарењем, ако хришћани неће мишицом и оружјем, ако неће разумним договором и одушевљењем његове намере предупредити и толикој продрзљивости хитно и силно на сусрет изићи. Ми који ово из ближе осећамо и пред којих очима готово ово бива, по дужности нашој пре свега хтели смо римском папи и осталим краљевима и кнежевима нашим писмима дати разумети, како би их најзад пораз суседа, и готово у догледу претећа опасност натерала на спасоносне намере и навела на то да даду помоћ онима који су у опасности. Несмемо ми више оклевати, него нам ваља журно борити се за спасење ствари. Камо да су већ давно хтели тако чинити хришћани, и да су се побринули за спасење и за достојање својих ствари. Не би варварски непријатељ сад могао тако бити продрзљив, не би тако нападати, нити пленећи и у погибију доводећи верне беснити могао, нити би се та куга преко граница тако далеко и широко разишла. Ми колико нам снага наша допусти нећемо никад хришћанску ствар оставити, употребићемо силе, изложићемо имање, па ако буде нужно, нећемо ни живот ни крв штедети, следоваћемо трагове наших предака, и незаборављајући за своје достојанство и своју дужност за славу и част божију а за одбрану вере и државе хришћанске, не ћемо ништа од оног непо-

кушано оставити, што би икаквим начином могли учинити. Дато у нашим дуждевским дворовима, дана 14-Јуна 1463 ће године.

Чува се у Флоренцији, у државном архиву, у: Registro di lettere esterne alla Republica 1452—1468. X. 2. 23. III. 15. fol. 114—115.

XII.

Писмо Вука Бранковића деспота србског краљу угарском Матији дато у Јајцу 1480.

Serenissime Princeps et domine, domine noster naturalis graciosissime, post humilimam recommendationem servicia perpetua cum omni fidelitate. Serenitas vestra dignetur scire, quum S. V. decreverat nos ad servicia S. V., tunc recessimus a Yaycha feria tercia et pervenimus Verhbosanye feria quarta tali modo, quod nec regnum, nec Bassa, nec Turci aliquid audiverant de nobis, donec Turci volnerati ad Bassam non pervenerunt, ipse Bassa videns prope civitatem exercitum statim cum aliquibus paucis fugam dedit ad montes et ad alpinas magnas . . . . . . ibique ante civitatem mansimus tres dies, tercia die reccessimus, civitatem comburri omnino fecimus, thezauros tam basse tam in civitate que fuerunt omnino accepimus, civitatem et provinciam totam comburri fecimus, feria sexta in meridie recessimus, ibique bassa cum multis Turcis ad nos venit et ipsum statim debelavimus et in fugam vertimus et ibi descensum habuimus die sabati de descensu reccessimus, ibique bassa congregatis omnibus Turcis Bosne et de Drina et de aliis provinciis, tam cum equestribus, quam cum pedestribus

et cum filio suo misit illa nocte pedestres ad unum locum strictum, cum lignis et lapidibus viam nobis destruxerunt, et unum pontem qui erat in magno luto destruxerunt, et quando nos pervenimus inter illum strictum locum et inter illum destructum pontem, tunc Turci irruerunt ex utraque parte in nos, quod per totum illum diem bellum habuimus et quod multi ex utraque parte ceciderunt, in tantum, quod nec nos, nec equi nostri ulterius bellum sustinere non possendo, descensum habuimus in uno loco, Turci in alio prope nos, tantum, quod uni alios loquendo audivimus; illa nocte pernoctavimus ibique aliqui ex gentibus S. V. fugam dederant, nos — Petrum Dolci misimus, ut gentes ad nos reverteret, ibique aquosa illa nocte Turci ad nos irruerunt, quod Petrum Dolci a nobis seperaverunt, et quod ad nos reverti non potuit; die dominico de destruscu (?), quando recessimus, statim filius Basse cum multis Turcis venit ad nos, ibique ipsum debellavimus et multos ex Turcis occidimns et captivavimus, videndo Bassam ante se congregatum bellum expectando omnibus Turcis, quos captos habebamus, capita amputare fecimus, ibique prope Dravnik cum bassa bellum incepimus et alios multos Turcos et Bassam in fugam vertimus iu tantum, quod campum lucrati sumus, de gentibus S. V. in ultimo bello nullus defecerit, sed Turci multi defecerunt, et quoscumque captivos habuimus, omnes decollavimus, prius quam cum bassa bellum incipimus. Scripta in Yaycha feria tertia ante meridiem anno domini etc. millesimo quadringentesimo LXXX.

Wlk Regni Rasie despotus, Ladislaus de Tergerwara regni Croacie et Sclavonie banus, Petrus Dolci, Banus Yayzae.

A tergo: Serenissimo Principi et Domino, domino Mathie Dei grathia Hungarie, Bohemie etc. domino nostro naturali graciosissimo.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Пресветли кнеже и господине, господару наш природни и најмилостивији; после најпонизније препоруке, подносимо наше вечите службе са сваком верношћу. Нека изволи знати Ваша Светлост, кад је Ваша Светлост решила била употребити нас на службу Ваше Светлости, тада ми одступисмо од Јајца трећи дан и дођосмо у Врхбосну четврти дан тако, да нити је краљевство, нити паша, нити су Турци за нас што чули, док нестигоше рањени Турци к паши; а сам паша видећи близу вароши војску, одмах је са нешто мало људи побегао у брда и у велике планине . . . . . а ми остадосмо тамо пред вароши кроз три дана, трећи дан одступисмо, а варош сву дадосмо спалити, а благо пашино и што је у вароши било све узесмо, варош сву и околину попалити дадосмо; шести дан у подне отидосмо, и тада је паша са многим Турцима к нама дошао, а ми одмах на њега ударисмо и у бегство га окренусмо, па тамо се утаборисмо, у Суботу смо се из табора кренули, и ту је паша скупивши све Турке из Босне и од Дрине и из других предела, како са коњаницима тако и са пешацима и са својим сином, послао ону ноћ пешаке у једно тесно место, те су дрвима и камењем нама пут покварили, и један мост који бејаше на великом блату покварише, и кад ми дођосмо међу оно тесно место и међу онај разорени мост,

тада Турци ударише са обадве стране на нас, тако да смо цео тај дан бој имали, и да су од обадве стране многи изгинули, у толико, да нити ми нити коњи наши даљи бој издржати не могосмо, ми се утаборисмо у једном месту, а Турци у другом тако близу нас, да смо једни другима говор чули; ту ноћ преноћисмо, и ту неки од војске Ваше Светлости побегоше, а ми посласмо Петра Долчи, да врати к нама ту војску, и ту те ноћи Турци на нас ударише, те Петра Долчи од нас раздвојише, тако да не могаше вратити се к нама. А у Недељу кад из табора изиђосмо одмах је син пашин са многим Турцима к нама дошао, и ми тамо с њиме тукосмо се и многе Турке побисмо и заробисмо; па како видисмо пашу пред собом са скупљеном војском где очекује битку, ми свима Турцима које имадосмо заробљене главе одсећи заповедисмо, и ту близу Травника са пашом битку започесмо те многе Турке са пашом у бегство окренусмо, тако да смо ми мегдан задобили; а од војске Ваше Светлости у последњем боју ни један није изневерио; али Турци су многи отпали, а које смо год ми заробили све смо посекли, пре него што смо са пашом бој одпочели. Писано у Јајцу, трећи дан пре подне, лета господња 1480 године.

Влк, деспот краљевства рашког. Ладислав од Тергервара[1]) краљевства хрватског и славонског бан. Петар Долци бан од Јајца.

На леђи: Пресветлому кнезу и Господару, Господину Матији, божијом милошћу Угарском и Чешком и

---

[1]) Погрешно у место Хедервара.

т. д. (краљу), и господину нашем природном најмилостивијем.

Оригинал чува се у књижници светог Марка у Млетцима у: Epistolae et acta de rebus extra Italiam. Class. X. codex № 178. Littera № 4.

ПРИЛОЗИ К ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ[1])

од

Стојана Новаковића.

VII.

Трећа редакција Доментијанова „живота св. Саве."

Труди нашега неуморног Ђ. Даничића око језика и књижевности српске, који се чинише око дјёла̑ старе наше књижевности — показаше нам Доментијаново дјело о „животу св. Саве" у два облика, у двије редакције. Прву наштампа Ђ. Даничић год. 1860, а другу 1865. У предговору к овом другом издању стоји, да је оно прво по Доментијану написао хиландарац Теодосије у првој половини XIV вијека, а ово што је у том другом издању штампано, да је право Доментијаново дјело.

Високо поштовање које се и данас чини св. Сави, одавало се овоме честитом раднику просвјете наше по свему словенском свијету православне цркве кроз сав средњи вијек. То се види по пријеписима живота његова, без којих ћете тешко наћи на какву збирку старијех рукописа, ако је само повећа; то се види по томе, што се дјело његова ученика Доментијана не само преписивало него и прерађивало. Тако се до сад знало само за једно прерађено дјело, за оно што га је издао Ђ. Дани-

---

[1]) Види Гласник XXXI.

чиђ год. 1860. Сад нам је познато и друго, и о томе је управо и писан овај извјештај.

У рукопису новоруског университета у Одеси бр. 34, који је прошле године овамо послан зарад штампања живота деспота Стевана Високог (издање дра Ј. Шафарика у Гласнику XXVIII) налази се одмах на првом мјесту и живот св. Саве, као што је већ напоменуо г. Шафарик пред поменутим чланком у Гласнику XXVIII стр. 363. Доста је тачна и карактеристика, коју је г. Шафарик на поменутом мјесту дао овој редакцији живота св. Саве.

Задатак је овог саставка, да са свим тачно обиљежимо разлике међу Теодосијевим дјелом из XIV вијека, рађеним по Доментијану, и овим одеским рукописом. Тога ради смо упоредили с краја на крај одески рукопис с Теодосијевим дјелом, и вјерно, до најмањих ситница обиљежили све разлике међу једним и другим. Те разлике смо овдје назначили по странама и врстама тако, да пријатељи старе књижевности православних Словена могу у Даничићеву издању с малим трудом побиљежити све разлике одескога рукописа, и тако вазда имати у једној књизи оба рукописа са једнакостима и разликама њиховим. Разматрање и једних и других даје за литерарног историка поучан поглед у начин рада старинских монашких књижевника словенских, које нас је и намјерило да се овога труда латимо и да га објавимо.

Што се тиче описа самога одеског рукописа, упућујемо на приступ дра Ј. Шафарика к животу деспота Стефана. Текст живота Стефанова може служити за мјерило изговору и правопису цијелога рукописа, у коме

се не даду сакрити слиједи преписивања са српског. Је ли пак ова одеска редакција израђена руским преписивачем, или је њу такву каква је донио монах Исаија у Русију (Гласник XXVIII, 364) питање је у које се, овако без икаквих података као што смо, не можемо упуштати. Касније може бити, ако се и кад се од оваке редакције нађе српски пријепис, моћи ће се и о томе што више говорити.

Стр. 1. и 2. изостављена је цијела.

Стр. 3. вр. 21. мјесто: врѣменем, стоји: годомъ. — Вр. 23 од „ꙗкоже" до тачке у врсти 26 изостављено, па мјесто тога стоји: и сего ради. — Вр. 26 и 27 мјесто: обѣма соуште ѡ сихь, стоји: мнѡгѣ бѣ доуша ихь.

Стр. 4 вр. 4 изостављена ријеч „тебѣ".— Вр. 8 изостављене ријечи „на нѥгоже роуцѣ вьзложьша почиевѣ." — Вр. 9 послије прве ријечи има још: ѡбѣщанныꙗ. — Вр. 14 од „послоуша" до тачке у врсти 22 изостављено. Вр. 24 од тачке до тачке у врсти 26 изостављено. — Вр. 27 послије првога „и" има још „второе." — Вр. 30 изостављене ријечи „оустрабльшоу же се отрочети" а пред „вьдаше" има „и."

Стр. 5. вр. 1 од запете па до тачке у врсти 9. изостављено. — Врста 10 од „ѡтьдѣлише" до запете у вр. 7 стр. 6 изостављено.

Стр. 6. Од тачке у врсти 13. до запете у врсти 25 изостављено.

Стр. 7. вр. 7 мјесто чрьньць: инокъ. — Вр. 12 реченица међу тачком и запетом изостављена. — Вр. 17 и 18 реченица међу тачкама изостављена.

Стр. 8. вр. 1 и 2. изостављене ријечи „ꙗко моштно моу соуштоу." — Вр. 2 од „вь" до „не" у врсти 3.

изостављено. — Вр. 4 од тачке па до тачке у врсти 21 изостављено. — Вр. 23 стоји „тако“ послије „раждегшомоу.“ — Вр. 24. од запете па до запете у врсти 25 изостављено.

Стр. 9 вр. 3 од запете до тачке у врсти 9 изостављено. — Вр. 10 и 11 „проводь“стоји послије „господи“ а не послије „горы.“ — Вр. 17 мјесто „доушоу мою“ стоји „доушоу ми.“ — Вр. 23 „боудоу“ нема. — Вр. 24 од запете до „оубо“ вр. 26 изостављено па мјесто тога само ријеч „тамо.“

Стр. 10. вр. 1 од почетка до тачке изостављено. — Вр. 14 од тачке до знака питања врста 15 изостављено. — Вр. 17 од друге запете до „ловитвоу“ вр. 19 изостављено. — Вр. 25 мј. „Роусинь ѡнь“, пише: „ѡнь Роусинь.“ — Вр. 28 пред „абиѥ“ има „нъ“, а послије „абиѥ“ се изоставља до „призвавъ“ стр. 11 вр. 12.

Стр. 11 вр. 27 послије „възвратити“ има још „его.“

Стр. 12 вр. 8 мјесто писаніе: бѹкви. — Вр. 17 и 18 мј. ѡтьцоу своемоу, стоји: своемоу ѡтьцоу. — Вр. 18 од запете, па до тачке вр. 20. изостављено. — Вр. 22. ријечи „до светые горы“ изостављене. — Вр. 23 мј. писаніе написано: и лис(тъ). — Вр. 26. од двије тачке до „таковыи“ вр. 28 изостављено. — Вр. 27 изостављено „вышьль ѥсть вь роушьскыи монастырь“ па су те ријечи стављене мјесто „вамь“ вр. 29 која је ријеч изостављена. — Вр. 29 изостављена ријеч „сіа.“

Стр. 13 врста 5 од почетка до запете у врсти 7 изостављено. — Вр. 10 изостављено „приемлюште.“ — Вр. 11 од запете до запете у врсти 13 изостављено. Вр. 16 од тачке до краја врсте 17. изостављено. — Вр.

19. од почетка до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 26 од почетка до другога „и“ изостављено. — Вр. 29 с почетка до тачке вр. 2 на стр. 14 изостављено.

Стр. 14 вр. 5 господина: господа. — Вр. 7 мјесто првога „и“: его.

Стр. 14 вр. 7 од „азь“ до „оставиши“ вр. 9 изостављено. — Вр. 12 изостављено „бѡ“. — Вр. 14 од тачке до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 24 „и“ до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 27. и 28. ријечи „сьпротивно помышлѩюши, и“ изостављене. — Вр. 30 полза: л'зѣ.

Стр. 15. вр. 3. од „непрѣборимоую“ до „разоумѣвь“ вр. 4 изостављено. — Вр. 5 изымаеи: избавити· — Вр. 6. од запете до запете вр. 7. изостављено. — Вр. 10 до знака питања вр. 16 изостављено. —

Стр. 16 вр. 16 од „окропивь“ до прве запете вр. 18 изостављено. — Вр. 18 пред „ѩко“ има још: благодаривъ Бога. — Вр. 18 моего: его. — Вр. 18 сьврьши ми: испльни. — Вр. 19. до тачке вр. 20. изостављено — Вр. 22. господина: господа. — Вр. 23. его: и — Вр. 23. од тачке до тачке стр. 18 вр. 4 изостављено.

Стр. 18 вр. 4 ѡсвитаюштоу: ѡсвѣтшѹ. — Вр. 11 од. запете до „глаголѥ“ вр. 12 изостављено. Мјесто „глаголѥ“ стоји „и глагола имь.“ — Вр. 13. изволи се: изволъшѹ. — Вр. 13 од друге запете па до тачке у вр· 21 изостављено. — Вр. 22 ськроушати се: крѹчинити сѧ. — Вр. 23 иже: сватаго.

Стр. 19. вр. 9 господина: господа. — Вр. 12 с почетка до тачке у вр. 17 изостављено. — Вр. 19 писании: бѹквами. — Вр. 21. од двије тачке до запете у вр. 22 стр. 20. изостављено.

Стр. 20. вр. 27. од запете до запете вр. 2 стр. 21. изостављено.

Стр. 21. вр. 5 од тачке до тачке вр. 8. изостављено. — Вр. 11. до тачке вр. 26 изостављено.

Стр. 22. вр. 8. вьгодіе: угодіе. — Вр. 25 од запете до тачке вр. 26. изостављено. — Вр. 26. идеже: и тамо. — Вр. 26. од „и" до запете вр. 29 изостављено. — Вр. 31 „обноштно стоѩніе и" изостављено. —

Стр. 23 вр. 1 „ѿть гльбости срьдьца" изостављено. — Вр. 2 „радостными и" изостављено. — Вр. 3 од запете до запете вр. 7 изостављено. — Вр. 7 ихже: и. — Вр. 7 житіе: прѣбываніе — Вр. 9 од друго „и" до запете вр. 10 изостављено. — Вр. 11 од запете до запете вр. 12 изостављено. — Вр. 12 послије „ибѡ" има још „и" — Вр. 13 нѣсть полза: нел'зѣ. — Вр. 15 од друге запете до запете вр. 18 изостављено. — Вр. 18. нь: и. —

Вр. 19. послије „ихь" има још „бѣ." — Вр. 20 од тачке до запете стр. 24 вр. 15. изостављено.

Стр. 24 вр. 21. реченица међу запетама изостављена. — Вр. 26 од тачке до запете стр. 25 вр. 4 изостављено.

Стр. 25 вр. 4 пред „приходить" стоји „И по малѣ." — Вр. 5 од друге запете до запете вр. 6 изостављено. — Вр. 6. „и" изостављено. — Вр. 9 од „почюдившоу" до „рекшоу" вр. 10. изостављено. — Вр. 14 од запете до запете вр. 16 изостављено. — Вр. 23 од запете до запете вр. 28 изостављено.

Стр. 26 вр. 1 од запете до запете вр. 14. изостављено. — Вр. 16 од „благо" до „вь" изостављено. — Вр. 19. од тачке до тачке врста 20 изостављено. — Вр.

23 од запете до запете вр. 24 изостављено. — Вр. 28 од запете до запете вр. 29 изостављено.

Стр. 27 вр. 2. писаніе: листъ. — Вр. 5. од запете до „звахоу“ вр. 9 изостављено. — Вр. 13 реченица међу запетама изостављена. — Вр. 14 крѣпькь: крѣмѣ.[1]) — Вр. 15 од запете до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 22 од двије тачке до друге запете вр. 24 изостављено. — Вр. 29 вь благыхь оскоудьнь: трећа ријеч на првом мјесту. — Вр. 30 изостављено „и.“

Стр. 28 вр. 3 послије „молити“ има „се.“ — Вр. 5 од тачке до запете вр. 6 изостављено. — Вр. 10 писаніе: листъ. — Вр. 20 од запете па до „кѥліе“ вр. 16 стр. 33 изостављено.

Стр. 33 вр. 17 од запете до „глагола“ вр. 25 изостављено. — Вр. 28 од тачке до тачке врста 30 изостављено.

Стр. 34. вр. 25 маловрѣменна: малолѣпна. — Вр. 30 од запете до тачке вр. 6. стр. 35 изостављено.

Стр. 35 вр. 10 пред „ради“ има „ти.“ — Вр. 10 од запете до тачке вр. 16 изостављено. — Вр. 16 прѣзоривь: — прѣзривъ. — Вр. 23 писаніемь: бѹквамъ. — Вр. 25. цѣлова: цѣлѹетъ. — Вр. 28 вьзможе: возмогъ — Вр. 29 од запете до запете вр. 31 изостављено. — Вр. 31 изостављено „и.“

Стр. 36. вр. 7 благонарочит же: и въ благонарочиты. — Вр. 7 од „сьбранію“ па до „вьсѣмь“ вр. 16 изостављено. — Вр. 16 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 19 од тачке до тачке вр. 20 изостав-

[1]) Не могох се домислити шта може та ријеч значити.

љено. — Вр. 27 од тачке до тачке вр. 3 стр. 37 изостављено.

Стр. 37 вр. 4 од „когожде“ до „егоже“ вр. 8 изостављено. — Вр. 11 од друге запете до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 17 „оубѡ ѩко“ изостављено. — Вр. 24 цијела изостављена. — Вр. 29 од запете до „и“ вр. 31 изостављено. — Вр. 31. од „благорѡднымь“ до „кь“ вр. 19 стр. 38 изостављено.

Стр. 38. вр. 21 од „Стефана“ до „приемь“ вр. 23 изостављено. — Вр. 26. изостављено „и прьвопрѣстолныхь.“

Стр. 39 вр. 5 од запете до запете вр. 14 изостављено. — Вр. 17 од запете до тачке врста 19 изостављено. —

Стр. 40. од „тоу“ вр. 5 до „абиѥ“ вр. 9 изостављено. — Вр. 17 „зовомы“ изостављено.

Стр. 40 вр. 26 од „аште“ до „ѩко“ вр. 27 изостављено. — Вр. 27 се: себе. — Вр. 29 од запете до тачке вр. 30 изостављено.

Стр. 41. вр. 1 од запете до прве запете вр. 3 изостављено. — Вр. 5. од тачке до тачке вр. 13 изостављено. — Вр. 15 од запете до тачке вр. 22 изостављено. Вр. 22 „вьси“ изостављено. — Вр. 23, 24, 25 изостављене. — Вр. 26 бысть: бываеть. — Вр. 30 моужіе: моужи. — Вр. 31 од запете до запете вр. 2 стр. 42 изостављено.

Стр. 42. вр. 7 до тачке вр. 15 изостављено. — Вр. 20 до тачке вр. 29 изостављено. — Вр. 29 послије „же“ има још „вь послѣдіе“, а остало је до краја врсте

изостављено. — Вр. 31 „и вьсенепорочные“ и „вышьдьша“ изостављено.

Стр. 43. вр. 1 од запете до запете вр. 2 изостављено. — Вр. 3 од запете до првога „и“ вр. 11 изостављено. — Вр. 11 пред другим „и“ има „же.“ — Вр. 16 од запете до тачке вр. 17. изостављено. — Вр. 17 пред „кь“ има „же.“ — Вр. 18 „срьдьцемь“ изостављено. — Вр. 19 „же“ и „вьзьшьдь и“ изостављено. — Вр. 19 поклони се: поклониша сѧ. И обшедъ вса — Вр. 20 изостављено до запете на стр. 44. вр. 4.

Стр. 44 вр. 4 Ватопедь монастырь: монастырь Ватопедь. — Вр. 6 „соупроугь“ изостављено. — Вр. 14 од тачке до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 30 реченица међу запетама изостављена.

Стр. 45 вр. 1 „и главою позыбае“ изостављено. — Вр. 5. „еже по доуши троудь“ и „аште ѥсть“ изостављено. — Вр. 17 „чедо“ изостављено. — Вр. 18 од запете до краја вр. 24 изостављено. — Вр. 26 од тачке до запете вр. 3. стр. 46 изостављено.

Стр. 46 вр. 3 послије бѡ још: злато. — Вр. 4 од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 14 присвоенія ради: сватове бѣахѹ. — Вр. 17 прошеніе: вса прошеніа. — Вр. 17 од тачке до „ѡ“ вр. 18 изостављено. — Вр. 18 ѡ: и ѡ нѹжныхъ. — Вр. 18 од „приносе“ до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 21 игоуменоу: игоуменъ. — Вр. 21 од „же“ до „сь“ вр. 23 изостављено. — Врста 23 послије „братіами“ још: ѹмоливъ смиреваго. — Врста 25 „сватомь“ изостављено па од „сь“ до „яко“ врста 20 изостављено. — Вр. 27 послије „бысть“ има још: сь великою честію.

Стр. 47. вр. 2 од „мнѡгы" до „вса" вр. 3 изостављено. — Врста 5 од „и" до тачке врста 6 изостављено. — Врста 10 од запете до запете врста 11 изостављено. — Врста 13 од „видѣвь" до запете вр. 11 изостављено, а послије „же" вр. 13 додано је „благоволенъ." — Врста 24 нь: него. — Врста 31 бѣше: бѣаше.

Стр. 48 вр. 1 сыновнѥе: сына. — Вр. 6 „и" изостављено. — Вр. 6 послије „емоу" има још и листъ царѧ. — Врста 12 послије тачке долази у рукопису одеске университетске библиотеке ово: завѣтъ положше ѩко Ватопедъ и Хиландарь любѡвію единъ быти монастырь. Въписаютъ же къ самодржцꙋ Стефанꙋ повѣдающе емꙋ ѩко хощемъ монастырь съставити въ причѧстіе тебѣ сыномъ сыновь твоихъ. Благочьстивыи же и христолюбивыи ѡнъ и ѕѣло ѡ семъ възрадова сѧ мнѡго мнѡжьство злата пославь имь и всѧ ѩже на потребꙋ благодареніѧ же има въздаа ѡ всѣхъ благыхъ еже ѡ дꙋши его сънискающаа. — Врста 12 од тачке до краја врсте 13 стр 50 изостављено.

Стр. 50 вр. 15 послије онога што смо мало прије навели као испис за допуну стр. 48 долази пред почетак ове врсте само „Молитвꙋ же въземъ богомꙋдрыи . . . Врста 17 од „сьвршити" па до „сьвршивь" вр. 24 изостављено.

Стр. 51. вр. 2 од „по" до друге запете вр. 3. изостављено. — Врста 6 од друге запете до тачке вр. 11 изостављено. — Врста 12 мнѡгомь: мнѡгы. — Вр. 12 од тачке до тачке врста 27 стр. 54 изостављено.

Стр. 54 вр. 28 изостављено „нашь.“ — Врста 29 изостављено „глаголемомь.“

Стр. 55 вр. 19 од почетка до тачке вр. 29 изостављено.

Стр. 56 вр. 1 од запете до тачке вр. 18 изостављено. — Врста 20 од „молитвоу“ до „сь“ врста 21 изостављено. — Врста 22 од „еже“ до „ѡ“ врста 24 изостављено. — Врста 27 послије „моихь“ стоји „самъ.“ — Врста 28 иже вь мѣстѣ глаголемѣмь Стоуденица вь монастыри прѣсветые богородице: въ монастыр прѣсватыа богородица иже въ мѣстѣ глаголемомъ Стѹденица.

Стр. 57 вр. 2 чеда: чадъ своихъ. — Врста 3 лобизае и: цѣлѹа. — Врста 7 „ихь“ изостављено. — Врста 7 од запете до запете врста 12 изостављено, а послије запете стављено „и.“ — Вр. 20 пред „излитіемь“ стоји „оубо.“ — Вр. 21 од „за“ до прве запете вр. 12 стр. 58 изостављено.

Стр. 58 вр. 14. од почетка до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 22 од запете до запете вр. 25 изостављено. — Вр. 26 „сь чьстными же кандилы“ изостављено. — Врста 29 „и доволными сльзами почьтше“ изостављено. — Вр. 30 прѣсветые: сватыа. — Вр. 32 од запете до краја вр. 2 стр. 59 изостављено.

Стр. 59 вр. 3 разлоученіе: ѡсирѣніе. Вр. 5. дроуга: соупроуга. Вр. 14 од тачке до краја вр. 30 стр. 60 изостављено.

Стр. 61. вр. 1. од запете до запете вр. 10 изостављено. — Вр. 16 од друге запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 19 од „ѡть“ до запете вр. 19

изостављено. — Вр. 21 од запете до запете вр. 29 изостављено. — Вр. 31. од запете до запете вр. 13 стр. 62 изостављено.

Стр. 62 вр. 20 од „сего“ до „и“ вр. 21 изостављено. — Вр. 21 од двије тачке до прве запете вр. 22 изостављено. — Вр. 22 „паче же“ изостављено. Вр. 27 „вѣчнаа благаа и“ изостављено. — Вр. 28 од запете до „вьспріетіа“ изостављено. — Вр. 29 вьспріетіа: въсприахъ. — Вр. 29 од друге запете до тачке вр. 1 стр. 63 изостављено.

Стр. 63 вр. 14 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 17 од „иже“ до „вь“ стр. 18 изостављено. — Вр. 19 од запете до тачке вр. 26 изостављено. — Вр. 29 од тачке до прве запете вр. 4 изостављено. — Вр. 5 послије „благодаре“ има још „Бога,“ па онда је остало до тачке врста 7 изостављено. — Врста 11 изостављено „ми.“ — Врста 13. послије „видѣніемь“ има још „и,“ а послије се остало до тачке врста 19 изоставља. — Вр. 22од тачке до тачке у врсти 15 страна 68 изо-стављено.

Стр. 68. вр. 16 реченица међу врстама изостављена. — Врста 21 од тачке до врсте 31 друга запета стр. 70 изостављено.

Стр. 71 вр. 7 од запете до прве запете вр. 10 изостављено. — Врста 12 „вѣрнии“ изостављено. — Врста 15 од запете до запете врста 25 изостављено. — Врста 29 „ѡбагряюща и“ изостављено. — Врста 30 од запете до тачке вр. 31 изостављено.

Стр. 72 вр. 2 од запете до „оудивлени“ вр. 3 изостављено. — Врста 3 „вь коупѣ“ изостављено. —

Врста 6 од „поменоувь“ до „звати“ вр. 8 изостављено. — Врста 9. его: свѧтаго Савꙋ. — Врста 10 од „ихже“ до запете изостављено. – Вр. 13 од запете до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 31. од тачке до тачке вр. 13 стр. 73 изостављено.

Стр. 73. вр. 14 „таже“ изостављено, па онда од запете (иста врста) до краја вр. 24. стр. 80 изостављено а мјесто свега тога само ово: и благословѧеть свѧтаго проть житіе прѣподобнаго писаніемь памѧтно ѡставити и съ свѧтыми праздновати. Свѧтыи же тръжество велико сътвори всѣмъ пришедшимъ любезно ꙋчрѣдивь ѧ и многыѧ слезы съ ѡного мѵромь растворѧеть и стъклѧницꙋ иже ѡтъ свѧтыхъ его мѡщеи чьстнаго мира налиавъ посла самодръжцꙋ Стефанꙋ благословеніе еже ѡтъ оч҃а даровати благодати и миръ · давь игꙋменꙋ и братіи къ мльчаніѧ келіи въ Карее въходитъ.“

Стр. 80 вр. 25 „и блаженномоу“ изостављено. — Вр. 26 „иже тогда“ изостављено. — Вр. 30 послије прве запете додато: преклони сѧ къ мнѣ рабꙋ и братꙋ твоемꙋ.

Стр. 81 вр. 5 од тачке до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 15 од запете до запете вр. 27 изостављено.

Стр. 82 вр. 2 од запете до тачке вр. 10 изостављено. — Вр. 14 „добрыи“ изостављено. — Вр. 15 од запете до тачке вр. 29 изостављено.

Стр. 83. вр. 8 лици: тѣмены. — Вр. 11 таковыми жде: сицежде. — Вр. 12 од „и“ до „кь“ вр. 8 стр. 84 изостављено.

Стр. 84 од запете вр. 11 до „чьстные“ вр. 12. изостављено. — Вр. 13. од „злата“ до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 27. прѣподобнаго ѡтьца: его. — Вр.

27 и 28 „великыи жупань и" изостављено. — Вр. 29. од запете до запете вр. 3 стр. 85 изостављено. —

Стр. 85 вр. 5 од запете до тачке вр. 10 стр. 87 изостављено. —

Стр. 87 вр. 12. од тачке до запете вр. 15 изостављено, па послије запете додато „и." — Вр. 15 оузрѣ: оузрѣша. — Вр. 19 оудивлєнь бывь : оудивлєни бывьша. — Вр. 19 од запете до двије тачке вр. 20 изостављено, на мјесто тога само: въпіахѹ. — Вр. 21 од почеткадо тачке вр. 1 стр. 88 изостављено.

Стр. 88 вр. 6 од запете до запете вр. 9 изостављено. — Вр. 11. од запете до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 22 од запете до друге запете вр. 25 изостављено. — Вр. 26 од „прѣподобнаго" до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 27 „тако" изостављено. — Вр. 29 од запете до „таже" вр. 31 изостављено, а послије те ријечи додато још „и."

Стр. 89 вр. 2. од „не" до запете вр. 8 изостављено. — Вр. 9 „многы" изостављено. — Вр. 12 светаго: чьстнаго. — Вр. 13. од тачке до запете вр. 29 стр. 94 изостављено, а послије тога додато ово: И по семъ свѧтыи Сава оумоленіемъ брата Стефана самодръжца пріемъ монастиръ тъи. — У истој 29. вр. изостављена је ријеч „его."

Стр. 95 вр. 1 од запете до запете вр. 8 стр. 98 изостављено.

Стр. 98 вр. 10 од „своими" до тачке вр. 12 стр. 100 изостављено, па послије додано ово: свѧтыи иже съ оученикомъ въ црьковь вносить и прѣдъ Христомъ иконою поставлѧють и абіе припадаеть къ Богоу".

Стр. 100. вр. 21 од запете до запете вр. 28 изостављено. — У истој врсти послије „и“ додато „много поѹчивъ“ па онда од „вь“ до краја врсте изостављено.

Стр. 101. вр. 2. егда: иногда. — Вр. 3 од почетка до „вьношаше“ вр. 4 изостављено. — Вр. 10 од запете до тачке вр. 16 на стр. 102 изостављено. — Вр. 18 од тачке до запете вр. 29 стр. 102 изостављено.

Стр. 102 вр. 29 изостављено „и.“

Стр. 103. вр. 2. од треће запете до запете у вр. 3 изостављено. — Вр. 5 послије тачке додато „ѹ града Солѹна,“ па онда одатле изостављено до тачке у вр. 8. стр. 104.

Стр. 104 вр. 8 изостављено „выше реченыи.“ — — Вр. 17 прибѣгаеть: прибѣгъ же. — Вр. 17 и 18 изостављено: „великомоу жоупаноу и.“ — Вр. 31 од запете до запете вр. 1 стр. 105 изостављено.

Стр. 105 вр. 4 нѥмоу: томѹ. — Вр. 7. од тачке до запете вр. 16 изостављено. — Вр. 21 од „и“ до „дроугыих“ вр. 22 изостављено. — Вр. 23 од тачке до тачке вр. 26 изостављено па додато „и.“ — Вр. 26 од запете до двије тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 30 од тачке до запете вр. 12 стр. 107 изостављено. —

Стр. 107. вр. 21 до „много“ вр. 22 изостављено.

Стр. 108 вр. 5 послије „ваше“ има још ово: „и Бога призываеть и пречистѹю его матерь на помощи и прѣподобнаго ѿца Сѵмеона глаголѧ.“ Послије почињући од „вьсѣхь“ па до тачке на страни 18. све изостављено. — Врста 22 од запете до запете у вр. 24 изостављено.

Стр. 109 вр. 4 од запете до запете у вр. 7 изостављено. — Врста 15 од „ꙗко“ до „прѣвьзносе“ у вр. 16

изостављено. — Врста 17 ријечи „яко кедри ливанстіи“ изостављено. — Вр. 21 послије тачке има „станωмъ же ставше,“ а послије су у истој врсти ријечи „и съставшима се има“ изостављене. — Вр. 27 од запете до тачке вр. 30 изостављено. — Вр. 31 од запете до „възетѣ“ вр. 2 стр. 110 изостављено.

Стр. 110. вр. 10 од тачке до тачке вр. 17 изостављено. — Вр. 18 од запете до „еже“ вр. 19 изостављено, а послије „еже“ додато „не.“ — Вр. 20 од запете до тачке вр. 21 изостављено.

Стр. 111 вр. 3 од „ра“-, па до запете вр. 4 изостављено. — Врста 4 од пошљедње запете до тачке вр. 17 изостављено. — Вр. 17 послије „сльзами“ додато „къ Богу изъ глубины душа мола сѧ и помощи проса“, па онда од „помошть“ до „при“ вр. 18 изостављено. — Вр. 20 од запете до „глаголють“ вр. 21 изостављено. — Вр. 23 од запете до запете вр. 26 изостављено.

Стр. 112 вр. 3 изостављена ријеч „страшнаго.“ Вр. 5 мјесто нѣкои: етерь. — Вр. 10 од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 од „невидимоую“ до запете иста врста изостављено. — Вр. 16 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 24 од запете до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 27 од „ωть“ до краја врсте 30 изостављено. —

Стр. 113 вр. 2 од тачке до краја вр. 25 стр. 114 изостављено. —

Стр. 114 вр. 26 изостављена ријеч „начелствоующоу.“ Вр. 29 ријечи „сътвори богь“ стављене у вр. 20 послије ријечи „прогнаніа,“ а у истој вр. 30 изостављене ријечи „многаа же и молитвою.“

Стр. 115 вр. 1 мјесто моштно: л'зѣ, а од тачке до тачке у вр. 1 стр. 116 изостављено.

Стр. 116 вр. 3 од почетка до запете у врсти 15 изостављено, а по том додано „и“ — Вр. 16 од запете до запете вр. 20 изостављено. — Вр. 22 од запете до запете у вр. 23 изостављено. — Вр. 24 од тачке до запете на стр. 117 вр. 7 изостављено.

Стр. 117 вр. 8 од тачке до „вь“ вр. 13 изостављено. — Вр. 17 м. молитвами сьвоина: молитвеника. — Вр. 18 од тачке до запете вр. 29 изостављено. — Вр. 31 од почетка до запете на стр. 118 вр. 1 изостављено.

Стр. 118 вр. 1 изостављене ријечи „обычно о бозѣ бѣше.“ — Вр. 2 ријечи „искыпѣвати, еже“ изостављено, а ријечи „исходити прѣста“ стоје „прѣста исходити.“ — Вр. 4 од „и“ до тачке у вр. 12. изостављено. — Вр. 13 послије ријечи „Стефаноу“ стоји додато „ѡ семъ“ па онда је од „и“ до тачке у вр. 25 изостављено. — Вр. 27 од запете до тачке на стр. 120 вр. 3 изостављено.

Стр. 120 вр. 3. послије тачке долази ово: Богомѹдры же Сава,“ а мјесто „записает же“ стоји „написает.“ — Вр. 4 м. живоу: живомоу. — Вр. 26 од запете до тачке на стр. 121 вр. 1 изостављено.

Стр. 121 вр. 3 м. „и еже кь нѥмоу писаніе:“ стоји „бѹкві“. — Вр. 6 од запете до тачке вр. 16 изостављено. — Вр. 17 од „не“ до „чьстнаго“ вр. 18 изостављено. — Вр. 20 од почетка до тачке на стр. 122 вр. 12 изостављено. — Стр. 122 вр. 15 од запете до „авва“ изостављено. — Вр. 23 од „сльзамь“ до „благорѡднымь“ изостављено. — Вр. 25 од „вьсѣмь“

до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 31 од „сь“ до „прѣвеликыи“ на стр. 123 вр. 1. изостављено.

Стр. 123 вр. 3 м. прѣизливаѥ: изливаѥ. — Вр. 4 од запете до запете вр. 6 изостављено. — Вр. 15 м. показоуемы: оумащаеми. — Вр. 15 од запете до „авва“ на стр. 125 вр. 10 изостављено.

Стр. 125 вр. 10 пред „авва“ стоји „По сих же.“ — Вр. 13 од „не“ до прве запете изостављено. — Вр. 13 од друге запете до тачке у вр. 17 изостављено. — Вр. 25 од прве до друге запете изостављено. — Вр. 27 од запете до тачке на крају исте стране изостављено. —

Стр. 126 вр. 2 од запете до „Константина“ вр. 4 изостављено. — Вр. 5 од тачке до запете вр. 9 изостављено. — Вр. 13 од запете до запете врста 14 изостављено. — Вр. 17 од запете до запете вр. 22 изостављено. — Вр. 29 ријеч „паче“ изостављена, а послије „молимь“ додато „та,“ па од „благооутробіе“ до краја вр. 30 изостављено.

Стр. 127 од двије тачке вр. 4 до „твое“ вр. 5 изостављено, па мјесто тога метнуто: Благоволень есмь. — Вр. 5 од ријечи „хошту“ до тачке вр. 8 изостављено. Вр. 22 од тачке до знака питања у вр. 27 стр. 128 изостављено.

Стр. 128 вр. 27 послије знака питања долази: И тако, а мј. же: сватыи.

Стр. 129 вр. 7 од запете до тачке вр. 10 изостављено. — Вр. 17 од почетка до запете вр. 24 изостављено. — Вр. 26 од запете до тачке на крају вр. 29 изостављено.

Стр. 130 од запете вр. 1 до „бога“ вр. 16 изостављено. — Вр. 16 послије „семь“ стоји „въ помощь.“ — Вр. 19 м. твоего царствіа: твоеѧ тихости.

Стр. 131 вр. 2 од запете до запете вр. 3 изостављено. — Вр. 12 „митрополити же“ изостављено — Вр. 15 од запете до „патріархь“ вр. 16 изостављено, а послије те ријечи ријеч „и“ и у вр. 17 ријеч „выпрашающта“ изостављена. — Вр. 21 од „архіепископь“ до „ѿ“ вр. 22 изостављено. — Вр. 31 од запете до „ѿть“ вр. 1 стр. 132 изостављено.

Стр. 132 вр. 2 „и тако,“ вр. 4 „емоу хоте“ изостављено. — Вр. 5 од двије тачке до тачке вр. 6 изостављено. У истој врсти претпошљедња ријеч „же“ изостављена. — Вр. 7 м. мольбникоу: приѩзниви, вр. 8 м. своихь: си. — Вр. 11 од тачке до краја вр. 27 изостављено.

Стр. 133 вр. 4 од тачке до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 14 прот же: же прот. — Вр. 15 изостављена цијела. — Вр. 20 од другога „и“ до запете вр. 24 и претпошљедња ријеч „светыи“ у истој врсти изостављено — Вр. 27 од запете до запете на стр. 135 вр. 15 изостављено.

Стр. 135 вр. 16 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 17 изостављене ријечи „радоуе се.“ — Вр. 21 од запете до тачке у вр. 9 стр. 136 изостављено.

Стр. 136 вр. 15 „из давна желаемаго и“ изостављено. Вр. 25 послије „светаго“ још „радостію.“ — Вр. 27 пред „ѿтьцоу“ још „своемоу.“

Стр. 137 вр. 1 од тачке до „светаго“ вр. 3 изостављено а послије поменуте ријечи додато „же.“ —

Вр. 4 од почетка до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 од тачке до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 25 послије тачке додато: Бысть же. — Вр. 27 од „благорωднымь“ до тачке вр. 30 изостављено. — Вр. 31 м. мнозѣми дьньми: многωдневно.

Стр. 138 вр. 6 од запете до запете вр. 8 изостављено. — Вр 10 од тачке до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 18 од тачке до тачке вр. 24 стр. 139 изостављено.

Стр. 139 вр. 27 од тачке до краја вр. 16 стр. 141 изостављено. — Вр. 18 „высокыми и сь“ изостављено. — Вр. 19 од тачке до тачке вр. 26 изостављено. — Вр. 26 изостављено „и.“ — Вр. 29 изостављено „глаголѥ.“

Стр. 142 вр. 2 од запете до прве запете вр. 4 изостављено. — Вр. 8 од запете до тачке вр. 19 изостављено. — Вр. 25 м. власти: властели. — Вр. 26 од запете до тачке изостављено.

Стр. 143 од запете до тачке вр. 4 изостављено. — Вр. 5 „и сь болѣзнию“ изостављено. — Вр. 6 од запете до тачке вр. 8 изостављено. — Вр. 12 „и игоумени“ изостављено. — Вр. 20 и мγромь того помазавь: мастію свѧтаго мγра того похризмивь. — Вр. 24 од тачке до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 29 послије „тако“ има: благородними (го) крала Стефана и съ всѣми благородными въ своѧ им ѿпꙋщаеть; а од „вьси“ иста врста до тачке у вр. 30 стр. 151 изостављено.

Стр. 152 вр. 22 м. вьздвиже: повади. — Вр. 25 м. подобни: точьни. — Вр. 30 м. моуже: кь немꙋ моужи.

Стр. 153 вр. 6. м. поити: доити. — Вр. 9 од „не“ до знака питања вр. 11 изостављено. — Вр. 12 м.

поиде: иде, па онда од тачке до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 16 од тачке до тачке вр. 18 изостављено. — Вр. 24 „богословесныимь своимь езыкомь“ изостављено. — Вр. 26 од запете до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 28 од почетка до „кь“ изостављено. —

Стр. 154 м. похваль: хваль. — Вр. 2 „жестокомоу“ изостављено. — Вр. 12 „и спасеніемь его“ изостав. — Вр. 13 ријечи „емоу“ и „рече“ изостављене. — Вр. 17 од „зѣло“ до друге запете и „же“ изостављено. — Вр. 18 м. обитѣли: колимога. —

Стр. 155. вр. 3 пред „да“ стоји въспат. — Вр. 4 од нынѣ до тачке у вр. 5 изостављено — Вр. 12 м. обитѣль: колимогъ. — Вр. 16 од тачке до тачке вр. 29 изостављено. —

Стр. 156 вр. 20 од друге запете до тачке вр. 21. изостављено — Вр. 27 послије тачке уметнуто „и самъ краль“ а „же“ изостављено, па онда од „сьвѣштав“ вр. 27 до „кь“ вр. 30 изостављено.

Стр. 157 вр. 4 „вьноу“ изостављено. — Вр. 11 од запете до тачке вр. 16 изостављено. — Вр. 19 од прве до друге запете изостављено, па по том додато „Ѡни же.“ — Вр. 20 „кь своимь“ изостављено. — Вр. 23 „оумилив же се“ изостављено а мј. кь светомоу глагола, стоји: и глагола кь светомоу. За тијем од двије тачке до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 28 од запете до тачке вр. 29 изостављено. — Вр. 30 „веселіемь доуше и срьдца“ изостављено. —

Стр. 158 вр. 16 „топлою кь Богоу любовию“ изостав. — Вр. 2 „его грѣхь своихь“ изостављено. — Вр. 4 м. наоучи: наоучаеть. — Вр. 11 од друге запете до

запете вр. 12 изостављено.—Вр. 13 „светые,“ „ꙗкоже“ изостављено. — Вр. 14 од запете до запете вр. 16 изостављено.—Вр. 20 м. милостини: милости, а од „же“ до „доволнѣ“ вр. 27 изостављено. — Вр. 30 од тачке до запете вр. 31 изостављено. —

Стр. 159. вр. 1 од запете до „глаголѥть“ изостављено. — Вр. 5. од знака питања до тачке вр. 7 изостављено. — Вр. 10 послије запете уметнуто: не непаматенъ же ѿ насъ боуди молити, па од исте запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 „боудеть,“ изостављено, па од друге запете од тачке вр. 15 изостављено. — Вр. 18 од тачке до „светаго“ вр. 21 изостављено, а послије те ријечи додато „же.“ — Вр. 22 м. чьстми: почьстми. — Вр. 23 од тачке до тачке вр. 26 изостављено. —Вр. 31 од запете до тачке вр. 3 стр. 160 изостављено.

Стр. 160 вр. 6 од запете до „и“ вр. 8 изостављено. — Вр. 8 всакыхь: всемъ, а ријеч „изештнѣ“ изостављено. — Вр. 9 од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 ријеч „ѥго“ изостављена. — Вр. 14 м. чюдотворива: чюдодѣива. — Вр. 16 од почетка до тачке вр. 22 изостављено.

Стр. 161 вр. 7 од запете до тачке вр. 15 изостављено. — Вр. 15 м. малыимь и великыимь: вкѹпѣ. — Вр. 21 м. своего прѣставлѥніе: прѣставлѥніе своего. — Вр. 24 од „благодаривь“ до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 26 „братоу его“ изостављено.

Стр. 162 вр. 2 од „глаголѥ“ до тачке вр. 9 стр. 163 изостављено. —

Стр. 163 вр. 18 од запете до запете вр. 27 изостављено. —

Стр. 164 вр. 3 од почетка врсте до запете вр. 4 изостављено. — Вр. 5 од тачке до тачке вр. 10 изостављено. —

Стр. 165 вр. 9 и 10 ријечи „сь ними“ изостављене. — Вр. 11 од „и“ до „ꙗко“ вр. 12 изостављено а мј. ꙗко: ꙗкоже. — Вр. 12 и 13 ријечи „и богоугодно,“ „ѥго“ и „оубѡ“ и у вр. 30 „и прьваго-кралꙗ“ изостављене. — Вр. 31 од „вь“ до „кралѥвствомь“ вр. 1 стр. 166 изостављено. —

Стр. 166 вр. 9 од запете до запете вр. 15 изостављено. — Вр. 16 од „ими“ до краја вр. 18 изостављено. — Вр. 19 ријечи „жеи“ изостављене. — Вр. 20 даровавь: давь, а од „на“ до „вь“ вр. 24 изостављено. — Вр. 26 од тачке до запете вр. 2 стр. 167 изостављено.

Стр. 167 од вр. 5 до запете вр. 14 изостављено. — Вр. 16 од запете до тачке вр. 19 изостављено. — Вр 22 од запете до тачке вр. 31 стр. 169 изостављено.

Стр. 170 вр. 5 од запете до тачке вр. 10 изостављено а послије „многыихь“ додано „же.“ — Вр. 13 м. коупивь: скоупивь. — Вр. 16 од „светоую“ до „Христовь“ вр. 18 изостављено, а м. „животворивыи“ стоји „животочивъ.“ — Вр. 20 од запете до тачке вр. 21 изостављено. — Вр. 22 од запете до „вь“ стр. 26 изостављено.

Стр. 171 вр. 4 прве двије ријечи изостављене. — Вр. 5 од запете до тачке вр. 6 изостављено. — Вр. 6 од „радостьнь“ до тачке вр. 9 изостављено. — Вр. 9 ријечи „же“ и „царь“ изостављене. — Вр. 10 послије „и“ додато: „мнѡгодьневно же и многимъ любленіемъ

почти и," па за тим од запете до тачке вр. 17 изостављено и у истој врсти изостављена ријеч „же" и на крају врсте додато „пріиде." — Вр. 18 од почетка до „въ" на стр. 173 вр. 18 изостављено, а пред том ријечи додано „и ѿтѫдоу."

Стр. 173 вр. 19 „нарицаемыи, и" изостављено. — Вр. 21 изостављена цијела. — Вр. 23 од запете до запете вр. 24 изостављено. — Вр. 25 на крају додато „и ѿтѫдоу въ свое ѿчество поиде," а од вр. 26 па до тачке вр. 4 стр. 174 изостављено.

Стр. 174 вр. 5 м. повелѣ: и съ; м. епископомь и игоуменѡмь: епископы и игоумены. — Вр. 7 од „даже" до запете вр. 9 изостављено. — Вр. 9 од тачке до „поклонѥніе" вр. 10 изостављено. — Вр. 16 и 17 изостављене. — Вр. 18 м. светые богородице стоуденичьскые: свѧтаго Сімеона. — Вр. 21 од запете до запете вр. 22 и ријечца „и" из те врсте изостављено. — Вр. 23 м. помазавь: оумастивъ. — Вр. 24 од тачке до тачке вр. 29 изостављено. — Вр. 31 прве три ријечи изостављене.

Стр. 175 вр. 1 трећа ријеч изостављена а пошљедње двије у обрнутом реду. — Вр. 5 од запете до запете вр. 6 изостављено.—Вр. 8 м. изь Стоуденице сие въздвигь: сихь въздвигь ѿ Стоуденица, а ријеч „иже" изостављена. — Вр. 10 м. зовоми: рекомои, а ријечи „псалмы и пѣсними" изостављене. — Вр. 13 „его" изостављена. — Вр. 15 од запете до тачке вр. 18 изостављено. — Вр. 23 од тачке до запете вр. 5 стр. 177 изостављено.

Стр. 177 вр. 8 ријеч „землю" стоји послије „свѣтилникомь." — Вр. 9 од почетка до краја вр. 11 изо-

стављено. — Вр. 12 Но иже ѿть испръва ненавидяи добра врагь м. онога што је у Даничића. — Вр. 14 м. брата на старѣишаго: на старѣишаго брата. — Вр. 15 од „вьздвиже“ до „вь“ вр. 16 изостављено. — Вр. 21 и 22 приложьшим се Владиславоу, обрнуто. — Вр. 26 од двије тачке до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 29 м. прибѣгаеть: прибѣгъ. — Вр. 30 бысть: бывъ.

Стр. 178 вр. 6 од запете до запете вр. 7 изостављено. — Вр. 8 прве три ријечи изостављене. — Вр. 12 од запете до запете вр. 13 изостављено, а послије тога додане ријечи „и абіе“. — Вр. 25 ријеч „того“ изостављена. — Вр. 29 од запете до пошљедње ријечи вр. 32 изостављено, а послије те ријечи додато „же“. —

Стр. 179 вр. 1 послије треће ријечи додато „великомꙋ“, а послије четврте „благопослꙋшливъ въ всемъ.“ — Вр. 3 од друге запете до краја вр. 16 изостављено. — Вр. 17 од запете до прве запете вр. 18 изостављено. — Вр. 21 од „рекшоу“ до тачке вр. 21 стр. 180 изостављено.

Стр. 180 вр. 21 пошљедња и вр. 22 прве двије ријечи изостављене. — Вр. 24 м. сьблюсти: сьблюдати. — Вр. 27 од запете до прве запете вр. 28 изостављено. — Вр. 29 од „светоую“ до „вь“ стр. 181 вр. 2 изостављено.

Стр. 181 вр. 3 „богодарованнѣмь“ изостављено. — Вр. 10 м. страничьствовати: страничествіа шествовати. — Вр. 11 м. множьство: тажесть. — Вр. 12 „Владислава“ изостављено. — Вр. 13 од „сь“ до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 15 од „се“ до „корабль“ вр. 16 изостављено. — Вр. 17 од тачке до „кь“ вр. 18 изо-

стављено. — Вр. 18 од „светаго“ до „иже“ стр. 188 вр. 21 изостављено, а пред ту ријеч уметнуто „И ѿтѫдоу въ Алеѯандрію и“.

Стр. 188 од прве ријечи до краја врсте 10 стр. 189 изостављено.

Стр. 189 вр. 16 од запете до друге запете вр. 20 изостављено. — Вр. 21 од запете до краја вр. 23 изостављено. — Вр. 24 од „вь“ до запете вр. 26 изостављено. — Вр. 27 од „аште“ до „и“ вр. 28 изостављено. — Вр. 29 м. постигноути: постигноувъ, а „глаголавь“ изостављено. — Вр. 30 од прве запете до „вь“ вр. 6 стр. 194 изостављено, а послије пакы „градъ“. — Стр. 194 вр. 7 изостављена ријеч „градь“ и од тачке до тачке вр. 22. — Вр. 24 м. Андіохію: Антіохію и од запете до запете вр. 31 изостављено.

Стр. 195 од запете до тачке вр. 12 изостављено. — Вр. 13 м. тоурскоую: тѫрчьскѫю. — Вр. 14 м. Константинь: Констандиновъ. — Вр. 16 пошљедње три ријечи изостављене. — Вр. 18 од „и“ до запете вр. 21 изостављено; послије „его“ уметнуто „ѕѣло скръбащиимъ“, па онда од „что“ до „кь“ вр. 22 изостављено. — Вр. 22 пред „кь“ уметнуто „и“ а м. глаголахоу: глаголаста. — Вр. 23 од почетка до прве запете вр. 5 стр. 196 изостављено.

Стр. 196 вр. 5 послије друге запете уметнуто „и“. — Вр. 6 м. доуше наше: доуша наша, па онда од запете до друге запете вр. 9 изостављено. — Вр. 11 од двије тачке до прве запете вр. 12 и ријечи „ѿть сихь“ вр. 12 изостављено. — Вр. 15 од тачке до запете вр.

27 изостављено. — Вр. 31 ријеч „вльна“ премјештена послије „вьспеть“.

Стр. 197 вр. 3 од „скоро“ до запете вр. 4 изостављено. — Вр. 4 м. глаголаше: глагола же. — Вр. 5 од почетка до „възыше“ вр. 6 изостављено. — Вр. 7 послије „варена“ стоји „же.“ — Вр. 8 од тачке до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 28 „емоу“ изостављено. — Вр. 29 од запете до запете вр. 7 стр. 198 изостављено.

Стр. 198 вр. 9 м. ѡкрьилкиин: ѡкрылкины; м. прѣихавше: преѣхавше. — Вр. 10 „Константинова“ изостављено. — Вр. 11 од запете до тачке вр. 16 изостављено, а у истој врсти м. иже: ѩкоже. — Вр. 18 м. же: бо. — Вр. 23 од запете до „ѡть“ вр. 6 стр. 199 изостављено.

Стр. 199 вр. 7 претпошљедњој ријечи додато „же.“ — Вр. 9 од тачке до запете вр. 15 изостављено. — Вр. 17 од запете до запете вр. 20 изостављено. — Вр. 24 од запете до тачке вр. 25. изостављено. — Вр. 26 од запете до „светоую“ изостављено.

Стр. 200 вр. 1 од друге ријечи до тачке вр. 5 изостављено. — Вр. 7 м. изыти: изыде, а од „хотѣаше„ до краја врсте 19 изостављено. — Вр. 22 од почетка до тачке вр. 14 стр. 201 изостављено.

Стр. 201 вр. 16 од прве запете до тачке вр. 22 изостављено. — Вр. 23 од запете до тачке вр. 24 изостављено. — Вр. 26 м. живѡтворещихъ: боѩзненыхъ. — Вр. 27 од запете до прве запете вр. 30 изостављено, а од друге запете иста врста до запете вр. 31 изостављено.

Стр. 202 вр. 1 м. и: же. — Вр. 7 од почетка до запете вр. 21 изостављено, па мј. тога: И положиша въ

монастыри царевѣ въ церкви сватыхъ и великихъ моученикъ м. свѣща многы въжегше. — Вр. 22 од запете до краја вр. 1 стр. 203 изостављено.

Стр. 203 вр. 2 м. положивь : наложивъ, а мј. царскымь : царскымь же. — Вр. 3 од запете до краја вр. 8 изостављено, па мјесто тога: и нищихъ доволнѣ ѡдароваша и тако ѡ покои его славаще ѻ҃ца и сына и сватаго дѹха. — Вр. 14 пошљедње двије ријечи изостављене. — Вр. 15. „пришьдь“ изостављено. — Вр. 18 од запете до запете вр. 22 изостављено. — Вр. 25 м. тоуждеи странѣ: тоуждестрансгвіа, а м. ти : сватаго. — Вр. 29 м. вьзвѣштаеть: вьзвѣщаа. — Вр. 30 од „аште“ до тачке вр. 10 стр. 205 изостављено.

Стр. 205 послије тачке: ничтоже полѹчивъ. — Вр. 11 од тачке до тачке вр. 17 изостављено. — Вр. 21 од запете до прво „сь“ у вр. 3 стр. 207 изостављено.

Стр. 207 вр. 6 м. печаловьнь : попеченъ, а од запете до запете вр. 7 изостављено. — Вр. 9 „кралю“ изостављено. — Вр. 10 од пошљедње до четврте ријечи вр. 11 и „оу“ из исте врсте изостављено. — Вр. 12 од почетка до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 15. пошљедња ријеч изостављена. — Вр. 17 м. о господи ѡтьца: господа и ѡтца. — Вр. 19 од „и“ до запете вр. 22. изостављено. — Вр. 23 од запете до запете вр. 25 изостављено. — Вр. 30 оуготовивь подобнаа: подобна оуготовивъ.

Стр. 208 вр. 1 друга, четврта, пета и шеста ријеч изостављена. — Вр. 4 од запете до запете вр. 5 изостављена. — Вр. 7 од запете до „не“ вр. 8 изостављено. — Вр. 10 м. благовоніемь: благоволеніемъ. — Вр. 11 од тачке до тачке вр. 4 стр. 210 изостављено.

Стр. 210 вр. 5 „нѣкыи“ изостављено. — Вр. 6 „ть оубо ѡть“, за тијем од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 13 м. прохождаше: прѣхождаше и „по прѣставленіи же“ изостављено. — Вр. 14 од „нѣкыимь“ до „виномь“ вр. 21 изостављено и по том додато „и“. — Вр. 21 од „что“ до прве запете вр. 22 изостављено. — Вр. 23 пошљедња и вр. 24 прва ријеч изостављена. — Вр. 27 „себе разоумѣвь“ изостављено. — Вр. 29 послије знака питања додато „И прослави Бога и свѧтаго“, па онда одатле до краја вр. 13 стр. 214 изостављено а мјесто тога: „Слышав же граждане множьствомъ видѣти свѧтаго сътецахѹ се и прокосновеніемъ свѧтыхъ его мѡщіи цѣлбы многымъ болѣзнемъ полѹчаахѹ.

Стр. 214 вр. 14 прва и друга ријеч изостављена а послије треће додато „же въ скорѣ“, па од „изь“ до „понести“ вр. 16 замијењено ријечима „въздвигнѹти свѧтаго и въ своѧ.“ — Вр. 17 „того“ замијењено ријечју „и“. — Вр. 18 „ѩкоже рекохѡмь“ изостављено. — Вр. 23 м. ѩко: ѩкоже. — Вр. 25 од тачке до тачке вр. 10 стр. 215 изостављено.

Стр. 215 вр. 13 м. изыдоше: изыде. — Вр. 16 од запете до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 23 послије „епискѡпи“ има још „же“. — Вр. 24 од почетка до „вь“ вр. 25 изостављено. — Вр. 26 м. дошьдьше: дошедъ. — Вр. 27 до пошљедње ријечи изостављено, а пошљедња ријеч м. нарицаемо: нарицають. — Вр. 29 од „вь“ до запете вр. 31 изостављено.

Стр. 216 вр. 14 од запете до краја вр. 14 изостављено. — Вр. 15 м. многа же: многаа. — Вр. 17 пошљедње три ријечи изостављене. — Вр. 25 м. кральство: кра-

левство. — Вр. 26 од почетка до краја вр. 15 стр. 217 изостављено.

Стр. 217 вр. 20 м. сь : кь. — Вр. 21 оштећена ријеч гласи: благовмиленно. — Вр. 22 оштећено мјесто гласи: имъ рецѣмъ, а даље м. преподобнѣ и свештеннѣ: преподобнѣи свештеннѣи, и вр. 23 оштећена ријеч гласи : главѣ, а м. оудобреннѣ: оудобреннѣи.

Стр. 218 вр. 3 „нась“ изостављено. — Вр. 4 м. дааніа благаа : обрнуто. — Вр. 5 послије „того“ додато „ѡскръбленіа,“ а остало одатле до „молитвами“ вр. 6 изостављено. — Вр. 8 м. творимь : творить. — Вр. 9 од запете до тачке вр. 24 изостављено.

Стр. 219 м. што : ѡтъ. — Вр. 2 м. п(рь)стнѣмь : прѣльстнѣмь. — Вр. 3 послије „дондеже“ прекинуто.

ХРОНОГРАФ ЖИТОМИШЉИЋКИ.

ПРИЛОЖИО

Архимандрит Н. Дучић.

Још 1860. године споменуо сам мимогред овај рукопис у опису манастира Житомишљића у Херцеговини[1]) под именом „цароставник," као што је тако на првом листу и записано; а на листу гдје је довршена повијест, стоји записано тројадик.

Оваке су рукописе наши стари и у опће словенски писци називали различитијем именима, као: хронограф, љетопис, тројадик, пролог, хроника, повјест, цароставник и т. д.

Тек у новије доба научници одредише за словенски старински љетопис сталан термин: хронограф; и то за онај, у којему има заједно опћи и словенски дио историје. Ваља да за разлику од љетописа, у којему је повијест само једнога народа.

Па, како у овоме рукопису (о којему је овдје ријеч) има и опћи и словенски дио историје, тако ћу га и ја од сада звати тијем одређенијем термином, хронографом. Толико прије, што познати научник др. В. Јагић рече за њ

---

[1]) Српско-далм. Магазин 1861. год.

у историји хрватске и српске књижевности, да не зна „или је оно српски љетопис, или хронограф.“[1])

Ако се под именом „цароставника“ разумије искључиво рукопис архијепископа Данила, у којему су животописи српских краљева и архијепископа, онда је ова Јагићева опазка са свијем разложна.

Но ја ипак не бих могао одмах пристати на мисао, да је погрешно, кад би ко, за какви љетопис казао: цароставник мјесто хронограф; јер се у свима до сада познатијем хронографима највише говори и у опћем и у засебном дијелу: о царевима, краљевима и кнежевима; а све је остало у њима споредно.

Али о том сада већ не може бити поговора, по чем се држи, да је с тијем питањем на чисто. А мени је требало да неколико ријечи овдје проговорим за то, што сам назад 10 година објавио овај рукопис (у опису Житомишљића) под именом „цароставник;“ а сада га назвах грчком ријечју: хронограф.[2])

Овдје би на реду било проговорити коју и о том, кад су и како постали наши словенски љетописи, и од какве су вриједности; али су и то питање већ давно претресали многи словенски научници, између којијех су га

---

[1]) Historija hrvatske i srpske književnosti V. Jagića u Zagrebu 1867. god. str. 159.

[2]) О значењу хронографа ево, шта вели учени Рус А. Попов: »Слово хронографъ въ старину имѣло два значенія. Етимъ именомъ називалась обыкновенно переводная Византійская Лѣтопись, Георгіа Амартола, Малали, Манасія. Подъ нимъ же разумѣлись и позднѣйшія Славянскія компилаціи по Всемирной исторіи составленныя изъ разныхъ источниковъ и въ разное время.« Обзор хроногр. русской редак. А. Попова. Москва 1866. годъ.

најопширније објаснили и критички најбоље расправили: учени Хрват др. Рачки[1]) и учени Рус А. Попов.[2]) За то одмах и прелазим на опис самога рукописа, који по својој прилици није био познат ни Шафарику, ни Рачкоме ни Попову; јер у њиховијем обилатијем и научнијем расправама нема о њему ни спомена.

Рукопис овај, који је сада у мојим рукама, писан је у Сријему у манастиру Хопову године 1634.; као што се види из ове записке, која се находи на листу, гдје је повијест довршена: **„Сїа книга троадникь писа се вь лѣто ҂з҃.р҃.м҃.в҃. (7.142) вь ꙁемли богоспасаемо (му) Срѣму вь монастиру Хопову“**[3]) Испод овога другом руком стоји написано: **Сїє же книꙁє бысть настоатель проигумень Висарїωнь ωть монастира Житомсліћа, и бытъ еи цена ѳ҃. аспри.“**

Рукопис је на хартији средње осмине и српске чисте редакције; има 27 свешчица по 8 листа; само је у 27-мој 6 листа. Листови су дуги 20 сантиметара, а широки 14 сантимет. и 5 милиметара; писмена су висока 3 милиметра. Написан је уставом лијепо и читко, и повезан је у кожу с тврдијем корицама и обичнијем спонама.

У њему има ово:

а҃ (1) глава. **Начело лѣтописа и ω Адаму и Сиѳу.**

в҃ (2) „ **Родословїє и месо и вино.**

г҃ (3) „ **Ѡ стльпотворении и ω Євреє.**

---

1) Književnik II. str. 230—241, 380—396. — Rad Jugosl. Akad. XIII. knj.

2) I. Обзоръ хронографовъ русской редакціи 1866. год. и II-ги 1869. године.

3) Име и презиме пишчево није записано.

[1]) Број 12 двапут је написан.

Послије овога завршен је овако:

„Наҷети давьшомꙋ и сьврьшити благоиꙁволивьшомꙋ Богꙋ вь троици слава и покланѣнїе область и дрьжава и ҷьсть, хвала и велелѣпїе и велиҷанїа вь беꙁсконаҷьнїе и не иꙁҷьтенїе прѣвѣҷьнїе и непостижимїе вѣкы вѣкомь аминь.

Братїе и Ѡтци, проҷитаюште сїю книгꙋ, ихже, аште обрѣштете реҷь слови ненапльнꙗнꙋ ѡ сѣми прошꙋ ѡть вась прошенїе полꙋҷити, понѥже не бѣхь вь беꙁмльвїи никогда, дондѣже вьсꙋ сьписахь; нь вьсегда вь мльво-пренїи велицѣмь, и пакы ѡть многихь книгь прѣведохь вь иꙁводꙋ хотеште исправою книгꙋ оукрасити; и бою се, да вь ҷемь не боудеть на ме негодованїе Богꙋ, или ҷловѣкомь: сего ради молю се и вьпїю, владико мои Христе, ꙗкоже прїеть вьдовїе ҃в (2) цѣте, прїими и мое сїе рꙋкою сьложе-

[1]) Повијест се завршује са деспотом Ђурђем Бранковићем; а овдје то није споменуто.

нїє, и вамь молю се благословите трꙋдь нашь, ѩко да и вы благословенїє наслѣдьствꙋете."

По свему, што је у овоме рукопису, види се, да је његов писац био доста научен и вјешт. Штета, што је затајао своје име и презиме, као и изворе, по којима је написао овај хронограф; јер нас не могу да задовоље његове неколике ријечи, које је на крају рукописа у опће казао: „ѿть многихь книгь прѣведохь вь изводꙋ, хотеште испракою книгꙋ оукрасити."

Упоредив из овога рукописа дио српске историје са неколико љетописа српске и руске редакције, нашао сам, да је безимени писац одбацао многе празне реченице и сувишно риторичко украшење, и да је на неколико мјеста празнину попуњао и врло вјешто мале историјске уломке уметао, који нијесу без историјске важности. Иначе је у главном једнак с Ников. Љетоп. руске редакције,[1]) прем да је и у њему, као и у осталијем хронографима, оскудица у правијем историјским фактима, као и историчка празнина у времену између првовјенчанога краља Стефана и унука му краља Милутина, и цара Душана и сина му Уроша.

Негледајући на то, исписао сам из њега све, што има о нашој српској историји, као честицу грађе за критичко издање наших старинских љетописа, које још једнако чека на вјешта и стручна радника, који би ту потребу у нашој књижевности подмирио и жељу неумрлога П. Ј. Шафарика испунио, коју је исказао има више од 30 г.

1) Изборникъ славянскихъ и русскихъ сочиненій и статей . . . собралъ и издалъ Андрей Поповъ. Москва 1869. год.

(односно хронографа), рекавши: „будући српски и опће-словенски историк ваља да обрати пажњу на све хронографе, и што у њима има о српској историји, да марљиво извади.“[1]).

У пријепису сам се држао новога и за таки посао примљенога правила, т. ј., скраћене сам ријечи исписивао цијеле; састављене одвајао; апостроф свуда у врстама замијенио танким јером; мјесто слова щ писао сам: шт; и интерпункцију сам метнуо по данашњем обичају ради лакшега читања.

Ѡ срьбьскыхь дѣспотѣхь начело.

Достоит же решти и о срьбьскыхь деспоте власти. Великы оубо деспоть Неманѧ, иже ѥсть светы Сїмеѡнь, ѡть сыхь вьзрасте: Бѣлооурошь роди Техомила, Техомиль же роди сего блаженьнаго и великаго деспота Неманю, иже бысть при грьчьсцѣмь цари Алеѯїю Скїминие. Саи оубо оутврьди православїе вь своеи земли и ереси ѡтгьна. Сему сьпрѹжьница бѣ Аньна, подобьна ему вь вьсакыхь добродѣтелехь: свештеньникы, иноки и страньнїе вьсегда милѹюшти. Родиста же г҃ (3) сини: Стефана прьковѣньчанаго кралѧ, и Вльканa великаго кнеза вьсои Зети и захльминскои земли, и Растька, егоже ѕѣло вьзлюбише, паче вь сехь. Прїидоше же иноци кь деспотѹ Светїе Гори, вь нихь же бѣ едиинь Срьблинь; Растько же бѣседовавь сь нимь,

---

[1]) Gesch. der südsl. Liter p. 236.

и оувѣдѣвь ѡ жительстве светыхь ѿтьць сѹштїихь тамо, и раждегь се божьственымь желанїемь, и испросивь се оу ѿтца на ловь, и ѿть вьсѣхь болꙗрь оутаивь се, бѣжа сь ѡнѣмь инокѡмь вь Светѹю Горѹ. Ѿтьць же его посла вьслѣдь его стратилата, и ѡбрѣтоше его еште не пострижена. Ѡнь же ѡбѣшта се сь ними поити кь ѿтцѹ, и оупивь ихь виномь, и оуснѹвьшимь имь; Растько же вьзиде на стльпь и постриже се, и наречень бысть Сава. Ѡни же вьзбнѹвьше, крамолꙗхѹ минхи. Светы же Сава ꙗвивь се имь на стльпе, и сьврьже имь ѡдеждѹ мирьскѹю и власи. Ѡни же много плакавьше, ѿьидоше, и прїишьдьше вьзвѣстише ѿтцѹ его и матери. Ѡни же много плакавьше сь вьсѣми болꙗри и сьродьникы. Постригь же се светы Сава вь Рѹскомь монастире; по томь же повелѣнїемь протовимь наче жити вь Ватопедѹ. И минѹвшїимь мноѕемь врѣменемь по сїихь посилаеть кь ѿтцѹ епистолїю, да ѡставивь царьство ѕемльное, прїидеть кь нємѹ. Ѡнь же ѡстави вьса, и Стефана сина своего постави самодрьжьца; а самь постриже се вь монастиры Стѹденици, и наречень бысть Сїмеѡнь. Деспотьствовавь лѣть м҃в (42). Такожде и женѹ своꙗ Аньнѹ вь дѣвичемь монастиры постриже. А самь поиде вь Светѹю Горѹ кь сынѹ своемѹ Саве сь многымь имѣнїемь. По томь же испроста оу цара Алеѯїа оу сваста своего (ѿть негоже ѡжени се Стефань царь, сынь Сїмеѡновь) монастирь Хиланьдарь сь вьсѣмь стежанїемь, ꙗко да бѹдеть срьбьскимь деспотомь вь вѣкы монастирь ть. И дасть имь царь Алеѯїе писанїе, еже никомѹ вьстѹпати се вь ихь монастирь, ни протѹ Светїе

Гори. Вьселиста же се и сами вь свои монастирь Хиланьдарь, и сьздавьша зданїемь каменьнымь, и оукрасивьша вьсацѣмь лѣпотамь и добротамь. И мало вь немь поживь прѣподобны Сїмеѡнь, ѿтиде кь Богу. И молитвами светаго Сави истече мνро ѿть гроба его. По томь же поставлень светы Сава прѣзвитерь, таже архимандрить Солуньскїимь митрополитомь. По томь же оумоленїемь брата своего Стефана самь принесе мошти светаго ѿтца своего, и положи ихь вь монастири Студеници.

Ѡ светомь Сави Срьбьскомь.

Светы же Сава некоихь ради потрѣбь монастирьскїихь иде вь Царьградь, и прїеть бысть сь радостїю царемь и патрїархомь; ибо царь издавьна желае видѣти его; почьть же его сугубою чьстїю царь; заие цара Феѡдора дьшти вьдана бысть вь жену Радославу, сыну Стефана деспота, братанную светаго Сави. И молаше светы Сава цара глаголюшту: яко вѣрїа[1]) ересь ѿтцемь моимь и мною ѿтгьнана бысть и благочьстїе множить се, и еднимь не достатьчьствуеть, яко своего архїепискупа не имами вь земли нашеи, еже учити, о, господи, да поставиши единаго ѿть сїихь оученикь моихь архїепискупа Срьбьскои земли.

Царь же его нуждаше, иного не хотѣаше. Сьвѣштавь же сь оученики, и не хоте послоушавь. Патрїархь же ѡсвѣштавь его Архїепискупа, и царь ѕѣло ѡ семь вьзрадова се, и много тльстотиу гостбу сьтвори; сего ради и ништїимь много раздасть. По том же

[1]) Јамачно: велїа.

молить цара и патріарха, ѩко да дадꙋть емꙋ власть, и по нѥмь сꙋштїимь вь ȥемли его своими епискꙋпи ѡсвѣштати себѣ архїепискꙋпа; а вь Цариградꙋ не ходити. Царь же и патріархь рече: аште и тешько прошенїе; нь не могоше его прѣслоушати, даше емꙋ власть, таковꙋю писаниѥмь царскымь и патріаршаскымь. Царь же и патріарх сь многою чьстїю и радостїю ѡтпꙋстише светаго.

И прїиде вь ȥемлю ѡтьчьства своего, и ѹсрѣтають его сьродникы и вьси людїе. Стефань же брать его болеȥнюнь ѕѣло. Сава же пришьдь и молитвою ȥдрава его сьтвори; и ина многа чюдеса сьтвори, и црькви, поставивь и епискꙋпи вь своеи ѡбласти по вьсемь градомь постави, и вьсех оучаше пешти се ѡ стадѣ. И брата своего Стефана вѣньча царьскымь вѣнцемь, и постави его цара. И сь собою иконьникы и мраморьникы иȥь Цариграда привѣде, и великꙋю црькви сьборьнꙋю сьȥда, и пописавь и мраморомь оукрасивь; и инїи многы црькви вьȥдвигь. Сꙋштїихь же вь ереси елици ѡбраштахꙋ се некрьштеньнїихь повелѣваше крьстити; а елици крьштени вь латиньскꙋю ересь выпадоше, сїих молитвꙋ мѵрꙋ иȥглаголавь, помаȥꙋеть ихь, и вѣрьнїимь причитаеть; елици же не покорахꙋ се, сїихь повелѣваше кралю Стефанꙋ братꙋ сь бечьстїемь ѡть ѡтьчьства иȥгнати, и не дадьше растити трьнїю вь мѣсто виноградомь.

Слышавь же оугарьскїи краль, и негодова ѡ поставлюнии на кралевьство Стефана деспота, ѩко подобнаа, рече, намь, сьтвори себѣ; и поиде на нюго, вьсхоте его себе покорити. Светы же Сава оумолюнїемь брата,

изыде къ нюмꙋ, и много оувѣштавъ его ѡ мире, и не прѣклони се. Сꙋштꙋ же тогда варꙋ зельнꙋ сльньчномоу, и светы пославъ просити оу него лѣда. и не ѡбрѣтоше въ вьсеи земли. Светы же помолывъ се, и паде градъ велик ѡколо мѣста. и дѣже самъ станомъ стоꙗше. И бльгодаривъ Бога, самъ вькꙋсивъ, и въ вино вьложивъ, прохлади жеждоу свою. И накладе каменїа градьнаго блюдо велико срѣбрьно, кралю посла, и въ семь повелѣ имати довольно. Краль же видѣвъ и слышав, страхомъ ѡбьетъ бывъ, и наказанїемъ светаго, ѡстави ересь латиньскꙋю, и православнꙋю вѣрꙋ прїетъ и съ братомъ его кралюмъ вѣчнїи миръ оутвердивъ, и самъ добре поживъ, ꙗко ѿтъ гроба и чюдеса творити.

По томъ же братъ его Стефанъ боланъ бысть, и молꙗше светаго ѡблѣшти его въ иноуьскы ѡбразъ; светомꙋ же ѿтлагаюштꙋ и ѿтшьдшꙋ въ епископїю. И посилаетъ къ нюмꙋ Стефанъ съ сльзами: ꙗко ꙋже, рече, не имаши мене видѣти въ живыхъ. Светы же прїиде съ тьштанїемъ и ѡбрѣте брата оумрьша, и ѕѣло ѡскрьбивъ се, и много помоливъ се съ сльзами, и вьскрѣси брата, и ѡблече его иноуьски ѡбразъ, и причестивъ светымъ таинамъ; пакы оуснꙋти повелѣ, рек: прїими господи, дꙋшꙋ его въ мире. Привѣдъ же сина его Радослава въ роукꙋ его, и благослови его кралевьствомъ. И тако въ рꙋкоу архїепископа вьсемъ зрештїимъ, прѣдастъ дꙋхъ свои Богꙋ, Стефанъ краль, нареченьнїи въ иноцехъ Сїмеѡнъ. И положи его въ Стꙋденици въ монастир и пренистїе съ ѡтцемъ его Сїмеѡномъ.[1])

[1]) У глави 90-тој „Ѡ вьзетїю Цариграда ѿтъ Латинъ“ на крају главе стоји ово: Радославъ краль, сыновацъ све-

Ѡ светомь Сави срьбьскомь

Прѣбысть же светы Сава вь архїепископи врѣме довольно, и проходе ѕемлю ѡтьчьства своего, и вьсехь пооучаваше на благочьстїе и бѣгати ѡть ереси, и православїемь светїе вѣри вьсегда ѡбновлꙗти се, еже ѥсть, вѣрȣю вь единаго Бога, на коиждо дьнь и вечерь сего светы ѡтцїи вьсегда повелѣше глаголати, и прѣдь спанїемь польѕно паче сымь ѡглашати се, и противьнїе врагы·оустрашати. Кь симь же таковїимь исповѣданїемь православьнїе вѣри вьсакь ересь побѣждает се, поȣчаеть же вьсахь творити милостинȣ и добро дѣло; а ѡть ѕлыхь ѡтбѣгати блȣда и прѣлюбодѣиства; а елици наложьнице имȣть, сїихь повелѣваше вѣньчати ѕаконьно, желаше же вь тȣждихь страхь[1]) коньць житїа прияети, и сьѕвавь епископи и вьсе сȣштее вь власти, и много поȣчивь ихь и иѕбравь единаго ѡть оучениkь, Арьсенїа именемь, Еромонаха добродѣтелїю сьвршена паче инѣхь; сего ниь ѡсвети вь архїепископа. Самь же благословивь вьсехь и ѡть вьсѣхь прїемь благословенїе и проштенїе. Вьѕам же множство богатьства ѡть архїепископїе и ѡть кралꙗ Владислава, и на ѕадьнѣмь мори вь Дїѡклити вьшьдь вь корабль; и пришьдь вь Ѥрȣсалимь, прїеть бывь па-

---

тога Сави прїеть иночьскы ѡбраѕь вь монастири Стȣденици.

Владислава же брата его маньшаго вѣнча на кралевьство, и бракомь причьте емȣ дьштерь Асеню Бльгарьскога и Ѕагорьскаго.

[1]) Ваља да је страњь.

тріархомь Аѳанасїемь, и поклонивь се прѣчьстьному гробу и монастиремь, и ништїимь много раздавь злата.

По томь же прїиде вь Алеѯандрїю, и поклонивь се светому апостолу Марьку; и проходе тамо пустиньны мѣста, прїиде вь Ѳиваиду и вь Скить и вь Урьнюю Гору, и дарова е ѿть богатьства своего; и по томь вь великы Вавилон; таже вь Єгупьть. И иде вь пустиньна мѣста ѿтца Аньѳонїа и Арсенїа, и вьзвративь се вь Єгупьть. И поиде вь Светую Гору Синаискую, и прїиде вь монастирь светїе Богородице, идѣже Моуси видѣ Бога вь купине, и рече: азь Богь Авраамовь, и Ісаковь и Јаковль, и повелѣ ему изути сапогы; и доселѣ ту босима ногама їереи служеть. И прѣбысть вь монастири пречистїе вьсу м҃. цу. и по Вьскрьсии пакы вьзвративь се вь Јерусалимь, и сьврьшивь светую служьб(у)а вь светемь Вьскрьсии, и поклонивь се вьсѣмь светымь мѣстомь, и мн͡ѡго даровавь златѡмь, и прїиде вь великую Аньтиохїю, и поклонивь се светымь мѣстомь и много давь злата.

И ѿть туда прїиде вь великую Арьменїю, моштн светїихь вьзьискуе, и прошьдь Арьменїю и Турьскую страну, и пакы прїиде на Сирьское море, еже ѿтплути вь Цариградь; и пловуштu светому ѿть многыхь троудовь болѣзьнь крѣпька наиде ему, и за многы дьны не ꙗсть и молꙗху(и҃) его прїети пишту. Светы же потрѣбовавь рибы скоро — ловлиеньнїе, и рѣше ему, ꙗко немоштьно ꙗсть еꙗ ѡбрѣсти. И се вьнезапу надувьши се вльна, прывржьже, ꙗко рукама, кь ногама его рибу велику ѕѣло, и довольна же бысть светому на вькушенїе на многы дьнїи, и суштїимь сь нимь. И

юегда наситивь се светы богом-даньніе рибы, вь таи часъ и болѣзнь отбѣже. И вьскоре пріидоше вь Цариградь и вь монастири прѣсветіе Богородице покои получивь. Чьстьніе сьсуди и светыихь мошти искуповаше и много симь обогативь се. Вь свое отьчьство хоте сіа донести. И оть Константина града кораблюемь поиде на Бльгарьскую землю, пріиде же светы вь градь Трьновь кь цару Іоаньну Асеню свату своему, и пріеть бывь сь радостію царемь и патріархомь Іоакимомь; и дасть ему царь тѣпьліе свое палати; царь же и патріархь почитаюште зѣло светаго. Пріишьдьшу праздинку светаго Богоявленіа и вь навечеріе повелѣше светому Сави служьбу сьтворити, и води осветити; окрьпивь же цара и вьсе люди; трьжьству бывьшу его ради у цара. По празнице же светаго обьеть болѣзнь, и разоумѣ, еже кь Богу отшьствіе свое; написа завѣть, и вьсе светіе мошти и сьсуди и свештеньніе одѣжди, яже искупи, сь оученикы посла вь свое отьчьство, и благословеніе кралю Владиславу и архіепископу Арьсенію, и вьсемь людемь, и недѣли наставьши, причестивь се божьствеными таинь; и тако благодаривь Бога, прѣстави се генара ді (14). И посла патріархь кь цару, гдѣ погребьсти светаго; и повелѣ положити мошти его вь цркьвы светыхь м (40) мученивь. И много злата раздавь на погрѣбеніе его, и многа исцѣлюніа бише.

По томь же краль Владиславь самодрьжыць пріиде самь кь тасту своему Асеню цару, и едва испроси тѣло светаго, и принесе вь свое отьчьство сь многою частію. Бѣше же тѣло светаго цѣло, иничи же врѣдимо,

и благооухание испоуштае много, и положи его чьстно въ своемь монастири Възнесенїа Господьнѧ, еже самь създа. И многа чюдеса биваху по вьсегда въ славу Богу.

Ѡ родослови Срьбьскыхь деспоть.

Бѣлоурошь роди Тѣхомила; Тѣхомил же роди Неманю, иже ѥсть свети Сумеонь, иже оутврьди православїе и ереси ѿгьнѧ. Сумеѡнь же роди сь супружьницею своею Аньною г (3) сины: Стефана прьвовѣнчанаго кралѧ и Влькана великаго кнеза вь сои Зети и Захльмїнскои земли и Растька, иже нареченъ бысть вь ниочьскомь ѡбразѣ Сава. Синь же Сїмеѡновь Стефань краль роди д (4) сины: Радослава, Владислава, Стефана (и) Предислава. И Стефань оубо нареченъ бысть Оурошь вь име предеда своего; се ѥсть храпавїи краль. Предиславь же трети синь Стефанов поревьнова стрїю своему светому Сави, и бысть минхь, и нареченъ бысть Сава; вь вьсѣм же бысть подобнь стрїю своему светому Савѣ и по светомь Арьсенїю, бысть трети архїепископь Срьбьскы.

Стефань же Оурошь, иже ѥсть храпавїи краль, роди два сина: Стефана и Милутина Баньскаго кралѧ. Милутинь же роди Констаньтина и Стефана Дечаньскаго кралѧ. Стефань же роди два сина: Душьмана и Душана. Сьи Душань преступи предь лицемь ѿтьць своихь, и поставлѧсть се самовластьно царь, и роди сина Оуроша, и Оурошь не имѣ дѣтеи, ѡста безь паметн лоза.

Стефань же Оурошевь храпавога краліа синь роди два сина: Владислава краліа и Оурошица. Толикь же бысть вь добродѣтели Оурошиць, ꙗко ѿть гроба его мѵро истекаеть. Стефань же ѿтьць его поставлꙗеть брата своего Оуроша на кралѥвьство. Сьи есть вторїи Оурошь; самь же скончча се вь лѣто ҂ѕ҃.ѡ҃.к҃є҃. (6825.)

Второе родословїе.

Влькань вьторїи синь светаго Сѵмеѡна, а брать светаго Сави, великы кнезь роди сина жупана Димитрїа, вь иночьскомь ѡбразѣ нареченъ бысть Давидь. Сан Давидь роди Братислава кнеза; Братиславь же роди Братька кнеза; Братько же роди дьштерь Милицу; сїа же бысть супрѹжьница великаго кнеза Лазара и роди г҃ (3.) сины: великоименитаго Стефана деспота, и Вльва, и Добровоꙗ.

Бысть царь вь Срьблѥхь Милѹтинь. Вь лѣто ҂ѕ.ѱ҃.ч. (6790). Царьство срьбьское.

Светы Сѵмеѡнь роди Стефана краліа; Стефань же роди Стефана, иже нареченъ бысть Оурошь вь име предѣда своего Оуроша, сан ѥсть храпавїи краль. Сан роди Милѹтина краліа, иже ѥсть четврьти ѿть светога Сѵмеѡна. Сан раждаеть Стефана великаго благочьстїа стльпа и царьствїа вѣньць. И по ѹмрьтви матери Стефанови, Милѹтинь краль приобьштаеть се вьторомѹ бракѹ, оу грьчьскаго цара Андроника Палеѡлога дьштерь поеть. И роди ѿть нѥе сина Констаньтина. Царица же видѣшти Стефана ѿть вьсехь любима, и не навидѣше его; нь приходить кь ѿтцѹ его сь сльзами, плачѥ се и

дрехлимь лицемь, и ѡклеветаеть праведьнаго, ꙗко ра-чителынѣ кь нюи прилежешта на смѣшенїе блꙋдьно, и на ѡтца не добраа мислить. И прѣможе женьска льсть, и оугаси родительнꙋю любовь; еть бываеть праведьнїи, и очїю лишаеть се. Бѣше же тꙋ црькви светаго Николи, лежештꙋ праведьномꙋ и ѕѣло болѣзнꙋюштꙋ, и мало вьздремавь се, ꙗви се емꙋ светы Николае, и рече емꙋ: не скрьби, Стефане, се очи твои на моеи длаии сꙋть и показоваше емꙋ. Таже посилаеть се вь заточенїе вь Цариградь, и сь двоими его дѣтьми: единь оубо Дꙋшьмана нарицаеть се, а дрꙋги Дꙋшань Стефань. Андроникь же Палеѡлогь тасть Милꙋтиновь повелѣ емꙋ прѣбивати неисходьнꙋ вь ѡбитѣли Вьседржителеви. Добли же трьпеше сь благодаренїемь, и паче добродѣтели прилеже. И вьси дивлꙗхꙋ се ѡ добродѣтели его, ꙗко и самомꙋ царꙋ вь слоухь прїиде и патрїархꙋ, иже и кь себѣ призивахꙋ праведьнаго, и дивлꙗхꙋ се словесемь его и разоумꙋ. Вь тоже врѣме патрїархь Аѳанасїе дивьнїи сьборь сьстави на некоего Варьлама акиндискїе ересн начельника, иже Арїева смислѣшта и Македонїева, и владнчнее преображенїе, глаголаше, привидѣнїе быти. И многи оуловн вь свою ересь. Патрїархь же сь вьсемь сьборомь Варлама сретика ѡть црькве ѡтлꙋчи сь его единомисльникы, и проклетїю предаше. Онь же не престааше црькьвь смꙋштае, и многы прѣльсти. Призвань же бывь Стефань кь царꙋ по обичаю, и по многыхь бесѣдахь рече: Ѡ, боговѣнчаньне царꙋ, многыхь прѣжде тебѣ бивьшихь вьсеми добродѣтели и ньрави преиде и смѣренїемь; нь ѡ едином не вѣмь, како погрѣшаеши, еже еси глава вьсѣмь

и вѣньць царьствїю. Цар же рече къ нюму: како убо ѡ благочьсти нась мниши погрѣшати? глаголи оубо ѿть другов изредьнеиши. Стефань ѿтвѣшта: явлено ѥсть цару прѣзираюштому пастиру стадо и вльци вьсходеть вь стадо и раступьзають е; тако и тому пастиру звѣру бити, и аште злославьнїе не ѿтгонить, и тай злославивь судить се, ѿть нѥже оумь имоуштїихь. Нѣсть праведьно, ѡ цару, царьствїа сьномь почьтену тебѣ, и толику стаду ѿть Христа пастиру поставлену того врагы |вь своемь стаде држати; нь яко вльки душетлѣньнїе ѿтгонити далече, и сь Давидомь пѣти: не навидѣштее ли те, господи, вьзненавидѣхь и ѡ вразехь твоихь истаахь сьврьшеньною ненавистїю вьзненавидѣхь ихь, и вь врагы быше ми. И ѿть вьсехь прѣдѣль своего царьствїа да повелиши ихь изгьнати. Сице аште сьтвориши црькьвьнїе раздори оуставиши, и мирь глубокь даруеши православьнїимь, и истиньнь цар и истиньнїимь Христїаномь будеши, и истиньнь пастирь, и ѿть обьштаго владикы Христа мьзду прїимеши небесное царьствїе. Сїа слышавь самодрьжць прѣмудрости и словесному разоуму мужа, оудивлаше се, и много того благодаривь и похваливь, рече кь суштїимь вь палате: вельми сьи мужь вь разоумѣ великь; аште и тѣлеснїе очи ему затворише се; нь разоумнь и зрительнь есть. И абїе цар повелѣ Варьлама свезана кь себѣ привѣсти. Онь же вь Римь ѿтбѣже. Цар же повелѣ единомисльникы его изгнати изь града и изь вьсехь градовь и мѣсть сь безчьстїемь изь вьсего своего царьствїа изьгонити. Что же по сихь пето лѣто Стефану вь заточени сьврьшаюшту се, и на праздникь

чюдотворьца Николи бьдѣнїю и кажденїю и чьтенїю вьсенощтьномоу сьврьшаемоу. Стефань же изь гльбины доушевьнїе моленїа приносе, и ѿть многаго троуда мало вьздрьжавь се, зрить срьдачнима очима великаго Николоу, и кь ногама его милости присе.[1]) Милостивїи же ѡнь рече: рѣхь ти прѣжде не скрьбети и показахь ти вь моеи роуцѣ твои зеници, и нинѣ послань есмь испльнити, и вьздвигь его и крьстное знаменїе на лици его сьтвори; очїю же его краи прьстиимь коснювь се рече: господь Ісоусь Хрїстось, иже слѣпаго ѿть рожденїа вьѡчиви, таи и твоима очима прьвїи да дароуеть зракь. И ѡвь оубо невидимь бысть. Стефань же вьзбьнювь трепетьнь бысть. Ѡ не изреченьнаго ти милосрьдїа, Хрїсте! Зрѣше, ѩкоже и прѣжде, и много сь сльзами благодаривь, и никомоу же обьѩви до врѣмени; нь по ѡбичаю оуброусцемь закривь очи, хождаше сь жезломь. И по мале мѣньши сииь его прѣиде ѿть жизьны сеѥ кь боудоуштои.

Образь же вьзвраштенїа его вь свое ѿтьчьство сице бысть: посилаше самодрьжьць грьчьскїи кь зетю своемоу срьбьскомоу кралю, да послѣть емоу воиньство на помошть; ибо агарени тогда южьнїе страни вьсе покориише, и сь мнѡжьствомь вои на вьстокь грѣдѣхоу. Посла же сь ними и настоѩтелѩ ѡбитѣли Вьседрьжителеви, идѣже Стефань бѣ заточен, егоже призвавь краль Милоутинь на едине ѡ сиие вьпрашаше. Чюдьнїи же ѡнь рече: многострадальнем ли и вьторемь Іѡве вьпрьшаеши ме ѡ владико! недѡстоина твоѩ дрьжава вьса, аште и тамами житїа тво-

---

[1]) Мислим, да је: просе.

єго лѣта боудуть противу Стефановеи ништети, ꙗкоже многоцѣньмое скровиште стеже того наша обитѣль и вьсь царьствоуюштїи градь, и вьсе сказавь ему, юже на еретикы подвигь єго. Слышавъ же краль и отьчьскимь милосрьдїемь подвигь се, начє плакати. и посла кь цару грьчьскому, єже вьскоре послати кь нюму Стефана. Царь же сь радостїю и многїє дари давь єму, и отпусти єго. И прїиде кь отцу, онь же сь сльзами лобизавь єго и сь радостїю и просить оу нюго проштенїа о сьгрѣшенихь, єже кь нюму. Христовь же подражатель себѣ повиньна сьтвори, и рыданїє отцу оутѣшивь, и прозренїа своего не ꙗви єму, ни иному никому, такожде ни вь Цариграде; нь по обичаю оубрусомь закривь очи, хождаше, ꙗко да не пакы завистїи угасеть єму богоданьные очїи очи. По том же повелѣ єму отьць вь Дїоклитисцѣмь мѣсте прѣбивати. По сїихь отцу єго скончавьшу се, и погрѣбень бысть вь обитѣли, иже оть нюго сьзданьнеи Баисила, вь прьвомученика Стефана. По прѣставьленїи же отца, Стефан оубрусь оть очїю отврьгь, и на срьбьское царьство препоꙗсует се, и вьси суштїи вь власти кь нюму притѣцаху. Константини же, иже того брат оть инюе матере, довольно воиньство сьбравь оть иних странь, и грядьше на нь. Стефань же кь сьборнѣи црькви прѣжде иде, поклонити се, и тамо архїепископь Никодимь вѣньцемь царьствїа украшаеть главу єго, и вьсемь илирычьскїимь єзикомь поставлѣеть цара. И отудь вьставь кь брани, идѣше, да ꙗкоже баизь бише обои пльци, и милосрдуе о брате милостиваа она душа, посилаеть кь нюму такова писанїа сице: Стефань милостїю божїею царь Срь-

блюемь и ѡтьчьскомꙋ наслѣю, еже страхомь божїемь правити того люди, братꙋ превьжделеньномꙋ Константинꙋ радовати се. Престани, еже начинаеши ратовати сь иноезычьникы свое люди; нь оусрьдно прїиди, да оузримь дрꙋгь дрꙋга, и сань вьторїи, ѩко синь царьствїа прїимеши, довлѣеть мене и тебѣ вь толице широте земле жителствовати. Не бо азь есмь Каинь братооубїица; нь Іѡсифꙋ дрꙋгь братолюбьцꙋ, егоже слово кь тебѣ глаголю. Ѡнь же нимало слышати вьсхотѣвь; нь на брата оустрьми се, и сьраженїю бывьшꙋ многа трꙋпїа падоше, и побѣждаеть быть Константинь, падаеть, и погибе. И быть Стефань самодрьжьць, кротькь, и смѣрень и милостивь: архїереомь, ієреѡмь вїю преклаииѩе, и почиташе ихь, ѩко божїе слоугы; такоже и инокы любльѩше ѕѣло, и милостиню многꙋ даваше, и ништїи и страньнїе и сироти миловаше, и вьса на потрѣбоу имь даваше. Сьзда же храмь Вьседржителѩ, и дрꙋгы чюдотворьца Николи вьздвигь, стльпи и помость[1]) мраморїемь разлучьнимь и вьсакимы добротами оукрасивь, его же невьзможьно изрешти. И ѡкрꙋгь ѡградь каменьна, и вь стенахь келїе минхомь на мѣсте глаголюемимь Деч̃ани, немоштно же и красотꙋ мѣста того изрѣшти, и самь тоу пребиваше, доньдѣже вьса сьврьши потрѣбами испльни сьсꙋди златими и срѣбрьними, и ризами многоцѣньними; такожде и вьсѣми тѣлесними потрѣбами доволно оустроивь вьсакыми доходькы. И великомꙋ Николѣ дрꙋгꙋю црькевь близь ѡбитѣли вьздвиже. И толико Стефань богобоѩзнь и добрь и милостивь и кроткь бѣше, и много

[1]) На страни стоји написано: патось.

множьство милостиню раздавь монастирωмь и црьквамь и сиротамь и ништїимь, и нѣсть моштьно вьсехь добродѣтеи его писанїю прѣдати.

Ѡ сьмрьти Стефанове.

Стефань же синь, иже глаголиемїи Душан(а)ь, многажди оуказлиень бывь желанїемь царствїа, и не могы трьпети стрьмлиенїа пламень; много сь сьбою воиньство имы, и ωть начельнїихь велможь вь арьванитскую приходить землю, и тамо на вьсе царствїе ωпоκсует се сьдрьжанїе и ωть ωтьчьскїе ωбласти сїю ωтемлиеть. Оувѣдьвь же сїа кротькы Стефань, посилаеть кь ниему, рекь: чедо, ωстави сїа неподобна, и вьедино жити, и помале благословенїемь и молитвою прїети ωтьчьское наслѣдїе и прѣстоль. Нь не рачить слоушати на зло оустрьмивьшїа душа. Стефань же на большую добродѣтель подвизаше се, и гониенїе синовьниее по Давиду трьпѣше. Врѣме же благополучьно ωбрѣть синь коупно и навѣтьникь сь многими силами пришьдь отца емлеть и сь женою и чеди, и вь нинь градь Звечань повелѣ ωтвѣсти, и по малехь же днехь оудавлиенїю горьчаишои сьмрьти ωсоуждаеть. Ѡ, лѣ! того немилосрдїю и безьчловѣчїю како не помиловавь ωтьчьскую оутробу? Како не оуштедри родительную старость? Како не помену рекьшаго: чьти отьца и матерь? како не изсахоше тѣхь скврьньнїе руки, прикоснувьше се того светеи вїи? И тако прѣдасть блаженну душу вь руцѣ господьни, и положень бысть вь свемь монастири. И по седьмїихь лѣтехь ιави се еки-

сїарьхꙋ, и повелѣваеть изети тѣло свое ѿть земле, и ѡбрѣтоше цѣло и благоѹханїе испꙋштае и чюдеса творе; вратара же слѣпаго просвѣтивъ, и ина чюдеса сьтвори многа светы вь славꙋ Богꙋ.

Царство срьбьское.

Прїи сихь цари грьчьсцїихь Аньдроникє и при сиие Іѡаньие вь срьбьскои земли вь лѣто ѕ҃, ѿ҃, м҃ д҃. (6844) постави се царемь Стефань Дꙋшань рекомїи. Сан прьвїи царь Срьблемь бысть, и царьствова к҃д (24) лѣта. Сьзда же храмь архїстратигꙋ Михаилꙋ вь градѣ Призренѣ. По безаконїи, еже сьтвори ѿтцꙋ своемꙋ не много прѣбысть вь живни сеи, и постизаеть коньць его. Вьлѣто ѕ҃, ѿ҃, м҃, є҃. (6845) роди се Ѹрошь синь цара Стефана Дꙋшана. Вь лѣто ѕ҃, ѿ҃, ѯ҃, д҃ (6864) прѣстави се царь Стефань Дꙋшань; и вь лѣто ѕ҃, ѿ҃, ѯ҃, є҃. (6865) постави се царемь Ѹрошь, в҃ (2) царь Срьблемь, и царьствова з҃ї (17) лѣть. Вь ѕ҃, ѿ҃, ѯ҃, з҃. (6867) прѣидоше Тꙋрьци на Калиполе вь г҃ (3) лѣто Ѹроша цара. Вь лѣто ѕ҃ ѿ҃ п҃ (6880) постиже сьмрьть цара Ѹроша Декемьбра в҃ (2) дьнь.

Царство срьбьское.

При семь цари Іѡаньие Палеѡлозе бысть краль вь Срьблехь Влькашинь и брать его деспоть Ѹглѣша. Сии доблественны мꙋжь деспоть Ѹглеша подобиже брата своего Влькашина кралѣ и грьчьскаго цара Іѡаньна

Палеѡлога, еже послати грьчьскую воиску сь ними, и иніе подвигоше велмуже многіе негдѣ до ҂ѯа, (61.000) изабрана воиска, и поидоше вь Македонію на изгнаніе безбожьніихь Турокь: не судивьше ꙗко гнѣву божію никтоже можеть противустати, и сего ради не изгнаше, нь сами ѡть нихь избіени бише и тамо кости ихь падоше, и не погрѣбени бише, и много множьство: овіи изсѣчени мьчи, ѡвіи оутопише вь рѣце; ѡвіи же заплѣнѥни и ѡтвѣдени бише; нѣціи же и гонезнувьше, пріидоше. По убіении мужа храбраго деспота Оуглѣше, просипаше се измаильтене, и полѣтеше по вьсеи земли, ꙗко же пьтице по вьздуху, ѡвѣхь ѡть христіань мьчемь закалаху; ѡвѣхь же вь плѣнѥніе ѡтвождаху; а ѡставьшіихь сьмрьть безгодна поже; ѡть сьмрьти же ѡставшіи гладомь погублѥни бише. Такови бо гладь бысть по вьсехь странахь, ꙗкови же не бысть ѡть сьложеніа миру, ниже по томь таковіи, Христе милостивіи, да не боудеть. А ихь же гладь не погуби, сіихь попоуштеніемь божіемь ноштію и дьнію вльци, нападаюште снѣдаху. Оуви! оумилѥнь(?) позорь бѣ видѣти: ѡста земля вьса добрыхь пуста, и людеи и скоть и ниѣхь плодовь. Не бѣ бо кнеза, ни вожда, ни наставьника вь людехь, ни избавлꙗюштаго, ни спасаюштаго, нь вьса испльнише се страха агареньскаго, и срьдца храбра доблѣствніихь мужь вь жень слабеншаа преложише се. Вь то бо врѣме и плѣме срьбьскихь господеи седьміи роди мню коньць пріеть. Вь истину тогда живи оублажаху прѣжде оумрьшіихь. Бише же сіа ѡть бытіа вь лѣто ѕ҃, ѡ҃, о҃, ѳ҃ (6879) вь к҃, е҃ (25) лѣто царьства Іѡаньна Палеѡлога грьчьскаго цара.

По том же сьбираюштїимь се людемь, и призрикь господь Богь на вьздиханїе и сльзи ихь: вьздвизаеть вь Срьблѣхь великаго кнеза Лазара, благоуьстива и добра, емуже жена Милица дьшти Братька кнеза оть колѣна великаго кнеза Вькана сина светаго Сїмеона *)

Оть нюе же роди великаго кнеза Стефана, Вька и Доброволю. Стефань же послѣди добродѣтели ради и мужьства деспотьскому сану сподоблюет се оть грьуьскїихь цареи.

Великое кнежьнїе срьбьскыхь.

При семь цари грьуьсцѣмь Іоаньне Палеолозе вь лѣто ҂ѕ, ѡ, п (6880) прїеть науело срьбьско кнез(а) Лазарь. Саи великїи кнезь Лазарь обнавлюе о(с)пустевьша скуптра срьбьскаа оть измаильтень и црькви и монастири и гради сьзидае. И се вьнезапу оть перьскыхь страны вь западнюе страни срьбьскїе преселюют се измаилтенѣ. Повѣм же о нїихь извѣстьно отькоуду науело прїеше власти: бѣше нѣкїи царь именемь Хириданъ и христїаниннь вѣрою, обладае странами суштими посрѣдь Перьсиди и Арьменїею, иниш же преименована страна та: Ауамїа.

Бысть же вь оу(с)лишенїе цареи грьуьскїихь, и обрѣте се царь странахь тѣх вь царьствуюштемь граде, вьцаривь се, прїеть грьуьскаа скуптра; брать же его вьцари се вь отьуьстви вь своемь вь Ауамїи, сїи хрїстїаниннь вь перьскыхь прѣделѣхь. Нѣцїи же подвигоше грьуьскаго цара ити вь отьуьстви вь своемь на брата своего, иже

*) По другијеми љетописима: Симона.

и поиде сь вьсѣми силами. Слышавь же царь агаміи-экы, вьзложе на се иноуьскы ѡбразь, и срѣтаеть брата своего цара пѣшь. Оуврѣдѣвь же царь грьуьскіи, кто iесть, и вьнезапу и та с кониа сьсѣдь, и любазьно цѣлованіе дасть брату. вопросивь же: уесо ради сьтвори се? Он же отвѣштавь ему: кое мнѣ iест приѡбрѣтеніе и польза, еже толикимь крьвемь пролитію виновникү быти.

Ѡтьць нашь умрѣ по пріетію дедь и прародителіе вьси, вѣде, iако и азь оумрети хоштү. Синь же мои едииь сіи, и та-измлада ѡ власти не радить; нь понеже юности ради инокь не может быти. Сүть монастиріе, иже ѡтьци наши сьздаше вь езице нашемь, даждь ему сь писаніемь, вь еже ѡкрьмлѧти се ѡть нихь; проуаа же даждь ему же хоштеши. Царь же оумиливь се, и вьсе по воли его сьтвори. Ѡтоле же синь его и сина уеда его ѡбладаху странами своими. Слоужеште грьуьскому скиптру, превьзмагаюштіим же измаильтомь и вьстоуьніе страни ѡтемьшіимь, привлекоше страни ѡніи, пауе дрьжателе тѣхь страны, вь скврьньнүю нихь вѣру. Сь ними же и вьсехь пориише, оувы! ѡть христіаньства ѡтстоупити, правьнукь оубо цара ѡного иже ѡблеуе се вь иноуьскіи ѡбразь. Вь тои сіи злои вѣре агареньскои именемь Аркоиь. *) егоже прьвіи синь Сулиманъ. Саи Сулиманъ пріемь скиптра его вь западьниѧ, привѣдь жива суштa ѡтьца его Акону; на Калиполи море прѣиде, и ѡтвори поуть и проуіимь при цари грьуьсцѣмь при Аньдроиице, имушту рать сь

*) На страни стоји: Отманъ.

братомь своимь. Оумрьшꙋ же Арьканꙋ, ꙋмре же и синь его Сꙋлимень. Вьздвизает се синь юнеиши Арьканова Амꙋрать глаголюми, и покори мнѡжаишихь, иже на встоце и на западе и тоурьчьскꙋю странꙋ; и сего ради тꙋрьскїи царь нарицает се. Проуее же и на благочьстиваго и великаго кнеза срьбскаго Лазара вьрꙋжает се: бивьшꙋ же сьраженїю обоимь пльком на мѣсте нарицаемемь Косово.

Бѣше же некто благородьнь ѕѣло и великомꙋ кнезꙋ Лазарꙋ вѣрьнь сыименемь Милошь, емꙋже завидѣше, клеветахꙋ на нь, ꙗко неправе слоужить емоу. Таи же обрѣте подобьно врѣме, хотѣ показати вѣрꙋ и мꙋжьство, скоро оустрьми се на науельника агареномь Амꙋрата, и сьтворивь себѣ ꙗко бѣжешта ѡть великаго кнеза Лазара, емꙋже растоупише се агарене и поуть сьтворише; ѡнь же близь бывь грьдаго науельника агареномь Амꙋрата, ѡпльчивь се, вьнзѣ мьчь свои вь того срьдце, и мрьтва его показоуеть; тꙋ же и самь ѡть инхь оубїень бысть уюднїи таи слоуга. И сїихь ради прьве оубо ѡдолеваютъ соуштїи сь Лазаремь; по томь же синь того цара Амꙋрата Баꙗзить вьзмагаеть пакы и вь тои самои брани ѡдолеваютъ, Богꙋ тако попоустивьшꙋ. Тꙋ, оуви мнѣ! посѣуень мьчемь бысть и светы кнезь Лазарь, и много пролитїе крьвїи христїаньскїе. Бысть же сїа брань вь лѣто ҂ѕ҃, ѡ҃, ҁ҃, з҃, (6897) Іюнїа еї (15). Таи же ꙋбо мꙋуенистыва вѣньць прїеть, и иниꙗ видит се ꙗко живь вь июи же самь сьзда великꙋю обитель глаголюмою Раваница; тоу положен, даже и до дьньсь стоить. Синь Амꙋратовь Баꙗзить сѣде

на престоль ѿтьчїи, и ѿть вьсоудь царьствїе оутврди, покори вьстоучнюю и тѹрьчьскѹю странѹ, и сего ради тѹрьскїи царь глаголет се. Синь же прьвїи великаго кнеѕа Лаѕара, Стефань кнеѕь ѡста сь матерїю своею еште сїи мьладь и сь братомь своимь Вльком. Грьди же ѡнь царь Баѩѕить синь Амѹратов многїе страни прїеть, и покри цара Срацимира бльгарьскаго, и арьбанашькїе и босаньскїе дрьжателе; прїеть же и Солѹнь и ини гради оу грьчьскаго цара. Кь симь же просить оу великїе кнегини срьбьскїе мьньшѹю дьштерь ее Ѡливерѹ вь женѹ; и сего ради ѡбѣштавает се сина ее Стефана имѣти вь сина мѣсто, и ѕемлю не воевати, нь сьблюдати. Ѡни же сь сьвѣтомь патрїарьха и вьсего свѣштеньнаго сьбора и вьсего синьклита вьдають сїю вь женѹ великомѹ амире Баѩѕитѹ, ꙗко да спасьно боудеть христоименитое стадо ѿть бльвь гѹбештихь его. И ѿтьтоле порабоштена бысть царѹ Баѩѕитѹ. И на вьсако лѣто Стефань и сь братомь своимь Вльком и сь вьсеми своими вь слоуженїе приходити емѹ. По сихь же грьдїи ѡнь царь Баѩѕить сь иним же велики Стефань срьбскыи неволею поиде и прѣшьдь рѣкѹ Дѹнавь, оумишлѣеть брань на Ѹгри и Влахи, и на брани бивьши сь самодрь(жа)вьнїимь великымь воеводою влашкымь Іѡаньномь Мирьчомь, и множьствомь неиѕреченьно крьвемь иѕлитїе, и дѣже краль Марько и Константинь погибоше. Глаголет же, ꙗко блаженьни Марко Константинѹ: аѕь молю Бога, еже христїаномь бити помоштьникь и првїи мрьтьвць на рати сеи бѹдѹ. По томь же царь Баѩѕить сьмиренїе сьтвори сь ними, и ѿтиде вь своꙗ.

Велнкое деспотьство срьбьское.

По анкирьскои оубо брани егда Темирь побѣди и оухвати цара Баиазита и вьсе его поплѣни и сестрꙋ Стефановꙋ кнеза срьбьскаго, иаже бѣ за Баиазитомь царемь. Кнезь же велики Стефань посилаеть кь Темирꙋ и изводить ю ѡть плѣнениіа. Самь же Стефань вь Цариградь приходить и сь братомь своимь Вльkомь, и тамо ѡть цара грьчьскаго Манꙋила еште живоу емꙋ соуштꙋ деспотьскіи сань пріемлеть, и много его почьтивь, ѡтпꙋсти. Приходить же Стефань деспоть и сь братомь своимь Вльkомь вь свои градь Новоградь, градь сребрьнии вь истинꙋ злати. По ѹбіенин же Баиазита цара, свободи се срьбьска земли ѡть ирьма и покореніа бесерьменьскаа. И ѡтьтоле деспоть Стефань самовластаць и господарь вьсеи земли срьбьскои бысть.

Вь лѣто ,ѕ.ѡ.п. (6880) вькнежи се велики кнезь Лазарь и царьствова зі (17) лѣта, емꙋже бѣ ѡтьчьство градь Прилѣпьць, ѡтьць же его Прибьць.

Сіа тако ѡбикоше сьписателіе закрывати; обаче обрѣтаеть се истиньно, иако синь бысть цара Стефана зачьнь его сь нѣкоею кнегиниею, и вь царьскыхь вьспитавь его и наоучивь благочьстію и моудрости, и божіимь соудомь биваеть самодрьжьць и велики кнезь; иако не врѣждають ѡтьчьскаа дѣла синовние добродѣтеліи, ибо ѡбрѣтаемь и великаго цара Константина, паче же и Алеѯандра макиедонискаго цара вьсего свѣта храбра, тако зачьньшꙋ се, и да никтоже смѣеть дрьзнꙋти сіихь поносити. Слыши вь истиномь и светомь еѵангеліи родословь господа нашего Іисꙋса Христа,

како еуангелисть не вьспомену тьуїю д҃ (4) жены, ѡть ныхь же по пльти родителїе влеуаху се господа нашего Ісуса Христа, и сїи бѣху неподобьнаа брака, обаче милостивїи Богь не вьзьгнушасе сїихь, нь пришьдь собою исправи.

Сь же кнеꙁь Лаꙁарь сьꙁида црьквь светаго Вьꙁнесенїа Раваницу, идѣже почивають светїе моишти его. Роди же г҃ (3) сины: Стефана, Вълка и Доброводю; и е҃ (5) дьштери: прьваа дьшти его Мара, иже вьдана бысть вь жену Вльку Браньковику; в҃ (2) дьшти его цара Шишьману Бльгарьскому; г҃ (3) дьшти его, иже бысть даньна оу Ꙁету ꙁа Бальшу; д҃ (4) дьшти, иже бысть даньна цару Баꙗꙁиту; е҃ (5) дьшти его на Оугре ꙁа Гаревицемь ꙁа Цѣлишемь.

Стефань же сїихь прьвїи брать синь кнеꙁа Лаꙁара прїеть начело срьбьско вь лѣто ҂ѕ҃.ц҃.н҃. (6950.) бысть велик деспоть, привѣдѣна же бысть госпожда его ѡть града Галата, именуема госпожда Елена; и сїи бише бесплоднїи.

Сан оубо деспоть Стефань обьходѣ ꙁемлю ѡтьчьства своего: инѣхь смѣрае, инїе же себе покори; и елици вь прѣждьнꙗа врѣмена гради и мѣста вьсхиштени бише ѡть срьбьскїе власти, сихь кь себѣ притрьже. Такожде прѣходе, ѡбрете Белиградь, егоже прѣжде Оугри вьсхитише; сего же ѡть Оугарьскїе ꙁемлꙗ по смиренїю вьꙁеть. Сан бо Белиградь, аште и вь прѣделехь срьбьскїихь лежимь ꙗсть, нь, ꙗко на срьдци и плештахь оугарьскїе ꙁемли леже бѣше; такожде и проуее гради свое, елицехь Турьци вьсхитише, самовластьно вьꙁеть. Начеть же множае прѣ-

бивати вь Белиграде, ѕа неже мѣсто града того ѕѣло красно, полѡмь и рѣкамы и пристаништа оукрашено, и ѡть вьсудꙋ корабли, ѩко крилати кь немꙋ прилетахꙋ сь множьствомь благыхь. Сего оукрасивь Стефань стѣнами и царьскими полатами, паче же црькꙟю сьборьною, и архїепископїю сьѕда, и вьсеми потрѣбами оудоволивь и вь нее жилишта инокомь сьтвори. Архїепископь же таи беалиградьскїи Єѕарахь бѣ вьсеи срьбьскои ѕемли. Сьѕда же и црькьвь вь име чюдотворьца Николи, и ѩко монастирь оукрасивь вьсѣми добротами.

По томь изьѡбрѣте мѣсто красно пꙋстиньное, подобьно мльчанїю, и сьѕидаеть храмь вь име живоначельнїе Троице, и вьськими добротами оукрасивь, и градь ѡколо, и вь стѣнахь кселїе; сьбраже и множьство ино(о)кь боголюбаѕьныхь, и вьсели тꙋ; и вьсакыми потрѣбьными оудоволи, и скровиште дьнь ѡть дьне полагаше тꙋ; сьтвори же себѣ и гробьницꙋ тꙋ, идѣже маломь послѣди положи се. Дасть же и икони тꙋ ѕлатомь и бисеромь оукрашени, и множьство книгь и сьсꙋди и ризи сь великымь бисеромь и ѕлатомь оукрашении, ѩко прѣвьсходити и Светїе Гори великꙋю лаврꙋ, и свѣтильникы ѕлатїе. Призва и патрїарха Кѵрила и вьсемь срьбьскїе ѕемли сьборомь и сьтвараеть храма ѡсвештенїе вь дьнь светїе петидесетьници. Наче же ѡбитѣль ѕдати вь лѣто ҂ѕ҃.ц҃.е҃і (6915). Приходить же и ништїихь множьство, имьже довольно милостиню подасть имь.

По вьсегда самь ноштїю по ꙋлицамь града ходе, ништїимь ѡдѣжди и ѕлатици подаваe; и некто единь

многашти ꙁашьдь милостиню вьꙁеть, и пакы пришьдь просеше. Онь же давь ему рече: вьꙁми, тате и хиштьниче. Онь же ѿвѣштавь рече: несамь аꙁь тать; нь ты еси тать и хиштьникь; сь ꙁдѣшьнїимь царьствомь и небесное и боудѹштее царьство крадеши и похништаеши.

По сїихь царь Мусульмань синь прьвїи цара Баıаꙁита сьтвори мирь и любовь велику сь Стефаномь деспотомь; а брата своего Пасабѣга оубиваеть, и страни вьстоучнїе себе покори и турьскую страну. Срьбьска же ꙁемлıа по сложенїи мира сь Моусульманомь прѣбиваше вь сьмирени; нь не бѣше трьпети такова лукавому, подобиже оубо брата его Вьлька, и вьꙁеть у цара Мусульмана мнѡжьство коньства, ıако да дасть ми брать мои деспоть Стефань половину ѿтьчини, и аꙁь сь нѣе тебѣ служоу; аште ли нїи, и аꙁь поплѣню и пустоу сьтворю ею. Стефань же деспоть хотѣ стадо христїаньско не дати Турькомь поработити се пакы. Вльк же агарени ѡбьтекоше вьсу ꙁемлю, плѣнıающе, и пожиꙁающе и иꙁсѣцающе ıако дивїи ѕвѣрїе. Стефань же не моги диꙁати на нихь рати, ѡво же и навѣта бое се и ꙁавади, и неволею же Стефань раꙁдѣлıаеть ꙁемлю. Вльк же слоужаше цару Мусульману. Стефань же вь ѿлучениьнеи ему чести живеше.

По сихь же брать Мусульмановь Мусїа приꙁиваеть Стефана деспота и брата его Вьлька и у влашькаго воеводи вь помошть вои вьꙁеть, и поиде на Мусульману, и хоте оубити его. Онь же вь тои ношти побѣже; бивьши же брани велицѣи и оубїень бысть Мусульмань вь лѣто ҂ѕ.ц҃.к҃.в҃ (6922). Мусїа же обрѣте Вьлька вь Андрианове граде, и повелѣ его оудавити сь нетїемь его

Лаӡарем. И наѵеть Мѹсїа вьсеми скѵпьтри ѡбладати, и многїе страни поплѣни. Прїиде же вьстоѵьнїи сѹльтань Махьметь синь Баѩӡитовь мьньши, а брать Мѹсинь сь вои своими, и оѵби Мѹсїю. И бысть Махьметь вьстоѵьнїимь и ӡападнїимь царь.

Стефань же пакы єдинь самодрьжьць бысть вь вьсеи ӡемли срьбьскои. Сѹльтань же Махметь синь Баѩӡитовь поживь и оѵмираеть вь Андриановє градє. Синь же єго сѹльтань сѹльтана Махмета Амѹрать. а дрѹгїи мьньшїи Мѹстафа еже на вьстоѵьнїи владаше. посилаеть же на нь Амѹрать воиньство; Мѹстафа же иӡиде на брань иӡь Никенскаго града, и тѹ оѵбїень бысть. И бысть царь Амѹрать вьстоѵьнихь и ӡападьнїихь и тѹрькомь, и сь деспотомь Стефаномь велику любовь сьтвори.

По томь же деспоть Стефань наѵе ногами своими множае болѣти, и приӡва нетьѩка своего Гюрьгѩ, и постављаѩеть его деспота вьсеи срьбски ӡемли. По мале же и самь ѿтьходить ѿть житїа сего вь лѣто ҂ѕ҃.ц҃.л҃.є҃ (6935). Іоѵнїа ѳ҃і (19). Бысть же вь тои дьнь вь Белиградє громь страшьнь, ѩковьже никогда же не бысть, и тьма по вьсеи нашеи странѣ, ѩко ношть мнѣти, и на ӡахождении сльнца мало просвѣтли се, и плакаше ѕѣло. Положише деспота вь монастири живоначельнїе Троице вь гробьнице, еже самь сьӡда.

Деспотство срьбьское.

При семь Калѹїѡане цари грьѵьсцемь по Стефане бысть вь Срьблѣмь деспоть Гюрагь нетьѩкь его. Царь

же тѹрьскїи Амѹрать оувѣдѣвь прѣставлѥнїе Стефанове, пришьдь ратїю и прїемлѥть градь Крѹшевацъ, и инїи гради предаше емѹ; предасть се и Голѹбацъ градь; приходить же и на Ново градь, Сребрьни градь, идѣже сребро дѣлахѹ: нь не ѹспе ничьтоже, и отиде царь Амѹрать зиме належештїи. Кь иемѹ же посилаеть деспоть сьмиренїе, просе и оставьшїихь. Онь же по сьмиренїю нѣка и вьзвраштаеть деспотѹ; и не тьчїю оть сїихь раздроушенїе и бѣда належаше срьбьскои земли, нь и западьнїи оугарьскїи краль кь царьскомѹ градоу прїиде, глаголю же прензештьномѹ и великомѹ Бѣлиградоу, его же по сьмиренїю самь деспоть Гюрагь отьдасть, оустрашивь се оть Тѹракь. Симь же сице бывьшїимь, лѣпо и намь ѥсть вьзгласити сь пророкомь Захарїемь, ꙗкоже кь Ієрѹсалимѹ: развръзи, Бѣлиграде двери твое; сиречь високїе и прьвожителѥ твое здѣже проусе сь Ієремїемь пророкомь ридати, ꙗко новаго сїона Бѣлиграда запоустѣнїе, гьдѣ вь истинѹ лице веселештїихь се, гьдѣ црьквьна сьбранїа и трьжьства и молитви, и еже вь окрьстьнаа исхожданїа вьнезапѹ вьса вь мрьзость запоустѣнїа бише. Бысть же знаменїе вь граде, еже изь града вьзети се образомь на ваздоухь, иже велицѣи црьквы икони божьственние бысть же починю, ꙗко на вьторомь пришьстви царица ѹбо и владичица и Іоаньна прѣдьтьча, сь обоихь страиь образа Спасова ві (12) апостоль, по шесть подобьно сь обоихь страиь еже минѣхомь вь славѹ и назиранїе града, се же бысть вь оставлѥнїе, оувы!

Прѣжде же того, ꙗко искри вьздоухь пѹсти на градь, иже вьжизахѹ се, пакы погасоше. Прѣжде же

сїихь вихарь покровь црьквіїи ѡтієиь и сьвръже на ӡемлю, и доми многихь иӡложи, и домь сестри Стефана деспота. Сїа же ӡнаменїа быше не тьчїю єдиного Бѣлиграда ради, нь и послѣдующтаго ради ӡапустѣнїа вьсеє ӡемли срьбьскїє, еже не по многе бысть ѿть беӡбожьнїихь Тѹракь, вь нихь же царь бѣ Амѹрать, иже и многїє гради срьбьскїє поплѣни и покори, Богѹ тако попѹстивьшѹ грѣхь ради нашихь.

Деспотьство срьбьское.

Гюрагь деспоть ӡре своюю дрьжавѹ вь многен тесноте и насилїю (а)гарень, дасть дьштерь свою Маррѹ царѹ вь женѹ сьмиренїа ради, и по мале посилаєть в҃ (2) сина своꙗ: Стефана и Грьгѹра на посѣштенїє сестри ихь Марри царици, и пришьдьше вь црьствѹюштїи градь, многою храбрость покаӡаше на коньскомь хританїи оүвиденїє агареномь и ѿть нихь ӡавидими и ѡклеветаеми бивають кь царѹ. Царь же врѣди имь ѡүьнїє ӡеници, и пришьдьше слѣпи кь ѿтцѹ; ѿтьць же ихь видѣвь, вельми ѡскрьби се, и сьбравь множьство агарень, и посрѣдь града вьсехь искла, доиднѣже вьсь вь крьвїи ѡгреӡе, на столе сѣдь, и помалехь дьнехь сконьуаваєть се; ѡставивь на прѣстоле юнѣишаго сина Лаӡара. И таи єдино лѣто деспотьствовавь, прїемлєть коньць житїю.

По семѹ же Лаӡарѹ синѹ Гюргевѹ брать его Стефань врѣждени ӡеницамь деспотьства сань прїемлєть, и по лѣтехь неколицехь иӡгонимь биваєть нѣкоєю ӡавистїю вражїєю, и на ӡападьнїє страни ѿтходить,

тамо же и коньць житїю прїеть; ѡставивь свѣтолѣпьна два сина: и едннь по сьмрьти ѡтьца своего, прѣзираеть власть ѡтьчьскую и бываеть ино(о)кь, нареченъ Маѯимь монахь; юнѣиши же его брать Іѡаньнь понуждень ѡть краліа оугарьскаго и ѡть срьбьскыхь вельмужь, прїемьлєть ѡтьчьскую власть, и бываеть деспоть Срьбьлюемь. По мале же врѣмени престави се; ѡставивь кончьнную жалость роду срьбьскому.

ХРИСОВУЉЕ СТЕФАНА КРАЉА И ЦАРА СРБИЈЕ И РОМАНИЈЕ.[1])

(свршетак из гласника XXVI.)

Превод с јелинског М. А. Петронијевића.

14.

Заповест Стефана краља Србије и Романије.

Краљевство ми има вољу и наређује овом својом заповешћу и поклања поштованој обитељи свете славне великомученице Анастасије лековите, која је код села Вастице, цело код тог села имање двојице браће свештеника Кирнавла, клирика саборне цркве зелиховске, господина Димитрија и господина Ђорђа; и треба да га држи и ужива цело, као што су га они држали и њим управљали, са свим неузнемирено, да га нико не може изнудити, одузети ни окрњити, да је са свим слободно и непотчињено и опроштено од сваког данка и терета, као и све остало што се налази у њеној имовини, и да саставља и поправља

---

[1]) Као што је у Гласнику XXVI. назначено хрисовуље се ове налазе у старом неком кодексу манастира крстит. Јована, који је у Менікеју планини код Сереза. Одатле их је 1856. преписао Ђорђе Јоанид. Његов препис чува се међу рукописима народне библиотеке под бројем 95, 96 и 97 у три везане свеске у 8-ни. Хрисовуље почињући од 22 писане су неком другом руком, а не којом су првих 21, а иначе се што се тиче потписа од предњих разликују и може лако бити да нису Душанове. Ми саопштавамо њих као саставни део ове збирке, остављајући остало употреби историка.

како за добро нађе и узмогне њен повремени настојник, и у опште да ради, било са овим имањем, било са оним које она од пређе има, да нико од свију оних, који од времена на време општи или особити порез купе или јавне послове врше, или од клирика зелиховских, или ма ко други, не нанесе какво насртање, оштећење или изнуђење и сметњу реченој обитељи у њеном имању и праву као што је.

Због тога је издата и ова заповест краљевства ми за сигурност.

Било је и црвеним словима: Стефан краљ.

15.

Друга заповест истог краља.

Како поштована обитељ свете великомученице и преславне Анастасије притежава старо село код Зихне, названо Острини, и по старим правима а и по писменим досудама, и тражио је и молио у царства ми трудбеник исте обитељи најчаснији монах господин Јаков, да се изда и заповест царства ми ; тако примивши благонаклоно његову молбу, цар ми издаје ову заповест, којом се наређује, да та обитељ свете преславне великомученице Анастасије држи то старо село а и све што је иначе притежавала по старинским правима и писменим досудама, са свим без узнемирења, изнуђења, забране и дељења, и да никоме од општих главара што су под царством ми, или месних жупана није дозвољено да изнуђава или узнемирује или изискује ма што, него да та поштована обитељ свете Анастасије држи и ужива ово старо село

са свима правима његовим, као и све остало што она притежава, слободно и неоспорно, да ни од кога не искуси ни речце, нити ма какве сметње или досаде. А треба и дворанин господин г. Логотет добро да зна и да речене обитељи не узнемирује ма у чему то било.

И због тога је издата и ова заповест царства ми за сигурност.

Било је и црвеним словима царком руком: Мес. Февр. Индикт. 5.

16.

Царска заповест по истом предмету.

Дворанине царству ми велики хартуларије, главару од Волера и Мосинопула, Сереза и Струме, као и места Красове, господине Андрониче Катакузине! Царство ми сазнало је из прозбених писама монаха манастира код Сереза, почаствованог именом часног славног пророка претече и крститеља Јована, да монаси, који се налазе у манастиру што је близу њих почаствованом на име светих славних чудотвораца бесребрника, имају не мале досаде и узнемирења у земљи коју ови монаси имају у месту званом Кераница, и молили су о том.

Има дакле вољу и наређује ти царство ми, да позовеш и свештенике тамошње најсветије митрополије сереске, као и по неке мѣсне изборне главаре, који о том имају тачна знања, и да испиташ све о томе са свом истином и правдом; и по том да повратиш сваком од ових манастира његову међу и сва права њихова неузнемирено по писменим уредбама и осталим повластицама, које

имају о својим правима, и да немају међу собом никакве досаде ни узнемирења. А има вољу царство ми да уредиш, да њихово поравнање буде по слову права и истине, и да се измире за у будуће међу собом; и потруди се и учини као што наређује ова заповест."

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан краљ Србије и Романије.

Мес. Септем. Индик. 6.

17.

Друга заповест истог краља и цара господина Стефана.

Монаси поштоване обитељи часног славног пророка претече и крститеља Јована, што је у планини Сереској названој Меникеј, изјавили су да имајући неко место у тој планини, названо Кераница, по различним писменим исправама од више година неузнемирено, од скора су наишли на узнемирење и насртање од стране светогорских монаха ивирских, који такође имају метох у тој планини Меникеју, са којима су се често и на месту судили и многим су сведоџбама и околностима доказали да је речено место Кераница њихово.

А кад се нису смирили монаси реченог Ивира тим мѣсним пресудама и доказима, прибегли су ови монаси речене поштоване обитељи св. Претече, и добили заповест од светог мог господина и цара, деде царства ми, на сродника царства ми протовестиарита господина Андроника Катакузина, који је био главар места Сереза, а после и на дворанина царству ми господина Димитрија Анђела

Метохита, који је од скоро био главар тог истог места Сереза, и судили су се код обојице на писмено; и тражили су да добију о тим пресудама и царске заповести.

Саслушавши царство ми ову њихову молбу, издаје им ову заповест, којом се наређује, да именована обитељ часног претече држи речено место Кераницу по садржају постојећих, као што је речено, писмених исправа, и као што је досуђено њеним монасима по реченим пресудама, и по томе да не искусе од споменутих монаха ивирских о реченом месту Кераници никакво насртање или узнемирење.

За сигурност тога издата је тој поштованој обитељи св. Претече и ова заповест царства ми.

Месеца Октобра.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан краљ, автократор Србије и Романије.

Налазе се и житељи у тој земљици Кераници од старине, који се рачунају за урођенике обитељи, а то и јесу.

18.

Заповест по истом предмету.

Многопоштовани дворанине царству ми доместиче западних послова господине Стефане војводо, и ти многопоштовани дворанине царству ми господине Никола Теологита!

Монаси поштоване обитељи, што је у планини Серској званој Меникеј, почаствоване на име часног славног пророка, претече и крститеља Јована, изјавили су,

да притежавају по хрисовуљи и другим исправама земљу на месту названом Левадија, која је уписана у постојеће обитељске писмене досуде.

Па им је пре неког времена учинио у томе насиље дворанин царства ми господин Ђорђе Трулин, и они су се с њим судили по наредби чувене и покојне прељубазне ми светле госпође Ане Деспине, и досуђена је земља њима а он је осуђен, и после је начинио и писмено обећање, да се задовољава с оним што је овом пресудом наређено, и да са свим одустаје од те земље, и тако су они остали неузнемирени у држању исте.

Али нас је од скора речени Трулин обмануо и преварио, и тражио да се иста земља упише у судске књиге, што му је и учињено у његову корист. И он је заузео, проширио и задржао ту земљу с њеним воденицама; а ове је монахе отуда истиснуо, и они су због тога прибегли с молбом царству ми.

Кад је дакле тако, и кад се речена земља налази у њиховој хрисовуљи као и у другим писменим исправама што имају, какво је право имао речени Трулин, да ју тражи и заузме по актима, кад је осуђен, као што је речено, пресудом, и кад је дао на писмено обећање реченим монасима да их у томе неће узнемиривати? И са свим је било неправедно и неосновано то што је учинио. Царство ми наређује вам, да то поправите и да наредите, да монаси те обитељи држе неузнемирено као и до сад речену земљу, по садржају постојеће, као што је речено, њихове хрисовуље и писмених досуда што имају, и да не нађу од реченог дворанина царству ми Трулина какве сметње и насиља због притежања те

земље, и да учините по овој наредби царства ми, коју и повратите њима за сигурност.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан краљ и автократор Србије и Романије. Месеца Августа. Индикт 16.[1])

19.

Заповест цара господина Стефана о млину Фокопуловом.

Пошто је дворанин царства ми господин Ђорђе Фокопул добио право по писмену дворанина, главара богоспасне вароши Сереза, госп. М. Аврамбака, и других старешина царства ми, и најчаснијих црквених старешина да сагради близу свог млина и другу воденицу, и пошто је просио о овом судском писмену и заповест царства ми за своју сигурност: царство ми, судећи да је мѣсна истрага и решење умесно и праведно, почем је учињено са поузданом и тачном пажњом, има вољу и нарећује, да по садржају писмена издатог Фокопулу од стране главара и других старешина, као што је речено, има пуно дозвољење, као што је добио право, да сагради и у кући свог млина и другу радионицу, и да га ужива слободно и без сметње, и да га противна страна, т. ј. деца Дипловатацијева не узнемиравају од сад по овом предмету, него да остану на миру и задовољни, као што је мѣсна истрага и одлука изрекла да је право. Јер због сигурности у овоме и издата је ова заповест царства ми.

[1]) У препису стоји број 16, али је погрешно, јер индикт је имао само 15 година.

Месеца Априла. Инд. 14.

Стајало је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан, у Христа Бога верни цар и краљ Србије и Романије.

20.

Хрисовуља цара господина Стефана о стварима господина Фокопула.

Пошто је дворанин царству ми господин Ђорђе Фокопул тражио и молио, да царство ми нареди, да он држи по хрисовуљи, неузнемирено и неодложно, куће што има по куповини и домаћем труду у богоспасној вароши Серезу, и воденице изван вароши и виноград, као и газдинство у Лестиани, а и земљу у Тумви од триста модија, и да има дозвољење да исто придода манастиру како хтедне и за добро нађе, — ову молбу благонаклоно примивши царство ми, издаје му и подарује ово златопечатно слово, којим се заповеда и наређује, да речени Фокопул држи на различним местима уписана здања и куће неузнемирено, тако да му их нико не може задржати ни отргнути, и да је изван сваког презрења и кињења, и да ником није дозвољено од свију старешина царства ми и њихових породица, ни да улази у његове куће, ни да се својом насилничком и неправедном руком меша у његово имање. Него силом овог златопечатног слова царства ми да он држи и у напредак своје куће, и све речено имање, без икаквог кињења и презрења и насртања, као што и до сад држи и истим управља. И коме год манастиру нађе за добро да иста посвети, било за живота било после своје смрти, да и та

поштована обитељ, којој се буде то имање посветило, држи исто на раван начин као што га је држао и њим управљао речени Фокопул.

Јер ради сигурности и неузнемирења за у будуће постало је и издато ово златопечатно слово царства ми, у месецу Мају текућег 5. индикта 6860 године, на коме је и наша благочастива и Богом чувана влада потписана.

Био је и потпис царском и освећеном руком црвеним словима: Стефан у Христа Бога верни цар и автократор Србије и Романије.

Година по Христу 1352.

21.

Права на воденвчни део.

ЗАПОВЕСТ.

Многопоштовани војводо над пословима Волера и града Сереза и Струме, господине Мануиле Ливере!

Монаси поштоване обитељи часног славног пророка, претече и крститеља Јована код Сереза, изјавили су царству ми, да је имала од старине иста поштована обитељ воденичишта. А једно воденичиште примио је неки Саниан именом на се, од бившег од пређе у истој обитељи игумна Антонија Мосхопула, да озида на истом млин о свом трошку, и начинио је уговор на писмено, да има тај Саниан са реченим монасима тај млин на полак, и да деле на равне делове приходе од истог за његова живота; а после његове смрти да опет дође и друга половина тог млина у део исте обитељи.

Кад је умрьоречени игуман, осиротела је та обитељ, јер није имао ко да води бригу о њеној управи; и због тога је речени Саниан нашао прилику и задржао у цело тај млин; а заузео је од тог млина као бившег црквеног неки клирик најсветлије митрополије сереске, именом Зимара, и примао од воденичног прихода сваког месеца по меров (*μόδιον*). А кад је скончао и овај Зимара и речени Саниан, и кад су се населили у поштованој обитељи ови монаси, и оправили је и уредили, хтоли су да заузму заједно са другим имањем, што је обитељ имала, и овај млин. А деца оног Зимаре не даду, да ови монаси држе овај млин с његовим приходом по уговору, што је начинио са том обитељи речени Саниан, него га насилно држе и чине неправду монасима, а ови су се молили због тога царству ми.

Због тога ти нарећрје царство ми, да извидиш ову ствар, и ако нађеш да је истина тако као што су представили, да наредиш, да се овим монасима не чини неправда, него да без сметње купе приход што доноси та воденица, по постојећем праву, и да закажеш реченој деци Зимариној, да се са свим одбију од овог млина. И учини по овој наредби царства ми, и поврати ју истима за сигурност.

Био је и потпис црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан у Христа Бога верни цар и автократор Србије и Романије

Месеца Марта, индикта 2.

22.

Краљева заповест.

Дворанине мој Рајко, главару Трилисија и Вронта . . . . Краљевство ми преко богољубљеног епископа феремског . . . . обдарен краљицом; а тражи да има и с оне стране 11 ке. (?) под изговором, као што вам је познато, да има и друм . . . . место и ничим се не ограничава, но само по вољи нечијој да има то место, прикривеном злобом рвковођени чини ову злобу неумесно и неразложно, и како не приличи епископу . . . . Него има вољу краљевство ми и нарећује, да . . . . поклоњени 11 н. реченом епископу феремском, поклоњени су му и 11 ке. . . . . да га у томе не узнемирујете ни ви ни други из места, или од оних који од времена на време врше службене послове. При појаву ове наше наредбе и заповести, као што је то истоме поклоњено н. и ке, да извршите неодложно као што нарећује краљевство ми, и да не чујем више да узнемирујете епископа, и не подноси вам; па и повратите истом ову заповест краљевства ми за сигурност.

Било је и црвеним словима краљевском и освећеном руком: Стефан краљ.

23.

Заповест о чувању границе, зидању градова и набављању хране за војску.

Дворанине царству ми велики чаушу, (τςαούσ) главару богоспасне вароши Сереза, као и градова и места По-

полије, господине Алекса Цамплако! Пре неког времена, посредовањем прељубазне ћерке царства ми високе краљевне твоје господарице, наредило је царство ми, и издата је поштованој обитељи што је у планини Меникеју почаствованој на име часног пророка, претече и крститеља Јована, која је обитељ подигнута властитим трудом и трошком богољубљеног епископа од Зихне, хрисовуља царства ми, која наређује, да та обитељ држи цело имање што има, узвишено над сваким наметом и државним теретом и потраживањем. Али и о самом поискавању порезà за храну, за војску, за чување границе и зидање градова, издате су по сили ове хрисовуље и различне заповести царства ми, и по томе је сматрано, да се и у томе ова обитељ никако не узнемирује ни оптерећава, што се тиче њених закупника и житеља, — по жељи и наредби царства ми. Од скора су пак изјавили монаси те обитељи, да си их потчинио овом порезу, тобож по наредби царства ми, и да их од те државне службе и обвезе никако не заклањаш у праву, које имају по хрисовуљи и заповести, као што је речено, да се не узнемирују у постојећем имању, као што су т. ј. сматрани и до сад, да се не могу узнемиривати ни оптерећивати; него покушаваш да иштеш и од житеља на њиховом имању речени порез за набавку хране, чување границе и зидање градова. И као што се налази да је и ова државна обвеза наметнута заједно са другим новчаним теретима места Волера и Сереза, отишли су ови монаси к дворанину царства ми доместика господину Јовану Парханиоту, и к дворанину царства ми господину Тодору Палеологу, и показали истом Па-

леологу, — јер је речени доместик од ондашњих (?) —, њихову хрисовуљу и остала права, и одмах је наредио и овај својим писмом, да се сматра та поштована обитељ да се никако не може узнемирити ни оптеретити, по садржају речене хрисовуље царства ми. Но пошто су понижени и повређени у овоме од тебе, молили су царство ми, које примивши њихову молбу, има вољу и наређује ти, да сачуваш све као што се садржи у постојећој хрисовуљи те поштоване обитељи; па да и по заповести царства ми сачуваш речене монахе да се никако не узнемирују и не оптерећују; и да не усхтеш да иштеш од њих њихових закупника и житеља, ма где се они налазили, од првог до последњег, речени порез; и ако су који од званичника наплатили штогод од истих по овоме, царство ми има вољу да наредиш, да се ово врати њима и да им се исто не узима ни од кога. Сачувај дакле и изврши без одлагања што ова заповест наређује, коју и поврати реченим монасима, да би при појаву овога и они који после тебе приме гу државну службу и обвезу, сматрали их као такве, који се не могу узнемиривати и оптерећивати; — као што наређује царство ми.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: Месеца Јуна, инд. 9.

24.

Друга заповест по истом предмету.

Дворанине царству ми велики чаушу, главару богоспасне вароши Сереза, као и градова и места Пополије, господине Алекса Цамплака! Монаси поштоване обитељи у гори Меникеју, почаствоване на име часног

славног пророка, претече и крститеља Јована, имају хрисовуљу од светог мог господара и цара, деде царства ми, и истом је наређено да се све имање те обитељи сматра као узвишено над сваким теретом и државним оштећењем и узнемирењем; а и над сваким поискавањем данка за набављање хране, чување границе и зидање градова. И заједно са овом хрисовуљом имају и различне заповести царства ми, и сматрани су досад за неузнемирљиве. А од скора су искусили од тебе насртање и узнемирење, и просили су заповест на тебе од светог мог господара и цара, деде царства ми, која наређује што треба да сазнаш из исте, и молили су да им се изда ради тога и заповест царства ми, које саслушавши њихову молбу има вољу и наређује ти, да по садржају постојећих, као што је речено, хрисовуља и заповести, а такође и издате по овоме заповести светог мог господара и цара, деде царства ми, сачуваш ове монахе да се не узнемирују, и да ништа не иштеш од њихових закупника и житеља, него и што се стигло и наплатило од њих да им повратиш без уштрба. Учини дакле као што ти наређује царство ми, и поврати реченим монасима и ову заповест.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: месеца Јула, инд. 9.

25.

Заповест за Бестелесне.

Многопоштовани дворанине царству ми доместиче господине Макрине! Сам пречасни митрополит од Зихне

изјавио је, да за земљу што држи његов манастир око Бестелесних, плаћа дворанину царства ми Преакоцелу 11 з. годишње, и молио је да се прекине ово давање; а ту молбу примивши царство ми има вољу и наређује ти, да најпре предаш реченом Преакоцелу од твоје службе другу количину од 11 з. у место оне земље, а ову да предаш и да ју има речени манастир у цело и без терета, и без икаквог узнемирења. Учини као што ти овом заповешћу наређује царство ми, коју и поврати манастиру за сигурност.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: месеца Јула, инд. 1.

26.

Заповест за пешаке.

Како је најсветији ми владика, васионски патријарх, наредио часним својим писмом манастиру у богоспасној вароши Серезу почаствованом на име часног пророка претече, да неки од старешина не свраћају, не падају на коћиште и не причињавају на различан начин осетљиву штету монасима и да незлостављају по неког, — молили су речени монаси, да се изда о овоме и заповест царства ми. Њихову молбу примивши царство ми, издаје ову заповест, којом се наређује, да по садржају реченог писма најсветијег ми владике, васионског патријарха, нико не свраћа, не пада на коћиште и не остаје у том манастиру, него да се исти сматра и да остане са свим неузнемирен од оних што би хтели да улазе и свраћају у исти, при појаву ове наредбе царства ми издате им за њихову сигурност.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: месеца Августа, индикта 19.

27.

Заповест и потврда о имању манастирском.

Многопоштовани царству ми господине Мануиле Теологита! Монаси манастира у гори Меникеју код Сереза, почаствованог на име часног пророка, претече и крститеља Јована . . . . да имају имање . . . . те поштоване обитељи добили су пре неког времена хрисовуљу царства ми . . . . . . и различне заповести у којима је заштита и неузнемирење њихово, што из садржаја истих треба да сазнаш, ... тај садржај сачували су и они што су пре тебе имали тамошњу државну дужност, и поставили су, да се део те поштоване обитељи не узнемирује и не оптерећује. Од скора су покушали неки од твојих званичника да ишту од овог имања нека давања. За то наређује царство ми реченом хрисовуљом и заповестима да се ништа не иште од истих од стране ма ког чиновника који је у том месту. Они су молили у царства ми, које примивши њихову молбу има вољу и наређује ти, да видиш и примиш речену хрисовуљу као и заповести што има та обитељ о реченом имању као што је речено, и по својој сили и садржају истих, да уредиш и упутиш чиновнике што су под тобом, да се никако не мешају и не покушавају да што учине том имању што би ишло на преврат и поништење речене хрисовуље и заповести царства ми издатих за неузнемирење овог

имања, него да се труде и настојавају речени твоји чиновници око потпуног оснажења и извршења истих и да поступају по ономе што се тамо садржи. Јер има вољу царство ми, да се сматра и за у будуће имање речене поштоване обитељи као тако које се не може никако узнемиравати ни оптерећавати, — по садржају речене хрисовуље и заповести царства ми, и треба и ти неодложно и без речи да ово одржиш и да наредиш и упутиш чиновнике што су под тобом, да не раде ништа шкодљиво и штетно реченом имању, него да га сматрају као са свим неузнемирљиво и неоптеретљиво, као што наређује царство ми. Учини дакле по овој заповести, коју и поврати реченој обитељи да буде код ње, како би по појаву овога и они, који после тебе буду вршили ову државну дужност, чували и вршили све што за неузнемирење овог имања како по ранијим хрисовуљама и заповестима, тако и сад овом заповешћу, наређује царство ми.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: месеца Јула, индикта 10.

28.

Друга заповест и потврда.

Како је издата већ пре неког времена хрисовуља царства ми, посредовањем прељубазне ћерке царства ми, високе краљевне, за поштовану обитељ у гори Меникеју, почаствовану на име часног славног пророка претече и крститеља Јована, којом се наређује да се имање никако не узнемирује и не оптерећује од стране

државних . . . . и свију других; и молио је богољубљени епископ од Зихне, који је и подигао ту обитељ властитим трудом и трошком, да се изда о овој христовуљи и заповест царства ми, да би се сачували и одбили чиновници који би хтели да понизе хрисовуљу и да нанесу штету и уштрб обитељи и да не држе у свој важности и свом садржају речену хрисовуљу царства ми: — молбу ову примивши царство ми, издаје и подарује реченој обитељи ову наредбу, по којој има вољу и наређује, да не искуси никакво изнуђење ова обитељ у свом имању од оних што државне . . . . осим садржаја речене хрисовуље царства ми, и да нико не наруши оно што се у овој хрисовуљи напомиње и садржи, и да се чува да не нанесе какву штету закупницима и житељима ове обитељи. Јер има вољу царство ми, да се исто имање чува и држи са свим недирнуто и неодељено по свој сили и садржају речене хрисовуље царства ми. Ако ли пак когод од државних званичника . . . . не пази на ово што наређује царство ми, нека зна тај, па ма ко био, да ће му тешко бити, и да ће га постићи гњев царства ми као нарушитеља наредбе и воље моје. Јер је и због тога постала и издата реченој поштованој обитељи и ова наредба царства ми.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: месеца Новембра, индикта 9.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШВА.

(наставак.)

Четврти састанак одбора.

28. Маја 1871.

Били су: председник г. Др. J. Шафарик; чланови г.г. Јевр. Грујић, М. Миловук, Фр. Зах., секретар Ст. Новаковић.

Бр. 38.

Прочита се писмо министра просвете и цркв. дела од 26. Апр. № 1516. којим јавља да је време послати предлоге за буџет од год. 1872. Одбор на то одлучи, да се сад понове оба лањска предлога за популарне књиге и за повишицу редовнога буџета.

Бр. 38.

Прочитају се писма на последњем скупу изабраних чланова, тако: дописног члана г. др-а П. Матковића из Загреба, дописног члана г. Сергија М. Соловјева из Москве, и почасног члана г. Павла Којића из Будима, којим јављају како се примају чланства, и захваљују на избору.

Бр, 39.

Секретар подноси овогодишњи ђурђевски рачун књижарнице В. Валожића за продане друштвене књиге по коме исплаћује 455 гр. 34 п. чарш.

Бр. 40.

Одбор одобрава да се по ђурђевском овогодишњем рачуну исплати књижарници В. Валожића за набавку књига и потреба друштвених 154 гр. чарш.

Бр. 41.

Секретар подноси преглед стања касе друштвене. По томе се налази примања свега 61757 гр. 34 п. чарш. Из те суме

налази се Штросмајерових 6000 гр. чарш. у управи фондова, а 18424 гр. чарш. припада на кредит за научна изашиљања. Потрошено је до сад свега 31157 гр. 6 п. чарш. и то из кредита на редовне трошкове 29357 гр. 6 п. и из кредита на научна изашиљања 1800 гр. чарш. Кад се целокупна сума издатака одбије од целокупне суме доходака, остаје на расположењу 30600 гр. 28 п. чарш., која је сума састављена из улога од 6000 гр. из кредита на изашиљања у 16624 гр. и кредите на редовне трошкове 7976 гр. 28 п. чарш.

Бр. 42.

Одбор одобрава да се из касе друштвене исплати рачун за сахрану умрлог друштвеног послужника у 180 гр. чарш. и наређује да секретар другога у службу нађе, с наградом коју је досадашњи на послетку уживао.

Бр. 43.

По писму државне штампарије од 21. Априла ов. год. бр. 2578. одбор одобрава, да се штампарији по посланом рачуну исплати 100 гр. 38 п. пор. за наштампана спроводна писма за разашиљање Гласника.

Бр. 44.

Одбор одобрава да се г. проф. Г. Витковићу може дати до 10 ком. Гласника X књиге за неке српске општине у Угарској.

Бр. 45.

Председник одсека историчког и државничког јавља, како је одсек одлучио да се у Гласник прими и са шест дук. од табака награди чланак г. А. Н. Спасића „Финансије и народи“.

Бр. 46.

Исти председник јавља, како је одсек одлучио, да се у Гласник прими и са десет дук. од штампана табака награди чланак г. Вл. Јакшића „Густина насељености Србије.“ Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 47.

Исти председник јавља, како је одсек одлучио, да се г. проф. Г. Витковићу у помоћ за овогодишње путовање поради његових историчких истраживања изда 25 дук. ћес. из дотичног кредита. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 48.

Како председник одсека философског и филолошког не бејаше на састанку, секретар јави место њега, да је одсек одлучио, да се у Гласник прими и са 15 дук. укупно награди чланак г. Ал. Васиљевића „О логичким заблудама и привидним доказима". Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 49.

Председник одсека уметничког јавља, како ће поради снимања живописних и архитектонских споменика по Србији за сад ићи само два архитеета — те да је одсек одлучио, да им се у име путног трошка изда 65 дук. ћес., које одбор одобрава.

Бр. 50.

Секретар подноси као поклон од г. Јегдића својеручно писмо патр. Јосифа Рајачића од 15. Декембра 1848. писано Буковачком стану. Прима се са захвалношћу и нарећује се да се остави у аркив.

Бр. 51.

Секретар саопшти захтевање ред. члана г. М. С. Милојевића да му друштво добави на преглед покров царице Милеве који се налази у Студеници на ћивоту. Одбор одлучи да се изасланицима уметничког одсека (од којих један разуме турска слова) препоручи, да то сниме. Ако ли они не могну, онда да се о томе поради преко г. митрополита.

Бр. 52.

Секретар износи књиге које су друштву дошле на поклон или у замену:

1. Од г. проф. Симе Љубића дописног члана у Загребу његово дело

Viestnik narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu.

2. Од комитета за приправу другог археолошког збора у Петербургу који ће бити 7-ог Дек. ове год. броширу „Вторый съѣздъ археологическій въ С. Петербургѣ", као програм и позив на тај збор.

3. Од дописног члана г. Ивана Филиповића Zakonsku osnovu o ustrojstvu narodnih škola. Zagreb 1871.

4. Од г. Др. Емила Тице Geologische Notizen aus dem nordöstlichen Serbien. Wien 1870.

5. Од пруске академије наука из Берлина Monatsbericht за Април 1871.

6. Од г. Ђуре Станковића из Будима:

а. Библију штампану у Русији у Острогу, оштећену с почетка и на крају.

б. Јос. Волтиџија Ricsoslovnik ilirskoga, italijanskoga i nimacskoga jezika. Becs 1863.

в. А. Томиковића Xivot Petra velikoga czara Rusije у Осеку 1794. год.

7. Од г. М. Миловука: Збирка разних објава на упис старијих српских књига.

8. Од г. Вацлава Крижека управитеља реалке у Табору у Чешкој његова дела.

а. Das Real-Gymnasium erörtert vom Standpunkte einer Reorm des österreichischen Mittelschulwesens. Prag 1864.

б. Anthologie jihoslovanska, Prag 1863.

в. Dêjini všeobecne a rakouske v prehledu synchronistickém. Prag 1869.

г. Dejini národu slovanckých v prehledu synchronistickém, Prag 1871.

д. Roční správa realného gymnasiu v kral mêstê Tabore за 1865, 1866, 1867.

9. Од Матице Чешке из Прага.

а. Časopis českého museum.

1846. св. 1—6; 1847 део први 1—6, део други 1—6; 1848 део први 1—6, део други 1—6: 1849, 1—4; 1850, 1—4;

1851, 1—4: 1852, 1—4; 1853, 1--4; 1854, 1—4; 1855 1—,; 1856, 1—4; 1857 1—4; 1864, 1—4; 1865, 1—4, 1866, 1—4; 1867, 1—4; 1868, 1—4, 1869, 1—4; 1870, 1—4.

б. Živa, časopis prirodnicky. Roćnik šestý св. 1. Ročnik sedmý св. 2. 3. 4.; Ročn. osmy св. 1. 2. 3. 4. Ročnik jedenacty св. 1. 2. 3. 4.

Исто старога реда Ročnik I. II, III. 1853. 1854. 1855,

в. Živa zbornik vjedecký musea královstvi českého. Odbor prirodovjedecký a mathematický 1. 2, 3. 4. 5. 6, Prag 1869.—1871.

г. Dramatická déla Williama Shakespeara I—IX; XI—XIX XXI—XXVI.

д. Sbornik vjedecký musea královstvi českého, odbor historičký, filologický a filosofický I. II. III. Prag 1868—70.

ђ. Erbena Jar. Karla Výbor z literatury české ч. г. 1, 2. 3. 4. Prag 1859—68.

е. Klimeše Filipa Abrahama Norova Putováni do svaté zemi. Prag. 1851.

ж. Hanuš J. T. Dodavky a doplnky k Jungmannové Historii literatury české I. Prag 1869.

з. Hlasowé o potrebé jednoty spisowného jazyka pro Čechy Morawany a Slowáky. Prag. 1846.

и. Doucha Fer. W. Shakespeara Roméo a Julie. Prag 1847.

ј. Vinaričký Karel. Publ. Virgilia Marona Spisy básnické. Prag 1851.

к. Vrćatko Jar. Ant. Perly českê. Prag 1855.

л. Hanka i Lisinsky Ruže. Речи и музика.

љ. Vrćatko Jar. Ant. Aristotela katégorie. Prag 1860.

м. Nebeský Václav. Bratri Terentia. Prag 1871.

н. Nebeský V. Eumenidy Aischyla. Prag 1862.

њ. Šohaj Fr. Sofokleova Antigona. Prag 1862.

о. Nebeský V. Žaby Aristophana. Prag 1870.

п. Nebeský V, Prometheus Aischyla. Prag 1862.

р. Jana Amosa Komenského Informatorium školy materské Prag 1858.

с. Šohaj Fr. Dr. Sofokleúv Edip král. Prag 1858.

т. Erben Jar. Kar. Лѣтопись Несторова у чешком преводу. Prag 1867.

ћ. Klácela M. Fr. Dobrowjeda. Prag 1847.

у. F. S. Kodyma Zdravovjeda. Prag 1853.

ф. Kristofa Naranta z Polžic Cesta do zemê svaté a do Egypta I. II. Prag 1854, 1855.

х. Brezan Wáclaw Žiwot Wiléma z Rosenberka. Prag 1847.

ц. Presla Swalopluka Jana Pocátkowé rostinoslowi. Prag 1848. с атласом у особитој књизи.

ч. Tomka W. W. Djejepis Prahy dil I. Prag 1855.

ш. Tomka W. W. Djeji univerzsity pražské dil I, Prag 1854.

џ. Štúr Ludevit O národnich pisnich a povéstech plemen slovanských. Prag 1853.

а а Čelakovský L. Fr. Mudroslovi slovanského narodu v prislovich. Prag 1852.

б б. Tomička S. J. Djeje anglické zemê. Prag 1849.

в в. Tomička S. J. Doba prwniho člowječenstwa. Prag 1846.

г г. Helferta Mistr Jan Hus. Prag 1857.

д д. Palacky Fr. Prehled saučasný neywyššjch dústojniku a aurednikú we. kralowstwj českém. Prag 1832.

ђ ђ. Jungmann Historie literatury české. Druhé wydani Prag 1849.

е е. Památky, archaeologickè a mistopisné vydavane od archaeologického sboru musea královstvi českého.

Dilu II. sešit 1—8.

Dilu III. sešit 1—8.

Dilu IV. sešit 1—4.

Dilu IV. odd II. sešit 1—4.

Dilu V. sešit 1—8.

10. Од г. М. Ђ. Милићевића његово дело „Историја педагогије. Београд 1871“.

11, Од Матице словенске из Љубљане: од географског атласа: Северну и Јужну Америку, и Азију, у три листа.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског

29. Маја 1871.

Председник подноси одсеку чланак „Уплив земљиног строја на човеков живот“ из књиге Котине „die Geologie der Gegenwart,“ који је превео г. Јефрем П. Гудовић и послао да се штампа у Гласнику друштва. — Одсек реши једногласно да се преводи научних чланака, који се не односе на наш народ, на његову историју и његов живот не могу штампати у Гласнику.

Састанак одсека историчког и државничког

13. Јуна 1871.

Били су на састанку: председник г. Јефрем Грујић, чланови: г. г. J. Шафарик, Влад. Јакшић, арх. Дучић, К. Јовановић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Глиша Гершић, Ал. Спасић, Аћ. Чумић, М. Зечевић, из другог одсека Ст. Новаковић и почасни члан г. К. Магазиновић.

Број 18

Прочита се писмо г. Гершића, у коме јавља одсеку, да због великог посла не може прегледати чланак г. Витковића, који му је одсек на састанку 25 Маја предао, да поднесе о њему реферат. — Одсек одреди место њега за тај посао г, J. Шафарика.

Број 19

Прочита се писмо г. Г. Витковића, у коме тражи, да му се награда за његов „Препис хартија историческијих итд.“ изда пре штампања, како би лакше могао предузети своје путовање по Угарској ради истраживања српских старина. Покрај тога још моли, да му учено друштво учини неке моралне потпоре у томе путовању. — Како спис г. Витковића још није пре-

гледан, одсек није могао ништа о првој молби г. Витковића решавати, а и за другу његову молбу одлучно је, да ништа не предузима.

Број 20

Г. А. Чумић прочита свој предлог, поткрепљен дужим разлозима, да учено друштво изашље са својим средствима у разне српске крајеве два лица, која би дужним проматрањем и испитивањем проучила наше народне особине, у социјално-политичком обзиру, особито што се тиче задруге и општине. — Предлог је тај саслушао одсек с великом пажњом и одобравањем, па је одлучно, да се у целини одмах преко реда наштампа у „Гласнику“ и одштампа у особитој брошури од 1500 егземплара ради разашиљања у разне српске крајеве, како би се друштву што пре јавила лица, која би била компетентна за овакав посао.

Број 21

Прочита се писмо редовног члана друштвеног г Владимира Јовановића, у коме нуди ученом друштву, да оно настави штампање његова „Политичког речника,“ који је започела штампати „уједињена омладина српска.“ — После дужег саветовања о томе одсек одлучи на предлог г. Ст. Новаковића, да штампање тога списа друштво не може предузети, док се коначно не реши познати предлог г. Ст. Бошковића о „Општем научном речнику,“ који би обухватио и предмете, што долазе у „Политички речник.“

Број 22

Г. Влад. Јакшић јави одсеку, да је г. Чед. Мијатовић узео натраг свој чланак „Теорија људства,“ који му је одсек предао на преглед на састанку 25 ов. год. — Одсек узе то к знању.

Број 23

Г. арх. Дучић јави одсеку, да је г. П. Срећковић, пошто му је учинио неке своје примедбе о његовом чланку „Војводство светога Саве,“ узео натраг овај чланак. С тога и други

референат Зечевић одустаје од читања својега реферата о томе чланку. — Одсек узе то к знању.

Број 24

Прочита се заједнички реферат г. г. арх. Дучића и М. Милићевића о чланку г. Св. Никетића „Историјски развитак српске цркве.“ — Одсек одлучи по мњењу г. г. референата, да се поменути чланак прими за „Гласник“ и награди с 6 дук. од табака.

Број 25

Прочита се реферат г. J. Шафарика о чланку г. арх. Леонида „Новый матеріялъ для болгарской исторій и Глигорія архіепископа россійскаго слово похвалное Євтимію патріярху терновскому.“ — Одсек одлучи по мњењу г. референту, да се пеменути спис у српском преводу штампа у „Гласнику.“

Број 26

Прочита се реферат г. J. Шафарика о г. Милојевићевом „Препису састава из књиге „„општи лист““ из патријаршије српске.“ — Одсек одлучи по предлогу г. референта, да се тај „препис“ г. Милојевића прими за „Гласник“ и награди 3 дук. од штампана табака.

Састанак одсека историчког и државничког.

13 Јуна 1871 год.

Број 27

Прочита се заједнички реферат г. г. М. Милићевића и П. Срећковића о чланку г. Милојевића „Етнографско-историјски преглед земаља српских у Турској и Аустрији са земљама југословенских племена“ — Одсек одлучи на предлог г. г. референата, да се г. Милојевићу дâ помоћи 70 дук. па да свој спис сâм штампа у особитој књизи, а та сума да му се исплати у идућој рачунској години.

Број 28

Г. Влад. Јакшић поднесе за „Гласник“ свој чланак „Народопис Србије“ — Одсек одреди за референта тога чланка г. г. М. Милићевића и М. Милојевића.

Број 29

Г. Глиша Гершић поднесе за „Гласник“ свој чланак „Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке.“ — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Ст. Бошковића и А. Чумића.

Прочитано и потписано у седници одсека историчког и државничког срп. ученог друштва 28 Августа ов. год.

Пети састанак одбора.

13. Августа 1871.

Били су: председник др J. Шафарик, чланови г. Јевр. Грујић и М. Миловук, секретар Стојан Новаковић.

Број 53.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 2. Јуна ове год. бр. 2591 и 2592 у коме јавља о задужбини Михаила и Марије Миливојевића, којом остављају 450 дук. ћес, *на фонд за помагање сиромашних писаца.* Уз то се прочита и приослано основно писмо проте београдског г. Илије Новаковића, којим наређује како ће се доходци од тога фонда почети трошити на одређени задатак, и то онда, када фонд нарасте на 2000 дук. ћес., каквим ће се начином удесити управа и руковање фонда, и какве обавезе друштву услед тога долазе. Одбор, примивши глас о родољубивој и корисној задужбини с изјавом особитога поштовања према спомену покојних даровалаца, одлучи, да се г. министру просвете одговори, да се српско учено друштво прима понуде да рукује тим фондом, али да ће о томе скуп друштвени свечану одлуку изрећи.

Број 54.

Прочита се писмо југословенске академије знаности и умјетности из Загреба од 13. Српња 1871. бр. 112 којим одговара на друштвени предлог о израђивању општега научног речника југославенског. У томе писму јавља академија, како је сам предлог узела у потанко разматрање, пред нарочито за то изабраном комисијом и пред скупном седницом — и како је резултат тога већања био, да данас у нашем народу нема довољно свега онога, с погледом нарочито на књижевна и умна средства и свакидашње потребе које се напустити не могу, што би требало за израђивање такога речника; да томе послу дакле, спрам стања, спреме, пречих потреба и снаге књижевности наше, време није. Одбор упућује писмо ово дотичноме одсеку.

Број 54.

На предлог секретарев, одбор одређује, да се ново друштвено издање које је сад готово „Историја умнога развића Јевропе, од Џ. И. Дрепера у преводу М. Ракића продаје по 12 гр. чарш. комад.

Број 55.

Секретар подноси рукопис под насловом „Чарлс Дарвин. О постанку видова природним расплодом или одржање угодних раса у борби за опстанак. Превео с енглеског пок. Х. Г. Брон, с немачког превели Јован Данић и Марко Пајић.“ Свеску прву тога рукописа, послану друштву на издање, одбор упућује на преглед одсеку јестаственичком и математичарском.

Број 56.

Секретар јавља, да је за време док се није састајао одбор издао неке књиге друштвенога издања једној српској општини у Босни показујући реверс. Одбор одобрава што је то учињено

Број 57.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 10 Јула ове год. № 2836. којим шаље пробну слику државнога питомца Ђорђа Миловановића, који учи живопис у Минхену и

тражи се да би га учено друштво употребило на снимања археолошка или етнографска. Одбор одређује, да се понуда и слика та упути одсеку уметничком.

Број 58.

Секретар јави, да је г. А. Чумић ред. члан друштвени узео свој предлог о испитивању српске задруге и општине. Нарећује се да се саопшти историчком и државничком одсеку.

Број 59.

Секретар износи књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од г. Сергија Соловјева ректора университета московског његово дело „Исторію Россія" томъ I-XIX. Москва.

2. Од Московског словенског коматста „Географическія извѣстія издаваемыя императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ" од 1850, вып 1-4.

3. Од писца В. Сергијевића његово дело: Задача и метода государственныхъ наукъ. Москва 1871.

4. Од Московског археологичког друштва.

а. Древности. Труды Московскаго археологическаго общества. Томъ I. 4. 2. II. 1, 2. Москва 1865—69.

б. Древности. Археологическій вѣстникъ. Томъ. I. Москвi 1869.

5. Од југословенске академије из Загреба.

а. Rad knj. XV. Zagreb 1871.

б. A. Pavića Historiju dubrovačke drame. Zagreb 1871,

6. Од г. Стојана Бошковића његово дело: Доктор радикалац у великој школи. Београд 1868.

7. Од Влад. Јовановића његово дело: The emancipation of the serbian nation. Geneva 1871.

8. Из Москве од слов. комитета: Адама Олеарія подробное описаніе путешествія голштинскаго посольства въ Московію и Персію въ 1633. 1636. 1639. годахъ. Москва 1870.

9. Од мин. нар. просвете у Русији његов „Журнал" за месеце Јануар, Фебруар и Март 1871-ве год.

10. Од царске руске академије наука њена издања:

а. Записки Томъ XVIII. кн. 2, т. XIX. кн. 1.

б. Отчеты императорской академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за первое десятилѣтіе (1852.) и за 1852—1865 годы. (1866) 2 књ.

в. Матеріалы для сравнительнаго объяснитель. словаря и грамматики. Редакторъ И. И. Срезневскій. 5 књига.

г. Сборникъ статей, читанныхъ въ отдѣленіи русскаго языка и словесности. Ст. Петербургъ 1867—1870. 7 књ.

д. Ученыя записки перваго отдѣленія императорской академіи наукъ књига I—VII.

ђ. Историческія чтенія о языкѣ и словесности 1854. и 1855 и 1856 и 1856. год, 2 књ.

е. Дополненіе къ опыту областнаго великорусскаго словаря. Ст. Петергургъ 4858.

ж. И. И. Носовича Словаръ бѣлорусскаго нарѣчія, Ст. Петербургъ 1870.

з. П. Пекарскога Исторія императорской академіи наукъ въ Петербургѣ. Томъ I. Ст. Петербургъ 1870:

и. Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка. Изд. 2. Ст. Петербургъ 1853.

ј. П. Пекарскога Жизнь и литературная преписка Петра Ивановича Рычкова. Ст. Петербургъ 1867.

к, И. И. Срезневскога Древніе славянскіе памятники юсоваго письма. Ст. Петербургъ 1868,

л. Словарь церковно-славянскаго и русскаго языва 2-ое азд. Томъ I—IV. Ст. Петербургъ 1867.

љ. А. Х. Востокова филологическія наблюденія. Изданъ И. Срезневскіи. Ст. Петергургъ 1865.

11. Од мађарског историчког друштва у Пешти.

а, Codex diplomaticus domus seniorit comitum Zichy. Tomus primus. Pestini 1871.

б. Századok V. VI. VII, füzet. Pest 1871

в. A magyar történelmi társasag alapszabályai. Pest 1867.

12. Од г. арх. Гер. Петрановића,

а. Пролог Стевана Скадранина штампан трошком Вићентија Вуковића 1561. у Млецима.

б. Зарцало истине мед царкве источне и западне од дом Карстꙋ Пенкића од Ћипровац каноника печꙋнскога. Ꙋ Мнецие 17'5.

в. Зборник песама и молитава у рукопису од прилике XVII. века.

13. Од југословенске академије.

а. Rad XVI.

б. Starine III.

14. Од Варшавскога универзитета: Варшавскія университетскія извѣстія 1870. № 1. 2. 3.

Прочитано и потписано на шестом одборском састанку 13. Октобра 1871-ве године.

Састанак одсека историчког и државничког

28. Августа 1871.

Били су: председник одсека г. Јев. Грујић, чланови: г.г. Јов Мариновић, Ј. Шафарик, Вл. Јакшић, К. Јовановић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Влад. Јовановић, Љ. Каљевић. Ал. Спасић, М. Милојевић, М. Зечевић, и из другог одсека Ст. Новаковић.

Број

Прочита се писмо југословенске академије у Загребу, у коме се одговара Српском ученом друштву о предлогу г. Бошковића за „Општи научни речник“. Писмо је овог садржаја:

Дописом својим од 15. Априла о. г. посла српско учено друштво југословенској академији 20 комада штампанога предлога свог редовитог члана Стојана Бошковића о издању „општег научног речника на српско-хрватском и бугарском језику“ желећи чути мишљење њезино о свему, што се у ономе предлогу помиње, нарочито о начину и могућности тога рада.

Југословенска академија, да подпуном задовољи жељи срп. ученога друштва, повјери претресање онога предлога посебном одбору од три члана, а на основу њихова извјештаја разправљаше се о њему и у скупној сједници, те се напокон мнијења свију чланова сложише у томе, да југословенска академија са своје стране не би могла поменутога предлога усвојити нити подупријети.

Овај нијечни резултат вијећања својега дужна је југослов. академија у кратко објаснити, јер не би хотјела да и тко посумња о њезиних најсрдачнијих симпатијах спрам најближјега и најсроднијега научног савезника или о њезином озбиљном уважавању онијех племенитијех намјера, које бјеху пред очима и предложитељу кад је свој предлог стављао и српскому ученому друштву кад га је прихватило.

Југословенска академија посвема се слаже са ватренијем ријечима предлога, гдје се каже, да само сложно напредовање свију јужнословенских племена у науци и просвјети може зајамчити јужному словенству бољу будућност него ли му је садашњост; она је увјерена о тој истини, да радња ученијех зборова, који имаду свој коријеп у народу, треба да коначними резултати својими и опет допре до самога народа: о тако непрекинутој свези и циркулацији виси управо живот науке и успјех научне радње, она зна напокон и то, да је народ наш, који се доста касно за другима запутио, не само властан него управо и дужан искуство туђе мудро употребити на корист своју.

Имајући све то на уму, не може се једнако југославенска академија увјерити, да би у нас јужних Словена какови смо данас, згодно било трудити се око научнога рјечника. Она не мисли побијати значење научних рјечника у опће, али за наше околности сматра такову радњу прераном, а по томе и мање важном те мање потребитом, него ли другдје, гдје су околности друкчије.

По мишљењу југослов. академије предпоставља научни ріечник, ако није тек пуко насљедовање појава страних, такав

степен књижевности, до какога се наша јужнословенска јоштер подигла није; предпоставља да су у истој књижевности већ све главније струке знања људскога посебними дјели заступане или бар преко врстнијех пријевода познате, тога увјета наша књижевност јоштер испунила није. Радња око научног рјечника предпоставља толики број књижевника, да не речемо управо сувишак књижевних сила, колика у нас јоштер нема; и успјех такове радње предпоставља напокон и толик број образоване читајуће публике, колика у нас жалибог јоштер нема.

Југословенска академија дакле мисли, да наша књижевност јоштер није на оном степену развитка те би сама из себе нутарњом својом снагом, кадра била подносити врстан научни рјечник. То доказује већ и сам начин, како се предлаже да бисмо се имали те радње латити, гдје се ради тога једнога дјела сав народ изазива на највеће новчано и умно напрезање; а југослов. академија нема пуно надања, да бисмо и онда, кад би се збиља могао на више година сав остали књижевни рад обуставити, кадри били сретно до краја израдити те на свијет издати такав научни рјечник, који би по нутарњој врстноћи својој био вриједном наградом оволика напрезања.

Особито пак вјерује југослов. академија, да онај проблематични добитак, којему се надамо од научнога рјечника, не би био управо никакав према губитку и штети, коју би осјетила наша књижевност, да се чак наша учена друштва, како предлог иште, на више година већим дијелом одреку своје најпрече научне сврхе те приону за научни рјечник. Југословенска бар академија, која је своју књижевну радњу удесила на више година по некој основи, не осјећа за сада толико умне и материјалне снаге, да би ју могла подијелити а да не ослаби оне радње.

Напокон поштујући велику мисао књижевне узајамности јужнословенске, према којој је југослов. академија од првога почетка свога удесила научну своју радњу, мисли она, да ће

за сада и поједини учени зборови и цјелокупан књижевни покрет јужнога словенства најуспешније заступати и унапређивати ту узајамност, ако буде радња њихова на једнаких идејах основана и к једној те истој сврси управљена, особито пак ако се у дјеловању људи, који стоје на врху домаће науке, не престане очитовати замјенита пажња и замјенито подупирање.

У Загребу 13. српња 1871.

Одсек то узе к знању.

Број 28.

Прочита се писмо г. Влад. Јовановића, упућено на секретара друштвеног г. Ст. Новаковића, у коме на ново нуди српском ученом друштву, да настави штампање његова „Политичког речника", напомињући, да такав речник може бити само од користи за „Општи научни речник", предложен од г. Ст. Бошковића, ако би се овај почео издавати. Одсек после дужег саветовања одлучи, да пре коначног решења одреди три члана из своје средине, који ће прегледавши штампане две свеске и рукопис спремљен за трећу свеску „Полититног речника" од г. Вл. Јовановића претходно испитати све услове, под којима би учено друштво штампање тога списа наставити могло, па да о томе поднесу могућан предрачун. А за тај посао бише одређени г.г. Вл. Јакшић, Ст. Бошковић и М. Зечевић.

Број 30.

Г. Милојевић поднесе наставак својега „Путописа" и одсек одреди за референта г. Ј. Шафарика.

Састанак одсека историчког и државничког

21 Септембра 1871.

Били су чланови: г. г. Ј. Шафарик, Вл. Јакшић, М. Петронијевић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Вл. Јовановић, А. Чумић, М. Милојевић, М. Зечевић и по другог одсека Ст. Новаковић.

Број 30

Председник одсека г. Јев. Грујић писмом својим јавља, да не може на састанак доћи. Одсек одреди за председника на овом састанку најстаријег члана г. Ј. Шафарика.

Број 31.

Прочита се писмо Матице словенске у Љубљани од 10. Септембра ове год., у коме одговара српском ученом друштву. да ће предлог г. Ст. Бошковића о „Општем научном речнику" саопштити појединим књижевницима, с којима се може друштво договарати ради остварења покренутог рада књижевног. — Одсек узе то к знању.

Број 32.

Прочита се писмо г. Вићентија Макушева, професора варшавског университета, упућено на председника друштвеног г. Ј. Шафарика, у коме захваљује српском ученом друштву, што га је избрало за свог кореспондентног члана, шаљући више историјских података, што се тичу Срба, које је нашао у разним архивима талијанским. — Одсек прими те податке с хвалом и одлучи, да се у оригиналу и српском преводу наштампају у „Гласнику", а г. Шафарик прими се да их преведе.

Број 33.

Прочита се заједнички реферат г.г. М. Ђ. Милићевића и М. Милојевића о чланку г. Вл. Јакшића „Народопис Србије" с картом четири источна округа. Г.г. референти не желећи да чланак г. Јакшића уђе у „Гласник" онакав какав је, предлажу, да би се та ствар боље оценила, да се чланак цео у одсеку прочита и карта прегледа. — Одсек остави то за идући састанак.

Састанак одсека историчког и државничког.

25. Септембра 1871.

Били су: председник одсека г. Јевр. Грујић, чланови г.г. Влад. Јакшић, Вл. Јовановић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, А. Чумић, М. Милојевић и М. Зечевић.

Број 34.

Поведе се реч о чланку г. Влад. Јакшића „Народопис Србије“, за који је на последњем састанку решено било да се прочита у одсеку. — На предлог неких чланова то се читање остави по одлуци одсека за други састанак, кад буде било више чланова.

Број 35.

Прочита се заједнички реферат г.г. Вл. Јакшића, Ст. Бошковића и М. Зечевића о „Политичком речнику“ г. Вл. Јовановића. — Како се не десише при руци записници од прошлих састанака, одсек одгоди одлуку своју о томе спису за други састанак.

Број 36.

Поднесе се чланак г. А. Спасића „Финансије и народи“ спремљен за „Гласник“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Влад. Јакшића и Чед. Мијатовића.

Број 37.

Поднесе се чланак г. арх. Дучића „Хронограф Житомишљићки“, спремљен за „Гласник“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. М. Ђ. Милићевића и М. Зечевића.

Број 38.

Поднесе се чланак г. Влад. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској“, спремљен за „Гласник“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Н. Крстића и Вл. Јовановића.

Шести састанак одбора.

13. Октобра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: Јеврем Грујић, Милан Миловук, пук. Фр. Зах и секретар Стојан Новаковић.

Бр. 60.

Прочита се писмо г. митрополита Михаила од 31. Авг. у коме извештава друштво о резултату свога заузимања код братства ман. Хиландара у Светој Гори, да би се склонило послати важније рукописе, који су српским ученим друштвом поименце назначени, овамо, да би се за науку употребили и критично издали, па да се опет манастиру поврате. Братство је одговорило, да тога због старих завета манастирских никако не може учинити. Услед тога остаје једини пут, да се когод тамо изашље, ако средства друштвена допусте, те одбор остави ову ствар до даље одлуке.

Бр. 61.

Управа државне штампарије писмом својим од 25. пр. м. Д № 4021. шаље друштву рачун за штампање „Историје умног развића Јевропе“: који износи 2277 гр. 36 п. пор. без процента. Одбор нареди да се та сума исплаћује начином којим друштво исплаћује и остале своје дугове штампарији.

Бр. 62.

Секретар подноси извештај о стању касе друштвене. По томе извештају осим Штросмајерових 6000 гр. што се налазе у управи фондова имало је учено друштво у почетку ове године на расположењу: А. Од суме на редовне трошкове 37458 гр. 34 п. чарш. и Б. Од суме на помоћ за научна путовања 18424 гр, свега дакле 55882 гр. 34 п. чарш. Сума на редовне трошкове утрошена је сва и 2123 гр. 35 п. чарш. узето је у зајам на рачун годишњег буџета из суме за путовање, зарад исплата што улазе у редовне трошкове, а и покрај тога нови издатци треба да се чине на хонорар чланака већ наштампаних у Гласнику. Из суме Б, (на путовања) издато је ове године 8900 гр. чарш. те од ње има на расположењу још 9524 гр. чарш.

Бр. 63.

Прочита се писмо православне општине брчанске, којим моли да јој друштво пошље своје књиге. Одбор наређује да се о томе секретар постара.

Бр. 64.

Прочита се писмо г. В. Макушева професора университета Варшавског, којим захваљује друштву што га је изабрало за свога дописног члана и шаље прилог за Гласник, који је већ изнесен пред исторички одсек.

Бр. 65.

Прочита се писмо Матице Словенске у Љубљани од 0. Септ. ове год. бр. 153 којим на предлог за израђивање Југословенског научног речника одговара да ће позвати на суделовање словенске књижевнике, којих списи би се морали примити непромењени (нарочито религиозни или црквено-историјски) а друштву оставља да се само с њима договара. Писмо ово већ је пре тога прочитано пред историјским одсеком, и тога ради се прима к знању.

Бр. 66.

Милан Влад. Васић гимназиста предао је за друштвени историјски архив писмо кнеза Милоша Обреновића писано у Ћуприји 17. Септ. 1818 кметовима у Јовац, поради неке парничне ствари. Прима се с хвалом.

Бр. 67.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену.

1. Од берлинске академије наука Monatsbericht за Јун Јул и Август ове год.

2. Од варшавског университета Варшавскія университетскія извѣстія 1870. № 4, 5, 6.

3. Од г. Велимира Гаја Liru, različite pjesme.

4. Од г. дра Б. Петрановића његову расправу O robstvu, прештампана из Rada XVI.

5. Од секретара Стојана Новаковића његово дело „Историју српске књижевности", друго прерађено издање.

6. Од југословенске академије. Stari pisci hrvatski, knjiga III, Pjesme Mavra Vetranića I dio.

7. Од географскога друштва у Бечу.

а. Becker A. Wilhelm Haidinger. Wien 1871.

б. Mittheilungen der geograchischen Gesellschaft in Wien. Jahrg. 1870.

Прочитано и подписано на седмом одборском састанку.

Састанак одсека филолошког и философског.

22. Октобра 1871.

Били су чланови: А. Васиљевић, Милан Кујунџић, Милорад П. Шапчанин и Стојан Новаковић.

Број 1.

На упражњено место председника у одсеку, одсек изабере свога члана г. Алимпија Васиљевића за председника.

Бр. 2.

Редовни члан г. Милорад Поповић Шапчанин прочита своју расправу „О очигледној настави и развићу њену“, и одсек одлучи да се у Гласник прими и са *седам* дук. ћес. од штампаног табака награди.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског

25. Октобра 1871.

Били су г.г: Зах, А. Медовић, Љ. Ивановић, Владан Ђорђевић, Рашковић, Валента, Драгашевић, М. Петковић и К. Алковић.

Бр. 1.

Референти г.г. Ђ. Радић и Рашковић подносе дело г. А. Спасића „Три студије из агрикултуре“ с тим, да се дело може у Гласнику штампати и да се награди са 6 дук. ћес. од штампана табака. — Одсек прима дело, но с тим, да се не штампа у Гласнику него у засебној књизи, почем је чланак доста велики и као засебна књига више ће читалаца наћи.

Бр. 2.

Референти „етнографске карте Срба и српских — југословенских — земаља од М. Милојевића" гг. Ивановић и Драгашевић подносе своје мишљење о њој, у коме наводе, да карта није поуздана ни са гледишта географског ни са гледишта етнографског, јер, нити је споменуто, на којима је основима и изворима састављена, нити је облик и величина изабрата таква, да спољашња вредност не надмаши унутрашњу. Међу тим, могло би му друштво неку помоћ дати, па да је сам изда. Одсек усваја мишљење референата с тим, да му се не може дати никаква награда, него да му се дело просто поврати.

Бр. 3.

Председник подноси превод г.г. Јована Данића и Марка Пајића Дарвинова дела „о постанку видова". Одсек предаје на преглед г.г. Аћиму Медовићу и Владану Ђорђевићу.

Састанак одсека историчког и државничког.

28. - Октобра 1871.

Били су: председник одсека г. Јев. Грујић, чланови: г. г. J, Шафарик, М. Спасић, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, М. Петронијевић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Г. Гершић, А. Чумић, А. Васиљевић, М. Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека М. Кујунџић и Ст. Новаковић.

Број 1.

Г. Вл. Јакшић поднесе за Гласник свој чланак „Становништво ђаковачке бискупије". — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. К. Јовановића и и Ч. Мијатовића.

Број 2.

Прочита се заједнички реферат г.г. Ст. Бошковића и А. Чумића о чланку г. Г. Гершића „Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке." — Одсек одлучи по

предлогу г.г. референата, да се поменути чланак прими у Гласник и награди с 8 дук. од штампана табака.

Број 3.

Прочита се на ново заједнички реферат г. г. М. Ђ. Милојевића о чланку г. Вл. Јакшића „Народопис Србије.“ На то по пређашњој одлуци одсека г. Јакшић прочита цео свој чланак. -- Одсек после дужег саветовања одлучи, да се овај чланак не може примити у Гласник овако као што је, већ једино с таким изменама, при којима би остале само цифре у таблицама и њихова објективна објашњења. На ту одлуку г. Јакшић не пристаде, него узе свој чланак натраг.

Број 4.

Прочита се на ново реферат заједнички г. г. Вл. Јакшића, Ст. Бошковића и М. Зечевића о „Политичком речнику“ г. Вл. Јовановића, у коме напоменувши користи, које би се имале од тог списа, и поднесавши цео предрачун трошкова и добитака од њега предлажу, да учено друштво треба да се прими штампања „Политичког речника“ Јовановићева. — Одсек после дужег саветовања о томе одлучи, да се друштво не може примити издавања целог тог списа, већ да се у име помоћи за поднесену и оцењену трећу свеску „Политичког речника“ дâ г. Јовановићу 3 дук. од штампана табака.

Број 5.

Прочита се писмо г. А. Чумића, упућено на председника одсека, у коме напомиње шта друштво намерава чинити због његове брошуре о познатом предлогу његову за испитивање задруге и општине, коју је сам штампао, позивљући се на пређашњу одлуку овог одсека о томе. — Одсек одлучи, да се г. Чумићу исплати толико, колико би друштво коштало, да је његова брошура по одлуци одсека у Гласнику штампана, па после у 1500 егземплара отштампана.

Састанак одсека филолошког и философског.

6. Новембра 1871.

Били су: председник г. Алимп. Васиљевић, чланови, г.г.: С. Сретеновић, Стојан Новаковић и Милорад П. Шапчанин.

Прочита се чланак г. проф. Гаврила Витковића под насловом „Јеромонаха Гаврила Стефановића књижевни рад.“ Пошто су учињене примедбе на расправу и начин исписивања из рукописа поменутога писца, на које је г. Г. Витковић пристао, одсек одлучи да се чланак, у коме су главно исписи из рукописа поменутога писца, прими, и са десет дуката укупно награди.

Састанак одсека уметничког.

13. Новембра 1871.

Били су чланови г.г.: Миловук, Д. Јенко, Стеван Тодоровић, М. Валтеровић, Д. С. Милутиновић.

Изасланици Српског ученог друштва за снимање отачаствених уметничких споменика подносе одсеку *девет* готових и *два* недовршена снимка од старог живописа из: Благовештења, Враћевшнице, Драче и Жиче. Уз ове слике прилажу извештај о своме путовању и раду. Одсек је са задовољством прегледао поднесене му снимке и радује се што према §. 10, пословника не мора да их дâ на претходну оцену, јер их је он (одсек) сам потпуно прегледао и нашао да су ти снимци тако ваљани, да код нас још овако израђених нисмо видели и да су с погледа уметничког са свим добро извршени.

У осталоме, према захтевању г.г. изасланика, а према §. 23. уређења Српског ученог друштва, одсек жели да се сви њихови снимци и архитектурни и живописни које дотле буду довршили, јавно изложе првих дана месеца Јануара идуће године а то пре главног друштвеног скупа.

Седми састанак одбора.

1. Декембра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: Милан Миловук, пуковник Фр. Зах и А. Васиљевић.

Бр. 68.

Како је рок пошиљању дела на лане расписани стечај за награду од 100 дуката о политичком и културном стању Срба и Хрвата на крају XIV. века и опет прошао, а нико се није јавио с делом, то одбор одлучује да се предложи главном скупу друштвеном који ће се држати у Јануару, да се ти новци уврсте међу обичне друштвене дохотке, ако и до тог времена никакво дело не приспе и ако оно, које би, може бити, приспело, не би било за примање.

Бр. 69.

Прочита се писмо министарства просвете и црквених дела од 29. Октобра ов. год. бр. 4903. којим шаље друштву извод буџета 1872. год. по коме друштво може своје суме из министарства финансије подићи.

Бр. 70.

Прочита се писмо управе реалке новосадске од 8. Нов. ове године којим тражи да јој друштво пошље своја издања. Одбор одлучи да се поменутој реалци шиљу сва одсадашња издања друштвена.

Бр. 71.

Прочита се писмо управе реалке Лозничке од 21. Нов, ов. год. којим тражи да јој друштво пошље своја издања. Одбор одлучи да се поменутој реалци шиљу сва одсадашња издања друштвена.

Бр. 72.

Секретар јавља како је у одсеку философском и филолошком на упражњено место председника сад изабран г. А. Васиљевић редовни члан друштвени.

Бр. 73.

Председник одсека философског и филолошког јавља како је у истом одсеку одлучено да се у Гласник прими и са 7. дуката од штампана табака награди чланак г. Милорада П Шапчанина „Очигледна настава у основној школи". Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 74.

Исти председник јавља, како је у истом одсеку одлучено да се у Гласник прими и са 10 дук. укупно награди чланак г. проф. Гавр. Витковића о „Гаврилу Стефановићу јеромонаху прошлог века о његовој књижевној радњи". Одбор одобрава ту одлуку

Бр. 75.

Како председника одсека историјског не беше на састанку секретар јави по протоколу како је одсек одлучио да се у Гласнику штампа и са 8 дук. од штампана табака награди чланак г. Гершића „Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке". Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 76.

Председник одсека јестаственичког и математичарског јавља да је одсек одлучио да се дело г. А. Н. Спасића „Три студије из агрикултуре" штампа у особеној књизи, јер је доста велико и јер ће тако више читалаца наћи, и да се награди са 6 дук. од штампана табака. Одбор узима у обзир, да средства друштвена не могу дозволити тако превелико раширивање круга друштвене радње и на она поља за која у самом отачаству имају посебна друштва. специјално за ширење те струке знања основана, као што је „Пољско-привредно друштво" у Београду, које је крај тога и боље новчано снабдевено. С тога одлучује, да се поменуто дело заједно с рефератима и оценом одсека као стручним препорукама пошље „Пољско-привредном друштву" да га оно изда, ако за добро налази.

Бр. 77.

Председник одсека уметничког јавља да су летошњи изасланици тога одсека поднели извештај о своме путу и раду и

један од изасланика, г. Валтровић покаже одбору акварелске копије српскога старога живописа из наших манастира и архитектонске нацрте старих грађевина у целини и у партијама. Предлог је одсека да се ти послови јавно изложе. Одбор налазећи да су послови друштвених изасланика достојни сваке похвале, одобрава ову одлуку, одлучује да се излог спреми у овд. реалци, примајући понуђену услугу од директора г. М. Миловука, јер тамо има све спремнс што за тај посао треба, и наређује, да се кад доба буде, јави о томе друштвеним члановима особитим писмом. За извештај изасланика одбор одлучи да се у Гласнику штампа.

Бр. 78.

У исти мах на предлог г. председника друштвеног одсек одлучи да се слике и нацрти ови после учињеног излога пошљу у Москву на словенски политехнички излог који ће се тамо држати ове год. и то као споменици старе уметности српске, за које је у програму тога излога одређено особито место, и да се г.г. Валтровићу и Милутиновићу остави право својине за уговарање са каквим издавачем који би се хтео примити да ове споменике хромолитографијом изда, јер због скупоцености тога посла и својих малих средстава друштво и тако не може то право за се придржавати.

Бр. 79.

Секретар подноси поклоне:

а. Од г. митрополита: препис правила о преношењу моштију св. Саве из Трнова у Милешеву, које је из неке старе србуље у цркви Брезовичкој на Лиму исписао г. Риста Николајевић учитељ из Гусиња.

б. Од г. Љубомира Ивковића богослова писмо Марка Штитарца, не зна се коме, али на сву прилику или Јеврему Обреновићу или кнезу Милошу, писано 28. Апр. 1828.

Наређује се да се једно остави међу рукописе, а друго у архив друштвени.

Бр. 80.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену:

1. Од г. Јов. Гавриловића намесника: A. Ubicini, Les constitutions de l' Europe orientale.

2. Од царске бечке академије наука:

a. Sitzungsberichte philos-histor. Classe 66 Band Heft 2 и 3 67 Band, Heft 1. 2. 3. 68 Band Heft 1.

б, Sitzungsberichte math-naturwiss. 1870. I. Abth. № 8. 9, 10, II. Abth. 9, 10, 1871. I Abth. 1. 2. 3. 4. 5. II Abth. 1. 2, 3. 4. 5.

в. Almanach 1871.

3, Од краљ. чешког ученог друштва:

a. Sitzungsberichte 1870. 1. 2.

б. Abhandlungen VI rada 4 sv.

в. Tómek, Základy III. V.

4. Од г. В. Мурзакевича Псковскую судную грамоту. Изданіе второе. Одесса 1868.

5. Од бугарског књижевног друштва из Брајле „Периодическо списание," година I. книжка третья, и четврта.

6. Од пољског ученог друштва у Кракову.

a. Rocznik, poczet trzeci, tom XIII. XV. XVI. XVII, XVIII XIX.

б. Sprawozdanie komisyi fizyograficznéj, oraz materyaly do fyziografii Galicyi Tom IV. и V. Krakow 1871.

в. Historya wyzwolonéj rzeczypospolitéj 1655—1660. przez Antoniego Walewskiego. Tom I. Kraków 1870.

г. Lud. Przedstawil Oskar Kolberg. Serya V. Krakowskie. Kraków 1871.

д. Wyklad bajek Krasickiego, wraz s tekstem tychže przez G. Ehrenberga. Kraków 1871.

ђ. Dr. J. Majera Pamjentnik pierwszego zjazdu lekarzy i prrirodnikow polskich. Krákow 1870.

е. Luszkiewicza Wl. Prof. Wskazówka do utrzymywania košciolów, cerkwi i przechowanych temže zabytków przeszlošci. Krakow 1899.

7. Од краљ. пруске академије Monatsbericht за г. 1864. и за Јун 1870-те.

8. Од г. Сергија Соловјева његове Исторія Россіи томъ XXI, Москва 1871.

9. Од г. Нила Попова његово дело: Сербія послѣ парижскаго мира, выпускъ I. Москва 1871.

Прочитано и потписано на осмом одборском састанку 29. дек. 1871. год.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXIII.

СА 13 ЛИТОГРАФИСАНИХ ТАБЛИЦА.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

Где је што.

ДИМИТРИЈА ХОМАТИНСКОГ ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ О ЦРКВЕНИМ СТВАРИМА.

Покојни Павао J. Шафарик у делу Památky drevního písemnictví Jihoslovanuv у предговору пред делом краља Стефана првовенчаног „Život sv. Symeona“, пише за истога краља ово: „Знамо с друге стра́не, да никако није био без књижевног образовања ни словенског ни грчког, као зет грчкога цара Алексија III. У библиотеци минхенској налазе се у грчком рукопису његова питања литургичка, на број тринаест, писана Димитрију Хоматинскому архијепископу бугарскому, заједно с одговорима његовим, која још нису издана (Hardt у Aretin. Beiträge, 2 B. München, 1804. 8⁰). Назив Δοῦκας (од лат. Dux) који му се у том рукопису приписује, а који се не налази на печату његову познатом из Луција, налази се и у грчком потпису сина његова краља Радослава, на српском писму од 1234.“

Из овог извора помињата су после та питања и одговори у многим литерарно-историјским делима. Одбор Српског ученог друштва замоли библиотекара краљевске библиотеке у Минхену г. Халма, да би се постарао за један препис тога споменика. Препис је тај одмах урађен и достављен друштву. Израдио га је секретар минхенске библиотеке г. Г. Лаубман, који је о рукопису написао ово што следује.

Грчки рукопис минхенски № 62 описује Игн. Хардт у своме „Catalogus codicum manuscriptorum graecorum bibliothecae regiae bavaricae, Monachii 1806. Tom I. pag. 336—367“. Исти опис налази се први пут у Јох Хр. од

Аретина „Beiträge zur Geschichte und Literatur“ Band II. Februar 1804. pag. 16—47, овако: „Chartaceus, charta crassa et laevi, titulis et initialibus rubris, charactere minuto et eleganti, manu, ut vibetur Emman. Embene, in folio, cum variantibus marginalibus, foliorum 305 numero, Sacr. XVI. optime conservatus et insriptus.“

На предњој страни рукописа имају с поља ове две врсте утиснуте златом:

ΧΩΜΑΤΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ

ΝΟΜΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΙΣΙ

У рукопису се налази још пет разних чланака осим овога који се овде штампа.

Препис је тачан колико је год могуће. Акценат, спирит и потписану јоту изоставио сам онде где су у рукопису изостављене. Скраћења сам сва испунио осим многих облика од *πατερ*. дакле *πρῖ*, *πρῖκων*, *πρᾶς* = *πατρὶ*, *πατρικῶν*, *πατέρας*. Неколико пута на крају додато *σῆ*: значи *σήμαννε*, или *σημαίνει*. Слогови или речи врх врсте или на крају уметани са знаком ʌ јесу без сумње допуне друге руке.

Српски превод израдио је г. Милан А. Петронијевић.

Ἐρωτήσεις τοῦ πανευγενεστάτου ῥηγὸς σερβίας κυρίου Στεφάνου τοῦ δοῦκα διάφοροι, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποκρίσεις τοῦ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου πάσης βουλγαρίας κυρίου Δημητρίου τοῦ χωματιανοῦ.

Καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν πανευγενέστατέ μοι ῥήξ, ἁπάσης σερβίας καὶ διοκλείας, ἐπέγνωμεν τὸ τῆς σῆς συνέσεως μεγαλοπρεπές τε καὶ ἀνηγμένον πρὸς τὴν εὐσέβειαν· ἀκριβέστερον δὲ τοῦτο νῦν κατελάβομεν, δεξάμενοι τὸ γραματεῖον τῶν σῶν ἐρωτήσεων· ὅ, σαφῶς ἐδήλωσε, τὴν σὴν διάπυρον πρὸς τὰ θεῖα διάθεσιν· καὶ χαίρομεν διὰ τοῦτο· ὅτι ἐκ προγόνων ἔχων τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλόθεον· τοσοῦτον αὔξεις τοῦτο καὶ μεγαλύνεις, ὅσους καὶ τοὺς σοὺς πρᾶς μακαριστοὺς δεικνύειν, ὡς τῆς ἐκείνων εὐσεβείας διὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν χεομένης καὶ ὁδευ-

Различна питања најблагороднијег краља Србије господина Стефана дуке, и на иста одговори архијепископа целе Бугарске господина Димитрија Хоматинског.

И из многих других (ствари), најблагороднији нам краљу целе Србије и Диоклије, сазнали смо твоје величанствено и узвишено осећање к побожности; а још потпуније смо то сад осетили, примивши писмо твојих питања, које је јасно објавило твоје ватрено расположење према ономе што је божје; и радујемо се томе што, имајући од предака побожност и љубав к Богу, то у толико множиш и увеличаваш, да покажеш својим блаженим оцима, да тим, што им је њихову побожност потомак прихватио и оживио, и себе водиш к једнаком блаженству, да ниси ни осрамотио њихов пород, и да тежиш да постигнеш једнаку славу

οὔσης, καὶ σεαυτὸν εἰς τὸν ἴσον ἄγειν μακαρισμόν· ὡς μήτε τὴν ἐκείνων γονην καταισχύναντα· καὶ πρὸς τὴν ἴσην δραμόντα τῆς ἀρετῆς εὐδοκίμησιν· σὺ μὲν οὖν οὕτως ἀπολαύοις τῆς τε τῶν προγόνων καὶ εὐσέβειαν δόξης τὲ καὶ λαμπρότητος, καὶ τῆς ὀρθοδόξου καὶ φιλοθέου προθέσεως πρὸς ἣν ὁλοσχερῶς ἀπευθύνεις τὰ κατὰ σὲ· ἡμεῖς δὲ, τοῦ θεοῦ διδοῦντος ἡμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος καὶ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν συνετίξοντος, τὰς σὰς ἐρωτήσεις προθέμενοι, πρὸς ἑκάστην αὐτῶν δώσομέν σοι ἀπόκρισιν ταῖς τῶν ἁγίων πρῶν ἡμῶν διδασκαλίαις, καὶ τῷ ἐγγράφῳ καὶ ἀγράφω ἔθει τῆς ἐκκλησίας συνάδουσαν· πλὴν οὐ κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν τοῦ λόγου τέχνην· ἀλλὰ κατὰ τὴν χυδαίαν καὶ ἀφελῆ καὶ πεξὴν ὁμιλίαν· ἵν ἐντεῦθεν εὔγνωστα γένωνται τὰ γραφέντα· οὐδὲ γὰρ δύναται ἡ ἄτεχνος γνῶσις, καὶ μάλιστα η βουλγαρικὴ, δέχεσθαι ἑρμηνείαν ἢ ὁμιλίαν, ὁρμωμένη ἀπὸ τῆς λογικῆς τέχνης· ὁ τῶν γνώσεων δὲ θεὸς, δώη τῇ σῇ ὑψηλότητι γνῶσιν καὶ σύνεσιν ὧν ἐπιξητεῖς, εἰς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· διὰ πλείονα μέντοι σαφήνειαν, τὴν μὲν τῆς ἐρωτήσεως προσηγορίαν τοῦ σοῦ λόγου προτάξομεν· τὴν δέ γε τῆς ἀποκρίσεως τοῦ ἡμετέρου ἀντιφονήματος: ἀρκτέον οὖν ὧδέ πως.

Ἐρώτησις. Λέγουσι τινὲς ὡς ἐν μόνῳ τῷ σαββάτω καὶ τῇ κυριακῇ ἐνδέχεται τά βρέφη βαπτίξεσθαι· ἐν ἄλλη δὲ ἡμέρα, οὐχὶ, καλῶς λέγουσιν, ἢ οὔ.

ρπδ. Ἀπόκρησις. Πᾶσι μὲν τοῖς κατὰ βίον πράγμασι, καιρὸς ἀπεκληρώθη ὁ πρόσφορος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ πάνσοφος σολομὼν ἔλεγε· τοῖς πᾶσιν ὁ χρὸνος, καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι· καὶ γὰρ καιρὸς ἐστι τοῦ ἀροτριᾶσαι καὶ ποιῆσαι νεώματα· καιρὸς ἐστι τοῦ σπεῖραι· καιρὸς ἐστι τοῦ θερίσαι· και-

у добродетељи. Ти дакле тако уживај славу и сјајност својих предака у побожности и православну и богољубљену намеру којој управљаш све своје силе; а ми, помоћу божјом, који нам даје реч кад уста отворимо и који познаје наше мисли, добивши твоја питања, на свако ћемо дати одговора саглашујући се учењима светих наших отаца и писаном и неписаном обичају цркве, али не по нашој уметности говора, него по обичном простом и прозаичном разговору, да би тако разумљиво било оно што се пише, јер није могућно да неуметно знање, а особито бугарско, лишено логичне вештине, схвати тумачење или разговор. А Бог знања нека подари твом височанству знање и свест о ономе што тражиш, за спасење твоје душе и наследство небеског царства. Свакојако за већу јасност ставићемо напред означење твојих питања па после наше одговоре.

Дакле да почнемо овако:

Питање. Кажу неки да треба само у суботу и недељу децу крштавати, а у друге дане не. Добро ли говоре или не?

184. Одговор. Свима стварима у животу подељено је згодно време. За то је и рекао премудри Соломон: свему време и одређено време свакој ствари, јер има време орању и обрађивању земље, време сејању, време жетви, време берби рода са винограда; има време јелу, време спавању, време пловљењу, време ратовању и отпору непријатељу, и просто рећи без времена никако не бива предузеће какве ствари. Ал' од свију само крштење нема одређено и подељено време, због својственог човеку умирања и честог и невременог случаја смрти, да они, које из ненада смрт постигне, не остану неосветљени или жудећи за крштењем. Због тога су у свако време и у сваки час и ноћу и дању божанствени наши оци приступали извршењу крштења. Не треба дакле ограничавати време или особити дан, него у свако време, као што рекосмо, и у сваки час да буде крштење; јер то

ρὸς ἐστι τοῦ συγκομίσαι τοὺς καρποὺς τῶν ἀμπέλων· καιρὸς ἐστι τοῦ φαγεῖν· καιρὸς ἐστι τοῦ ὑπνῶσαι· καιρὸς ἐστι τοῦ πλεῦσαι· καιρὸς ἐστι τοῦ ἐκστρατεῦσαι, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀντιτάξασθαι· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, καιροῦ χωρὶς, οὐδαμῶς γίνεται τινὸς πράγματος ἐπιχείρησις· μόνον δὲ τῶν ἁπάντων τὸ βάπτισμα οὐκ ἔχει καιρὸν ὡρισμένον αὐτῷ καὶ ἀποκεκληρωμένον· διὰ τὴν συνοῦσαν τῷ ἀνθρώπῳ θνητότητα· καὶ τὴν ἀθρόαν καὶ ἄωρον τοῦ θανάτου ἐπιδρομὴν· ἵνα μὴ οὖν ἐξαίφνης τοῦ θανάτου ἐπελθόντος, ἀφώτιστοι μείνωσιν, οἱ ἐφιέμενοι τοῦ βαπτίσματος, διὰ τοῦτο πάντα καιρὸν καὶ πᾶσαν ὥραν καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρα οἱ θεῖοι πρὲς ἡμῶν ἀνῆκαν τῇ τελετῇ τοῦ βαπτίσματος· χρὴ οὖν μὴ καιρὸν ὁροθετεῖσθαι ἢ ἡμέραν ἐπίσημον· ἀλλ' ἐν παντὶ ὡς εἴπομεν καιρῷ πάσῃ ὥρα· τὸ βάπτισμα γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸς βούλεται· καὶ διάφοροι τῶν ἁγίων πρῶν λόγοι, τρανῶς γνωματεύουσιν.

Ἐρώτησις. Ἐνδέχεται καὶ δὶ ἑνὸς ἄρτου, ἤγουν προσφορᾶς, γίνεσθαι προσκομιδὴν, ἢ οὔ.

ρπε. Ἀπόκρησις. Τὸ ἄγραφον τῆς ἐκκλησίας ἔθος, νόμον ἡγεῖται ἡ τῶν χριστιανῶν πολιτεία· ἐπεὶ γοῦν ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἔχομεν, διὰ τριῶν ἄρτων τὸ ἔλαττον τὴν θείαν ἱερουργίαν ποιεῖν, ἀνάγκην ἔχομεν φυλάττειν τὴν τοιαύτην παράδοσιν· εἰ δέ ποτε ἴσως ἐπέλθῃ ἀνάγκη τίς ἀπαραίτητος ἱερουργίαν γενέσθαι, ἢ δεσποτικῆς μεγάλης ἑορτῆς ἐπιστάσης, ἢ τινὸς ἀνθρώπου τὰ ἔσχατα πνέοντος καὶ δεομένου τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίας, συμβῇ δὲ μὴ εὑρεθῆναι τρεῖς ἄρτους, τότε διὰ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος, καὶ μετὰ δύο ἄρτων ἱερουργία γενήσεται· εὑρίσκομεν γαρ καὶ τοὺς ἁγίους πρᾶς ἡμῶν, ἐν καιροῖς δυσχερείας τὴν ἀκρίβειαν παραι-

хоће и закон црквени, и различне речи светих отаца јасно наређују.

Питање. Може ли и с једним хлебом, т. ј. просфором, да буде проскомидија, или не?

185. Одговор. Неписани обичај цркве држи за закон хришћанска установа; а пошто имамо неписано предање да се најмање са три хлеба божја служба врши: нужно је да такво предање чувамо.

Али ако кадгод можда дође каква нужда, да се неизбежно служба држи, или приликом великог господњег празника, или кад који човек при издисању тражи свету причест, а догоди се да се не нађу три хлеба, онда по нужди ствари, и са два хлеба бива служба. Јер налазимо да и наши свети оци, у временима незгоде, обилазе тачност, да се не би са свим лишили онога што је корисно. Треба дакле на сваки начин држати се тачности, кад год нема незгоде, а треба и незгоди дати места, кад смо у опасности да због тачности све оштетимо. По томе са два хлеба бива служба по нужди, али са једним никако.

Питање. Кад пређе трећи час, сме ли да буде служба светог Јована златоустог, или не?

186. Одговор. И ово је по неписаном обичају црквеном, да у трећи час дана почиње служба светих тајна. Треба дакле онај, који жели отуда освећење, да не буде небрежљив, него да се спрема на то, и да има равност и бригу, да нити пропусти уобичајени час нити изостави набавити прописани број подносећих се хлебова; јер не треба због нашег небрежења заводити новости у обичају цркве.

Питање. У очи Богојављења сме ли се после крштења месо јести или не?

187. Одговор. Пост је прописан православнима не да им буде повод прождрљивости, него да буде ствар душевног спасења. Где је дакле пост, ту је уздржавање од сваког весеља и гозбе. Кад дакле предање цркве и у дане у очи

τουμένους, ὥστε μὴ ὁλόκληρον ἀπολέσαι τὸ λυσιτελές· δεῖ οὖν ἐκ παντὸς τρόπου τηρεῖν τὴν ἀκρίβειαν, ὅταν μὴ παρῇ ἡ δυσχέρεια· δεῖ δὲ καὶ τῇ δυσχερείᾳ χώραν διδόναι, ὅταν ἐκ τῆς ἀκριβείας, ζημιωθῆναι τὸ πᾶν κινδυνεύομεν· ὅθεν διὰ δύο μὲν ἄρτων ἡ ἱερουργία γενήσεται διὰ την ἀνάγκην, δἰ ἑνὸς δέ, οὐδαμῶς.

Ἐρώτησις. Ἐὰν παρέλθῃ ἡ τρίτη ὥρα, γενήσεται λειτουργία τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, ἢ οὔ.

ρπς. Ἀπόκρησις. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀγράφου ἔθους ἐστὶν ἐκκλησιαστικοῦ, κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἄρχεσθαι τὴν ἱερουργίαν τῶν θείων μυστηρίων γίνεσθαι· ἐνδέχεται οὖν τὸν τυχεῖν ἐφιέμενον τοῦ ἐκεῖθεν ἁγιασμοῦ, μὴ ῥαθυμεῖν· ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι εἰς τοῦτο· καὶ σπουδὴν ἔχειν καὶ φροντίδα, ὥστε μήτε τὴν νενομισμένην ὥραν παραδραμεῖν, μήτε ἐλλιπῆ τηγχάνειν τῶν προσφερομένων ἄρτον τὸν τετυπωμένον ἀριθμόν· οὐδὲ γὰρ ἐκ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας, χρὴ καινοτομεῖσθαι τὸ ἔθος τῆς ἐκκλησίας.

Ἐρώτησις. Κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν φώτων, ἐνδέχεται μετὰ τὸ βάπητισμα κρέας ἐσθίειν, ἢ οὔ.

ρπζ. Ἀπόκρησις. Ἡ νηστεία ἐπενοήθη τοῖς ὀρθοδόξοις, οὐχ ἵνα τούτοις, γαστριμαργίας ἀφορμὴ γένηται, ἀλλὰ ψυχικῆς σωτηρίας ὑπόθεσις· ἔνθα οὖν νηστεία, ἐκεῖ πάσης ἡδονῆς καὶ τρυφῆς ἀποχή· ἐπεὶ γοῦν ἡ τῆς ἐκκλησίας παράδοσις, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς παραμονῆς τῶν μεγάλων δεσποτικῶν ἑορτῶν τῆς τε χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν φώτων, νηστείαν τοῖς χριστιανοῖς νομοθετεῖ, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, πῶς ἔσται τὴν τοιαύτην νηστείαν, συμπαραμίξαι, ἢ κρεωφαγία, ἢ ἰχθυοφαγία· οὐ μόνον γὰρ ἀλόγιστον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἔξω παντάπασι τοῦ τῶν νηστειῶν ἱερωτάτου θεσ-

великих господњих празника Христова рођења и Богојављења пост Хришћанима узакоњује, као год у дане велике четрдесетнице, како би могло бити да се у тај пост помеша једење меса или рибе? Јер је то не само најнесмисленије него и са свим изван најсветијих прописа о посту. Кад је какав пост, престаје са свим употребљење и меса и рибе. За то и по просвећењу не треба јести месо или рибу него држати закон поста непомешано и незамућено.

Јер налазимо и беседу александријског архијепископа Теофила, кад Богојављење[1]) дође у недељу, и која се беседа упоређује са канонима светих отаца; и из исте увиђамо, да је неизбежан тај пост, јер се и у саму недељу његово поштовање одржава. А и за недељу, као васкрсни дан и узрок нашег празновања, прекида се тек деветог часа уздржање од јела, јер је девети посту граница. А почем се има постити у очи Богојављења, то се у време оброка т. ј. ручка само са нечим чистим залажемо, као урмама, смоквама и другим подобним. А та беседа редом ово садржи изреком: „Кад се догоди да је[2]) светог Богојављења[3]) постан дан, исти ћемо уредити, и за оба ћемо разумно дати места, да залажући се са мало урме, у исто време се и одвајамо од јереси које не поштују васкрсни дан господа нашег Исуса Христа, и одајемо што треба посном дану, чекајући вечерњи скуп, да се по томе у исти скупимо од деветог часа.“ Кад се дакле и у сам тај дан васкрсни одржава са бригом нуждан пост у очи Богојављења, и спомен деветог часа и у исти бива, никако се не да примити, да је месо и риба у тај дан после крштења трпези православних дозвољено.

---

[1]) Дан пред Богојављење? Или се можда у оно време звао Крстовдан (5. Јануара) *Θεοφάνεια*, а Богојављење (6. Јануара) празник светлости, *τῶν φώτων*, (просвѣщенія.)

[2]) У недељу.

[3]) В. прим. под 1).

μοῦ· νηστείας τόινυν παρούσης, ἀργεῖ παντελῶς καὶ τῶν κρεῶν, καὶ τῶν ἰχθύων κατάληψις· διὰ τοῦτο οὐδὲ μετὰ τὸ φώτισμα, χρὴ κρεωφαγεῖν, ἢ ἰχθυοφαγεῖν· συντηρεῖν δὲ τὸ τῆς νηστείας ὅσιον, ἀμιγὲς καὶ ἀθόλυτον· εὑρίσκομεν γὰρ καὶ προςφώνησιν τοῦ ἀλεξανδρέας ἀρχιεπισκόπου Θεοφίλου, τῶν Θεοφανίων ἐπιστάντων ἐν κυριακῇ, ἥτις δὴ προφώνησις, τοῖς τῶν ἁγίων πρῶν κανόσι συντέτακται· καὶ ἐκταύτης μανθάνομεν, ὅτι ἀπαραίτητός ἐστιν ἡ τοιαύτη νηστεία· καὶ ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ κυριακῇ τὸ σεβάσμιον αὐτῆς συντηρεῖται· καὶ διὰ τὴν κυριακὴν μὲν, ὡς ἀναστάσιμον καὶ αἰτίαν ἡμῖν πανυγήρεως, διακόπτεται ἡ μέχρι τῆς ἐννάτης ὥρας ἀποχὴ τῆς βρώσεως· ἡ ἐννάτη γάρ τῆς νηστείας ὅριον· διὰ δὲ τὸ εἶναι νήστιμον τήν τῶν φώτων παραμονὴν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἀρίστου ἤγουν τοῦ γεύματος, ἁγνῶν τινῶν μόνον μεταλαμβάνομεν· ἤγουν φοινίκων καὶ ἰσχάδων καὶ τοιούτων ἑτέρων· ἡ τοιαύτη δὲ προςφώνησις· ἐν μέρει ταῦτα διαλαμβάνει ῥητῶς· ἐπεὶ γοῦν συνέβη τὴν τῶν ἁγίων θεοφανίων νήστιμον ἡμέραν εἶναι, ταύτην οἰκονομήσωμεν· καὶ πρὸς ἑκάτερα ἐπιστημόνως χωρήσωμεν· ἵνα μεταλαμβάνοντες ὀλίγων φοινίκων, ἐκκλίνομεν ἅμα καὶ τὰς αἱρέσεις τὰς μὴ τιμώσας τὴν ἀναστάσιμον τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ἡμέραν, καὶ τὸ ὀφειλόμενον τῇ νηστίμῳ ημέρα ἀποδῶμεν, περιμένοντες τὴν ἑσπερινὴν σύναξιν· συναχθῶμεν τοίνυν ἀπὸ ὥρας ἐννάτης ἐνταῦθα· εἰ τοίνυν καὶ ἐναὐτῇ τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρα συντηρεῖται μετὰ οἰκονομίας, ἡ ὀφειλομένη τῇ παραμονῇ τῶν φώτων νηστεία, καὶ μνήμη τῆς ἐννάτης ὥρας καὶ ἐν ταύτη γίνεται, πάντη καὶ πάντως ἀνένδεκτόν ἐστι, κρέας ἢ ἰχθύας κατὰ τὴν αὐτήν ἡμέραν μετὰ τὸ βάπτισμα τὴν τῶν ὀρθοδόξων τράπεζαν δέξασθαι.

Питање. Свештеник, кад прати краља, кога архијереја треба да спомиње, онога који га је рукоположио или мѣсног, чију област често се догађа да краљ обилази?

188. Одговор. Сваки архијереј у припадајућој му области има домаће првенство неукраћено. Кад дакле никакав архијереј не може у области другог архијереја ни да служи или друго што архијерејско да врши без овлашћења и знања мѣсног архијереја, много мање може свештеник да спомиње онога, који га је рукоположио, у власти другог архијереја. Треба дакле свештеник кад прати краља по нужди да спомиње мѣсног архијереја, како би свештенички ред и устројство остало неузнемирено.

Питање. При почетку јутрење и вечерње треба ли свештеник да најпре рекне „благослови владико," па после „благословен Бог," или да почне само са „благословен Бог"?

189. Одговор. И ово је по неписаном предању цркви узакоњено. Јер при вршењу јутрење, и службе, и вечерње, има архиђакон, или други на реду ђакон, или у место њих ма који ђакон, у почетку да вазглаcи к свештенику „благослови владико," а овај да после рекне „благословен Бог," или „благословено царство"; а и при вршењу бденија има Доместик чатаца да учини тај вазглас; а тако опет при последовању светих страсти, други на реду свештеник има то да чини. Таква је тачност црквеног предања која и треба по нужди да се чува, и то у епископијама и митрополијама и у царским и господским дворовима, јер је у истима могућно мноштво свештеника и ђакона и чатаца Али почем се догађа, да нема ђакона у парохијама лежећим у неким незнатним и усамљеним местима, због тога се дозвољава да свештеници и без ђакона врше свештенодејство испуњавајући и службу ђакона и њихове вазгласе. Јер и „благослови владико," и синапта (?), и јектеније, и сва молабства за целе свете литургије, и читање јеван-

Ἐρώτησις. Τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ῥηγὶ ἱερέα, ποῖον ἐνδέχεται ἀναφέρειν ἀρχιερέα· τὸν χειροτονήσαντα αὐτὸν, ἢ τὸν ἐγχώριον, οὗ τὴν ἐνορίαν πολλάκις συμβαίνει τὸν ῥῆγα διέρχεσθαι.

ρπη. Ἀπόκρησις. Ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων ἐν τῇ ἀποκληρωθείσῃ αὐτῷ ἐνορίᾳ, τὸ οἰκεῖον ἔχει προνόμιον ἀκολόβωτον· ἐπεὶ γοῦν οὐδὲ ἀρχιερεὺς τίς, εἰς ἐνορίᾳ ἑτέρου ἀρχιερέως δύναται ἱερουργῆσαι, ἢ ἄλλότι διαπράξασθαι ἀρχιερατικὸν χωρὶς ἐπιτροπῆς καὶ γνώμης τοῦ ἐγχωρίου ἀρχιερέως· πολλῷ πλέον ἱερεὺς οὐ δύναται τὸν χειροτονήσαντα αὐτὸν ἀναφέρειν, εἰς ἄλλου ἐξουσίαν ἀρχιερέως: ἐνδέχεται οὖν τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ῥηγὶ ἱερέα, τὸν ἐντόπιον ἐξ ἀνάγκης ἀναφέρειν ἀρχιερέα· ὡς ἂν ἡ ἱερατικὴ εὐταξία τὲ καὶ κατάστασις μένῃ ἀσύγχυτος.

Ἐρώτησις. Εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, ἐνδέχεται τὸν ἱερέα προλέγειν, τὸ, εὐλόγησον δέσποτα· εἶτα τὸ εὐλογητὸς ὁ θεὸς ἐπιλέγειν, ἢ ἄρχεσθαι ἀπὸ μόνου τοῦ εὐλογητὸς ὁ θεός.

ρπθ. Ἀπόκρησις. Καὶ τοῦτο *ἐξ ἀγράφου παραδόσεως τῇ ἐκκλησίᾳ νενομισμένον ἐστίν· εἰς γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ τε ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας, καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὸν ἀρχιδιάκονον, ἢ τὸν δευτερεύοντα τῶν διακόνων, ἢ ἀντ' αὐτῶν ἕτερον διάκονον, ἐν τῇ ἐνάρξει προαναφωνεῖν πρὸς τὸν ἱερέα, τὸ, εὐλόγησον δέσποτα· ἐκεῖνον δὲ ἐπιλέγειν, τό, εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ἢ τὸ, εὐλογημένη ἡ βασιλεία· εἰς δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν παννυχίδων, τὸν δομέστικον τῶν ἀναγνωστῶν τὴν τοιαύτην ποιεῖν προαναφώνησιν· ὥσπερ πάλιν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἁγίων παθῶν, τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων, τοῦτο αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλ' ἡ μὲν ἀκρίβεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, τοιαύτη ἐστίν, ἥτις καὶ ὀφείλει ἐξ ἀνάγκης φυλάττεσθαι· εἴς τε τάς ἐπισκοπὰς, καὶ τὰς μη-*

ђеља и преношење светих дарова, ђаконско је. Али кад њих нема, то чини свештеник и извршује њихову дужност. Као што дакле и то друго ђаконско извршује свештеник и вазглашује, тако треба и да напред рекне „благослови владико“ у почетку јутрење и осталих свештених појања и вршења, кад т. ј. нема ђакона.

Питање. Од куда смо примили ми Хришћани, да подижемо панагију, пошто ручамо. И може ли се, кад нема квасног хлеба, панагија да учини са пресним?

190. Одговор. Господ наш Исус Христос, божје слово и Бог, кад је телесно ходао по свету, у време кад је хтео да руча као човек са својим ученицима, пре него што почне да једе, чинио је благодарење и благослов, на спремљени хлеб, а пошто је јео, опет је благодарење чинио. И то се увиђа из многих места светог јеванђеља, а и из списова светих апостола. Јер пишу два јеванђелиста, Матија и Марко, о последњој вечери Христовој овако: „И кад јеђаху, узев Христос хлеб и благословивши преломи и даде им, и рече: узмите једите; ово је тело моје. И узев чашу, давши хвалу, даде им говорећи: пијте из ње сви, ово је крв моја; (тако говоре јеванђелисте) и отпојавши хвалу, изиђоше на гору маслинску.“ Отуда су дакле примили Хришћани, и пре него што почну да једу, и пошто једу, да чине благодарења Богу; као што су и остало, што смо примили од Христа, свети оци умножили и раширили, кад се распрострла вера хришћанска по свету, као свето крштење и последовање јутрење, литургије и вечерње. Јер онда ни крштење није било са многим молитвама, и јелејем, и миром, и преклињањем, него само с водом; нити је вршено појање јутрење, литургије и вечерње, као што га ми сад вршимо. Као што су дакле, као што рекосмо, и друго за великолепност подигли оци, тако су додали благодарењу, пошто ручамо, то, да осечемо део од хлеба и да га метнемо у чист суд, и пошто рекнемо благодарење

τροπόλεις, καὶ εἰς τάς βασιλικάς αὐλὰς καὶ ἀρχοντικὰς· δυνατὸν γάρ ἐν ταύταις εἶναι πληθισμὸν ἱερέων καὶ διακόνων καὶ ἀναγνωστῶν· ὅτι δὲ συμβαίνει μὴ εἶναι διακόνους εἰς παροικίας διακειμένας εἰς ἐσχατιὰς τινάς καὶ τόπους ἐρημικοὺς· διὰ τοῦτο συγκεχώρηται, καὶ χωρὶς διακόνων, τούς ἱερεῖς τα' τῆς ἱερατείας ἐπιτελεῖν· πληροῦντας καὶ τὴν διακονίαν τῶν διακόνων· καὶ τὰ τούτων ἀναφωνήματα· τὸ γὰρ εὐλόγησον δέσποτα καὶ ἡ συναπτὴ καὶ ἡ ἐκτενὴς, καὶ πᾶσαι αἱ αἰτήσεις δι' ὅλης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου ἀνάγνωσις, καὶ ἡ τῶν ἁγίων δώρων μεταβίβασις, τῶν διακόνων ἐστὶν· ἀλλ' ἡ τούτων ἐρημία ποιεῖ τὸν ἱερέα, καὶ τὴν διακονίαν αὐτῶν ἐκπληροῦν· ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα τῶν διακόνων ἐκπληροῖ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἐκφωνεῖ, οὕτως ὀφείλει, καὶ τὸ εὐλόγησον δέσποτα προλέγειν, εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ τε ὄρθρου καὶ τῶν λοιπῶν ἱερῶν ὑμνωδιῶν τε καὶ τελετῶν· ὅταν δηλονότι, ἐρημία διακόνων ἐστίν.

Ἐρώτησις. Πόθεν παρελάβομεν οἱ χριστιανοὶ, ἐπαίρειν παναγίαν, ἀφ' οὗ φάγωμεν· καὶ εἰ ἐνδέχεται, ὅταν μὴ παρῇ ἄρτος ἔνζυμος, ἐπ ἀζύμων τὴν τοιαύτην παναγίαν ποιεῖν.

ϛς. Ἀπόκρησις. Ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ θεὸς, ὁπότε τὴν τοιαύτην περιεπάτει σωματικῶς ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὴν ὥραν ἣν ἔμελλεν φαγεῖν ὡς ἄνθρωπος μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ ἄρξασθαι τοῦ φαγεῖν, εὐχαριστείαν ἐποίει πρὸς τὸν θεὸν καὶ εὐλογίαν, εἰς τὸ προκείμενον ψωμίον, καὶ ἀφ' οὗ ἔφαγε, πάλιν εὐχαριστίαν ἐποίει· καὶ ἔνι τοῦτο γνώριμον εἰς πολλοὺς τόπους τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων γραφὰς· γράφουσι γὰρ οἱ δύο εὐαγγελισταὶ ὁ μαθταῖος καὶ ὁ

т. ј. ово; „благословен Бог хранећи нас од младости наше,“ да га подигнемо, и најпре да рекнемо; „велико име свете тројице,“ и после тога да рекнемо: „пресвета Богородице, помози нам,“ јер није путно да изостане име пресвете Богородице, ни у нашем појању, ни у молитвама, ни у другом ком хришћанском посљедовању. Ово се увиђа и из стихира, и из катизама, и из канона и из свега што појимо, да не изостаје име Богородичино. Јер она је посредовала у ваплћеном Христовом домостројитељству; и кад је Христос одао по земљи, свагда је била с њим и нераздвојена је била од њега; и зато и у молитвама к Богу и у благодарењима и појањима Хришћана, јест и биће нераздвојена Богородица. Тако дакле и кад чинимо благодарење пошто једемо, величамо најпре свету тројицу, па после одма призивамо богородичну помоћ; и то се одржава код Хришћана као побожна и православна ствар. А пресни хлеб је највише због хитње људима прописан, да и глад одма уталожи, и да упути раденика човека на предстојеће му дело; да не би оклевајући и под уштрбом глади и корист од дела штетовао. Због тога је израилски народ, некада из Египта са хитњом излазећи, квасац што је отуда носио — кад је постао стар и неупотребљив — бацио, и себи пресну храну правио. Отуда они и до данас, за спомен оног што се догодило, са пресним хлебом и горким зељем врше своју пасху по Мојсејовом предању.

А велики пророк Илија, огладнивши јако, натеривао је Сарафтију, да му најпре у врућем пепелу испече хлеб, па после њој и њеној деци. Али тако ми људи, једемо пресан хлеб, но уздржавамо се да га подносимо за благодарење Богу, да не би изишло да се у томе слажемо са Јудејима, и Латинима, и Јерменима, који разликујући се од нас поштују пресан хлеб. А почем је то израђено по Мојсејовом закону, а ми немамо потребе да се управљамо по истоме, јер нам је други пут к божјој служби новом милошћу показан; по томе, као што ни у храму не подносимо пресан хлеб, тако

μάρκος· τὰ περὶ τοῦ ὑστέρου δείπνου τοῦ χριστοῦ, οὕτως· καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, λαβὼν ὁ ἰησοῦς ἄρτον καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ εἶπε· λάβετε φάγεται· τουτό ἐστι τὸ σῶμα μου· καὶ λαβὼν ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ εἶπε· εἰπὼν· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τουτό ἐστι τὸ αἷμα μου· εἶθ' οὕτως λέγουσι, καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἀπὸ τούτων γοῦν παρέλαβον οἱ χριστιανοὶ, καὶ πρὶν ἄρξονται τρώγειν, καὶ ἀφ' οὗ φάγωσιν, ἵνα ποιῶσιν εὐχαριστίαν εἰς τὸν θεὸν· ὥσπερ δὲ καὶ τὰ ἄλλα ὅσα παρελάβομεν ἀπὸ τοῦ χριστοῦ, ηὔξησαν οἱ ἅγιοι πρὲς καὶ ἐπλάτυναν, ἀφ ὅτου ἡπλώθη ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν κόσμον· ἤγουν τὸ ἅγιον βάπτισμα· καὶ τὴν τοῦ ὄρθρου· καὶ τῆς λειτουργίας· καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ ἀκολουθίαν· οὔτε γὰρ τὸ βάπτισμα τότε μετὰ πολλῶν εὐχῶν καὶ ἐλαίου καὶ μύρου καὶ τῶν ἀφορκισμῶν, ἀλλὰ μετὰ μόνου τοῦ ὕδατος ἐγένετο· οὔτε ἡ ψαλμωδία τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ ἐτελεῖτο, ὥσπερ νῦν τελεῖται, παρ' ἡμῶν· ὥσπερ οὖν ὡς εἴπομεν καὶ τὰ ἄλλα πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ηὔξησαν οἱ πρὲς, οὕτως προσέθηκαν εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἀφ' οὗ φάγωμεν, τὸ κόπτειν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ψωμίου μέρος καὶ τιθέναι τοῦτο εἰς καθαρὸν ἀγγεῖον· καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὴν εὐχαριστίαν, ἤγουν τὸ, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν, ὑψοῦν τοῦτο· καὶ ἐν πρώτοις μὲν λέγειν, μέγα τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας τριάδος· καὶ ἀκολούθως τοῦτο λέγειν, παναγία θεοτόκε, βοήθει ἡμῖν, διότι οὐκ ἔνι ὁδὸς· ἵνα λίπῃ τὸ ὄνομα τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου· οὔτε εἰς τὰς ψαλμωδίας ἡμῶν· οὔτε εἰς τὰς προσευχὰς, οὔτε εἰς ἄλλην τινὰ χριστιανικὴν ἀκολουθίαν· ἔστιν οὖν τοῦτο γνώριμον

ни после јела благодарење Богу не треба са пресним да извршујемо, јер је могућно и са самим слављењем одати дужност благодарења.

Питање. Којим је узроком постао почетак пресних хлебова?

191. Одговор. У књизи названој исход приповеда се, да кад је Фараон, т. ј. краљ египатски, отпустио народ еврејски, да отиде куда је заповедио Бог Мојсију, онда је поручио Мојсије народу, да не оклева него да изиђе из Египта на брзо, да се Фараон опет не предомисли и да их не задржи, као што је то много пута чинио. И онда су стигли да умесе по обичају тесто, да би начинили себи хлеба и имали хране за пут. Но пошто су добили заповест да изиђу на брзо, нису стигли да метну у пећ тесто, него узевши га са собом, изишли су са хитњом из Египта; и као што су бежали више дана, ускисло је тесто, а они немогући га јесги, бацили су га, јер је постало неупотребљиво. И од онда немајући начина да начине хлеба с квасцем, по нужди су га правили без квасца, и тако су га јели. И овај хлеб прости језик зове ненараслим, а писмо га зове пресним. А кад су стигли на гору Синај, где је Мојсије примио богописане таблице закона, онда је Бог заповедио Мојсију заједно са другима да Евреји праве пасху; а пасха је била ово: четрнаестог дана првог месеца у вече сваки је заклао овцу од године, т. ј. једногодишњу, и испекли ју целу и јели ју стојећи и држећи штапове т. ј. батине са хлебом ненараслим т. ј. пресним и зељем названим горким; и од онда су јели пресан хлеб и горко зеље седам дана узастопце. А после опет, кад су ово извршили, јели су квасан хлеб по обичају. А то је Бог тако заповедио да врше Евреји, да би имали спомен дана, кад су се ослободили из Египта, и шта се догодило при њиховом ослобођењу, и како је с њима поступао Фараон док их је отпустио, и да су не имајући у пустињи квасна хлеба јели пресан. И за то се и прелазак њихов из Египта у

καὶ εἰς τὰ στιχηρά, καὶ εἰς τὰ καθίσματα, καὶ εἰς τοὺς κανόνας καὶ εἰς εἴ τι ἂν ψάλλωμεν, ὅτι οὐ λείπει τὸ ὄνομα τῆς θεοτόκου· διότι αὐτὴ ἐμεσολάβησεν εἰς τὴν ἔνσαρκον τοῦ χριστοῦ οἰκονομίαν· καὶ ὅταν περιεπάτει ὁ χριστὸς ἐπὶ τῆς γῆς, πάντοτε μετ' αὐτοῦ ἦν, καὶ ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ ἦν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς πρὸς θεὸν παρακλήσεις, καὶ εἰς τὰς εὐχαριστίας καὶ εἰς τὰς ὑμνῳδίας τῶν χριστιανῶν, ἔστι, καὶ ἔσται ἀχώριστος ἡ θεοτόκος· οὕτως λοιπὸν καὶ ὅταν ποιῶμεν εὐχαριστείαν, ἀφ' οὗ φάγωμεν, μεγαλύνομεν πρῶτον τὴν ἁγίαν τριάδα· καὶ ἔκτοτε εὐθὺς ἐπικαλούμεθα, τὴν τῆς θεοτόκου βοήθειαν· καὶ κρατεῖ τοῦτο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὡς εὐσεβὲς πρᾶγμα καὶ ὀρθόδοξον· ὁ ἄζυμος δὲ ἄρτος, δια τὴν συντομίαν τὰ πλεῖστα τοῖς ἀνθρώποις ἐπενεήθη· ἵνα καὶ πίναν θεραπεύση αὐτίκα, καὶ τὸ ἐργατικὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ ἔργον ἐκπέμψη· μήποτε βραδύνων καὶ ὑπὸ τῆς πείνης βλαβῇ, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἔργου ὄφελος ἀπολέση· διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἐκ τῆς αἰγύπτου πάλαι, μετα σπουδῆς ἐξεργόμενος, τὴν μὲν ζύμην ἣν ἐκεῖθεν ἐπεφέρετο, παλαιὰν καὶ ἄχρηστον γενομένην, ἀπέρριψεν· ἐξαζύμον δὲ, ἑαυτῷ τὴν τροφὴν ἐσχεδίασεν· ὅθεν καὶ οἱ ἐξ ἐκείνων μέχρι καὶ νῦν, εἰς μνήμην τοῦ γεγονότος, μετὰ ἀζύμων καὶ πικρίδων τὸ ἑαυτῶν πάσχα τελειοῦσι κατὰ τὴν τοῦ μωσέως παράδοσιν· ὁ μέγας δὲ ἐν προφήταις ἠλιοὺ πρόσπεινος γενόμενος λίαν, τὴν σαραφθίαν κατήπειγεν, ἐνπρώτοις αὐτῷ ἐγκρυφίαν ποιῆσαι· ἐπεσχάτων δὲ ἐκείνη καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς· ἀλλ' οὕτω μὲν οἱ ἄνθρωποι τόν ἄζυμον ἄρτον ἐσθίομεν, προσφέρειν δὲ αὐτόν εἰς εὐχαριστίαν τῷ θεῷ κωλυόμεθα, μήποτε κοινωνοῦντες κατὰ τοῦτο εὑρεθῶμεν ἰουδαίοις· καὶ λατίνοις, καὶ ἀρμενίοις· οἷς διαφερόντως τιμῶνται τὰ ἄζυμα· ἐπεὶ οὖν τὰ τοῦ

земљу Ханаан, т. ј. у Јерусалим, зове Фаска; јер еврејски језик зове прелазак Фасеи, и они због тог преласка, и што су јели пресан хлеб, зову тих седам дана пасхом и праздником пресних хлебова; таким је дакле узроком постао почетак пресних хлебова, и управља тај празник Евреје. Али и Јермени и Латини подносе пресан хлеб на својим литургијама, који у заблуђењу кажу, да је Христос, кад је вршио пасху са својим ученицима, то учинио са пресним хлебом. Али то доказују не говорећи право него грешећи, јер ни један од јеванђелиста не каже изречно, да је пресан хлеб вечерао Христос са својим ученицима, и кад је јео пасху, није био дан за пресне хлебове; јер онда је тек био почетак пресних хлебова, било је вече у очи петка. Христос је у четвртак у вече у напред правио пасху, јер су га Евреји имали у петак рано предати Пилату, за то и јеванђелист каже: у петак у јутру одвели су Исуса к Пилату, а они нису улазили у преторијум, да се не помешају него да једу пасху; јер да су у четвртак у вече Евреји имали пасху, како би могло бити, да они ходају у петак и да оптужују Христа код Пилата? Него за то су га одвели рано у Петак и предали, јер идућег вечера имали су да праве пасху. Отуда дакле увиђа се, да и Латини и Јермени рђаво умствују и излази да се слажу са Јудејима.

Питање. Шта се зове очишћење?

192. Одговор. Под именом очишћења много се разуме. И у обичајима Евреја налазе се многа очишћења; а у Христовом закону, т. ј. у светом јеванђељу, има два очишћења, која чисте човека од греха, и прво очишћење хришћанско је свето крштење; а друго је очишћење покајање, т. ј. нечије избегавање греха што је учинио, и плакање и испаштање и вршење других плодова покајања. А да знаш каква су била очишћења које је обичај еврејски имао, и то неке по закону Мојсијевом а неке по предању стараца, да рекнемо и о том ово: кад је когод био губав и кад се познало,

μωσαικοῦ νόμου κατηργήθησαν, καὶ οὐκ ἔχομεν ἀνάγκην πολιτεύεσθαι κατ' ἐκεῖνα, ἑτέρα δὲ ὁδὸς ἡμῖν τῆς εἰς τὸ θεῖον λατρείας ὑπὸ τῆς νέας χάριτος ὑπεδείχθη, ὥσπερ οὐδὲ ἐν τῷ ναῷ προσφέρομεν ἄζυμα, οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν βρῶσιν τὴν εἰς θεὸν εὐχαριστίαν, δι' ἀζύμων ὀφείλομεν ἐκτελεῖν· δυνατὸν γάρ ἐστι, καὶ διὰ μόνης τῆς δοξολογίας, τῆς εὐχαριστίας ἀποδοῦναι τὴν ὀφειλήν.

Ἐρώτησις. Ἀπὸ ποίας αἰτίας, ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῶν ἀζύμων.

ρϙα. Ἀπόκρησις. Εἰς τὸ βιβλίον τὸ λεγόμενον τῆς ἐξόδου, ἱστορεῖται· ὅτι ὅτε ἀπέλυσεν ὁ φαραὼ, ἤγουν ὁ βασιλεὺς τῶν αἰγυπτίων τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ἵνα ἀπέλθη ἔνθα ωρισεν ὁ θεὸς τῷ μωυσεῖ, τότε παρήγγειλεν ὁ μωυσῆς τῷ λαῷ, τοῦ μὴ ἀργῆσαι, αλλ' ἐξελθεῖν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου ὡς ἐν συντόμῳ, ἵνα μὴ μεταμεληθῆ πάλιν ὁ φαραὼ καὶ κρατήση αὐτούς· ἐπεὶ πολλάκις τοῦτο ἐποίησε· τότε δὲ ἔφθασαν ζημῶσαι[1]) κατὰ τὸ σύνηθες ἄλευρα, ἵνα ἀρτοποιήσωσι ταῦτα καὶ ἔχωσιν εἰς τροφὴν ἑαυτῶν κατὰ τὴν ὁδόν· διότι δὲ προσετάχθησαν ἐξελθεῖν ἐν συντόμῳ, οὐκ ἔφθασαν βαλλεῖν εἰς τὸν φοῦρνον τὸ ζυμάριον· ἀλλὰ ἐμὸν τοῦτο λαβόντες, ἐξῆλθον μετὰ σπουδῆς ἀπὸ τῆς αἰγύπτου· καὶ ὡς ἔφευγον πολλὰς ἡμέρας, ὤξισε τὸ ζυγάριον· αὐτοὶ δὲ μὴ δυνάμενοι τοῦτο φαγεῖν, ἔρριψαν αὐτὸ, διότι ἄχρηστον ἐγένετο· ἔκτοτε δὲ μὴ ἔχοντες ὁδὸν ποιεῖν ἄρτον μετὰ ζύμης, ἐξ ἀνάγκης ἐποίουν χωρὶς ζύμης· καὶ ἔτρωγον τούτους· τὸν δὲ τοιοῦτον ἄρτον, ἡ μὲν κοινὴ γλῶσσα, ὀνομάζει λειπανάβατον· ἡ γραφὴ δὲ, καλεῖ ἄζυμον· ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὸ συνᾶ[2]) ὅρος, ὅπου ἐδέξατο ὁ

---

[1]) *ζημῶσαι)* наравно ваља *ζυμῶσαι* поправити.
[2]) *συνᾶ ὅρος)ᾶ* стоји на истрвеном месту а оздо су два слова истрвена, а пре је ваљда било *συνορᾶ* или *σύνορον*.

теран је на поље из народа, и није се приближавао нити долазио где су били чисти људи; али није остајао ни у граду ни у селу, јер се тај звао нечист. А кад је оздравио, било од Бога, било по молби пророка или другог ког светог, долазио је к свештенику, и подносио жртву Богу због свог очишћења. А жртва је била два пилета, и једно је клано, а друго живо умакано у крв закланог пилета и пуштано у слободу. А у крв закланог пилета сипала се вода, и метан клас трске, што се зове Исоп у кедровом дрвету, везан црвеном упреденом врвцом, и умакан је у крв пилета, и тако је свештеник кропио губавца који се је чистио, и од тога постајао је он са свим чист. А помазиван је губавац и са уљем што се налазило у храму у суду названом чаша. А помазивано је десно ухо, десна рука и десна нога. И такво је било очишћење губавца. А о овоме пишу и јеванђелисте Марко и Лука. Кад је исцелио Христос једанпут једног губавца, други пут десет, и то о оном једном пишу јеванђелисте овако: и рече му, пази да никоме ништа не кажеш, него иди покажи се свештенику и прими очишћење, што је заповедио Мојсије. А о десеторици пише Лука овако: и видевши их рече им, идите и покажите се свештеницима. Друго је очишћење било ово: Сваки дан су се Евреји пре ручка умивали од лаката до прстију, и кад су се с трга враћали, прали су се и тако јели. И док се нису[1] умивали сваки дан овако као што смо рекли, и док се нису прали кад су се с трга враћали, друкчије нису јели. За то су се ови и звали дневни умиваоци. А прали су и чаше и котлове (?) и кревете и друга подобна. И чистили су се и из других узрока, као кад се когод додирнуо тела губавца или мртваца, или кад је био са својом женом. А вршило се очишћење и при рађању деце, што спомиње Мојсијева књига исхода, говорећи овако: и нека

[1]) У место μὲν треба μή, иначе нема смисла.

μωυσῆς τὰς θεογράφους πλάκας τοῦ νόμου, τότε ὥρισεν ὁ θεὸς τῷ μωυσεῖ μετὰ τῶν ἄλλων, ἵνα ποιῶσιν[1]*) οἱ ἑβραῖοι καὶ πάσχα· τὸ δὲ πάσχα ἦν τοιοῦτον· τὴν τεσσαρακαιδεκάτην τοῦ πρώτου μηνὸς πρὸς ἑσπέραν, ἔσφαξεν ὁ καθεὶς πρόβατον ἐνιαύσιον,*[2]*) ἤγουν ἑνὸς χρόνου· καὶ ἐποίει τοῦτο ὀπτὸν ὅλον, καὶ ἔτρωγον αὐτὸ ἱστάμενοι, καὶ κρατοῦντες βακτηρίας, ἤγουν δεκανίκια, μετὰ ψωμίου λειπαναβάτου ἤγουν ἀζύμου, καὶ βοτανῶν τῶν λεγομένων πικρίδων· καὶ ἀπὸ τότε ἔτρωγον τὸ ἄζυμον καὶ τὰς πικρίδας, ἑπτὰ ἡμέρας συναπτάς· καὶ οὕτως πάλιν μετὰ τὴν τούτου συμπλήρωσιν, ἔτρωγον ψωμίον ἔνζυμον κατὰ τὸ σύνηθες· τοῦτο δὲ ὁ θεὸς οὕτως ὥρισε γίνεσθαι παρὰ τῶν ἑβραίων ἵνα ἔχωσιν ἐθύμησιν*[3]*) τῆς ἡμέρας ὅταν ἀπελύθησαν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου· καὶ τὶ ἐγένετο εἰς τὴν ἀπόλυσιν αὐτῶν· καὶ ὅπως ἐπίκρανεν αὐτοὺς ὁ φαραῷ, ἕως ἂν ἀπολύσῃ αὐτούς· καὶ ὅτι ἐν τῷ μὴ ἔχειν κατὰ τὴν ἔρημον ἄρτον ἔνζυμον, ἔτρωγον ἄζυμον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπόλυσις αὐτῶν καὶ ἡ διάβασις ἀπὸ τῆς αἰγύπτου εἰς τὴν γῆν χαναὰν ἤγουν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, φάσκα λέγεται· ἡ ἑβραικὴ γὰρ γλῶσσα, φασεὴ τὴν διάβασιν λέγει· καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν διάβασιν αὐτὴν, καὶ διότι ἔφαγον τὰ ἄζυμα, ὀνομάζουσι τὰς ἑπτὰ ταύτας ἡμέρας, πάσχα καὶ ἑορτὴν τῶν ἀζύμων· ἀπὸ ταύτης γοῦν τῆς αἰτίας, ἔλαβον ἀρχὴν τὰ ἄζυμα· καὶ κρατεῖ ἡ τούτων ἑορτὴ τοὺς ἑβραίους· ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρμένιοι καὶ οἱ λατῖνοι, ἄζυμα προσφέρουσιν εἰς τὰς λειτουργίας αὐτῶν· οἵτινες πλανώμενοι, λέγουσιν, ὅτι ὁ χριστὸς ὅταν ἐποίησε τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μετὰ ἀζύμου*

---

[1]) *ποιῶσιν*. У рукопису изгледа да је *ποιῦσιν* (*ποιοῦσιν*).
[2]) *ἐνιαύσιον*) друга је рука из *ἐνιάσιον* поправила.
[3]) Додано другом руком, треба: *ἐνθύμησιν*.

сваки, који роди мушко дете, у осми дан обреже тело крајне коже његове, и тридесет и три дана да се не уноси у светињу божју к свештенику, док се не испуне дани очишћења. А била су и друга очишћења код Евреја, о којима да пишемо мислимо да је излишно, јер је довољно што смо написали, да те обавести шта значи очишћење.

Питање. Пише ли у стихири што се пева у цркви „вмѣщάется неизмѣ́ннѡ весь въ ложе́снахъ твоихъ?“

193. Одговор. Онај што је ову стихиру начинио, узабрао је ову реч из посланице великог Павла к Филипљанима, јер овај пише о вапл̓ењу божјег сина и о понижењу, у тој посланици овако: „који, ако је и био у обличју божјем, није се отимао да буде раван Богу; него је понизио сам себе узевши обличје слуге.“ А тумачење ове речи тешко је за неуметно знање; језик бугарски не зна шта значи биће и природа и јединица, и шта значи ипостас и лице, и шта значи цело а шта деоно, јер те речи садржи мудрост, и језик, т. ј. грчки, кад хоће што да рекне о светој тројици, или о вапл̓ењу божјег сина. Али ми ћемо другим речима по могућству протумачити шта значи то: вмѣщάется ве́сь. И кажемо овако: У прва времена што је Бог учинио велика дела, учинио их је преко анђела и људи, и то преко анђела учинио је ниже изложена: Кад се Јаков враћао са својим женама и са својом децом, и свим имањем, од таста свога Лавана, у земљу Ханаан, онда је послао Бог анђеле, да га сачувају од замака његова брата Исава. Јер овако говори писмо: „И воззрѣвъ Іа́кѡвъ, ви́дѣ по́лкъ Бо́жій ѡполчи́вшійся: и срѣто́ша его а҃гг̾ли Бо́жіи. Рече́ же Іа́кѡвъ, егда̀ ви́дѣ и́хъ, по́лкъ Бо́жій се́й.“ А полк значи то што се простим језиком зове војска. И кад је учинио десето зло Египћанима за Евреје, онда је послао анђела у Египат и умртвио све првенце Египћанима, и тако је избавио Евреје из руку Фараонових. И кад је спремио Исуса Навина да заузме Јерихон, онда му је послао архистратига Михаила,

τοῦτο ἐποίησεν· ἐλέγχονται δὲ μὴ ὀρθῶς λέγοντες, ἀλλὰ ὡς· πλανώμενοι· ὅτι οὐδεὶς τῶν εὐαγγελιστῶν ῥητῶς λέγει· ὅτι ἄζυμα ἐδείπνησεν ὁ χριστὸς μετὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν· καὶ ὅτι ὅταν ἔφαγε τὸ πάσχα· οὐκ ἦν ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων· τότε γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀζύμων, ἡ ἑσπέρα ἦν τῆς παρασκευῆς· ὁ χριστὸς δὲ τῇ πέμπτῃ ἑσπέρας προλαβὼν ἐποίησε τὸ πάσχα· διότι ἔμελλον αὐτὸν οἱ ἑβραῖοι, τὴν παρασκευὴν ἐκπρωΐας παραδοῦναι τῷ πιλάτῳ· διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶ, τῇ παρασκευῇ πρωὶ, ἀπήγαγον τὸν ἰησοῦν εἰς τὸν πιλάτον· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσιν τοῦ πάσχα· εἰ γὰρ τῇ πέμπτῃ ἑσπέρας εἶχον οἱ ἑβραῖοι τὸ πάσχα, πῶς ἦν ὁδὸς περιπατεῖν αὐτοὺς τὴν παρασκευὴν, καὶ καταλαλεῖν τοῦ χριστοῦ παρὰ τῷ πιλάτῳ· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπήγαγον αὐτὸν πρώι τὴν παρασκευὴν, καὶ παρέδωκαν, διότι κατὰ τὴν ἐρχομένην ἑσπέραν, ἔμελλον ποιῆσαι τὸ πάσχα· ἀπὸ τούτου λοιπὸν φαίνονται, καὶ οἱ λατῖνοι, καὶ οἱ ἀρμένιοι, ὅτι κακῶς φρονοῦσι, καὶ εὑρίσκονται συγκοινωνοῦντες τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἐρώτησις. Τί λέγεται ὁ καθαρισμός.

ρϟβ. Ἀπόκρησις. Τὸ ὄνομα τοῦ καθαρισμοῦ, εἰς πολλὰ νοεῖται· καὶ εἰς μὲν τὰς τῶν ἑβραίων συνηθείας, εὑρίσκονται πολλοὶ καθαρισμοὶ· εἰς δὲ τὸν τοῦ χριστοῦ νόμον, ἤγουν εἰς τὸ ἅγιον εὐαγγέλλιον, δύο καθαρισμοὶ εἰσὶν, αἵτινες καθαρίζουσι τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν· καὶ πρῶτος μὲν ἐστι καθαρισμὸς τῶν χριστιανῶν, τὸ ἅγιον βάπτισμα, δεύτερος δὲ καθαρισμὸς, ἡ μετάνοια, ἤγουν τὸ ἀποφυγεῖν τινὰ τὴν ἁμαρτίαν ἣν ἐποίει, καὶ κλαῦσαι καὶ νηστεῦσαι καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς μετανοίας καρποὺς ποιῆσαι· ἵναδὲ γνῶς, ποταποὶ ἦσαν οἱ καθαρισμοὶ οὓς ἡ τῶν ἑβραίων εἶχεν συνήθεια, τοὺς

и кад је ослободио Јерусалим од рата Сенахиримова, онда је послао анђела и побио сто и осамдесет и пет хиљада од његове војске, и тако је побегао Сенахирим. А и Товиту послао је анђеле и учинио му чудо, — и друга што св. писмо наводи. А имају и друга многа чуда, што је починио Бог преко анђела, но довољно је, за само обавештење, ово горе написано. А преко људи учинио је опет чуда, као: преко Мојсија и Арона спасао је народ еврејски, кад га је извео из Египта, раздвојио је црвено море и народ провео кроз сред мора да прође неуквашен; а Фараона удавио у мору са његовим колима; извео је воду из тврде стене и појио народ кроз сву пустињу; победио Амалика и друге владаре, који су се противили народу јудејском. И све то бивало је од Бога преко Мојсија и Арона, као што и Давид каже: „водећи као овце твој народ у рукама Мојсија и Арона.“ А по смрти Мојсијевој учинио је Бог вођом народа Исуса Навина, и опет овај са силом божијом учинио је велика чуда, док је увео народ у земљу, коју је обећао Бог да ће дати Авраму. И после тога чинили су судије и пророци и краљеви еврејски са силом божијом, што св. писмо наводи. И овако као што рекосмо чинио је Бог преко анђела и преко људи у прва времена велике силе и чуда. А кад је после хтео да спасе род човечији, који се са свим увалио у грехове и по греховима дошао са свим под власт ђаволову, јер је велики грех поред других било идолопоклонство: није хтео да пошље анђела или човека да изврши спасење људи, него сам цео син божији сишао је с неба и ушао у утробу пресвете Богородице, и носио је од свете њене крви човечије тело, и тако се родио као човек од Богородице и појавио се у свету, и извршио је спасење људи, као што слушаш из светих јеванђеља и других божанствених писама. Јер је дело било велико, и требало је да сам Бог сиђе и изврши ово дело собом; а о томе и ово свето слово

μὲν, ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ μωσέως, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς παραδόσεως, τῶν πρεσβυτέρων, λέγομεν καὶ περὶ αὐτῶν ταῦτα· ὅταν ἐγένετό τις λεπρὸς καὶ ἐγνωρίσθη, ἐδιώκετο ἔξω τοῦ λαοῦ· καί ουκ ἐπλησίαζεν, οὔτε ἤγγισεν, ἔνθα ἦσαν καθαροὶ ἄνθρωποι· ἀλλ' οὐδὲ ἔμενεν, οὔτε εἰς κάστρον, οὔτε εἰς χωρίον· ἐλέγετο γὰρ ὁ τοιοῦτος, ἀκάθαρτος· ὅταν δὲ ὑγίαινεν, ἢ ἀπο θεοῦ, η ἀπὸ προσευχῆς προφήτου, ἢ ἀπὸ ἄλλου τινὸς ἁγίου προσήρχετο εἰς τὸν ἱερέα· καὶ προσέφερε θυσίαν εἰς τὸν θεὸν· διὰ τὸν καθαρισμὸν ἑαυτοῦ· ἡ θυσία δὲ ἦν ὀρνίθια δύο· καὶ τὸ μὲν ἀπ' αὐτῶν ἐσφάζετο, τὸ δὲ ἄλλο ζῶν ἐβαπτίζετο εἰς τὸ αἷμα τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου· καὶ ἀπελύετο εἰς ἐλευθερίαν· εἰς δὲ τὸ ἄιμα τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου, ἐπέχεε τὸ ὕδωρ[1]) καὶ ἐτίθετο καλάμου στάχυς, ὅπερ λέγεται ὕσσωπον εἰς κὲδρινον ξύλον· καὶ ἐδεσμεῖτο μετὰ σχοινίου κοκίνου κεκλωσμένου, καὶ ἐβάπτετο εἰς τὸ αἷμα τοῦ ὀρνιθίου, καὶ οὕτως ὁ ἱερεὺς, ἐράντιξεν τὸν καθαριξόμενον λεπρὸν· καὶ ἐκτούτου καθαρὸς ἐκεῖνος τελείως ἐγίνετο· ἐχρίετο δὲ ὁ λεπρὸς καὶ ἐν ἐλαίῳ ὅπερ ἔκειτο εἰς τὸν ναὸν ἐν ἀγγείω λεγομένω κοτύλη· ἐχρίετο δὲ τὸ δεξιὸν ὠτίον, τὴν δεξιὰν χεῖρα· καὶ τὸν δεξιὸν πόδα· καὶ τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ καθαρισμός τοῦ λεπροῦ· περὶ τούτου δὲ γράφουσι καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, ὁ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς· ὅταν ἰάσατο ὁ χριστὸς, ἐν ἄλλω μὲν καιρῷ ἕνα λεπρὸν· ἐν ἄλλω δὲ δὲκα· καὶ περὶ μὲν τοῦ ἑνὸς γράφουσιν οἱ δύο εὐαγγελισταὶ οὕτως· καὶ λέγει αὐτῷ ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπης· ἀλλὰ ὕπαγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ, ὅ προσέταξε μωσῆς· περὶ τῶν δὲκα γράφει ὁ λουκᾶς, οὕτως· καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν· ἦν δὲ ἄλλος καθαρισμὸς,

[1]) Треба да је: *ἐπεχέετο ὕδωρ.*

каже овако: „не анђео, не човек, него сам Господ спасао је нас." А то „сам" значи т. ј. сам собом. Тако као кад чујемо ми људи о неком великомоћном краљу, да пошље свог главара или војводу с војском против кога свог непријатеља, кажемо: да је велику силу послао краљ против извесног свог непријатеља; а кад чујемо да се сам краљ подигао против истог, онда кажемо: да краљ са свим иде против истог, као што каже прост језик: сав савцит. Тако дакле и за сина божијег кажемо, да је он сав савцит дошао и спасао нас, и сав савцит ушао у свету богородичину утробу, и то стоји у стихири, да вмѣщáетсѧ вéсь а то значи да је себе понизио. Јер је понизио себе син Божији, од славе свог божанства, за спасење наше, и носио је тело човечије. Али тело што је носио није било ипостасно, т. ј. деоно, као што је овога или онога, него је сво било човечанство, т. ј. сав род или природа човечија. И тако верујемо и исповедамо, да је сав син Божији свог човека носио, и тако га ослободио од греха и заблуде ђаволове. То је и у раније споменутом (?) треће песме канона преображења господа нашег Исуса Христа, што је примила црква да се поје и гласи овако: Богъ слóво сый, вéсь зéмленъ бы́сть, всемꙋ̀ божествꙋ̀ смѣсúвъ человѣ́чество, во ѵпостáси своéй: ю҆́же во двою̀ сꙋ́ществꙋ̀ мѡѷсéй и Илїá же видѣ́ша на горѣ̀ Ѳавѡ́рѣ.

Питање. Кад одсуствује свештеник и ђакон, сме ли чатац да чита јенванђеље (тог) дана или не сме?

194. Одговор. Налазимо, да оно што бива по нужди за Бога, Бог прима. Само оно, што бива, треба да буде не по небрежењу и презрењу, него по самој нужди. Кад је дакле нужно, да се чита јеванђеље за народ, а нема свештеника или ђакона, треба да га чита чатац; јер свето јеванђеље распрострто је по целом свету, да га сви хришћани чују. И почем је чатац део поповског реда, није му

τοιοῦτος· καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἑβραῖοι, πρὸ τοῦ φαγεῖν, ἐλούοντο ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, μέχρι τῶν δακτύλων· καὶ ὅταν ἀπὸ τοῦ φόρου ὑπέστρεφον, ἐβαπτίζοντο καὶ οὕτως ἔτρωγον· καὶ εἰ μὲν ἐνιπτοντο καθ' ἡμέραν οὕτως ὡς εἴπομεν, καὶ εἰ μὴ ἐβαπτὶζοντο ὅταν ἀπὸ τοῦ φόρου ὑπέστρεφον, ἄλλως οὐκ ἔτρωγον· διὸ καὶ ἐλέγοντο οἱ τοιοῦτοι, ἡμεροβαπτισταὶ· εἶχον δὲ βαπτισμοὺς καὶ ποτηρὶων καὶ ἐξεστίων, καὶ κραββάτων καὶ ἄλλων τοιούτων· ἐκαθερίζοντο δὲ καὶ δί ἄλλας αἰτίας· ἤγουν ὅταν ἥψατό τις λεπροῦ σώματος, ἢ νεκροῦ· ἢ ὅταν συνεγένετο μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· ἐτελεῖτο δὲ καὶ εἰς τὰς γεννήσεις τῶν παιδίων καθαρισμὸς· οὗ μὲμνηται ἡ μωσαικὴ τῆς ἐξόδου βίβλος, λέγουσα οὕτως· καὶ ἔσται πᾶς, ὃς ἂν τέκῃ παιδίον ἄρσεν· τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ· καὶ τριάκοντα καὶ τρεῖς ἡμέρας οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἱερέα, εως πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι καθάρσεως· ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι καθαρισμοὶ τῶν ἰουδαίων, πέρὶ ὧν γράφειν περισσὸν λογιζόμεθα· ἀρκοῦσι γὰρ ἅπερ ἐγράψαμεν, ἵνα πληροφορήσω σοι, τί λέγεται ὁ καθαρισμός.

Ἐρώτησις. Γράφει εἰς τὸ στιχηρὸν τὸ ψαλλόμενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅλον ἑαυτὸν ἐκένων ἀφράστως ἐν μήτρᾳ σου.

ρϙγ. *Ἀπόκρησις*. Ὥστις ἐποίησε τὸ στιχηρον τοῦτο· ἀπὸ τῆς πρὸς φιλιππησίους ἐπιστολῆς του μεγάλου παύλου, τὸν λόγον τοῦτον ἀνελέξατο· γράφει γὰρ ἐκεῖνος περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τῆς ταπεινώσεως, τοιαύτη ἐπιστολη οὕτως· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεὸν· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν· ἡ ἑρμηνεία δὲ τοῦ λόγου τούτου, ἔστι δύσκολον ὅσον εἰς τὴν ἄτεχνον γνῶσιν·

забрањено да чита јеванђеље, кад није ту свештеник или ђакон; јер је нужно, да се чита за освећење и корист народа.

Питање. Кад когод иде на пут и не нађе цркву да учини литургију, може ли да буде литургија у шатору, који би био као црква; или не? А кад нема шатора, може ли да начини од десивших се грана као колибу и да врши у истој литургију, или не може?

195. Одговор. Као што смо рекли на горње питање, да Бог прима и оно што по нужди бива, кад бива за Бога, а не по небрежењу и презрењу, то овде кажемо. Кад дакле нема цркве, онда нема никаква прекора ни осуде, да литургија буде у цркви сағрађеној или од платна ланеног или памучног или вуненог; само треба да је света трпеза на саму ту службу свете литургије посвећена, а не за другу какву животну потребу. И треба свештеник да простре по њој антиминс, јер без антиминса не бива литургија ни кад је црква дрвена или зидана, у оскудости. А налазимо у старом завету, да је по заповести божјој начинио Мојсије цркву, названу шатор сведочанства, од платна, да се у њој освећава народ јеврејски. А тако је саградио ту цркву, да је са неком справом могла путовати заједно са народом; и на ком су год месту застајали, да се могла вршити служба, т. ј. литургија, као што му је заповедио Бог; и заједно је била с народом та црква кроз сву пустињу, док нису ушли у Јерусалим. За то дакле није забрањено, да буде литургија у цркви ма од каквог ткања она била сағрађена; само треба да је та црква само на то посвећена и освећена, и да се не повлачи и за другу какву животну службу. Али у цркви од грана, начињеној на брзо оног часа, није путно да буде литургија; јер после тога, или ће ветар разнети гране, или ће их човек узети и употребити на различан начин за бешчасну службу животну, што је обесвећење и шкода.

ἡ γλῶσσα δὲ τῶν βουλγάρων, οὐ γινώσκει, τί λέγεται οὐσία καὶ φύσις· καὶ μονάς· καὶ τί λὲγεται ἡπόστασις[1]) καὶ πρόσωπον· καὶ τὶ λέγεται ὅλον· καὶ τί μερικὸν· αὐτάς γὰρ τὰς λέξεις κρατεῖ, ἡ σοφία καὶ ἡ γλῶσσα ἤγουν ἡ ρωμαικὴ, ὅταν θέλει εἰπεῖν τί περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἢ περί τῆς σαρκώσεως τοῦ θεοῦ του υἱοῦ· πλὴν ἡμεῖς δἰ ἄλλων λέξεων, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἑρμηνεύσωμεν, τί λέγει, τὸ, ὅλον ἑαυτὸν ἐκένωσε· λέγομεν δὲ οὕτως· εἰς τοὺς ἄνω χρόνους ὁ θεὸς τὰ μεγάλα ἔργα ἅτινα ἐποίει· ἐπόιει ταῦτα καὶ δἰ ἀγγέλων καὶ δἰ ἀνθρώπον· καὶ δἰ ἀγγέλων μὲν ἐποὶησε τὰ ὑποτεταγμένα· ὅταν ὁ ἰακὼβ ὑπέστρεφε μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων καὶ πάσης τὴς περιουσίας αὐτοῦ. ἀπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ λάβαν, εἰς τὴν γῆν χαναὰν, τὸτε ἀπέστειλεν ὁ θεὸς ἀγγέλους, ἵνα φυλάξωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ ἠσαῦ· φησὶ γὰρ οὕτως ἡ γραφὴ, ἀναβλέψας Ἰακὼβ, εἶδε παρεμβολὴν θεοῦ, παρεμβεβληκυῖαν, καὶ συνήντησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ· εἶπε δὲ Ἰακὼβ, ἡνίκα εἶδεν αὐτοὺς, παρεμβολὴ αὕτη θεοῦ· παρεμβολὴ δὲ λέγεται τὸ παρὰ τῆς κοινῆς γλώσσης λεγόμενον φοσάτον· καὶ ὅταν ἐποίησε τὴν δεκάτην πληγὴν εἰς τοὺς αἰγυπτίους διὰ τοὺς ἑβραίους, τότε ἀπέστειλεν ἄγγελον εἰς τὴν αἴγυπτον, καὶ ἐθανάτωσεν ὅλα τά πρωτογεννήματα τῶν αἰγυπτίων· καὶ οὕτως ἐλυτρώσατο τοὺς ἑβραίους, ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ φαραὼ· καὶ ὅταν συνεκρότησε τὸν Ἰησοῦν τοῦ ναυῆ· ἵνα παραλάβη τὴν ἱεριχώ, τότε ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν, τὸν ἀρχιστράτηγον μιχαὴλ· καὶ ὅταν ἠλευθέρωσε τὴν ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ σεναχηρεὶμ, τότε ἀπέστειλεν ἄγγελον καὶ ἐφόνευσεν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας, ἀπὸ τοῦ φοσάτου ἐκείνου, καὶ οὕτως ἔφυ-

[1]) Погрешно је ἡ место ὑ, но тако је у рукопису.

Питање. Бива ли да се три јеванђеља читају на литургији, или не бива?

196. Одговор. У последовању цркве, т. ј. јутрење, литургије и вечерње, имамо нешто по неписаном обичају, а нешто по писаном предању светих апостола и светих отаца. А говори и велики у оцима свети Василије, да се неписани обичај цркве у место закона држи. Кад се дакле заједно са другима одржао у цркви неписано и овај обичај, да се читају два само јеванђеља на литургији, како је могућно, да буде друго што преко тог обичаја цркве? За то дакле не бива, да се читају три јеванђеља, него само два.

Питање. Кад је почела римска црква да врши свештенодејство са пресним хлебом?

197. Одговор. До Либерија папе римског вршила се свештена литургија са квасцем. Али кад овај скончa, и Филик се рукоположи за папу, и пошто је прошло осам година, а овај крио Аполинаријеву догму и веровао да је господње тело бездушно, постала је литургија по његовој заповести бесквасна, под изговором, да је господ са пресним хлебом кућевну пасху предао. А кад је прошло време, заборавили су они што су под Римом да је то предање Филиково, а не светог Петра.

А нека се зна и ово, да је у време цара Мономаха, попевши се на патријаршки престо најсветији патријарх господин Михаил Кирул укинуо установу римског папе, с ондашњом науком, по којој су у Риму додавали у светом символу, да свети дух происходи од оца и од сина.

γεν ὁ σεναχηρεὶμ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τωβὴτ ἄγγελον ἀπέστειλε, καὶ ἐποίησεν εἰς ἐκεῖνον τὸ θαῦμα· καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἡ γραφὴ καταλέγει· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς δί ἀγγέλων· ἀρκοῦσι δὲ, διὰ μόνην πληροφορίαν, αὐτὰ τὰ ἀνωτέρῳ γραφέντα· δί ἀνθρώπων δὲ, ἐποίησε πάλιν θαύματα· οἷον· διά τοῦ μωσέως καὶ τοῦ ἀαρὼν διέσωσε τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ὅτε ἐξήγαγεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου, ἔσχισε τὴν ἐρυθρὰν θάλάσσαν· καὶ τὸν μὲν λαὸν, διήγαγεν ἐν μέσω τῆς θαλάσσης, ἀβρόχως διελθόντα· τὸν δὲ φαραὼ κατεπόντισεν εἰς τὴν θάλατταν, μετὰ τῶν ἁρμάτων αὐτοῦ· ἐξήγαγεν ὕδωρ ἀπὸ πέτρας στερεᾶς καὶ ἐπότισε τὸν λαὸν δί ὅλης τῆς ἐρήμου· ἐνίκησε τὸν ἀμαλὴκ καὶ τοὺς ἄλλους δυναστάς· ὅσοι ἀντεπαρετάττοντο πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἰουδαίων· ταῦτα δὲ πάντα, ἐγένοντο παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ μωσέως καὶ τοῦ ἀαρὼν· ὡς καὶ ὁ δαβὶδ λέγει, ὡδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ μωυσῆ καὶ ἀαρὼν· μετὰ θάνατον δὲ τοῦ μωυσέως, ἐποίησεν ὁ θεὸς ἀρχηγὸν τοῦ λαοῦ τὸν Ἰησοῦν τοῦ ναυῆ· καὶ πάλιν αὐτὸς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐποίησε μεγάλα θαύματα· ἕως οὗ εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν ἣν ὑπέσχετο ὁ θεὸς ἵνα δώσει τῷ ἀβραὰμ· καὶ μετὰ ταῦτα ἐποίησαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἑβραίων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ, ὅσα ἡ γραφὴ καταλέγει· καὶ οὕτως ὡς εἴπομεν καὶ δἰ ἀγγέλων καὶ δἰ ἀνθρώπων ἐποίησεν ὁ θεὸς εἰς τοὺς ἄνω χρόνους, δυνάμεις μεγάλας καὶ θαύματα· ἐπεὶ δὲ ὕστερον ἠθέλησεν ἵνα σωτηριάσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διότι καθόλου ἐξέκλινεν εἰς τὰς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τῶν ἁμαρτιῶν ἐγένοντο καθόλου ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου, μεγάλη γὰρ παρὰ τὰς ἄλλας ἁμαρτίας ἦν ἡ εἰδωλολατρία· οὐκ ἠθέλησεν ἵνα ἀπόστείλῃ

η ἄγγελον ἢ ἄνθρωπον εἰς τὸ ποιῆσαι τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' αὐτὸς ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ κατέβη ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλίαν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου, καὶ ἐφόρεσεν ἀπὸ τῶν ἁγίων αἱμάτων αὐτῆς σάρκα ἀνθρωπίνην, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς θεοτόκου, καὶ ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐποίησε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀκούεις ἀπὸ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων θείων γραφῶν· τὸ ἔργον γὰρ ἦν μέγα· καί ἑαυτὸν ἔχρηξεν ὅλον τὸν θε›ν καταβῆναι καὶ ἐκτελέσαι τὸ τοιοῦτον ἔργον δί ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἅγιος λόγος οὗτος, περὶ τούτου λέγει οὕτως· οὐκ ἄλλος (οὐκ ἄγγελος?) οὐκ ἄνθρωπος ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς· τὸ αὐτὸς δὲ δηλοῦ, ἤγουν αὐτὸς δί ἑαυτοῦ· ὥσπερ ὅταν ἀκούωμεν οἱ ἄνθρωποι περί τινος βασιλέως μεγαλοδυνάμου, εἰ μὲν ἀποστείλῃ κεφαλὴν ἢ στρατηγὸν αὐτοῦ μετὰ φοσάτου κατά τινος ἐχθροῦ αὐτοῦ, λέγομεν ὅτι δύναμιν ἀπέστειλε μεγάλην ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ δεῖνος τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ· ὅταν δὲ ἀκούσωμεν ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὥρμησε κατ' αὐτοῦ, τότε λέγομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ὅλως ὑπάγει κατ' αὐτοῦ· ὅπερ λέγει ἡ κοινὴ γλῶσσα, ὁλοστὸς· οὕτως οὖν καὶ διὰ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λέγομεν, ὅτι αὐτὸς ὁλοστὸς ἦλθε καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ ὁλοστὸς εἰσῆλθεν, εἰς τὴν ἁγίαν τῆς θεοτόκου κοιλίαν· καὶ αὐτὸ τοῦτο λέγει εἰς τὸ στιχηρὸν, ὅτι ὅλον ἑαυτὸν ἐκένωσε· τὸ ἐκένωσε δὲ δηλοῦ, τὸ ἐταπείνωσεν. Ἐταπείνωσε γὰρ ἑαυτὸν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῆς δόξης τῆς αὐτοῦ θεότητος, διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου· ἡ σάρξ δὲ ἣν ἐφόρεσεν, οὐκ ἦν ὑποστατικὴ, ἤγουν μερικὴ, ὥσπερ ἐστὶ τοῦ δεῖνος καὶ τοῦ δεῖνος· ἀλλὰ ὅλη ἦν ἡ ἀνθρωπότης· ἤγουν ὅλον τὸ γένος ἤτοι ἡ φύσις

τῶν ἀνθρώπων· καὶ οὕτως πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅλον τὸν ἄνθρωπον ἐφόρεσε· καὶ οὕτως αὐτὸν ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης τοῦ διαβόλου· αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πρότερον δυλοῦτα τῆς τρίτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς μεταμορφόσεως τοῦ κηρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν παρέλαβεν ἡ ἐκκλησία ψάλλειν, οὕτως ἔχοντα· θεὸς λόγος ὑπάρχων, ὅλος βροτὸς γέγονας, ὅλη τῇ θεότητι μίξας τὴν ἀνθρωπότητα· ἐν ʽυποστάσει ἣν ἐν δυσὶ ταῖς οὐσίαις, μωυσῆς ἠλίας τε εἶδον ἐν ὄρει θαβὼρ.

Ἐρώτησις. Ἐὰν ἀποδημῇ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἐνδέχεται ἵνα εἴπῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϙδ. Ἀπόκρησις. Εὑρίσκομεν, ὅτι τὰ ἐξ ἀνάγκης διὰ τὸν θεὸν γινόμενα, δέχεται ο θεὸς· μόνον ἐκεῖνο τὸ γινόμενον ὀφείλει γίνεσθαι, οὐχὶ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως, ἀλλὰ ἀπὸ μόνης ἀνάγκης· ἐπεὶ γοῦν ἔνι αν ἀναγκαῖον ἵνα ἀναγνωσθῇ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τὸν λαὸν, ὅτε λίπῃ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος· ὀφείλει ἀναγνῶναι τοῦτο ὁ ἀναγνώστης· τὸ ἅγιον γὰρ εὐαγγέλιον, διὰ τοῦτο ἐφηπλώθη εἰς τὸν κόσμον ὅλον, ἵνα πάντες οἱ χριστιανοὶ τούτου ἀκούωσιν· καὶ ἐπεὶ καὶ ὁ ἀναγνώστης μέρος ἔνι τῆς παπαδικῆς τάξεως, ὅταν λίπῃ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος, οὐ κωλύεται, ἵνα ἀναγνώσῃ τὸ εὐαγγέλιον· ἀναγκαῖον γὰρ ἐστω, ἵνα ἀναγνώσῃ τοῦτο, διὰ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ.

Ἐρώτησις. Ἐάν τις περιπατεῖν εἰς ταξίδην καὶ οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία, ἵνα ποιήσει λειτουργίαν, ἐνδέχεται γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς τένταν, ἣν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ· ὥστε εἶναι ὡς ἐκκλησίαν, ἢ οὔ· ἐὰν δὲ οὐκ ἔχῃ τοιάυτην τέντα, ἐνδέχεται ἀπὸ τῶν προς-

τυχόντων κλαδίων γενέσθαι ὡς καλύβην, καὶ ἐκτελεσθῆναι ἐν τούτῳ λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϟε. *Ἀπόκρησις. Ὅπερ εἴπομεν εἰς τὴν ἄνω ἐρώτησιν, ὅτι δέχεται ὁ θεὸς καὶ τὰ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα, ὅταν διὰ τὸν θεὸν γίνονται, καὶ οὐκ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως· τοῦτο καὶ ὧδε λέγομεν· ὅτε γοῦν οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία· ἐὰν γένηται λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν κατεσκευασμένην ἢ ἀπὸ λιναρίου· ἢ ἀπὸ βαμβακίου, ἢ ἀπὸ μαλίου, οὐκ ἔχει τινὰ ἐπιτίμησιν ἢ κριματισμόν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ ἁγία τράπεζα, εἰς αὐτὴν μόνην τὴν δουλείαν τῆς ἁγίας λειτουργίας ἀφιερωμένη, καὶ μὴ εἰς ἄλλην τινὰ χρείαν βιωτικήν· ὀφείλει δὲ ὁ ἱερεὺς ἐφαπλοῦν ἐν αὐτῇ ἀντιμίνσιον· χωρὶς γὰρ ἀντιμινσίου, οὐχ οἷόν τε γενέσθαι λειτουργίαν, εἰ καὶ ξυλίνη ἢ κτιστὴ εὑρίσκεται ἐκκλησία, εἰς τὰς ἀπορίας· εὑρίσκομεν δὲ εἰς τὴν παλαιὰν γραφήν· ὅτι ἐκ προστάξεως τοῦ θεοῦ ἐποίησεν ὁ μωυσῆς ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ πανίων· ἵνα ἁγιάζεται ἐν αὐτῇ ὁ λαὸς τῶν ἑβραίων· οὕτως δὲ κατεσκεύασε τὴν τοιαύτην ἐκκλησίαν, ὥστε διά τινος μιχανῆς, συμπεριπατεῖν, καὶ αὐτὴν μετὰ τοῦ λαοῦ· καὶ εἰς ὃν ἂν τόπον κατέπαυον, ἐκτελεῖσθαι ἐν αὐτῇ τὰσ λατρείας, ἤγουν τὰς λειτουργίας καθὼς προσέταξεν αὐτῷ ὁ θεός· συνῆν δὲ ἡ τοιαύτη ἐκκλησία τῷ λαῷ, δι' ὅλης τῆς ἐρήμου, ἕως οὗ εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα· διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἔνι κεκωλυμένον γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς ἐκκλησίαν, ἀπό τινος ὑφάσματος κατασκευασθεῖσαν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ τοιαύτη ἐκκλησία, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀφιερωμένη καὶ ἁγιασμένη, καὶ μὴ συρομένη εἰς ἄλλην τινὰ βιωτικὴν δουλείαν· εἰς κλαδωτὴν δὲ ἐκκλησίαν τὴν γενομένην ἀπὸ συντομίας τὴν ὥραν ἐκείνην, οὐκ*

ἔστι τρόπος γενέσθαι λειτουργίαν· διότι μετὰ ταῦτα, ἢ ἄνεμος μέλλει σκορπίσαι τὰ κλαδία, ἢ ἄνθρωπος ταῦτα λαβεῖν καὶ χρήσασθαι πολλάκις, εἰς ἄτιμον δουλείαν βιωτικήν· ὅπερ ἐστιν, ἀνοσιούργημα καὶ ἐπιβλαβὲς.

Ἐρώτησις. *Ἐνδέχεται ἵνα λέγωνται τρία εὐαγγέλια εἰς τὴν λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.*

ρϟς. **Ἀπόκρησις.** *Εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας, ἤγουν τοῦ ὄρθρου τῆς λειτουργίας, καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ μὲν ἔχομεν ἀπὸ συνηθείας ἐγγράφου· τὰ δὲ ἀπὸ παραδόσεως ἐγγράφου τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων πρῶν· φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας ἐν πρᾶσι καὶ ἱερὸς βασίλειος, ὅτι τὸ ἄγραφον ἔθος τῆς ἐκλησίας, ἀντὶ νόμου κρατεῖ· ἐπεὶ γοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπεκράτησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀγράφως καὶ αὐτὴ ἡ συνήθεια, τὸ λέγεσθαι δύο μόνα εὐαγγέλια εἰς τὴν λειτουργίαν, πῶς ἔστιν οἷον τε, ἵνα γένηται ἄλλό τι, παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτὴν τῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο ὄυν, οὐκ ἐνδέχεται, ἵνα λέγωνται τρία εὐαγγέλια, ἀλλὰ μόνα δύο.*

Ἐρώτησις. *Πότε ἤρξατο ἡ τῆς ῥώμης ἐκκλησία, ἱερουργεῖν τὸ ἄξυμον·*

ρϟζ. **Ἀπὸκρησις.** *Μέχρι τοῦ λιβερίου πάππα ῥώμης, διὰ ξύμης ἡ ἱερά λειτουργία ἐτελεῖτο· τουτου δὲ τελευτήσαντος, καὶ τοῦ φίληκος χειροτονηθέντος πάππα, καὶ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτεσι διαρκέσαντος, καὶ τὸ τοῦ ἀπολιναρίου δόγμα κρύπτοντος, καὶ ἄψυχον τὸ τοῦ κηρίου σῶμα δοξάζοντος γέγονεν ἡ λειτουργία προστάξει αὐτοῦ ἄξυμος, προφασισαμένου, ὡς ὁ κύριος, διὰ ἀξύμων τὸ οἰκεῖον πάσχα παρέδωκε· τοῦ χρόνου δὲ προιόντος, ἐπελάνθοντο οἱ ὑπὸ τὴν ῥώμην, ὡς τοῦ φίληκος ἡ τοιαύτη παράδοσις ἦν, καὶ οὐχὶ τοῦ ἁγίου πέτρου. Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως μονο-*

μάχου, ἀναχθεὶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης κύριος μιχαὴλ ὁ κηρούλλως, ἐξέκοψε τὴν τοῦ πάππα ῥώμης ἀναφορὰν, διὰ τοτηνικαῦτα μαθεῖν, τοὺς ἐν ῥώμῃ προστιθέναι τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι.

НЕСТАЯНѢ СРБСКОГА НАРОДА У УНГАРСКОЙ.

Décroissement de la population serbe en Hongrie.

ОДЪ РЕДОВНОГЪ ЧЛАНА СРБСКОГЪ УЧЕНОГЪ ДРУЖЕСТВА

Владимира Якшића

НАЧАЛНИКА СТАТИСТИЧНОГЪ ОДѢЛЕНЯ.

par

Vladimir Iakchitch.

Кадъ са политичногъ гледишта србскій народъ посмотримо, налазимо, да є онъ сада, осимъ србскій држава іоштъ у две стране настанѣнъ: у Турской и у Аустро-Унгарской. У оба ова края и доселіо се є онъ изъ закарпатскій предѣла пре 1240 година, само што су онда у данашньой Турской и у Далмаціи римско-грчки цареви господарили, а преко Саве и Дунава опетъ варварскій народъ подъ именомъ „Авара“ познатый. Međутимъ и пре долазка наши предака у оно доба у Илирикъ, затекоше оны у истоме народъ славенскій на 50 година пре тога Аварима у истый претераный, кои и онда као и сада име „Рвата“ носаше и са маломъ изменомъ онимъ истимъ славенскимъ нарѣчіємъ говораше, коимъ и Срби. О овима последьимъ намерни смо у овоме спису статистичну расправу држати.

Срби подъ своимъ воhама (жупанима) у преко-савске и -дунавске стране доселѣни, признаваше неко време сизеренство римско-грчкій византійскій царева надъ собомъ, и исповедаше подъ уплівомъ овы и православно-восточну вѣру, примлѣну у години 863., заєдно са славенскомъ азбукомъ

одъ свете браће Кирила и Методія. Далмація, и онай край србског земльишта преко Уне и Саве, стоявши у ово доба подъ господствомъ франачкій кралѣва, примише христіянску вѣру по обредима римске цркве, еръ у исто доба пада и епоха одцепленя цркве римско-западне одъ православно-источне. — У овоме погледу само прекосавскій предѣлъ на ушћу Саве у Дунавъ подъ именомъ Срема познатый, изузетакъ чини, почемъ є онъ, съ малимъ прекиданѣмъ, све еднако као область византійске имперіе сматранъ. Нама є задатакъ да статистично опишемо бройну снагу дела оногъ подъ аустрійскимъ жезломъ стоећегъ народа србскогъ, кои православну вѣру исповеда, еръ другій део, еданъ и истый езыкъ са првымъ говорећій, нерадо прима име Србина, већъ воле, да се предѣлно земльописнимъ именомъ назива, као: Славонацъ, Далматинацъ и пр.

Крстоносне войне, започете у години 1096. и продужаване скоро крозъ две стотине година, поглавито причинише, да се є србскій народъ исподъ туторства Цариграђана ослободити могао. Оне су такође бытно припомогле, да є и осваяюћій духъ ратоборны туркаманскій народа у Малой Азій за три стотине година застао на едной непомерной точки, и съ тиме причиніо, да се є монархична форма владе у србскомъ народу развити, те овай тако и политично оячати могао. Да небеше оногъ безпримѣрногъ военогъ похода нити би се Србія подъ Стефаномъ Неманьомъ на степенъ кралѣвскогъ достоинства подићи могла, нити би се народна независность до Косовске битке одржала. Народъ србскій не би већу улогу у історій образованости имао но што ю є имао народъ нѣму сусѣдный — арнаутскій.

После злокобне но славне пропасти на Косову, Срби у своіой кући као одъ дивльи зверова гонѣни, почеше своя огньишта напуштати, селећи се гомилама у мађарске землѣ, одъ поплаве турске као више заклонѣне.

Турци освоише у години 1439. Смедерево одъ Ђурђа Бранковића а у години 1456. обседоше Бѣоградъ, у коме заедничка србско-мађарска посада беше. После седмонедельне борбе и великій губитака, найпосле одустане Султанъ Махмудъ II. одъ обсаде и врати се у Цариградъ, али у обе те прилике оста Србія пуста, кое сеобомъ народа у Мађарску, а кое матеріялнымъ пропаданѣмъ одъ плячканя турскій самовольны войника. И са коначнимъ падомъ србске државе у години 1459. исели се доста народа у Мађарску, али найвише іоштъ у години 1481. за владе мађарскогъ краля Матіе, када силный юнакъ, србскій деспотъ у Срему, Вукъ Бранковићъ (змай прозваний), у Србію упаде, и до 40.000 душа у Мађарску преведе.

Но све предидуће сеобе немогу се сравнити, што се обима тиче, са ономъ, кою србскій Пећскій патріярхъ, Арсеніе III. Чарноевићъ, у години 1690. изврши.

Последный подвигъ Турака противъ Аустріе беше у години 1683., када по трећій путъ подъ Бечъ падоше и обколише га, у намѣри, да га освое. Они би можда свою цѣль и постигли были, да ій нешто Леополдъ I., аустрійскій царъ, у томе са аліянціяма несмете, кое онъ у оно доба врло мудро са рускимъ царемъ Петромъ великимъ, съ польскимъ кралѣмъ Собѣскимъ и млѣтачкомъ републикомъ, склопи. Оне прве три сыле са сува, а последня съ мора, наудише Турцима у толикой мѣри, да имъ више на паметъ непаде у Европи да осваяю већъ само да у срећна времена освоено бране. Карловачкій миръ у години 1699. између оне четири сыле и Турске углавлѣный посведочи Европи, да она више непобѣдима ніе, и ако іой за време шестнаестолѣтногъ ратованя и чувеный францускій краль, Лудвигъ XIV., у помоћи беше.

Пре обсаде Беча у поменутой години, имадоше Срби свогъ деспота Ђорђа Бранковића, кои оне године поста унгарскимъ барономъ, и то зато, да би србскій народъ на

ђерманску страну и на устанакъ приволео. У години 1688. мѣсеца Септембра, када нѣмачке войске подъ войводомъ Карломъ Лотрингскимъ сву Мађарску са Славоніомъ, осимъ Баната, одъ Турака очистише и Бѣоградъ узеше, постави га царъ аустрійскій Леополдъ II. и унгарскимъ грофомъ, у намѣри, да подизанѣмъ србскогъ народа притече продиручимъ войскама у помоћь, кое є доиста у пуной мѣри и чиніо. Но као у свакомъ подобномъ предузећу, тако и овомъ приликомъ србскій деспотъ прецењиваше народну снагу, кою ћесарской войски у помоћь довести обрицаше; єръ у место 30.000 войника, за кое се обвеза да ће изъ Србіє извести и царевцима придружити ради коначногъ изгнаня Турака изъ Европе, небіяше србска сыла у ономе рату никада већа одъ 10.000 людій. Овде се узима до душе у рачунъ само србска войска са главномъ аустрійскомъ поглавито у Срему и Банату као и у Србіи воєвавша, у последнѣ доба подъ заповешћу 1691. године наименованогъ народногъ войводе Іована Монастирліє, али осимъ тога беше у рватской краини и друга граничарска войска броємъ одъ 23.953 войника, коя наиманѣ 12.000 православны Срба брояше. Кадъ разсудимо далѣ, да сва противу Турака дѣйствовавша нѣмачко-мађарска войска у оно доба 80.000 момака износаше, онда дознаємо, да є србска четвртый део ове сачинявала, дакле у овоме су размѣру Срби припомогли аустрійскому двору, да себи другу половину Мађарске, Славонію и Сремъ подчини.

Ради яснієгъ обясненя у речи стоећій догађая нужно є, да местимице ондашня воєваня аустрійске войске прегледамо и съ истима у логичну свезу оновремену сеобу србскогъ народа доведемо.

Мађарски незадовольници (Куруци — Крсташи — звани) подъ грофомъ Текеліомъ продужаваху дуго година борбу противу Хабсбургске династіє и у той тежньи подпомагаху ій и Турцы, подъ кои сизеренствомъ Ердель

стаяше а югозападна Мађарска у самой ствари одъ ньи и зависаше. Найпосле у години 1683. науми Султанъ Махмудъ IV. силномъ войскомъ Аустрію сасвимъ да прегази, те у той цѣли заповеди своимъ великомъ везиру, Кара-Мустафи, Бечъ обсадомъ да придобіє. Аустрійскій дворъ позове на одбрану престолнице не само скоро све нѣмачке вазале веђъ и самогъ чуленогъ польскогъ краля, Іована Собѣскогъ, съ киме и формалный уговоръ у Варшави 28. Априла исте године заключи. Овай дође доиста у помоћь и доведе собомъ 26.600 Поляка и малорускій козака; Саксонскій изборный войвода Ђорђе придружи се са 11.400 людій; баварскій изборный войвода Максимиліянъ са 11.300; войвода Валдекскій са 8.400 Виртембержана и Франака; собствене пакъ царске войске небеше више око Беча одъ 27.100, тако, да сва савезничка войска више одъ 84.600 людій износила ніє са 186 топова, коима до 120.000 Турака на супротъ стаяше. Краль польскій Собѣскій, имађаше главно повелительство надъ свомъ овомъ армадомъ, єрь царъ аустрійскій, на четири дана пре долазка турскій брзоконьика, измакао беше изъ престолнице и гледаше чакъ изъ Пасаве на коначный изходъ борбе.

Одъ 14. Юлія крозъ деветъ неделя продужаваху Турцы обсаду Беча, докъ небеше найпосле 12. Септембра (1. по нашем) савезничкомъ войскомъ сасвимъ разбієни и одъ Беча протерани, а исте године изгубише и утврђена мѣста у Мађарской; Парканъ и Острогонъ.

У години 1684. освои царскій войвода Карлъ Лотрингскій Вишеградъ и обколи Будимъ, но кои немогаше освоити и ако предъ ньимъ преко 30.000 нѣмачкій войника пропаде.

У години 1685. освоише Аустріянцы Ерсекъ, Новый градъ, Прешову, Токай и Кошице.

У години 1686. беше успехъ царске войске далеко већій, єръ помоћу савезника изъ све западне Европе, нарочито изборногъ бранденбургскогъ (прускогъ) войводе, кой са

8000 у помоћь дође, нарасти она на 100.000 войника. Ови поседоше: Вацъ и Пешту и обколише Будимъ са 62.000 людій, у коме више од 6000 Турака небеше. После дуге борбе освоише царевци найпосле овай градъ 2. Септембра, бывшій у турской власти 145 година. Затимъ се предадоше Печуй, Шиклошъ и Колошваръ.

У години 1687. после победе кодъ Муача падоше у руке цареваца: Осекъ и Варадинъ, а затимъ освоише лако и целу Славонію. Они освоише осимъ тога у Мађарской, Егру, Палћоту, (западно одъ Столногъ Бѣограда), и градъ Мункачъ, и поседоше савъ Ердель, у коме князъ Апафи подъ турскимъ покровительствомъ владаше.

Година 1688. започе се и сврши найсяйніимъ успесима за ћесарску войску. Она освои у истой Столный Бѣоградъ, Липу и Лугошъ и пређе у Августу, 66.000 людій яка, Дунавъ и стани се подъ нашъ Бѣоградъ у намѣри, да га освои. Само за 25 дана траяше обсада и тай чувеный градъ подлеже юришу савезной нѣмачкой войски, кою предвођаше изборный войвода баварскій Емануило, коме су позднiе тога ради и споменикъ у Минхену подигли. Сва турска посада, преко 20.000 людій яка, беше безъ милости изсечена а само великаши поштеђени. Одма затимъ предаде се и Смедерево.

Князъ Лудвигъ Баденскій освои у исто доба у Босни: Дубицу, Градишку, Бањалуку и Зворникъ. У Банату пакъ освоише Нѣмцы: Карансебешъ и Оршаву.

До сада су Аустріянцы ратъ по Рватской, Мађарской и Ерделю водили, у последньой 1688. години пређоше они Уну и Саву и упадоше у Босну, у коіой савъ сѣверный део исте преотеше, докле прешавша главна войска Дунавъ и све на сѣверной страни данашнѣ Србiе лежавше градове, пре свега Бѣоградъ, освои.

У почетку 1689. год. Турска шестогодишньимъ ратомъ исцрплѣна, понуди аустрійскомъ двору правичный миръ,

уступаюћій му Мађарску и Ердель а тако исто и Темишваръ съ Банатомъ, само да іой се Бѣоградъ поврати и граница политична дужъ Саве и Дунава наспрамъ Босне и Србіє између оба царства, постави. Но аустрійскій кабинетъ подпомаганъ савезницыма: Русима, Поляцыма и Млѣтчанима, одбаци повольна по нѣга условія тражећій далеко веће уступке за све ньи, коє Турцы у толико манѣ волю имаше одобрити, у колико ій Француска на продуженѣ рата подстицаше, огласивша истый и сама іоштъ у години 1688. бечкоме ћесару и нѣмачкой државі. Савезне нѣмачке войске исповраћаше се изъ Мађарске и поюрише на Райну, свою постойбину одъ навале Француза да бране.

У новоодпочетомъ рату у години 1689. главно повелителство надъ аустрійскомъ войскомъ у Србіи предузе маркграфъ Лудвигъ Баденскій, чіє войске іоштъ у Януару мѣсецу Сигетъ освоише, кои Турцы државе. На краю мѣсеца Юлія беше царска войска на 20.000 людій доведена са главнымъ станомъ у Смедереву и якомъ резервомъ у Бѣограду. 1. Августа пређе његова войска Мораву наспрамъ Пожаревца и крену се путъ Ћупріє десномъ обаломъ поменуте рѣке. Турска 40.000 людій яка войска подъ заповешћу сераскера Рецеп-паше кодъ Крушевца стоявша, крене се на тай гласъ преко Мораве и спусти се левомъ обаломъ исте путуюћій съ ниже Ягодине. Аустрійска сыла пређе кодъ Глоговца (садашнѣгъ Кушилѣва) опетъ на леву обалу, желећій са турскомъ што пре сукобити се. 30. Августа догоди се одиста бой кодъ Баточине, у коме Турцы сасвимъ потучени беше и до самогъ Ниша гонѣни, изгубивши 98 топова. Предъ овимъ градомъ развезе се 22. Септембра изнова сѣча, у коіой Турцы опетъ пострадаше, градъ и 48 топова изгубившій.

Войвода Баденскій освои потомъ 14. Октобра градъ Видинъ на юришъ а затимъ одма и Оршаву, кою су Турцы у течаю рата опетъ поселы были, пређе Дунавъ, доспе съ

войскомъ до Бранкована у Влашкой, и у овой земльи съ войскомъ зыму проведе.

Одма у почетку ратованя у години 1689. аустрійске войске у Србій, србскій се є народъ у овой свуда на оружѣ дигао, позванъ на то поглавито последньимъ своимъ деспотомъ Ђорђемъ Бранковићемъ, поставшимъ тада мађарскимъ грофомъ, а и самимъ аустрійскимъ царемъ Леополдомъ I. Међутимъ аустрійскимъ войводама небіяше никако мило што жительи ово-савскій и -дунавскій предѣла радіє узъ деспота него узъ ньи пристаяше, те тога га ради кодъ ћесара оцрнише и оклеветаше, да се онъ помоћу аустрійске войске управо независнимъ господаромъ новоосвоєны предѣла начинити жели. Овако є маркграфъ своме цару изъ Липа исподъ Смедерева іоштъ у Юлію мѣсецу 1689. године писао, пре него што се є на сераскера кренуо био. Царъ му на то брзо одговори, да деспота Ђорђа Бранковића даде претворити и далѣ експедирати, ако се онъ нешто свои себичны намѣра отресао неби. Родолюбиво чувство спрамъ свога достоинства, као вођe народа, и дужности спрамъ овога, недадоше му да неверство учини, те продужуюћій устанакъ србскогъ народа у духу народне самосталности, беше найпосле одъ аустрійскогъ генералисима у Новембру исте године у станъ царске войске у Кладово примамлѣнъ, ту вѣроломно као робъ задржанъ и затимъ преко Оршаве у Сибинь у Ерделю у затворъ посланъ. Следеће 1690. године преместише га у Бечъ, а у години 1703. као робіяша у Егру у Ческой, гдѣ се є найпосле у години 1711. тужно и скончао.

У оно доба кадъ се є войвода маркграфъ съ главномъ войскомъ къ Видину кренуо, остаде у Нишу генералъ Пиколомини са 6000 людій, коима се у мѣсецу Октобру іоштъ 6000 придружише подъ заповешћу кнꙗза Хановеранскога. Оставивши у Нишу посаду одъ 2000 людій крене се Пиколомини са 10.000 момака путъ Старе Србіє преко Прокупля, Митровице и Приштине, да и ову одъ Турака очисти. До-

шавъ 21. Октобра у Приштину и прешавъ Качаникъ спусти се Шар-планиномъ у Скоплѣ, кою варошъ оплячка и попали разбивши предъ ньоме пре тога турску войску око 10.000 людій яку. Затимъ врати се у Приштину натрагъ, гдѣ наскоро и умре. Турцы недаваше великогъ одпора, єрбо беше изненађени єдно смѣлимъ продиранѣмъ ћесареваца у утробу царства, а друго много више устанкомъ србскогъ народа свуда у наоколо. Међутимъ увидеше аустрійске войсковође опасность, коя имъ са дальимъ продиранѣмъ грозаше, неимаюћій на расположеню већу кою войску и знаюћій да ће се Турцы брзо одъ првы пораза опоравити знати. У Качанику стаяху само 100 войника. Лицемъ на нову 1690. годину кренуше се 12.000 Турака противъ овогъ острога. Аустрійскій войвода посла полковника Штрасера и кнеза Хановеранскогъ са 1.300 войника, 4 топа и 1.500 Срба противъ непріятеля. Штрасеръ, противъ мненя Срба, напусти свой кодъ Качаника утврђеный логоръ, и спусти се, Татарима намамлѣнъ, на чистину, гдѣ брзо одъ Турака обколѣнъ сву свою войску изсечѣну виде пакъ и самъ своє безуміє заєдно са княземъ Хановеранскимъ главомъ плати. Князъ Холштайнскій, новый заповедникъ, поведе бѣдне остатке ћесарске войске преко Прокупля натрагъ у Нишъ. Новонаименованый аустрійскій главнокомандуюћій у Србіи, Ветерани, у оно є исто доба у Нишъ приспео, када и Турцы Аустріянце и Србе одъ Скопля преко Качаника, Приштине и Прокупля гонише. Но мало затимъ одустану они одъ юриша на Нишъ и уступе до Софіє натрагъ.

У оно доба када аустрійскій генералъ Пиколомини Скоплѣ попали, о Митрову дне 1689. године, спада епоха преселеня србскогъ народа са Косова и околине у ћесаро-кралѣвске државе. Срби су живо узъ аустрійску войску пристаяли и били іой тако рећи предня стража, али кадъ она збогъ изоставшій подкрепленя одступати поче, онда кодъ Турака замеренимъ Србима ништа друго неоста, већъ да се листомъ дигну и изъ своє прадедовине уклоне а да само осветномъ

мачу и огню стары свои гонителя неподлегну. Іоштъ кадъ є првый путъ у години 1688. аустрійска войска на србско земльиште ступила, позвао є царъ Леополдъ I. све Христіяне у Турской, а нарочито Србе, да га у борби противъ заклетогъ непріятеля Христіянства подпомогну, и они су тай позывъ радо примили, у надежди, да є єдномъ последныйй часъ турской влади у србскимъ краєвима куцнуо. Пећскій православный тада патріярхъ: Арсеніє III. Чарноєвићъ, испрва у друштву са злосрећнимъ деспотомъ, Ђорђемъ Бранковићемъ, а потомъ самъ са другимъ епископима, позываше народъ на устанакъ, а кадъ оно Нѣмцы кодъ Качаника зло прођоше, тада онъ изведе савъ скоро отуда народъ узастопце царевой войсцы следећій, у аустрійске новоосвоєне државе, и ту се съ ньима насели, а некій одъ ньи допреше у збегъ и чакъ изнадъ Пеште и Коморана. Казую, да се є томъ приликомъ до 37.000 породица изъ Старе и изъ данашнѣ Србіє у Аустрію изселило; єръ кудъ є годъ колона србскій иселѣника подъ предводительствомъ свога патріярха прошла, свуда су узъ путъ и нови изселѣницы пристаяли, а она се креташе са Косова преко Приштине, Прокупля, Ниша, Ягодине, Смедерева и Бѣограда преко Дунава и Саве у Унгарску, одъ седмогодишнѣгъ ратованя у пустару преобраћену землю. Међутимъ оны 37.000 породица тешко да су више одъ 100.000 душа брояли, почемъ є искуствомъ доказано, да су породице приликомъ сеоба слабобройне, а и тиранска влада у Турской недопушташе никада, да се народъ нормално намножи. И у време обштегъ народногъ страданя са пропасти у години 1813. ніє већій брой душа у Аустрію пребегао, єръ прво є брой становника у оба времена врло слабъ био, а друго є многима и врло тешко было са свога огньишта кренути се и у туђе землѣ тумарнути, и то онда, кадъ миръ іоштъ закљученъ небѣше већъ се жестока борба продужаваше и Турцы се осећаше іоштъ у єдрини своє снаге.

Сеобу патріярха Чарноєвића са србскимъ народомъ скоро сви су осуђивали, али доста неправедно. Аустрійске войске протераше Турке исподъ Беча и чакъ до Пирота догонише у дужини одъ сто и тридесетъ миля после шестогодишнѣгъ крвавогъ ратованя. Ко є дакле посумняти могао, да крозъ другій шестъ година Турцы и изъ Европе сасвимъ истерани быти неће, када Аустрія сама воєвала ніє, већъ у дружству са Русіомъ, Польскомъ и Венеціомъ? Несреће коє нѣно оружіє постигоше у години 1690, имаю се приписати той околности, што се є већій, и то больій, део аустрійске войске на ратъ противъ Француза на Райни употребити морао, поредъ изостали контингента изъ германскій земаля, кои свою постойбину одъ исти бранише. Како су се Срби съ Турцима при появу аустрійске войске покрвили, одма су се съ ономъ побратимили, пакъ слѣдствено съ ньоме и узмаћи морали, кадъ є она то за нужно држала, услѣдъ изостале помоћи. Прешавши на маћарско землыиште Срби неуживаше истина сва ћесарима обећана имъ политична права, шта више, беше излагани и многимъ вѣроисповоднимъ киненьима, па и гоненьима, али ньина нова судба поста у сравненю са старомъ несравнѣно боля. Они напредоваше у царевини аустрійской не само бройно већъ и матеріялно и духовно, и отуда припомогоше да се є нова Србія услѣдъ дванаестогодишнѣгъ рата одъ 1804-1815 исподъ ига турскогъ ослободити могла. Та Срба є у години 1804. у Аустрій готово исто толико брояно, колико и у Турской, но докле су они овде безъ икаквогъ умногъ развитка подобно стоцы животарили, имадоше они тамо слободніє свештенство и средный грађанскій сталежъ! Многій у народномъ ратованю одликовавши се вође и войници служише пређе као фрайкорцы, нарочито подъ генераломъ Михалѣвићемъ у аустрійской войсцы и научише тамо како треба правилно непріятеля разбіяти. Осимъ тога братъ съ оне стране бьо є овостраномъ у помоћи са лиферованѣмъ

муниціє и оружія, безъ чега би устанакъ одма у свомъ зачетку у години 1804. угушенъ бьо, да изъ преко подраньиванъ бьо ніє. Пакъ и у самой 1813. години нађоше наши отцеви склоништа одъ умираня одъ глади кодъ наше аустрійске браће, као што насъ она крепко са свимъ нужнимъ потребама и у години 1815. подпомагаше кадъ Србія изнова заставу своє слободе разви. И Срби изъ Аустріє у години 1751. у южну Русію — потомъ Нову Србію прозвану — отишавши подъ началствомъ: Шевића, Рвата, Прерадовића и пр. нису сасвимъ безъ помоћи по насъ били, єръ и ако су се у своју браћу Русе већъ прелили — броємъ око 5.000 душа — ипакъ ньини остацы као: Зорићи, Милорадовићи, Ивелићи, Сенявини и многи други ходотайствомъ своимъ много припомогоше, да се после руски цареви: Александеръ и Николай за коначно ослобођенѣ Србіє онако свойскій и крепко заузимаху.

И сама новія грчка историја представля намъ сасвимъ подобне догађає. Грцы у Мореи и Ливадіи истина су чуда храбрости и матеріялногъ пожертвованя за време ратованя за слободу одъ 1821 до 1828. године починили, али ньина напрезаня остала би безуспѣшна, да ій нешто грчкій филхелени изъ Русіє, Влашке а поглавито са ближньій Іонскій острова подпомагали нису. Републиканцы овы острова беху увекъ као велике патріоте на гласу, тисућама врвише они своіой браћи у помоћь, а новчане суме, коє имъ подарише, изалазе на миліоне, коє готово као изгублѣне припадоше. Іонцы су управо данашню Грчку умно и политично препородили, а рускому цару Павлу захвалити се има, што є поменуте острове — поприште грчке новіє слободе — одъ Француза отео и као самосталну републиканску државу у години 1800. поставіо. Бугари неимаюћій великій брой просвећены и богаты свои саплеменика преко Дунава у Влашкой и немогоше своју слободу извоєвати, но ова ће

имъ съ временомъ, по природномъ току стварій, судећій неизоставно изъ Шумадіе доћи.

Да се сада повратимо на прекинуто причанѣ воены догађая у Србіи после изселеня патріярха Чарноевића.

У почетку године 1690. поста чувеный юнакъ Кара-Ћуприлићъ великимъ везиромъ. Онъ привеза изнова за турске санџаке одбегшу войничку срећу, ако ће и за само кратко време бити, ратъ се одржа поне у равнотежи и Турцы отргоше изъ руку ћесареваца Србію. У Априлу исте године освоише царевци у Мађарской Каньижу, а истогъ мѣсеца умре у Ерделю князъ Апафи, коме султанъ Текелію за наслѣдника постави, давши му у помоћь 16.000 Турака, кои аустрійскогъ генерала Хайслера у Ерделю у Августу до ноге потукоше и заробише.

Генералъ Ветерани имађаше у Србіи 12.000 войника съ коима четничку войну заедно са Србима крозъ цѣлу зиму срећно продужаваше. Едномъ приликомъ одвои се една чета одъ 200 людій Срба и дође у само Филибе, гдѣ кадію и многе племените Турке ухватише и собомъ у царскій станъ одведоше. Найпосле кренуше се у Августу Турцы са якомъ сыломъ, узеше на юришъ острогъ Пиротъ, кои само 100 Нѣмаца браняху, и обколише Нишъ, у коме 3.300 людій царске войске стаяше. Маркграфъ Баденскій улогори се кодъ Ягодине са 14.000 людіи, али чувши за поразъ своій у Ерделю, посла едну половину свое войске у одбрану Београда а другу поведе у Ердель да отуда усташе и Турке истера. После три неделѣ предаде се Нишъ у Септембру, Видинъ іоштъ на краю Августа, а Смедерево узеше Турцы на юришъ. Овы дошавъ 1. Октобра подъ Бѣоградъ, после осмодневне обсаде освое га приступомъ и изсѣку 8000 аустрійске войске у нѣму; една е заповедникъ града съ мало пратнѣ умаћи могао. Одма затимъ преюре они преко Саве и Дунава, тамо доспу до Осека а овамо до Великогъ Варада.

Великимъ успесима у години 1690. охрабрени Турцы поведоше у следећой подъ заповешћу великогъ везира Кара-Ћуприлића преко 100.000 войника у бой, коима се 66.000 ћесареваца на супротъ ставише. У овоме брою беше 3.600 коняника и 6.400 пешака србске одвоєне войске подъ командомъ свога войводе Іована Монастирліє. У бою подъ Сланкаменомъ у Августу мѣсецу беше Турцы сасвимъ разбієни и изгубише свога сераскера и 154 топа, али и царску войску стаде ова побѣда преко 8000 людій, коя потомъ градъ Липу освои.

У години 1692. освоише Аустріянцы само: Великій Варадъ у Мађарской и ништа више, а турске войске ништа непредузимаше.

И у години 1693. освоише царевци само градиће: Борош-Єнѣ и Вилагошъ у Мађарской а Турцы се опетъ никуда немакоше.

Тако исто прође и 1694. година безъ важнiи догађая, поглавито збогъ рата съ Францускомъ. Додуше обколише Турцы подъ Варадиномъ настанѣну ћесарску войску, али после неколико неделя вратише се у Бѣоградъ оставивши онима да изгладнелу тврдиню Ђулу освоє.

У години 1695. пређе султанъ Мустафа II. Дунавъ кодъ Панчева и потуче Аустріянце подъ генераломъ Витераномъ кодъ Лугоша сасвимъ, у комъ бою реченый генералъ са 2000 людій погине. Ћесаревци немогоше Турцыма ништа учинити, кои у повратку и Карансебешъ освоише и срушише.

Осимъ неодсудногъ боя кодъ Олашина у Банату, гдѣ є самъ султанъ Турке а изборный войвода саксонскій Аустріянце предводіо, ништа важногъ у години 1696. на бойномъ се полю догодило ніє, али Темишваръ съ целимъ Банатомъ остаде у турскимъ рукама.

Година 1697. была є за ратованѣ обе стране сасвимъ решителна. Самъ султанъ поведе у Августу мѣсецу 100.000

войника, коима едва 50.000 аустрійске войске на супротъ стаде изъ узрока, што су оне како на Райни тако и у Италіи противъ Француза воевати морале. У Септембру беше ужасна погибія Турака подъ Сентомъ, одъ кое се никадъ више неопоравише противъ Аустріянаца, и то беше последня битка у коіой е султанъ лично войску предводіо, а ту изгубише Турцы 72 топа и 30.000 людій а Аустріянцы едва 2000 подъ чувенимъ войводомъ принцемъ Евђеніемъ. Овай на мѣсецъ дана потомъ дигне се са 6.500 людій у походъ противъ Босне, те многе замке и остроге освоивши доспе чакъ до Сараева, кое оплячка и попали и съ многимъ се, нарочито католичкимъ, жительствомъ изъ Босне у Славонію врати. У ово исто доба закључи се између Аустріе и Фравцузске миръ у Рисвику, те тако е аустрійска войска неподелѣна у години 1698. противъ Турака дѣйствовати могла. Али Турцы одпочеше преговарати миръ, изъ узрока, што имъ у току ратованя и Руси савъ Азовскій предѣль а Млѣтчани многа мѣста у Далмаціи и сву Морею освоили беху. Доиста заключи се у Януару 1699. године миръ између Турске съ едне и друге четири ратуюће стране съ друге стране, тако: да Аустрія сву Мађарску, осимъ Баната, далѣ Ердель, Рватску и Славонію осимъ малогъ дела Срема између Карловаца, Митровице и Земуна, кои као градско полѣ за Бѣоградъ остаде, — получи; Русія доби Азовскій предѣлъ; Польска Каменѣцъ са Подоліомъ, а Млѣтцы цѣлу Морею са свима у Далмаціи освоенымъ предѣлима, одъ кои Которскій найважніи беше.

Оставляюћій у години 1699. свршена ратна дѣйствія на страну, да продужимо опетъ правый предметъ нашегъ списа, сеобу србску у Унгарску.

На найзападніемъ краю царевине, у югозападну Рватску, подъ именомъ Лике и Крбаве, познатый доселіо се такође србскій народъ и то изъ Босне и Ерцеговине у Аустрію іоштъ и пре обсаде Беча у г. 1683. догодивше се, у поманьимъ

оделеньима, али найвише дође га у години 1687. када Турцы сасвимъ изъ Рватске и Славоніе изтерани беше, и то броемъ око 4000 породица. Са патріярхомъ Чарноевићемъ прешло е, као што видосмо, 37.000 породица и тако свега е у томе рату 41.000 србскій породица, кое изъ Србіе а кое изъ Босне у Аустрію претурило се. Народъ србскій у царско-унгарске землѣ доселивши се добіо е и повластице како одъ цара Леополда I. тако исто и одъ нѣгови последователя, а одъ найвеће важности беху оне, кое су издате: 6. Априла, 21. Августа и 11. Декемвра 1691. године; — 20. Августа 1691. године; — 13. Мая 1694. године; — 4. Марта 1695. године; — 29. Септембра 1706. год. и 8. Октобра 1713. год. У овима, нарочито првимъ повеляма, дају се Србима слѣдујућа права: да собствено земльиште (територіюмъ) имаю, да сами себи войводу бираю, да по своимъ старимъ правима и обичаима на свомъ се земльишту управляю и да одъ жупанскій властій независе, да су безбѣдни у упражняваню свое вѣре по обредима православне цркве и да имаю свога црквеногъ поглавара сами бирати. Међутимъ правый смисао речены повеля съ временомъ изгуби се скоро сасвимъ, осимъ последнѣ тачке што се избора, и то не патріярха, већъ митрополита, тиче. Бечкій дворъ, а много више мађарска аристокрація, недопустише Србима уживати права свечано царскимъ подписима дарована и честократно потврђивана.

Прва царска повеля Србима дарована одъ 6. Априла 1690 године, дарована е іоштъ онда кадъ сви изселѣници Дунавъ и Саву пребродили небіяху; следећа пакъ издаде се 21. Августа исте године оногъ дана, када Турцы Аустріянце у Ерделю до ноге потукоше и ови за избавити онай пречый край Србію потомъ напустише, Турцы се пакъ за ньима наклопише и Бѣоградъ съ великимъ крвопролитіемъ іоштъ у Октобру на юришъ узеше, те Саву и Дунавъ прешавши до Мориша и Драве Аустріянце и за ньима

приставше Србе гонише. Трећа привилегія издаде се 11 Декембра исте 1690. године када сви Срби већъ съ оне стране Саве и Дунава стаяше, гдѣ се затимъ и поселише. Четврту пакъ повелю подписа царъ на самый данъ 20. Августа 1691. године када Срби подъ Монастирліомъ съ Аустріянцыма онако славно разбише великог везира, чувеногъ Ћуприлића, подъ Сланкаменомъ; и то су четири основне повелѣ дароване съ Чарноевићемъ изселѣнимъ Србима.

У своіой постойбини узъ дошавше царевце на оружіе скочивши на Турке Срби, морадоше одъ два зла манѣ бирати, када они уступати за нужно држаше: или се т. е. безусловно опетъ Туркомъ покорити или съ онима заедно уклонити се; люди, жене и дѣца до больи прилика за повратакъ у дѣдовину. Они врло мудро последню судбу изабраше, еръ са првомъ предстаяше имъ непремѣно бити робомъ или гробомъ. Осимъ патріярха више православно духовенство на концу седамнаестогъ вѣка состояло се изъ следећій особа владическогъ чина. У Енополю (Борош-Енѣ, више Арада) беше Исаія Ђаковићъ; — у Горньимъ Карловцыма Стеванъ Метовіяхъ; — у Сегедину Евтиміе Дробнякъ; — у великомъ Вараду Ефремъ Банянинъ; — у Будиму Ефтиміе Поповићъ; — у Вршцу Спира Штипица; — и у Мохачу Ефтиміе Тетовацъ. Патріярхъ се е доселіо изъ старе свое столице у Пећи, а презимена остали овде исчислени владика посведочавао, да су се доиста они съ паствомъ у недавно време такође изъ Старе Србіе доселили. Тако су: Ђаковица, Метохія и Баняни, мѣста на Косову; — Дробняцы предѣлъ у Ерцеговини; — Штипъ и Тетово вароши у зашарпланинской Старой Србій. Презимена дакле самы народны вођа найясніе показую изъ кои су се краева Срби у оно доба у аустрійско царство доселили. Као што е и после смрти Патріярха у години 1710. трећій на реду Србскій прво-

свештеникъ Софроніе Подгоричанинъ быо родомъ очевидно изъ Подгорице у зети црногорской. — Патріярхъ се одма у почетку у манастиру Крушедолу, близу Карловаца, настаніо быо, а текъ после отишао є на неко време у Сент-Андрею. Єнопольскій владика премести се после у Темишваръ, велико-варадскій пакъ у Арадъ. Сегединска и мухачка епархія буду упразнѣне а на место прве у Пакрацу у Славоніи, а на место друге у Новоме Саду у Бачкой изнова подигнуте. У колико се є на граници миръ више утврђивао, у толико є далеко къ сѣверу потиснутый србскій народъ опетъ къ своме староме отечеству приближавао се, у надежди да се у исто кадтадъ опетъ поврати.

Србскій, подъ свештеничкимъ главарима у Аустрію изселѣный, народъ добіо є єдну главну дужность: да южну границу царства одъ Турака брани, и тако получи мало по мало сасвимъ воєно устройство. Одма у почетку подигне се воєный кордонъ наспрамъ Турске, и десне обале: Мориша, Тисе и Саве постану войничке области, почемъ су Турцы Банатъ и после закљученогъ карловачкогъ мира све до год. 1717. државли. Када пакъ реченомъ облашћу ћесаревцы у последньой години овладаю, онда савъ Банатъ у воєну границу претвори се, и то у години 1724. Поморишка и потиска коначно се устроише іоштъ у години 1702. а рватска у години 1704. Међутимъ са задобивенимъ Банатомъ и ново у нѣму основаномъ границомъ посташе съ временомъ првоименоване: поморишка и потиска излишнимъ, те се по той цѣли нареди, да се оне у години 1750. укину а житељи исти у Банатъ и на ушће Тисе преселе. Многи одъ тадашньи Срба у онимъ границама незадовольни новомъ наредбомъ волеше пре у Русію него у Банатъ селити се, и тамо отишавши населише Нову Србію, и добише уставъ такође сасвимъ граничарскій, закланяюћій Русію одъ кримскій Татара, као што су пређе Мађарску одъ Турака бра-

нили. Пређе беху сва Славонія и савъ Банатъ на нози воене границе установлѣни, али съ временомъ народа се намножи тамо толико, да се за нужно нађе, да се сѣверни делови поменути краєва одцепе и вармеђской управи предаду, а само ужа ивица дужъ Саве и Дунава у войничкомъ устройству задрже. На тай начинъ омеђи се Славонія у год. 1747. Шайкашкій баталіонъ у години 1764. и Банатъ у години 1768. као стална Воєна граница у данашньой административной величини, а сви остали делови одпадоше. Срби осташе и у провинціялу али іоштъ радіє населише нову Краину, поглавито Банатъ, силазећій са Тисе и Мориша.

Но нису Срби єдиный народъ били кои су новооснoване южне предѣле Унгарске, — дугимъ ратомъ у пустаре претворене — населили; Срби западне цркве — Шокцы — населише се съ ньима заєдно у Славоніи и Срему; — Рвати дођоше у Бачку; Мађари поседоше сво долнѣ Потисѣ и сѣверну Бачку; — Нѣмцы запремише Бараню, Бачку и Банатъ, а и Власи у последню область гомилама изъ Ердеља поврвише; па и сами Словаци и Русини оставише своя прастара подкарпатска седишта и спустише се у жупне предѣле Бачке, Срема и Баната. Међутимъ у свимъ овимъ предѣлима беху Срби до пре сто година први, што се броя и политичне важности тиче.

За озбильногъ статистичара врло є немило дѣло, да духовне старешине србске одъ године сеобе ньине у години 1690. па крозъ сто година после никада на потребу помишляли нису, да свой народъ одъ времена на време преброє и увѣре се како є у томъ погледу насправъ другій народа. Текъ са славно познатимъ митрополитомъ Стефаномъ Стратимировићемъ наста повольніє доба за скуплянѣ статистичны података како изъ пописа тако исто и изъ црквены протокола. Онъ, кои се є са подизанѣмъ гимназіє у Карловцы за умну просвету свога народа старао, и кои є уставшимъ овостранимъ Србима великій пріятель

указао се, трудіо се, да политичну снагу народа редовнимъ пописомъ дозна.

Митрополитъ Стратимировићъ нареди првый општи пописъ православны Христіяна у Аустріи подъ нѣговомъ духовномъ управомъ стаявши и то у години 1797. Томъ приликомъ записаше: Колико има манастира, црквій и капела, свештеника и калуђера, домова и бракова; по народности: колико Срба, Вла и Грка у сваkой православной епархіи у Унгарской како у Граници тако исто и у Провинціялу. Одъ овога пописа доспели су до насъ на жалость само скупни бројеви по епархіяма и политичнымъ деловима, а не и подробни по парохіяма. Я последнѣ ни у архиви патріяршіе у Карловцы добити нисамь могао.

После наведеногъ првогъ општегъ пописа православногъ становничества у Аустріи помоћу свештенства свршеногъ, слѣдоваху затимъ и други, одъ кои су намъ нарочито познати они одъ године: 1812., 1821. и 1847. Врло є вѣроватно да су и у другимъ годинама православни свештеницы своє стадо пописивали, али податцы остали су неупотреблѣни, нити самъ ій я добавити могао. У новіє доба србско-црквени народни сабори у Карловцы у години 1861., 1865. и 1869. држани, предали су явности подобне статистичне податке за две године, одъ кои самь я оне на годину 1867. односеће се употребіо и ради сравненя напоредо са годиномъ 1847. ставіо и то како за свакій административный кругъ Воєне Границе и Паоріє, тако и за сваку поєдину парохію по деоби изъ новіи година, коє се изъ employeeследећій таблица види.

[регледъ србско-православ. становничества у Унгарской.

Relevé de la population orthodoxe serbe en Hongrie.

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d'habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	I. Личанскій полкъ. — Régiment de Lika.			
1.	Брувно	2.121	2.219	*98*
2.	Висућъ	1.651	1.703	*52*
3.	Врбацъ	1.662	1.872	*210*
4.	Градацъ горный . .	3.011	3.399	*388*
5.	Градацъ долный . .	2.111	3.554	*1.443*
6.	Диво село	1.368	1.490	*122*
7.	Добро село	1.646	1.921	*275*
8.	Доляни	1.417	1.922	*505*
9.	Зрманя	2.032	2.278	*246*
10.	Іошани	2.000	1.765	*— 235*
11.	Кикъ	1.207	} 1.884	
12.	Плоча	1.301		*— 624*
13.	Комићъ	1.418	980	*— 438*
14.	Лапацъ	2.656	3.189	*533*
15.	Мезинъ	1.870	2.092	*222*
16.	Медакъ	1.408	2.266	*858*
17.	Мединяръ	1.035	1.064	*29*
18.	Могориђъ	1.587	1.787	*200*
19.	Мутилиђъ	1.646	1.506	*— 140*
20.	Осредцы	1.413	1.545	*132*
21.	Островица	1.259	1.465	*206*
22.	Подлапачъ	1.646	1.712	*66*
23.	Попина	2.146	1.637	*— 509*
24.	Почитель	1.577	1.635	*58*
25.	Прибудиђъ	1.042	1.300	*258*
26.	Радучъ	1.517	1.332	*— 185*
27.	Србъ.	1.874	2.448	*574*

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numercs d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
28.	Смилянъ.	1.520	1.871	100
29.	Госпићъ.	251		
30.	Средня Гора . . .	—	1.330	1.330
31.	Сувая	2.111	2.428	317
32.	Широка кула . . .	1.588	1.817	229
	Свега . . Total.	**51.091**	**57.411**	**6.320**

II. Оточкій полкъ. — Régiment d' Ototchatz.

1.	Врховине горнѣ . .	2.959	3.143	184
2.	Врховине долнѣ . .	1.780	1.608	— 172
3.	Бѣло полѣ	1.786	2.503	717
4.	Брлогъ	1.652	2.169	517
5.	Бунићъ	1.609	1.835	226
6.	Дабаръ	991	1.036	45
7.	Дебело брдо . . .	1.435	1.693	258
8.	Доляни	1.061	1.057	4
9.	Залужница	1.561	1.525	— 36
10.	Кленовацъ	1.659	1.147	— 512
11.	Корѣница	4.537	4.924	387
12.	Косинъ	1.693	2.276	583
13.	Крбавица	2.272	2.155	— 117
14.	Неблуси.	1.300	1.893	593
15.	Петрово село . . .	2.044	2.475	431
16.	Сенъ	56	101	45
17.	Ивица и Оточацъ . .	1.539	1.553	14
18.	Шкаре	1.558	1.932	374
	Свега . . Total.	**31.492**	**35.025**	**3.533**

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	III. Огулинскій полкъ. — Régiment d' Ogouline.			
1.	Гомирѣ	3.095	3.355	*260*
2.	Дрежнице	2.554	3.206	*652*
3.	Дубрава	2.102	2 176	*74*
4.	Лучани и Водотечъ .	3.611	4.108	*487*
5.	Лѣсковацъ	3.124	3.848	*724*
6.	Мочила	1.788	2.212	*424*
7.	Мунява и Огулинъ . .	1.519	1.557	*38*
8.	Плашкій	3.860	4.840	*980*
9.	Поникве.	1.345	869	*186*
10.	Мариндолъ		662	
11.	Примишлѣ	1.638	2.236	*598*
12.	Садиловацъ. . . .	2.246	2.921	*675*
13.	Слушница	1.806	2.426	*620*
14.	Тржићъ	1.410	1.828	*418*
15.	Тоболићъ	1.468	1.499	*31*
16.	Ясеновица	1.689	1.572	— *117*
	Свега . . Total.	**33.255**	**39.315**	**6.060**
	IV. Слуинскій полкъ. — Régiment de Slouine.			
1.	Благай	2.184	2.304	*120*
2.	Будачкій горный . .	1.967	1.395	— *572*
3.	Будачкій долный . .	1.501	1.611	*110*
4.	Велюнъ	1.857	2.047	*190*
5.	Войнићъ	1.897	2.193	*296*
6.	Клокочъ	2.445	3.355	*910*
7.	Коларићъ	1.919	1.883	— *36*
8.	Крстиня	2.172	2.437	*265*
9.	Перясица	2.352	2.194	— *158*
10.	Полой	1.271	1.548	*277*

Текући број Numeros d' ordre	Окрузи и пароxіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
11.	Скрадъ	1.278	1.328	*50*
12.	Требиня	1.442	1.406	— *36*
13.	Тушиловићъ . . .	1.389	1.178	— *211*
14.	Утиня	1.582	2.080	*498*
15.	Цетинъ		1.534	
16.	Радовица	3.079	2.189	*644*
	Свега . . Total.	**28.335**	**30.682**	**2.347**

V. I. Бановый полкъ. — I. Régiment du Ban.

1.	Блатуша	1.509	1.728	*219*
2.	Бовићъ	1.834	2.178	*344*
3.	Бойна	1.074	1.228	*154*
4.	Брезово полѣ . . .	1.826	1.185	— *641*
5.	Бузета	1.101	1.675	*574*
6.	Влаовићъ	1.288	1.834	*546*
7.	Вргинъ мостъ . . .	1.781	1.828	*47*
8.	Глина	1.164		
9.	Майске поляне . . .	1.247	2.607	*196*
10.	Градацъ великій . .	847	1.166	*319*
11.	Градацъ малый . .	1.020	1.369	*439*
12.	Драготиня	1.523	1.618	*95*
13.	Дреновацъ	933	—	— *933*
14.	Жировацъ	2.727	3.248	*521*
15.	Киринъ	1.833	2.151	*318*
16.	Клашнићъ	1.163	1.670	*507*
17.	Лушћани	1.661	1.806	*145*
18.	Облай	1.051	1.460	*409*
19.	Перна	2.530	2.860	*330*
20.	Славско полѣ . . .	988	1.303	*315*
21.	Сѣничакъ	3.419	3.700	*281*
22.	Стипанъ	2.108	2.338	*230*
23.	Топуско	2.253	2.251	— *2*

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	 1867.	Разлика у вишку différence en plus
24.	Хайтићъ	1.436	1.812	*376*
25.	Чемерница	1.755	1 885	*130*
26.	Шумняръ	891	990	*99*
	Свега . . **Total.**	**40.962**	**45.890**	**4.928**

VI. II. Бановый полкъ. — II. Régiment du Ban.

1.	Бабина рѣка . . .	1.557	1.631	*74*
2.	Блиня	1.343	1.301	— *42*
3.	Боровићи	937	—	— *937*
4.	Брђани	1.438	1.943	*505*
5.	Вукошевацъ . . .	1.128	964	— *164*
6.	Градуса	815	788	— *27*
7.	Дворъ	1.278	1.281	*3*
8.	Дубица	1.612	1.632	*20*
9.	Живая	1.219	986	— *233*
10.	Іошевица	1.433	1.594	*161*
11.	Комоговина	1.216	1.809	*593*
12.	Костайница . . .	778	721	— *57*
13.	Любина прва . . .	1.432	1.468	*36*
14.	Любина друга . .	1.910	2.097	*187*
15.	Меминска	1.243		
16.	Храстовацъ . . .	1.220	2.445	— *18*
17.	Петриня и Жуньцы .	890	988	*98*
18.	Раусовацъ	943	740	— *203*
19.	Рувсацъ	2.355	2.581	*226*
20.	Свиньица	1.164	1.036	— *128*
21.	Слабиня	666	743	*77*
22.	Старо село	930	805	— *125*
23.	Тремушнякъ . . .	1.209	1.319	*110*
24.	Уштица	584	602	*18*
25.	Црквеный бокъ . .	1.463	1.960	*497*
26.	Четврковацъ . . .	933	1.182	*249*

ТЕКУЋІЙ БРОЈ Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишкј différence en plus
27.	Шаканліе	960	996	36
28.	Яворанъ	1.973	1.937	— 36
29.	Ясеновацъ	1.153	1.024	— 129
30.	Юраковацъ	1.297	1.428	131
	Свега . . Total.	**37.079**	**38.001**	**922**

VII. Крижевачкій полкъ. — Régiment de St. Croix.

1.	Болчъ	900	1.005	105
2.	Бршляница	1.423	1.417	— 6
3.	Вояковацъ	1.003	1.267	264
4.	Вуковіе	605	479	— 126
5.	Зденица	987	963	— 24
6.	Иванићъ	72	51	— 21
7.	Капела	1.262	1.267	5
8.	Лепа вина	402	445	43
9.	Липовляни	1.531	1.651	120
10.	Миклеушка	789	1.022	233
11.	Нарта	1.836	2.007	171
12.	Павляни	1.645	1.868	223
13.	Пашіянъ	1.153	1.355	202
14.	Поганацъ великій . .	311	373	62
15.	Ровиште	1.207	1.482	275
16.	Ступовача . . : .	1.103	989	— 114
	Свега . . Total.	**16.229**	**17.641**	**1.412**

VIII. Ђурђевачкій полкъ. — Régim. de St. George.

1.	Барна	870	1.052	182
2.	Беденикъ	872	929	57

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
3.	Беловаръ	1.845	2.834	989
4.	Ботиновцы	476	520	44
5.	Грубешно полѣ . .	1.417	1.479	62
6.	Грђевацъ	1.153	1.220	67
7.	Кобасица	335	371	36
8.	Мучна	671	717	46
9.	Новоселяни	1.159	1.220	61
10.	Ператовица . . .	1.240	1.439	199
11.	Писаница велика . .	2.875	3.090	215
12.	Поганацъ	561	673	112
13.	Салникъ	276	237	— 39
14.	Северинъ	946	995	49
15.	Трешнѣвица . . .	714	756	42
16.	Турчевић-Полѣ . .	1.057	1.007	— 50
	Свега . . Total.	**16.467**	**18.539**	**2.072**

IX. Градишкій полкъ. — Régim. de Gradichka.

1.	Бодеграй	722	800	78
2.	Врбовляни	1.136	1.105	— 31
3.	Градишка нова . .	1.024	1.081	57
4.	Градишка стара . .	770	770	—
5.	Грeђани	699	671	— 28
6.	Кобашъ	942	855	— 87
7.	Кукулѣвацъ . . .	623	508	— 115
8.	Ловска	1.192	1.255	63
9.	Медари	576	606	30
10.	Окућани	949	990	41
11.	Раићъ долный . .	1.812	1.625	— 187
12.	Ратковацъ	731	696	— 35
13.	Роголѣ	1.297	1.259	— 38
14.	Свиняръ (Србацъ) .	364	261	— 103
15.	Суботска	1.044	839	— 205

Текућій број Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
16.	Чаглићъ	875	807	— *68*
17.	Ябланацъ	901	1.003	*102*
	Свега . . Total.	**15.657**	**15.131**	**— 526**

X. Бродскій полкъ. — Régiment de Brode.

1.	Бродъ	434	376	— *58*
2.	Винковцы	1.049	965	— *84*
3.	Клокочевикъ . . .	1.048	1.047	— *1*
4.	Лазе	1.039	1.144	*105*
5.	Мирковци	1.088	1.124	*36*
6.	Ново Тополѣ . . .	275	520	*245*
7.	Ороликъ	333	445	*112*
8.	Отокъ и Комлетина .	193	193	—
9.	Раѳво село и филіяли .	574	574	—
	Свега . . Total.	**6.033**	**6.388**	**355**

XI. Варадинскій полкъ. — Régiment de Pétervardein.

1.	Адашевцы	1.522	1.520	— *2*
2.	Ашаня	706	649	— *57*
3.	Бановцы стари . .	1.708	1.730	*22*
4.	Батаньица	1.588	1.691	*133*
5.	Бежанія	840	812	— *28*
6.	Белегишъ	1.381	1.582	*201*
7.	Бешка	1.268	1.370	*102*
8.	Болѣвци	709	768	*59*
9.	Босутъ	551	} 1.076	*1*
10.	Рача	524		
11.	Буковацъ	1.010	1.201	*191*
12.	Вашица	1.080	1.168	*88*

Текућій број Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
13.	Войка	2.745	2.606	— 139
14.	Голубинцы	2.170	2.220	50
15.	Грабовцы	836	829	— 7
16.	Витоевцы	441	440	— 1
17.	Гркъ	1.546	1.436	— 110
18.	Деčъ.	804	867	63
19.	Добановцы	1.598	1.595	— 3
20.	Земунъ	6.167	4.519	—1.648
21.	Илинцы	978	945	— 33
22.	Карловцы	2.760	2.719	— 41
23.	Карловчићъ . . .	848	836	— 12
24.	Кленакъ и Ртковцы .	844	637	— 207
25.	Крнѣшевци	788	853	65
26.	Крчединъ	1.784	1.468	— 316
27.	Кузминъ	2.321	2.382	61
28.	Купиново	1.208	1.140	— 68
29.	Лаћаракъ	2.818	2.215	— 603
30.	Мартинцы	2.960	3.118	158
31.	Митровица	2.488	2.584	96
32.	Михалѣвцы	685	865	180
33.	Моровићъ	435	} 786	142
34.	Батровцы	209		
35.	Обрежъ	474	500	26
36.	Огаръ	768	738	— 30
37.	Пазово ново . . .	764	794	30
38.	Печинцы	966	887	— 79
39.	Петровчићъ . . .	419	354	— 65
40.	Бечменъ	314	321	7
41.	Платичево и Никинцы .	805	713	— 92
42.	Попинцы	1.190	970	— 220
43.	Прво	700	731	31
44.	Прогаръ	589	569	— 20
45.	Сасе	2.909	2.379	— 182
46.	Сланкаменъ . . .	561	1.004	95

текущій брой Numeros d' ordre	Округи и пароxіе Cercles et paroisses	брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
47.	Сурдукъ	1.352	1.400	48
48.	Сурчинъ	1.132	1.212	80
49.	Товарникъ	667	695	28
50.	Угриновцы	1.388	1.385	— 3
51.	Фенекъ (Пряворъ) .	155	129	— 26
52.	Чортановцы . . .	650	537	— 113
53.	Шашинцы	1.560	1.585	25
54.	Шимуновцы . . .	1.000	1.206	206
55.	Яково	697	708	11
56.	Ямина	727	910	183
57.	Яракъ	1.025	896	— 129
	Свега . . Total.	**71.102**	**69.250**	**—1.852**

XII. Шайкашкій батальонъ. — Bataillon de pontoniers.

1.	Вилово	825	902	77
2.	Гардиновцы . . .	785	907	122
3.	Господинцы . . .	1.869	2.076	207
4.	Жабаль	3.843	4.112	269
5.	Иванъ Св.	1.471	1.461	— 10
6.	Качъ	2.080	2.522	442
7.	Ковиль горный . .	1.921	1.900	— 21
8.	Ков. доль. и манастиръ	1.490	1.644	154
9.	Локъ	657	711	54
10.	Мошоринъ	1.927	2.180	253
11.	Надаль	1.511	1.520	9
12.	Тителъ	1.665	1.744	79
13.	Чуругъ	3.832	4.625	793
14.	Ђурђево	2.720	2.777	57
	Свега . . Total.	**26.596**	**29.081**	**2.485**

Текућій брой Numeros d'ordre	Окрузи и пароxіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишкү différence en plus
	XIII. Србско-банатскій полкъ. — Régiment banatico-serbe.			
1.	Алибунаръ	2.122	1.804	— *318*
2.	Бела Црква . . .	1.198	1.324	*126*
3.	Бѣлобр. Дивич и Сушка	1.484	1.400	— *84*
4.	Врачевгай	2.166	2.073	— *93*
5.	Гай	1.200	1.200	—
6.	Делиблато	2.104	2.175	*71*
7.	Дубовацъ	522	651	*129*
8.	Дуплай	894	749	— *145*
9.	Загайце	868	910	*42*
10.	Златица	860	937	*77*
11.	Избиште	1.516	1.780	*264*
12.	Кайтасово	389	359	— *30*
13.	Калуђерово	570	680	*110*
14.	Крушчица	1.320	1.513	*193*
15.	Кусићъ	2.382	2.271	— *111*
16.	Ланговетъ	842	768	— *74*
17.	Лесковица	827	946	*119*
18.	Мачевацъ	220	270	*50*
19.	Молдава стара . .	1.655	1.710	*55*
20.	Мраморакъ	2.290	2.328	*38*
21.	Орешацъ	564	549	— *15*
22.	Паланка	1.214	1.127	— *87*
23.	Парета	519	470	— *49*
24.	Пожежена	394	484	*90*
25.	Радимна	722	626	— *96*
26.	Соколовацъ . . .	970	1.065	*95*
27.	Црвена црква . . .	807	776	— *31*
28.	Улма	2.303	2.560	*257*
29.	Ясеново	1.606	1.591	— *15*
	Свега . . Total.	**34.528**	**35.096**	**568**

Текућій број Numeros d' ordre	Окрузи и пароxіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitanis у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XIV. Нѣмачко-банатскій полкъ. — Régiment banatico-allemand.			
1.	Бованиште	4.850	5.939	*1.089*
2.	Баранда	2.330	2.133	— *197*
3.	Борча	680	983	*303*
4.	Ботошъ	2.824	2.873	*49*
5.	Брестовацъ	1.280	1.232	— *48*
6.	Добрица	2.250	2.607	*357*
7.	Доловы	3.907	4.070	*63*
8.	Идворъ	2.120	2.077	— *43*
9.	Иланца	2.325	2.395	*70*
10.	Ковинъ	2.320	2.755	*435*
11.	Маргитица	1.095	1.046	— *49*
12.	Ново село	1.414	1.604	*190*
13.	Омольица	2.385	2.516	*131*
14.	Опово	2.710	2.871	*162*
15.	Орловатъ	1.923	1.985	*62*
16.	Острово	760	889	*129*
17.	Панчево	7.780	8.943	*1.163*
18.	Перлезъ	2.723	2.638	— *85*
19.	Плочица	915	978	*63*
20.	Сакуле	2.590	2.523	— *67*
21.	Самошъ	2.379	2.244	— *135*
22.	Севкеринъ	2.500	2.706	*206*
23.	Старчево	1.108	1.036	— *72*
24.	Томашевацъ . . .	2.605	2.470	— *135*
25.	Фаркаждинъ . . .	1.681	1.888	*207*
26.	Фердинѣ	1.285	1.379	*94*
27.	Црепая	4.100	4.433	*333*
28.	Чента	2.361	2.435	*74*
29.	Ярковацъ	2.540	2.418	— *122*
	Свега . . Total.	**69.740**	**74.066**	**4.326**

текућiй брой Numeros d' ordre	Округи и парохiе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XV. Влашко-банатскiй полкъ. — Régiment banatico-valaque.			
1.	Любкова долня . .	865	1.034	*169*
2.	Свиньица	890	989	*99*
	Свега . . Total.	**1.755**	**2.023**	**268**
	XVI. Рѣчка жупанiя. — Comitat de Fiume.			
1.	Рѣка	23	91	*68*
	XVII. Загребачка жупанiя. — Comitat d' Agram.			
1.	Загребъ	178	318	*140*
2.	Карловцы горньи . .	393	442	*49*
3.	Моравица	2.169	2.035	— *134*
	Свега . . Total.	**2.740**	**2.795**	**55**
	XVIII. Крижевачка жупанiя. — Comitat de St.-Croix.			
1.	Болфанъ	580	818	*238*
2.	Иванацъ	676	798	*122*
3.	Копривница . . .	64	40	— *24*
4.	Плавшинцы	1.017	1.220	*203*
5.	Средице	609	722	*113*
	Свега . . Total.	**2.946**	**3.598**	**652**

Текущій брой Numeros d' ordre	Округи и пароxіе Cercles et paroissès	Брой житвля Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XIX. Пожешка жупанія. — Comitat de Pojega.			
1.	Бастая	1.270	1.617	*347*
2.	Бела	1.174	1.525	*351*
3.	Богомаче	828	780	— *48*
4.	Брестоваць	595	579	— *16*
5.	Бучѣ	2.915	2.872	— *43*
6.	Ветово	512	422	— *90*
7.	Градиште	1.239	1.249	*10*
8.	Граховляни . . .	1.271	1.109	— *162*
9.	Дароваръ	1.357	1.402	*45*
10.	Доляни	845	659	— *186*
11.	Каменска	1.203	1.259	*56*
12.	Кашинаць	1.036	1.129	*93*
13.	Кусоня	1.507	1.485	— *22*
14.	Пакраць	1.304	929	— *375*
15.	Пожега	1.120	1.219	*99*
16.	Слобоштинъ. . . .	1.148	1.052	— *86*
17.	Смоляновцы . . .	1.161	1.131	— *30*
18.	Торонъ	887	726	— *161*
19.	Трештеновцы . . .	461	444	— *17*
20.	Троеглавъ	802	599	— *203*
21.	Уляникъ	1.005	913	— *92*
22.	Чечеваць	1.055	1.123	*68*
23.	Шуметлица . . .	718	792	*74*
	Свега . . Total.	**25.413**	**25.015**	**— 398**
	XX. Веровитичка жупанія. — Comitat de Verovititz.			
1.	Бело брдо	1.604	1.900	*296*
2.	Борово (на Дунаву) .	1.742	1.821	*79*

Текућій брой Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
3.	Борово	1.523	1.380	— 143
4.	Брачевцы	830	750	— 80
5.	Буданцы	960		
6.	Бекетница	77	1.540	— 40
7.	Вучевцы	124		
8.	Погановцы	419		
9.	Буковица горня . .	976	788	188
10.	Верoвитица. . . .	53	53	—
11.	Вочинъ	1.212		
12.	Мацуте	887	3.405	— 398
13.	Смуде	1.704		
14.	Газія	823	612	— 211
15.	Гаћиште	732	745	13
16.	Далъ	3.172	3.294	122
17.	Добрићъ	810	732	— 78
18.	Добсинъ	526		
19.	Копривне	220	929	— 70
20.	Мартинъ	253		
21.	Древовацъ	1.578	1.599	21
22.	Ердудъ и Алмашъ .	446	324	— 122
23.	Капелна	815	764	— 51
24.	Клиса	1.113	1.144	31
25.	Кућанцы	612	491	— 121
26.	Лисичане	932	980	48
27.	Лонжица	1.205	1.296	91
28.	Мияръ	887	845	— 42
29.	Мединцы	926	870	— 56
30.	Меляни	983	1.154	171
31.	Миклеушъ	723	691	— 32
32.	Михоляцъ србскій .	800	718	— 82
33.	Набрђе	476	898	422
34.	Обрадовцы	919	694	— 225
35.	Ораховица	1.448	1.273	— 175
36.	Осекъ	1.911	1.776	— 135

Текући број Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
37.	Пака	635	628	— 7
38.	Поучѣ	833	880	*47*
ѣ9.	Слатина	1.304	1.570	*266*
40.	Сухомлака	829	719	— *119*
41.	Тень	1.969	1.936	— *33*
42.	Чепинъ	1.197	1.448	*251*
	Свега . . Total.	**41.188**	**40.638**	**— 550**

XXI. Бараньска жупанія. — Comitat de Baragna.

1.	Банъ	650	669	*19*
2.	Болманъ	901	1.068	*167*
3.	Борянъ и Поча . .	600	570	— *30*
4.	Бременъ	480	424	— *56*
5.	Будмиръ	334	302	— *32*
6.	Вемендъ	425	405	— *20*
7.	Виланъ и Сигетваръ .	257	237	— *20*
8.	Грабовацъ и Сака .	598	570	— *28*
9.	Дарда	578	649	*71*
10.	Дуна-Сегуй . . .	651	648	— *3*
11.	Жумберекъ и Гарчинъ	821	926	*105*
12.	Качфала	1.030	1.138	*108*
13.	Кишфалуба, Дольокъ, Ижибъ, Дарань и Марокъ	756	664	— *92*
14.	Козари и Хидошъ .	175	173	— *2*
15.	Липова и Безебегъ .	648	540	— *108*
16.	Литова	332	456 (16 и 17)	— *66* (16 и 17)
17.	Ланцокъ	190		
18.	Майна и Шаториште	557	489	— *68*
19.	Мађарболъ и Иночацъ	643	517	— *126*

Текуиій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles èt paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
20.	Мечке	272	132	— 140
21.	Печваръ	44	89	45
22.	Моноштаръ	363	364	1
23.	Мохачъ	596	686	90
24.	Титошъ србскій . .	530	441	— 89
25.	Херцег-Сулошъ и Цузи	532	609	— 23
26.	Шарокъ и Лакъ . .	495	570	— 119
27.	Алшо-Иванъ . . .	194		
28.	Шиклошъ и Ст. Мартонъ	337	195	— 142
	Свега . . Total.	**14.089**	**13.531**	**— 558**

XXII. Сремска жупанія. — Comitat de Syrmium.

		1847.	1867.	
1.	Бановцы нови . . .	533	751	— 207
2.	Товарникъ	425		
3.	Банонгторъ	555	515	— 40
4.	Бачинцы и Гибарацъ	834	838	— 35
5.	Беочинъ	1.042	966	— 76
6.	Беочинъ Прняворъ .	305	274	— 31
7.	Бешеново	984	966	— 18
8.	Бешеново Прняворъ .	207	205	— 2
9.	Бингула	719	706	— 13
10.	Бобота	1.686	1.982	296
11.	Брестачъ	1.129	1.004	— 125
12.	Беркасово	488	572	84
13.	Бршадинъ	510	510	—
14.	Буђановцы	1.930	1.956	26
15.	Вера	676	781	105
16.	Визићъ	352	342	— 10
17.	Вогань	629	576	— 53
18.	Врдникъ	954	858	— 96
19.	Врдникъ, Прняворъ .	148	88	— 60
20.	Вуковаръ	1.629	1.447	— 182

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
21.	Габошъ	422	498	*76*
22.	Гергетегъ (Прњаворъ)	206	250	*44*
23.	Грабово	612	845	— *213*
24.	Свилошъ	446		
25.	Гргуревцы	1.418	1.455	*37*
26.	Дивошъ	1.290	1.168	— *122*
27.	Добринцы	1.390	1.421	*31*
28.	Ердевикъ и Љуба .	1.388	1.328	— *60*
29.	Илокъ	367	285	— *82*
30.	Моловинъ	336	344	*8*
31.	Инђія	932	763	— *169*
32.	Иригъ	3.563	3.761	*198*
33.	Каменица	921	1.002	*81*
34.	Кралѣвцы	1.046	926	— *120*
35.	Крушед. и Шатринцы .	720	781	*61*
36.	Крушедолъ Прњаворъ	312	320	*8*
37.	Кувеждинъ (Прњаворъ)	379	407	*28*
38.	Лединцы	1.129	1.258	*138*
39.	Лежимиръ	1.250	1.209	— *41*
40.	Манђелосъ	1.031	1.127	*96*
41.	Марадикъ	730	791	*60*
42.	Маринцы	318	476	— *57*
43.	Петровцы	215		
44.	Маркушица	1.067	841	— *226*
45.	Миклушевцы и Чаковцы	446	496	*50*
46.	Мохово	420	625	—
47.	Шаренграгъ . . .	205		
48.	Негославцы	704	890	*186*
49.	Нештинъ	870	888	*18*
59.	Нерадинъ	1.092	825	— *267*
51.	Опатовацъ и Сотинъ .	355	449	*94*
52.	Опово (Прњаворъ) .	279	279	—
53.	Острово	640	679	*39*
54.	Павловцы	582	510	— *72*

Текуħій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
55.	Петровцы	756	661	— 95
56.	Печетинъ	757	730	— 27
57.	Привина Глава (Прняв.)	194	283	89
58.	Путинцы	410	398	— 12
59.	Радинцы велики . .	508	598	90
60.	Радинцы мали . . .	386	326	— 60
61.	Раковацъ (Прняворъ)	368	386	18
62.	Ремета (Прняворъ) .	43	74	31
63.	Ривица	808	785	— 23
64.	Рума	2.870	3.158	288
65.	Сибачъ	608	574	— 34
66.	Стеяновцы	899	789	— 110
67.	Суботиште и Мишковцы	898	920	22
68.	Сусокъ	935	966	31
69.	Трпиня	1.500	1.652	152
70.	Чалма	788	690	— 98
71.	Черевиħъ	1.540	1.500	— 40
72.	Шидъ	2.424	2.576	152
73.	Шишатовацъ (Прняв.)	149	151	2
74.	Шулямъ	729	775	46
75.	Язакъ	1.697	1.620	— 77
76.	Язакъ (Прняворъ) .	107	129	22
	Свега . . Total.	**62.181**	**61.975**	**— 206**

XXIII. Бачка жупанія. — Comitat de Batchka.

1.	Ада	1.869	1.779	— 90
2.	Байша	613	624	11
3.	Бая	625	598	— 27
4.	Бегечъ	1.864	1.819	— 45
5.	Бечей србскій . . .	4.808	4.844	36
6.	Боħани	328	283	— 45
7.	Брестовацъ	1.294	1.059	— 235

Текущій број Numeros d' ordre	Округи и пароxіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
8.	Врбасъ србскій . .	2.076	1.611	— *465*
9.	Гложанъ и Глебъ .	456	477	*21*
10.	Дероня	1.235	1.318	*83*
11.	Иванъ, Деспотъ Сентъ	2.112	1.654	— *458*
12.	Каньижа	1.137	640	— *497*
13.	Керъ србскій . . .	1.534	1.189	— *345*
14.	Кисачъ	486	365	— *121*
15.	Кула	2.485	1.848	— *637*
16.	Кулпинъ	1.125	1.279	*154*
17.	Лалићъ	1.587	1.571	— *16*
18.	Мартоношъ	1.573	1.482	— *91*
19.	Милетићъ србскій . .	180	150	— *30*
20.	Мохолъ	3.484	3.092	— *392*
21.	Новый Садъ . . .	7.011	8.050	*1.039*
22.	Обровацъ	1.364	1.113	— *251*
23.	Паланка	3.024	3.441	*417*
24.	Парабућъ	879	706	— *173*
25.	Параге	1.182	1.159	— *23*
26.	Пачиръ	1.245	1.295	*50*
27.	Петрово село . . .	2.014	1.688	— *326*
28.	Пивница	2.250	2.265	*15*
29.	Пирошъ	895	1.019	*124*
30.	Риђица	958	533	— *425*
31.	Сента	2.170	2.173	*3*
32.	Сентъ Томашъ . .	5.725	5.553	— *172*
33.	Сивацъ србскій . .	3.850	3.697	— *153*
34.	Силбашъ	1.521	1.814	*293*
35.	Сомборъ.	11.289	10.477	— *812*
36.	Станишићъ	1.124	959	— *165*
37.	Стапаръ	4.929	5.278	*349*
38.	Суботица	4.150	2.722	—*1.428*
39.	Товаришево . . .	2.048	2.577	*529*
40.	Турія	2.377	2.505	*128*
41.	Фелдварацъ . . .	2.414	2.190	— *224*

Текућій брой Numercs d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
42.	Футогъ	3.546	2.774	— 772
43.	Шандоръ	469	700	231
44.	Шове	1.440	1.634	194
	Свега . . Total.	**98.745**	**94.004**	**—4.741**

XXIV. Темишварска жупанія. — Comitat de Temesvar.

1.	Бечкерекъ малый . .	1.287	1.152	— 135
2.	Брестовацъ	711	867	156
3.	Буђинъ	270	221	— 49
4.	Варяшъ	2.112	1.911	— 201
5.	Ватинъ	541	444	— 97
6.	Влайковацъ . . .	976	931	— 45
7.	Вршацъ	7.340	8.116	776
8.	Гай малый	780	700	— 80
9.	Дента	1.178	1.012	— 166
10.	Дежанъ	312	293	— 19
11.	Жамъ малый . . .	785	853	68
12.	Кетфелъ	1.829	1.776	— 53
13.	Кнезъ	2.413	2.485	72
14.	Кралѣвацъ	994	764	— 230
15.	Липово	52	52	—
16.	Лукаревацъ. . . .	321	321	—
17.	Марковацъ	257	250	— 7
18.	Месићъ (Прняворъ)	100	95	— 5
19.	Мехала	745	745	—
20.	Моноштор ъ. . . .	400	369	— 31
21.	Надашъ србскій . .	443	500	57
22.	Нађфала	925	872	— 53
23.	Павлишъ	1.626	1.880	254
24.	Парацъ	460	492	32
25.	Петрово село . . .	776	904	128

Текућій брой Numeros d'ordre	Окрузи и пароxіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
26.	Подпоранъ	451	354	— 97
27.	Сен-Ђурађъ . . .	917	970	53
28.	Средиште вел. . .	1.052	1.012	— 40
29.	Станчево	973	1.005	32
30.	Тамишградъ, Фабрика и Маюреви . . .	1.770	1.560	— 210
31.	Тешъ	336	397	61
32.	Фирезхазъ	350	350	—
33.	Хрняково	302	302	—
34.	Чаково	1.365	1.335	— 30
35.	Чернеђхазъ и Сент-Андрашъ	241	181	59
36.	Ябука	961	1.047	86
	Свега . . Total.	**36.350**	**36.518**	**168**

XXV. Торонталска жупанія. — Comitat de Torontal.

1.	Арадацъ	1.503	1.681	178
2.	Башахидъ	3.030	3.386	356
3.	Беодра	1.947	2.163	216
4.	Бечей Новый . . .	2.592	2.163	— 429
5.	Бечкерекъ великій .	7.835	8.031	196
6.	Бока	1.772	1.609	— 163
7.	Бочаръ	1.227	974	— 253
8.	Великій Сен. Миклушъ	1.414	1.540	126
9.	Вранѣво	5.252	6.214	962
10.	Гадъ	915	896	— 19
11.	Гай великій . . .	1.861	1.698	— 163
12.	Деска	1.737	1.547	— 190
13.	Диняшъ	1.503	1.524	21
14.	Елемиръ	2.399	2.853	454
15.	Ечка	320	300	— 20

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житкля Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
16.	Иванда	1.139	1.007	— 132
17.	Итебей	3.290	3.408	118
18.	Јосифово	1.075	1.233	158
19.	Канакъ	435	552	117
20.	Карлово	3.001	3.605	604
21.	Кеча	1.000	1.000	—
22.	Кикинда велика . .	12.414	12.591	142
23.	Кларія	2.106	2.060	— 46
24.	Крстуръ	1.702	1.944	242
25.	Куманъ	3.841	4.000	161
26.	Маргита велика . .	1.891	1.743	— 148
27.	Меленцы	6.798	7.199	401
28.	Модошъ и Чавошъ .	2.103	2.015	— 88
29.	Мокринъ	6.456	7.605	1.149
30.	Неметъ	1.166	1.146	— 20
31.	Неузина	1.802	1.726	— 76
32.	Овсеница	285	248	— 37
33.	Оросламошъ . . .	1.760	1.639	— 121
34.	Падей	938	957	19
35.	Парданъ	1.422	1.538	116
36.	Рудна	953	1.154	201
37.	Санадъ	1.348	1.471	123
38.	Саравола	3.510	3.300	— 210
39.	Сент-Иванъ . . .	538	482	— 56
40.	Сент-Мартинъ . . .	1.627	1.612	— 15
41.	Сент-Петеръ . . .	2.682	2.627	— 55
42.	Сент-Ђурађъ . . .	881	1.073	192
43.	Сиригъ	1.543	1.168	— 375
44.	Сока	880	906	26
45.	Тарашъ	1.440	1.382	— 58
46.	Тиса-Каньижа . . .	1.496	1.540	44
47.	Тиса-Сент-Миклошъ .	1.687	1.540	— 147
48.	Тиса-Хеђешъ . . .	2.499	2.754	255
49.	Товладія	421	375	— 46

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
50.	Фенѣ	589	739	150
51.	Црна Бара . . .	435	423	— 12
52.	Црня	2.848	3.331	483
53.	Чанадъ	1.859	1.859	—
54.	Ченей	1.135	1.205	70
55.	Чока	1.016	932	— 84
56.	Шурянъ	396	407	11
57.	Ђала	1.948	2.027	79
58.	Ђиръ	358	326	— 32
	Свега . . Total.	**122.020**	**126.435**	**4.415**

XXVI. Крашовска жупанія. — Comitat de Crassova.

1.	Суботица	572	489	— 83

XXVII. Чонградска жупанія. — Comitat de Tchongrade.

1.	Сегединъ	1.023	480	— 543

XXVIII. Пештанска жупанія. — Comitat de Pesth.

1.	Сент-Андрея . . .	577	600	23
2.	Будимъ	460	326	— 134
3.	Вацъ	48	—	— 48
4.	Збегъ	200	250	50
5.	Калазъ	684	611	— 73
6.	Ковинъ србскій . .	168	164	— 4
7.	Ловра	549	592	43
8.	Пешта	297	302	5
9.	Помазъ	980	926	— 54

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
10.	Чипъ.	258	211	— 47
11.	Чобанацъ	424	364	— 60
	Свега . . Total.	**4.645**	**4.346**	**— 299**
	XXIX. Столно-Бѣоградска жупанія. — Comitat de Belgrade le Siège.			
1.	Адоня и Перката. .	74	79	5
2.	Алмашъ србскій . .	134	147	13
3.	Бата	328	318	— 10
4.	Дунав-Пентеле . .	174	204	30
5.	Столный Бѣоградъ .	225	149	— 76
	Свега . . Total.	**935**	**897**	**— 38**
	XXX. Толнанска жупанія. — Comitat de Tolna.			
1.	Батосекъ	297	448	151
2.	Дуна-Фелдваръ . .	126	70	— 56
3.	Медина и Толна . .	332	290	— 42
	Свега . . Total.	**755**	**808**	**53**
	XXXI. Саладска жупанія. — Comitat de Salade.			
1.	Каньижа велика . .	75	27	— 48
2.	Леградъ	11	15	4
	Свега . . Total.	**86**	**42**	**— 44**

текућій број Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	број житеља Nombre d'habitants у години en 1847.	1867.	Разлика у вишкј différence en plus	
XXXII.	Жупанія Хевешка . . . Comitat de Hévéche.	122	137		15
XXXIV.	„ Острогонска . . „ de Gran.	64	40	—	24
XXXVI.	„ Земплинска . . „ Zemplin.	158	40	—	118
XXXVII.	„ Коморанска . . „ Comorn.	54	53	—	1
XXXVI.	„ Саболчска . . . „ Saboltch.	120	112	—	8
XXXVII.	„ Ђурска . . . . „ Raabe.	70	48	—	22
XXXVIII.	„ Пожунска . . . „ Pressbourg. . .	110	148		38
XXXIX.	„ Новоградска . . „ Néograde.	84	137		53
XL.	„ Шимешска . . . „ Chumegue.	120	118	—	2
XLI.	Жуп. Унгварска, Берегска, Угочска . . . . „ Ungv., Bereg., Ougothe	70	60	—	10
XLIII.	„ Шопронска . . . „ Oedenbourg.	15	12	—	3
XLIII.	Кумани и Јациги. . . . Coumans et Yazygues.	91	110		19

Далмація.

Dalmatie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habttants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
	I. Задарскій округъ. — Cercle de Zara.			
1.	Задаръ	354	311	— 43
2.	Смоковићъ	977	1.335	358
3.	Исламъ	718	784	66
4.	Каринъ	1.172	1.233	61
5.	Обровацъ	634	804	170
6.	Билишане	1.023	1.218	195
7.	Трибанъ	205	204	— 1
8.	Жегаръ	1.176	1.357	181
9.	Крупа	917	1.001	84
10.	Бенковацъ	843	857	14
11.	Кула-Атлагића . .	784	613	— 171
12.	Биляни	866	815	— 51
13.	Миранѣ	990	998	8
14.	Церанѣ	630	596	— 34
15.	Бргудъ	775	947	172
16.	Братишковцы . . .	1.738	1.927	189
17.	Скрадинъ	385	404	19
18.	Брибиръ	695	802	107
19.	Ђеверске	1.019	1.388	369
20.	Добропольцы . . .	695	765	70
21.	Ивошевцы	928	1.155	227
22.	Кистанѣ	1.477	1.610	133
23.	Біовичино село . .	1.877	1.588	— 289
24.	Бѣлина	1.065	1.204	139
25.	Ервеникъ	1.584	1.736	152
26.	Мокрополѣ	975	1.135	160
27.	Радучићъ	576	557	— 19
28.	Нађене	1.262	1.149	— 113
29.	Голубићъ	1.482	1.776	294

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
30.	Стрмица	1.232	1.432	200
31.	Жагровићъ	1.143	1.130	— 13
32.	Отонъ	1.042	1.183	141
33.	Плавно	2.216	2.248	32
34.	Марковацъ	1.048	1.076	28
35.	Звѣринацъ	1.694	2.264	670
36.	Бискупія	820	993	173
37.	Врбникъ	1.511	1.724	213
38.	Бободолъ			
39.	Книнско полѣ . . .	1.017	1.239	222
40.	Полача	1.337	1.257	— 80
	Свега . . Total.	40.882	44.815	3.933

II. Сплѣтскій округъ. — Cercle de Spalato.

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
1.	Шибеникъ	828	863	35
2.	Дрнишъ	1.103	1.385	282
3.	Біочићъ-Тепло . .	1.342	1.441	99
4.	Бальке	734	535	— 199
5.	Каняне	788	1.071	283
6.	Крпчке	374	508	134
7.	Штиково	430	395	— 35
8.	Драговићъ	1.578	1.865	287
9.	Бителићъ	410	385	— 25
10.	Имоцкій	943	1.051	108
11.	Броћанацъ	747	729	— 18
12.	Шушцы	425	484	59
13.	Врлика	2.002	2.326	324
14.	Читлукъ			
15.	Отишићъ	1.106	1.187	81
16.	Неретва	237	292	55
	Свега . . Total.	13.047	14.517	1.470

Текуђій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1848.	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1868.	Разлика у вишку différence en plus
	III. Дубровачкій округъ. — Cercle de Raguse.			
1.	Дубровникъ . . .	341	362	*21*
	IV. Которскій округъ. — Cercle de Cattaro.			
1.	Топла	488	775	*287*
2.	Мойдежъ	614	708	*94*
3.	Камено	717	802	*85*
4.	Мокрине.	735	673	— *62*
5.	Поди	455	453	— *2*
6.	Саввина	171	144	— *27*
7.	Сасовићъ	639	567	— *72*
8.	Кути	528	549	*21*
9.	Бѣла	821	790	— *31*
10.	Іошица	297	331	*34*
11.	Крушевица	352	320	— *32*
12.	Баошићъ	1.452	988	— *464*
13.	Рисань	1.375	1.223	— *152*
14.	Перастъ.	222	206	— *16*
15.	Моринъ	927	900	— *27*
16.	Убли	597	661	*64*
17.	Кривошіє-Драгаљь . }	1.055	1.513	*458*
18.	Унирине . . . . . }			
19.	Леденице	497	270	— *227*
20.	Брановацъ	392	457	*65*
21.	Степенъ	483	372	— *111*
22.	Которъ	1.403	1.640	*237*
23.	Сутвара	620	512	— *108*
24.	Шишићъ	553	544	— *9*
25.	Прієради	194	148	— *46*
26.	Ластва	760	629	— *131*
27.	Загора	545	412	— *133*
28.	Вишнѣво	667	493	— *174*

Текућій број Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
29.	Главатичићъ	962	658	— 304
30.	Врановићъ	635	739	104
31.	Ђурашевићъ . . .	282	271	— 11
32.	Радовићъ	869	798	— 71
33.	Забрђе	230	215	— 15
34.	Клинцы	415	391	— 24
35.	Радованићъ . . .	730	612	— 118
36.	Будва	539	488	— 51
37.	Подострогъ	839	863	24
38.	Побори	432	382	— 50
39.	Браићи	603	589	— 14
40.	Дулѣво	109	118	9
41.	Праскавица	677	622	— 55
42.	Бечићъ	184	198	14
43.	Тудоровићъ	423	400	— 23
44.	Режевићъ	788	843	55
45.	Кастел-Ластва . . .	339	323	— 16
46.	Градиште	451	408	— 43
	Свега . . Total.	**27.066**	**25.998**	**—1.068**

Истрія.
Istrie.

Текућій број Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
1.	Тріестъ	252	235	— 17
2.	Перой и Пола . .	220	204	— 16
	Свега . . Total.	**472**	**439**	**— 33**

Изъ предходећій скрижали види се пре свега, да политично узевши Срби у собственой Унгарской и у Далмаціи живе, коя последня подъ одвоеномъ управомъ іоштъ за данасъ стои и тако названой Цислайтаніи припада. У Унгарской настанѣни Срби деле се у административномъ погледу на Граничаре, кои подъ военымъ закономъ и устройству стое, и на Провинціялце, кои су у жупаніяма Рватске, Славоніе и Унгарске у ужемъ смислу настанѣни. Сви они како у Граници, тако исто и у Провинціялу и Далмаціи живећій изложени су у овымъ списковима по поединимъ политичнымъ круговима, а ови опетъ по парохіяма. У Военой Границы живе они у сви петнаестъ полкова, изъ кои се ова за сада іоштъ састои (Крижевачкій и Св. Ђурђевачкій додати су већъ Паоріи), и то: у осамъ рватскіи, три славонска, еданъ бачкій батальонъ и три банатска полка. У Провинціялу настанѣни су они у три жупаніе у Рватской (у Вараждинской нема ій), у три у Славоніи и у све три у Банату. У собвенной Мађарской настанѣни су они у три жупаніе Бачкой и нешто манѣ у Бараньской и Пештанской (овдѣ око Сент-Андрее) а тако исто у незнатнимъ броевима има ій и у осамнаестъ другій Вармеђа. Изванъ Унгарске живе они као што рекосмо у Далмаціи а имаю три обштине и у Приморію: у Тріесту, Перою и Поли.

У следећимъ таблицама изложени су сви политични делови како Воене Границе тако исто и Провинціяла са броемъ србскій становника у три пописне године 1797., 1847. и 1867. као што су ій православны свештеницы сачинили.

А., Број житеља у Военој Границы.

A., Nombre d' habitants dans les Confins militaires.

Текућій број Numeros d' ordre	Полкови Régiments	ГОДИНЕ — EN 1797.	1847.	1867.
1.	Личанскій . . . Lica.	33.454	*51.091*	57.411
2.	Оточкій . . . . Ototchatz.	19.594	*31.492*	35.025
3.	Огулинскій . . . Ogoulin.	19.087	*33.255*	39.315
4.	Слуинскій . . . Slouin.	19.206	*28.335*	30.682
5.	I. Банскій . . . I. du ban.	32.030	*40.962*	45.890
6.	II. Банскій . . . II. du ban.	29.044	*38.079*	38.001
7.	Крижевачкій . St. Croix.	27.860	*16.231*	17.641
8.	Ђурђевачкій . St. George.		*16.467*	18.539
9.	Градишкій , . . Gradichka.	14.477	*15.657*	15.131
10.	Бродскій . . . . Broode.	3.147	*6.033*	6.388
11.	Варадинскій . . . Varadein.	64.062	*71.102*	69.250
12.	Шайкашкій батальон. Bataillon de ponton.	13.533	*26.596*	29.081
13.	Нѣмачко-банатскій Banatico-allemand.		*69.740*	74.066
14.	Србско-банатскій Banatico-serbe.	47.391	*34.528*	35.096
15.	Влашко-банатскій Banatico-valaque.		*1.755*	2.023
	Свега . . Total.	**322.885**	**481.323**	**513.539**

Б., Брой жителя у жупаніяма.

B., Nombre d' habitants dans les comitats.

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	ГОДИНЕ — EN		
		1797.	1847.	1867.
1.	Рѣчка и Загребачка Agram et Litorale.	1.806	*2.763*	2.886
2.	Крижевачка . . . St. Croix.	3.103	*2.946*	3.598
3.	Пожешка . . . Pojega.	25.677	*25.413*	25.015
4.	Вěровитичка . . Vérovititz.	35.060	*41.188*	40.638
5.	Бараньска . . . Baragna.	13.856	*14.089*	13.531
6.	Сремска . . . . Syrmium.	50.016	*62.181*	61.975
7.	Бачка . . . . Batchka.	74.141	*98.747*	94.004
8.	Темишварска . . Témesvar.		*36.250*	36.423
9.	Торонталска . . Torontal.	126.659	*122.020*	126.435
10.	Крашовска . . . Krassova.		*572*	489
11.	Чонградска . . . Tchongrade.	2.548	*2.033*	1.297
12.	Пештанска . . . Pesth.	6.803	*4.645*	4.346
13.	Столно-Бѣоградска Belgrade le siége.	1.820	*935*	897
14.	Толнанска . . . Tolna.	1.498	*755*	808
15.	Саладска . . . Salade.	31	*86*	42
16.	Острогонска . . . Gran.	155	*64*	40

17.	Земплинска . . . Zemplin.	218	*158*	40
18.	Коморанска . . . Comorn.	242	*54*	53
19.	Саболчска . . . Saboltch.	133	*120*	112
20.	Ђурска . . . . Raab.	104	*70*	48
21.	Пожунска . . . Pressbourg.	93	*110*	148
22.	Новоградска . . Néograde.	112	*84*	137
23.	Шимешка . . . Chumégue.	94	*120*	118
24.	Унгвар. Берег. Угоч. Oungv. Bérég. Oug.	87	*70*	60
25.	Шопронска . . . Oedenbourg.	15	*15*	12
26.	Кумани и Јацнги . Koumans, Yazygues	91	*91*	110
	Свега . . Total.	**344.362**	**415.579**	**413.262**

B., Брой жителя у Далмаціи и Приморю.

C., Nombre d' habitants en Dalmatice et en Istrie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Предѣли Contrées	године — en		
		1797.	1848.	1868.
1.	Далмація. . . . Dalmatie.	59.333	*81.336*	85.692
2.	Варошъ Тріестъ . Vielle de Trieste.	48	*252*	235
3.	Перой и Пола . . Peroï et Pola.	—	*320*	204
	Свега . . Total.	**59.381**	**81.808**	**86.131**
	Скупный брой жителя . Total général d' habitants.	**726.628**	**978.710**	**1,012.932**

У овимъ броєвима налазе се сви Срби православногъ вѣроисповѣданія у Аустріи живећій, кои су предци великомъ већиномъ подъ предводительствомъ патріярха Арсенія III. Чарноєвића пре сто и осамдесетъ година у Аустрію доселили се. Но има іоштъ две жупаніє у Унгарской, и то преко Мориша, у коима такође Срби и данасъ живе, а то су: Арадска и Чанадска. То су остатцы они Поморишкіи Граничара, кои нехтеше нити у нову у Банату основану Крайну прећи пакъ и далѣ войницы да остану, нити пакъ пристати узъ чете генерала: Рвата и Шевића, коє ови у предѣле Нове Србіє у Русію одведоше. Они волеше заменути саблю са мотикомъ и осташе као Паори на старимъ своимъ огньиштима. У год. 1797. при обштемъ црквеномъ попису нађено ій беше у речене две жупаніє доиста мало, само 10.601 душа, пописъ одъ године 1847. неназначава колико ій беше, єръ овай по народности чинѣнъ ніє већъ укупно узети су и Срби и Власи, а у последньой 1867. години нађено ій є у следећимъ мѣстима, и то у:

1. Араду	1.125	Арадска	жупанія.
2. Арадгаю . . .	537	„	„
3. Батаньи	2.201	Чанадска	„
4. Нађлаку . . .	300	„	„
Свега . .	4.163	душа.	

Али осимъ тога има Срба у Арадской жупаніи у Печки, и у Чанадской у Торньи и у србскомъ Чанаду, али по колико, у попису одъ године 1867. изложено ніє. Сва є прилика да данасъ у Поморишкой некадашньой у години 1750. укинутой границы ни 5.000 душа Срба нема, гдѣ ій є пре седамнаєстъ година два путъ толико набраяно. Они тамо безъ сумнѣ неизумиру, али претвараю се вѣроватно у Влае, одъ кои су свуда у наоколо обколѣни и заєдничке цркве имаю. Та у мало што намъ Власи манастире: Бездинъ, Сен-Ђурађъ, Месићъ и Ходошъ неотеше изъ уз-

рока, што у ньиной средини леже, и само ій спасе та околность, што се у ньима на славенскомъ єзыку богослуженіє одправляше!

У предидућимъ скрижалима ставлѣни су абсолутни броєви душа православны Срба у Границы и у Провинціялу, а тако исто и у Далмаціи и у Приморію, као што су ій у три ма наше црквене власти наброяле. Овомъ приликомъ примѣтити се мора, да іоштъ нѣколико села у Банату има, у коима Срби одъ Вла тачно оделѣни нису већъ приближно, изъ узрока, што и данасъ заєдничке цркве имаю, те се богослуженіє на изменце на славенскомъ и на влашкомъ єзику врши. Међутимъ сва є могућа точность употреблѣна, да све србске црквене обштине точно изведене буду, изузимаюћій оне, коє не бы ни сто душа брояле, но ово исто тако и за Влае важи.

Има округа у Унгарской, у коима су се Срби одъ єдне до друге пописне године намножили, и обратно у коима су се сманьили, было то съ изселяванѣмъ или било да су якомъ изумираню подложли были. Но осимъ овогъ последнѣгъ случая нестало є Срба у Банату и услѣдъ ньиногъ преливаня у Влае, но у комъ є размѣру овай етнографскій процесъ владао, дознати се изъ положны података неможе. Предпоставити се пакъ свакояко може, да су у томъ погледу обе народностм равнотежу држале, т. є. да су се у Банату наспрамъ Србіє и Бачке многи Власи и посрбили, као што су се опетъ нѣки Срби у Темишварской и Крашовской жупаніи повлашити могли, коє є као што наведосмо, поглавито случай у Поморишю бити морао, гдѣ ій сада єдва пола онога броя живи, кога беше пре седамдесетъ година. Далѣ є позната и та истина, да су се Срби у многимъ жупаніяма, при задржаной православной вѣри, по єзыку помађарили, као што є доказано за Чонградску и Чанадску жупанію, а и за све остале у коима Срба манѣ одъ тисућу душа има.

Изложивши у броевима србско жительство у три познате године, ставлямо у слѣдећимъ скрижалама и ньино бройно и процентално годишнѣ напредованѣ по свимъ окрузима гдѣ ій повише на брою има.

Годишнѣ напредованѣ Срба.

Progrès annuel de la population Serbe.

I. У Военой Границы.

I. Dans les frontières militaires.

Текућій брой Numeros d' ordre	Полкови Régiments	Одъ 1797. до 1847. г. de » à » годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent	Одъ 1847. до 1867. г. de » à » годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent
1.	Личанскій . . . . Lica.	353	·84	*316*	*·58*
2.	Оточскій . . . . Ototchatz.	238	·93	*178*	*·54*
3.	Огулинскій . . . Ogoulin.	284	1·09	*303*	*·84*
4.	Слуинскій . . . . Slouine.	183	·77	*117*	*·40*
5.	I. Банатскій . . . I. du ban.	179	·49	*246*	*·57*
6.	II. Банатскій . . . II. du ban.	181	·54	— *4*	— *·01*
7.	Крижевачкій . . St. Croix.	968	·32	*70*	*·41*
8.	Ђурђевачкій . . St. George.			*104*	*·60*
9.	Градишкій . . . Gradichka.	23	·16	— *26*	— *·17*
10.	Бродскій . . . . Brode.	58	1·26	*18*	*·29*
11.	Варадинскій . . . Varadein.	141	·21	— *93*	— *·13*

12.	Шайкашкій баталь. . Bataillon de ponton.	261	1·30	*124*	*·44*
13.	Нѣмачко-банатскій Banatioo-allemand.			*216*	*·30*
14.	Србско-банатскій Banatigo-serbe.	1.173	1·53	*28*	*·08*
15.	Влашко-банатскій Banatico-valaque.			*13*	*·65*
	Свега . . Total.	**3.169**	**·79**	**1.610**	**·32**

II. У жупаніяма у Унгарской.

II. Dans les comitats en Hongrie.

Текущій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Одъ 1797. до 1847. г. de » à » годишнъ, душа annuellement individus	на сто pour cent	Одъ 1847. до 1867. г. de » à » годишнъ, душа annuellement. individus	на сто pour cent
1.	Рѣчка и Загребачка Agram et Litorale.	19	·83	*6*	*·21*
2.	Крижевачка . . . St. Croix.	— 3	— ·10	*33*	*1·00*
3.	Пожешка . . . . Pojega.	— 5	— ·02	— *20*	— *·08*
4.	Веровитичка . . . Verovititz.	123	·32	— *27*	— *·07*
5.	Бараньска . . . Baragna.	5	·04	— *28*	— *·20*
6.	Сремска . . . . Syrmium.	243	·43	— *10*	— *·02*
7.	Бачка . . . . . Batchka.	492	·57	— *237*	— *·22*
8.	Темишварска . . Temesvar.			*9*	*·03*
9.	Торонталска . . . Torontal.	644	·45	*220*	*·18*
10.	Крашовска . . . Krassova			— *4*	— *·75*

11.	Чонградска . . . Tchongrade.	— 30	— 1·14	— *37*	— *1·82*
12.	Пештанска . . . Pesth.	— 43	— ·75	— *15*	— *·33*
13.	Столно-Бѣоградска . Belgrad le siége.	— 18	— 1·31	— *2*	— *·22*
14.	Толнанска . . . Tolna.	— 15	— 1·33	— *3*	— *·39*
	Свега . . Total.	**1.418**	**·37**	**— 109**	**— ·08**

III. У Далмаціи и Приморію.
III. En Dalmatie et en Istrie.

Текуѣій брой Numeros d' ordre	Предѣли Contrées	Одъ 1797. до 1847. г. de » à »		Одъ 1847. до 1867. г. de » à »	
		годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent	годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent
1.	Далмація . . . . Dalmatie.	440	·62	*218*	*·26*
2.	Варошъ Трієстъ . Ville de Trieste	4	2·67	— *1*	— *·39*
3.	Перой и Пола . . Peroï et Polla.	—	—	— *1*	— *·46*
	Свега . . Total.	**444**	**·63**	**216**	**·26**
	Главный скупъ . . Total général.	**5.026**	**·59**	**1.717**	**·17**

Изъ поузданы гореизложены података излази истина, да у све три сматране групе: у Военой Границы, у Маџарской и у Далмаціи народъ србскій у последнѣ доба далеко слабіє напредує него преће. У Границы напредує онъ сада очевидно само у такозваной Рватской Краини, у Славонской већъ више никако, а у Бачкой и Банату далеко споріє но

пређе. У Паоріи онъ се већъ више немиче съ мѣста, а и у Далмацiи процентъ напредованя едва две петине пређашнѣгъ износи. Одъ 5.900 душа што су Срби преко на миліонъ жителя годишнѣгъ вишка имали, немаю они сада више одъ 1.700 душа, дакле текъ трећину пређашнѣ ячине. Као што смо одма у почетку овогъ списа навели, Сремъ е увекъ, и ако съ оне стране Саве лежи, византійской имперіи, а после Неманѣ, или основаногъ ньиме србскогъ кралѣвства, па све до после Косовске пропасти, подъ србскомъ влашћу стаяо а текъ у г. 1400. одъ Мађара освоенъ быо. То е тако рећи найчистіи србскій край преко быо, па при свемъ томъ управо тамо, гдѣ е езгра србства аустрійскогъ са столицомъ србскогъ православія и монашескогъ живота у дванаестъ задужбина наши владара, изумире у правомъ смислу православно — србска стихія, судећій по прибранимъ податцыма изъ двадесетъ последньи година. И у другомъ едномъ краю, у Которскомъ округу и црногорскомъ Приморю, подобно се примѣчава, и тамо се е православно людство крозъ двадесетъ минувшій година знатно сманьило, а и тамо су наши стары за време народне независности вавекъ господарили а и данасъ га племенита раса обитава. Дакле србскій народъ на жалость не само да на предньимъ своимъ стражама у туђинству забаченымъ очевидно гине, већъ пропада и у онимъ прастаримъ своимъ сѣдиштима, гдѣ е у найгушћой гомили групиранъ и у коима се е іоштъ и до данасъ найживля свесть негдашнѣ народне величине и славе одржала. У Приморю догодивши се народный устанакъ на краю 1869. године учинио е, да се е услѣдъ опустошены села и варошій знатный део и онако већъ опалогъ србскогъ становничества іоштъ и више сманьіо, но о чему подробніи података іоштъ до данасъ немамо. Да пакъ и у Срему, докле годъ подъ Аустріомъ стои, нашъ народъ већъ више будућности нема нити може више имати, дае се лако и съ тимъ дѣломъ потврдити, што су нарочито у новіе доба ино-

племеницы у истый доселявати се почели, нарочито Евреи, кои стешнявајући наше свакимъ могућимъ начиномъ у приватной привреди, причиниће, да се и одъ сада не умноже, као што се ни до сада нису могли.

У предстоећимъ таблицама изложени су сви окрузи изъ Границе као и изъ Паоріє са годишньимъ мложенѣмъ и додичнымъ процентомъ у два времена періода, у следећимъ пакъ ставлѣни су повећи административни кругови за све три пописне године, изъ кои се напредованѣ не исключно само србскогъ народа види већъ и свію остали было иновѣраца было иноплеменика, са коима они у сусѣдству живе. Главни су броєвиили истинити пописомъ пронађени или по вѣроватности израчунѣни. Ови последни односе се само на неке делове Провинціяла у последньой сматраной години но и овомъ се приликом далеко одъ истине не удалявамо, кадъ намъ є познато, да є дѣйствително броянѣ людства само на две године послѣ, у 1869. у Мађарской извршено.

Текуцій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Цео брой жителя Nombre total d' habitants у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	169.647	*284.774*	322.925
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	108.818	*142.997*	157.151
3.	Бановина . . . Banal.	83.968	*126.976*	132.539
4.	Славонія . . . . Slavonie.	181.280	*241.163*	232.849
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*30.426*	31.607
6.	Банатъ . . . . Banat.	129.198	*270.920*	295.518
	Свега . . **Total.**	**686.444**	**1,097.076**	**1,172.589**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Брой Срба Nombre des Serbes у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	91.341	*144.173*	162.433
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	27.860	*32.698*	36.180
3.	Бановина . . . Banal.	61.074	*79.041*	83.891
4.	Славонія . . . . Slavonie.	81.686	*92.792*	90.769
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*26.596*	29.081
6.	Банатъ . . . . Banat.	47.391	*106.023*	111.185
	Свега . . Total.	**322.885**	**481.323**	**513.536**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Брой иноплеменика Nombre d' autres nationalités у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	78.315	*140.601*	160.492
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	80.958	*110.299*	120.971
3.	Бановина . . . Banal.	22.894	*47.755*	48.648
4.	Славонія . . . . Slavonie.	99.594	*148.371*	142.083
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	—	*3.830*	2.526

6.	Банатъ . . . . Banat.	13.220	*59.555*	64.921
	Свега . . Total.	**294.891**	**510.381**	**540.641**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	68.587	*105.342*	119.412

Текуħiй брой Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Између 100.000 житеља било е Срба parmi 100.000 habitants il y a eu Serbes у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	53.860	*50.623*	50.288
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	25.607	*22.867*	23.043
3.	Бановина . . . Banal.	72.714	*62.335*	63.302
4.	Славонія . . . . Slavonie.	45.080	*38.506*	38.978
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	100.000	*87.500*	92.028
6.	Банатъ . . . . Banat.	36.687	*39.258*	37.627
	Свега . . Total.	**47.039**	**43.878**	**43.779**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	9.992	*9.603*	10.170

Текущій брой Numeros d'ordre	Жупаніе Comitats	Целый брой жителя Nombre total d' habitans у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	82.261	*110.030*	117.945
2.	Вировитица . . . Verovititz.	116.990	*155.600*	181.120
3.	Пожега . . . . Pojega	66.419	*75.330*	75.786
4.	Бачка . . . . Batchka.	262.455	*493.186*	564.628
5.	Бараня . . . . Baragna.	193.573	*251.552*	280.671
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	69.199	*80.083*	86.875
7.	Торонталъ . . . Torontal.	179.173	*349.836*	404.750
8.	Темишваръ . . . Temesvar.	224.787	*320.475*	352.613
	Свега . . Total.	**1,194.857**	**1,836.092**	**2064.388**

Текущій брой Numeros d'ordre	Жупаніе Comitats	Брой Срба Nombre des Serbes у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	50.015	*62.181*	61.975
2.	Вировитица . . . Verovititz.	35.060	*41.188*	40.638
3.	Пожега . . . . Pojega.	25.677	*25.413*	25.015
4.	Бачка . . . . Batchka.	74.141	*98.747*	94.004

5.	Бараня . . . . . Baragna.	13.856	*14.089*	13.521
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	3.103	*2.946*	3.598
7. 8.	Торонталъ . . Torontal. Темишваръ . . Temesvar.	126.659	*158.842*	163.347
	Свега . . **Total.**	**328.513**	**403.406**	**402.108**

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitáts	Брой иноплеменика Nombre d' autres nationalités у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . Syrmie.	32.245	*47.849*	55.970
2.	Веровитица . . Verovititz.	81.930	*114.412*	140.482
3.	Пожега . . . Pojega.	40.742	*49.917*	50.771
4.	Бачка . . . Batchka.	188.314	*394.439*	470.624
5.	Бараня . . . Baragna.	179.717	*237.463*	267.140
6.	Крижевацъ . . St. Croix.	66.096	*77.137*	83.277
7.	Банатъ . . . Banat.	277.301	*511.469*	594.016
	Свега . . **Total.**	**866.345**	**1,432.686**	**1,662.280**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d'ordre	Жупаніе Comitats	Између 100.000 душа было е Срба Parmi 100.000 habitants il y a eu Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . . Syrmie.	60.802	*60.750*	52.542
2.	Веровитица . . . Verovítitz.	29.970	*27.916*	22.458
3.	Пожега . . . . . Pojega.	38.658	*33.735*	36.245
4	Бачка . . . . . Batchka.	28.240	*20.021*	16.438
5.	Бараня . . . . . Baragna.	7.155	*5.601*	4.770
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	4.484	*3.683*	4.100
7.	Торонталъ . . . Torontal.	31.350	*23.622*	21.578
8.	Тешишваръ . . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**27.490**	**21.972**	**19.482**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ цѣлогъ жителства Progrès de la poputation totale		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797 1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	2.302	*1.907*	2.190
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	683	*708*	690
3.	Бановина . . . Banal.	856	*287*	694
4.	Славонія . . . . Slavonie.	1.197	— *415*	736

5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	338	*59*	258
6.	Банатъ . . . . Banat.	2.834	*1.230*	2.376
	Свега . . Total.	**8.210**	**3.776**	**6.833**

Текуһій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованъ Срба Progrès de la population serbe		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . . Carlstadt.	1.056	*913*	1.015
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	97	*174*	119
3.	Бановина . . . Banal.	359	*242*	326
4.	Славонія . . . . Slavonie.	222	— *101*	130
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	261	*124*	222
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.173	*238*	911
	Свега . . Total.	**3.168**	**1.580**	**2.667**

Текуһій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованъ иноплеменика Progrès d' autres nationalités		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstat.	1.246	*994*	1.175
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	586	*534*	571

3.	Бановина . . . Banal.	497	*45*	368
4.	Славонія . . . . Slavonie.	975	— *314*	606
5.	Банатъ . . . . Banat.	926	*268*	739
	Свега . . Total.	**4.308**	**1.513**	**3.509**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	735	*703*	726

Текуѣій брой Numeros d'ordre	Жупаніе Comitats	Напредованѣ цѣлОгъ жительства Progrès de la population totale		
		годишнѣ, душа. — par an. individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1847.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	555	*39*	510
2.	Вѣровитица . . . Verovititz.	772	*1.276*	916
3.	Пожега . . . . Pojega.	178	*22*	134
4.	Бачка . . . . Batchka.	4.614	*3.572*	4.317
5.	Бараня . . . . Baragna.	1.160	*1.456*	1.244
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	217	*340*	252
7.	Торонталъ . . Torontal.	5.327	*4.350*	5.049
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**12.823**	**11.055**	**12.422**

Текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніє Comitats	Напредованѣ Срба Progrès de la population serbe — годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	243	— *10*	171
2.	Веровитица . . . Verovititz.	122	— *28*	80
3.	Пожега . . . . Pojega.	— 5	— *20*	— 9
4.	Бачка . . . . Batchka.	492	— *237*	286
5.	Бараня . . . . Baragna.	5	— *28*	— 4
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	— 3	*32*	7
7.	Торонталъ . . . Torontal.	644	*225*	524
8.	Темишваръ . . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**1.498**	— **66**	**1.055**

Текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніє Comitats	Напредованѣ иноплеменика Progrès d' autres nationalités — годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	312	*406*	339
2.	Веровитица . . . Verovititz.	650	*1.304*	836
3.	Пожега . . . . Pojega.	183	*42*	143
4.	Бачка . . . . Batchka.	4.122	*3.809*	4.031

5.	Бараня . . . . Baragna.	1.155	*1.484*	1.248
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	220	*308*	245
7.	Торонталъ . . Torontal.	4.683	*4.127*	4.524
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**11.325**	**11.480**	**11.371**

Текуђій брой Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ целогъ жительства Progrès de la population totale — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1·01	*·62*	·88
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·54	*·47*	·52
3.	Бановина . . . Banal.	·81	*·22*	·64
4.	Славонія . . . . Slavonie.	·57	— *·18*	·35
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	1·54	*·19*	1·15
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.41	*·43*	1·12
	Свега . . Total.	**·92**	**·33**	**·73**

Текуђій брой Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ Срба Progrès de la population serbe — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Karlstadt.	·90	*·60*	·69

2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·32	*·51*	·37
3.	Бановина . . . Banal.	·71	*·30*	·45
4.	Славонія . . . . Slavonie.	·25	— *·11*	·14
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	1·30	*·44*	1·04
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.53	*·22*	1·15
	Свега . . Total.	**·75**	**·32**	**·63**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ иноплеменика Progrès d' autres nationalités — на сто — pour cent — 1797–1847.	1847—1867.	1797—1867
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1·14	*·66*	·99
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·61	*·46*	·57
3.	Бановина . . . Banal.	1·42	*.09*	1·05
4.	Славонія . . . Slavonie.	·80	— *·21*	·50
5.	Банатъ . . . . Banat.	2·52	*·43*	1·87
	Свега . . Total.	**1.07**	**·29**	**·84**
	Вла у Банату. . . . Valaques dans les Banat.	·84	*·63*	·79

Текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніє Comitats	Напредвоање целогъ житељства Progrès de la population totale — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . . Syrmie.	·58	*·35*	·51
2.	ババровитица . . . Verovititz.	·57	*·76*	·61
3.	Пожега . . . . . Pojéga.	·25	*·03*	·19
4.	Бачка . . . . . Batchka.	1·22	*·67*	1·05
5.	Бараня . . . . . Baragna.	·52	*·55*	·53
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	·30	*·39*	·32
7. 8.	Торонталъ . . Torontal. Темишваръ . . Temesvar.	·99	*·61*	·87
	Свега . . Total.	**·85**	**·57**	**·76**

Текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніє Comitats	Напредовање Срба Progrès de la population serbe — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . . Syrmie.	·43	— *·02*	·31
2.	Вировитица . . . Verovititz.	·32	— *·07*	·21
3.	Пожега . . . . . Pojega.	— ·02	— *·08*	— ·03
4.	Бачка . . . . . Batchka.	·57	— *·25*	·34

5.	Бараня . . . . Baragna.	·03	— *·20*	— .03
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	— ·10	*1·10*	·23
7. 8.	Торонталъ . . Toronthal. Темишваръ . . Temesvar.	·45	*·14*	·36
	Свега . . Total.	**·41**	— **·02**	**·29**

Текућій број Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	НАПРЕДОВАЊЕ ИНОПЛЕМЕНИКА Progrès d' autres nationalités — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·78	*·78*	·78
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·66	*1·02*	·76
3.	Пожега . . . . Pojega.	·40	*·08*	·31
4.	Бачка . . . . Batchka.	1·41	*·88*	1·22
5.	Бараня . . . . Baragna.	·56	*·59*	·57
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	·31	*·38*	·33
7. 8.	Торонталъ . . Torontal. Темишваръ . . Temesvar.	1.18	*·75*	1·04
	Свега . . Total.	**·99**	**·74**	**·90**

Предизложене скрижали потребую ближегъ обясненя.

Найвећій делови изъ кои е Воена Граница саставлѣна есу Дивизіе или као што ій тамо зову Генералати, као што су у прегледу изложени. Три првоименована Генералата спадаю на тако звану Рватску краину. Да бы лакшій прегледъ одъ саме славонске краине имали, одвоили смо Шайкашкій батальонъ, територіялно Бачкой припадаюћій. Исто тако одвоили смо Влае, како одъ целе суме, тако исто и одъ оне посебне Банату припадаюће са иновѣрцыма, почемъ они едну вѣру са србима исповѣдаюћій не само да су до найновіи времена и подъ едномъ Ерархіомъ стояли, већъ су и у политичномъ погледу съ ньима равну судбу делили. Пописни податцы у Граници достоверни су.

Изъ Провинціяла узели смо три првоименоване жупаніе, изъ кои е Славонія саставлѣна; затимъ смо узели Бачку и Бараню, жупаніе у Мађарской, у коима Срби у повећемъ брою стануюу; Крижевачку у Рватской и Торонталску и Темишварску у Банату, а Крашовску као трећу овомъ краю принадлежећу жупанію изоставили смо, почемъ тамо само у едномъ селу Срба има, додавши ове главномъ скупу.

За додичне три године ставили смо: колико е было жителя у обште а затимъ колико Срба а колико иноплеменика посебно, како у Граници тако исто и у Провинціялу. У Рватской и у Славоніи, како военой тако исто и грађанской части, несрби већиномъ су иновѣрцы а не иноплеменицы, еръ тамо са Србима напоредъ живећій славенскій народъ, и ако се међу собомъ: Рвати, Славонцы, Шокцы и Сремцы зову, ипакъ говорећій истоветно нарѣчіе као и Срби, овоме племену доиста и припадаю и ако то до данасъ неће явно да признаду. У Банату и у Бачкой иновѣрцы су доиста иноплеменицы, и то: Мађари, Нѣмци, Словацы и пр.

Далѣ разяснѣно е како за Генералате у Границы, тако исто и за жупаніе у Провинціялу, колико е на 100.000 душа свега становничества одвоено само Срба у свакой

сматраной години нађено. Затимъ слѣдую таблице абсолутногъ множеня людства како цѣлокупногъ, тако и одвоєно србскогъ и иноплеменогъ у Граници и у Провинціялу у временику од године 1767 – 1847; одъ 1847 —1867; и найпосле за цео седамдесетогодишный періодъ. Найпосле као допуна овимъ прегледима ставлѣнъ є процентъ множеня по свима наведенимъ видовима. Влае смо и овомъ приликомъ изъ горенаведены побуда у Границы посебно сматрали.

Получени послѣдцы изъ годишнѣгъ множеня по процентима потврђую до очевидности, да є нашъ народъ у последнѣ доба и у Границы опао, особито када Лику и Крбаву, т. є. карлштатскій Генералатъ, изъ рачуна одузмено гдѣ Срби примѣрно напредую. Иноплеменицы пређе болѣ одъ Срба стаявши изгубише скокъ и сада су съ овима поравнани, но за цѣло не за дуго време. У осамъ сматраны жупанія у Провинціялу єдва є србско становничество у пола онако яко напредовало у періоду одъ год. 1797—1847. као што є у Границы, али у второмъ одъ год. 1847. до 1867. ніє скоро никако ни помицало се. Иноплеменицы два путъ и полъ одъ Срба у првомъ періоду напредніи бывши и у другомъ періоду приличну су ячину задржали, коє ако по више година узтрає учиниће, да ће се са ньинимъ множенѣмъ Срби неизбежно броємъ смањивати морати, као што є то у многимъ жупаніяма већъ и започето. Дакле и онако строга милитарска управа у Границы была є за развитакъ бройне снаге Срба поспѣшнія него вармеђска управа у Провинціялу! Кудъ болѣ поуке за наше народне напредняке съ оне стране, да хвалѣный новополученый „Уставъ“ мађарскій ніє никаква благодетъ за Србе, и да невреди оногъ топлогъ прихватаня, са коимъ га подупираше народный саборъ у 1861. години у Карловцыма држаный! —

Срби данасъ у Провинціялу очевидно на манякъ иду и они се само іоштъ Граничарима у равнотежи одржаваю, кадъ се пакъ крозъ кратко време и Граница као што

разглашено укине, нестаће іоштъ и брже православно становничество преко Саве и Дунава, и ова етнографска мена свршиће се у користь иноплеменика, кой на томъ свойскій одавна већъ и раде и кой се статистикомъ наукомъ у своимъ државничкимъ нарећеньима превасходно служе.

Да бацымо часкомъ еданъ одвоеный погледъ и на Банатъ, у коме такође Срби стануюи заедно са Власима и подъ еднгомъ Ерархіомъ до скора стаяше.

Они су имали преће две Епархіе: Темишварску и Вршачку, а обе су одма установлѣне биле чимъ е у години 1718. тай предѣлъ у пожаревачкомъ миру Унгаріи уступлѣнъ. Оне имаю обадве свое парохіе како у Границы тако исто и у Провинціялу; прва се састои изъ три горе-именована полка, а последныйизъ три познате жупаніе. И преће као и сада Банатъ брои двапутъ више Вла него Срба, еръ ови су се тамо само изъ Србіе доселявати могли а они не само изъ Влашке већъ и изъ Ерделя; шта више, подунавлѣ Србіе у своіой нижой половини такође е само Власима и населѣно.

Брой жителя у Банату.
Nombre d' habitants dans le Banat.

I. Срба.
I. Serbes.

1. У Темишварской епархіи.
1. Diocèse de Temesvar.

Годинѣ Années	Граница Confins militaires	Пласія Province	Скупа Total
1797.	31.463	*116.074*	147.537
1847.	74.134	*141.808*	215.942
1867.	78.569	*145.760*	224.329

2. У Вршачкой епархіи.
2. Diocèse de Verschetz.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	15.928	*10.585*	26.513
1847.	31.889	*17.034*	48.923
1867.	32.616	*17.587*	50.203

ОБЕ ЕПАРХІЕ.
Total des deux diocèses.

Године Années	Граница Confiins militaires	Паорія Pronvice	Скупа Total
1797.	47.391	*126.659*	174.050
1847.	106.023	*158.842*	264.865
1867.	111.185	*163.347*	274.532

II. Вла.
II. Valaques.

1. У Темишварской епархіи.
1. Diocèse de Temesvar.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	7.120	*189.091*	196.211
1847.	16.126	*240.938*	257.064

2. У Вршачкой епархій.
2. Diocèse de Verchetz.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	61.467	*136.550*	198.017
1847.	89.216	*151.707*	240.923

ОБЕ ЕПАРХІЕ.

Total de deux diocèses.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	68.587	*325.641*	**394.228**
1847.	105.342	*392.645*	**497.597**
1867.	119.412	*413.122*	**532.524**

Годишнѣ множенѣ, душа.

Angementation annuelle, individus.

I. Срба.

I. Des Serbes.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	1.173	*644*	**1.817**
1847—1867.	258	*225*	**483**
1797—1867.	**911**	**524**	**1.435**

II. Влаа.

II. Des Valaques.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	735	*1.340*	**2.075**
1847—1867.	730	*1.028*	**1.726**
1797—1867.	**776**	**1.250**	**1.976**

Н а с т о.
Pour cent.

Срба.
S e r b e s.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	1·53	*·45*	·83
1845—1867.	·24	*·14*	.·18
1797—1867.	**1·15**	**·36**	**·64**

Вла.
V a l a q u e s.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	·84	*·37*	·46
1847—1867.	·63	*·25*	·42
1797—1867.	**·79**	**·34**	**·43**

Изъ овы скрижали дознаемо, да е у Темишварской Епархіи подеднако одъ оба народа на број у последнѣ време било; али у Вршачкой неизносише Срби ни петый део Вла. Власи заузимају поглавито Провинціяла источный део, залюдню исключно Крашовску жупанію, али у Граници нису они ячій одъ Срба.

Што се природногъ множеня тиче Срби су у првомъ временику несравнѣно болѣ од Вла стояли, али у последнѣ време съ нјима су се изравнали, кое се поглавито той околности приписати има, што су Срби у Граници за време грађанскогъ рата у години 1848. и 1849. ужасно страдали. Срби данасъ у Банату представляю текъ четвртый

део процента природногъ множеня, кои имадоше у првомъ временику.

Изъ узрока, што су наведене Епархіе у години 1861. сасвимъ друге административне границе добиле, и Власи изъ ньи одлучили се, нисмо у станю были и брой овогъ народа за исте да изложимо, као што е то за годину 1797. и 1847. учинѣно.

Провинціялна часть Баната имала е следеће бровве становника у пређашня времена.

Брой жителя у Провинціялу у Банату.

Nombre d' habitants dans la province du Banat.

Године Années	Срба Serbes	Влa Valaques	Иноплеменика Autres peuples	Скупа Total
1775.	78.780	*181.639*	57.509	**317.928**
1797.	126.659	*335.641*	126.634	**578.934**
1847.	158.842	*392.645*	338.015	**889.502**
1867.	163.347	*413.122*	437.383	**1,013.852**

Временикъ Période	Годишнѣ множенѣ, душа Augmentation annuelle, individus			
	Срба Serbes	Влa Valaques	Иноплеменика Autres peuples	Скупа Total
1797—1867.	524	*1.250*	4.439	**6.213**
	На сто — Pour cent			
1797—1867.	·36	*·34*	1·57	**·78**

У Паоріи у Банату има сада двоиномъ толико Срба колико ій е было пре деведесетъ година, а и Власи су се готово у истомъ размѣру намножили, еръ у години 1775. одъ 100.000 становника на саме Влае готово 60.000 долазаше, иновѣраца пакъ, нарочито Нѣмаца, Мађара и Бугара, кои ни 18% целогъ становничества у години 1775.

непредстављаху, — има сада 44%, изъ узрока, што су се они петъ пута крозъ деведесетъ минувши година у Банату јаче множили одъ Срба и Вла. — После другій деветдесетъ година быће Банатъ у оной мѣри нѣмачка область, као што беше у прошломъ вѣку влашка.

Прегледавши у правимъ и односнимъ броєвима напредованѣ србско-православногъ становничества у собственой Унгарской, у военой и граѣанской области, крозъ минувшій седамдесетъ година, сада намъ іоштъ остає да у кратко и о онимъ србскимъ жительима мало прозборимо, кои сү у Далмаціи настанѣни.

Познато є, да є ова область већиномъ подъ влашћу млетачке републике до године 1797. стаяла, кадъ услѣдъ Кампоформійскогъ уговора мира подъ аустрійскій скиптаръ подпаде. Окружіє Дубровачко сачинявало є до оне године древну славенску републику за себе, но и она у исто доба као и нѣна посестрима Венеція подлегоше грабльивости француског̃ъ цара Наполеона I. У годину 1805. уступлѣна бы Далмація истоме Наполеону, по гласу мира Пожунскогъ но Руси то неодобрише, већъ у савезу са Црногорцыма воєваше цѣле 1806. год. по тамошньимъ краєвима против Француза, те услѣдъ тога опустоши се земля ужасно. Дубровачка, аристократскій устроєна, република брояше пре рата на 53.000 душа а у години 1814. єдва и 40.000, па у томъ размѣру пострада и остала Далмація. Прави пакъ броєви тамошнѣгъ становничества у неколико година, као и ньено растенѣ, како Срба тако и католика посебно, сазнаю се изъ следећій скрижали.

Далмація.
Dalmatie.

Године Années	Број жителя. — Nombre de la population		
	Православны Orthodoxe	Католика Catholique	Свега Total
1814.	58.974	*200.206*	259.180
са Дубровникомъ a vec Raguse	59.333	*240.168*	299.501
1848.	81.556	*335.554*	417.110
1868.	85.896	*360.886*	446.782
1869.	78.266	*364.530*	442.796

Временикъ Période.	Годишнѣ множенѣ, душа Augmentation annuelle, individus		
	Православны Orthodoxes	Католика Catholiques	Свега Total
1797—1848.	436	*1.870*	2.326
1848—1869.	— 157	*1.380*	1.223
1797—1869.	**264**	**1.742**	**2.006**
На сто — Pour cent			
1797—1848.	·62	*·65*	·64
1848—1869.	— ·20	*·39*	·28
1797—1869.	**·38**	**·58**	**·54**

Између 100.000 жителя было е Срба Parmi 100.000 habitants il y a eu serbes	
Године — Année	Душа — individus
1797.	19.780
1848.	19.558
1869.	17.676

Осимъ дубровничке републике беше жительство остале Далмаціе 256.966 душа у години 1780. яко, пакъ после тридесетъ и четири године, и то поглавито услѣдъ горе-

поменутогъ рата, не наће се тамо више одъ 259.180 душа. За владе млетачке републике людство Далмаціє сасвимъ споро напредоваше, коє є найвѣрніи доказъ, да се съ нъоме републиканскій управляло ніє, већъ пре безъ икаква закона и правде.

Она друга цифра за годину 1814. важи съ Дубровникомъ докле предня само собствену Далмацію обухвата. Броєви за годину 1848. и 1868. узети су по црквенымъ пописима тамошнѣгъ православногъ свештенства за Србе, а по политичнымъ за сво людство. Ово последнѣ важи и за годину 1869. кадъ се є людство у цѣлой аустрійской монархій брояло. Како є изъ горньи разлога очевидно, да людство у тамошнѣмъ предѣлу до 1814. године напредовало ніє, то смо броєве у овой години пронађене безусловно и за годину 1797. усвоили, када су становници подъ нову, прво аустрійску а потомъ француску, управу подпали.

Срби посебно сматрани множили су се одъ године 1797. до 1848. скоро у ономъ размѣру у коме су се и католицы — Рвати. Напредованѣ быяше и после тога прилично повольно, али устанакъ у години 1869. у Приморю — Боки Которской — преиначи у тако неповольнимъ размѣрима станѣ людства, да одъ 1848. до 1869. у мѣсто множеня опаданѣ людства на видело излази, тако, до сада Далмація манѣ Срба брои но пређе двадесетъ и петъ година. Све прилике далѣ за то говоре, да се ни одъ сада у Далмаціи нашъ народъ у напредъ помицати неће, а то ће рећи, да ће очевидно пропадати у сравненю са Латинима.

Изъ доякошньи статистичны испитиваня излази као дело на среду, да се србско становничество у Унгарской и у Далмаціи далѣ непомиче већъ на єдной точцы стои, па како су сви други иновѣрцы и иноплеменицы напредни, то се лако поняти може у коіой є сразмѣрицы нашъ народъ тамо на штети. Найглавніи узрокъ застанку множеня србскогъ людства преко налази своє обясненѣ у грађанскомъ рату

одъ године 1848. и 1849., али и осимъ тога све дружствене установе преко циляю на поништенѣ србске народне снаге. Кадъ бы тамошнѣ православно свештенство точне изводе изъ црквены протокола сваке године сачинявало, видило бы се да-ли се нашъ народъ природнимъ или художественимъ путемъ у Аустріи губи: да ли сирѣчъ тамо рађаня много веħа одъ умираня нису, или ако єсу, онда се мора великій брой становника одтуда разселявати. Овай последньій моментъ невреди у оной мѣри у коіой онай првый, као што ħе намъ следеħа таблица покрета людства на очигледъ потврдити.

У єпархіи будимской было є одъ 1826. до 1855. године.
Dans la diocèse de Bude il y a eu de 1826—1855.

Области Contrées	Жителя Habitants	Ровено Naissances	Умрло Morts	Вишакъ Excédant
Бараня . . Baragna.	15.175	24.267	23.458	809
Сент-Андрея. St. Andrée.	6.326	9.011	9.855	— 844
Свега . . Total.	**21.501**	**33.278**	**33.313**	**— 35**

Вѣнчано є пакъ за исто време 7.570 парова.

Ови броєви важе за сви тридесетъ година, и изъ ньи слѣдує, да се Срби у Бараньи истина споро али ипакъ множе. у горньой пакъ Мађарской они безпрекословно изумиру. Изъ оногъ края вишакъ се разселява а изъ овогъ силази у гроблѣ свои отаца, те тако и веħу штету по србство причинява.

Осимъ речене Епархіє изъ другій пободны података немамо, но имамо изъ Воєне Границе врло подробны за више година. Али овде Срби нигдѣ на чисто не живе, веħъ су

яко съ иновѣрцыма помѣшани, тако, да лако познати се неможе, у колико се податцы само на Србе односе. Ови су іоштъ найчистіе сачувани у Шайкашкомъ батальону; тамо ій има преко 90$\%_0$ цѣлогъ людства, пакъ зато и ставлямо податке покрета людства изъ те крайне крозъ деветнаестъ последньи година, и то за сваку поединце.

Покретъ людства у Шайкашкомъ батальону.

Mouvement de la population dans le bataillon des pontoniers.

Годинѣ Années	Вѣнчано Mariages	Роѣно — Naissances		
		Мушкій Garçons	Женскій Filles	Скупа Total
1829.	*307*	630	625	1.255
30.	*301*	656	647	1.303
31.	*276*	591	590	1.181
32.	*168*	656	683	1.339
33.	*316*	774	746	1.520
34.	*373*	708	646	1.354
35.	*334*	699	699	1.398
36.	*231*	777	738	1.515
37.	*336*	766	607	1.373
38.	*427*	843	781	1.624
39.	*333*	837	825	1.662
40.	*271*	704	621	1.325
41.	*365*	851	810	1.661
42.	*357*	774	723	1.497
43.	*356*	724	782	1.506
44.	*366*	940	828	1.768
45.	*334*	863	774	1.637
46.	*273*	926	829	1.755
47.	*298*	742	767	1.509
Средине Moyennes	**317**	**761**	**722**	**1.483**

Године Années	Умрло — Morts		
	Мужскій Hommes	Женскій Femmes	Скупа Total
1829.	702	625	1.327
30.	766	695	1.461
31.	1.081	948	2.029
32.	550	518	1.068
33.	600	614	1.214
34.	591	580	1.171
35.	609	591	1.200
36.	665	673	1.338
37.	822	830	1.652
38.	526	590	1.116
39.	828	723	1.551
40.	962	963	1.925
41.	662	655	1.317
42.	760	746	1.506
43.	651	622	1.273
44.	539	526	1.065
45.	694	693	1.387
46.	742	671	1.413
47.	1.226	1.000	2.226
Средине Moyennes	736	698	1.454

Године Années	Вишакъ — Excédant		
	Мужскій Hommes	Женскій Femmes	Скупа Total
1829.	— 72	—	— 72
30.	— 110	— 48	— 158
31.	— 490	— 358	— 848
32.	106	165	271
33.	174	132	306
34.	127	66	193
35.	90	108	198
36.	112	65	177

1837.	— 58	— 223	— 281
38.	317	191	508
39.	9	102	111
40.	— 258	— 342	— 600
41.	189	155	344
42.	14	— 23	— 9
43.	73	160	233
44.	401	302	703
45.	169	81	250
46.	184	158	342
47.	— 484	— 241	— 725
Средине Moyennes	**25**	**24**	**49**

И у овомъ благословеномъ, са плоднимъ землиштемъ, краю Срби су природно слабо напредни. Истина богъ вѣнчаваня и рађаня яко су учестала али не манѣ є и поморъ якъ, тако, да се людство у обште слабо у напредъ креће. Жителя є тамо было срединомъ за речено време 29.180 а размѣри елемента одъ покрета людства били су следећи.

Податцы покрета людства Eléments du mouvement de la population	На 100.000 жителя было є у: par 100.000 habitants il y a eu en	
	Будимской епархіи Diocése de Bude	Шайкашкомъ баталь. Bataillon des ponton.
Вѣнчано . . . Mariages.	1.168	*1.109*
Рођено . . . . Naissances.	5.163	*5.087*
Умрло . . . . Morts.	5.165	*4.912*
Вишакъ . . . Excédant.	— 2	*175*

Изъ наведены резултата природногъ покрета людства изъ Будимске Епархіє и изъ Шайкашкогъ батальона дознаємо:

1. Да су нова бракосачетаваня врло честа, коє є неоспорный доказъ, да међъ Србима у Аустріи непрекидне

ендемичне болести владаю, кое велику смртность причиняваю и нова бракосачетаваня изазиваю.

2. Да су услѣдъ наведене причине рађаня честа а и постоећи бракови врло плодни, еръ почемъ е умиранѣ яко одъ сталны бракова у старіимъ годинама много суштествовати и не може, а ови су неплодній одъ они у млађимъ годинама постоећій.

3. Да е съ друге стране и поморъ у народу доиста ужасанъ, тако, да бы смѣло потврдити могли, да га редко гдѣ у подобной снази има, и за кои ми у Србіи ништа незнамо — изузевъ додуше Бѣоградъ. Па услѣдъ великогъ помора и

4. Природный вишакъ одъ незнатне е величине.

Ове позитивне податке покрета людства саобштене изъ два мала округа, могли би у неколико и за друге предѣле примѣнити, у коима Срби у Аустріи станую — осимъ нешто Лике и Крбаве. У последньимъ предѣлима србскій юнацы не само манѣ су смрти изложени, већъ и за живота усрећени су не обично крепкимъ здравлѣмъ и витежкимъ стасомъ.

На резултате покрета людства великій упливъ упражнява и заниманѣ овога у односу къ осталимъ државнимъ саграђанима. Изъ Шайкашкогъ батальона имамо обширны податакa изъ польске привреде, сь коіомъ се Срби у истоме исключно занимаю, и то одвоено за земльорадню и за сточарство. Подобны податакa немамо изъ Провинціяла али изъ Воене Границе имамо ій у временику одъ двадесетъ година у подробности, а одъ четирдесетъ година у главнимъ броевима. Што се посебно сточарства тиче, оно е првый путъ на преписъ узето по полковима када е и людство у военой части т. е. у години 1799. и броянѣ повторавало се тамо скоро сваке треће, четврте године. Податке обе гране польске привреде изъ Шайкашкогъ батальона ставлямо у следећимъ прегледима, коима предходи онай на брой людства односећи се.

I. Брой жителя у Шайкашкомъ батальону.
Nombre d' habitants dans le bataillon des pontoniers.

Године Années	Душа Individus	Множењь годишњ Augmentation annuelle душа individus	 на сто pour cent
1799.	14.339		
1806.	19.468		
20.	25.897	335	1·49
36.	28.251		
47.	30.426		
57.	27.010	179	·55
69.	34.358		

Напредованѣ шайкашкогъ людства било є све до године 1836. врло яко, затимъ є задржано до предъ маџарску буну 1848. године да се за време исте ужасно смањи (пописъ 1850 година показа само 23.438 душа), и опеть да се до найновіи година оснажи. Свакояко неда се статистична истина сакрити, да су Шайкаши бройно у времену одъ године 1799 до 1347. трипутъ напреднiй были но за време последнѣ двадесеть и две године. Іоштъ у последнѣ доба доселили су се многи са стране Нѣмцы, и тако жительство на неприродный начинъ увеличали.

II. Станѣ сточарства у Шайкашком батальону.
Etat du bétail chez la population des pontoniers.

Године Années	Коня Chevaux	Говедій Bestiaux	Оваца Moutons	Свиня Cochons
1799.	9.051	13.514	27.330	5.100
1806.	7.903	14.654	29.534	9.959
17.	8.500	11.970	27.700	6.500
47.	9.467	11.744	49.134	7.780
57.	10.156	10.366	36.949	8.431
69.	11.029	8.530	34.672	6.967

Године Année	На 100.000 жителя брояно є / Par 100.000 habitants on a nombré			
	Коня Chevaux	Говедій Bestiaux	Оваца Moutons	Свиня Cochons
1799.	63.120	94.240	190.580	35.560
1847.	31.110	38.590	161.470	25.570
1869.	32.060	24.796	100.790	20.250

у години en	На место 100.000 комадій у г. 1799. наћено є / Au lieu de 100.000 pièces en 1799. on a trouvé			
	Коня Chevaux	Говедій Bétail	Оваца Moutons	Свиня Cochons
1869.	50.780	26.320	53.050	54.940

Сточарство нестои дакле у Шайкашкомъ батальону на ономъ ступню висине, на коме се налазаше на краю прошлога века. Оно є и пре маћарске буне яко сманьило се было, а после исте іоштъ и више, тако да сада, коньи, овце и свинѣ єдва половину а говеда текъ чевртину негдашнѣгъ броя, спрамъ додичногъ жительства, представляю, па наравно да и ово услѣдъ претрплѣне штете у стоцы, као врелу свога издржаваня, онако напредно остати немогаше, као што се показа у првой половини овога века.

III. Годишнѣ житно производство.
Pruduction annuelle des céréales.

Година Année	Пшеница Froment	Наполица Méteil	Ечма Orge	Овса Avoine	Кукуруза Maïs
	Мерица — en Metzen d' Autriche				
1851.	12.731	95.119	20.425	77.224	119.729
52.	14.480	116.405	31.128	33.310	40.134
53.	25.131	136.432	49.303	95.085	63.242
54.	7.209	40.572	18.923	59.495	89.484
55.	24.690	99.180	70.850	117.585	62.140

Године Année	Пшенице Froment	Наполице Méteil	Јечма Orge	Овса Avoine	Кукуруза Maïs
	Мерица — en Metzen d' Autriche				
1856.	16.434	98.883	40.852	92.611	108.035
57.	22.385	163.844	63.324	160.633	53.109
58.	19.033	149.288	50.653	166.856	89.063
59.	17.295	113.303	31.671	159.096	56.196
60.	25.335	163.927	51.006	239.027	91.890
61.	22.367	134.885	41.176	186.124	54.599
62.	21.304	112.188	34.885	122.400	98.092
63.	8.888	46.415	7.227	18.636	10.545
64.	30.048	178 761	54.235	168.580	113.193
65.	27.407	124.800	31.600	104.142	113.081
66.	38 268	114.292	45.372	132.525	53.585
67.	56.758	167.007	63.938	130.617	88.295
68.	57.195	159.639	63.670	142.231	148.391
Средине Moyennes					
1851—1859.	**17.709**	**112.558**	**41.903**	**106.877**	**75.681**
1860—1868.	**31.952**	**138.546**	**43.679**	**138.253**	**85.741**

Године Année	Проса и хајде Blé sarasin et Millet	Свега Total	Вина Vins	Кромпира Pommes de terre
	en metzen d' Autriche Мерица		Акова en Eimer	Мерица en Metzen d'Autriche
1851.	860	**326.088**	4.106	9.698
52.	863	**236.320**	6.216	2.455
53.	2.130	**371.323**	6.016	1.155
54.	4.960	**220.643**	2.811	2.778
55.	10.520	**384.965**	3.020	5.931
56.	6.675	**363.490**	14.112	3.867
57.	1.620	**464.915**	7.183	5.141
58.	3.151	**478.044**	3.819	7.741
59.	1.303	**378.864**	1.459	6.602
60.	3.045	**574.230**	2.966	10.475

1861.	2.008	**441.159**	4.177	6.567
62.	1.436	**390.305**	5.296	8.739
63.	210	**91.921**	3.015	1.913
64.	6.040	**550.857**	1.705	13.714
65.	3.798	**404.828**	2.541	11.256
66.	1.060	**385.102**	2.189	4.084
67.	1.059	**507.674**	6.931	2.148
68.	1.344	**572.470**	5.691	2.454
Средине Moyennes				
1851—1859.	**3.565**	**358.293**	**5.416**	**5.041**
1860—1868.	**2.222**	**435.393**	**3.834**	**6.817**

После опустошителногъ двогодишнѣгъ рата, кои учини, да се людство у Шайкашкомъ батальону одъ 30.429 као што га у години 1847. беше, на 23.438 душа у години 1850. смањи, нiє ни производство мимо людства напреднiє бити могло, особито се то iоштъ и у години 1850. осећало када свега жита одъ 229.834 мерица пожнѣвено небiяше. Са повраћенимъ пакъ мирнимъ станѣмъ одпоче се и правилна производня, тако, да се є спрамъ дотичногъ броя жителя у нормалномъ кругу као и пре кретала. Ово се може оценити изъ следеће таблице.

Временикъ Périodes	Средньй врой жителя Nombre moyen d' habitants	На 100.000 жителя произведено є / Par 100.000 habitants on a prodruit			
		Жита Grains	Кромпира Pommes de terre	Вина Vins	Скупа Total
		Мерова en Metzen d' Autriche		Акова en Eimer d' Autriche	
1851—1859.	25.500	1,404.100	19.770	21.240	**1,446.110**
1860—1868.	30.800	1,413.600	22.130	12.450	**1,448.180**

Єднакость у производству како крозъ први тако и крозъ другiй деветъ година заиста є удивителна! Незнатна є количина жита више добивена, тако исто и кромпира,

али узевшій манякъ у вину показаный, изилази истина на среду, да є одъ сва три рода производа сасвимъ єднака количина добивена. Овимъ се деломъ потврђує истина, да су пре свега статистични податцы у Воєной Граници скуплянн вѣрни, а друго, да се и многогодишнѣ средине слажу, и ако се нѣке године тако неродне догађаю, као н. пр. што 1863. беше, када се є єдва бачено семе повратитти могло.

Питанѣ є найпосле кои разредъ людій међъ Србима преко изумире, варошани или селяци? На ово съ извѣстнымъ податцыма нисмо у станю одговорити, али имаюћій резултате одъ пописа людства изъ неколико варошій за старіє и новіє време, излажемо ій овде, изъ кои се ясно види како Срби у томъ погледу преко стоє.

Брой жителя по варошима.

Nombre d' habitants dans les villes.

Текућій брой Numeros d'ordre	Вароши Villes	Године Années	Срба Serbes	Иновѣраца Autres peuples	Скупа Total
1.	Карловцы . .	1802.	3.514	1.231	**4.745**
	Carlovitz.	*69.*	*2.816*	*1.655*	**4.371**
2.	Земунъ . . .	1836.	6.634	2.560	**9.194**
	Semlin.	*69.*	*4.358*	*5.688*	**10.046**
3.	Панчево . . .	1836.	8.127	3.072	**11.199**
	Pantchevo.	*69.*	*9.678*	*7.210*	**16.883**
4.	Бела Црква .	1836.	1.878	3.505	**5.383**
	Eglise blanche.	*69.*	*1.879*	*6.405*	**8.284**
5.	Костайница . .	1836.	644	1.620	**2.264**
	Kostaïnitz.	*69.*	*418*	*1.563*	**1.981**
6.	Митровица . .	1802.	2.531	958	**3.489**
	Mitrovitz.	*1867.*	*2.355*	*2.625*	**4.980**
7.	Новый Садъ .	1787.	5.840	3.158	**8.998**
	Neusatz.	*1869.*	*8.134*	*10.985*	**19.119**
8.	Сомборъ. . .	1787.	11.421	1.939	**13.360**
	Sombor	*1869.*	*11.131*	*13.178*	**24.309**

9.	Вуковаръ . .	1810.	1.801	2.574	**4.375**
	Voukovar.	*69.*	*1.235*	*4.204*	**5.439**
10.	Иригъ . . .	1810.	3.936	350	**4.286**
	Irigue.	*69.*	*3.377*	*801*	**4.178**
11.	Рума . . .	1810.	2.980	2.510	**5.490**
	Rouma.	*69.*	*3.158*	*4.826*	**7.984**
Свега пређе . . . Total d' autrefois			49.307	23.487	**72.784**
Свега сада . . . Total d' aujourd' hui.			*48.439*	*59.140*	**107.579**
Вишакъ . . . . Excédant.			**— 868**	**35.663**	**34.795**

Ови броеви врло су занимљиви и ако више одъ еданаестъ вароши необухватаю. Пре шестдесетину година біяху Срби у њима двапутъ ячій одъ иновѣраца, садъ пакъ ови њи са едномъ петиномъ превазилазе. Осимъ Панчева и Новогъ Сада, у коима су варошима Срби сада броемъ ячій но пређе, у свима другимъ овдѣ именованымъ они су се знатно смањили, особито у сусѣдномъ Земуну, у коме су сада са трећиномъ слабіи но пре 36 година што біяху. Далѣ намъ е познато, да се обично селяни у вароши доселяваю а не обратно, и тако изъ овога се дѣла логично заключити дае, да у елементима покрета варошкогъ людства великій манякъ суштествовати мора, съ другимъ рѣчима: вароши су управо гроблѣ грбскогъ становничества преко, у коима се оно скончава. Срби по селима живе одвоено и слабо се конкуренціе одъ иновѣраца сажителя у тециву плаше, и ако имъ се томъ приликомъ честе обыде наносе, али у варошима подлежу они одсудно већемъ капиталу, живљой вредноћи и савршеніемъ знаню странаца у сваковрстнимъ прерађујућимъ раднима, па и у трговини. Но при свемъ томъ постоећи тамо закони и наредбе озго поглавито сметаю развићу православно-србскогъ народа у Аустріи, а осветлѣни

појави неће се тако лако на болѣ окренути све да се нашъ народъ съ общтимъ школованѣмъ и више умно унапреди.

Речено є одма у почетку, да Срби пре сто осамдесетъ година у аустрійске области изъ Србіє и Босне доселѣни ячій одъ 100.000 душа бити нису могли, а то ћемо тврђенѣ на следећій начинъ обяснити.

Найстаріи званичный пописъ имамо изъ Рватске Краине и онъ се односи на годину 1717. када се Аустрія после двадесетогодишнѣгъ мира изнова съ Турскомъ зарати. У сва три тамошня Генералата: Горньо-Карловачкомъ, Петриньскомъ и Вараждинскомъ, нађено є онда свега 23.953 войника или 119.765 душа. Овай брой нарастіо є у год. 1797. на 362.433 душа; людство се є дакле крозъ осамдесетъ година тамо управо утроило. Годишнѣ множенѣ износило є за то време 3.033 душа или 1·26%. У последньой години было є у ономъ брою 180.275 душа православны или половина жительства, пакъ кадъ истый размѣръ и за прву годину усвоимо, онда дознаємо, да є у години 1717. око 60.000 Срба у Рватской краини становало. Брой свію Срба у Унгарской, сходно попису свештеничкомъ износіо є у години 1797. 678.505 душа, а по аналогіи за Рватску краину важећой, мора овай брой у год. 1717. само 224.000 глава да є износіо. Одузмимо одъ овогъ числа 60.000 душа на Рватску спадаюћій, онда добивамо за остале области Унгарске 164.000 глава за поменуту годину. Ми смо горе видили, да се є людство тамо одъ 1717. до 1797. године са 1·26% годишнѣ множило, али у ово доба падаю и три рата и то у періодима одъ год. 1717—1718; одъ 1736. до 1738; — и одъ 1788—91; — а крозъ двадесетъ година и то одъ 1697. до 1717. небеше никаквогъ рата на турской границы; праведно є дакле ако процентъ множеня србскогъ людства за овай временикъ и на 2% годишнѣ попнемо. По овой предпоставки брой свію Срба преко — осимъ Рватске — могао є на 110.000 душа великій быти

у години 1697. т. є. кадъ се є ратъ съ Турцыма подъ Леополдомъ I. съ биткомъ подъ Сентомъ и миромъ Карловачкимъ, заключенымъ у Януару 1699., окончао. Одъ године сеобе 1690. до 1697. за време трајућегъ рата досельницы єдва да су непомично остали и текъ после преставшегъ получише стална своя жилишта на найплодніимъ земльиштима Унгарске. У Срему и іоштъ по негде єдва ако є нешто више одъ 20.000 душа Срба пре велике сеобе у години 1690. было, узимајућій, као што є право, и Србе у години 1751. у Русію одселивше се у призренѣ, те тако рачунъ приближанъ испада, да сеоба патріярха Чарноєвића одъ 37.000 породица ни 100.000 душа обухватала није. Сви Срби у Унгарской брояли су у оно доба — 1690. године — око 155.000 душа, а сада ій има и 930.000 глава. Да су ови нешто у старой постойбини остали, небы зацѣло за то време више одъ 300.000 душа сада брояли, понятно є дакле, да су они сеобу погибіи предпостављајућій, манѣ зло изабрали и елементъ србскій свакояко яче оснажили, но да су на старомъ огньишту остали, єрь у овомъ случаю причинили бы, по строгимъ законима народне привреде, да бы опетъ и турскій живаль, у знюю лица србске рає гаєћій се, у старомъ завичаю далеко іоштъ и яче бройно напредовао бьо, но што се є у ствари десило, єрь статистично є доказана истина, да Турцы у Европи сами себи оставлѣни, непремѣно изумиру, а текъ се подъ условіяма расплођавају, када зулумћарити смеду, — када другимъ народима множенѣ спречавају.

Да су иселивши се тада у Аустрію Срби свою стару постойбину пусту оставили, доказује се већъ и са статистичнымъ податцыма црплѣнымъ изъ найновієгъ доба отуда. Тако є было:

Число жителя у Старой Србіи у години 1867.
Nombre d' habitants dans l' ancienne Serbie en 1867.

Текућій брой Numeros d' ordre	У ПАШАЛУКУ Pachalique de	Срба Serbes	Турака Turcs	Скупа Total
1.	Призренскомъ . . Prisren.	25.508	*170.440*	195.948
2.	Нишкомъ . . . Niche.	199.448	*109.020*	310.270
	Свега . . Total.	**224.956**	**279.460**	**504.416**

Брой Турака претежніи є дакле сада одъ броя Срба у Старой Србіи, а размѣри испали би іоштъ и неповольніи по последнѣ кадъ бы се нешто одъ Нишкогъ пашалука округи: Пиротъ и Трнъ одцепили, у коима много Христіяна а мало Турака има, али су први по народности Бугари а не Срби. У прочемъ у Призренском пашалуку нису ушли у рачунъ и Шокцы, броемъ 4.528 душа, кои истина србскій говоре, али неће да се зову Срби.

Негдашный повольны условія за бройно множенѣ србскогъ народа у Унгарской веђъ є поодавна нестало. Иноплеменицы па и сами саплеменицы, али друге вѣре сажительи, унатѣчъ се труде, да величини нѣговой на путъ стану; па како єзгро србскогъ народа у шумадіи тако лако сада на мисао доћи неможе, да народну власть и надъ браћомъ преко Дунава простре, то овой ништа друго неостає, ако желе православни Срби до века да буду, но да повратну сеобу предузму, а данашня мала Србія довольно є велика, да ій у своіой средини удоми и полако тпреми за срећнію политичну будућность свега србства! —

У Бѣограду, у мѣсецу Августу 1871.

ИЗ ХРОНИКЕ ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА

С ДОДАТКОМ НЕКОЈИХ ДОКУМЕНАТА КОЈИ СЕ ЊЕГА ТИЧУ.

Исписао

Стојан Новаковић.

Садржај. Двије три ријечи о времену Ђурђеву. — Из Хронике. — Писмо патријарха А. Чрнојевића руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића, без године. — Истога писмо Ђ. Бранковићу од 3. Марта 1702. из Сент-Андреје. — Истога истоме од 8. Авг. 1702. из истог места. — Писмо деспота Ђ. Бранковића патријарху и сабору од 16. Авг. 1704. год. — Писмо патријарха А. Чрнојевића деспоту Ђ. Бранковићу од 5. Декем. 1704. из Пакраца. — Писмо деспотово краљу пољском од 29. Маја 1705. год. — Писмо деспотово народном сабору од 26. Дек. 1708. — Писмо деспотово цару Петру Великом од 39. Сепг. 1711. — Дневник патријарха Арсенија Чрнојевића о путовању у Јерусалим 1683.

Појава Ђурђа Бранковића претендента на деспотство и сеоба српског народа у Аустрију 1690. године, на пошљетку чињеница, што су тадашњи политичари српски везали цијело своје питање за Аустрију и њој повјеровали, догађаји су, који истичу из читавог правца политике наших државника старијега доба а нарочито послије Косова.

Још више, они нијесу само прост наставак оне политике, него су јој завршетак; они су пошљедње њено дјело.

Кад су српску државу у 14-ом вијеку први пут силно побиједили и уздрмали Турци, она је почела стално назадовати и посртати, а турска сила напредовати и снажити се, докле у 15-ом вијеку српској држави не дође крај. Али од самога почетка падања српског почиње се отпор

турској побједи и влади, и тај се отпор све до најновијег ослобођења Србије не прекида. Но тај отпор је трајао дуго вријеме. Прилике из којих је он у разно доба извирао силно су се мијењале, те је с тога и он имао у разна доба разне вође и још разније облике. Извршивао се и дипломатском политиком, и агитацијом у свију који су могли бити турски непријатељи, и савезима са сваким без разлике, па на пошљетку и поглавито — оружаном борбом појединаца, која се јавља у хајдуцима.

У први мах отпор је овај био у рукама оних који су прије пропасти имали у својим рукама српске државне послове. То су била властела. Властела је доиста схватила важност борбе, она је у њу уложила сву силу и све богатство своје. Што се из властеле није потурчило, што се дакле није у напријед одрекло борбе — оно се је скоро све ћатрло по туђини и у борби с Турчином, и нашем је садашњем друштву допала отуда прекрасна корист, што је иза дугога трајања ове неједнаке борбе изашло чисто од те средњевјековне установе, с којом су на муци толики други народи.

Историци, као што је П. Ј. Шафарик, помињу да је и борба турска била у први мах наперена највише против исте властеле, као против главног противника у њиховој борби са Србима. Овим П. Ј. Шафарик тумачи чињеницу, што је у 15-ом и 16-ом вијеку написано за чудо много српских рукописа, што су дакле књижевнички рад српскога народа у први мах сами Турци остављали на миру. По томе бисмо у борби нашој имали да разликујемо период, у ком је на врху борбе властела, за тим период у ком је на врху борбе властела са духовништвом, гдје је властела већ знатно била ослабила, и период у коме је на врху борбе сам народ у цјелини својој.

Овај трећи период борбе излази на чисто тек у рату за ослобођење Србије.

Ми знамо, да је борба властеле испала истина јуначки, али са свим несрећно. Томе је узрок било, што је турска сила све пред собом млавила, и што је борба сама ишла веома растурено. Као да је властела високо држала и своје господство, као да јој сплетке и неподударања њена нијесу могла изаћи из главе ни онда, кад је свима пријетила заједничка пропаст. Властеоска кратковида обласна политика, њихова тјесногрудост и нетолеранција, њихова чудновата махом посебична радња, кад се могло нешто више чинити; немогућност, да се међу њима укоријене и одрже какве год веће државне и народне политичне мисли, најбољи су свједок нама данас, да су они били људи врло стијешњена погледа, врло ниска образовања, покрај свега богатства и раскоши дворова њихових.

Али макар да тако испада главна карактеристика рада њихова, има свијетлих дјела, има патриотског пожртвовања у борби њиховој против Турака. Кад би се написала историја њиховог тадашњег дипломатског рада, историја те наше властеоске емиграције и њезиног пословања у 15-ом и 16-ом вијеку, кад би се нацртао њихов рад и пером и мачем и хајдуковањем, та би историја и тај нацрт били красна слика, најљепша, какву је икад могућно нацртати из историје тога сталежа старога нашег друштва. Није било околнога ближег или даљег краља и државе, да им се нијесу обраћали ови српски заступници. Њихове посланике чујемо гдје траже помоћи по Италији, по далматинском приморју, код угарских, аустријских и пољских краљева, по Русији. Деспот Стефан је ишао ради Турака на велики сабор у Констанц, духовници нијесу избивали из Русије све с једном истом намјером. Кад подуже мислимо о овом њиховом политичком раду, па бисмо хтјели да га представимо на живом савременом примјеру, не можемо наћи ништа приличније него емиграцију пољске властеле овога вијека. Ми смо морали бити у истим приликама, док је још било

властеле и у ње имања и знања, и док је коме могло бити до наде, да ће се Турци моћи узбити и протјерати. Разлике нашега и ондашњег времена чине разлику и овога поређења. Шта више, макар да оно вријеме није било вријеме новинарства и књижевне агитације, нијесу наши борци ни то оружје напуштали. У хришћанској агитацији, која је у 15-ом и 16-ом вијеку створила ону књижевност против Турака — има макар колико уплива наших исељеника, којих се у оно вријеме свуда налазило. Ми нијесмо никад још доспјели, да у тој књижевности свој дио тражимо, али се он без сумње налази.[1])

Кад је дошло вријеме, да и турска сила буде узбијена, ови послови су били већ поборављени, радници изнемогли и погубили се — неодољива их је сила била прегазила. На крају 17-ог вијека стара је снага наше властеле била већ сатрвена, Турци су држали скоро сву Угарску, и сама образованост нашега народа стајала је тада ниже но икад. И баш у тај мах, кад је нама најгоре било, кад смо најмање могли и умјели да се користимо чим год повољним у догађајима, окренула се срећа турска на ниже. Између 1683-ће и 1697-ме догодише се бојеви на Острогону, Будиму, Мохачу, Биограду, Нишу, Сланкамену и Сенти, којима се почиње турско падање. Тада се догодило оно, што су гледали да произведу сви српски политичари од Косова, па им ниједноме није изашло за руком. Ако узмемо да је српски народни живот од Косова све на ниже падао, онда је овдје најнижа тачка тога његова падања, јер одавде се он опет креће у напријед, одавде се ређају на ново дјела,

---

[1]) Неки Б. Ђорђевић писао је »Причу о турским царевима, именима службама, животу, обичајима и тиранији у њихову царству.« Писана је латински, а преведена на њемачки и штампана у Нирнбергу 1560 год. — Михаило из Островице броји се међу прве писце на пољском језику по његовој историји или љетописима Турске. Види Гласник XVIII.

било у политици, било у књижевности, која се позније све већма шире и гранају.

Ето то је историјски постаменат, на коме се јавља личност Ђурђа Бранковића. Он је пошљедњи, може бити фалсификовани огранак старе деспотске династије Бранковића, и по томе самоме представник оне исте властеоске политике, која је толико вријеме водила и представљала борбу српскога народа против Турака. На њега је пала коцка, да буде вођ српске политике, која је у тако згодним приликама морала оживјети.

Мало час поменуту борбу против Турака која је срећно пошла и тим оживила наде потиштених хришћанских народа заметнула је политика аустријске династије ради својих намјера. Знајући за мржњу међу Турцима и хришћанским народима којима су они владали — Аустријанци су тражили себи савезнике међу овима пошљедњим, позивљући их да се дижу на Турке. За тај посао су им требали вјешти и згодни представници из круга народа и из круга цркве српске.

Црквенога представника лако је било наћи у патријарху српском, за представника народа и властеле нађоше Ђ. Бранковића, који се издавао за члана старе породице тога имена.

Ђ. Бранковић дакле почне радити по овом аустријском плану. Он је започео прве договоре с патријархом А. Црнојевићем о сеоби, која је била и остала штетна по интересе српске, а корисна и потребна само Аустријанцима. Међу тим је сам Ђ. Бранковић, као гроф и деспот, кад је дошло вријеме купио војску и спремао се да удари на Турке. Усред овог посла око ратовања, кад су и послови и плетке око сеобе са кратковидим калуђерима патријаршијским били у најбољем реду, Аустријанци затворе Ђ. Бранковића. Der Mohr hat seine Arbeit gethan, der Mohr kann gehen. Улогу коју су му они стремили, био је он изиграо! Више им није требао ни он ни његов српски патриотизам! Тај његов затвор продужи се до смрти његове. Тајанствени,

себични аустријски поступак побудио је за Ђурђа Бранковића више симпатија, него што би иначе било, и тијем је Аустрији накнађено за њезину безочну неправду.

Узимајући преда се политику Ђ. Бранковића и А. Чрнојевића не налазимо у њој ништа, што би одговарало озбиљности прилика, или би се могло одбранити. Никад ваљда нијесу учињене грђе погрешке у јавној радњи нашој! Савез с Аустријанцима против Турака био је једино дјело, које се може у неколико правдати. Све остало је тешко разумјети. Најнесрећније је дјело сеоба. Могли су наћи довољно ра́злô̄га̂, који би их од тога уздржали. Да оставимо све остало на страну, једини тај разлог ваљало би да их је уставио, што није било тешко домислити се, како је лакше чувати готова своја сједишта него се смјестити и одржати у туђој држави међу помијешаним и иновјерним насељењем, па на пошљетку ма с каквим правима.

Договор с Аустријанцима, који се никад нијесу одликовали поштеном политиком, друга је тачка која нас зауставља. Ваљало је мислити, ко може бити преварен и ко ће страдати? Ми то данас добро видимо; јесу ли пак ондашњи српски политичари били у стању уочити ову евентуалност — питање је које је данас теже одлучити. Пошто се догодило, што се догодило, лакше је нама кривити их, него што је њима било предвидјети шта ће бити. Свакојако су били у прилици, гдје се избор гради између два зла. Очевидно, да се тадашњи српски вођи нијесу одликовали ни ширим погледом, ни јачим знањем, о чему могу свједочити документи које штампамо и који у многоме износе њихов начин сматрања и њихов ум!

Ми бисмо по томе рекли, да је ствар просто у овоме. И Ђ. Бранковићу и А. Чрнојевићу било је највише стало за тим, да има негдје српско деспотство с извјесним правима и у том случају, ако рат с Турцима не би срећно испао. Као да су слутили, да ће Дунав и Сава

бити за дуго граница међу Аустријом и Турском, па су себи осигуравали земљиште па другој страни Дунава и Саве, радећи за повластице и бринући се да и народ преведу. Ђ. Бранковићу је било међу првим стварима да обнови старо деспотство, и он је купећи војску старао се вазда да се покаже као поглавар и владалац. Ваљада је сувише вјеровао у аустријско поштење, кад им је у мутна ратна времена тако на лак начин излагао себе и своје мисли. Види се, да је ово била слаба страна његова. С друге стране и патријарху, који је дотле у поглаварству народном био без супарника, чинило се без сумње незгодно оставити ово одликовање Бранковићу и допасти мање улоге. На народ и његову срећу и несрећу, по старом властеоском типику, нико није ни мислио! Вођи су робовали сваки својој слабости!

Услијед тога, троје излази што прекида ствар и карактерише цијели моменат. Ђурђу је било поглавито стало за деспотством, патријарху за самовлашћу. Аустрија је гледала да њихове слабости употреби на своју корист. Од самога Ђурђа изгледа врло детињасто, што се још двадесет и пет година прије овога рата (1663) побринуо за вјенчање, а при првој прилици и за аустријске дипломе на деспотство. У почетку рата он се сматрао као деспот и владалац земаља које је тек ваљало освојити, мало мислећи на сукобе који су отуда неизбјежно извирали. Јер је ово исто на сву прилику уплашило и частољубивост патријархову. Сукоб је и дошао, а онај, који га је мудро прорачунао и намјестио, и којему је требало само људи за насељење, остао је једини у добитку! Не виде ли се ту јасно плитки рачуни ондашње политике српске?

Тако се свршила пошљедња игра политичка, коју је водио представник властеле, у коме су по старом обичају играле исто онолико личне користи и слабости колико и светиња народне ствари. Необавијештени народ вукли су

ови људи у бојеве за своју корист може бити, али за туђу славу, потегли су их и са њихових старих сједишта у чудновату сеобу, која их ни у какву срећу није одвела! Некакве нове намјере биле су помијешане са старим традицијама; што су се уз једног свог хришћанског непријатеља против другог борили — мислили су да им је онај први пријатељ, и надали су се, да ће од њега добити оно што би им он, и да је готово било, из руку узео!!

I.

Комад из хронике Ђ. Бранковића.

(Рукописи Срп. уч. др. бр. 237.)

Покојни Павао Јосиф Шафарик описујући карловачки рукопис (Gesch. d. serb. Schriftth 276) каже, како карловачки рукопис Бранковићеве хронике има 1750 листа и како изгледа да на крају више листа нема. Најновији опис од И. Руварца (Срб. Летопис књ. 111) наводи два три комада, расправља о изворима деспотовим, али о листовима и о садржају не спомиње ништа.

Рукопис који је у Српског ученог друштва има на првом листу словима и цифрама забиљежен број 187. (‚ахп. — пошљедња цифра и слово оштећено је, но највише наличи на 3). У њему има 46 листа. Прочитавши тај рукопис, ми смо одмах држали, да ће то бити комад поменуте Бранковићеве хронике, једно по садржини, друго по рукопису, у коме је пуно дометака, брисања и додатака, што нам је свједочило да је то комад ориђинала, и најпослије по биљешкама броја на врху листа, које су потврђивале горе споменуто Шафариково мишљење. Пославши један лист у Карловце г. И. Руварцу, он нам на питање наше одговори, да је таким рукописом доиста писан највећи дио ориђи-

нала Бранковићеве хронике. У осталом и овај је рукопис писан на 4-ни обичне писаће хартије, и овдје има латински текст једнога писма, лијепо писан другом неком руком. Та је рука деспотова писара у Хебу. Најзнатније је, што се у цијелом комаду који је у Српског ученог друштва говори управо о ономе, што је од њега најважније чути, о догађајима пошто је он затворен, и поименце о његовом сукобу са српским владикама, те се види како их он криви, да су грамзили за политичком влашћу.

У исписивању ми смо, штедећи простор, свуда изостављали кад он залази у какве старозавјетне и богословске приче, које се доста често догађа. Но свуда смо казали гдје смо то учинили.

Кад се мало чита овај рукопис, види се, да је језик у њему пун погрешака врло чудних, какве не долазе у другим рукописима, погрешака које могу свједочити, да писац није добро знао српскога језика, и да се силом упињао да пише некаквом уврнутом ученошћу, која се губи у плеоназмима. То чини, те и стил нема никаква карактера, противно другим споменицима истога времена.

О свему осталоме нека се читаоци из самог рукописа обавјештавају.

— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

. . бываеми доволно благоѹгодни мѫж, и различніе езіки знаюштеи добро бадрьставнім подвігом воінставнѹ слѹжбѹ изследствовав, ꙗко ѹбо тогожде настоештаго лета деспотским благопроизволеніем начелнаго наместнічаства достоінством

поставленномȣ бівшȣ са ѡпьлчителним воінством сърбским при кесарскими таборіштами, за брантворітелно изследствованіе ѡтсилаваем біваст, иже ва полномȣ ȣстроителномȣ брантвореню са благоȣгодним воінством сьрбским проісхождение сатворівшемȣ и са прочіми хрістіанскіми аборинтніми ѡпьлченими ѡтшавшемȣ ѡт престолнаго бȣдімскаго града дȣнавским ністеченіем даже и до Сланкаменскаго тържішта; тамо же ȣбо приспевши и сȣпостатніе множественіе силм, иміже и тȣрскаго царства наместно начелствовави веліки везір бів и воинставна свога ȣрежденія коіждо их своіми им ıако хрістіанска, тако и тȣрска ѡт странах ѡбоюдни ȣстроівша се, ніже рекомаго Сланкаменскаго тържишта, ѡт човечаскаго васпоміналія таково превелічаіше и прекрепчаіше саразітелно борение слішімо не біваст, ıакоже тогда слȣчімо бист, ва толіко, иже и самому велікомȣ везірȣ погȣбленіем скончаваему тамо слȣчімо біваст, хрістіанска же преѡдолевателна ѡпьлченія препобедоносна бівают, и васа тȣрска воінставна пріготовленія прідобівают.

Поміновшемȣ же летномȣ временȣ тогожде више реченнаго лета, ҂ахча. месеца же Аȣгȣста 1. дан нами неведомо біваст, како ȣбо неци ѡт дȣховнаго ліика или самохотною своею им савестію и зло самисліталнім наравом или ѡбічно біваемо тюдовітно изменітелнім нестатечаством ѡбдържімім бівшім кроме деспотскаго и кроме васего народа словено-сьрбскаго, еіно саглашенія и благопроізволенія наȣстівши некоего латінскаго настоıателя, кесарским повелітелним произволением, да кроме ѡбштои благодѣти више издаваемои кесарскои прівилегіискои діпломи, сіреч своеволно властнои грамматп, ѡсобно дрȣго грамматно писаніе сȣпротів ѡбштои віше пісаніем изложенной біваемои властнои граммати, иже повіше реченномȣ тогожде лета месеца же Мартія .кд. дан издаваема бист на патріархово име и на прочи цьрковни ліик, ва том ѡсобно сагласȣюштеі се, да

пріωбрести бѕдет ωт ѕгьрскои канцеларіи сіреч еже тако ωт логоѳетскаго стро —— и сабіст се, до патріарха едино саравнителнѕ власт имети бѕдет, ꙗко над цьрковним ліиком тако и над мирским ліиком. Зри ѕбо зде, благоѕгодни чатітелю, и ва Христа Бога благоверни слишителю, сицева самішленіа, самотрівшему разсѕждаваи преізреднеіше, како Иѕди Искаріотскомѕ, лакомствѕ ненасиштен'номѕ такови ѕподобі се (Маѳ гл. и т. д.) не ванімаюште и не ведѕште, ꙗко искони ωт васеміриаго света сатвореннаго не біст таковя народ ни такова държава, колми паче ва хрістоіменіто ωбште едіно сагласітелно людство и ωбладателной хрістиянскои държави, ва неи же едини неки цьрковни ліик, единѕ саравнітелнѕ власт себе да прісвоіти бѕдет, ꙗкоже нынѣ неки сьрбски цьрковни ліик, ꙗко над цьрковним ліиком тако и над мірскім ліиком власт свою ѕстроіти важделев; зде ѕбо мьлчанію предаваем древние идолослѕжителніе мірскіе ωбладатели, прежде Наваходоносора итд.

Ту прича из старог завјета о Мојсију и Арону, па наставља:

Тіи же ѕбо сьрбски неки цьрковни ліиче, кроме сіцева божаставна ѕстроеніꙗ, комѕ ѕподобіл се еси, еда како повише и пространнеіше сапісанномѕ бівшѕ ва лист ҂аѱлд. по среде пшеніце васеꙗвшемѕ плевел свою врагѕ чловеку ѕподобіл се еси (Маѳ. гл. гі. сх. кд. ке.) или ѕподобіл се еси речено бівшои дан'ници. Како нізпала еси са небесе дан'ніцо, иже глаголала еси ва сьрдцѕ твоемѕ: вазідѕ на небо над звезди божіими, вcase ваздвигнѕ престол мои, вазідѕ над вісотѕ ωблаком, подобан бѕдѕ превішнемѕ; обаче же ва пропастни ꙗд нізложен бѕдеши, нізвьрженіем ва преісподне езеріште (Иса гл. ді. сх. ві. гі. ді. еі.) или комѕ, рекѕ паки, ѕподобіл се еси, еда ли аште сіновіми Левіиніми Корев и Даѳанѕ и Авіронѕ итд.

На једно пола стране прича се о томе, па се ствар наставља овако:

Еште же ва тоиждe кесарскои діпломатскои прівілегіи, по нашемꙋ разꙋмеванію рекомои властнои граммати, безꙋмнім важделеваніем и многонепотребнім троштітелнім прікꙋпленіем и ва сицева прошеніꙗ дьрзнꙋл еси, рекше, ꙗко ꙋбо да патріарха едіно саравнітелнꙋ власт имети бꙋдет ꙗко над цьрковнім ліиком, тако и над мірскім ліиком, подобно такождеже и над ꙋмираюштомꙋ хрістианскомꙋ людству, рекше, ꙗко аште ѡт них гречаскаго закона біваемих кроме чедородіꙗ и кроме сародствіꙗ своего некто ѡт жіліштa века сего скончаваем би бил, тогда ꙋбо таковаго васа именіꙗ архіепископска и цьрковна да бівают, ніиже иначше да бꙋдет. Аште архіепіскоп и епископ любо кои би самьртію изчезаваем бів, и такова васа именіꙗ архіепископствꙋ прісвоіма да бівают. Ѡт кꙋдꙋ тебе, сьрбски неки цьрковни ліиче, сицева више реченнаго Иꙋди Искаріѡтскаго лакомством испьлнена ненасіштеніꙗ пріспевают, по что благовваспоміваніем не пріпомніши что дꙋхь свети глаголет ꙋстіми светаго Павла апостола рекше итд.

Цитати трају пола стране, пак се наставља:

Тачію ти едини неки сьрбски цьрковни ліиче приѡбрел се еси, да ꙋмираюштꙋ чловѣкꙋ ꙋтвьрждена завета ѡтметаваеши или пріповелеваеши, кроме богодахновеннаго светаго божаставнаго пісаніꙗ лꙋкавним ліхоімним васхіштеніем себе прісвоꙗваюште.

Наводећи опет истим тим начином свето писмо и Теофилакта епископа болгарскаго, говори ово:

Ка сими же вазвести ми еште, сьрбски неки цьрковни ліиче, каковою дꙋшеспасителною савестію дьрзнꙋл еси ѡт кесарскаго двора прошеніем под свою ѡбласт прісвоіти, ꙗко цьрковни ліик, тако и мірски ліик и ꙗко мірска прісавакꙋпітелна санміштах, тако и цьрковніе прісабірателніе сабори деіствіем ꙋстроꙗвати, самім своім самохотним произволеніем; свештеніке, пачеже епископи ва хрістіански народ и не знаюште православно наше людство некогда и насил-

ствіем вамештавающте их, и аште бі кто пріпоменꙋл, ꙗко и прочім хрістіаном такова знати подобает, ѡтвештаваеши, ꙗко мірскім людем дꙋховна . . . . . . (исцијепане двије три ријечи, јер су на крају) . . . . мірскіе воевождоначелніке, пълковнике, тісꙋштнике, сотнике и иніе чіновніе реди ꙋреждаваеши и исправленію предаваеши, ѡт кꙋдꙋ тебе сіцева прісвоꙗваеши, коім пророчаскім известствованіем такова творіти дързаеши, ѡтвештаваи! Почто ваниманіем не пріпомніши ва първее искони зачінаемо біваемо божаставнои светои благочастіи ва православно хрістианство, ва първомꙋ никеіскомꙋ васеленскомꙋ саборꙋ, не ти, сърбски неки църковни ліче, деіствіем саборно прісавакꙋпленіе ꙋстроил еси; на преблагочастивеіши веліки Константин царь мірски повелітелни итд.

За тим се на цијелих десет листа прича о васељенских осам сабора, па се наставља

Ѡт васа же ꙋбо сіꙗ віше пісаніем изложима бівши, самотрителнім разумеваніем віділи ли, ти сърбски неки църковни ліче, ꙗко по древнемꙋ ѡбичномꙋ подобію и сапособствованію васелен'скою ѡбластію начелствꙋюштіми божіими помазанніками єдінокꙋпно са ипатіми, сіреч: са първоначелніми царскіми строітелими, и прочіми изредно избран'німи премꙋдріми богобоꙗзніми, превісочаішаго и преславнеішаго царскаго престола саветствователомꙋ правленію біваеміми саветниками зачінаемо иногда ꙋстроеніе біло ест', да вечно дедічни наследователни деспоти и законнім ꙋставом държавни кнезови избірателно вамес тіми біваеми, ꙗко божіи помазанніки ва праведни разсꙋжденіꙗх са свештен'нім ліком ва саборна изследствованіꙗх свештен'ніки бівают, ва санміштах же народнаго людствах са мірскім ліком мірски разсꙋжділелни сꙋдіе бівают. Тіи же ꙋбо, неки сърбски църковни ліче, єдіні васа себе прісвоꙗваеши, кроме васакаго срамнаго ти стꙋда глаголал еси, ꙗко васачаска ѡбласт калꙋгерскои капи пристоіна біваєт и — ꙗко сърбски народ ва порабоштено тꙋрско васхіштеніе пре-

бівало біло, тако и ва кесарскѹ ѡбласт да пребівати бѹдет, тачію ти едіни, неки сьрбски цьрковни ліиче, да благоѹгодно ваместі пребіваеми бѹдеши многоразлічна и не тачію неподобна біваема, на ѹбо светіми васеленскіми сабори еште и проклетіем анаѳеми прідаваема біваема себе прісвоꙗваеши, спісаніем вамештеваюштѹ ти ва кесарскѹ прівілегискѹ граммати, и епархие иже под инии светітелствѹюштіми прістоꙗніем садържаваеме бівают, еда ли и ти, сърбски неки църковни ліиче, ва дрѹжство присавачетавал се еси тріклетомѹ Аріѹ бівшемѹ презвітерѹ Алеѯандріиской цьркви и вакѹпе са ним раздіраваеши ѡбште васеленскіе канони ва пьрвее нікеіскаго сабора пьрваго законнаго канона .г. такожде же ва константінополскомѹ саборѹ второмѹ законнаго канона втораго; т аже ва Халкидонскомѹ саборѹ четвертомѹ законнаго канона .ки. и прочи васи изслед . . . . . сѹт, аште са неверованіе ваменꙗваеши, зри ва назнач .... канонска места, егоже неподобнаго пріпознаваніꙗ ради сьрбскаго народа біваеми тісѹштнiком, сотнiком, и ин'німи начелствователніми ѹрежденими, ва место тебе подобна біваема, свештен'на деіствітелна апостолска благословітелна издавателна посланіꙗ, тѹрска сінгилійска пісаніꙗ своꙗ раздавал еси, рекшѹ ти, да кроме ѡбште-едино-сагласітелнои благодети, васачаски ꙗко духовнаго ліика біваеми тако и мірскаго лійка біваеми васи по твоемѹ ѹгажденію ѡсобно на се коіждо их ѡт пресілнеішаго двора кесарскаго своіми начелсвователніми деіствіими прікѹпітелно ѹтвьрждение да испросіти бѹдѹт забвенію предавшѹ ти, не ведѹште что дѹхь светы посланием светаго апостола Павла глаголет, рекше благотвореніе же и ѡбште, ніе не забіваіте, таковіми бо жертвами ѹгаждати Богѹ (Евр. гла. гі. сх. ѕі. зач. тле. Іоси: гл. .ді. сх. 1. в. Мака. гл. .и. сх. .кѳ.) таже ва прітворітелно сказаніе васпомени и саборно посланіе Іꙗковлево рекше: просіте и не пріемлете, зане зле просіте, Іꙗк. гл. .д. сх. .в. .г.

Вем ѹбо зде ꙗко решти хоштеши: не ѡсѹждаи аште ѡсѹжден біти не хоштеши; и — не ѡблічаи, аште ѡблічен біти не хоштеши: ѡбаче же да ѹвеси, сърбски неки църковни ліче, ꙗко ни тебе ни ѡсѹждаваем, ніже паки ѡблічаваем; нас бо еліко по сіли нашои ѡт превішнꙗго Бога нами дан'ное поѹчеваніе и наказіваніе і наше ѹказати бѹдет, тебе же разсѹждевателна дела твоꙗ ѹказати бѹдѹт: едіни васештедри и превечни Богъ вест, егоже и ва сведетелство прізівам, ꙗко неѹкорітелнаго некоего ѡклеветаваніꙗ ради сіцева тебе извествѹем, на ѹбо аште и по пріселеніꙗ нашего ѡт жиліштa века сего, еда како народ наш словено-сърбски ꙗко дѹховно-църковни, тако и — лаікомірски, некогда поѹчевателно вазбѹждеваніе себе пріѡбрести да бѹдет, порекшаго светаго богодахновен'наго пісаніꙗ. Засведетелствѹю же аз' пред Богомъ и Господомъ нашім Іс. Христомъ хотештим сѹдіти живім и мъртвім, ва ꙗвленію его и царствію его проповедѹи слово, настой, понѹди, благовремен'не и безвремен'не, ѡблічи, запрети са васаким дьлготерпеніем и ѹченіем (в. Тим. гл. .д. сх. а. в.) Ніиже ѹпованіем имеем ѡт тебе безчастіе васпріети благаго наказаніꙗ ради, ніже нечастівно себе поречеши мозоліем, сіреч: помраченіем добраго ѹченіꙗ ради, ніже паки злобою вазненавіден бѹдеши нам разѹмнаго вазісканіꙗ понѹжденіꙗ ради, на ѹбо по речено біваемо ѡблічаи премѹдраго и вазлюбіт те, да и премѹдромѹ вінѹ и премѹдреи будет, сказаи праведномѹ, и пріложит примати. Прит. гл. ѳ. сх. .и. ѳ.

Кроме віше реченнаго важделевателнаго ти испрошеніꙗ таковаго, да самоволнѹ свою власт ѹстроити имееши, ꙗко над църковнім ліком тако и над мірскім ліком, что же еште законопрестѹпнім вазбешеніем испросіти ѡт двора кесарскаго дьрзнѹл еси кроме васачаскаго ѡбштаго единосаглашеніꙗ ѡ відештѹ ти ва ѹгърскѹ ѡбласт древними ѹгърскіми кралевіми църковно-ѹгърскомѹ лікѹ зьмьлно-родніе десетіни вааздаеми біваеми, ѡт своего сърбскаго народа многоразліч-

німи прічінателніми вінами доволно скровіштна трошенія притеженіем прісавакѫпівши рекшѫ ти: яко ѡбштіе благодети ради тако и деспотскаго свобожденія ради, настоятелно понѫжденіе ѫсьрдно изследствовати бѫдеши; ѡбаче же еліко ѡтстоит небо ѡт земле, толіко ѡтстояла сѫт самотренія и деланія твоя ѡт благодети ѡбштои, колмі же паче ѡт деспотскаго свобожденія ѫсьрдно понѫжденіе твое, сьрбски неки цьрковни ліче, наіпаче же ѫбо еште и сѫпротівнім насілствіем нападаюштѫ ти словено - сьрбскомѫ ти паствію и народѫ и ѡтачаствію еговомѫ ва вечнѫ прічінателнѫ злѫ наѫкѫ дьрзнѫл еси прошеніем вазіскати ѡт двора кесарскаго не тачію пребівателнаго ти зьмьлскаго града, забвеннѫ ти бівшѫ васпоменѫти посланіе светаго апостола Павла рекшемѫ: не имамі бо зде пребиваюштаго града. Евр. гл. гі. сх. .ді. зач. тлд. На ѫбо еште и печали ка печали прілепівшѫ ти, и ярми ка ярми теготною игою на вію сьрбскѫ вазложіл еси, вазіскавшѫ ти да и ти, сьрбски неки църковні ліче, ѡт сьрбскаго народа десетини вазімати власт имееши, яко и ѫгьрски църковни ліик ѡт ѫгьрскаго народа, якоже ѫбо сіцево известно деіствіе ти ва пред биваемо изложітелно писаніе ва лист ҂ацпг. явставно зрімо біваeт кесарским декретом, сіреч ѫставітелнім правілом издаваемо бівше, на ѫбо ни ва сем пьлзовати се много не вазмогал еси, яко кесарско брантворітелно време десетіни тебе вазімати не допѫстівши ценою ценітелною непорочнѫ десетинѫ сьрбскаго народа продал еси за три тісѫшта флоріна, якоже Іѫда Искаріотски предави кьрв неповіннѫ спасителя нашего по глаголанію Ереміе пророка рекшемѫ и — пріеше трідесет сребернікi ценѫ цененнаго егоже ценіше ѡт сінов Израілев. Маѳ. гл. кз. сх. ѳ. зач. .раі. Не ванімаюштѫ ти яко ва православно благочастие такови ѡбічаі никогда не бів, ніже преблагочастіви васеленски цареви са прісавакѫпітелніми светеішіми васеленскими сабори, таковіе канони ни такова ѫставітелна правіла ѫтврж-

деніем, нікогда изложівши не ваместіли сѹт ванімаюште доволно біти богодахновеннім пісаніем известіма біваема по семѹ подобію рекша се: имеюште же піштѹ и ѡдѣаніе, сими доволни бѹдем. Прит. гл. ҂кз. сх. .кѕ. .кз. .а. Тимоѳ. гл. .ѕ. сх. .и. На еште и ва ѡбладателно ѹгрско кралевство, ва дни Матіꙗша лд-го кралꙗ ѹгьрскаго ва лето господне ҂аѹпа. земелскім ѹставителнім правім петім, честиею же третіею, сіцево ѹставително изложеніе ваместімо біст рекше, ꙗко да Сьрбли и прочи или подобни биваеми народи десетини вадавати ненасілствѹеми да біают.

Такожде и ва дни Владислава ле-го кралꙗ ѹгьрскаго ва лето господне ҂аѹче земьлскім ѹставітелнім правілом вторім честіею же четердесет и петою, сицево ѹставително изложеніе ваместімо ѡбретаваемо біваег рекше: ꙗко многа места сѹт ва гранічни странах кралевства сего, ва ніх же Сьрбли, Рѹси, Влахи и ини сапособствѹюштеи по подобію вероватолнаго закона ими сажітелствѹеми біваеми ва землꙗх ѹгрохрістіанских пребівают, пачеже ѹбо ѡни иже ва званіꙗ и ва безпечна пребиваніꙗ кралевскаго величаства ѡбештаваніем ѡбретаваеми бівают ва любо кои землꙗх пребіваніꙗ своꙗ вадрѹзіли сѹт, ѡтнѹд васачаско ѡт них ні ꙗковіе десетіни истезѹеми ни ваземлеми да бівают.

Сіцева благодетна и благополазна ѹстроітелна изложеніꙗ ѡт древни временах ѹставлена и статечно саставлена бівши нашемѹ православномѹ хрістианствѹ. Тіи ли, едини неки сьрбски църковни ліче, пріѡбрел се еси, да истребленіем раскидаваеши и разрѹшаваеши и пагѹбно разсіпаваеши и распѹждаваеши: ванми ѹбо васпомінаніем ва себе, что дѹхъ божи ѹстіми Ереміꙗ пророка глаголет и т. д.

Цитати из светога писма заузимљу лист. За тим:

Егоже ради сего братолюбнаго и ка искьрнемѹ своемѹ ѹтешителнаго поѹчевателно-изложітелнаго наказаніꙗ по апостолскомѹ глаголанію благовремен'не и безвремен'не са васакім дълготьрпеніем и ѹченіем, не ѹбо некім мозоліиским себе поре-

ченіем, ніже пакі ѡзлобітелною завістію вазненавиденіем ва предложеніе тебе поставітелно изобразіхом, ніжако не бꙋди то, такова ѡт нас далече да ѡтстоꙗти бꙋдꙋт: на ꙋбо прічінателна віна ваздавші се неподобнім важделеваніем, и ѡт кесарскаго двора многотрошітелнім пріꙗꙋпленіем, сꙋетна и паче грешно пагꙋбна біваема издавателна прівілегіꙗ рекома грам'матна своеволна ѡбласт, испрошена бівши сꙋпротів ѡбштои благодети православнаго народа нашего словено-сьрбскаго.

Втора наказателна прічинателна віна ваздавши се ради понꙋждітелнаго настоꙗніꙗ ва проповеданіе истінитои правди, ва неі же ѡт прегрешеніꙗ ка ѡбштои благодетп обраштеніе васакомꙋ и любо коемꙋ себе потребно ꙋченіе творіти подобно біваеꙋ по Богом дахновен'на пророчаска глаголаніꙗ сіце рекша се итд.

И опет цитати на два листа и више. За тијем наставља:

Се ꙋбо и паче истінітаго верованіꙗ ради віше честократнім чіслом ѡт двора кесарскаго издаваемо-біваемою прівілегіискꙋ діпломꙋ по нашемꙋ глаголанію рекомою вазвишенім печатом ꙋтвържденꙋ біваемꙋ вазвісітел.... грамматнꙋ своеволнꙋ ѡбласт, зде латінскаго езіка изглаголаніем известно ѡт слова даже и до слова саставленіем своім изложітелномꙋ спісанію предаваема біваеꙋ по семꙋ подобію, разꙋмеваніем нашег отьлмачітелнаго привожденіа сіце изследствꙋемо біваеꙋ.

За тијем долази привилегија Леополдова од 10. Авг. 1691 у оригиналу и пријеводу. За њом долази још ово:

По сіцева же много различна благоꙋгодна и неблагоꙋгодна слꙋченіꙗ паче же ва віше ваназнаменꙋемо біваемо место, ніже рекомаго сланкаменскаго тържішта прі брегꙋ дꙋнавскаго нізтеченіꙗ біваемаго преблагонарочітеішемꙋ хрістіанскомꙋ победоносномꙋ преодолеванію и васа тꙋрска воінставна пріготовленіꙗ при добіванію паки второе ѡбште сагласітелно словено-сърбскаго народа послан'нічаство ка предречен'наго сілнеішаго двора кесарскаго ѡтсілаваемо

біваєт рꙋкою прежде біваемаго боголюбиваго ѡца Исаіи епіскопа Іѡанополскаго, емꙋже ва помоштно дрꙋжство прідаваеми біли сꙋт и ѡт воінствꙋюштеи начелніков віше рекоми пълковнік Іѡван Монастірлійту (sic) иже и деспотскаго наместнічаства изследствовав, такожде и тісꙋштніка Ѳеѡдора Рꙋпітꙗ пореклом наріцаемаго, мꙋжа храбьрставно дързновеннаго воіна біваемаго. Сіиже ꙋбо сърбски посланники са прочіми са ними біваеми ꙗко дꙋховніми тако і мірскіми сапомоштніками ими, деспотскаго велічаства єдіно сагласнім произволеніем преблагоꙋгодно посланічаство свое изследствꙋюштими ими, паки покорно челобитно пісаніе предавают кесарскомꙋ превісочаствꙋ, ради пріѡбрештеніꙗ деспотскаго свобожденіꙗ, емꙋже челобітномꙋ дестоверномꙋ предаванію латінскаго єзіка покорно спісаніе по семꙋ подобію біваєт.

Само писмо нема, него је за њ мјесто остављено.

За тијем на особитом свежњићу почиње ово:

Что же решти имеем тебе, благоꙋгодни воіне и частни пьлковніче, Іѡване Монастірлітю, ꙗко ідевшꙋ ти некоего цьрковнаго ліика прежде тебе сꙋпротів ѡбштои благодети престꙋпно посърштаваюштомꙋ, ни самога себе са единосаглаcꙋюштіні ті се своіми непорочнꙋ ти біти не вазбраніл еси, на ꙋбо сапособствꙋюштꙋ ти віши многочісълнім кратом реченномꙋ некоемꙋ цъpковномꙋ ліикꙋ по евангелскомꙋ благовествованію рекша се, вожда сꙋт слепи слепцем, слепац же аште слепца водит, ѡба ва ꙗмꙋ вападают Маѳ. гл. еі. сх. ді. зач. ѯа.

Сеи віше именꙋеми пълковнік по преждепісаніем изображенной прівілегіиской дипломи васемꙋ словено-сърбскомꙋ народꙋ ѡбштои благодети ради ѡт двора кесарскаго велічаства издаваемои ва лето ҂ахча. месеца Марта кд., ѡбретаемои же се ва листе ҂аѡкг.

Таже и по неꙋдовлевшемꙋ се некоемꙋ цъpковномꙋ ліику ѡбштои благодети издавшои се ѡбштои привілегійской дипломи, сиреч своеволномꙋ хрисовꙋлꙋ; ѡсобно на се изпросів дрꙋгꙋ прівілегіискꙋ дипломꙋ на разрꙋшеніе васеми нашими

ѡбштими дели, еже издава(е)ма бист ва лето више речено тожде ҂ахча мѣсеца Авгѹста .і. са ѡбштею благодетію біти едва сатърпевши се до шестаго месеца.

Тоже ѹбо тако бівши ва бѹдѹште второе лето ҂ахчв. благоѹгодно воінство изследствовавши се сѹпротів сіли тѹрскои при Петроврадінскаго града, ва то дело нареждени бівши воинставши снеднобіліꙗ изследствователна исправніци више рекомаго пълковніка понѹждавают, ѡ погодителномѹ изложенію сърбскаго народа ꙗко ваздаваніꙗ тако и порабоштітелнаго слѹженіꙗ ради ѡбештавающте пълковнікѹ многоразлічна ваздарованіꙗ васпріети емѹ ѡт двора кесарскаго велічаства и ва първее ꙗко ва скоре имети бѹдет златні . . . латінским езіком називаеми коларе и граціале регале, егоже коларскаго ваздарованіꙗ неци ѡт народа нашего пачеже ва приморски странах' пребіваюштеи по италійскомѹ сагласітелномѹ изглаголанію називают кѡлаина. Пълковнік же са свои емѹ самісълніки саматраваюште и ва разѹмеванію своемѹ ванімаваюште, васпоменѹвшемѹ се ꙗко ва мімошадше лето неци ѡт църковнаго ліика себе на се испросіли сѹт ѡт кесарскаго двора прівілегійскѹ діпломѹ; томѹ же ѹбо сапособствовавшемѹ, по настоꙗтелномѹ важделеванію више реченім кесарскім исправніком, пълковник погодітелно изложеніе саставів и по том кесарска ваздарованіꙗ васпріимати зачинает. По васах же сіцева слѹченіꙗ ѡтнѹд деспотско ва кѹстодію ѹзіліштно заѹставленіе продължаваемо біваетъ, даже и до сего времена, ва нем же ѹже и ва изложеніе сіе шсанію предаваемо бист ѹже и ва .ѕі. лето саватекаваюште се по ѱалмопевцѹ Давидѹ рекшаго: враг поноси Господеви, и людіе безѹмни раздражіше име твое ѱал. .оо. сх. .иі. Таже ѹбо ѡт сего мнози идошаваспет, и к томѹ не хождахѹ са ним Іѡа. гл. .ѕ. сх. .ѯз., зач. .кд. пакі же сѹди, Боже, и расуди прю деспотскѹ ѡт езіка непреподобна, ѡт члoвека неправедна и ластіва избави его ѱал: мв. сх. а. по глаголѹ сина твоего единороднаго, Господина же нашего Іисѹса Хри-

ста, наꙋчівшаго нас моліті се сіце: и не наведи нас ва напаст, на избави нас лꙋкаваго, Амін. Маѳ. гл. ѕ. сх. .гі. зач. .ѕі.

Сіцевіми подобніми деіствіими неци Сърбли ѡт естественнаго своего им начелніка заблꙋжденію сеге вадали сꙋт, ѡсобно на се погодітелно изложеніе саставлꙗвающтім кроме ведомости и кроме произволеніꙗ ꙗко деспотскаго, тако и васего ѡбштаго єдіносаглашеніꙗ егоже погодітелнаго изложено саставленіꙗ изображено спісаніе латінскім єзіком зде предаваемо біваетъ по семꙋ подобію:

Ex parte sacrae caesareae Majestatis plena potentia et authoritate generalis Commissariatus bellici apud armadam ejusdem in Hungaria constituti administratores praesentibus notum facimus quibuscunque incumbit militaris et oeconomiae ad militiae subsistentiam pertinentis dispositio, decrevisse Caesaream Majestatem sacratissimam, ut ad exemplum omnium Hungariae ordinum, etiam Natio Rascianorum, qui in districtu Bazka inter Danubium et Tybiscum ex confluentia utriusque et confinitatae Albae Grecae, nunc Turcarum primae, usque Bajam et adversam ripam Tybisci inhabitant. ex agricultura sola et quaestu vivunt, hucusque autem ab omni onere et praestatione ad necessitates publicas, ad quas in toto orbe terrarum quibuscunque Dominis terrestribus divinis et humanis legum ordinationibus fideles subditi obligantur. sub nomine commilitorum, inter quos se promiscue connumerant ac praetextu concessorum iis omnibus benignissime exemptionis Caesareae se inique subtraxerunt, distinguendo militem a rustico ad aliqualem vel intertentionem hominum aut paratae pecuniae solutionem juxta numerum et proportionem possessionum conscriberentur. Posteaquam autem militiae in his partibus Rascianae constitutus generalis Dominus Monasterli in adjecta consignatione numerum et qualitatem pagorum ipse inquisitioni subjecerit, ennarando varios legionum Caesarearum et confoederatorum motus perpetrata ab iisdem diversa damna, et subsecutam exinde

desolationem consideravimus hanc demonstratam rei veritatem, sed cum ista omnium Hungariae partium patimenta sint, quae condescensiones et motus militum tamquam inevitabile alliquod malum subsequuntur, neque tamen omnem persuadendi efficaciam aut plenariae exemptionis virtutem habent, ut non imponatur ex necessitate oneri onus, proposuimus praenominato domino Generali, ut anno sequenti et durante bello, sicut ipse cum equestri et pedestri suorum legione castra sequitur, aliquot etiam centenos in armatura navali sine stipendio constituat, atque ad arcem Petrovaradiensem vel ubicunque in armada opus fuerit, nonnullo tempore promovere labores publicos cohortaretur, quibus benignissimae, sacratissimae Majestatis exemptio ab alio onere contributionis, promereatur et aequiparetur. Cum autem praementionatus Dominus Monasterli omnium nomine gratuitos labores ad armadam et pro nunc et in posterum abductionem navium Bajam sine stipendio promoturum pollicitus fuerit, constitutionem militum ad armaturam navalem Episcopo vel Patriarchae et per ipsum Communitatibus efficaciter propositurus, proinde exspectatur ab iisdem declaratio, et cum non dubitetur mandata Suae Majestatis cordi, etiam venerationis ipsis esse, et qui servitium pollicetur non excipere modum, sive in exercitu, sive in Danubio videntur, naves interim juxta datam assecurationem absque stipendio Bajam promovendas fore. Ad aulam Suae Majestatis haec transacta inter nos et generalem Monasterli nomine Rascianorum in districtu Batsz efficaciter perscripsimus, et donec ea omnia benignissime ratificata decreto speciali approbentur, tenore praesentium officiales militum cujuscunque ordinis et commissarios bellicos, quibus conscriptio pagorum et contributionis impositio demandari posset, requirendos duximus, quatenus si in consriptione et inquisitione ipsis commissa interim pergendum est exspectando ulteriores aulae dispositiones, saltem a preceptione, et multo magis executione abstineant. Spe-

ramus enim a Caesarea Majestate resolutionem clementissimam et convenientem tantae gratiae Rascianorum declarationem.

In castris ad Petrovaradinum 6-to Novembris Anno 1692.

Per Sacrae Caes. generalis Commissariatus bellici admimistrationem.

L. S. Christophor de Vorster.
L. S. Ivan Petrus Levenold.

Consignatio pagorum qui in districtu Bazka inter Danubium et Tybiscum ex Titul et confluentia utriusque fluvii usque Bajam et adversam ripam Tybisci ab onere contributionis propter labores gratuitos, quos imposterum ad arcem Petrovaradiensem, et armadam Suae Majestatis praestare omnium nomine Dominus generalis Monasterli pollicitus est, confirmatio autem desuper ab Aula sacratissimae Caesareae Majestatis exspectatur.

In ripa Danubii: Bats, Bogian, Karavock, Szonta, Stremeti, Faistka, Peavana, Morezka, Novoselo, Lowrieniz, Keagii, Bukin, Siva.

Intra Danubium et Tibiscum: Szombor, Bukzinoviz, Vranijas, Hapsa, Kupuzma, Lugumier., Monaster, Kulut. Strepze, Szanto, Szlokrot, Dentova, Czatatia, Totina, Monaster parvum, Baja, Sajod, Sabatka.

In ripa Tybisci: Sinta, Martonos, Szongrad.

Eximuntur vigore patentium et annexarum iisdem conditionum ex parte nationis Rascianae adimplendarum.

In castris caesareis ad Petrovaradinum 6-to Novembris Anno 1692.

Per Caesareae generalis Commisariatus bellici administrationem.

L. S. Christophorus de Vorster.
L. S. Ivan Pet. Levenold.

Quod praesens copia cum suo in caesarea aulico-austriaca cancellaria intima exhibito originali fideliter collata et eidem per totum consona sit reperta, manus meae subscriptione et sigilli proprii appositione confirmo.

Actum Viennae 27. Februarii A. 1693.

L. S. Jonas Greg.
Edmundus Grabner de Grabenfeld
praedictae Cancellariae intimae expeditor Aulicus.

Словенскаго же нашего разѹменіа прівожденіе по семѹ подобію біваеет:

Ѿт страни свештенокесарскаго велічаства пълною моштію и властію біваеми ѡбштаго посланіѧ воінставни потреб ради изследствователни исправніци прі ваѡрѹжено воінство тогожде велічаства ва ѹгърскѹ ѡбласт ѹреждени санабдітели.

Пред зрітелніми вестно садеваем любо коіми иже прілежно прістоит, воінставно и икономічаско, сіреч снеднаго біліѧ санабдеваніѧ ка воінставномѹ прістоѧнію прілежно ѹрежденіе, правітелни ѹстав изложівши кесарско велічаство пресвештеннеіше, ѩко да по подобію васеми чіновніми редовіми ѹгърскоі ѡбласти, такожде и народ сърбски, иже ва пределно садържаваніе рекомои Бачка, междѹ Дѹнавом и Тісом са нізтекаваюштім се ѡбоіми и ва ѡграніченіе Белграда нинѧ ва тѹрскѹ ѩбласт біваемаго ѡт тѹдѹ първее зачетіе васпріемши даже и до Бае и ва премо брега Тиси пребівают, ѡт самаго простаго рѹкоделаніѧ и търгованіѧ жітелствѹют, до сего же ѹбо времена ѡт васакаго ѡтегоштеніѧ и ваздаваніѧ ка ѡбштім потребом, ка ниміі же ва васемѹ светѹ любо коіми господарми земьлно ѡбладателими, божаставніми и човечаскіми законми ѹреждаваюшта се, благоверно подложни біваеми, дължностію себе ѡбвезѹют под именем воінствѹюштім, междѹ коими себе смешеним біти сачісловают, и вamенівшім васем им ѡтетім біти благодетнеішим ѡпроштеніем кесарскім себе лѹкаво извлекли сѹт, ѡсоблѩваюште же ѹбо воінствѹюштаго ѡт просторѹкоделателѧ ва некое или прісаваздържаваніѧ людства или готоваго пенезнаго заплаштеніѧ по сачісловашію и сачестованіѩм именіѧ ими да сапісѹеми бівают.

По ванегда же ѹбо воінствѹ сърбскомѹ ва сіи странах вамештеніи біви пълковнік господинъ Монастірли ва предавателно назнаменованіе сачіслованіе и ѩкова бівают села ѡн вазіскателно истезаніе подложів, извествѹюште различна ѡпълченіа кесарска и едіно саѹзним біваемим ѹстърмленіѧ

их ради различніе пагѹби ѡт них и сапособствѹемо ѡт тѹдѹ запѹштеніе; самотріхом сію ѹказавшѹю се саделователнѹ правдѹ, на ѹбо ꙗко сіꙗ васеми странами ѹгърскіе ѡбласти сатерпеніꙗ сѹт, иже санізхождепіꙗ и ѹстърмленіꙗ воінствѹюштім, тако ѹбо ꙗко би и невазможно біло да не ꙗкова злоба не сапособствовала бі се біла, ніже ѹбо паки васачаскою властію ѹтвърждено верѹемо біваст или испълненіем изетѹю крепост имеют, да не надставлꙗемо бівает нѹжди ради ка ѡбремененію ѡбремененіе, проізвестіхом прежде именітомѹ господинѹ пълковнікѹ, ꙗко ва лето бѹдѹште и дондеже брантвореніе не престати бѹдет, ꙗкоже ѡн са конничаскіми и пешачскіми своім опълченми брантворітелно воінство сапособствѹет, такожде неколіко сотніе воини ва корабьлно брантвореніе кроме заплатітелнои ѹлафи да ваместити бѹдет, таже и ка градѹ Петроварадінскаго, или любо ва кое место идеже ва брантворітелно воинство потребно бѹдет, ва некое време пріѹстроіти ѡбшта проста рѹкоделаніꙗ понѹжденіе да сатворіт, имі же преблагодетелнеішаго свештенеішаго велічаства ѡпростително ѡтетіе ѡт иного ѡбремененіꙗ вандавателнаго да достоін и едіносаравнітелан да бѹдет.

Ꙗкоже ѹбо превасноменѹеми господинъ Монастерли васеми именем кроме заплатітелнои ѹлафи рѹкоделателна изследствованіꙗ ка брантворітелномѹ воінствѹ и нинꙗшни потреб ради и ѡтнѹд ва бѹдѹште време ѡтношеніꙗ корабълска ва Баю кроме заплатітелнои ѹлафи ѹстроіти ѡбештаваем бів, ѹреждітелно вамештеваніе воіном ка брантворітелномѹ воінствѹ корабълскомѹ, епископѹ или патріархѹ и през ѡнем васеѡбштніми народіми савършенім сѹштаством испълненім предложеніем наказати бѹдет.

Того ради ѡжидает се ѡт тіижде ѹказателно известваніе и ꙗко ѹбо сѹмневаемо не бівает, повеленіꙗ еговаго велічаства и сърдачнім пріпочітаніем васпріимати ими біти и иже слѹжбѹ ѡбештавает ѡсобливо разлѹченіе ѡтети не

бѕдет или ва брантворітелно воінство, или ва Дѕнавѕ зрітелно самотреніе бѕдет, таже корабли подавшемѕ се засведетелствованномѕ ѡбештаванію кроме заплатітелнои ѕлафи ва Баю относіми да біваают.

Къ дворѕ еговаго велічаства сіꙗ савършітелносадеваніꙗ междѕ нами и пълковніком Монастірли именем васемі Сърблимі ва предели Баіскаго садържаваніꙗ поспешнім достоиспълнітелнім савършеніем спісахом и дондеже таꙗ васа благодетелнеіше засведелствованним ѕтвържденіем биваема правленіꙗ ѕставітелнім пронареченіем проізволима бѕдѕт по подобію предзрітелнаго изложеніꙗ исправніци воінствѕюштим любо коегождe ѕрежденіꙗ и воінставни потреб изследствователни исправніци, ими же сапісаніе селами и надставітелно ваздаваніе повеліти вазможет, вазіскателно просіти изволіхом, еліко аште ва сапісованіе има вазіскаваніе ими повелено бѕдет ва междѕ сих потребно біваeт дождати ва предбіваема дворска ѕрежденіꙗ, аште тачію ѡт вазетіꙗ и велми паче ѡт насілствователнаго изследствованіꙗ себе да саваздържаваеми біваюг. Ѹпованіе бо имеем ѡт кесарскаго велічаства премілостівнеіше ѡтветно издаваніе и подобно біваемое толікіе мілости Сърблем ѕказаваемое. Ва таборіштах при Петроваратінскаго града біваема Октов. .кѕ. лета ,ахчв.

През свештенокесарскаго ѡбштепосланіꙗ воінставни потреб ради, исправителнаго изследствованіꙗ.

М. П. Іѡа. Хрістофор ѡт Ворштер.

М. П. Пет. Левенолд.

Начертателно назнаменіе селами иже ва пределно садържаваніе Бачкои біваают, междѕ Дѕнавом и Тісом ѡт Тітеля и санізтекаваюштімі се ѡбоіми водоточніми даже до Бае и вапремо біваемаго брега Тисе ѡт ѡбременітелнаго ваздаваніꙗ ради просто кѕподелателнаго потребованіꙗ ктоме заплатітелнаго прістоꙗніꙗ, ихже по потребованіꙗх ѡтнѕд ва предбіваема ка градѕ петроварадінскомѕ и брантворітелномѕ воінствѕ еговаго велічаства, творіма

бити васеми именем господинъ пълковнік Монастерли ѡбештал ест ѡтемлеми бивают, ѵтвържденіе же над сіѩ ѡт двора свештеннеішаго кесарскаго велічаства ожідаваемо біваст.

На брегѵ дѵнавскомѵ: Бач, Богѩн, Каравѵк, Сонта, Стремези, Фаіштка, Пеавана, Морезка, Новосело, Ловріеніз, Кеаги, Бѵкін, Шіва.

Междѵ Дѵнавом и Тісом: Сомбор, Бѵкзіновіц, Бранѩш, Хапша, Кѵпѵзма, Лѵгѵміер, Монастер, Кѵлѵт, Стрепзе, Санто, Слокроз, Деѵтова, Чаталіа, Тотіна, Монастир мали, Баѩ, Шајод,[1]) Сабатка.

Ва брегѵ Тиси: Шінта, Мартонос, Чонград.

Ѡтемлеми бівают властію предзрителнаго изложеніѩ и прідавшимі се ими срочно изложителніми пріčінами ѡт страни сърбскаго народа ва савършітелна испълненіѩ ва таборіштах кесарских при петраварадінскаго града біваеми Ѡктовр. кѕ. лета ҂ахчв.

През кесарскаго ѡбщепосілателнаго повеленіѩ воінставни потреб ради исправітелнаго изследствованіѩ.

М. П. Хрістофор ѡт Ворштер.

М. П. Іѡан Пёт. Левенолд.

Ѩко ѵбо предзрітелно препісаніе са своім ва дворно кесарско аѵстріиско ванѵтърнѩшне логофетство предавше се, істініто ѵказаніем похождително зачінаніе, благоверно едінослично біваемо саставленіе, и томѵжде по васѵдѵ едіно-сагласнѵ и едіно-подобнѵ ѡбретаваемѵ бівшѵ, рѵкою моею подпісаніѩ и печата властнаго ми поставленіѩ засведетелствѵю и ѵтвърждаваю. Деіствѵемо біст ва бечски тържіштни град, фервар. ѕі. лета ҂ахча.

Іѡна Грігор. Едмѵнд Грабнер ѡт Грабенфелд віше реченнаго логофетства ванѵтърнѩшнѩго исправітел дворски.

М. П.

Деспотов пријевод писан је упоредо с латинским на половини стране један, на половини други, и како је српски

[1]) У овој ријечи је употребљена јота.

рукопис много крупнији од латинскога, то је изнио мало више него онај у оригиналу. Ми смо овдје наштампали једно за другим, не могући удесити да се штампа упоредо, као што смо изнајприје жељели.

За тијем долази још ово:

Зри благоугодни чатітелю, и ва удівленіе саматравай ваниманіем благоутърдни слішітелю, ꙗко ва кое време и ва кои дни месеца Октовріꙗ случімо біст сіе віше изложітелно сърбско просторукоделателно кроме заплатітелнаго подобіꙗ погодітелно или паче реку порабоштітелно обештаваніе; ва тоежде време и ва тіиждe дни тогожде месеца Октовріꙗ случімо біст и деспотско ва кустодію узіліштно заустављеніе ва лето Христа спасителꙗ нашего ҂ахпѳ. ва древне деспотско ѡтачаство назіваемо Кладова при дунавскаго брега біваемо . . . . .

Ту се рукопис прекида.

II.

Писмо патријарха Арсенија Чрнојевића руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића.

(Прјепис у ист. арх. Срп. уч. др. бр. 180.)

Споља: Преславно сиꙗтелнеишими и препълномоштнеишими послан'никами преблаговернеишаго и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго вселенства, и прочаа, мне же премилостивно преблагодетелнеишими — смерено покорно челом' биение, по ванутар подобному биваему ваѡбражению.

† Преꙗсно сиꙗтелнеиши и препълномоштнеиши великославни посланници благочастиваго господара цара московскаго вселенства, мне же велми преблагодетнеиши!

Не оубо ва истину неведомо и неꙗвставно незнаемо бити имеет вашими превеличаишими и препълномоштнеишими

посланничаствами, ѩко при летѹ спасителѩ нашего Христа Бога .ѧѹлн. битиа же мирѹ ,ѕцмѕ. словеносърбскои ѡбласти деспотскаго степенства благоверно и достоино начелство ва дни блаженоѹсапшаго почиваниѩ първаго Георгиѩ Бранковича нашаствием нападаюштои сили погано-тиранскои, рода же измаило-агаренскаго бив'шаго, превишнѩго Бога благопроизволителним попѹштением грех ради наших коначно неизложителним разрѹшением сакрѹшено и попрано бист', ва толико иже ѡт више ваѡбраженнаго времена, ѩко землѩ државнои ѡбласти васточнои Иллѵріи тако и многоразлични народи тоижде рекомои ѡбласти словеносърбскаго Израилѩ, тиранским поганом ва вечно запленително поробоштение вапали сѹт. Ѹви нам, ѹви нам, ѹви прискърбно вадзихаюштим нам, колици ѡт нас безчисълни позобани бише ѡт вепра и звера дивиѩго ѡт лѹга исходештаго по рекшаго ѱалмопевца Давида цара и пророка ѱал. ѻѳ. ѩко владко ѹмалихом се паче васех єзик, и єсми смирени по васеи земли данас' грех ради наших, и нест ва време се кнеза и пророка и вожда, ни васе сажежение, ни жертви, ни приношение, ни кадила, ни места єже пожрети пред' тобою и ѡбрести милост' и прочаа поваспевавшими трими светих ѡтрок' ва песнѹ .з. пророка Даніила гл. .г., егоже ради и ми єдинокѹпно са ними пети навикохом сице: не предажд нас до конца имени ради твоего, и не разори завета твоего, и не ѡстави милост твою ѡт нас, и прочаа сими сапособствѹема биваема.

Єгда же превишни и прештедри Богъ васедържитель благоѹтробно милосърдие свое санисшествив по више васпевшемѹ ѱаломникѹ вапиѩше глаголав: ваздвигни силѹ твою и пріиди спасти нас, ѡле предивное чѹдо, ѡле превеликие и пресладостние радости, ѡле пребезконачное и чловеком недоѹмеваемое божественно произволителное самотрение, ѩко ѹбо иногда ѡт небесни сил' воин' агглъ господанъ прислан' бистъ апостолѹ Петрѹ ва ѹзилиштнѹ темницѹ страж-

двштомв слобождителнаго избавленіа ради, Деа. гл. .ві. зач. кѳ. тако и воинстввюштеи Петар царъ московскаго в'селенства мановением божественним прислан' бивает' на свобождително избавление ва взилиштнв квстодию страждвштаго деспота словеносърбскаго и народа єговаго прискрбним сетованием странстввштаго.

Ѿт неизмеримаго и неисчерпаваемаго божественнаго таинаго скровишта милосърдною и пребогатною пвчиною такова благодеаніа слвчима биваема свть, не васве бо глаголют' света писаніа: сърдце царево ва рвце божіи, и амо же аште васхоштет' ѡбратити, тамо вклонит', притча Соломонова. тако сведетелствуют' гл. .ка. Ва истинв таково вклонение ако пър'стом' десницею превишніаго Бога вказвемо бивает и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго в'селенства ка словеносърбскомв израилю, паче же ва последне сие нинѣшне време ка деспоту тогожде словеносърбскаго народа, иже ва лето Христа Бога ѿткупителя нашего ҂ахѯг. мирв же битиа ҂зроа. и при тіижде временах прежде мне светителстввюштв свето и блажено васпоминаеми патриарха Маѯим' ѿт поклонившемв се животносномв гробв Христа спаса нашего ва Ієросалимски град ѿтнвдв же вазврашенномв бившв ва константино-полски и дрено-полски градови, тамо бивши и ветхаго Рима кесарски послан'ники, ѿт ніих же понвждаваем' бивши древніаго деспотскаго племена лозом влекуштеи се биви нинѣшни деспот' втори Геѡргие Бранкович свештеноподобним' светим' и помазателним' єлеєм' ва предедно наследователно ѿтачаско степенно свое достоинство известкованием деспотскомв сановномв чинв предаваем бив', ѩкоже ѩвставно сведетелство зримо бивает' ѡ више рекоми ветхаго Рима кесарски послан'ники ѿт сего латинскаго челобитнаго списаніа, иже прежде временах сих подобним пособствием пресилномв кесарв римскомв нинѣшнемв Леѡполдв първомв предаваем' бист', томвжде блажено и присно васпоминаемомв Маѯимв

патриархѹ сапособствовавши и аз богомолабними молитвами моими ваше преславно сиꙗтелнеише и пре — — — моштнеише посланичаство смерено просил — — — преблаговернеишаго и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго в'селен'ства благоѹгодним' и достовластним' своим' ходатаиством' и нинꙗшнемѹ десотѹ нашемѹ второмѹ Геѡргию Бранковичѹ царскѹ помиловател҄нѹ и милостивно пожаловател҄нѹ хрисовнѹ грамотѹ исходатаиствовати бѹдете, първие причинателние сие вини ради, ꙗко ѹбо деветолетним' временом' ва ѹзилиштнѹ кѹстодию заѹставлен бив'ши и скѹдним недостатачаством ѡтегоштенним' ѡбремененим' пон'рен' бивши ва многи ва заимовазимателни дъл'гъ вапал' есть ва толико, иже аште би некогда ѡт пресилнеишаго кесара римскаго свобождение и ѹлѹчил', тогда ѿт ва дългъ ва заимоваздавших ва ново заѹставление вападшемѹ ѡтпѹштен бити не имеет', аште много биваеми дъл'гъ свои савършено заплатити не бѹдет.

Второиеже причинателние вини ради, ꙗко ѹбо ѡт више ваѡбразившаго се много минѹвшаго времена, сиꙗ племенородна древнꙗго деспотскаго степенства бранковичевска лоза до нинꙗ влекома биваема и погано-тиранским' насилствием ѡт наследователнаго ѡтачаствиꙗ своего изриновена бивши кроме престолнаго своего места, кроме вадрѹзителнаго своего пределнаго пребиваниꙗ и кроме скровиштнаго своего емѹ биваемаго — — — твѹюшта се толиким' много мимошадшим' временом' жителствѹюште ва православнои вери матере наше цркве васточнои закона непоколебимо пребила есть, того ради и ѡтнѹдѹ єлици ѡт тогожде древнꙗго племенороднаго деспотскаго бранковичевскаго дома, сародно влекоми бити имеют и ва православнои каѳоличаскои цркве васточнои закон'нои вери непоколебими пребити бѹдѹт', вечним ѹрежденим санаследствѹюштим' се, на васако лето царскою пожаловател҄ною милостию деспотскаго степенства и сановнаго чина биваеми бранковичевски дом', единокѹпно са ва-

сем' подручием' племенородно влекуштеи се сародствие сие, уштедрителним' кърмлением' и посетителним' заштиштением да сахраниѧеми бивают', єгоже премилостивнаго деиствиѧ ради и ва деспотском8 сем8 дом8 вечним' и префалним' васпоминаниемь преблагочастивеишаго монар'ха цара московскаго в'селенства име, єдиноку пно са вашими преславнеишими и препълномоштнеишими посланничаскими имен'ми ѡставлѧеми да бивают; ими же превечнои, пребезконачнои. саходештои божиои благодети ваше преславнеише и препълномоштнеише посланничаство варучивши, ѡстаю вашими преславно — — елнеишими и препълном — — ими посланничаствами

Смерено покорни богомолабни служител' първо-Іустиніанскои цркви архиепискуп' и васего восточнаго Иллурика пат'риарха Арсение Черноевич' властною рукою.

III.

Писмо патр. Арсенија Чрнојевића деспоту Ђорђу Бранковићу, писано у Сент-Андреји 3. Марта 1702. г.

(Истор. архив Срп. уч. друштва бр. 183 ориг.)

† Високорѡднѣишіи и благочьстнѣиши Господине деспоте, мне же въ светаго духа прѣвьзлюблѥн'не сине и господине прѣжелабнеишіи.

Великолюбовним желаніем в'сегда понуждаем есамь еже честократне синолѣп'ному величаствію писати и телес'наго здравіа съ дльгоданьственным прѣбиваніем наипаче душев'наго спасеніа ѡт наивишшаго твор'ца спасителѧ нашего Бога оусрдним молѥніем испрошати. Елма же толиком8 закас'нѥнію вина ѥст ѩко же и прѣжде не дав'но госпѡд'ствію вашему ѡт футош'кіе вароши чрьтали есми, како умолѥнни бив'ше толикокретне нудими, ѩко ѡт духовних тако и ѡт воин'ставних и помѣстних нарѡда нашего синѡв, ѩко да

въ врѣме пришаствіа свѣтлости ћесарскои слав'неи комесіи въ краинскіе мѣсти и ми съ нимы коупно къ в'сакомꙋ ѿтвѣтованію и прошенію потребном готови обрѣштем' се. Помишлꙗюште на ѿтвѣтованіе госпѡд'ствꙋюштих еже нам въ прошад'шꙋю есень вь тѡм мѣстѣ сътворили соут глаголюште, ꙗко послед'неѥ ꙋрѣжденіе и прѣвелегіамь потврьжденіе ѿ рекомои комесіи полꙋчити боудете коначне, ꙗкоже и сьбить се слѡводѣлѡм вь скоре. Издадѡше нам декрет ѿт ꙋгар'скіе канцаларіи, да на ниже ни инꙋде ѿт Светаго Ан'д'реа хѡдити по своих христіань не бꙋдемо слобѡд'ни. Таковим злополоучнимь и горе ожидателним оусилним ѿтговорѡм възвратише се, до ѡпако издати нам каштель Сечꙋи, чаꙗти тешко по злꙋ дѡбра ꙗковаго. Нь и тꙋ мира нѣсть. Діаволь сет свою ѿт всꙋдꙋ затль ѥсть, пріиде нам гор'ше гор'ших паки заповѣсть ѿт боудим'ске камере, да Сечꙋи ѿт рꙋкꙋ нашꙋ изети се бꙋдет и таковими посештенними ѡбкрꙋжень прочее на Бога надежда о в'сачасиих да бꙋдет, и вь таковѡм вльнѥнію борꙋщее врѣме ніесмо имели почѣсто писати вам, да не огѡрчиним своимь срд'цем и люб'віе ваше вь жалѡстное съмꙋштеніе прѣвратити боудемо.

Сим' же писаніе сіе съврьшаюште и божствен'нѣи благодати живѡт вашь частніи прѣпорꙋчаюште ꙋбѣждаем и вас чѣсто посештати смѣр'ност нашꙋю, да не ослабеете писаніем.

Дан'но ꙋ Свети Ан'дреи мѣсеца Марта г. ҂аѱв.

Милостію божіею ар'хіепископь Пекскыи и словено срьбскыи патріарха смѣрѣн'ныи

Ар'сеніе Чрьноевич.

IV.

Писмо патријарха Арсенија Чрнојевића деспоту Ђурђу Бранковићу писано у Сент-Андреји 8. Августа 1702. г.

(Истор. архив Срп. уч. др. бр. 188 ориг.)

Благороднѣишіи и въ Христа Бога благовѣрнеишіи Господине, мне же иже въ светаго дꙋха прѣваждѣлѣн'неишіи!

М'ного разоумнѫю ѥпистолію благолѣп'наго ти величаства чрез приношеніа слѫжител'наго нашего ар҆хидіакона Василіа въспріем'ше и писан'на въ нѥи съ извѣстностію прочтев'ше оувѣдехѡм, ꙗко вь прав'дѫ събивает сѣ на нас цара и пророка Давида ѱалѡмски въспевател'ни гласъ: аште не Господь сьжиждет дѡм добродѣтели, вьсѫе те ми маловрьстіемь своимь трѫж'даем сѣ, тем' же правед'но ꙗко ни ꙗково зданіе ѡт единаго камена жиждет се.

Сами бѡ слово повелѣніа господнꙗ множицею силовахѡм испльнꙗти и своимь маловрьстным хрьптѡм староврѣменнѣ дрѣв'нѥйше падшаго стльпа словѣно-сьрбскаго ѡдрьжаваніа исправити понѫждевали се есми. Ѡтнѫд' себѣ не поштедев'ше ни оумною ни телѣс'ною, ни же паче исташтевател'ною дѣсницею, нь елико имѣли ес'ми вьсачас'кою ꙗкостію без задрьжаніа чинили ес'ми пльниты, ꙗко ѡ тѡм сведетель да боудет' ми живіи на небесех и въселѥн'нѫю сьглѣдѫеи Господь. Многим бѡ и чловѣкомь позорь бысть оусрьдное наше о своемь стаде пѡд'виженіе. Нь сами сѫште без потребополазних помоштникѡв осѫетихѡм се надѣж'ди и ва изнѣможеніи валꙗем сѣ. Тем' же не вазмневаи, ѡ преважделен'ни мнѣ иже въ светомь дѫсѣ госпѡдинѣ синѣ и страдал'че прѣблагоѫмнѣишіи, ꙗко посѡбствіемь ꙗковым ѡт прьвоꙗ вькорѣнив'шои сѣ еже вь нас Христовои люб'ви оумалити, или изсах'нѫти таковомѫ благоѫхател'номѫ цвѣтѫ что, прѣт'вори сѣ, нь таꙗжде ѥсть иже и да прѣбѫдеть произобилѫе помеждѫ нас вьсег'да.

Ибо и ѡбѣщан'ное свое изреченіе пред' сладковид'ним ти зракѡм бившее вь ѡтврьженіе оума сіе нѣ прѣменили ес'ми, нь ꙗкоже подѡбно ѥст било словѡм преднѣсли, а всем потрѣбним извѣст'но въ слоух посѣꙗли. И въ таковѡм настоꙗніи сѫштим намь еште вь фѫтош'кое трьжишт'ное мѣсто. бѣхѡм всех пѡд'вигли къ ономѫ изврьшенію и по размотренію ѡпштемѫ разредише и сьписаше по чиновех и пределѣх идѣже како приличность обрѣтоше. По вьнѥгда же

нам издан'но преднешен бысть на слав'нои комесіи тогда вь краин'скых странах пришьствьн'но ѡбрѣт'шои сѣ ѡт свѣтлости ћесар'скои декретное изреченіе, ꙗко ѡт тѹдѹ не закаснѥніи поут'шас'твіемь ѡтходешти вь Свети Ан'дреи скоро постигнѹти да вазрадим. И въ таковѡм съмѹщен'нѡм вьскл'онѥніи ѡт нас почето бившее въ споменѹтое дѣлѡ паки въкопанно притаив'ши се и до нынѣ тако сьлѣжит се. Зри прочее въ народѣ нашем небрѣженное понѹреніе, зри слабости разоум'неи, зри неразмотреніа синовь, слнцѹ оубѡ свѣтещѹ се ѡни бо еще главобол'ствѹють снѡм нѣведеніа акы пѡд' мракѡм неразсѹд'нои таиности зак'рити, ꙗко толикомѹ и таковомѹ нашемѹ пѡд'виженію единим прьстѡм рѹкопомоштвовати нѣ хотеште и како сами въ всем и о всех прѣодолѣвати да вазможем. Аште би и Солѡмонс'каа вса прѣмѹдрость вьливена въ нас сьлѣжала се, стрьпатномѹ сицѣвомѹ нарѡдоу никако благоѹгѡдити и тех вь поут прав'дивіи привѣсти не бихѡм вазмогліи. Сами бо аште бихѡм имѣли ꙗкости правед'неишіи сѹдіа вѣсть, ꙗко непоштед'ним съпоможеніемь оучредити величаствіе т'вое не вазбранили би сѣ, нь ꙗко напльнѥніи сѹште дѹхов'наго богатаст'ва и разѹма истиннаго напоени сами размотрев'ше къ помишлѥнію себѣ вагрѹзите ѡт кѹдѹ бихѡм и имѣли толиких врѣмень нештед'ною рѹкою на четирех странь раздавающе, аште бихѡм и царское кое скровиште имели, до нинꙗ исташтеніꙗ своего краи ѹказало би. Где же пакъ ꙗко нагіи и лишенни вьсакого своего благопотребствіа въ странах сих прѣселив'ше сѣ таковѹ ꙗкость имѣти да можемо? Дрѹго же пакь ѡбѣштан'ное нам еже ѡт боудим'скіе камари три тисѹща фѡринтѡв издаваніе живности ради нашеи, нинꙗ и сіа намь исчиш'ловати прѣсташе. Ѡт Хрістіан же Богь вѣсть, ꙗко прѣмалеишѹ съпомагателнѹю пол'зѹ имеемь. И вь толикѡм из'неможеніи и самих себѣ грѣште самѹштаем се и многажди и живота лишати ни сѣ приходит. Нь и по сих егда ѹзрим себѣ дѡстоина къ благосътворенію вашемѹ, вь истиннѹ ра-

дѡстним поташтаніем помошти вамь елико вазмож'но ны боудеть ѡбѣштаваем сѣ.

Ѡ прочежемѹ и васпоменѹти нашь ар'хидіакѡн и благоговѣиніи слѹжитель Василіе тамо паки изволѥн'ним нашим ѡтсланіемь ѡтшад'шіи пространнѣише ѡт оусть сказати господ'ствію вашемѹ может понизніимь своимь благопрѣклонѥніемь.

Сим' же чрьтаніе словес съврьшив'ше триѵпостаснаго божаства благодать да благопрѣбѹдет съ вами и въ вас въсегда.

Дан'но мѣсеца Аѵгоуста .и. оу Свети Андреи ,афв.

Милостію божіею архіепископь ипекски, словено-срьбскы и всего Илѵрика патріарха, Вашего же величас'тва ѡтьць богомол'ствѣніи смѣреніи Арсеніе Чрьноевич.

V.

Писмо деспота Ђ. Бранковића патријарху и духовном сабору српском поради свог ослобођења од 16. Авг. 1704.

(Истор. архив Срп. уч. др бр. 181.)

Божіею милостію Геѡргіе Бранкович деспот прьво Іѹстинианскои ѡтчаства и васои словено-сьрбскои Илиріи; велики кнез вишои и нижнои Мисіи, свештено Неароміискаго повелителства ѡбласти Ѳракіискои второи Македоніи и Пиротии, дрьжави светаго Сави и Чернои Гори пьрвоначелни кнез: браничевскомѹ кнежевствѹ, държавним землѧмь сремскои Пионіи и Іѡанополскои васегдашними господарствами вечно дедични наследник и проч.

Блажено светителствѹ ти са боголюбовими епископи и са васего лика дѹховнаго клирика еште же и васемѹ народѹ нашемѹ словено(срб)скомѹ. Кроме сѹмнениа веми, ꙗко знаемо бити ви вазможет прислание наше ва чѹждо (стра)нствователно сие пребивание, ѡбаче же причинателна вина до сего времена не ваздавши се вазвестити ви ѡ нашемѹ чѹждо

странствователному пребиванию, нинѧ же слѹчением сего писаниꙗ васештедрому Богу тако благопроизволившу ꙗко светителству ти ведомо есть божаственим утешителним посештением аште и зимним временом бист наше пѹтшаствие, на убо даже и до сего места пришаствием ꙗко летною топлотою и благоугодним временом приспехом.

Зде же такожде аште убо и ва чужди народ придохом, нами ва велико удивление бивает коликою любовию, частию и човечаством себе ка нами приказуют, ꙗко мирскаго лика тако и цьрковнаго ліика биваеми, еште же нами ни ва умишление не бив'ши, сами своехотним самотрением частни цьрковни ліикъ нас канеште понуждавают, рекъше, аште ми произволити будемо хоштет настоꙗтел'но свое понуждение приложити и пресилнеишему кесарскому двору дел ради наших писаниꙗ своꙗ ѡтслати и дондеже конач'но исправити не будут, пристати не хоштут, тачию ми по нием хотению да благоугодимо, тако глаголют.

Мирски же лик превеликим, ѡх, дивним чудом бивает ѡ таковому делу не доумевающтим се нами самим своим усьрдним благопроизволителним ѡбештаванием глаголють, ꙗко да аште ми тако васхоштемо, ѡни ка кесарскому величаству таково вазвештение ѡтслати будут, ꙗко ѡни заложно ематсьтво на себе васприети будут нашего свобождениꙗ ради, егоже глаголателнаго ѡбештаваниꙗ до сего времена ни ѡт нашего народа никогда не слишахом.

На сиꙗ же убо васа више биваема ими ѡбештаваниꙗ заустивиши ѡтвет ваздахом сице. ꙗко да еште дожданием сатрьпити се будут, дондеже слишанием разумети будемо светителство ти са ѡбштим ліиком нашим ꙗко духовним тако и мирским ліиком до сего времена свобождениꙗ ради нашего аште что творили есте. или ниниꙗ аште что творите да знати вазможемо, аште ли небрежением никаково попечение ѡ нашему свобождению не имеете, и таково вазвештение ви разумети да вазможемо по том елико нами по

сили бѹдет, хотеште или не хотеште есть нами тако ꙗко вазможно бѹдет ѡнапаствованием попечителной нѹжди нашои просително моление предложити при дворѹ кесарскаго величаства.

Благодетнаго же благословителнаго светителства ти биваемо ѡбештавание, ꙗко нашего православиꙗ биваемаго частнаго свештеника прислати хоштете ка нами, разѹмехом: егоже ради аште настоꙗтел'но понѹждение приложившѹ ви и ѡт двора кесарскаго величаства таково ѡбештавателно ѹпование емеете, да ми ѡт сѹдѹ васпет завратити се бѹдемо ѡт сего разлѹчителнаго ѹдалениꙗ ради слѹчимо з горко расколно вастават'ел'но самѹштение: тако бо и нами вазвестивъ зде пришаствие сатворивши превазвишени министерь двора кесарскаго величаства пьрво-начелнеиши постелникь биваеми господарь ѡт Харакхь називаеми тако — — —[1]) аште ли же ниꙗковаго ѡбештавател'наго ѹпованиꙗ ѡт двора кесарскаго величаства не имеете ѡ нашемѹ васпеть вазвраштеванию ѡт сѹдѹ; тогда потреб'но частнаго свештеника прислати ка ними, еште аште вазможно бѹдет и са едини добрим диаконом и частними приготовителними ѡдеждами ими и светим ѡкрѹтом, паче же ради сии чѹжди иноверни народи, ꙗко зде слѹхом едьва знают ѡ имени нашего сьрбскаго народа колми паче ва ѹдивление имети бѹдѹт свештенодеиствие зрештим ва видение ими, того ради благозрачним приготовлением свештеникь пришаствие да сатворит по речено биваемо слово, ꙗко аште тело чловечаско бивает ва рѹках ѡбласти земалски царевь, дѹша же ва рѹкахь ѡбласти превечнаго небеснаго цара есть.

Сими же благороднѹ вашѹ мiлост са прочiм православнiм народом[2]) блажено светителство ти са васеми подрѹчними ти паствiими превиш'нои благодати божиѡи приварѹчаваю.

[1]) На пријегибу стојећи истрла се цијела једна врста.

[2]) Растављене ријечи надметнуте су брзописом, с тога нема округлине.

Дан'но ѡт нашего пребивателнаго града Ег'ра називаемаго, иже ѡбретаваемь бивает ва гранично место ѡт страни полѹданнои ѡтстоеште ѡт ветхо-римскаго повелителства биваемаго ва немач'скѹ ѡбласт ѡт баварскаго палатинства сиреч ѡт наместьнои-ачелствователнаго банства рекшаго се и воиводства ѡтстоит .г. чести и под едино мерителнѡ милею землом; таже ѡт страни западнои, ѡт дьржавнои же земли називаемои Марихіи бареитен'скои ѡтстоит .а. мерително милею землом; такожде же ѡт полѹнош'тнои страни ѡт кнежевскои дрьжави саѯонские .а. мерително милею землом.

— — — — — страни вамеждѹ ѡт чешскои ѡбласти ѡтстоит .а. мерително милею землом, ва немѹ же више реченомѹ нашемѹ пребивателномѹ градѹ Егрѹ нарицаемѹ писано бист дна .ѕі. мѣсеца Аѵгѹста лета битиѧ ,зсві. ва стечение века сего по Христовѹ рождествѹ пьрваго виѳекта.

VI.

Писмо патријарха Арсенија (?) писано деспоту Ђ. Бранковићу у Егар из Пакраца у Славонији 5. Дек. 1704.

(Истор. архив Срп. уч. др. бр. 198, ориг.)

Благорѡднѣишіи благозацнѣишіи и велмѡжни деспота, вь дѹха светаго вазлюблѥнни брате и господарю мнѣ прѣвьж'деленнѣишіи.

Прѣвел'ми оусрьднѣишѹ и прѣчьстнѣишѹ синолѣпнаго ти любвіа епистолію чрез многых врѣмен мною пожелан'нѹю вь число .ѕі-го Аѵгѹста чрьтанѹ вь нерѹшимѡм сьхранѥніи сь дѡстолѣпним ѡбетіем числа . . . и мѣсеца . . . . благодарне вьсприимих и вьжделевателним понѹжденіем посмотрив'ши извѣст'но вь ню сьлежешта постигѡхѡм разсѹж'деніем.

Вь прьвее — — — — — — — — — — — — — — — —[1]) вь странꙋ нинѧш'нѧго ви прѣбиванія ѡт царствꙋюштаго града мирно и безбѣдно шаствꙋюште чрез вѣликои лютости зимнои здравствително до град' Егерь постигли есте, идеже житѣлственно прѣбиваеми ѡны нарѡд достѡлѣпною понизностію и любовію неизрѣчен'ною прѣчастно вас прихватиль ѥсть.

И о сем и азь смѣрѣнніи великим вазрадованіѧм дꙋшевним и телѣсним испльнив сѧ прѣвѣчнаго Бога оусрьдно благодаре хвалим, сьхранив'шаго ви и заштитив'ша ѡт всаких прилѡг вражіих въ всем твоем поутшаствіи, благоꙋмномоу же таковом тамошнѥмꙋ народꙋ паки велѣлепно захвалюем, познав'шемꙋ и оусрьдствовав'шемꙋ всакою частію къ благоꙋгожденію високорѡдномꙋ ви величаствію.

Кол'ми паче и непрѣмож'ное онех благопѡд'виженіе нам пред'глаголѥте ѧко светолѣпни их чинь римскѡ-каѳоличас'ки сь мирскым коупно всесрьдим благопѡдвиженіем вазрадети ѡбѣштавают се при двѣри аѵгꙋстнѣишаго кесара и въ залѡж'ное дѡстовѣрствіе о вашем благополꙋчном ѡсвобожденіи себе поставит бꙋдоут, такмо да величаствіе ваше нѣ двоꙋмствіем ѡбзираете се на единокрьвнаго своего нарѡда. Се вѣликь пѡрокь Слѡвеном, се велика пагꙋба синовѡм срьбскым, се прѣдив'на вѣшть всем слишештим ю. И аште бих рѣкль ѧко ѡт нераденіѧ нашега сіа приключише се вь (истин)ꙋ ѥст вѣшть и плачꙋ дѡстоина, нь ѧве ѧко ѡт имꙋштихь — — — — нашегѡ вь рꙋкахь сіа такѡ приразише се.

Синолѣпное же ваше величаствіе и сам бистрѣише сьвѣсте количих кратѡв гльбокостаростнаго ми потрꙋжденіа не ѡтрекѡх се нь въ царствꙋюшти град' прихѡдешти оуср'дствовах ѧко ѡт ꙋсть безчисльним глаголаніем сице и многѡ

---

[1]) За једну врсту хартија на прегиботини изједена. Исто је и на осталим мјестима гдје су паузе.

сьставлюенних меморіаловъ прѣдаваніем не толико ѡ своих потребах елико ѡ вашем благополꙋчнѡм свобожденіи оусрьд'ствовахѡм (Богꙋ единомꙋ знаемо), ꙗкѡ же и вь врѣме скораго един ѡт дрꙋгаго разлꙋченіи величаствію вашемꙋ глаголали ес'мо еже единꙋ аꙋден'цію вьспросив'ше при непобѣдимеишаго ћесара длꙗ налѣжателних дѣль вашего високорѡдства да пред'станем потрꙋжденіем. Самие же нас ѡт таковаго намерѣніꙗ придрьжаюште заоуставихѡм се. Ꙗко и по ненадежнѡм разлꙋченію сь вами многа о вас въ римско-царствꙋюшти град' подехѡм трьвлнюеніа, о их же въ нижаишем пꙋнк'тꙋ пространнѣишим извѣштеніем слово гредим пред'ставити вы.

Вѣмь ꙗко вьзнател'ное разоуменіе вашемꙋ велможствꙋ о нѣкоѐм лаже именꙋюштим се въ прозвани бранковичком, иже ѡт постааніа своего си пѡдрѣк'ла Бранковичем прозивали се сꙋт, по вашемꙋ же рѣхѡм вь тамошнꙋю странꙋ оудалюеніію, великим трꙋда положеніем вазсиловати себе не поштедель юесть еже вь число имене високѡрѡд'наго ви прозваніꙗ оутврьжденно себѣ прѡꙗвити да — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —
вьложиль юесть, нѣким ѳевдополитским ласканіем ѡбкрꙋжаюшти ни, што би своемꙋ намѣренію сьпомагателство ѡт нас полꙋчіѡ.

По вънюегда же нам проразꙋмев'шим ꙗко таковим ласкател'ством около двѣрни наш вьхѡд ѡбстꙋпает и скрипати вратѡм досаж'деніем творит, любов'ним еже по вас въспалюеніем мꙋжаства разꙗривши се, меморіаль приличнии свѣтлѡсти ћесарскои сьставихѡм глаголюште ꙗко ми единнаго и тогожде нам и народом нашим отсведетел'ствованаго деспота имеем и вѣрно познаваем, въ градъ Егерь на прѣбиваніе тамо нинꙗ ѡт вас посланнаго, иннаго же паче того не познаваем, иже ластивим сплетеніем себѣ единорѡдна показꙋет. И тако почетно его вселꙋкаво измишлюеніе прѣсеченіем скорим стоуд'ною таиностію припꙋшенно бысть.

А еже по тим мало нѣчто нам въ васпоменѹти град' Віен'нѹ прѣбив'шим августѣишаго ћесара повелител'ним декрета изрѣченіем въ ниж'нѹю странѹ своего си народа сьниспѹстити се да имеем и помеждѹ их ѡбрѣтающте се въ ратобѡрніа сіа врѣмена на слѹжбѹ великовѣрнѹю его свѣтлѡсти ћесарскои благопѡд'визати их да вазсилѹем иже нѣким числѡм ѡт днеи чрез штаирски(хь) и хрьватских пределов даже и до срѣмскіе дрьжави сѫште въ живих достигнѹвше идеже ꙗко помѣждѹ своꙗ православнаа своꙗ ов'чета и нинꙗ обрѣтающте се въ пе — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

валꙗеми есми ѡ не . . . . . мечени срдцем и оушесми не оукроени рѡд' наш иже ѡт приключившои се нинꙗ вь земли оугар'скои ребеліи вь великѡм сьмѹштени и страховани сьтешнꙗем есть.

И сеи ради вини никако благо наставити хи или рек'ше оупѹтити ѥсть ми мошт'но, што би въ нинꙗш'нꙗ велми приличнѣиша врѣмена општенародне свое посланике вь цесарско-кралѥвски двѡр ѡтслали.

Елма же егда таковомѹ намѣренію битность сьчетати се вьзможеть прьвеишаго вь меморіаль поункта ѡсвобожденію величаствіа вашего ѡт тѹдѹ, сведетель иже на небесех Господь, поставити, вазрадити од све дѹше и срдца бѹдемо.

Сим же сьврьшающте триѵпостаснаго Бога прѣвѣчнои благодети прѣварѹчивше ви

ѡстаем
по дѹхѹ светомѹ богомоль — — —
— — — — — — — — — — —

смѣрѣни Ар . . . .

Дато ѹ прѣбивалиштное наше мѣсто иже въ Шклавоніи Пакрац мѣсеца Дек. .е. лѣто ͵аѱд-го.

Угао листа на коме је управо био потпис, иструо је од влаге.

VII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића пољском краљу ради свога ослобођења

писано 29. Маја 1705. године.

(Истор. архив Српског ученог друштва бр. 200 ориг.)

. . . . ва царскою своею достоiною властiю еюже сiлно превкреплеваем бiваеши, премiлостiвнеiше вамеждв изходатаiставна деiствiа прiвказатi, яко да ѡт толiко многовременнаго пренеповiннеiшаго завставленiа моего некогда разрешiтелно, премiлостивнеiше свобождаваем да бiваю и прежде бiваемоi златолепноi свободностi вазвратiм да бiваю, еже тоежде премiлостiвнеiшею своею благодетiю не тачiю ва деiствованiе прiвазносiтi велiчаство ваше сърдачною любовiю ѡбештав бiв, на еште пресветло сiателнеiшемв господарв редовно бiваемв своемв молабномв заложномв посланнiкв, ва тоежде време прi авгвстнеiшемв дворв ва реченi тържiштнi град бечскi пребiваюштомв и закасневаюштомв премiлостiвнеiше заповедав бiв, такожде же еште и пресветлеiше и пресiлнеiше московскiмi царско велiчаство през изванредовно бiваемаго своего посланнiка премiлостiвнеiше сатворiв бiв; иже реченi посланiк подобiем повеленiа царскаго велiчаства, вамеждв проча срочно изложiтелна срока, зрачномв ѡбразв моемв свобожденiе настоателно понвдiвшi, и разрешiтелно ѡтветоиздаванiе сiм подобiем прiизобрев бiв, якоже зде препiсанiем ѡтсiлавателно вказвемо бiвает под слов А. (Иже ѡбретает се ва вiше бiваема спiсанiа ва лiст ,влг.) Аз же ѡбаче вбо даже и до данашнега времена еште нi всылiшiм нiже истезанiем испiтиваем бiваю непрестано прiстоеште вже ва мiмошаствiе шестнадесетiмi летiмi пренеповiннеiшiм завставленiем васхiштiтелно саваздържаваем бiваю и страстотърпню стираждв. Того радi ка премiлостiвнеiшоi свештено-царскоi величаства вашего помоштi из нова прiтекаваюште, тоi жде прiклонiтелно челом бiю

достосподобім біваі тою жде премілостівноішою царскою мілостію, ꙗко ѹже ѡт тържіштнаго града бечскаго ва егарскі град прівазносім біваю, пакі повторітелнім ходатаіством преблагодетнеішаго вашего велічаства вамеждѹ вазложітелнаго деіствіа, коначно мое свобожденіе да изобресті и пріобрести бѹдет, и еште ꙗко ва сіе многовременно пренеповінненіше стърпленіе, ва бечскі град и зде ва егерскі град потребователнаго недостатечаства скѹдостію насілствѹем бівші, множеставніе дължності прівлешти на себе понѹжденѹ мі бівшѹ; на еште и ва разлічна места; множімі дължно біваема вазданія заплатіті потребно мі ест, пріскърбнеішемѹ семѹ прістоанію моемѹ ѡт неізмерімие велічаства вашего преізобілності и множеставнаго вазданія ва коначномѹ семѹ недостатачаствѹ и васачаскімі потребімі моімі скѹдостію ѡбдържімѹ мі бівшѹ, преблагодетнеіше ва помошт сапріспеваті и препоміловательнеіше изследствоваті и ѹчреждіті, ва толіко иже ꙗко вазаімо вадавші моі заплатітелнім доволствіем вазвратіті да вазмогѹ, тако и мне себе самомѹ и слѹжітелимі моімі потребна біваема снедножіліштнаго біліа и ѡдеждного ѡдеанія пріпомошті и прівкрепіті да вазмогѹ, юже свештено-царскѹ велічаства вашего премілостівнеішѹ мілост препокорнеішімі и имімжде благопріслежно прівгоднімі слѹжбамі моімі са васем моім племенороднім сародствіем достоподобнѹ слѹжбѹ изследстоваті настоаті бѹдѹ ѡжідаваюште премілостівнеіше ѡтветовазданіе.

Свештено-царскомѹ велічаствѹ вашемѹ препослѹшнеіші и пресаѹзноварѹчнеіші Георгіе Бранковіт’ първо-Іѹстініанской ѡтачаствіи и васои словено-сърбской Ілліріи и Місіам васегда вечно дедічні біваемі деспот, ѡт Егре дна кѳ-го Маіа, ҂аѱе.

Сіе віше спісано біваемо деспотско епістоліиско посланіе речені преблагодетнеіші цар лехіиски благопріетно васпріемші и преблагоѹгодно разѹмевші по прежде біваемѹ своемѹ ѡбештаванію, пакі поновленіем и вторіцею тіжде

сапособствіем настоателно свое понуждение ѡбештавает пріложіті, раді деспотскаго свободітелнаго избавленіа, егоже раді ѡтнуд непременно началнім своім саветніком повеленіе издав, да деіствователно изследствованіе творімо біват, ѡбаче же ва путшаствіе ѡбдържіму бівшу и ѡ рекомі каролскі куцеліштні топліща васпет скоро вазвратіті се васхотевшему и множаішімі потребімі царскому двору ѡбременену бівшу, ва таі час понуждітелно настоаніе изследствоваті се не вазможно біст, на ѡт двора царскаго засведетелствовано пісаніе деспоту ѡтсілаваемо біст, ему же засведелствованому пісанію прівожденіе ѡт немачскаго езіка ва латінскі езік, и по нашему разумеванію словенскім езіком по сему подобію спісуемо біваeт.

Ту се, међу тијем, рукопис прекида и тога писма нема. Овај комад писан је истим словима, на истој хартији као и комад историје. Што се спомиње лист 2033, држимо да се такође тиче историје, у којој је ово као додатак.

VIII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића од 26. Дек. 1708. г. српском народном сабору поради ослобођења.

(Истор. арх. срп. уч. др. бр. 214 пријеп.)

С поља на табаку: Благозрачно и благородно началствующтими и васеми мужеставно воинствующтими пречастно свештеними и васему духовному ліку, таже и мирскому ліку ѡбште васероднаго народа славено-сърбскаго биваемим и прочими нами благоверно вазлюбленими.

Божіею милостію Геѡргіе деспот първо Иоустиниѧнской ѡтачаствии и васои словено-србской Иллирии и Мусиѡмь ѝ прочаа.

Времена сего слученіемь ва кратце ѡзнаімуюште привасломенути васхотехом васем ѡбште васероднаго нашего

словено-србскаго православіѧ биваеми народими ѩкоже оубо дѹховнаго тако и мирскаго лика биваемимь; ѩко да благо-ванимателнимь разсѹжденіемь саматраваеми да биваете, а не ва небрежително запомненіе ѡставлаваете ѡбштим именомь васего народа србскаго биваемо ѡбештаванне блаженно по-чившаго ѡтца патриарха Арсеніѧ, егоже писател'но ѡбеш-тавание даже и до сего времена прі себе имеем. Ѹви намь престѹпаюштимь такова ѡбештаваніѧ, иже превишнѧго Бога именемь засведетелствованна сѹтъ; сими же словесими ѹбо садьржаваемо писателно ѡбештаваніе сатворенно есть ва лето ѡт рождаства Христова ҂аѱд. рекшемѹ: NB. егда таковомѹ намеренію битность сачетати се вазможеть, пьр-веишаго ва мемориал пѹнкта ѡсвобожденію величастві̇а вашего ѡт тѹдѹ, сведетель иже на небесехь Господь, по-ставити, вазрадети ѡт всее дѹше и срдца бѹдемо.

Зри зде богобоѩзнім ваніманіемь сіѧ чатѹштаго, благо-ѹгодні слішателю, ѩково бисть сие вишше реченно именем божіим засведетелствованно ѡбште васеродно ѡбештаваніе, како ли до конца изследствѹемо бість ѡт віше рекшаго се лета ҂аѱд. до лета нинѩшнѧго ҂аѱн. иже сіѧ пісанію пре-даваеть се, коль крати ва мимошедши времена сіѧ, колико ли изложителнімь саставленіемь челобит меморіала сатвориль еси и кесарскомѹ величаствѹ коль крати предаваль еси, вазвести ми, ва кои челобитни меморіаль и ва коемѹ пър-вомѹ саставителномѹ пѹнктѹ вазложиль еси прошеніе ѡ де-спотскомѹ начелствѹ и свобожденію; вазвести ми вторицею и третицею вапрошаю те, мои превазлюбленни народе право-славни, ѩко дѹховнаго тако и мирскаго лика биваеми, да таковимь деіствіемь оно божаставно повеленіе савършенно испьлниль би биль, иже ѹстми дѹха светаго реченна сѹть сице: ѩко не вазможеши иного рода биваемаго чловека ца-ремь ѹчинити, иже несть ѡт числа братии твои, втори зак. гл. .зі. сх. еі. Не оубо ли слѹченіемь сабист се реченое оустьми превечнаго Бога, да не васприемлеши имена Господа

Бога твоего васуе; не имет бо неповинна Господь васприемлюштаго име его васуе. Исход гл. .к. сх. .з. Васуе ли мнить се вамь Апоплектичаска, иже разумеваема биваеть: напрастна и скоронападательно на чловека приходешти самьртоносни час. Запомнели ли есте светаго апостола Петра духомь светимь рекшаго Ананію: по что исполни сатана срдце твое сьлгати духу светому Деѧн. гл. .е. зач. .гі. Симь до зде, сіѧ савьршаваюште ва прочаѧ никаково досаждение вами сатворити не хоштемь, тачію аште ва небреженіе ѡставили есте телесно наше ѡно страданіе, иже и прежде вазвестими бихомь, ѩко аште тело наше ва земьлскаго цара рукахъ садржаваемо биваеть, душа же убо ва небеснаго цара рукахъ садьржаваема есть.

Того ради паче привaспоменути вам потребно би било господне оно слово, рекшаго: азь есьмь пастирь добри, пастирь добри душу свою полагаеть за ѡвце. Іѡан гл. .і. зач. .лѕ. и притчу ону глаголавшаго: имеи сто ѡвецъ и изгубившу ему паки едину ѡт тих не оставить ли деветьдесеть и девет ва пустиню и идеть васлед погибшои,. дондеже ѡбрештеть ю, и прочаѧ. Лук. гл. .еі. зач. .он. Душеполазнаго сего попотребованіѧ ради единаго частнаго свештеника са благоугоднимь диѩкономь и добре приготовленимь ѡкрутомь временнимь измененіемь да бисте к нами послали и паки вазвраштениемь васпеть да ѡтхождаваеть превишнему Богу и чловекомь тако благоугаждаюште и божественну таину неповинно савершаваюште. Сими же оубо васех вас пребезконечнои благодети приваручаваемь.

Данно ва град Егра називаемии мѣсеца Августа вторіи дан ѡт рождаства ваплоштшаго се Христа спасителѩ нашего ҂аѱи. битиѩ же мира сего ҂ӡсѕі.

IX.

Писмо деспота Ђ. Бранковића цару Петру Великом поради свог ослобођења, писано 29. Септ. 1711.

(Истор. арх. Срп. уч. др. бр. 227 преjеп.)

С поља: Пресилнеишемꙋ и преблагочастивеишемꙋ божіею милостію автократорꙋ царꙋ и великомꙋ кнезꙋ Петрꙋ Алеѯиевичꙋ превеличаишемꙋ монархꙋ московскомꙋ и всего православнаго в'селенства мне же ꙋбо господару премилостивнеишемꙋ покорнеішім смиреніем да ваздаст се.

Пресилнеишіи и преблагочастивеишіи божіею милостію автократор-царе, и велики кнеже монархо всего православнаго вселенства, мне же ꙋбо господарꙋ, господарꙋ премилостивнеиши!

Монархіиско превелико славно царско ти величаство божаственим самотреніем васпомени во град Відни при кесарꙋ римскомꙋ бившꙋ царскомꙋ ти величаствꙋ ѿт превишнꙗго Бога даннꙋю ти благодет ѡбештавшꙋ мне рабꙋ своемꙋ словесими сами царск[1]) — — — сведетелство... рекше ꙗко превишнаго Бога Христа спасителꙗ нашего ради же ѡставити бꙋдет царско ти величаство мне во напасти сеи неповинной страдати но — — избавити мне бꙋдет ѿт напастованнаго сего ꙋзилиштнаго неправеднаго и неповин'наго заꙋставленіꙗ.

Второе же пресветлеише царско ти величаство васпомени, ꙗко неци държавнеиши древни цареви и велики кнезови сꙋетним вниманнем изгибшаго дна имели сꙋт того дна прошаствіе, ва нем же днꙋ ніединꙋ благодет никтомꙋ придаваніем не изследствовали сꙋт, паче же ꙋбо светаго Павла апостола ка Коласаем посланіе васпомени превисоко непобедимо царско ти величаство рекшаго ꙋбо: поминаите мое ꙋзи благодет са всеми вами, амин. Колас. гл. .д. зач. .сѯа.

---

[1]) Тачкама и цртицама биљежим мјеста која се не могу прочитати, што су изгризена или изблиједјела.

и паки: любеи бо дрѹга закон испълнив или паче рекѹ скончав к Рим. гл. .гі. зач. .раі. ва таковѹю премилостивною и благопълзователною благодет царскаго ти величаства савършено ѹпование имею и покорним ѹничиженіем просим и ѹмилно челом бію по благодетномѹ царскомѹ ти величаствѹ благопомоштномѹ ѡбештаванію.

Третіе же пренепобедимеише царско ти величаство васпомени, ꙗко ва лето битіꙗ ҂зсі. царскаго ти величаства пълномоштним послаником Прокопіем Богдановичом Возничином ва срочно изложителни биваеми пѹнкти и о моемѹ свобожденію словоречено бист; но ѹбо'тогда дело савършено нескончаваемо бивши, ва бѹдѹште време дело продължимо бист, даже и до сего часа, ꙗкоже ꙗвно зримо предстоит ва ѡтветно ваздаваніе римскаго кесарскаго величаства, иже зде латинским и немецким езиком списано под знаменитим сим словом А. предавает се.

Четвертим же числом пресилнеишемѹ царскомѹ ти величаствѹ вазвештаваюште, ꙗко ѡт многолетнаго времена ва ѹзилиштно сие неправедно и неповинно заѹставленіе бившѹ ми ва многи дългъ вападнѹти мне слѹчимо бист, ꙗко зде ва град Егрѹ тако и ва град Видню: егоже ради помиловатѹ милостиню прошѹ, да себе ѡткѹпити и биваеми дългъ вазвратити: такожде же и жилиштно мое кърмленіе имети да вазмогѹ ѡт превелико славнеишаго царскаго ти величаства, да сабѹдет се реченное: блажени милостиви, ꙗко ти помиловани бѹдѹт. Маѳ. гл. .е. зач. і.

Сих же ѹбо всих васпоменѹти вини ради изволи преблагочастивеише царско ти величаство единим своим послаником властнѹю си граммата прислати к римскомѹ кесарскомѹ величаствѹ ради свобожденіа моего по изложителномѹ више реченомѹ кесарскомѹ ѡбештаванію, и декретною резолѹциею и тако ѹбо свобожденѹ ми бившѹ реченим царскаго ти величаства послаником единокѹпно на поклоненіе царскомѹ ти величаствѹ пріити да вазмогѹ еиже благополазнои бла-

годети ради привославно-царскомꙋ ти величествꙋ ѿт небесних с више сходештих даров мазда ваздаваема да бивает, ꙗкоже иногда Авраамꙋ благоверномꙋ ваздана бист. Бит. гл. еі. сх. а. Сими же преславно монархіиско ти царско величаство превишнемꙋ Богꙋ вседържителю приварꙋчаваю.

Преславно-монархіиско-царскомꙋ ти величествꙋ

препокорнеішіи' всегда смиреніем пребиваюштеи слꙋжитель Геѡргіе деспот първо-Іꙋстинианскои ѿтачествіи и всои словено-сърбскои Иліріи и Мѵсіиам, и проч.

Данно ва град Егра називаеми ва Чешкꙋ кролевскои ѡбласти биваеми месеца Септемвриа .кѳ. лета Христа Спасителꙗ ҂аѱаі. бітіа же мирꙋ ҂зсѳі.

Прошаствіе елчіами тогожде лета месеца Ноемвр. аі. дан.

X.

Дневник патр. Ар. Чрнојевића о путовању у Јерусалим 1683. године.

Рукопис, из кога је овај дневник преписан, добили смо од г. митрополита Михаила, који га је добио из Босне. Има га 8 л. на 12-ни, а било га је још, јер је прича прекинута. Рукопис је на сваки начин суврємени патријарху. Осим што је прилог за биографију патријархову, овај рукопис уједно може у неколико показати ступањ образованости тога човека, коме је пало у дио да учествује у располагању судбином народа српског. Прве три врсте исписане су црвенијем, а име патријархово и „божіею милостію“ усправљеним крупним словима. Остали је рукопис писан брзописом, но врло читким.

Арсеніе божіею милостию архіепискѡп пекьскыи и вьсем Сърблꙗм и Белгарѡм и прочым странам патріархъ.

Зде же начнꙋ писати пꙋтна шаствіа когда поидѡх въ светыи град Іерꙋсалимь.

Боже, въ име твое спаси и поспѣши и сподоби видѣти светы град Іерꙋсалимь, и поклонити се живоносномꙋ гробꙋ твоемꙋ, и ѡбходникомь бити всем светыим мѣстомь твоим, по них же пречистѣи нозѣ твои шаствіе твориста. Ты же, милостивіи владико, пꙋт шаствіе стопам нашим ꙋправи, и грѣхѡм нашим проштеніе дарꙋи!

И поѥх съ собою въ слꙋженіе попа Савꙋ і архидіакона Данила и спахи-Велька и ва дрꙋжество ми бисть светопочившаго и блаженѣишаго господина Маѯима патріарха слꙋжитель іеѯарьхь кѵр Висаріѡн и попь Василіе и Захаріа и хаџи-Стефан втори пꙋт, и ѡт места Пеħи хаџи-Вꙋлета.

И тако хвалꙋ всеноштнꙋ въздасмо Христꙋ Богꙋ и светыим ꙋгодникѡм его вь светѣй и велицѣй црькви. И братію благослових съ селзами и проштеніе сътворихѡм.

По сем въстахѡм заутра мѣсеца Сек. и придѡсмо на Шашковаць трети данъ, и тамо обрѣто дꙋховника кѵр Христофора ѡт монастира Рачи, поиде же и ѡн с нами на поклонѥніе чьстномꙋ и животворештомꙋ гробꙋ Христовꙋ.

И въстахѡм ѡт Шашковца въ лѣто ҂зрча.-го (7191=1682) а ѡт рождаства Христова ҂ахпв. мѣсеца Сек. .ѕ. и поидохѡм на конакь вь село Злате, и тꙋ нас кметови лѣпо пріеше съ чьстію, и любѡв показаше. Да сꙋ благословеніи!

Конак .в. близ града Скопліа въ селꙋ. И тꙋ пріиде до нас владике кѵр Θеѡфана скопскаго діакѡн Христофор, и пренесе до нас чьсть съ любовію. Многа им лѣта!

Наꙋтріа же поидохѡм мимо Скопіе, и тꙋ оусрете нас митрополит кѵр Θеѡфан съ гражданіи своими и съ частію, и тꙋ благословисмо их всѣх, и ꙋтѣшеніе пріехѡм, и вазвратисмо каждо въ своѧ сіи, а владика кѵр Θеѡфан възеть съ собою попа Никона и Ђорꙋ въ слꙋженіе, и поиде с нами на поклонѥніе божіемꙋ гробꙋ и съ ш ним ѡт Скопіе некои чловеци, и поидохѡм въ пꙋт свои.

Конак .г. въ село Младо Нагорично. И дочекаше нас кметови лѣпо, и потребна вьса принесоше изобилно, и ѿт здѣ възьвратисмо проигꙋмена кѵр Стефана и сꙋштих съ ним иже нас проводише.

Конак .д. ꙋчинисмо въ Славиштком полю въ село Радибꙋждь, и то полю изобилно всѣми потребными, и добро нам бысть.

Конак .е. вь Паланкꙋ оу Кривои Рѣци вь мѣтохꙋ монастирском, и тꙋ харьчъ даде ігꙋменъ кѵр Герасим осоровскіи, и обешта се поити с нами на поклонѥніе ст. гробꙋ, и сътвори мꙋ діаволь пакост, и не поиде.

Конак .ѕ. въ село Грамажданіи, и то село велми оукрашено различныим овоштіем и водою изобилно. Поп стар, а кметови неꙋчени и непокорніи, и преше се с попом пред нами, и въ тꙋ ноштъ паде въ селꙋ единъ дом и бист клопот не мал, и бихом въ оужасе. И здѣ пріиде владика кратовскіи и штипски кѵр Ананіа, и принесе часть: винце, ꙗбльке и лꙋбенице въ потребꙋ.

Конак .з. въ мѣсто Дꙋпница въ домꙋ владики кѵр Висаріѡна, и любазно нас пріеть, и вьсѣх оучрѣди довольно всѣми благопотребними. И пребисмо тꙋ двѣ ношти, и заꙋтра поидосмо, и с нами владика кѵр Висаріѡн поиде на поклонѥніе живоноснаго гроба господнꙗ, и великъ плачъ остави старици матери своеи.

Конак .и. въ мѣстꙋ Самокови паки въ келіи владичинои, и тꙋ нас лѣпо христіаніи дочекаше, и потребьнаа вса принесоше, и прѣбисмо и въ инъ дан на въздвиженіе частнаго креста, и светꙋю агіазмꙋ сътворих, и окропиcмо се, и всех христіани благослових.

Конак .ѳ. въ нарочитом селꙋ Сестрима, и тꙋ христіаніи Іортаци ꙋсердно всех пріеше, и любов показаше, и вса доволно потребнаа принесоше, и накрьмише всех изобилно. Богь да ихь прости. И заꙋтра въ сꙋботꙋ дне ортак кѵр Рак Серблин сътвори въ домꙋ своем велико ꙋчрежденіе, и

съзва все хажіе, и ѹгости всѣх доволно, и пребисмо въсъ дань до вечера, и много ѹтѣшеніе пріехѡм. И заѹтра вси кѹпьно поидохомь до на рѣкѹ, и ѿт тѹд възвратих слѹжителіе наших: ехарха Θеѡдосіа и попа Іефрема і еште некоех спахіе, которіи бехѹ нас пратили; ми же поидохом въ предниа господѹ Богѹ славѹ въздаюште.

Конак .і. ѹ Татар-Пазарчикь въ некоемъ тѹрскѡм дворѹ великѹ и велми пописанѹ за ѹдивленіе, и тѹ попови и хрістіани касабаліе часть принесоше много различнѹ и добро виднѹ, и тѹ ждахѡм ортака Раю единъ дань, дондеже пріиде и поиде с нами на поклоненіе светаго и животворѣштаго гроба божіа, и тѹ съвакѹписмо се вьси, и бист дрѹжства добра и велика. И ѿт здѣ ѿтрѣшисмо ћесе на харач, и тѹ некто ѹкраде Іаковѹ Скоплианинѹ пѹшкѹ, ми же поидохѡм ва пѹт свои.

Конак .аі. въ мѣстѹ великѡм Филиба въ Маћедоніи, и покрай мѣста того рѣка Марица течет, и на неи мостъ великь имать. И ноштевасмо въ великѡм кѹршѹмли ханѹ, и тѹ имѹт мнози Христіани, и велици .боліари Греци. И тѹ приде попь Димитріе ѿт пештере, и съвѣшта поити с нами въ съдрѹжство. И здѣ подранисмо заѹтра низ Марицѹ по тамнини.

Конак .ві. въ селѹ бльгарскѡм Кацліа. И тѹ обрѣтосмо за асприце свега дѡста, і ѿтимаю се белгарске омѹсахфире, и зовѹт: ела овамо, подобро е. И бист нам конак ѹ хажи Іоаньна, и сам рече: пошаѡ сам на хажилѹкь съ .м. врагаа, а дошао сам съ .о. И тѹ заборавіи пѡп Захаріа ножь.

Конак .гі. оу Ѹзѹн'жево. Тѹ хань и жаміа и имарети велики, все покривено оловѡм, нъ кѹћах мало и все рђаво Некоей клѣтви ради све злочесто ѿт кадѣ е.

Конак .ді. поидосмо ѿт Ѹзѹн'жево, и остависмо дрѹмь велики на лѣво, и идѡсмо неколико дрѹгим пѹтем скрозе чалію, и доидосмо на грѡб храбраго Ѹглеше брата Влька-

шина краля, и ѡтолѣ сънидохѡм низ бърдо на рѣкꙋ. И тꙋ мост ѡт камена велик и хꙋбавь, и шехер маль, и хан хꙋбав и велик, и на срѣди велико кꙋбе, и тꙋ възесмо потребнаа, хлѣба и вина и гроздіа, и то зовет се хараманліа. И доидосмо въ село тꙋрьско. Зовет се Ебибче. Тꙋ све злочесто, и ханови и сѣно и зобь, а вина ни капи, нъ доста бꙋзе и лꙋбеница, и бѣше кꙋчи тꙋрскога барјака.

Конак .еі. пройдосмо касабꙋ иже зовет се Ћѡприліа и Мꙋстах паша, и прѣйдѡсмо мѡст на Марици велик и зданіе чꙋдно, имат иі. сводѡв и хань и жаміа и имареть велик того паше, све кꙋршꙋмли і едан рад. Біѡ царъ тꙋрски, и искаѡ да мꙋ поклони хаир, и не поклоніи паша, и цар не хотѣѡ преко тога моста прѣйти, нъ рѣкꙋ прѣјахал, и злꙋ клетвꙋ и срамотꙋ оставіѡ, да се чини зло сред моста того, идѣже ѥст подпис, ꙋ сваки петак и до данас, еже ѥст срамно сказати. И та данъ прійдохѡм въ град велики Дрѣнополѥ. И сътворисмо конак ꙋ великомъ и чꙋднѡм ханꙋ, зовет се Аиши-кадꙋнин хан, и имат велика авліа и два шалдрьвана, и, тꙋ скꙋпо вино и ракіа ѡсака ради, и рибе много и хꙋбава, сомови и шарани и штꙋке и иніи многи родови, дѡста и евтино, ока по. ві. аспри. Хлеб хꙋбавъ и гроздіе и свакојако овоштіе много множаство. И тꙋ ест велик мѡст ѡт камепа, зовет се Михал ћꙋпріа, идеже се састале двѣ рѣке, Тꙋнжа и Марица, и пре тога моста ніедин тꙋрскіи царъ неће да преиде грьдости ради, понѣже христіанина зданіе ѥст. И тꙋ соуть велике и чꙋдне полате цареве и сꙋлтан Селима жаміа, велика и пречꙋдна зданіа, така неимат ни въ Цариградꙋ. На четири ꙋгла .д. мꙋнара ѕело високи и на них по .г. викала мꙋшебакли. И сказꙋют да имат .ві. црькви гречаскых иже и до нынѣ поют. И тꙋ кирію ханжіи платисмо. Архидіакѡн Данилъ заборави ми дивит, цѣна его грош .к., и егда изидохѡм ѡт мѣста ꙋ полѥ, тогда възвратише вьспѣть искати погꙋблѣнное, и не обрѣтоше ничесоже, и едва нас къ вечерꙋ постигоше. И

тай дан пройдосмо касабꙋ зовωм Ап'сꙋ, и тꙋ хан велик и жамiа и имарети Мехмед паше Соколовића, све кꙋршꙋмлiи.

Конак .ѕi. оу Ески Бабꙋ, и велике ханове пройдωсмо, а ꙋ неке злочесте ханиће падωсмо, и близ великiе жамiе имат една црковь, древнѥе зданiе, и порꙋшило се вельми, и тꙋ почивает преподобнiи Николае воинь, иже въ снѣ видѣ видѣнiе при гръчаскомꙋ царю Никѵфорꙋ идꙋштꙋ ратовати се съ Блъгары, ѩкоже пишет въ прологꙋ. И сам поидох, и сꙋшти съ мною, видѣти светаго гробницꙋ и поклонихом се въ оумнѣй срдца, по что мꙋ сꙋ Тꙋрци на глави завили чалмꙋ, и съвише гробнице стоит егωв лꙋк стрелни ѕѣло велик, и стегь иже ношаше съ собою.

Конак .зi. вь касабꙋ зовωм Бръгаз. И тꙋ хан велик и хꙋбавь и шальдръван и .д. чешьме текꙋт ωт шалдрвана, и ꙋ имаретꙋ шалдрван плетен ωт бакра, и жамiа велика, све кꙋршꙋмли, и ћꙋпрiа на рѣци велика и хꙋбава ωт камена. И то въсе зданiе Мехмед-паше Соколовића. И хаир велик оучиniω, на вьсаки дань въ вечерꙋ по вьсех хожацех подавают хлѣбь и чорьбꙋ мꙋсафиром. И нам принесоше по ωбичаю, тачiю не едѣхмо. И пойдосмо и видѣсмо цареве полате и бахче иже тꙋ сꙋт ѕѣло дивнѣ и краснѣ, и един хожа нас проводи и сказива нам вьсе. И вь тꙋ ноштъ въ слѣд нас доходише разбоиници, и прилѣжно нас сходише, и зрѣше свеколико, занѥ хотѣхꙋ нас разбити на пꙋти, нъ помоштiю божiею и застꙋпленiемъ прѣчистiе богоматере съхранѥнiи бихωм ωт тѣх злохитрих ловьцевь.

Конак .иi. проидωсмо Калиштран, и тꙋ имат хань велик и варωш и цареви сараи нови и големи и234 пречꙋдни. И тай дань дойдωсмо въ мѣсто Чорлꙋ, мѣсто велико, а ханови злочести и ханжiа зьль и лꙋкав, потꙋрчiω се ωт рода арьменскаго, и злꙋ зобь намь продаде. И то мѣсто есть на брьдꙋ, и прежде бил град тверд, и тꙋ имат цареве полате велике и хꙋбаве, и нынѣшни царь водꙋ довеω въ то мѣсто, и развеω на многω источник и харач ꙋчинiω х.

кесах повѣдѹют. И тѹ се винца не ѡбрѣте ни добра ни зла ѡтнѹд, и бист нѹжда помеждѹ нас и горѣст дѹшевна. Пише водѹ врѹћѹ и не хотеште, и постише средѹ добре, и възгрѣдѣше нрѡстно нъ мѣсто то до ѕѣла.

Конак .ѳі. въ град Силиврію. И тай град стари и славни ѡт древних градѡв ѥст. Въскрай мора и велик. и въ нѥм сѣдет многи езици и Христіани Грѣци, и сказѹют бити .иі. црквих благочастивіих, и ѹ митрополіи ест глава ст. мѹч. Агаѳоника, и глаголют въ том градѹ мѹченіе пріет. И мѣсто велико и хѹбаво, і ѡсвен града того ханови велици, и свега дѡста, и кораблѣмь пристаниште велико, и на ѡтоце морской ест мѡст велик, имат сводѡв .лг. и тѹ имѣют царeве полате..............

СТУДИЈЕ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ТРГОВИНЕ XIII-ог И XIV-ог ВЕКА.

Пише

Чед. Мијатовић.

О данашњем значају трговине и трговаца може се свакојако мислити. Али ко погледа дубље у историју развитка друштва људског, не може да не опази, да је трговина у парници људске цивилизације имала да изврши високу мисију. Трговина је материјални живот једног народа скопчала с материјалним животом осталих, те их је једна иста струја узајамних интереса везала у једно солидарно коло. Трговини пребацују себичност; али без ње народи тешко да би знали један за другог, и без ње се идеја о братству народа не би родила. Трговац је у историји света заиста пионар цивилизације.

Историја трговине истина није још то исто, што и историја цивилизације; али је она без сумње један од најсуштаственијих делова њезиних. Тек историја материјалног живота народног разрешиће многе загонетке његовог умног живота. Без сумње и обратно. Али управ с тога и не може да се зна прошлост једног народа како треба, док се не изучи и историја његовог материјалног и историја његовог умног живота у њиховој свези и њиховом органичном утицању једнога на друго.

Сасвим би сувишно било да се упуштам у разлагање од коликог би нарочитог интереса за нас била „Историја српске трговине.“ Само ћу да споменем, да више него игде, у историји трговине излази Србија на видик у своме карактеру као члан европскога друштва. Све друге стране народног живота можете изучавати изолишући Србију од њезине свезе са суседима; трговину не можете.

Ни мало не ласкам себи, да сам за сада у стању, да напишем праву историју српске трговине. За ово би требало много више материјала, много дубљег критичког испитивања свију осталих страна народног живота, а пре свега много више времена за озбиљну студију, него што га ја у својим слободним часовима имам. Доста ће бити, ако ове моје студије прокрче мало пута и бар у главним цртама даду лик српске трговине у тринаестом и четрнаестом веку.

Напред споменух органску свезу између трговине и осталих страна народног живота. Трговина XIII-ог и XIV-ог века носи на себи печат средњовечних одношаја; а опет са своје стране доприна̄ша, да се допуни карактер средњег века. Свакојако много се шта при изучавању историје трговине може лакше разумети, кад не губимо из вида политичне и друштвене одношаје. С тога нека ми је слободно овде на првом месту да бацим један поглед на политичне и друштвене одношаје у XIII-ом и XIV-ом веку (I.), а за тим ћу говорити о главним саобраћајним правцима и трговачким местима (II.), после о предметима увоза, извоза и провоза (III.), и на послетку о трговачкој политици српских краљева (IV.). —

I.

Поглед на политичне и друштвене одношаје у Србији XIII-ог и XIV-ог века.

Ко с пажњом проучава данашње стање европских народа, тај ће истина наћи у појединостима оштрог израза народне

индивидуалности, али у исто време увериће се, да су основне црте друштвеног строја у свију европских држава готово једнаке. Исто се то може казати и за европске државе тринаестога и четрнаестога века.

Византијска царевина, са својом многољудном и сјајном престолницом, стојала је на врху ондашње цивилизације. Без сумње у појединостима византијскога живота и живота западних народа бивало је разлика, често оштрих разлика, каква је између готске црквене куле и византијског кубета. Али ипак у општим основним назорима и главним установама вејао је један исти дух. Нарочито баш у тринаестом и четрнаестом веку, кад је услед крсташких ратова, запад европски дошао у тешњу свезу с истоком. Не треба да нас изненади, ако у даљем току ових испитивања нађемо, да не само средњи век разних словенских народа показује заједничке карактерне знаке, већ и да средњи век свију осталих народа у многоме погледу има да покаже чудну сличност. Само, наравно што већу просторију хоћемо једним погледом да дохватимо, то нам се све на више уздићиваља; а што се на већу висину пењемо, то све већма ишчезавају ситне појединости, а остају на догледу само главне опште особине.

Кад с таквог једног гледишта погледамо на историју средњега века, опажамо да је сталежна монархија редовни облик, у коме се средњовечне државе јављају. Поред ње налазимо овде онде аристократске републике (Мљеци, Ђенова, Флоренција, Дубровник итд.); праве демократске републике налазимо више као мимопролазан појав, као прелаз или к монархији, обично апсолутној, или опет к аристократији.

У свима монархијама средњовечним па и у српској налазимо два моћна сталежа — властелу и духовенство.

Ова два сталежа имају пресудна утицаја на политични ток ствари; они дају тон друштвеном животу средњега века.

Управо политичку историју средњовечних држава испуњава међусобна борба интереса ова два сталежа и краљевства. Ма да то данас мало чудно изгледа, краљ је у средњем веку носилац нове једне мисли, — јединства државног, и — под извесним приликама — јединства народног. Властела је имала своје засебне интересе. Сваки је властелин тежио, да на својој земљи, у жупи својој остане и даље мали суверен; сваки се властелин природним начином у приватноме свом интересу одупирао централизацији, коју су краљеви опет врло природним начином у своме приватном интересу гледали да у живот изведу. Отуда борба краљевства с властелом. Свуда ћете је наћи. Још понајоштрије изражену у нашој историји. Где је краљевство имало мудрости да се свеже с духовенством и преко овога ослони на масу народа, и где је имало времена да борбу доврши, ту је властела савлађивана, и краљевство добивши место старих супарника одане слуге, ојачало је, занело се, отишло у крајност и дало свету нов облик деспотије и тиранства у апсолутној монархији. У српској старој држави борба се та водила; краљевство је под Душаном до озбиљних резултата дошло; али се борба та није довршила. Стари одношаји били су се растурили, нови се нису консолидовали. Србија је била у прелазном врењу, у парници кристалисања нових одношаја, кад је Видов дан освануо. Свакојако за нашу је потребу овде довољно да знамо на чисто, да је и у старој српској држави, као и у других сувремених држава, политичка моћ била у заједничкој имовини краља, властеле и духовенства. Одношај тај има најјаснјег израза у уводу Душановог законика: „Сїи же законыкь поставлѥмь ѡть православнаго събора нашего прѣосвѣштенымь патрїархѡмь кўрь Іѡанникїемь и въсѣмы архїереи и цръковникы малими и великыми, и мною благовѣрнымь царемь Стефанѡмь и въсѣмїи властели царства ми, малими же и великыми.“

Према овој политички привилигесаној групи сви остали редови чинили су једну политички непривелигисану групу, која је носила име себар. Него ова група није организована; она тако рећи тек само у теорији постоји; у њу долазе разноврсни елементи, грађани и сви редови тежачког реда: сокаљници, мјеропси и отроци; није могућно било да се она оживи духом корпорације какав је у чврстој целини држао властелу и духовенство. А да та група и иначе не дође до какве моћи и значаја, закон је Душанов изреком и под строгом кажњу забранио саборовања себарска. **Себрока събора да нѣсть!**[1])

За политички и социјални положај појединих лица у средњем веку пресудног је значаја имао њихов одношај према земљи на којој су становали. И у овоме погледу све монархије средњега века показују велике сличности.

Може се казати, да ван градова, као слободних општина и њихове непосредне околине, сва остала земља принадала је нешто властели, нешто цркви, а све остало била је „царева земља.“ И над оном земљом коју је властела држала као своју праву баштину, владалац је бар по имену имао врховно право сопствености. У нашим историјским споменицима има доста примера, из којих се види да властелин није могао поклонити своју баштину цркви, док то владалац није допустио. Хранићи н. пр. нису могли да продаду Дубровнику један део свога Конавља, док им краљ Остоја не даде одобрења за то. Севастократор Деан није могао да поклони своја баштинска села цркви, док то није Душан нарочитом хрисовуљом одобрио. (Mon serb. CXXV. 142). Врховно право сопствености и над властеоском баштином управо је основа, на којој је краљ тражио од властеле и којену службу, и десетак од производа (соћ)

---

[1]) Вид. чл. 19. зак. Душанова, издање Стојана Новаковића; и дра Н. Крстића, »Расматрања о Душанову закону« Гласник VI.

и помоћ кад сина крсти или жени, или му двор гради.[1] Да л' је и над црквеном баштином краљ имао врховно право сопствености, то није баш сасвим јасно. Примера и доказа очевидна томе немамо; можда и с тога што црква није долазила у прилике да поклања или продаје своју баштину. Најважнији позитаван доказ, по томе мишљењу, да је и врховно право постојало, имамо у једној хрисовуљи цара Уроша, у којој се вели да је Душан наредио, или управо стари обичај озаконио, да цар ступајући на престо потврђује сва права најпре црквама а после властелима и властеличићима. Monum. Serbica. 146 и 164. Али негативних знакова има и више по којима слободно можемо рећи, да се и над црквеном земљом простирало царево врховно право сопствености. Душанов законик вели да цар „ослобођава“ све цркве у царству од свију робота; то јест, правога основа за феудне дужности цркве према цару истина има, али цар из особених призрења опрашта црквама те дужности. Једну пак феудну дужност свакојако цркве имају, а то, да дижу понос кад цар путује (Зак. Душ. 10).

Цео онај трећи део, растурен по свима крајевима српским, представљао је резерву, из које су краљеви чинили богате поклоне црквама и манастирима, и из које су награђивали добре услуге својих верних. Ваља ми споменути, да су и наши владаоци, онако као што је то био случај и у осталим монархијама онога доба, члановима своје фамилије давали ради издржавања овај или онај крај своје државе. Нарочито се, зна да су престолонаследници и удове краљице добивале на уживање Зету, или управо приходе од Зете.[2]

Остављајући владаоца и духовенство на страну, да погледамо из ближе, како се земља као сопственост појављује.

---

[1]) Зак. Душ. 2.
[2]) Вид. у Даничићеву рјечнику реч Зета.

Било је људи који су од старина држали велике просторије земље и њоме располагали као својом сопственошћу, бештетно по владаочево врховно право сопствености. С правом сопствености било је скопчано и право јурисдикције, тако да је сваки баштиник, био он властелин или црква, имао право да на својој баштини врши судску власт осим за кривице, које су задржане церевоме суду. Ови људи који су од старина имали своје баштине и непосредно само врховно старешинство краљево признавали, били су стара велика властела. Овакав један властелин могао је датом приликом довести себи у зависност каквог суседног властелина; можда га је у сукобу каквом савладао, али му ипак оставио баштину само под условом да признаје његово надбаштинство, да му буде веран помоћник у нужди, да га у извесним приликама материјално потпомаже, да му о извесним данима (Божићу, Новој години) доноси какав поклон итд. Таким су начином на западу и у средњој Европи постали тако звани fiefs de reprise[1]) Тако је један властелин могао да доведе себи у зависност сву властелу своје суседе, те постати поглавар веће или мање области. Кад је Стеван Немања уједињавао растурену своју дедину, побеђени кнежеви и жупани могли су доћи, па су на сву прилику и дошли према великоме жупану у онакав односај, у каквом су према њима самим стојали њима потчињени људи властелинскога реда. Сва је прилика, да и у нашој старој држави властеличићи нису друго, већ великој властели феудно подложена властела. Временом интерес краљева захтевао је, да се и властеличићи у политичком погледу што већма еманципују, те их тако налазимо, да у сабору државном седе уз велику властелу.

После је било људи, који истина нису држали земљу од старина, него су је добили од краља или каквог ве-

---

[1]) Cibrario, L'Economie politique du moyen âge, II. 117.

ликог властелина под условима, да господару од кога су је добили помажу у разним његовим потребама, да војују за њ итд. И ту је с правом баштинским ишло и право да баштиник суди људма на његовој баштини. Ово су прави феуди или баштине у ужем смислу. Кад би господар, који је ту земљу тако поклонио, умрьо, онда је онај коме је поклоњена имао дужност да дође да се новоме господару поклони, и да поднесе онај供дародавни запис да му се баштина потврди. У Србији чим је нов краљ узео владу у руке, одмах му је властела долазила да му се поклони и да потврди баштине. Тако су и слободне општине и манастири слали сваком новом владаоцу своје хрисовуље на потврду.

Даље је било људи, који су без сумње чинили понајзнатнији део ондашњег становништва, и који су држали земље било краљеве било властеоске или црквене, обрађивали их, давали неки известан опредељени део од производа господару, а уз то му чинили још и неке извесне опредељене личне услуге, роботе. У српским земљама ови се људи зову мјеропси и сокаљници; разлика је између њих у количини дажбина, које су по закону имали да дају господару од земље; а још најглавније је што меропси нису могли оставити земљу кад су хтели, и у случају да одбегну од свог господара, овај је по законику Душановом имао право кад га нађе „**да га ѡсмоудін и нось моу разьпори и оуємьчи да є ѡпеть єгов.**“ Сокаљници пак као да нису били везани за земљу; могли су је оставити кад су хтели, и оставивши је нису имали никакве даље дужности према господару њезином. А почем је по одбитку онога, што су давали баштинику као непосредном господару земље и цару (кабао жита) као врховном господару од све земље, сав остали принос њихове производње остајао њима на расположење, то је овоме реду људи у старој српској држави могућно, било да што и уштеде и економски да напредују.

На послетку у целој ондашњој Европи налазимо људе који обрађују земљу, од производа задржавају што им је потребно за живот а све остало дају господару од земље. Осим тога имају да му чине свакојаке личне услуге, и што је најглавније, не смеду остављати земљу кад им је воља, већ се сматрају да су за њу привезани. Господар кад поклони или прода земљу, коју људи ови обрађују, он поклања и продаје с њоме и њих саме с пòродицама њиховим. Законик Душанов о њима вели: **И отроке што имаю властѣле да имь сѹ оу баштинѹ, и ихь дѣце оу баштинѹ кѣчьнѹ, нъ отрокь оу приныѥ да се не дае никъда.** (Чл. 42.) Овај најжалоснији ред људи средњега века рекрутовао се обично од ратних заробљеника, од сиромашних досељеника а нешто и од слободних људи, који у оскудним годинама продаваху своју и свога потомства личну слободу за исхрану. По споменицима српским ови се људи зову отроци[1]) по византијским парики, а по западно-европским servi а и coloni. По истраживањима г. др-а Николе Крстића судбина отрока у Србији као да је блажа била но оних по другим савременим државама у Европи.[2]) Да је у опште стање земљоделачкога реда у старој српској држави за време Немањића било односно добро, види се из тога, што су се људи из страних земаља у Србију досељавали. Гргур Замблак у животу цара Стевана вели, да је у Србији тако благостање било, „**ѩко и многѣмь изь далечє своѧ отьчьства оставлѩти и тамо прѣходити.**" (Гласник XI. 67). На једном месту Дечански вели сам да је запустела селишта населио људма „из туђе земље." Mon. Serb. LXII.

Да је стање отрока на западу од Европе у оно доба било веома чемерно, томе имамо несумњив доказ у побуни тежака у Француској у год. 1357. и у побуни у Енглеској у 1381. години. У нас је законик Душанов ишао очевидно

---

[1]) Види у Даничића рјечнику реч отрокь.

[2]) В. др-а Крстића Расматрања о Душанову закону. Гласник VI.

на руку ослобођавању отрока; у Француској по уредби св. Лудвика (Établissements de St. Louis) таква су се ослобођавања спречавала, и властелин није могао свога отрока ослободити, док на то није претходно пристао барон, од кога је онај властелин зависио, или и сам краљ. (Heeren, Essaie sur l' influence du Crois ades №. 275.) За Италију истина Мураторије (Tom. III. Dissert XIV., стр. 269) тврди, да се у њојзи од XII-ог века отрочанство почело да смањује, да ишчезава, тако да га у XIV-ом веку већ тамо никако нема. Ову парницу он приписује ојачању многих италијанских градова и њиховим непрекидним међусобним ратовима, који су их принуђавали, да и отроке у војску узимљу, што опет није ишло, док их у ред слободних подигли не би. У осталом један велики зналац средњовечних одношаја, Херен, веома сумња да је стање тежачког реда и у Италији много боље било, но што га налазимо у оно доба по другим савременим државама (Heeren, 284).

Да би потпуно себи представили груписање људства у старој српској држави у погледу економном, не смемо заборавити, да је у Србији било градова, у којима је положена основа за слободан трећи ред. У културно-историјском погледу важно је што законик Душанов има реч „граждании“. Трговци и занатлије (златари, ковачи, седлари, шавци, зидари итд.) по градовима, и рудари по повлашћеним местима рудним (Ново Брдо, Кратово, Сребрница, Рудник) чинили су доста широку основу, на којој би се српско грађанство развило, да на Косову српска самосталност пропала није.

Цела подела средњовечнога друштва на сталеже доводила је собом наследност позива. Ту наследност налазимо у свима ондашњим државама, па је налазимо и у Србији. Не само што је син властелинов остајао властелин, већ је ваљало да син занатлије остане занатлија, син мјеропха остајао је мјеропах, сокаљников син сокаљник. У једној хри-

совуљи Ст. Дечанског вели се: **и оу коемь любо селѣ кьто се манастирие ѡбретаю, тере се разроде 3 вола 4 сина, да останеть єдань на своемь месту, а остали да поступеть у сокальнике; аште ли си узлюби узети землю од мѣропьшке земле а ѡнь да поступи у мѣропхе.** За поповске синове вели се, ако изуче књигу, да стоје с оцем на **„своемь ждрѣбию“**, ако ли књиге не изучи, а он да је мјеропах; а меропшић ако и изучи књигу, опет да остане меропах. Mon. Serb. LXXXVI. стр. 99. Да би се ово и у практици лакше извело, забрањено је било укрштавање редова посредством женидбе.[1])

Као што се из изложеног груписања људства у старој српској држави унапред судити може, знаменити део превишка од производње једне економске периоде, рецимо једне године, усредсређавао се у рукама властеле, духовенства и краља. Сразмерно незнатни део превишка допадао је оном непривилегисаном реду. Овај појав, нужни резултат друштвеног строја ондашњег, имао је неизмерне последице за цео народни живот. Велико богатство властеле и духовенства дало им је велику материјалну и политичну моћ. Историја Европе средњега века у великом, огледа се потпуно у историји српског народа у маленоме. Као што сам већ споменуо, велико богатство властеле, основавши њихову материјалну моћ, учинило их је опасним по централну власт државну, која је опет као носилац идеје државног јединства природним начином тежила да сконцентрује у себе што више снаге и важности. Отуда борба краљевства с властелом. Што је та борба изазвана и што је она на послетку несрећно остала по властелу, томе је од части узрок опет у самом богатству њезином. Материјално богатство, ако га не прати богатство ума и срца, у место да буде стихија новог

[1]) Наследност позива с избегавањем укрштавања каста посредством бракова, још е задржало у јужној Албанији. Hahn. Albanesische Studien.

савршенијег живота, постаје стихија, која само ускорава распадање и пропаст. Колико је до сада редова друштвених, не . . . колико је до сада народа пропадало управ у тренутку кад је историја бележила највишу висину њиховог материјалног богатства! Не лежи кривица у богатству, већ у оскудици довољне моралне јачине оних, којима је оно на расположење дошло. Св. Сава је за своје време много учинио; доста је учинио за сва времена. Али ипак у Европи XIII. XIV-ог века време и прилике нису биле поспешне за обогаћавање ума и морално ојачавање.[1]) Материјално се богатство властеле — најважнијег друштвеног реда ондашњег — нагомилавало удвојеном брзином, док се богатство просвећености веома споро унапред помицало. Резултат је био, да је дух потпао утицају материјалности, што другим речма значи, да је здравље тог друштвеног реда почело да труне. Велики ђенијални људи наше историје, као што је св. Сава па и сам Душан,[2]) као да су опажали где је зло. Душан, основавши властелу заслуге, за цело је имао у намери, да у највиши друштвени ред доведе нову младу крв, да охолост, саможивост старе властеле парализује.

Ова несразмера између материјалног и умног богатства, услед које је наша властела изгубила своју равнотежу, постојала је у XIII. и XIV. веку и у властеле мало не свију осталих земаља, изузимљући можда Мљетке, Дубровник и још неколике италијанске републике. Па шта карак-

[1]) У овом погледу бар до свршетка XIII-ог века западна Европа ако није горе стојала од Србије, боље није. На западу је све до почетка XIV-ог века ретко било наћи човека, који је умео да потпише своје име. Фридрих Барбароса, цар немачки, није знао читати. Тако ни Филип дрски, краљ француски. Краљ Јован чешки није знао читати ни у половини XIV-ог века. Hallam, View of the state of Europe during the middle ages. 595.

[2]) Занимљива је она белешка једне дубровачке хронике, где се каже како је Душан слао младе људе у Дубровник на васпитање и како је ту основао богату библиотеку. Вид. прилоге к Макушевљевим Обозр. об истор. памјат. Дубровника.

терише ова два века? Обазримо се свуда по Европи. Видећете две струје, где мешају своје атоме једна с другом. Са запада суровост, са истока болешљива разнеженост. Кад би испитивали ма на којој тачци ондашње Европе каквоћу смесе ове, нашли би да што је мање болесне разнежености, то више суровости, и обратно. Истина, природа је у стању да и од најразновршнијег материјала, просто само посредством симетрије, произведе нешто што је лепо и што нам се мили. Симетричном сразмером суровости и разнежености постали су на западу од Европе трубадури, јунаци песници што у фанатизму платонске љубави не маре да убију или да се убију. Ми можда не ћемо наћи српских трубадура, али ја не сумњам да ћемо једнога дана, кад луча историје озари јасно све стране народног живота, наћи и у нас чудесне симетричности од она два елемента. Али и ако природа у своме игрању може да произведе нешто ориналнога, ипак очевидно је и то, да кад моралну садржину првог друштвеног реда испуњава нешто суровост, нешто болешљива разнеженост, а у главноме оскудица образованости. ту нема услова за дуговечан живот.

Поред богате властеле тринаести и четрнаести век имају да покажу и велику сиротињу, која од милостиње живи. Милосрдност је била велика, ако о њојзи узмемо судити по броју цркава и монастира, по броју болница и домова за сиротињу по Европи у опште а и по Србији.[1]) Чинити за-

---

[1]) Само за краља Милутина причају кронике да је подигао 40 цркава. У једноме се запису за њ каже: „Великіи въ милостиницѣхъ свети краль србьски Стефань Оурошь." Mon. Serb. LXXIX. Троношац тврди, да је он подигао болнице и странопријемнице у Цариграду и Солуну. Леп низ задужбина народна песма ставља у уста царици Милици.

У осталом ова белешка у троношком летопису врло је важна на сваки начин важнија него што се на први поглед чини. Ако узмете да прегледате трговачке уговоре средњега века,

дужбине била је не само хришћанска дужност, већ и иначе права друштвена потреба првог реда друштвеног. Ми данас и не умемо себи да представимо ону душевну сладост, коју је осећао сурови али фанатично побожни властелин кад је довео цркву под кубе, или кад јој је завештао неколико литара сребра. Али како би друкчије властелин и оставио спомена о своме богатству, о своме благоверству и о целом свом животу, ако не у видљивој задужбини! Зидати задужбине и хранити сиротињу била је једна врста луксуса средњовечне аристократије, луксуса, који је управо тим веће дражи имао, што му нико из другог друштвеног реда подражити није могао, а од којега ни сам цар већега развити није могао, и што је најпосле он свакојако носио на себи печат религиозног осећања. Заиста најбоља врста луксуса, коју је ондашња властела могла да ужива!

Али окренимо се сад и к сиротињи, на коју је ова светла зрака властелинске милосрдности падала. Просјаци тринаестога и четрнаестога века не изгледају као просјаци деветнаестога. То је обично гомила људи наказаних не толико од природе колико од руке човечије или, што је још страшније, од руке закона. Ово је слепац коме је за кривицу вид одузет усијаним гвожђем по закону; оно је тамо просјак коме је за кривицу по закону језик осечен; други онај што су му руке до лаката осечене, и тај је кривац, и онај без носа такав је по осуди судској. Казнити средњи је век разумевао у смислу наказати. Оваква се грозна

наћиђете да се под трговачком факторијом свагда разуме: пре свега црква тога народа, око ње извесна нека просторија за стовариште еспапа и станиште трговаца. Српска црква и странопријемница у Цариграду и Солуну, у двама главним трговачким местима византијске царевине, не значи у смислу онога времена ништа друго већ српске трговачке факторије у тим местима. Белешка је троношког љетописца важан доказ за активност српске трговине четрнаестога века.

гомила могла видити на сваком већем тргу и поред сваке веће цркве у Италији, Француској, Србији и Византији, а и по свима осталим савременим државама. Гомила је та добивала још један особени тон, кад се кроз њу протуривао сужан с гвозденим ланцима око врата и на ногама просећи да му се удели те да састави себи откуп од сужанства.

Још један карактеран знак средњовечног друштва. Као што у оно доба поред цркве од углађенога мрамора с позлаћеним кубетом налазише гомилу хромих, слепих и наказаних, гомилу одвратну, јадну и жалосну, тако у целоме ондашњем друштву налазимо једно поред другог крајњу распусност и крајњу асцетичну побожност. Особито у четрнаестом веку сва је Европа тако рећи огрезла била у распусности. У Бокачевом Декамерону има понека слика из оног времена. Већ само тај факт, што су се у свима државама узакоњавале строге казни за повреду брачне верности, зло слути. У половини XIV-ог века, некако баш у време Душанове владе, већ налазимо у Мљецима и по неколиким другим местима у Италији и јужној Француској домове, у које су се ванбрачна, од родитеља напуштена деца примала. У нашој историји сетимо се на неверство жене Радосављеве, на зло понашање Милутиново, на причу о Симониди и на љубави Душанове. И у нашим народним песмама има понека слика, која носи карактер ондашњег времена. Сећам само на песму о Наход Симеуну! Па онда она иста гомила, људи која је до јуче живела распусно и противу правога смисла хришћанског духа, сутра сипље пепео на главу, шиба се камџијом, облачи кострет и одлази босонога и гологлава на заветине. Множина манастира и цркава средњега века истина је у неку руку доказ побожности, али у неку руку опет и доказ грешности онога века.[1])

---

[1]) На западу је баш нарочито свештенство давало примера распусном животу. Тога у нас, бар колико се до сада знаде, није било. У четрнаестоме веку у Италији је тако грдна распусност живота

Ваља нам рећи коју и иначе о општем начину живљења ондашњег најбогатијег реда друштвеног, јер начин живљења опредељује потрошњу добара (консумцију), а ова опет даје карактер трговини.

Где је велико богатство, ту је природним начином и велики луксус, само што овај према разноме ступњу образованости народне има свој особени карактер. Док се на вишим ступњима цивилизације гледа на удобност, на унутрашњу мисао онога што се ужива, док се иде на то, да и сам тај луксус послужи на намирење чистијег вишег осећања, на унапређење саме образованости: дотле се на нижим ступњима народнога развитка гледа на спољашње сијање, на ефект не толико каквоћом већ количином, масом самога богатства. Изузевши византијска приморска места, и богате италијанске републике свуда иначе по Европи, од Скотланда па до Олимпа, грађевине у којима је властела XII-ог и XIII-ог века живела више су масивне, тврде, но удобне. Велика маса народа живела је по јадним кућерцима сламом покривеним. У самој Италији у XII. веку и по самим градовима велики број кућа био је сламом и даскама покривен.[1]) У нашим народним песмама спомињу се као станишта властелинска: куле и дворови. Ово разликовање налазимо и у осталој Европи прве периоде средњега века. По кулама је без сумње становала с почетка сва властела; позније, а за цело у XIV-ом веку само она, која је била мање богата, те није могла да развије куле у дворове. У западној и средњој Европи обично су се зидале куле са четири тавана.

била, да је с концем тога века наступила природна реакција, те су непрегледне гомиле народа тумарале с литијама босоноге и гологлаве појући: Господе помилуј! Hallam, Middle ages, 602. По опису литије ове многе наличе на ношење крста у нашег народа. Мураторије тврди, да су се услед ових покајничких изјава од стране народа обичаји у Италији бар за неко време поправили. Hallam на ист. м.

[1]) Мураторије Geschichte Italiens IX. стр.

(боја или ката). У нашим народним песмама пева се и кула са дванаест катова, али као ствар особите охолости и надмености (Муса Кесеџија). При земљи или управо у дну куле налазио се подрум, бунар и тамница. Да је и у наших кула тако било, имамо доказа у народним песмама.[1]) У првоме кату или на првом тавану, била је кухиња и ту је женска чељад становала. На другоме кату била је одаја где се спавало; постеље су биле одвојене једна од друге преградама или само и завесама; у наоколо уз зидове биле су клупе, на којима се седело и оружје остављало, у колико се ово по зидовима вешало није. Како су зидови били дебили, то је сваки просек за прозор чинио сам од себе читаву собицу, у којој се седело те погледало далеко на околину. На трећем кату била је одаја, где су се гости примали и свечаности и гозбе држале.[2]) Да је и у српских кула од прилике овакав распоред био, види се и по ономе што по народним песмама властелин свагда води свога госта кули „на горње чардаке."

Што се тиче дворова њих као да је било од две врсте: дворова који су се постепено развили из старинске куле на прастароме огњишту властелинске фамилије, и после дворова, које је властела себи подизала по градовима. Троношац прича како је Милутин заповедио властели, те је ова себи подизала дворе у Призрену. Позније с почетком петнаестога века кад је Стеван Високи хтео Београд да украси, опет је властела од стране владаоца позвана била да зида себи станове. О стилу ових властелинских дворова по градовима мало што за сада знамо. Да је бар у Призрену било сјајних дворова, можемо претпоставити кад се сетимо на друге доказе сјајности и богаштине српске властеле четрнаестога века. О стилу можемо саставити себи

---

[1]) »Па га баца на дно у тамницу.« — »Води коње у подруме доње.«

[2]) За све ово вид. Cibrario L' Écon. polit. du moyen âge. II. 145.

неку мисао, кад узмемо у поглед како, је жив саобраћај био с приморјем, како се и иначе зна да су и за црквене зграде долазили архитекти из приморја [1], да су се приморци (Дубровчани и Которци) настањивали по разним местима у српским земљама. Сва је прилика да је италијански стил превлађивао, као што и данас превлађује у приватним зградама по Херцеговини. Али као што је и у нашим црквеним зградама комбинација романских, византијских па и сараценских мотива овде и онде производила сасвим оригиналну красну хармонију, тако је могућно, да је и двор по неког српског властелина, спајајући разне мотиве, представљао примерак новог једног стила.

У дворовима осим дворане, у којима су се гозбе давале нарочито се свагда још налазила **ложница** и **ризница**. И средњовечни споменици XIII. и XIV. века свију осталих народа, као и наше народне песме, говоре о ложници и ризници с особитом помњом. У неком извесном смислу могли би манастир, ложницу и ризницу, ставити као три символа средњовечне периоде, о којој говоримо. У ризници се чувало оружје, пехари и друге ствари од сребра, злата и кристала („гристальда“ у нашим споменицима[2]), свечано одело од свиле, кадифе („аксамита“ у нашим писаним споменицима). свите златом и бисером искићене, одело које је прелазило од оца на сина, и којим се више нараштаја поносило[3]) итд. Ко хоће да се из ближе упозна какво је благо ле-

---

[1]) „Повелѣвааше каменосѣчцемь прiяти и ѡть поморскыихь градовь начелныкы зданиiа итд.“ Замблак, Гласн. XI. ст. 69.

[2]) Вид. Данич. рјечн. реч Гристальдь

[3]) Косача у своме тестаменту завештава: „свите госпоге Барбаре, колико ихь се нагѥ синꙋ ми Стѣпанꙋ, ако мꙋ богь даа госпою своюю имати. — Пуцић, Спом. дубр. Арх. II., 125 Законик Душанов чл. 100: Къда оумрѣ властелинь, конь добрiи и ѡружiе да се даѥ царꙋ, а **свита велика бисерьна** и **злати поѩсь** да има сынь мꙋ итд.

жало по ризницама властелинских дворова по Србији, нека загледа нпр. у тестаменат херцега Стевана Косаче (Пуцић II. 124), или у тестаменат госпође Јеле Сандаљевице (Пуцић II. 121), или у документе о покладима Сандаљевим у Дубровник итд. Ко хоће да се увери да је тако било у оно доба и по другим земљама у Европи, нека загледа у Чибраријеву историју политичне економике средњега века (нарочито II. део стр. 120 и даље). И у ложницама се особити луксуз развијао.[1]) Зидови су се покривали богатим застиркама или и живописима. Занимљиво је, да се на развалинама дворова Краљевића Марка налази остатака, који показују да су зидови бар неких соба били живописима покривени.[2]) Како ли је пак било у Душановим дворовима? Кад човек чита споменике о животу властеле у Италији и у опште на западу од Европе, не може а да се не сети, да све те авлије од мрамора, све те сребрне „чивилуке", сву ту чоху, свилу и кадифу, сву ту госпоштину певају и наше народне песме. И живљење женскиња у одвојеноме крају двора, што по осталој Европи налазимо у оно доба, има своју премаслику у народним песмама нашим, нпр. у оној где се пева како сестра Леке капетана долази к брату преко мраморске авлије итд. Него има знакова по којима можемо судити да је удобност живљења у наше властела била још у неколико вишег реда, но она у властеле на западу. Судећи по нашим народним песмама, стакло се односно рано почело да удара на прозоре по дворовима наше властеле, док је по испитивању Чибраријеву на западу стакло на прозорима још и у XV-ом веку ретко било. На прозоре по дворовима и кулама западне властеле разапињали су најпре танко платно, а позније артију уљем или воском подмазану.[3])

---

[1]) Занимљив опис ложнице у византијском царском двору у Цариграду у Kraus, Die Byzantiner, 48.

[2]) Hahn. Von Belgrad nach Salonik. стр 124.

[3]) Cibrario II. 140.

Једна од поглавитих забава нашој властели био је лов, нарочито лов са соколом, а то је исти случај био и с властелом у осталих ондашњих држава. Утва златокрила је данас једнако још красна једна загонетка, коју ће нам, надамо се, једнога дана разрешити какав српски орнитолог. Судећи по ономе што се у једноме споменику хајка на зечеве спомиње као врста роботе, као и по ономе што Дедиверсис пише како се много зечева доносило на трг у Дубровник, изгледа да је лов на зечеве био не толико властелинска забава, колико привредна радња једна. У осталом соколови и ловачки пси чине особену врсту луксуса средњовечне властеле. У коликом је ступњу лов омиљен био, види се и отуда, што је неговање сокола и ловачких паса била врста кулука. Хилман казује, да је гајење паса властелинских било један од најнесноснијих кулука за сељаке у западној Европи.[1]) У нас као да је то извесним сељанима давато као особени посао; отуда и у Душанову законику реч о псарима и сокоharима. (чл. 225).

Властелинке, нарочито у другој половини XIV-ог века, занимале су се као отменим радом, везењем свиленом и златном жицом по свили и кадифи. До каквог је савршенства долазио овај рад женскиња из богатих властелинских породица, најлепше сведоче оне прекрасне завесе, што их је кћи кесара Воихне а жена деспота Угљеше, радила и с концем XIV-века поклонила један Раваници а један Хиландару.[2]) Изгледа, као да су се у последње време српске самосталности, можда још од времена Душанова, женскиње из бољих кућа училе и успитавале у Дубровнику.[3]) Да се и у нас женскиње почело да еманципује, имамо при-

---

[1]) Hüllmann. Staedtewesen des Mittelalters I. 22.

[2]) Вид. Гласник V. стр. 135.

[3]) Енгел по Апендинију прича да је 1421. год. сукоб између Стевана Високог и Дубровника дошао отуда, што је Дубровник забранио да се српске девојке уче по манастирима калуђерица дубровачких. Appendini II. 229.

мера у лепој сестри Леке капетана — правој представници охоле, сујетне, еманциповане властелинке.

Што се тиче одела властелинака, ту можемо само толико казати, да су осим Сандала, кадифа, свила и златом испретkане материје играле главну улогу. За изучавање на овоме пољу врло је драгоцен споменик слика краљице српске Констанције, која се у народноме музеју налази; а после за почетак XV-ог века, напред споменути тестаменат госпође Јеле Сандаљевице и госпође Кателине. На западу, па и у самој топлој Италији, богато женскиње носило је преко целе године горње хаљине скупоценом кожом постављене (куном, самуром итд).[1]) У Цариграду су госпође носиле руво од скупоцених материја живим бојама и разним шарама и сликама искићено. Израђивање оваких материја било је дуго специјалност цариградске индустрије.[2]) На свечаноме руву талијанских госпођа везли су се обично грбови њихових фамилија а и други нацрти. И у нашим споменицима из почетка петнаестога века спомиње се „плашт златомь фигꙋрань.“[3]) Још Доментијан у своме животопису св. Саве спомиње „свите красне многоцѣне од великаго Оловере львы оукрашены“ (стр. 224). Од драгоцености нарочито се ценио бисер, и међу накитом наших властелинака и властела он заузима за цело прво место. Од драгог камења највећма се ценио рубин, па онда смарагд, сафир и туркиз. И аметист се често спомиње, и још некакав камен змајев очац. Драго се камење носило не само у прстењу, већ су се њиме китили појаси, пуцад, иконе, дршци од мачева и корице. По нашим народним песмама наша се властела скоро искључно одева и у ове три боје: зелену, црвену и морасту. У опште је у Европи црвена боја (у њезиним разним нијансима) била јако милована кроз цео средњи век;

[1]) Cibrario II. 147.
[2]) Kraus. Die Byzantiner, 58.
[3]) Пуцић, Спом. Дубров. Арх. II. 125.

зелена особито у четрнаестоме веку. По податцима, које је Чибрарио саопштио о путовању савојскога кнеза Амадеја у половини XIV-ог века на исток, види се да је у оно доба црвена и зелена боја била особито у вољи властели. У византијској престоници такође су се по преимућству носиле две боје: зелена и љубичаста (или плава?). Према овим двема бојама и разне факције цариградског становништва делиле су се у два табора: у зелене и љубичасте[1]) И калпаци су се носили поглавито у те две боје, мислим црвену и зелену.[2]) Наша је властела још радо носила калпаке од самура с челенкама и перјаницама обично од соколова перја. И печати на хрисовуљама и нашим и страним из овога доба висе обично на зеленој или црвеној свили.

Кад смо већ овде у области моде среднега века, није сувишно да споменемо — и то као један знак саобраћаја између Византије и Италије с једне а словенских народа с друге стране, — како има трагова, да се у Италији носило понекад и понегде руво и по словенској моди[3]) (alla schiavonel); а Нићифор Гргур прича, да се у његово време један део рува у Цариграду носио по „српском начину“ (или како он вели „по трибалском“).[4]) У дубровачким кроникама спомињу се на једном месту „огртачи по босанском начину.“[5])

Карактер средњовечног луксуса још најбоље се огледа у гозбама приликом славе крснога имена, или приликом женидбе. Што се већа маса хране и пића потрошила, то је тим већа дика домаћину била, то јест тим је већи луксус

[1]) Kraus, Die Byzantiner 86.

[2]) У поменутим рачунима које је Чибрарио саопштио стоји впр. и то, да је Амадеј у години 1367 купио у Паризу три калпака, један црвен а два зелена.

[3]) Cibrario, II. 193.

[4]) Kraus, die Byzant. стр. 83.

[5]) Макушев, додатак 465.

развио. Стотине и хиљаде гостију, о којима наше народне песме певају да су долазили на славу или у сватове каквом моћном и богатом властелину не само да нису производ уображења или претеривања, већ је то заиста тако и било, и то не само као особеност српског народа, већ као општи обичај средњовечне властеле свију ондашњих држава. Наравно да се велика гомила гостију имала по правилу да задовољава само белим хлебом, овнујским месом и црвеником вином; али ипак где неколико стотина људи кроз више дана једу и пију, ту се имало шта и потрошити. Значајно је, што у народним песмама налазимо знакова, да је наша властела бар у другој половини четрнаестога века познавала и рафиниранији луксус. Не само да се на столу свакога одличнијег властелина помиње ђаконија свакојака и малвасија вино; већ је домаћин држао за част, да пред госте изнесе и по нешто, што се није тако лако добити могло. Краљевић Марко нпр. одлази да с охридског језера донесе рибе за своје госте. Мимогред буди речено, малвасија је била једно од највећма цењених вина у целој Европи средњега века.[1]) Оно је вино с острва Крита, а нарочито га се много пило у Италији, Француској, Немачкој и како из народних песама знамо, у Србији. Кнез Лазар управ на годину дана пред битку косовску, дао је донети из Млетака неколико акова малвасије за свој двор.[2])

Обичај да се сватовски гости даривају, још онда је постојао, и наравно што је властелин, код кога је весеље, био моћнији и богатији, то су и дарови били сјајнији. Наше народне песме певају права чудеса од богатства у даровима, којима су се сватови даривали, и баш ти дарови дају особен карактер средњега века. Што наше народне песме само певају богаштину сватовских дарова, томе у

[1]) Cibrario, II. 148.
[2]) Acta Archivi Veneti, 1. стр.

западним кроникама налазимо потврду у простој кроничној прози. Тако се нпр. између осталога зна да је Амадеј VI. приликом женидбе сина свога ћерју краља францусног поклонио овоме калпак рубинима и бисером искићен у вредности хиљаду дуката.[1]) Сећам само какви се сјајни сватовски дарови описују у песми „женидба Црнојевић Иве!“ Осим сватовскога даривања, још су свадбе по свима ондашњим земљама имале заједничко то, што су се скопчавале с разним јуначким играма. Кошије, надметање у борби с мачем, копљем, гађање стрелом итп. налазимо на свадбама како у Србији, тако и у Италији и у Француској а и Немачкој.

Ово неколико црта из друштвених одношаја Србије тринаестог и четрнаестог века, надам се моћи ће нам објаснити у даљем току ових студија по неко од важнијих питања. Ми ћемо већ сад одмах разумети, за што је сточарство заузимало тако важно место у народној привреди Србије средњега века, јер знамо да су непрегледне просторије земљишта, планине и долине, биле у рукама сразмерно малог броја баштиника, који су имајући много земље а сразмерно мало руку природним начином били упућени на екстензивну културу и на сточарство. Сточарство као главна грана ондашње привреде, већ нам даје да разумемо онај велики увоз соли са приморја унутра у србске земље. Знајући да је се скоро сав принос рада отрока, добар део приноса радње меропаха и сокаљника усредсређавао у руке властели и духовенству, лако ћемо разумети, за што чоха скрлетна, свила и кадифа заузимљу тако важно место у увозу средњовечне Србије.

У опште, политични и друштвени одношаји српског народа у тринаестом и четрнаестом веку, дали су правац народној производњи и народној потрошњи, а према томе се развио и карактер српске трговине онога времена.

---

[1]) Compte du Tresorier general de Faroie 1433.; Cibrario, II. 155.

Али тиме тај карактер још није исцрпен. На њ је врло природним начином утицати морао и положај српских земаља у ондашњем образованоме свету.

На то ћемо да обратимо пажњу у другоме чланку.

II.

О главним саобраћајним правцима.

Пре него што даље пођемо у овој студији, потребно је да уочимо трговачко-географски положај Србије ондашњег времена.

Главну светску трговину онога времена чинила је трговина Европе с Азијом, или тачније с источном Индијом. Што су се потребе европскога друштва умножавале, разгранавале и финијим постајале, све је то Европи потребнијом постојала свеза с источном Индијом. Тек услед тога што је свеза с источном Индијом могућна била, могућно је било европскоме друштву да се мало по мало истргне из суровости свога првобитног луксуса. Не мислим да кажем да је цивилизација дошла с истока Азије на запад Европи; али је извесно, да је струја трговачког саобраћаја, која је непрекидно, премда некад слабије некад јаче, потицала међу Европом и источном Индијом, само ојачавала моћ Европе да се цивилизује.

У овоме смислу за цело се источно-индијској трговини не може одрећи цивилизаторски карактер.

У тој трговини и у тој цивилизаторској парници европској и Србија је имала своју улогу и то у два правца.

Пре свега не треба да заборавимо, да је Европа за производе источно-индијске морала да плаћа поглавито драгим металом. У том је погледу та трговина и до данас задржала свој стари карактер, поред свега што су се одношаји у многоме изменили. И данас т. ј. Европа за производе истока плаћа драгим металом нарочито сребром. Управ

то што је Европи тринаестога и четрнаестога века требало много сребра да Индији плаћа, а сребрних је рудника сразмерно мало имала, то и објашњава високу цену сребра у оно доба. По срећи баш оне земље које је српски народ држао, биле су односно богате сребрним рудама. Ми ћемо на другом месту имати прилику да говоримо о извозу сребра из Србије, а овде ћемо само да споменемо да је тај извоз био јак, да је из Дубровника и Мљетака много српскога сребра одлазило у источну Индију, и да је европска источно-индијска трговина била један од најјачих покретача развитку српскога рударства.

Осим тога Србија је у ондашњој источној трговини европској имала и другу једну улогу. Један рукав источно-индијске струје није никако остављао своје корито кроз српске земље. Понекад је она услед особених прилика могла знатно да ојача, по некад је опет нешто и опадала, али за време српске самосталности није никада сасвим пресахнула. Један поглед на земљописну карту онога доба објасниће нам ово.

У време самосталности српске државе два су главна пута ишла у источну Индију. Један је полазио из Индије сувим кроз Бухару, данашњу југоисточну Русију па у Крим, који се тада звао Газарија. Други је полазио из источне Индије морем па персијским заливом на Базру, одатле Еуфратском долином нешто на Трапезунат а нешто у Леванту. Али сви ови путови сустицали су се у Цариграду, најцивилизованијој и најзнатнијој трговачкој вароши онога доба.

Цариград, многољудна и богата варош, још је врло рано благодарећи своме географском положају постао главно тржиште за производе целога света, и нарочито главно стовариште источно-индијске трговине. У томе и јесте поглавити узрок, што су се две најмоћније италијанске трговачке републике (Мљеци и Ђенова) бориле да добију супрематију у Цариграду. Ко је у Цариграду владао, тај је имао тако рећи кључеве од источно-индијске трговине.

Византијски су трговци рано отпочели трговачке свезе с источном Индијом. У XI-ом веку Мљечићи, дошавши до уплива у Цариграду, добише источну трговину у своје руке. У XIII-ом и XIV-ом веку Ђеновљани истиснувши из Цариграда уплив Мљетака преотеше им и индијску трговину. Тек кад у Цариграду анархија превлађује, кад нестаје сигурности с поља и изнутра, Александрија се подиже као источно-индијско стовариште (особито у XV-ом веку). Из цариградских главних стоваришта источно-индијских производа један део одлазио је даље на запад на бродовима; један део сухим на караванима. Овај је последњи пролазно кроз српске земље. Негде у северној половини балканскога полуострва (Софија, Ниш) пут се растављао у два правца, од којих је један ишао к Београду, други к Дубровнику. Београд, Дубровник, Солун и Цариград, то су четири тачке, међу које су потицале главне артерије трговачкога саобраћаја на балканскоме полуострву, четири тачке, на којима се оно органски скопчавало са струјом светске трговине. Како нас се Београд и Дубровник непосредно тичу, то ћемо о њима рећи коју реч, у колико би њоме могли осветлити прави карактер наше средњовечне трговине.

Што се тиче самог Београда, ваља признати, да се по историјским нашим споменицима, за које до данас знамо, врло мало шта опомиње о његовој трговачкој политичној важности. Па ипак, је ли могућно да се народи нису користили његовим изванредно згодним положајем? Да су се народи заиста још од старине користили тим положајем, о томе имамо ако и не сувише много, а оно ипак довољно знакова.

Занимљиво је што неки тврде, да старо име Београда, Сингидунум, значи тржиште или трговачко место.[1]) Мост

[1]) Вид. Катанчића опис Београда некадашњег Сингидунума. Гласник V. »Лагури су звали Сигинима трговце, и по томе Сингидунум значи трговачку варош или тржиште.« Гласник V, стр. 173.

преко Саве код Београда који веле да је постојао у шестом и седмом веку[1]) за цело је поред административне и политичне потребе намиривао и потребу тровачкога саобраћаја. Из дванаестога века знамо, да је читава флота грчка долазила из Црнога мора у Београд. Могуће, је да је још онда постојало пристаниште београдско, које путници из петнаестога века (Бертрандом дела Брокијер) спомињу, и о коме веле да је било на источној страни Београда на Дунаву.[2])

Но најзнатније је ово што ћу сад навести. Трговина Немачке, Холандске и Скандинавије са Цариградом, била је још од десетог века доста жива,[3]) а ишла је из Цариграда поглавито сувим караванима, а нешто и на лађама Црним Морем и Дунавом.[4]) И у једном и у другом случају ова је трговина ударала на Београд, и данашња престоница српска била је у оно време кључ за сувоземну трговину средње и северне Европе с Цариградом, другим речма с главним стовариштем источно-индијских производа. Хилман, Хофман и други изучаваоци историје трговине, казују да је византијско-европска трговина била је до XI-ог века у рукама Бугара: од тога доба, а нарочито у XII-ом веку, у рукама Мађара; с почетком XIII-ог века нема трагова да је та трговина и даље у рукама ових. Према овим наводима ставимо сад историјска факта, да су до једанаестога века у Београду владали Бугари; да су после њих њиме завладали Мађари и држали га кроз највећи део дванаестога века, а после тога да је дошао у руке Србима: очевидно је, да су Бугари и Мађари само донде имали у својим рукама византијску трговину, докле

[1]) На истом месту.

[2]) На ист. м.

[3]) v. Hoffman, Handels-Geschichte, 343.

[4]) За историју дунавске трговине и Београда значајно је да су Мљеци првих векова свога постанка стојали у стези с црним морем и Дунавом. Marin, Storia civile e commerciale di Venezia, II. 173.

су Београд у власти имали. Да је Београд у почетку тринаестога века био знатно место, даје нам мислити већ само и то, што је св. Сава у њему поставио столицу владичанску.

Угарска и Немачка тек у другој половини XIII. века долазе у непосредни саобраћај с Мљецима. У толико је јача до тога доба била њихова сувоземна трговина преко Београда. Није без значаја, што су прве ђумручне тарифе немачке за еспап који из византијске царевине долази из времена Фридриха II. оног истог, ког је наш Немања онако гостољубиво на границама својих земаља дочекао. Тек с концем XIII-ог века Мљеци почињу да праве конкуренцију Београду. Транзит је на Београду наравно морао спасти, чим су Мљеци успели, да један део тога провоза к себи привуку. У том погледу, као и у погледу политичком може се рећи, да околности четрнаестога века нису говеле Београду. Тек с почетком петнаестога века почиње он опет да се подиже. Нарочито се под владом Стевана Високог лепо подигао. Стеван, човек просвећен, родољубив, и који је чудноватом срећом или управо несрећом имао прилике да познаје земље и градове, од Ангоре у малој Азији па до Пеште и Будима, очевидно је схватио важност положаја, који Београд заузимље. Изгледа као да му је једна од најмилијих његових мисли била, да од Београда начини велику и богату варош. Животописац његов[1]) тврди да је он позвао властелу своју да зида себи дворове у Београду. сам је имао ту своју палату, подигао више цркава итд.[2]) Највећма је Стеван унапредио развитак Београда као трговачког места тиме, што је београдским грађанима дао особене повластице; онај који би печатом доказао да је бео-

[1]) Вид. Гласник XX.

[2]) Судећи по томе што је прва црква, коју је Стеван у Београду сазидао, била подигнута на источној страни, биће да је се у његово време средсреда вароши пригибала к Дунаву. У опште мислим да не може бити сумње да је Дорћол најстарији крај Београда.

градски грађанин, слободан је био од свију дажбина идући за својом трговином. Кад су Дубровчани установили трговачку факторију у Београду, то се за сада не да определити, али да је у време Стеваново у Београду била трговачка колонија дубровачка, то је извесно, почем о њој говори Дедиверсис, који је мало не савременик Стеванов.

Правац сувоземне трговине ишао је из Цариграда на Једрене, Средац, Ниш, Београд. Други један ишао је од Цариграда на Једрене, Паз..рџик, Приштину, Вучитрн, Нови Пазар, Плевно, Јајац. Оба правца идући к Немачкој састајали су се у Доњо-Аустријској у месту Стајну.[1])

Да кажемо још овде у кратко, какви су се еспапи овим правцем проносили. Најизворније нам податке о томе дају напред споменуте две тарифе немачке царинарнице у Стајну. Из њих се види, да су поглавити предмети увоза из Византије у Немачку, дакле провоза кроз Србију, били: разне индијске мироdије, шафран, бибер, ђинђибер, мускат ораси, лорбер, кимел, зејтин, лешњици, па онда византијски фабрикати: сандал (који је плаћао царине од комада 4 феника), скрлат, златан брокат (царина 8 феника од комада), свилене и полусвилене одежде за свештенство, дршци за мачеве од туча и бакра.[2]) Из Немачке се носило на трг у Цариград опет кроз српске земље: у раније доба робови (отроци, парики?! већином Словени из Чешке, Моравске и данашње Пруске); позније поглавито оружје, седла и вунене материје, а и неизрађено злато и сребро. Немачко је оружје на истоку било на гласу још у XII-ом веку.[3]) Да богме да су ови производи немачки у много прилика налазили добре купце још пре него што су стигли у Цариград, где год на каквом тргу српском, који им је на ударцу лежао.

---

[1]) Хилман. Der Byzantinische Handel стр. 102.

[2]) Hüllman. Der Byz. Handel, стр. 104; Hoffman, Geschichte des Handels, стр. 347.

[3]) На ист. местима.

Да је и у српским земљама средњега века немачко оружје имало добру прођу, имамо доказа у народним песмама, које често спомињу сабље Алеманке итп. С немачким провозом у извесној некој свези мора да стоји и досељење саских рудара у Србију. То јест, провозни каравани могли су с једне стране донети у Србију знање о саским рударима, вољним да се иселе, а с друге стране опет к овима колико толико знање о Србији, вољној да прими радне исељенике.

Да се окренемо сада к Дубровнику.

За Словенина нема у историји света занимљивија предмета за историјско изучавање, него што је живот дубровачке општине средњега века. То је једина тачка, са које је словенски ђеније узлетао те на попришну европског, могу рећи светског образовања суделовао с неоспорном заслугом и чашћу. Без претеривања и без пристрасности можемо ставити Дубровник да стоји напоредо с Мљецима и Ђеновом, и опет да његова сјајност много не засене од сјајности славних италијанских република.

Али ко хоће да схвати прави културно-историјски значај Дубровника, ваља да проучи историју његову заједно с историјом српске државе. Политички у правоме смислу Дубровник није никада припадао Србији, али великим делом крви његове и својим културно-историјским задатком он је припадао српскоме народу.

Тако рећи пре него што је постао, његова се судба скопчала са српским народом. Срби разорише Епидавар и разбеглице из овога места основаше Дубровник. Али прави темељ потоњем Дубровнику, његовој богаштини и његовоме значају и пре свега његовоме културно-историјском задатку у српским земљама, ударен је у седмом веку, кад се у њ у више пута досели подобар број босанске властеле с имањем својим.[1]) Нови грађани донели су не само материјално имање,

---

[1]) Вид. у Макушева стр. 305 и даље. Principio della cronica la piu antica di Ragusa.

већ и знање о економним приликама земље, коју оставише. Одмах с почетка грађани дубровачки имали су у Босни пријатеља и познаника, без сумње и сродника, и први товари који су из Дубровника у Србију пошли, ишли су не у туђинску земљу, већ у завичај трговаца чији су товари били. Наравно да је при таквим приликама трговина дубровачка брзо ухватила широка корена по српским земљама. Мљеци су били у периоди VIII—XII-ог века далеко већ унапред у богатству и у трговачкој интелигенцији, али млетачки трговац није имао онога знања о земљи и народу, нити је могао да рачуна на ону потпору, предусретање и пријатељство, што је све за се одмах с почетка имао Дубровчанин. Мљецима није могућно било да с успехом конкуришу с Дубровником по српским земљама. Него овим не мислим да кажем, да Млечићи нису и сами водили живу трговину по српским земљама. Да је Србија водила трговину и с Мљецима, и да је доста млетачких трговаца по српским земљама радило, о томе има јасних доказа које у Миклошићевим Monumenta Serbica, које у Др. J. Шафарика Acta Archivi Veneti, а нарочито у Љубићевим Listinama. У год. 1300. у самој Босни један пут је бачено око 50 млетачких трговаца у тамницу (Listine, I. 193). Очевидно да их је добар број био.

Нити је то само у седмоме веку Србија слала насеобине у Дубровник. Кронике које је Макушев саопштио. често и у разна времена спомињу досељавања из Србије. У опште сваки унутрашњи раздор у српским земљама одбацао је у Дубровник неки број побољих људи из Србије и понешто српскога богатства. У половини XIV-ог века српски је живаљ опет преовладао био над талијанским, који је дотле природним начином услед супрематије млетачке владао. После битке косовске и у почетку XV. в., струја српске властеле, другим речма струја српског богатства и српске интелигенције, јури у Дубровник. У оно исто време, кад

Дубровник у књизи својих грађана има да покаже највише имена српских а међу зидинама својим највише блага српског, он показује свету и свој највиши ступањ развитка, тако да кажем своје златно време. Обично се процветање дубровачке републике у петнаестоме веку доводи у свезу са ступањем Дубровника под заштиту краља угарскога.[1]) Не поричући оно, што је угарска заштита доброга учинила Дубровнику, мислим ипак, да не може бити, а да досељење једнога дела интелигенције и богатства из српских земаља после пропасти на Косову није допринело у подоброј мери те је Дубровник у петнаестоме веку достигао тако висок ступањ образованости.

Као што ћемо имати прилику да из ближе видимо, Дубровник је био главни комисионар и спедитор српске трговине. Кажем главни а не искључни, јер поред све оскудости у податцима о одношајима Котора према Србији, ипак толико се у опште види, да је и он имао важну улогу у српској трговини. Свакојако највећи део српских производа сносио се у Дубровник. Одавде су се носили даље по свету, нарочито на италијанске тргове. С ових странских и далеких тргова сносила се опет разна роба у Дубровник, а одатле после по српским земљама, и даље у Романију.

Наш извоз и увоз у оно доба био је поглавито у рукама Дубровчана. О овоме не може бити сумње ни за кога, ко је с пажњом читао споменике, што су их штампали Миклошић у својим Monumenta Serbica и Пуцић у својим споменицима Архива дубровачког. Осим тога зна се, да су они по знатнијим трговачким местима српским имали своје факторије трговачке, а својих људи свуда по српским земљама[1]. Али као што већ споменух, извесно је, да та трговина није

[1]) Матковић, Рад југосл. Академије, кн. VII. стр.

[1]) Диверсис спомиње трговачке факторије у Сарајеву (?), Новом Пазару, Београду, Нишу, Скопљу, после још неке по Бугарској и Влашкој.

била искључно у рукама Дубровчана. Срби су и сами носили своје производе на приморје а с приморја опет носили што је требало муштеријама у Србији. Најбољи су докази томе они уговори између Дубровника и босанских банова и српских краљева и царева, којима се с једне стране утврђују одношаји Дубровчана у српским земљама, а с друге стране опет одношаји Срба у Дубровнику. Ми ћемо те уговоре на другом месту изближе проучити. Осим тога дубровачке кронике изреком спомињу босанске трговце. У једној од њих код год. 1279 стоји записано: Vennero à Ragusa mercanti Bosnesi con gran quantita d' argentu mescolatu con oro итд.[1]) После био је важан доказ, да су српски трговци долазили у Дубровник у томе, што су у Дубровнику издавани нарочити закони, који се односе на словенске (српске) трговце.[2])

Да су наши људи као трговци умели да воде рачуна и о трговачким коњунктурама, томе имамо примера у томе, што је Соркочевић знао да донесе хране у Дубровник трпео највећу оскудицу у томе, те га република прими за свога грађанина.[3]) Да су шта више наши трговци и мимо Дубровник тражили себи трговачке среће, имамо примера у Тибуртиновићу који је родом из Босне, трговао по Италији и тек позније се (год. 1395) настанио у Дубровнику.[4]) На кратко по ономе што већ сада знамо, не може се никако

[1]) Летопис дубровачки по списку Стулића, у Макушева стр. 232.

[2]) Вид. Liber Statutorum civitatis Rachusorum, из којега је Макушев саопштио наслове и кратки садрж главама које се нас највише тичу. стр. 150 и даље: нарочито стр. 168.

[3]) Вид. Макушев стр.

[4]) Макушев стр. 87. Вредно би било мало ближе проучити Origine e genealogie di tutte in famiglie dei Cittadini di Raguse. У овом рукопису који Макушов спомиње (стр. 85) мислим да ће бити занимљивих података за историју славизирања Дубровника. Толико је извесно, да је српска крв притицала Дубровнику нарочито из Босне, на сву прилику из онога краја који се данас Херцеговина зове. Охмућевићи, Гргурићи, гранди шпански, били су грађани Дубровачки, али воде порекло из Босне. (Макушев стр. 22.)

рећи, да српски народ средњега века није водио активну трговину. Што српска активна трговина није и веће и сјајније размере достигла, томе је узрок не толико социјално стање у Србији, већ поглавито трговачка политика, које су се Мљеци и Дубровник држали. О овоме ћемо позније опширно говорити.

Али баш та себична политика мљетачка, која је хтела да српског трговца заустави на приморју, допринела је, те су се утврдили одношаји, за које је већ сама природа дала првих услова.

Не гледајући на политичне одношаје, српске земље и јадранско приморје чинили су једну економну целину. Сировине из српских земаља сносиле су се на приморје. Приморци су их нешто прерађивали, а нешто онако непрерађеним тражили купце на даљим трговима. Са тих даљих трговa, као што већ споменух, сносили су они опет у приморје робу, коју су за прерађену или непрерађену сировину из Србије у размену добивали. Србин који је на приморје дотерао целеп волова или донео товар жита, или сребра или неуређена гвожђа или бакра, товарио је своје караване у приморју било сољу, било чохом, било каквом другом прерађеном робом, или најпосле враћао се дома с мљетачким дукатима. Налик на парницу крвотока у човечијем организму, економски сокови у суровоме стању своме струјили су из свију крајева српских земаља у приморје, ту су се у додиру с економним интересима осталих народа промењивали, те одатле од чести у савршенијим, од чести у са свим новим облицима потицали натраг по целој Србији, те подизали народ у културноме погледу. Приморје и српске земље иза њега управо су два суштаствена органа једног истог економног организма. Србија без приморја не би могла да се напредно развија. По општем утиску наше историје најнапреднији су српски крајеви били они, који су били најближе приморју. Од свију српских крајева Зети је по теренској својој особини

и особито посредством Бојане, највећма и најраније олакшан саобраћај с приморјем; и што је у Зети колевка српској држави, то за цело није без свезе с овим овде споменутим преимућством њезиним.[1]) Не треба да заборавимо ни то, да је најстарија престоница српска, мислим Рашка, лежала на једноме од живљих путова којима је Приморје скопчано било с Романијом. А краљевска и царска престоница Призрен имала је свезу с приморјем путем, који је из Метохије кроз Зету готово са свим правом линијом ишао.

Што се тиче Дубровника као представника економских интереса Приморја, то није претерано ако кажемо, да је он живео поглавито од трговине по Србији и са Србијом.[2]) Нема сумње да је свакоме Србину мило, што је несумњив историјски факт, да је Дубровник трговао и по Италији, и по Тунису, Египту, Малој Азији,[3]) и да су позније, кад је српска држава већ са свим пропала била, ишли чак и у Америку, и да су дубровачки грађани долазили до силе и утицаја

---

[1]) За скадарски предео и долину Бојане секретар једне млетачке посаобине из половине XVI-ог века пише између осталога: quel paese puo esser comparata con quello d' Italia. Rad XV, 205. Веома је занимљиво што наше народне песме најлепшу пољско-привредну слику имају баш о Зети. У песми »Женидба краља Вукашина« каже се за околину скадарску:

»Кад погледаш брду изнад града,
Све порасле смокве и маслине,
И још они грозни виногради;
Кад погледаш стрму испод града,
Ал' узрасла шеница бјелица,
А око ње зелена ливада.«

Више него у једном погледу ово је место народних песама важно, а оном италијанском белешком само се потврђује.

[2]) Дубровчани и сами то признају у једном документу, којим се обраћају краљу угарском. Rad, VII. Апендини тврди, да је Дубровник узео од Ђурђа Бранковића под закуп златне и сребрне руднике у Јанову, Кратову и Новоме брду за 200.000 дуката годишње, а отуда је имао толико прихода, да је на крају XV-ог века у благајници општинској било седам милиона дуката! Appendini, I. 236.

[3]) Год. 1365. Дубровчани су утврдили трговачке уговоре са султанима од Египта, Сирије, Иконије, Витиније а још пре тога у 1359. год. добили су од Мурата слободу, да по Леванти тргују. Engel. Gechichte der Ragusa стр. 89.

у Шпанији и Мехици. Али пре свега и мимо све главну своју економску добит, па дакле и главну основу за своју политичну важност и свој културни значај, вукао је Дубровник из Србије и Романије.

Од великог би интереса било, кад би могли, да повучемо линије, којима су ишли путови с јадранскога мора у Србију и кроз Србију даље на исток. На жалост и XIII. и XIV-ог века за сада још немамо о томе никаквих изворних података. У нашим се споменицима истина спомиње како је нпр. св. Сава одлазио на даљне путове; али то се чини све у тако општим изразима, да све што о томе знамо то је, да је св. Сава један пут отишао у Св. Гору ударивши вардарском долином у Солун, па одатле на лађи даље; а други пут да је кроз Зету отишао у Драч, где је на лађу сео.

Тек позније у XVI-ом веку почињу да се бележе податци, који нам из ближе показују правац, којим су саобраћајни путови потицали. А и за ово имамо највише да захвалимо дубровачким и млетачким путницима. Њихове су белешке, ма да су из познијег времена, за нас овде важне у толико, што је сва прилика, да су саобраћајни правци XVI-ог века они исти који и XIV-ог века.

Палмотић у своме епу „Дубровник поновљен" певајући пут дубровачких поклисара у Цариград, наводи да тај пут иде од Дубровника на Плоче, одатле у Сарајево, одавде доле на Рашку и Нови Пазар, одатле у Ниш, па после преко Софије, Једрена у Цариград.[1]) На Плочи је као на првом важнијем пограничном месту према Дубровнику морао бити жив саобраћај. Нарочито је туда провоз соли ишао, и ту се од соли царина нека, на сву прилику у натури, узимала. Само тако можемо да разумемо Душанову хрисовуљу, којом наређује да се за ћелију св. Саве сваког лета узимље на Плочи 50 спудова соли.[2])

[1]) Вид. Макушева, стр. 243.
[2]) Mon. Serb. 117, стр. 146.

Од особитог је интереса за нас путопис, који је написао безимени секретар једног мљетачког поклисара, који је послан био државним послом у Цариград око половине XVI. века.[1]) Пут је ишао лађом од Мљетака до Ољгуна; одатле сувим на караванима најпре долином Бојанском; за тим прелазе црни Дрин, па после бели Дрин и дохватају се Призрена; одатле кланцем Шаре Планине у Скопље. Одавде у Ћустендил, Дубницу, Самоков, Татар Пазарџик, Филипопољ, Једрене, Цариград. Ко следује овом посланству с картом пред собом, и нарочито с погледом на Петенгеријанову мапу, на којој су нацртани друмови римски по Илирији и Маћедонији, одмах ће на први поглед опазити, да од Леша па до Призрена пут којим је ово посланство ишло, није друго већ стари римски друм, који је везивао јадранско море с Дунавом. Призрен не само да лежи на том друму, него баш на тачци, где се он одваја на више к Нишу, а на ниже к Скопљу правцем Цариграду и Солуну. Поред свега признавања, да су се наши владаоци одликовали укусом за лепоту пољске околине и да је та црта нешто чинити могла кад су се одлучивали да престоницу српску ставе у Призрен, ипак мислим, да су их за овај избор определили виши какви обзири. А за цело је један између најважнијих, што је Призрен лежао на староме римском друму, који везујући јадранско море с Дунавом могао је особито жив бити. Ни мало нема сумње, да је Призренско-Лешки пут био врло важна трговачка линија. У истом овом путопису изреком путници спомињу, да се кордован и восак у великој количини извози из Скопља путем лешким у Млетке и у Анкону.[2]) Мимогред буди овде речено, да се из трговачких уговора између Дубровника и Анконе у четрнаестоме веку види, да

[1]) Descrizione del viaggio per terra a Constantinopoli e dale cose principali del paese, којега је садржину у кратко саопштио Матковић у Radu jugosl. Akad XV. стр. 204.

[2]) Rad, XV. 205.

су Анкоњани трговали по српскиземљама.[1]) Да је линија Леш-Призрен у опште у трговачком погледу важна била, даје се судити и по томе, што се по нашим споменицима често спомиње Дањ и царина у њему, а Дањ лежи не само на линији Олгуњ-Леш-Призрен, него је управо прво место кад се с примомја идући пређе Бојана. За важност овога пута говори и то што су Амалфиђани још у XI-ом веку, а мало за тим и Млечићи имали своје трговачке агенције у Драчу.[2]) Из овог су места могли они згодно отправљати караване како на ниже к Солуну старим римским путем via Ignatia, тако и нарочито к Дунаву и Романији путем Леш-Призрен. Херен тврди, да је заиста један део млетачке трговине с источном Индијом, пошавши из Тананса или и из Трапезунта, ударао на западне обале црнога Мора, а одатле излазио у албанско приморје. (Heeren, Essay, sur l' influence des Croisades, 356). И ово је тврђење врло важно.

Истим овим путем путовао је у Цариград и изванредни посланик мљетачки Јаков Сораича у год. 1575.[3]) Изгледа као да су мљетачки посланици нарочито овај пут бирали, и то без сумње с тога, што је он био најкраћи а на сву прилику и за путовање најудобнији.

Исто је тако за нас важан пут мљетачког поклисара Зена, који је 1550. сувим ишао у Цариград, да од стране мљетачке републике честита султану Мурату победе у Малој Азији.

Зено је из Мљетака ударио на Спљет, одавде сувим на Сењ, па на Ливно, одавде на сву прилику (по Матковићу) кланцем међу Ровашницом и Радушом и даље међу Враницом и Штитом према Травнику, а одавде у Сарајево. Из Сарајева је ударио на Горажде, где је прешао Дрину

[1]) Матковић, прилози к трг. политици Дубров. Rad, XV. 25.
[2]) Marini, Storia Civile di Venezia, I. 7.
[3]) Rad, XV. 217.

на „удобној скели,“ и отален у Нови Пазар; за тим преко Рогозне у долину Ибарску, преко Копаоника, уз Топлицу. па у Ниш. Из Ниша познатим путем преко Софије, Филипопоља, Једрена у Цариград.[1]) Зено вели, да би се пут из Спљета у Цариград (пут којим је он ишао) могао учинити за 37 до 38 дана; али мењање и набављање коња по разним главнијим местима, одузимље много времена, те тако треба 50 до 52 дана! Из Дубровника у Цариград може се вели отићи сувим за 25 дана. —

Имала је још и трећа једна линија, која је преко српских земаља везивала Цариград с Јадранским морем. То је линија која је, потичући из Дубровника, готово паралелно с оне две о којима напред говорисмо, ишла на Ниш, ту се састајала с оном из Спљета, па даље одлазила у Средац, где се сустицао с њима и пут Леш-Призрен-Средац. Трећа ова линија описана је у путопису Павла Контарина. који је у 1580. год. ишао у Цариград за бајлију млетачког.[2]) Каравани из Дубровника удараше преко стрменита брда (Бргат) у Требиње, одатле поред Клобука у Биљек. одатле преко Гацкога поља; после низ Дрину у Фочу,[3]) Плевље, Милешево, даље Рашком долином у Нови Пазар. Одавде преко Ибра и Копаоника (!) у Ниш. За Ниш Контарини изриком вели, да се ту одвајају два пута, један који иде у Угарску (на Београд), други који иде у Дубровник. Изгледа као да је ова линија нарочито у XIV. веку важна била. Особито у време Душаново. Провоз кроз Требиње у његово време морао је бити знатан, кад се ми-

---

[1]) Матковић, у Radu XV. стр. 216.

[2]) Вид. Rad, XV. 218.

[3]) Марин у својој Storia civile e commerciale di Venezia тврди да су каравани за Цариград и Солун ишли преко Требиња на Фочу, а о овоме месту наводи речи једног путника из XVI-ог века, који вели: per questo luogho convenghono passare tutte le mercanzie che vanno da Ragusi a Constantinopoli. Marin, IV. стр. 259.

слило да је пробитачан да се и ту царина наплаћује, ма да пре тога ту није била.[1]) Још се то боље види из оне ревности, којом су Дубровчани и Млечићи наваљивали, да се та царина укине.[2])

Осим ових путова, који су кроз српске земље везивали јадранско море с црним морем и на по се с Цариградом, и који су имали пресуднога уплива на средњовечну трговину Србије, имала су још и друга два правца, од југоистока к северозападу, од којих је особито један имао свагда светског значаја. Овде мислим линију Београд-Ниш-Цариград. Да је ова линија на западу била добро позната, даје се мислити и по томе, што су први крсташки походи ударали на исток правцем те линије. Штета је што за сад немамо ближих података о путовању хаџије Брокарда, који је овим путем прошао кроз Србију још год. 1332.[3]) Пут Бертрандона дела Брокијера у год. 1433. кроз Србију при повратку његовом из Палестине преко Цариграда, само нам потврђује како је жива била линија Београд-Смедерево-Ниш-Средац-Цариград. С Брокијером је путовао и посланик милански, а у Смедереву су на Ђурђевом двору затекли и посланике сабора базелског, који путоваху у Цариград.[4])

За ону другу линију знамо из путовања немачког ритера Харфа, који се године 149. преко Цариграда сувим враћао с хаџилука на запад. Оставивши Цариград Харф је ударио на Једрене, Филипопољ, Дубницу, Куманово, па онда преко Љуботина у Приштину, Вучитрн, Митровицу, Нови Пазар, Пријепоље, Плевље, у Фочу; одавде је ударио даље на север на Црницу те у Нови, где је прешао на Угарску област. Као што већ сад знамо у Фочи се састајао цариградски пут из Дубровника и из Спљета.

---

1) Вид. Mon. Serb. CXXXV.

2) На ист. м.

3) Вид. Гласник VI. 211.

4) Вид. J. Ристић, о историјској важности успомена старијих путника неких, Гласник VI. стр. 217.

За историју трговине не само је важно, којим су правцем саобраћајне линије потицале, већ још и нарочито у каквом су стању ти путови били, а према томе за које се време могло из једнога места у друго приспети.

Као што се већ из напред наведенога видети могло, путнички и трговачки саобраћај ишао је поглавито на коњма. Еспап се носио караванима. Не само да је то захтевало земљиште између јадранског, црног и егејског мора, већ је тај начин транспортовања лежао у општим економним приликама средњега века свију српскоме краљевству савремених држава, тако да слободно можемо казати, да је караван поглавито и редовно саобраћајно средство средњега века. То је тако основано било у ондашњим приликама, као што је у општем културном стању тадашњем лежало као природно, да трговац одлази на пут добро наоружан и шаљући тамјан или свеће или уље у цркву за срећна пута и повратка. [1]) Још је потребнији био караван за пренос еспапа по Србији и кроз Србију, јер је ту ваљало прелазити брда и долине, пролазити кланце, газити мање реке и потоке, у опште борити се са свима сметњама, што их разноврсни облици земљишта преносу људи и еспапа на пут ставити могу. Па као што у опште средства за саобраћај имају меродаван утицај на природу саобраћаја, тако је и у нашој старој држави караван давао у многоме карактер нашој увозној и извозној трговини.

Што се тиче самог времена, колико је ваљало пробавити путујући из једног трговачког места у друго, о томе на жалост немамо много података.

Као што смо напред видели Контарини тврди, да се из Спљета у Цариград, путем којим је он ишао, обично пробавља 51 до 53 дана, али под извесним приликама да би се тај пут могао учинити и за 38 дана.

---

[1]) Хилман наводи да је тако и у Немачкој у оно доба бивало. Finanzwessen des Mittelalters, стр. 87.

Исти тај путник тврди да се линијом Дубровник-Нови Пазар, Ниш-Цариград може отићи за 25 дана.

Безимено поклисарство млетачко од год. 1559. пробавило је путујући линијом Олгуњ-Леш-Призрен-Средац-Цариград свега 42 дана. Из Млетака у Олгуњ приспело је за 13 дана.

Брокијер у год. 1433. од Једрена до Крушевца пробавио је 10 дана. Из Крушевца у Београд приспео је за три дана и по.

Харф је провео на путу из Цариграда у Једрене пет, одавде у Филипопољ два, у Пазарџик три, у Дубницу један, Куманово два; а одавде до у Млетке вели треба још својих 20 дана. Свега дакле 33 дана.

Тек кад се белешке о путовањима кроз Србију средњега века боље прикупе и проуче, моћи ћемо тачније определити време, које је трговачком каравану требало да извесне просторије пређе.

Један поглед на карту српских земаља показаће нам, да сва знатнија места старог српског царства леже на једној или другој од споменуте четири линије. И сва остала места која се по нашим споменицима помињу и за која се види да су у трговачком или иначе у политичком погледу важна, ако нису баш на самим тим линијама, а оно их ваља тражити негде у непосредном домашају њиховом. Факт тај мислим не треба даље објашњавати; он се тако рећи сам собом тумачи.

Кад узмемо прегледати где су и кад били тргови по српским земљама, онда ћемо имати наравно и прилику да говоримо и о трговачким местима, што се буде имало казати. Овде ћемо само о једноме да покушамо да разрешимо једно питање.

Од трговачких места у нашим се споменицима најраније и све до краја четрнаестог века најчешће спомиње Брсково.

Стеван Првовенчани даје Дубровчанима слободу да „**гдѣ греде в кое мѣсто или в Брьсково или ниьдѣ гдѣ годѣ. да имь нѣ никоєре неправьде.**„[1])

Другим једним актом дозвољава им, да продају вино без воде и мед „**в цѣнь в Брьсковѣ в трьгв нашем.**“[2])

Из Stat. Rogatorum дубровачке републике, види се, да су Дубровчани често слали своје поклисаре у Брсково. На жалост мени је из Макушевљевог дела (стр. 156) познат само наслов закона De Salario Nunciorum, у коме се побројавају места, у која су се поклисари слали, па се вели: „Rasciam a Bresqua in autea, in Bresquam tantum vel Anagastum.“ Даља ми садржина није позната, а могуће је да у њој има што, што би нам још коју зраку на Брсково бацило. Како је Брсково било важно трговачко место, види се и отуда, што се у једноме споменику млетачком од 1309. године у време краља Милутина помињу перпери брсковски: „nisi yperpera de brescoa VII. cent. que sunt multo minoris valoris, quam sunt veneti nostri grohsi.“[3]) А још и пре тога у год. 1282. о њима се помиње, почем их те године млетачка влада проглашава за лажне, и у том смислу издаје наредбе кнезовима задарском, дубровачком, конзулима драчком, которском и апуљском.[4])

Уговором од 1279 између Котора и Дубровника утврђује се, да и Дубровчани могу доносити у Брсково вино од својих винограда на продају, као и Которци своје; али ни једни ни други да не носе странско вино, нити да продају мед.[5])

Где лежи Брсково?

Ни на новијим ни на старијим картама, бар до којих сам ја дођи могао, нема овога места. Нити по разним пу-

---

[1]) Mon. Serb 16
[2]) Mon. Serb. 17.
[3]) Acta Arch. Veneti, I. 8.
[4]) Listine, I. 133.
[5]) Listine I. 122.

тописима по српским земљама могох наћи да ко спомиње место то. Што из наших споменика знамо то је: да је Брсково врло рано постало знаменито трговачко место и да се као такво одржало све до краја XIV-ог века; да је оно лежало негде на путу из Дубровника у даљу унутрашњост српских земаља; али не баш тако, да се на њ морало ударити, јер остављало се да се дубровачка купља могла носити и мимо њега; да на послетку оно није могло бити врло далеко од Дубровника и Котора, и да га на сву прилику ваља тражити негде у јужноме крају Босне или Херцеговине, јер су само тај крај држали Турци још 1399 год. премда су већ и пре тога излетали и до саме Саве.[1])

По моме налажењу, свима овима знацима најбоље одговара околина старе Дукље (Dioclea). Ако Брсково није баш исто што и Дукља, а оно је на сву прилику негде ту близу. Не може бити, да је стара Дукља пропала тако, да јој као месту трага по нашим споменицима нема. Кад на карти повучете праву линију од Дубровника југоисточним правцем к Призрену, линија та баш некако средсредном тачком пада на место старе Дукље. Караванима, који су из Дубровника или и из Котора полазили у Призрен или у Скадар, најпречи је пут био правцем на Дукљу. Дукља или Диоклитија као пределно име задржало се по нашим споменицима. Али као име нарочитог места, нема га ја мислим, као год што се пределно име Диоклитија мало по мало сасвим заменило народским именом Зета, тако се и име нарочитог места Дукље могло заменити народским именом Брсково. Осим тога, споменух да је Брсково најстарије трговачко место које се по нашим изворима спомиње. А опет извесно је и то, да је баш Зета или Диоклитија била прва српска област, која се богатством и цивилизацијом пре свију осталих крајева српских подигла, те постала колевка или управо

---

[1]) Hammer, Gesch. des Osmanischen Reiches I. 234 и даље.

основа српске државе. Врло је природно, да најстарију трговачку варош ваља да тражимо у ономе крају, који је својим богатством и цивилизацијом најстарији. Даље, у ономе напред споменутом млетачком документу вели се, да су се Мљечићи обратили „владици од св. Михаила" за накнаду штете. Ово је владика дукљански, јер овоме је св. Сава поставио столицу код цркве св. арх. Михаила. Владика овај исплатио је Мљечићима накнаду у перперама брсковским. Или је црква св. Михаила била у самом Брскову, или негде близу њега. Не треба да заборавимо ни то, да је тако рећи у непосредној околини старе Дукље, лежао славни рудник сребра (и злата?!) Крушево. Овај је рудник за цело имао још до сада довољно неоцењени утицај на економни развитак горње Зете. Што Крушево само није достигло онолику трговачку важност какву је нпр. имало Ново Брдо, томе мора да је узрок баш у тој околности, што је у његовој најближој околини већ постајала стара трговачка варош, која се већ одавна начинила средиштем за стицај трговаца, те је тако рећи пред вратима Крушева била већ готова пробитачна пијаца за његово сребро. У прилог овом последњем иде и онај документ мљетачки из год. 1318. којим република тражи да се даде накнада за штету коју је закупац трга Брсковског Драгаш Балминовић учинио Мљечанину златару Блажу, који је шестнаест година радио свој занат у Брскову.[1]) На кратко по свима знацима садашњег материјала ја мислим да је Брсково главно трговачко место горње Зете, а да му се име данас изгубило у неком другом (Бери?! Подгорица?!).[2])

[1]) Listine I. 255.

[2]) На један сахат од Подгорице на северо-исток имају развалине, римски стубови, трагови утврђена великог једног места. Мисли се да су до остатци од старе Дукље. Подгорица је основана у XV. в. на заповест Мухамеда II, а саграђена од камена са развалина Дукље. Hecquard, Albanie стр. 37. Да не буде од камена са развалина Брскова ?!!

О КАУТЕРИСАЊУ (ЖЕЖЕЊУ) РАНА У ОПШТЕ
и
О КАУТЕРИСАЊУ РАЗГОЛИЋЕНИХ ВЕНА НА ПО СЕ.

БОЛНИЧКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ШТУДИЈА

ДР. **ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА,**
шеф-хирурга београдске војене болнице.

Пре него што приступим самој расправи, држим да је нужно да рекнем неколико речи унапред. Ја сам експерименте и посматрања за ову штудију градио још пре две године у Бечу, служећи као оператор на хирушкој клиници г. проф. Билрота — са мојим другом по служби, г. Dr. Герзунијем, и ми смо резултате тих проучавања саопштили на немачком језику још летос, у Лангенбековом „архиву за клиничку хирургију.“[1]) Међутим, од како је то наштампано у Берлину, ја сам имао доста прилике да тај метод лечења, каутерисање свежих операционских рана, окушам како у мојој приватној пракси тако и у хирушком одељењу беогр. војене болнице, од како сам примаријус тога одељења, и с тога ће расправа, како је ја сад саопштавам српским читаоцима, бити у толико различна од оне коју саопштисмо на немачком језику ја и мој друг, у колико ће

[1]) Види Band XII., S. 814 XXV. »Beiträge zur kaustischen Wundbehandlung nebst Versuchen über das Verhalten blossgelegter Venen gegen Aetzmittel von Dr. Rob. Gersuny und Vladan Gjorgjević, Assistenten an der chirurgischen Klinik des Prof. Billroth in Wien.

бити раширена и попуњена мојим београдским посматрањима, покушајима и искуством.

Од како се опазило, да је опасно нагомилавање многих рањеника на једноме месту, а особито у потоње време, обраћају сви лекари и ранари особиту пажњу на тај предмет, и врло многа сређства препоручивана су, од чести да би се предупредило примање отровних материја на ране, од чести да се ти отрови у самим ранама не би могли образовати, а најпосле да би се организам од њих сачувао ако им се поништање у рани не би смести могло.

Против отровних материја у ваздуху већ се свуда бори ваљаном промахом (вентилацијом), усамљивањем закужених рањеника (изоловањем) и т. д. У другој поли задаће још се није ништа поуздано постигло, као што се најбоље види на различним методима по којима се видају ране. Ствар је тако важна, да и најмањи прилог за њено унапређење добија нешто важности.

Ако узмемо да су ране одушке за инвазију (увлачење) оних материја које изазивљу акциденталне болести рана, онда би ово била мета при њиховом видању: ваљало би се старати, да се ране поставе у такво стање, да не могу ништа посисати, да им се запуше сви путови за резорпцију, да се свака спољашња повреда и шкодљивост од њих уклања, и најзад ваљало би гледати, да се отровне особине секрета у рани како год неутралишу.

Жежене (каутерисане) ране одавно су на гласу, да се поред њих тешко развије црвени ветар (ерисипел) или гнојава крв (пиојемија), и у томе су врло занимљива проучавања Бонетова[1]), али као што се нама чини сувише се мало на

---

[1]) Mémoire sur la cautérisation, considerée surtout comme moyen de prevenir et de guérir la phlébite et l' infection purulente; par Bonnet (Gas. med. de Paris 1843. № 15, 16, 18). За тим и у овој ра-

њих обзирало, за то ћемо овде да укратко саберемо његова мишљења и резултате:

Боне вели: „... la cautérisation n' expose ni aux érysipels ambulants, ni aux phlébites, qui se propagent au tronc, ni à la resorption putride, ni à la resorption purulente."

Запаљење у околини сваке жежене ране увек је адхезивно, никад није наклоњено да се шири, и Боне није никад видео „црвени ветар" (Erysipelas) код његових многобројних каутерисања, а пиојемија беше наступила само у једном јединои случају.

Где год се после какве повреде или после какве крваве операције појаве знаци ерисипела или пиојемије, ту се свагда могу те болести спречити у њиховом развијању ако се ране ваљано изжегу.

Боне се служио при каутерисању усијаним гвожђем, бечком и канкоенском пастом (од хлорнога цинка и брашна) Потоња два средства употребљавао је у један мах. Осем тога употребљавао је и Argent. nitricum, и Kali causticum.

Он је жегао небројене варикозности на венама доњих екстремитета са Kali causticum и никада није натрапао на гнојну флебитис него свагда је постизавао адхезивно запаљење. И Берар је само један пут имао прилику да види посисавање гноја, и ако је 500 пута каутерисао варикозности, још поред тога пуштао болеснике да иду за својим послом.

Ложије напротив изгубио је повише болесника, али он је био уобичајио да најпре распори варикозности, па онда да их каутерише, а то Боне изрично осуђује.

Неколико хемороидалних варикозности и варикокила излечено је такође усијаним гвожђем без икаквих рђавих

справи: Philipeaux, Traité pratique sur la cautérisation d' apres l' enteigenement clinique de ch. le prosseur Bonnet. Paris 1856. Cap. X. XI.

последица. Тако је исто без икакве опасности отворено и искаутерисано око стотину хладних гнојница (Absc. frigid.). Ту је употребљавана паста од хлорнога цинка, и обично су зидови гнојнице дотле жежени док не би остали са свим сухи.

При олакшим ерисипелима употребљује Боне концентроване растоке од agent. nitr. или сам лапис у супстанцији или једну маст у којој има 1-3 дела од сребрног нитрата на 8 делова сала, и то премазује не само рану него и целу околину коју је црвени ветар захватио. При такоме поступању добио је и Фолкман[1]) добрих резултата.

При опаснијим случајевима Боне изгори темељно целу рану са пастом хлорнога цинка, међутим премазује целу зацрвењену кожу машћу од arg. nitricum, па ако ни то не помогне, а он ишчврљи усијаним гвожђе на више места. И с тим је методом постигао Боне лепих резултата.

И у једном случају гнојне флебитис после пуштања крви, за тим у пет случајева лешинске заразе (Leicheninfection) послужило је Бонету усијано гвожђе прекрасно. Гнојна флебитис беше по својој прилици поникла с тога, што је крв пуштена нечистом ланцетом. Девет дана после операције беше цела унутрашња страна мишице начичкана мехурима напуњеним црнкастим серумом, и кожа је на више места заталасавала (флуктуисала). Боне распори кожу усијаним гвожђем од лакатног прегиба до испод мишке, па онда угари цело подкожно ћелијично ткање. Кад се видело да се после два дана у околини каутерисања јавља изумирање меканих делова (гангрена), да се с ране лучи смрдљив серум, да се болестниково стање у опште није побољшало, онда Боне искаутериса на ново целу рану, али тако, да постаде са свим суха, и од тога тренутка прекину се грозница, рана се доцније забубуљичи и зарасте без икакве даље сметње. Такав исти слу-

[1]) Види: Handbuch der Chirurgie von Pitha und Billroth, I. Bd. II. Abth. 1. Heft.

чај флебитиса излечио је Дево де Коломбијер[1]) усијаним гвожђем, и ту беше флебитис још еклатантнија, јер се могло притиском истиснути доста крвавог гноја на рану у вени.

У оних пет случајева тешке лешинске заразе повлачено је усијано гвожђе дуж оних црвених пруга што одговарају запаљењу лимфних сасуда, и за чудо, не само да опасних појава заразе нестаде, него и самих болова.

При видању пиојемије није каутерисање поуздано срество, особито ако промене у унутрашњим органима већ ухвате мах. Ту се човек у прогнози може прилично ослоннити на дрхтавице (Schüttelfröste). Докле год не наступе дрхтавице, па макар на рани била пепељава навлака, макар секрети ране били бог зна како смрдљиви, макар да је рањеник већ добио ерисипел, флегмону, гнојење вена, или каквог сржнога канала (Markkanal), макар да је у највећој грозници са ужасном жегом, макар да му већ снаге у велико малаксавају, ипак је у тој периоди Бонету испало за руком да енергичним каутерисањем прекине болест и да спасе болеснике. То исто саопштава и Валет.

Пошто дрхтавице наступе, слаба или бар много слабија је нада да ће се каутерисањем болест уставити. Ковијер и Клемо жегли су и у тој периоди по савету Бонетову, и то покривајући рану 3—4 милиметра дебелим слојем хлорноциначке пасте и остављајући је на њој дотле док се са свим не покрије сухим згарежом (Schorf.), а то се постизавало у 12—24 сахата. Само код ампутационских рана претпостављано је усијано гвожђе, јер се њиме могу искаутерисати и гнојнице између мишића и у коштаним сржним каналима.

У седам случајева где после ампутације голени (Unterschenkel) беху наступиле дрхтавице, поступано је на поменут начин, и од њих умреше петоро за недељу дана после

[1]) Philipeaux l. c. стр. 294.

прве дрхтавице, један после шест недеља, а седми после три месеца, пошто батаљица (Stumpf) беше са свим зарасла, и то усљед силних гнојница које на разним местима поницаху док се рањеникова снага са свим не исцрпе.

На исти начин поступано је и у једноме случају где бут беше ампутован (Ковијер[1]), у два случаја ампутације антебрахијума, и у два случаја где беху гуке (Geschwülste) екстирповане. Код свију тих рањеника беху дрхтавице и најтеже појаве наступиле, па ипак су сви каутерисањем излечени. Овде ваља још рачунати и један случај од Клемота где после пуштања крви беше наступила флебитис и где је жежење спасло рањеника и ако је већ имао дрхтавице. Свега дакле 13 случајева пиојемије са дрхтавицама, у којима је каутерисано. Шесторо их је тиме излечено, двоје подлеже малаксалости после читавих недеља, а петоро се није тиме помогло. У главноме то је резултат који сваку пажњу заслужује, и који окуражава на нове покушаје. Хитер[2]) у својој расправи о септичким аолестима не помиње ни словца о томе.

Боне је дошао својим искуством до ових закључења: Жежене ране само су местне (локалне) повреде, које не повлаче за собом никакву општу реакцију. Каутеришући можемо уништити вене, уклањати гуке, отварати гнојнице и то, да се не морамо бојати оних опасности којима се излажемо кад год ножем или маказама те операције вршимо. Ако после операција с ножем наступе опасне појаве у целоме организму, онда се може болест каутерисањем зауставити, али резултат није тако поуздан, као кад се то средство још у први мах употреби, да би се опасност предупредила.

Тако вели Боне.

Бурже[3]) напротив прича за један случај у коме је каутерисао бубоне који су се читавих девет година повла-

[1]) Philipeaux. l. c.
[2]) Handbuch der Chirurgie v, Pitha und Billroth I Bd. II. Abth. 1 Heft.
[3]) Gaz. méd. de Paris 1852. № 35.

чили, да је болесник пет недеља после прве каутеризације умрьо с појавима пиојемије која је 14 дана трајала. При секцији нашло се: да су околне вене у сасвим нормалном стању, а у јетри пуно гнојница и међу њима једна у којој је било 150 грамова гноја. Бурже изводи отуда да може бити пиојемије и без запаљења вена; али могло би се с таким истим правом рећи: да су апсцеси у јетри били много старијег порекла и да се с тога није могла наћи ни флебитис, јер судећи по маси нагомиланога гноја у јетри, могло се све то зачети пре прве каутеризације.

Мерсије[1]) препоручује да се свеже ране премазују са Liquor ferri sesquichlorati од 30°, јер ће се тиме предупредити инфилтрација мокраће и запаљење вена.

Буржад (де Клермон-феро)[2]) вели о истој ствари ово: „ја сам узео као мету да учиним да буду и сечене ране тако безопасне као што су жежене. Ево како сам то постигао: Пошто се сврши операција и заустави липтење крви, ваља рану врло савесно очистити, па онда напунити клупчићима шарпије (тифтика) који су најпре наквашени у Liquor feri sesquichlorati од 30°. Тиме се све јамице у рани запуше, па се онда преко целога натрпа један слој влажне шарпије те се тако на рани начини „непробојни“ штит од шарпије, усирене крви, и згарежи. Цела та кора одвали се после 6—8 дана, услед гнојења на рани, и то одваљивање не треба ничим потпомагати осем простим испирањем. За тим остане на рани још једна танка повлака згарежи која се доцније такође одбије и онда видимо како рана прекрасно бубуљичи.“ Буржад је 98 случајева на тај начин без икакве сметње излечио, и држи такође да је адхе-

---

[1]) Taille hypogastrique. Emploi du perchlorure de fer etc. Gaz. hebdomad. de méd. et chir. 1869. № 37.

[2]) Internat. med. Congress. 1868. Седница од 21. Августа, у: Gazette hebdomadaire од 30. Авг. 1867.

зивно запаљење вена узрок, рад кога су болници тако добро прошли.

Упливисање подхлорнога гвожђа кад се убризга (инјикује) у гуке од крвних сасуда и у вене, нађено је различно. Кадшто наступаше коагулација и отпадање коагула (Салцер[1]), Блесиг[2]) и други) а у другим случајевима наступаше тромбоза дотичних варикозних вена у великом обиму, и зараштивање се свршавало без икакве сметње. (Ле Данти,[3]) Воалмје).

Листер[4]) испира сваку свежу рану једним раствором (Solutio) у коме има један део хлорнога цинка на 12 делова воде, и веома се хвали резултатима до којих на тај начин долази.

О ликвору подхлорнога гвожђа држи се и то, да се ране које су њиме жежене мање гноје но обично, јер се сви омањи сасуди око згарежи зачепе, тромбишу (Брик).[5]) О тромбози смо се и ми уверили, али о смањеном или ограниченом гнојењу никако.

У другој години моје службе на клиници г. проф. Билрота каутерисано је неколико свежих операционских рана, и ево шта смо код њих видели:

Први је случај био један дечко коме се на врату екстирпирало врло много лимфома. Том приликом разголићена је у дну ране Vena jugul. interna, и то приличан комад. Велику неправилну и синуозну рану изапрасмо карболном киселином која беше растворена у равној количини алкохола. Пети дан стаде из ране крв лоптити, и одмах се предузе тампонада која крв заустави. Сутра дан јурну крв на ново.

[1]) Bericht der Rudolfs-Stiftung in Wien 1865.
[2]) Petersburger med. Zeitschrift 1867.
[3]) L' Union 1863. № 84, 85 (у Шмитовим годишњацима св. 120).
[4]) Lancet. 1870.
[5]) Virchow's Archiv XVIII., 5 и 6. 1860. Die Contactwirkung des Chlor auf die Gewerbe. (У Шмитовим »Jahrbücher« св. 107).

Ту се морало енергичније прихватити заустављања крви. При пажљивијем испитивању ране нађе се као грашак велика рупа у разголићеној вени. Одмах је вена двоструко подвезана, изнад и испод те рупе. Тек што се то свршило бљуну крв одоздо, из оног дубоког угла ране где је од прилике V. anonyma. Ту се наравно није имало ништа друго, него напунити целу рану са клупчетима од тифтика накваšеним са Liq. ferri sesq. Крв стаде. Сутра дан умре болесник. При секцији нашла се онако исто велика рупа на ономе месту где се V. jugul и Vena subclavia спајају у једно стабло. Ивица од рупе беше згарена. У плућима нашло се неколико малих метастатичких гнојница.

У једном другом случају, где је с унутрашње стране бута екстирпована једна кавернозна лимфатична гука[1]) беше V. saphena разголићена, читава два палца у дужину. Да би се уништили малени остатци гуке које не беше могуће извадити, каутерисана је цела рана са Liquor ferri sesq. (аустријске фармакопеје) који беше раблажен равном количином воде. Вена се згрчи и није се више раширила; али пошто се згареж одбила поникоше и на вени онако исто бујне гранулације као и на осталој рањавој површини. И овде дакле беше вена изгубљена, али не проваљена.

Ова два случаја побудила су мене и Dr. Герзунија да предузмемо експерименте на животињама. да би се уверили до кога степена могу вене да подносе каутерисања.

Ми смо употребљавали за наше опите понајвише псе, (и два питома зеца), и свагда смо бирали спољашну југуралну вену, које рад њеног великог калибра, а које што се до ње лако допрети може.

---

[1]) Види: Vladan Gjorgjević, Ueber Lymphorrhoe und Lymphangiome у Langenbeck's Archiv für klin. Chirurgie. Berlin 1870. XII. Bd 2 Heft. S. 641 и »о лимфоличтењу« и т. д. у Гласнику српског ученог друштва, свека XXIX. стр. 70.

Ми смо ножем само кожу и фасцију просецали, а савезно ткање рашчупкавали смо са две пинцете дотле, докле неби вену разголитили у оном обиму који би нам требао.

Најпре да саопштимо шест експеримената у којима несмо ране жегли ничим, него смо само вену разголитили да видимо последице од те повреде.

1. опит. Мало псето; вену препарирасмо свуд унаоколо (дакле и од задње стране) и то 1½" у дужину; рана је зарасла без икакве промене на вени. Са њених зидова поникоше онаке исте бубуљице као и на осталој рани, вена остаде са обичним калибром а њени зидови читави (код истог псетанцета предузили смо и осми опит).

2. опит. Псето средње величине. Вену смо такође свуд унаоколо два палца у дужину разголитили; трећи дан после тоба беше вена у средини разголићеног комада смежурана и на томе месту беше нешто свеже усирене крви. Без сумње било је перфорације, али ми је не могосмо наћи. Затим поче вена бубиљичити и рана затим зарасте без икаквог даљег крволиптења. (Овде ми ваља приметити да сам ја на истом псу осам дана пре тога у седници бечког „српског медицинарског друштва" извршио трансфузију, те због тога беше на другој страни његовог врата подвезана како V. jugullaris externa тако и Arteria carotis communis, те с тога је можда притисак крви у разголићеној вени био много већи него обично).

3. опит. Велики пас. На два палца дужине разголићена вена остаде здрава и читава њени зидови покрише се гранулацијама.

4. опит. Мало псето; толико исто вене разголићено, али на предњој страни беше остало нешто савезнога ткања. Вена остаде читава и покри се бубуљицама. (И на овоме псу беше на другој страни врата пре три дана извршена трансфузија).

5. опит. Псето средње величине. Овде разголићисмо вену само с предње стране, и она оста читава и бубуљичила је.

6. опит. Велики питоми зец. И овде само предњи зид вене разголићен и то $1^1/_2$ палац у дужину: сасуд зарасте без икакве штете, у гранулацијама.

У свима овим случајевима дакле продуковале су разголићене вене гранулације. Само у другом опиту изгуби вена свој лумен и вероватно је да је на томе месту била мала перфорација; али то није за чудо, кад се узме у обзир колико је животиња морала бити у неправилним односајима циркулације услед странсфузије која је предходила, а осим тога лако могуће да је псето стражњом шапом разгребло разголичену вену.

У опште дакле може се рећи: ако се каква повећа вена само разголити (особито ако јој се само једна половина периферије открије), то јој не ће наудити ни континуитету њених зидова нити ће вена што изгубити од својега калибра.

Сад ћемо да саопштимо експерименте у којима смо разголићену вену и целу рану жегли са карболном киселином која беше разлучена равном количином алкохола.

7. опит. Велики пас. Вену разголитисмо три палца у дужину, и то свуд у наоколо, па онда изжегосмо целу рану. Други дан беше вена пуна крви, у њој беше циркулације. Трећи дан мали коагулум на вени, али иначе ни трага каквом крволиптељу. Неколико сахата доцније беше вена смежурана, згрчена, запушена. На ономе месту где је био коагулум беше сад рупа као грашак велика. Доцније одби се прилично парче вене из средине, а њене обе батаљице гранулираху бујно као и остала рана. После осам дана црче псето услед огромног губитка крви кроз ову рану, пошто му на другој стари врата бесмо извршили опит једанајсти. При анатомском испитивању нађосмо малу по свој прилици шапом разгребену рупу у централној батаљици вене у којој је још крв циркулисала.

8. опит. На другој страни врата онога пса на коме први опит предузесмо, разголитисмо вену палац и по у дужину и при томе бесмо принуђени да подвежемо једну мању одкинуту вену баш на ономе месту где утицаше у стабло. За тим каутерисасмо целу рану; вена оста до четвртога дана непромењена затим се смежура и заптила а на жеженом зиду беше испало парче са читавог палца дужине. Ми извадисмо целу ту партију вене из ране, па је од остраг распорисмо и нађосмо да је напуњена прилично чврстим тромбусом, који беше са ивицом од рупе срастао и који подпуно зачепљаваше сужени лумен вене. —

Каутерисања са раствором у коме беше један део хлорнога цинка на дванајест делова воде:

9. опит. Велико псето. Вена у три четврти својега обима разголићена и то три палца у дужину. Сутра дан после каутерисања беше тромбирана, а четврти сасвим спала; пети одби се цело средње парче вене — без капи крви. Централна батаљица вене као и цела остала рана у прекрасном бубуљичењу.

10. опит. Питоми зец средње величине. Само предњу страну вене разголитисмо и то 1'' у дужину, па онда жегосмо. Трећи дан већ беше вена заптивена. Повреду континуитета не могосмо нигде наћи. И она је бубуљичила као и остала рана.

Каутерисања са Liquor ferri sesquichlorati (аустр. фармак.).

а) Каутерисања са течношћу у којој беше пола Liquor ferri sesq. а пола воде:

11. опит. Оно исто велико псето на коме пре недељу дана извршисмо седми опит. Његову V. jugullaris ext. која беше још читава, разголитисмо 3'' у дужину. Сутра дан црче псето рад крволиптења из прве ране. Анатомско испитивање делова које бесмо с Liquor ferri жегли показа:

Вена прераширена, врло тврда, зачепљена у читавом жеженом парчету, некаквим црнкастим тромбусом, који беше јако приљубљен уз сасудове зидове. Жежена страна вене изглѐдаше са свим црна као угљен. У средњем делу десне беле цигерице нађосмо емболију.

12. опит. Велики рундов. Предња страна вене жежена. После два дана стаде крв тећи на два места из вене с тога морадосмо двоструко подвезати.

б) Део Liq. ferri sesq. на четири дела воде:

13. опит. Мало псето. Предња страна вене разголићена и жежена. После два дана сасуд тромбован, трећи дан већ зарастао у гранулацијама које и са његовога зида избијају.

14. опит. Пас од средње величине. Предња страна разголићена и каутерисана. Сутра дан још тече крв кроз њу. Трећи дан нађосмо малену рупу у венозном зиду, у сред парчета које је жежено. Али крв није ни мало текла. —

15. опит. Употребљени пас послужио је за 13-ти опит пре 10 дана. Предњи зид још не дирнуте вене открисмо и то за 3″ у дужину. Други дан испаде из вене прилично парче зида и потече крв.

в) Један део Liq. ferri на шест делова воде.

16. опит. Велики пас. Предњи обим Venae jugul. ext. разголићен на 2½″ дугачком парчету. Трећи дан беше вена тромбована, четврти се већ покри од чести гранулацијама само једно место беше онако модро и голо као после операције. Седам дана после каутерисања беше то место непромењено само што се још на граници бубуљица повуче око њега жута пруга. У вени се беше опет обновио крвоток. Десети дан беше вена са свим обрасла у гранулацијама. Сутра дан је, при вађењу каутерисаног парчета вене, показало се да је у пред. зиду била рупа

која је изнутра била запушена тромбусом а с поља гранулацијама. При микроскопском проучавању извађеног и у Милеровој течности отврдлог парчета вене, на пресецима нађосмо да је ивица рупе на вени била клеткама инфилтрована, сасуди венозних зидова беху пуни црних тромбуса.

17. опит. На псету од 5-ог опита, и то осам дана доцније; предњи зид читаве вене, 2″ у дужину, откривен и каутерисан. Сутра дан никакве промене. Трећи дан продиру гранулације са крајева до којих је жежено. Каутерисано место сухо, угасито црвено. Четврти дан изумре из предњег зида вене ³/₄″ дугачко парче које се на једном местанцету беше већ одвалило. Ту се показа нешто мало крви. Шести дан беше све обрасло бубуљицама само на ономе месту где беше губитак супстанције, налазила се бела пруга која дељаше гранулациону површину у две поле.

г) Један део Liq. ferri на осам делова воде.

18. опит на псу из 16. опита. И ако Liquor ferri беше тако јако разблажен водом и опет разголићено парче вене (2″) доби јако угасит цвет. Осми дан после каутерисања беше вена као год и после операције. Ни трага гранулацијама, које на осталој рани бујаху у велико, ограничавајући се од каутерисаног парчета вене једном белом пругом. Једанаести дан покрише гранулације са свију бокова и то место после три недеље, пошто рана већ беше са свим зарасла, извадисмо то парче вене, па је од остраг распорисмо. Оно се место још могло јасно познати по оној беличастој прузи која се онако дуго одупирала бубуљичењу. При микроскопском испитивању тога места нађосмо да intima и media не беху ни мало промењене само мало на томе месту испупчене у лумен сасуда. Међу тим adventitia беше препуна кљетака, и њени сасуди беху тромбовани.

19. и 20. опит. На обојим питомим зечевима, које употребисмо у 6. и 10 опиту, жегосмо још и предње зидове

заосталих спољашњих вратних вена. У обојих се претворише вене у чврсте, згрчене узице које се десет дана ни у чем не променише, док се од гноја који се врло полагано образовао не начини кора; испод ње ране и зарастоше.

Из наших експеримената може се извести ово:

1. Разголићене вене које се не изложе другим каквим повредама остају здраве и читаве како што се тиче лумена тако и његових зидова који се покрију бујним гранулацијама.

2. Карболна киселина, разлучена у толико истој количини алкохола упропашћава зидове великих вена с коима дође у додир.

3. То исто вреди и за воден раствор хлорнога цинка (сразмера 1 : 12) и за Liquor ferri sesquichlorati аустријске фармакопеје па макар га разблажили са шест пута толико воде колико се узме ликвора.

4. Liuqor ferri. са осам делова воде тромбише мање вене.

5. Лумен вене којој је парче зида услед каутеризације узумрло остаје разјапљен, а то наравно само увећава опасност крволиптења и емболичких процеса, јер за цело ће се на изумрлој партији образовати мала коагула. — Дакле:

Свеже ране у којима се налазе разголићене вене не треба ни пошто каутерисати.

Каутерисања свежих операционских рана на Билротовој клиници, извршена су од чести са растоком хлорнога цинка (1 : 12), а од чести са Liquor ferri sesq. (на равно с водом). Обично је рана брижљиво изапрана употребљеном течношћу. За тим је превијена шарпијом која је умочена у карболну киселину, растопљену у води ил уљу као што се на нашој клиници свака рана превијаше.

I. Каутерисање са течношћу:

Liquor. ferri sesquichlorati
Aquae destil.
aa. partes aequales.

Први случај.

М. Б. Екстирпација једне саловне гуке (липома) колик песница са спољашње стране леве мишице. На унутрашњој страни од праве засеке (инцизије) беше испод коже остала повелика кеса из које је липом изљуштен, и у њој се секрет непрестано зајажавао, па како се згареж четврти дан одби, а рана поче јако да се гноји, то кожа над том кесом стаде црвенити и да се не би сама од себе провалила. засечена је одушка за гној на дну те кесе. Седми дан изумре из широкога кожног моста који беше међу обојим инцизијама остао, малено округло парче коже те отпаде. За тим све зарасте обичним путем.

Ход температуре рањеникове. (Види таблицу I.) Одатле почевши остала је температура рањеникова на нормалној висини.

Други случај.

Ф. Ћ. Екстирпација лимфатичне цистичне гуке колик песница из десне Regio deltoidea. Рана је зарасла без икакве сметње. Температура код овога болесника била је: (види табл. II.) даље нормално.

Трећи случај.

Ф. К. Екстирпација саловне гуке колик две песнице, и то с леђа. Овде је температура била: (види табл. III.) даље је била нормална.

Четврти случај.

А. М. Amputatio mammae ради рака (carcinoma). Ерисипел. Температура (види табл. IV.). Девети дан поће црвени ветар који се преко целог тела повлачио, често ре-

цидивисао, и који је својим трајањем од 4 недеље био довео болесницу до гроба.

Пети случај.

М. М. Екстирпација жљездастог саркома колик песница испод мишке, који беше поникао у један мах са рецидивним саркомом у длану те руке (12 дана пре тога ексартикулована је шака из ручнога зглавка). Ход температуре: (в. таблицу V.) рана прекрасно гранулише. Температура до краја нормална.

Шести случај.

А. М. Екстирпација епителијалнога рака из околине чмара (carc. epith. ad anum). Рана као судланица. (Види табл. VI.) Одатле све нормално.

Седми случај.

Е. У. Os cuboideum беше се распала од caries fungosae. Цела је кост изгребена са распаторијумом (Evidement). Температура: (види табл. VII.) нормална.

Осми случај.

М. В. Распарање Strumae cysticae у коју беше пре неколико времена убризгано јодне тинктуре без икаквог успеха. Температура: (види табл. VIII.) нормална.

Девети случај.

А. Х. Екстирпација Strumae parenchymatosae велике колик песница при чему је много подвезивања en masse предузимано. Температура: (в. табл. IX.) нормално. Врло брзо зарашћивање.

II. Каутерисање свежих рана са воденим раствором хлорнога цинка (1 : 12).

Први случај.

J. Х. Екстирпација саловне гуке колик детиња глава, и то са леђа. Температура: (види табл. X.) нормална. Рана врло брзо зарасла.

Други случај.

М. Ц. Екстирпација саловне гуке као песница из Regio deltoid. Температура: (види табл. XI.) 5 дана већ нормална. Врло брзо зарашћивање.

Трећи случај.

Г. Т. Amputatio cruris код јектичавог, веома малаксалог болесника, због разгнојавања скочне кости (гнојнице у листовима). Температура: (види табл. XII.). Парче остављене кецеље од коже на батаљици изумре, тако исто и нешто од пресечених мишића у листу. Малена грозница трајала је дуго али се болесник јако опоравио, његова је рана бубуљичила прекрасно.

Четврти случај.

Б. Дв. Amputatio mammae са вађењем жљезда испод мишке, рад рака. Како су у дну ране разголићени главни крвни сасуди уда, то тај крај ране није каутерисан. Температура. (види таблицу XIII.)

При отварању њене лешине која за 24 сахата беше ужасно трула не нађе се ништа позитивно.

У овоме је случају и то особено да се рана за пуних осам дана од операције до смрти није ни у чему променула, што се изгледа тиче.

У једноме од наведених случајева (у 4-ом) видесмо да наступи црвени ветар, дакле не може се рећи да каутерисање апсолутно штити од ерисипела. Може бити да жежење догле чува рану од акциденталних болести докле згареж од каутерисања још на њој лежи. Ако би се то обистинило, онда би то био велики добитак за нас војне хирурге, јер би време које би на тај начин задобивали могли употребити на растурање рањеника по унутрашњости земље.

Гнојење после каутерисања са Liquor ferri није ни најмање ограничено, шта више ми видесмо да је у неколико случајева било врло обилато.

Од она четири случаја где је жежено са раствором хлорнога цинка потоња два не можемо узимати у рачун јер у 4-ом каутерисање беше непотпуно а у 3-ћем извршено је на врло кукавној особи, и гангрена која се придружила рушила је правилне одношаје ране.

Прелазећи мојим београдским болесницима који са током и окончањем својих болести расветљују и допуњују наведене бечке опите и посматрања, имам да споменем 15 случајева, у којима сам употребио каутеризацију. Седам случајева имао сам у приватној а осам у шпитаљској пракси; каутерисах махом са Acidum nitricum fumans и са Liquor ferri sesquichlorati; пет пута каутерисах ране које већ затеком које за дуго не могадијаху да се отресу своје дифтеритичке навлаке, да би тако изазвао живљу реакцију раниног темеља и поруба, да би изазвао живо и бујно бубуљисање без кога не може бити зарашћивања. Седам пута је употребљено каутерисање на свежим ранама после свршене крваве операције, у цељи: да се предупреди сувише обилато гнојење у пределима тела где је поткожно и међумишићно клетачно ткање сувише лабаво; да се сачува рана од акциденталних болести (црвеног ветра, трулежне и гнојне крви — Septicämia, Pyohämia — шпитаљске трулежи — Gangräna nosocomialis —) и да се убрза процес зарашћивања. — У три случаја изврших каутерисање на неповређеној слузокожи, испод које беше много прераширених вена, у цељи да реактивним запаљењем зачепим (тромбишем) те прераширене крвне сасуде, да спасем болеснике од ужасних болова и других посљедица тих патолошких анатомских стања, а да их сачувам од опасности која би поникла отуд, кад би се операција извршила крвавим путем, отворивши ножем или маказама пут гноју и фекалним масама у пресечене крвне и лимфне сасуде.

У колико је ова цељ у коме случају постигнута нека говори сам декурзус дотичних болести:

I. Ране са трулим гранулацијама (бубуљицама).

1. С. Ј. редов, пешак, ступио је у војену болницу пре осам месеци са меканим специфичким гризлицама (ulcera) на уду, и конзекутивном мицином, разгнојавањем лимфних жлезда у левом препонском прегибу (Bubo inguinal. lat. sin.). Мој предходник на одељењу, г. Dr. Недок, мучио се шест месеци с њиме узалуд, и ако га је лечио по свима испитаним методама савремене хирургије. Истина гризлице на уду зарастоше брзо, али разгнојавање у препонском прегибу узимаше све даље маха, ожиљак (Cicatrix) на ивицама ране распадаше се у самом почетку, гнојење поткопаваше ивице дубећи рачвасте и разгранате синусе на све стране тако, да сам ја затекао, кад сам примио болесника, на његовом л. препон. прегибу и унутрашњој страни л. бута, рану велику као две судланице, која обухваташе већ и половину скротума, и која беше покривена пепељавом превлаком и млитавим, бледим, сићушним гранулацијама. Ивице ране над поткопима беху узвијене напоље и модро-љубичасте боје. Упоредивши анамнезу са жалосним затеченим стањем ране и са декрепидним изгледом изнуреног болесника, ја несам ни часа почасио, него одмах изврших операцију. Пошто сам с Фолкмановим кашикама (којим он гребе и лечи лупус и карциноме) изгребао све труло ткање до самих фасција, пошто сам на тај начин све поткопе и ћор-буџаке (синусе) претворио у једну велику али просту, отворену рану, изжегох је целу неразблаженим раствором подхлорнога гвожђа (Liquor ferri sesquichl.). Доцније сам рану превијао карболним уљем, мелемом од цинковог оксида и нитричког сребра, а најзад живиним оближем (Emplastrum mercuriale). За два месеца такога лечења, разуме се поред обилате и одабране хране, поред крајинског вина и поза-

машне порције хинина сваки дан, дошао болесник до такога стања, да је могао отићи кући, (пошто му је истекао рок службе док је лежао у болници). Од његове огромне ране бубуљиче још једно 3—4 места, која заузимљу свега два палца у дужину а један у ширину, али и међу њима су већ широке ћуприје од ожиљка, и она зарашћују са свију страна. Мени је жао што болесник није имао стрпљења да му и та места зарасту, јер он може неразумним владањем на путу и код куће упропастити тај толиком муком стечени резултат. —

2. П. М. Р. син једног одабраног суграђанина, кога је домаћи лекар лечио више од по године дана, од разгнојавања лимфних жљезда. Код њега затекох, поред са свим ненаданих ствари, као обилато развијене шуге (!...) неколико накаламљених шангира на скротуму, још и једну исту таку трулу рану у једном (л.) препонском прегибу, као што беше она коју под 1. описах, само што се овде рана није спуштала тако дубоко између мошница и унутрашње стране бута. И овде одмах изгребох трулеж кашикама, па онда каутерисах, али у место са растоком гвожђа са непречишћеном нитричком киселином (Acidum nitricum fumans). Њоме у једно зауставих капиларно крволиптење; само сам једну малу поткожну артерију морао торквисати (заврнути). За време докле не спаде угарак с ране, а то је за три четири дана, зарастоше накаламљене ранице, и нестаде шуге под Хебрином машћу, а пошто спаде кора од каутерисаних партија, напредовало је зарашћивање ране и то са врло умереним гнојењем тако брзо, да је за четири недеље после операције болесник био на ногама а за шест недеља беше рана са свим зарасла. —

3. М. Ж. М. трговачки калфа, имао је у десним препонама разгнојавање лифних жљезда; рана беше много мања од већ споменитих, али и њене гранулације беху труле тако, да их је човек могао прстом згрнути као какву маст,

и она изгледаше тако прљаво-пепељава, да и ту морадох извршити описану операцију с Фолктановим кашикама. Каутерисах такође с Acid. nitr. fumans; али како ја, и г. Dr. Холец, који ми је асистирао, бесмо са свим сами у болесниковом стану, без икакве друге помоћи, па како морађасмо у један мах и наркотисати и држати фурибундног болесника и оперирати, то је каутерисање испало врло непотпуно. Па при свем том, за ово 15 дана после операције. рана је се већ са свим зацрвенила, гранулације су крупне бујне и свеже, зараштивање напредује тако, да ће за још две недеље бити савршено свршено. Дакле и у том случају, и ако посматрање није довршено, може се рећи да је каутерисање учинило што се од њега могло очекивати.[1])

4. На мом одељењу у в. болници, лежаше још један поднаредник, кога сам пре неког времена био залечио, који је имао бубоне у обојим препонама, но који се на недељу дана по своме отпусту из болнице, вратио, јер му се оба ожиљка беху распала. Сад ми не оста ништа друго него да цео трули ожиљак и на једној и на другој страни изгребем и да целу површину изкаутеришем растоком гвожђа. Сада зарастоше обе ране много бујније него првога лечења, и то под најпростијим завојем.

5. Врло је очевидан успех од каутерисања био код вој. бандисте Л. И мој г. предходник и ја мучили смо се по два месеца са једном великом гризлицом коју је он имао на главчету уда, и која је не само била покривена дифтеричном превлаком, него оједаше све даље и даље супстанцију главчета. Није остало методе у лечењу шангира, коју не бесмо пробали — све узалуд. Најзад прибегох ја каутерисању са нитричком киселином и — ширење гризлице престаде, пошто отпаде угар, поникоше алове крупне грануда-

[1]) У време кад је држана коректура овога чланка, рана већ беше савршено зарасла.

ције, а за неколико дана ухвати се са свију страна млад ожиљак. Болесник је већ отишао у касарну.

Овде имам да додам два случаја у којима сам ја учествовао само као конзилијаријус; које с тога и несам уврстио у случајеве из моје праксе. Г. Управитељ београд. варошке и окружне болнице, Prof. Dr. Валента био је тако љубазан да ме запита за мишљење код једног ужасног разгнојавања у обојим препонама, где већ беше пошао ерисипел по бутовима и по трбуху. Ја држах да је ваљало најпре пуним хладним купатилима зауставити црвени ветар, па онда очистити ране од ливидних и поткопаних ивица, и од трулих гранулација њених, и̓ зауставити њено даље ширење обилном каутеризацијом. Међутим моје се очекивање само од чести испунило, јер и ако је нестало езирипела, опет се изглед рана није Бог зна како поправио. То је први случај између мојих седамнаест каутерисања у Београду, где се са првим и јединим каутерисањем није постигла мета, међутим ја сам био убеђен да би каутеризација учинила своје кад би је још који пут на тим ранама употребила, разуме се ако кахектичност особе не би била контраиндикација за свако оперативно предузимање. Ми смо у почетку ове расправе видели, да неки искусни аутори препоручују дотле понављати каутерисање док се прогресивни трулеж не заустави, докле рана не добије са свим здраве гранулације. И доиста не преварих се у претпоставци. Чим каутерисасмо по други пут, и то сад са усијаним гвожђем — одмах престаде трулеж, и болесник који је био на ивици гроба, сад је на најбољем путу да са свим оздрави. Други случај у варошкој болници, код кога употребисмо каутерисање, беху веома атоничке шкрофулозне ране, и код њих је резултат као што чујем био ништав. У оба маха, каутерисасмо у грађанској болници први пут са нитричком киселином.

II. Операционске, свеже ране.

6. и 7. У два маха имађах прилику да са мојим поштованим колегом, г. Dr. Холецом, шефом на унутрашњем одељењу беогр. војне болнице, оперирамо у приватној пракси Fistulae ani. То беше г. А. Р. из Крушевца, и г. С. У. практиканат. У оба случаја беху комплетне фистуле са врло много рачвастих ходника у Cavum ischiorectale, и у екскавацији крстаче (os sacrum). И код једног и код другог болесника, пошто на олучастој сонди пресекосмо ћуприје и развалисмо све поткопе и лагуме те тако претворисмо све њине ћор-буџаке у једну велику, ал просту и са свију страна доступну рану — каутерисасмо са Liq. ferri sesquichlor. Тим уједно заустависмо липтење крви из капиларних сасуда, тим зачепљивасмо разјапљена ушћа пресечених лимфних сасуда. тим изазивасмо довољно јаку реакцију, а то није равнодушна ствар код тако изнурених а махом и туберкулозних особа, као што су обично они који страдају од фистула на чмару. Трговац је већ одавно отишао здрав у Крушевац, а други нам је болесник на најбољем путу да оздрави.

8. и 9. Два пута имађах досад прилике у војеној болници да оперирам лимфоме на врату, т. ј. гуке од лимфних жљезда. У оба маха изврших само инцизију коже, и површне вратне фасције ножем, а целу осталу екстирпацију изврших тупим начином, љуштећи пакете лимфних жљезда затвореним куперовим маказама, широком језичастом сондом (Myrthenblatt), а највише прстима, јер само је тако могуће свршити брзо операцију а да се не дође у непријатно познанство и додир са артеријом Carotis, са југуларним венама, и са њиховим главним гранама, које су на врату особито под самом доњом вилицом где поменути лимфоми беху, тако укрштени, да оператор сваким потезом ножа наилази на коју од њих. Где сам год наишао на појачу свезу између пакета лимфних жљезда и околних ткања, коју несам могао прстима раскинути, ја сам или дотле завртао

пакет жљезда док се та свеза није раскинула, или — где пакет не беше довољно разголићен и oљуштен са других страна да би га могао завртати, — ја сам ту чврсту свезу на два места подвезивао, па тек онда у среди између обојих стегнутих подвезица просецао ножем или маказама. Та је цела мука и околишење чињено наравно само за то да би се избегао сваки излишан губитак крви. И тај начин „тупог“ оперирања тако је добар, да ми ни у једној од тих двеју екстирпација није затребала ни једна пинцета на дугме. Ни један се крвни сасуд није морао подвезивати. Али тај метод има и својих рђавих страна, а то је што се по њему сва околина из које се гука изљушти толико кида, чупа, распиње и затеже, толико вређа, да после мора наступити огроман надув и запаљење као реакција на повреду. И ако сам се ја старао, да у оба случаја предудредим сувише велику реакцију каутерисањем операционских рана са неразблаженим растоком подхлорнога гвожђа, које сам каутерисање терао дотле док несам све дроњке цепаних и раскиданих ткања, што морадоше заостати у рани, претворио у угарак, опет је трећи дан после операције код првог болесника наступило Oedema glottidis . . . Међутим облагања с ледом (у животињским бешикама) свуд око врата, која је мој г. помоћник Каралић и дан и ноћ контролисао, уштедише болеснику трахеотомију, и кад та опасност срећно прође, онда је каутерисање показало шта може и од тако злостављене ране да учини. Гнојење беше врло умерено, о разгнојавању низ фасције (Eitersunkungen) не беше ни спомена, никаква контраинцизија не беше нужна, а без каутерисања код таквих рана добили би их за цело гомилу — и најзад, за непуне три недеље отпуштен је болесник здрав у касарну. Код другог случаја, који је још у болници, видесмо нешто што ће по свој прилици бити у свези са тим начином оперирања без ножа. И та је рана каутерисана са Liquor ferri sesquichl. али ја не могу тврдити да сам све

партије и све буџачиће на рани подједнако интензивно каутерисао. На један пут, од прилике 5—6 дана после операције, искочи испод десног пазуха (а на десној подвиличној партији врата беху лимфоми које екстирповах) повелика гука, колик детиња песница, са ужареном црвеном кожом покривена, са флуктуацијом (заталасивањем?) са свима знацима обичне акутне гнојнице (abscessus). Међутим мени паде на памет да у пркос флуктуацији перкутирам: Звук беше чисто тимпанитичан. Ја се одмах сетих једног болесника кога посматрах у своје време на хируршкој клиници у Бечу, где се испод неповређене коже беху развили трулежни газови. И доиста, чим гуку пресекох, покуљаше мехерови сумпорног водоника измешани са трулим дроњцима фасција и поткожног кљетачног ткања, са сукрвицом и са трулим гнојем (Ichor, Jauche). Трулеж који је ту гуку изазвао био је тако силан да повелико парче коже изумре, поплаветни и отпаде за неколико дана, и ако је ножем зарана уништена запетост коже над гуком. Ја сам наравно био принуђен и да и ову нову рану каутеришем, и само томе и замашним дозама хинина које је болесник сваки дан узимао, имам да захвалим што се болесник курталисао гангрене и септичне грознице у коју беше запао. Сад обадве ране бубуљиче бујно и чисто тако да нема сумње, да ће болесник за две недеље савршено оздравити.[1]) Ја сам у први мах помислио да сам сигурно превидео при каутерисању које скривено парче ране, па да су отуд органски дроњци, (гангренескујући распадајући се у рани), доспели у незапушена ушћа лимфних сасуда па под мишком зачепили какво веће стабло лимфно; али који би опет то лимфни сасуди бити могли који таким странпутицама доспевају у грудни кош и у главни лимфни канал, с врата, преко пазуха? За мене дакле остаје не изјашњено од куд се та

[1]) Већ је отпуштен.

гангрена под пазухом нашла са интересантним образовањем трулежних газова испод не повређене коже. Само сам то научио из овог случаја, да ваља при каутерисању рана добро пазити, да се није који крај само овлаш опрљио, особито ваља то пазити код оних рана, код којих остаје много органских дроњака да труне, као што то мора бити код сваке ране у којој се у место ножа и маказа, ради прстима.

10. У болници сам затекао и једног војника са раном колик судланица на листу леве ноге. Цео темељ и околина ране беше испрорешетана као саће од меда, као какво кавернозно ткање, јер венозне прерашированости (варикозитети) на листу и беху узрок и полазна тачка целој болести. Овде ја покушах лечење са тракама припојног емпластрума које сам увек слагао као цреп на крову, једну преко друге, и с којима сам у једно могао вршити у неку руку и компресију ране. У Бечу сам виђао красних резултата од такога превијања, особито код застарелих шкрофулозних и варикозних рана на голенима (ulcera cruris), па се надах и овде. И доиста за шест недеља зарасте велика рана са свим; али не прође ни десет дана од како болесник беше пошао на дужност, ето га опет у болницу. На ожиљку његове ране беху отворене читаве гомиле раница из којих истицаше нешто гноја и сукрвице кад год би се околина притисла. Ожиљачко ткање беше дакле сувише слабо да издржи напон (Seitendruck?) зајажене крви у сисицама прерашпрених вена, па се распадаше. Сад се није имало куд, него уклонити за свагда сам узрок тог разгнојавања коже, саме прераширене крвне сасуде. Па како се сваки хирург кајао који је такѐ послове вршио ножем, то ја претпоставих да целу шупљу и поткопану околину ране изгребем фолкмановим кашикама. па да онда све до фасције искаутешем са Acid. nitr. fumans; резултат је био потпун. Војник већ поодавно врши све своје дужности, махом стојећки, и

сад се његов ожиљак не распада више, јер он је срастао се поткожним фасцијама, а између њих нема прераширених сасуда.

11. Имао сам и један случај простог лупуса на кожи лактовој код једног војника. Ја несам хтео да лечим по Хебрином начину који се искључиво употребљује на бечкој школи, т. ј. џарање и поткопавање лупезних партија шипком од нитричког сребра (пакленог камена) прво с тога, што ужасне болове болеснику гради, а друго што лечење врло дуго траје; него и овде се послужих фолкмановим начином, додавши му каутеризацију са Liquor ferri. Ту је процедура краћа а њоме се брже и поузданије долази до цељи, и ја сам убеђен да Хебра не зазире толико од сваке крваве операције, он би такође у место лаписа употребљивао кашике и каутерисање. Наш је болесник за 4 недеље био са свим здрав. —

12. Ко год знаде колике муке задају хирурзима тако зване хладне гнојнице (Abscessus frigidi) било да их просеку, било да се старају разним водицама и мелемима да их растерају, тога ће интересовати овај случај што иде. Пре неколико месеци ударио војник војника, у шали, песницом у прса, баш у грудњачу. Заболе га мало па прошло. Он није више ни пазио на то. Тек у последње време примети војник при пресвлачењу да му нешто расте на прсима. Најзад то нешто нарасте толико да га уплаши и дотера у болницу, и ако га ни мало није болело. Кожа непромењене боје и температуре, лако је ухватити и подићи као бору, гука мекана, велика као гушчије јаје, оштро ограничена мекана, заталасава (флуктуише), само је човек не може с њезина темеља покренути. Сад не беше сумње да је у гуки течност, али каква? Прислоњена шака осећаше у њој пулзацију, али се прислушкивањем (аускултацијом) не могадијаше чути, никакав шушањ који би био карактеристичан за какво аневризма, по томе пулзација беше само

саопштена од потреса груднога коша, јер срце у болесника куцаше са великом жестином. Али с друге стране, на базису гуке могадијаше се јасно напипати једна тврда ивица као да је у грудњачи велика округла рупа. Диференцијална дијагноза беше дакле прилично тешка. Ја предузех експлоративну пункцију, и из цеви трокарчића кануше неколике капи веома густа гноја Сад не беше сумње да је гука хладна гнојница, а она тврда ивица на њеном темељу инфилтрована ѓраница између здраве околине и гнојничког дупља, и ја одмах распорих то дупље у најдужем пречнику, испустих целу масу усиренога гноја, изгребах сунђерасте гранулације и каутерисах целу унутрашност ране са раствором гвожђа подхлорног. Гнојење је остало ограничено бубуљичење бујно и обилато тако да ће и тај болесник најдаље за недељу дана још оставити болницу.

III. Каутерисање неповређене слузокоже чмара.

13. Жена г. Ђ. Н. памуклијаша овд. страдала је одавно од шуљева (Nodi haemorrohidales), и при свем том што јој је годишњи лекар куће читаву годину дана давао клинчиће (Suppositoria) противу болова и разне мелеме — опет јој је стање најзад постало тако несносно да се чак одважила да се обрати мени, и ако је слушала да ја „све сечем што ми падне шака“ — Међу тим ја баш код ње држах да се може проћи без ножа, при свем том што све сисице прераширених вена не беху стоља, око чмара (anus), већ испод слузокоже с оне стране сфинктера. Да би и потоње сисице могао каутерисати ја се послужих малим огледалцетом од Симса, које он употребљује за девичке вагине, па пошто њега завукох у чмар одмах беху све варикозности обасјане и доступне моме дрвеном штапићу, с којим обично капљем нитричку киселину на она места која хоћу да испржим. После свршеног каутерисања завукох кићанку (бурдоне) од од чешљанице (тифтика), поквашен у карболни зејтин дубоко

у чмар, и ту је кићанку при сваком испирању вадио и обнављао кућевни лекар, г. Dr. Брил, који је после даље лечење предузео; резултат је био који сам према бечком искуству на клиници, очекивао. Болови престадоше за свагда крв се у сисицама прераширених вена усири, доцније претвори у чеп од савезног ткања, који је са зидовима дотичних вена срасто у солидне тврде узице. Каутерисане партије од слузокоже отпадоше, а на њихово место образова се поуздан ожиљак. За две недеље болесница је била са свим излечена и то не за време, него радикално.

14. г. Е. С. машинаста држ. штампаре, имао је исту болест, на истом месту, само што је он незгоде и болове од ње много живље осећао јер га је рад приморавао на веома дуго стајање. Он се подвргао боловима каутерисања захтевајући да га не опијемо. Изврсној асистенцији г. дра Саве Петровића имам да захвалим што ми је могуће било свршити операцију за непун четврт сахата, те тако није морао сиромах дуго трпети. Доцније лечење водио сам ја сам, и тек при крају лечења имао сам да распорим један мали гнојни поткоп који се за време гнојења био образовао испод коже. Иначе је крајњи резултат био тако добар да је г. С. данас речити проповедник и благосиљач каутеризације шуљева.

15. Такви резултати при каутерисању прераширених вена доведоше ме на мисао: како ли би било и код испадања гужњега црева (Prolapsus ani) које је од чести основано на великој млитавости (атонији) слузокоже а од чести на прераширености венозних мрежа испод ње, — кад би се цела пролабирана партија слузокоже каутерисала са Acid. nitri. fumans? Истина, поред тога што су до сад у таким приликама испануле партије откидане са екрасером, одсецане ножем и маказама, или подвезиване свиленим гајтанима па остављано да подвезане партије изумру и отпадну, поред тога истина употребљавано је каутерисање,

али са галванокаустичким апаратом, или са усијаним гвожђима, али где ће обичан приватан практичан лекар имати чак и Миделдорфове апарате, где ће он да узме времена за састављање и усијавање нужних гвожђа и т. д.? О другим, оперативним методима и да не спомињем, јер од њих зазире сваки лéкар који није имао прилике да дуже рукује с њима. А међутим парче зарезаног древета и стакленце са нитричком киселином може сваки имати.

Случај је хтео да сам се већ могао уверити о извршимости моје мисли.

Г. М. Ж. члан државног савета, мучио се од дуже времена са својим чмаром. При свакој дефекцији испадаше повећа партија гужњега црева, и сваки пут га је морао лекар или ко се први десио посувраћати, а то је свагда причињавало ужасне болове. Пре месец дана партија која беше испала беше се тако надула и помодрила од зајажене крви, да ја одмах предложих болеснику каутерисање, обећавајући му да неће више никада имати рецидиву, али он тек после болова идуће дефекције пристаде; и ја изврших операцију уз егзактну и поуздану асистенцију г.г. Dr.Dr. Валенте и Холеца, пошто сам најпре болеснику дао замашну дозу једног лаксанса, да би нам цео операционски терен био на дохвату. — Сад је равно два месеца дана од операције, болесник је имао доста тврдих фекалних маса и он ни при једној дефекацији више нема ни најмањег бола а камо ли да му гужње црево више испада. — Само штета што је болесник иначе врло стар и изнурен, те га час ово час оно боли, те све више и више заглибљује у непрегледно језеро хипохондрије, а богме и туберкулозе па се бојим да не ће дуго уживати плодове од операције.

Кад упоредим искуства из хируршке клинике г. проф. Билрота, за време док сам ја у њој служио, са мојим искуством у болничкој и приватној пракси у Београду, могу да

изведем из њих ова искуствена правила за хируршку праксу, разуме се у колико се из сразмерно тако малог броја случајева, могу правити општа закључења:

1. Каутерисањем, а особито кад му предходи радикално чишћење ране (н. пр. фолкмановим кашикама) можемо да обуставимо дифтеритички процес у ранама, да живакнемо атоничке ране, да залечимо ране које несу хтеле зарасти ни под којим другим мелемом или видањем.

2. Варикозне ране зарашћују са врло тврдим и поузданим ожиљком само тако, ако им поткопани темељ од венозних сисица уклонимо, изгребавши их до саме фасције, и ако се после рана каутерише.

3. Хладне гнојнице могу се без икакве опасности отворити ножем, ако одмах иза тога иде каутеризација.

4. Каутерисање са Acid. nitr. fum. сигурније и безопасније лечи од усијаног гвожђа, екрасера и галванокаустике не само шуљеве него и пролапсе чмара услед хемороида.

ПРИЛОГ К БИОГРАФИЈИ ВУКА СТ. КАРАЏИЋА.

(писмо српском ученом друштву.)

Г. Јован Бошковић члан српског ученог друштва и бивши професор велике школе у Београду, изговорио је лане на Св. Саву, беседу о језику и њезином задатку, која је у Гласнику срп. уч. др. у књизи XII., старог реда XXIX, од 190—226 стр. штампана. У тој беседи г. говорник рече (стр. 234—235), да је Вук Ст. Караџић умрьо у туђини, и да Србија није ништа дала на издавање Вукових књига.

Како сам ја више од 50 година с Вуком у пријатељству живио, сматрам за дужност, да то што је г. Бошковић о Вуку казао, исправим.

Вук у Србији зато живио није, што му се жена, и данас још жива, рођена бечкиња, никако није могла привикнути, да овде живи. У години 1829. живио је Вук са женом у Земуну, куд га је кнез Милош позвао, да дође да живи близу Србије, па да му ту даје помоћи: и у новцу и онако да му понешто шиље. Ал' госпоја Вукова није се могла ни у Земуну навикнути; и зато Вук отиде из Земуна у Темишвар са женом, где је неко време живио; па после опет у Беч отишао и тамо боравио; докле се није кнез 1859. у Србију повратио.

Те године настани се овде са женом, и овде је мислио остати; ал' жена никако не могаше овде живити; него оде у Беч, и Вук за њом.

Док је Кара-Ђорђевић у Србији владао, Вук се није могао решити, да у Србији живи; ал' кад су Обреновићи опет Србијом завладали, могао је заиста Вук овде живити; само да је могао своју жену на то склонити.

Вук, без помоћи Обреновића нити би књиге своје штампати ни управ живити могао; још 1824. год. дао му је кнез Милош 2000 фор. ср. за један рукопис, који је штампан у Бечу на српском, а у Петерсбургу на руском језику. Од тог времена Вук је од Обреновића добивао редовне и изванредне новчане помоћи.

Од владе српске добивао је Вук најпре 200, а после 400 талира годишње пензије. Пензија му је била од Кара-Ђорђевића за више година обустављена; ал' му је 1859. сва обустављена, по налогу кнеза Милоша, исплаћена.

Уз пензију из државне српске касе добијао је Вук редовно од кнеза Мијаила 600 талира годишње. Кнез Мијаило казивао ми је: како је ту новчану помоћ од 600 талира годишње у Бечу Вуку давао непрекидно, и онда: кад је сам, у Бечу боравећи, с новцем кубурио. По смрти Вуковој, жена његова, примала је од кнеза Мијаила редовну новчану помоћ, коју и данас прима од кнеза Милана у 300 талира годишње; и примаће, докле год жива буде.

Вуков син, сада у руској служби, био је питомац Србије и добивао је помоћ, чини ми се 600 талира годишње; кад је војене науке свршио, постао је овде официр и дотерао до капетана; али службу овде напусти, и оде у Русију да служи.

Кћи Вукова, која, као год и мати, неће у Србији да живи, ужива као удовица српског професора, пензију из удовичког фонда; а да је хтела у Србији живети, била је нуђена, да буде управитељка више женске школе; али је то одбила, колико ју је на то кнегиња Јулија склањала и наговарала.

Да је српско учено друштво 30 дуката приложило на исдавање Вукових књига, и то ми је познато; а то је из Србије отишло, па било непосредно из држ. касе, или из касе срп. уч. друштва, које без помоћи државне касе не би могло опстати.

У Београду, 2. Јануара 1872.

Јован Гавриловић,
редовни члан срп. уч. друштва.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОПШТИ НАУЧНИ РЕЧНИК

НА СРПСКО-ХРВАТСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ.

Предлог

Стојана Бошковића,

ред. члана срп. уч. др.,

ЧИТАН ПРЕД ОДСЕКОМ ИСТОРИЧКИМ И ДРЖАВНИЧКИМ НА САСТАНКУ 2. МАРТА 1871.

Одавно је речено, да је књижевност огледало народног живота и умнога његовог развитка. Но она је у данашње доба постала и најснажније средство за ширење политичне свести, најснажнији покретач тежње за јединством народним.

Значај нашега доба у томе је одличит од свију пређашњих времена, што мисли, знања и науке, пошто од речи постану дело и од проблеме истина, — с висине на којој их обрађују предњаци народног и човечанског генија, спуштају се брзо у домашај свима редовима друштва људског, осветљују му све одношаје, све моралне и материјалне прилике, па показајући најбољи начин за унапређење целога народног бића, постају благом свега рода људског.

У најстарије доба код свију културних народа улогу књижевности вршила је народна поезија, у којој су осећања, обичаји, појмови, мисли и дух народни налазили одјека. Доцније дође незнабожачка и хришћанска црквенска књижевност са својим религиозно-космополитским тежњама, које су и поред свију средњевековних заблуда имале користан последак за зближење разних грана човечанства у

хришћанском и мухамедовском свету. Још доцније, пошто религиозни фанатизам попусти, па са мирним делима индустрије и трговине наста међу западним и источним народима живљи узајамни обрт, јави се као израз развијенијег народног живота тако названа белетристика и народна књижевност у пунијем смислу; ова је силно утицала на образовање народног језика, народног укуса и уметности, па отварајући мислима и тежњама народним шири природан пут, много је помогла да се развије народна свест о сродству и заједници племенског живота, да се оснажи идеал народности, за којом је узастопце ишла тежња за политичним савезом, борба за уједињењем разних грана истога племена. Јер без слободних народности, које ће се по вољи спајати племенским и државним интересима, не може бити правде ни мира међу народима и државама; а без тога правилно природно развијање врлина и сила народних, па дакле и образованост човечанства разумно ни замислити се не може.

У најновије доба, на место свију тих облика, у којима се јавља и развија умни живот народни, на место народне поезије и белетристике, а по негде и упоредо с њима пробија себи пут права наука, и почиње у форми научне и научно-популарне књижевности силно да утиче на судбу јевропског и американског човештва. Све велике истине у моралном и материјалном свету, које су вековима пронађене тек дугим усиљавањем појединих умова и читавих нараштаја, отворене су сада, да се њима служе и користе сви редови људскога друштва и сви народи, којима унутрашње и спољне прилике допуштају, да своју моћ употребе на поправку и усавршање живота. А управо се може рећи, да они народи и имају будућности, који су у стању, да своје политичко биће развију и учврсте тако, како ће резултате наука и културе човечанске на своме земљишту пресадити. Друкчије ништа их не може спасти, да не остану умне и

физичне парије (робови) суседних силнијих и просвећенијих народа, и да се мало по мало у ове не прелију.

Сви већи културни народи прошли су и пролазе кроз оваке фазе (мéне) историјског развића. За процесом снажнијег унутрашњег живота, који се јављао у народној поезији, у народној вери, литератури, уметностима, индустрији, науци, законодавству итд. обично је ишло политично консолидовање, утврђивање заједнице државне.

И код нашег народа већ је прошло време, када су саме народне песме и манастири исказивали његово сећање о великој заједничкој прошлости, и тумачили свест његову о потребама садашњости, о тежњама и нáдама срећније будућности. Данас већ и код нас са свих страна наваљују озбиљни захтеви новије људске просвете и наука, па ако их не могбуднемо извршити, прегазиће нас коло светског развитка, и ми ћемо бити само грађа за туђинске државне установе (организме), који ће под силном туђом руком и за туђе намере испунити у овоме крају света празнину, што је турском поплавом постала у цивилизацији човечанства.

У садање доба, кад се велике народне групе, као Италија и Немачка, које су кроз хиљаде година живеле одвојеним племенским и државним животом, на очи наше спајају у једну огромну целину, стварајући нове моћне заједнице државне, — у такво доба за осигурање нашега народног бића не би довољно било ни да се само отргнути делови српског народа уједине. За ту је цељ нужно нарочито, да се на књижевном и научном пољу живо негује узајамност и братска свеза између нас и сродног нам хрватског, словенског и бугарског народа, једном речи: између јужно-словенских племена. Без тога — слаб нам је изглед за успех самосталног културног и политичног живота. Јер то нас је и бацило пет и десет векова у назад: што нам је народ одвојеним племенским животом, верозаконском омразом и засебним династичким тежњама још од

Немањићског времена остао подељен, те у пресудно доба западно-латинске и источно-турске навале није могао одолети кварним утицајима прве и тешким ударима друге организоване силе.

Ако ћемо сада тај губитак бар у неколико да накнадимо, ако ћемо већ једном озбиљски да огледамо: како би се наше југословенско племе културним па и политичним својим животом преродити могло, треба пре свега, да јасно означимо цељ и да измеримо сву умну и материјалну снагу нашу, којом би могли располагати у овоме великом историјском послу, што епоху гради. Поједини моћнији духови на књижевном и политичном пољу код сва четири сродна јужнословенска племена будили су успавану свест у свога народа. Но сад је дошло време, да се заједничким трудом свију умова који су у јужном словенству кадри да схвате положај и потребе свога народа, приступи слошки великом послу на заједничкој јужнословенској књижевности, овој преходници народне заједнице.

Па ко ће у томе да предњачи? Ко да изазива силе народне за исту цељ, ко најбоље да прибира средства и да прикупља умну и материјалну снагу за подизање светог дела књижевне и народне заједнице српско-хрватског, словенског и бугарског племена? Поједини просвећени умови и родољуби могу много, али не могу све и колико треба да учине. Ово што рекох о појединим људима, вреди донекле и о појединим дружинама. Па ни сама народна влада, коју између свију јужнословенских земаља имају само Србија и Црна гора, не може у том погледу свуда да доспе ни да поред других великих задатака својих набави довољно средстава за то: а да не спомињем, што је историјом и науком доказана истина, како владе у опште у књижевности и просветном развићу свога народа могу да користе више кад помажу и уклањају сметње, него ли кад све саме крећу и управљају.

На коме је дакле, да се прихвати племенитог посла, те дâ јасног облика мислима, које су код сва четири наша племена већ сазреле, да оствари тежње, које су се код свију знатнијих умних и политичних наших бораца јављале и све се силније јављају, — тежње за књижевну и научну заједницу између српско-хрватског и бугарског народа.

По моме уверењу, иницијатива у том никоме боље не доликује, а и средства за извршење ником нису приступнија, но **јужнословенским ученим друштвима**. Ова већ својим саставом и разним врстама редовних, дописних и почасних чланова представљају неку слику, а за сад управо још сенку јужнословенске књижевне заједнице, а строго књижевне цељи и одличито човечански и просветни позив њихов заклања их колико толико од јавних удараца непријатељске политике, којој је изложен наш народ под туђинском владом.

У колико су до сада наша књижевна друштва: Матица, српско учено друштво, југословенска академија и бугарско друштво (које је од скора и постало) одговарала својим задатцима, и ако нису довољно одговарала, шта им је у том сметало: то није прилика, нити ми је намера да овде износим. Ја сам желео само да српскоме ученом друштву обратим пажњу на озбиљни културни и политични значај садањег времена за наш народ, те да напоменем потребе, и ако је могуће, да бар у неколико означим најближа средства за подмирење тих потреба.

У том смислу мени се чини, да је на првом месту, да се шири свест а и практично покаже **могућност заједничке јужнословенске књижевности**, а као пут и начин за ту цељ, да се здруженом снагом свију јужнословенских друштава отпочне живо радити на ширењу и популарисању науке код сва четири племена. Први пак озбиљнији почетак и оглед овога посла од историјског значаја чини ми се да би се са успехом учинио, ако би се

одважили да издамо **општи научни речник на српскохрватском и бугарском језику.**

Потребу овaког речника код нас доказивати после толиких старијих и новијих дела те врсте код Инглеза, Француза, Немаца и Руса, где се за разне гране знања у једно или засебно издају одавна у енциклопедијској форми многи речници, названи: конверзациони, политични, државни, економијски, историјски, земљописни и т. д.[1]) — и после великог успеха, који наша словенска браћа Чеси постигоше са својим знаменитим „научним словником“ што се под уредништвом доктора Ригера а са суделовањем више од стотине најзнатнијих чешко-моравских научника израђује ово већ десет година, и скоро ће бити довршен, — после свега тога велим, било би са свим излишно, да у овом збору доказујем потребу и корист општега научног речника за образовање и књижевно зближење наших јужнословенских племена. И не сумњам, да ће поштовани чланови друштва са мном заједно признати, да је крајње доба, да се и код нас већ једном започне на томе радити.

Но како, с ким и су чим? То је потеже питање.

Ја сам слободан, да на ово у неколико дам одговора, и ако не све на ситно и у појединостима, а оно у главноме да означим начин и средства, којима би се, како ја мислим, могао овај велики посао извршити, само ако би се успело, да се постигне у том погледу споразумљење међу свима раденим члановима и међу свима друшвима јужнословенским.

Мени је дакле част да предложим:

Да се српско учено друштво стави у договор са српском Матицом у Новом Саду, са јужнословенском академијом наука у Загребу, са словен-

[1]) Уједињена омладина српска била је отпочела да издаје „Политични речник“ г. Владимира Јовановића, од кога су изашле на свет две свеске.

ском Матицом у Љубљани и са бугарским књижевним друштвом у Браилу и Букурешту —

Те да се заједничким трудом и заједничким средствима изда **општи речник знања и наука, за српско-хрватски, словенски и бугарски народ.**

О начину и средствима извршења ја ћу означити у главноме моју мисао. А ако будем срећан, те мој предлог нађе одзива, друштво ће, осветљено знањем и гласом свију својих чланова и одсека, умети најбоље према својој намери да погоди пут, и да избере средства, да удеси начин и све појединости, са којима ће да приступи послу. А мени нека је овом приликом допуштено да обележим само ове мисли:

1. Тај речник имао би се штампати у исти мах упоредо у три текста: српски — ћирилицом, хрватски — латиницом и бугарски бугарским наречијем.

2. Дело би се издавало у свескама, сваких 15 дана по 5—6 табака, и свршило би се од прилике за 5 до 6 година.

3. Израђивање чланака за речник поделило би се по струкама наука и по писменима. За сваку струку и за свако писмо јужнословенска учена друштва изабрала би у споразумљењу између пријављених чланова или других научника једнога или више њих, који би извесне чланке имали да напишу. Имена свију пријављених и од стране јужнословенских учених друштва примљених сурадника штампала би се на корицама или на почетним листовима сваке свеске којом се почиње ново писмо (а, б, в, г итд.) а осим тога писци би по вољи потписивали своје чланке целим своим именом или почетним писменима имена.

4. За удешавање текста на бугарском језику одређен би био један или више бугарских научника при уредништву речника у Београду и Загребу, а чланци које би израђивали и на бугарском наречију слали бугарски научници ласно би се преводили на српско-хрватски. Тако и чланци које би писали словенски научници.

5. Награду за писце одређивали би дотични друштвени одбори или референти, и што могуће већу награду према тегоби посла и ваљаности написаног чланка. А општа највећа и најмања мера награде управљала би се по материјалним средствима, која би се од уписивања или од добровољних прилога имала на расположају.

6. Све општине, све патриотске дружине и сви родољуби јужнословенски позвали би се јавним прогласом, да учествују у овом великом народном и књижевном подузећу, колико и чиме ко може: имућнији прилозима, а други трудом око скупљања уписника и претплате. Имена свију приложника и свију скупљача уписника штампала би се један пут у додатку оној свесци која буде на реду у време, кад се прилог добије. Имена пак оних родољуба којима је Бог дао те могу и хоће за ово народно дело да приложе већу суму од пет дуката цесар., па било да је даду у један пут или у роковима, или који се упишу и одрже стално своју претплату на десет егземплара, могу се још особито штампати на крају свеске, кад прилог положе, и осим тога записати у великим златним књигама, које ће нарочито за ову цељ сва 4 југословенска књижевна друштва у својој архиви наместити и чувати за вечити спомен и за углед потомству. Овим начином могао би се зар имућнији део народа побудити, да жртвује на ово велико и благородно дело, којим би се још лепше прославиле и надмашиле старе задужбине наших краљева и царева. Све то стоји много до начина, којим би се подузеће огласило и отпочело. А просвећена влада српска за цело не само што не би за ово одрекла обичну помоћ са своје стране, но можемо се надати, да би дело моралном и материјалном својом потпором снажно унапредила.

Господо, мени се чини, да нема боље прилике, да се умне силе наших јужнословенских племена живље покрену, ни корисније за сада употребе, но да се прикупе око издања овога великог и општег јужнословенског речника за сва знања и науке. Кад је врсној но многострадалној нашој словенској браћи Чесима, којима се књижевни и политични препорођај доводи тек од посљедњих 40—50 година, пошло за руком да остваре овако дело;[1]) за што не би могли ми, удружени Срби, Хрвати, Словенци и Бугари, који би имали да располажемо знатним материјалним средствима, а морална снага народна, хвала Богу, није нам на умору, но на против, сваким се даном крепи и расте. То би било достојно нашег времена и нашега појаса, коме је пало у део да присуствује а у неколико и да учествује у оним знаменитим народним и државним преображајима, што се ту скоро извршише и још се спремају да се изврше у Јевропи.

О даљој користи оваког српско-хрватског и бугарског научног речника у књижевном, просветном и политичном погледу није нужно да овде више говорим. Такво велико дело било би први одсудан знак пробуђене свести о потреби наше књижевне и народне заједнице, оно би било први плуг који би повукао дубоке бразде по големој неузораној њиви књижевне и политичне узајамности у јужнословенским племенима. Њиме би се најбоље и тако рећи нехотице по пространим јужнословенским земљама ширила корисна знања, са уверењем: да живот наших племена извире из једног народног врела, да су осећања, мисли, обичаји и тежње наше једнаке, па и да су нам у големој борби великих културних народа животни интереси у свему једнаки.

---

[1]) Чешки научни словник готово је већ довршен, а имао је крозі 10 година преко 6000 сталних уписника, од којих на 1200 долази на сам Златни Праг.

И не би дуго прошло а благотворни утицај оваке велике заједничке књиге осетио би се најсрећнијим знацима, од Драве и Јадранског мора до ушћа Марице и Дунава.

Ако дакле поштовани збор дели ове разлоге и уважава овај предлог мој: онда молим, да изволи одлучити, да се то достави и осталим одсецима ученог друштва, те да и они искажу своје мишљење; па ако пристану, да се даље учини што треба за споразумљење са осталим јужно-словенским друштвима ради спреме и извршења.

У Београду, 2. Марта 1871.

ПРЕГЛЕД РАДЊЕ И СТАЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

у 1871-ој години

Прочитао секретар на скупштини Српског ученог друштва 30. Јануара 1872. године.

ПОШТОВАНИ ЗБОРЕ!

Част ми је да од стране одбора прочитам преглед радње и стања Српског ученог друштва у минулој 1871-ој години.

У тој години имало је друштво свега 34 састанка, 1 скупни, 10 одборских, 10 у одсеку историчком и државничком, 5 у одсеку философском и филолошком, 3 у одсеку уметничком, и 5 у одсеку јестаственичком и математичарском.

Уобичајеним редом говорићемо:

I. О чисто књижевном раду друштвеном;

II. О осталим пословима, нарочито о старању друштва за набавку или опис историјских и књижевних или уметних народних споменика;

III. О стању библијотеке и архиве, и

IV. О новчаном стању друштвеном.

I.

Књижевни рад друштвени састављају послови чланова друштвених и осталих књижевника, који се друштву својим радом придружују. Овде их износимо редом којим су долазили. Тако су подносили:

1. Г. *Гаврило Витковић* професор: а. Критички поглед на прошлост Срба у Угарској. Други чланак; — б. Препис хартија, спискова и протокола као грађа за историју пресељеника српских у Угарској; — в. Јеромонаха Гаврила Стефановића књижевни рад.

2. Г. *А. Н. Спасић* ред. члан: спис Финансије и народи, прву и другу књигу.

3. Г. *М. С. Милојевић* ред. члан: а. Путопис једнога дела Праве, од неких назване Старе Србије; — б.

Сто седам правила св. Петки Параскеви српској; — в. Педесет и једно правило св. Симеуну; — г. Историјско-географски преглед земаља српских у Турској и Аустрији са земљама српских — југословенских — племена. — д. Општи лист патријаршије пећске.

4. Г. *Стојан Бошковић* ред. члан: Предлог о израђивању југословенског научног речника.

5. Г. *Јов. Бошковић* ред. члан: Наука о језику и њезин задатак.

6. Г. *Обрад Михаиловић*: Кратак нацрт доисторијскога живота сјевероисточнога дијела индојевропскога језика, превод Шлајхерова чланка.

7. Г. *Стојан Новаковић*: а. Библиографију српске и хрватске књижевности за 1870. с додатком онога што су странци о нама писали; — б. Стари српско-словенски буквар; — в. Из историје деспота Ђурђа Бранковића с додатком неких докумената који се њега тичу.

8. Г. *Владимир Јакшић* ред. члан чланке: а. Густина насељености Србије; — б. Народопис Србије; — в. Нестајање српског народа у Угарској; — г. Становништво ђаковачке бискупије.

9. Г. проф. *П. Срећковић* ред. члан: а. Војводство св. Саве; — б. Мандрда војвода.

10. Г. *Свет. Ј. Никетић*: Историјски развитак српске цркве; други чланак.

11. Г. *арх. Леонид* из Москве: Нова грађа за бугарску историју.

12. Г. проф. *А. Васиљевић* ред. члан: О логичким заблудама и привидним доказима.

13. Г. *Чед. Мијатовић*, ред. члан: а. Теорија људства; — б. Студије о српској трговини XIII и XIV века; прва половина.

14. Г. *Јеврем П. Гудовић*: Уплив земљиног строја за живот човеков, превод из Коте.

15. Г. *А. Чумић* ред. члан: Предлог за изучавање живота народа српског.

16. Г. *Влад. Јовановић* ред. члан: Политичког речника свеску Б.

17. Г. проф. *Гл. Гершић* ред. члан: Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке.

18. Г. Г. *Јован Даnић и Марко Пајић*: превод Дарвинова дела о постанку видова, рађен по немачком преводу.

19. Г. *Вић. Макушев* доп. члан: Прилоге к српској историји, стара писма из талијанских архива.

20. Г. *арх. Н. Дучић* ред. члан: Хронограф житомишљићки.

2.. Г. *Милорад П. Шапчанин* ред. члан: Очигледна настава у основној школи.

22. Г. *А. Алексић*: О Морави, с картом.

23. Г. *Драгашевић* ред. члан: Прилос за географију Србије.

24. Г. *Стојан Обрадовић*: Историја народа округа подринског од 24. Септембра 1813 до краја 1834. године.

25. Г. *Коста Јовановић* пом. мин: Топографско-статистичке таблице целе Србије.

26. Г. *Милан А. Петронијевић* ред. члан: преводе с јелинског: а. Одговоре бугарског архијепископа Д. Хоматинског краљу Стеф. Првовенчаноме, и б. Хрисовуља Стефана Душана другу половину.

Стручни одсеци бавили су се око прегледања овога рада, од њега је нешто већ објављено у Гласницима друштвеним који су за ову годину света угледали. Од издања друштво је ове године пустило у свет четири књиге Гласника, први део Дреперове „Историје умног развића у Јевропи“ у преводу г. М. Ракића и другу књигу Гласника другог одељења, у којој су „Споменици о Шћепану малом.“ Два предлога, г. Ст. Бошковића и г. А. Чумића, штампани су у посебним књижицама; делима г. М. С. Милојевића „Путопис једнога дела праве од неких назване старе Србије“ и „Историјско-географски преглед земаља српских-југословенских — у Аустрији и Турској“ и трећој свесци (Б.) „Политичног речника“ г. В. Јовановића одређена је помоћ да их писци сами штампају.

На расписани стечај о делу, у коме би се описало „политичко и друштвено стање Срба и Хрвата у време навале Турака и историјски значај њихове борбе“, за које је обећано сто дуката награде, није ни ове године никакав рукопис дошао. Како је тај стечај већ по други пут узалуд расписиван, одбор је спремио предлог, да се новци на то намењивани потроше на редовне издатке друштвене

У књижевну радњу друштвену долази и врло важан предлог редовног члана г. Ст. Бошковића, да српско учено друштво предузме договоре и посао око издавања великог „Научног речника југословенског.“ Као што је познато, тежња је предлогу, да би на томе огромном делу радила сва учена друштва југословенска, те да би оно. као један израд свеколике научне моћи југословенске, изнело у себи и у постанку своме природну заједницу ових племена, којој њихов народни живот тежи. Друштво није савршено напустило ову ствар. Од два друштва (од Матице српске и Бугарског књижевног друштва) још нису стигли никакви одговори; друга два, Југословенска академија и Словенска љубљанска матица, одговорили су: једно држећи да томе раду још нису наше силе, ни научне ни материјалне, дорасле, а друго нудећи друштву своје просто посредовање. Према овоме ће питање ово остати да чека угоднијега времена — еда би извршење боље одговорило узвишеној мети коју би онако дело имало у развићу науке међу Југословенима.

За књижевну радњу своју обогатило се друштво и једним легатом из суседне Босне који друштву остави покојни К. Х. Ристић из Сарајева. Племенити родољуб заветовао је на својој смрти 170 дуката „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских.“ Покојник је и сам миловао бавити се књижевношћу — и у ученом се друштву затекла његова збирка народних песама из Босне, коју је друштву још за живота послао да је изда. Збирка је та ове године у филолошком одсеку већ до штампе уређена, одсек се побринуо, да се пред њом изнесе биографија покојникова и да се то као прва књига из тога фонда изда пренумерацијом. Одлука ће се та што пре извршити.

II.

У даљој радњи око истраживања нових извора за изучавање народне прошлости друштво је ове године гледало, да ли се не би могло што наћи од грађе за српску историју у архиву калачке архијепископије, која је као најближа, и као што остали споменици сведоче, имала свеза

с нашим земљама, нарочито с Босном. На своје питање добило је друштво одговор, да се због турских и унутрашњих угарских ратова који су све разорили и упропастили, ништа више не зна за калачки архив, ма да је сама архибискупска столица много новаца строшила тражећи га.

Нови покушаји с Хиландаром преко нашега г. митрополита, који се у томе са своје стране веома заузео, да би друштво добавило за критично издање знамените историјске споменике од којих још никако честита издања нема, остали су и опет без успеха, јер се братство манастирско није могло склонити да рукописе на време за употребу уступи. На изашиљање свога човека на место друштво опет није могло мислити са великог трошка који се за ово изискује.

Већу је корист друштво имало на пољу истраживања старе уметности српске, којим је послом руководио уметнички одсек друштвени. Ради тога су изасланици тога одсека г. г. Драгиша С. Милутиновић и М. Валтровић обилазили некоје манастире по Србији. Ови су послови по свачему првина код нас, и одбору је мило што им се пред скупом може одазвати одличним признањем. Акварелским копијама старога живописа по црквама српским и снимцима старе архитектуре српске износи се нова грађа за историју уметности у Срба, досле са свим забачену, а преко ње и за историју образованости. Од снимака ових начињен је јаван излог за друштвене чланове и за осталу публику београдску, и одбор је одлучио, да се пошљу на политехнички излог који ће се ове године у Москви држати, а у ком је оваким пословима већ у програму нарочито место намењено.

Зарад лане започетога посла око прибирања грађе за тачну историју српских пресељеника у Угарској друштво је и ове године помогло г. проф. Г. Витковићу да настави лане започета истраживања по овој ствари.

Одсек јестаственички наумио је радити око прибирања терминологије у својој струци, које из народног језика, које пак из дела до сад написаних. Тај важан посао био би приступ к превођењу на српски врсних дела те струке из јевропских књижевности. Договори о одредби

меридијана београдског могли би се већма остварити, само кад би се набавио трошак да се начини зграда за метеоролошка и астрономска посматрања. План за таку зграду одсек је саставио, и о томе ће се данас посебан предлог изнети.

Као новост која сведочи да се сам народ почиње интересовати за судбу својих књижевника одбору је мило што може поменути задужбину пок. Михаила и Марије Миливојевића, којом су оставили 450 дук. на фонд за помагање сиромашњих писаца. По основном писму г. проте И. Новаковића као извршника тестамента фонд ће се тај почети трошити кад нарасте на 2000 дук. Друштву је понуђена управа овим фондом, одбор је већ одговорио министру да се тога прима — и то се овим јавља скупу.

III.

Архив друштвени обогаћен је ове године са више од сто писама, збирка старих рукописа умножена је са три комада, а збирка старих штампаних књига са 1 комадом. Дароваоци су ових ствари: г. г. митрополит Михаило, Јован Белимарковић војени министар, Велимир Протић, А. Алексић, Владимир Јакшић, Герасим Петрановић изабрани владика Боке Которске, Милан Влад. Васић, и Љубомир Ивковић.

Библиотека је друштвена умножена са 396 свезака које нових дела које наставака. Од страних учених и књижевних друштава ове године су се овоме друштву шиљањем својих списа одзивала ова: Матица словенска, руска академија наука из Петербурга, мађарско историчко друштво, пруска академија наука из Берлина, Матица српска, омладински одбор из Н. Сада, југословенска академија наука из Загреба, краљевски млетачки институт, бечка академија наука, словенски благотворителни комитет из Москве, бугарско књижевно друштво, комитет за приправу другог археолошког збора у Петербургу, чешка матица, московско археолошко друштво, мађарска академија наука, географско друштво у Бечу, пољско учено друштво у Кра-

кову, и матица илирска у Загребу; осим тога: варшавски университет, карловачка гимназија, и руско министарство просвете.

Између чланова друштвених и осталих књижевника слала су друштву на поклон ова господа: г. намесник Ј. Гавриловић, Одобеско, румунски књижевник, арх. Н. Дучић, А. Н. Спасић, Др. В. Јагић, Стеван Рајичевић, Јован Мариновић, Стеван Шулцер од Мигенбурга, П. А. Лавровски, К. Невострујев, С. Љубић, Ив. Филиповић, Емил Тице, Ђура Станковић, М. Миловук. Вацлав Крижек, М. Ђ. Милићевић, Сергије Соловјев, В. Сергијевић, Стојан Бошковић, Влад. Јовановић, Велимир Гај, др. Б. Петрановић, Ст. Новаковић, В. Мурзакевић, Нил Попов, др. А. Медовић, Алимпије Васиљевић, В. Герје, В. В. Макушев.

Поклони свију ових дароваалаца објављени су у протоколима одборским, а овим се свима свечано захваљује

IV.

Новчано стање друштва у прошлој години налазило се овако:

А. Доходака је било:

	гр.	п.
1. Остатак од прошле године из суме на редовне друштвене трошкове заједно с депозитом Штросмајерових 6000 гр. у управи фондова	9794	—
2. Остатак од прошле године из суме на научна истраживања по српским земљама и т. д.	7712	—
3. Помоћ државна на редовне трошкове друштвене за годину 1871.	30000	—
4. Помоћ државна на научна истраживања и т. д. за годину 1871.	10712	—
5. Помоћ државна на плату секретару за 1871.	3084	—
6. Од Валожића за продате књиге . . .	666	34
7. Повратак од једне суме издате у лањској години	125	—
Свега	62093	34

Издатака пак било је:

1. На хонораре списа	29933	—
2. Из суме на научна истраживања и т. д.	9000	—
3. На трошкове за штампу	2967	—
4. На повез књига	2653	—
5. На канцеларију, књиге, преписивање и уређивање библиотеке	2162	—
6. На поштанске трошкове и експедицију књига	1466	15
7. На плату секретару	3084	—
8. На плату момку	2880	—
Свега	54145	15

Кад се од опће суме доходака у 62093 гр. 34 п. ч.
Одбије сума издатака у . . . . 54145 гр. 15 п. ч.
Остаје . 7948 гр. 19 п. ч.

Појединце:

А. Партија редовних трошкова (све осим позиција 2 и 4 у доходцима) заједно с депозитом Штросмајеровим 43669 34

Партија редовних издатака (све осим позиције 2) 45145 15

Дефицит је дакле 1475 гр. чар.; у ствари с урачунатом депозитном сумом која само фигурише 7475 гр. чарш.

Б. Партија на истраживање и т. д.

доходак . . . . 18424 гр. чар.
издатци . . . . 9000 „ „
Остатак . . . . . 9424 гр. чар.

Зајмом из тог остатка изравнани су трошкови партије А.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Састанак одсека историчког и државничког.

4. Декембра 1871.

На састанку били су: чланови г.г. Ј. Шафарик, Р. Лешјанин, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, К. Јовановић, А. Васиљевић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, А. Чумић, М. Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Г. Јанко Шафарик јави, да председник одсека г. Јев. Грујић због болести неможе доћи на састанак и да га је замолио, да га у председништву на овом састанку заступи. — Одсек узе то к знању.

Бр. 2.

Прочиташе се реферати г.г. Вл. Јовановића и Николе Крстића о чланку г. Вл. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској“. — Одсек одлучи на предлог оба референта да се поменути чланак прими у Гласник и награди са 8 # од штампана табака, но г. Вл. Јакшић, незадовољан с том наградом, узе свој чланак натраг.

Бр. 3.

Прочиташе се реферати гг. К. Јовановића и Чед. Мијатовића о чланку г. Вл. Јакшића „Становништво ђаковачке бискупије“. — Одсек одлучи, да се тај чланак прими у Гласник и награди са 8 # од штампана табака, но тако пошто се у њему изоставе по напомени другог референта филолошка објашњења неколиких имена, на што г. Јакшић пристаде.

Бр. 4.

Прочита се заједнички реферат гг. М. Ђ. Милићевића и М. Зечевића о чланку г. арх. Дучића „Хронограф житоми-

шљињки“. — Одсек одлучи по предлогу референата, да се тај чланак прими у Гласник и награди са 3 # од штампана табака.

Бр. 5.

Прочита се писмо г М. С. Милојевића у коме се жали, што се његов спис „Путовање по Старој Србији“, наставак од пређашњег списа под тим именом, не износи пред састанак. — Одсек одлучи по објашњењу г. Шафарика, да се г. Милојевићу за цео тај његов путопис изда у име помоћи још 60 #.

Бр. 6.

Прочита се друго писмо г. М. С. Милојевића, у коме тражи, да се његова етнографска карта о српским земљама изиште од одсека математичарског и јестественичког и у овом одсеку оцени. Одсек прочитавши одлуку одсека математичарског и јестественичког одлучи, да ништа не предузима, пошто је речена карта у том одсеку већ оцењена и непримљена.

Бр. 7.

Прочита се и треће писмо г. М. С. Милојевића, у коме тражи, да му друштво дâ помоћи, да наштампа свој опис „Опис старина итд“. — Пошто је о том спису већ изречена одлука, одсек пређе на дневни ред.

Бр. 8.

Прочита се реферат г. Вл. Јакшића о чланку г. Ал. Спасића „Финансије и народи“. Како је други референат овога чланка, г. Чед. Мијатовић, на одсуству, одсек одреди место њега г. Г. Гершића.

Бр. 9.

Г. Шафарик јави, да је прегледан „Препис хартија о српским насељеницима у Угарској“ од г. Витковића и предложи да се тај препис наштампа о друштвеном трошку. — Одсек усвоји тај предлог и одреди г. Витковићу награде 2 # од штампана табака.

Бр. 10.

Поднесе се чланак г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини“. -- За референте тога чланка одсек одреди гг. Вл. Јакшића и Вл. Јовановића.

Бр. 11.

Г. К. Јовановић поднесе „Топографско-штатистичке таблице целе Србије", које је саставио по званичним изворима. — Одсек одреди за референте гг. Вл. Јакшића и П. Срећковића.

Бр. 12.

Г. Шафарик изнесе „Литурђијска питања Стефана Првовечаног" која је с грчког превео г. М. Петронијевић. Одсек одлучи, да се тај чланак наштампа у Гласнику грчки и српски, а г. Петронијевићу да се дâ награда 5 # од штампана табака.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског.

5. Декембра 1871.

Били су: гг. Зах, Медовић, Јосимовић, Здравковић, Панић, Панчић, Рашковић, Алковић, Валента и Драгашевић.

Бр. 1.

Референти дела: „Опис рудничког округа с картом од г. Мишковића" — гг. Зах и Панчић, подносе свој извештај о томе. наводећи, да је дело врло брижљиво израђено, и да је богат материјал за упознавање наше отаџбине. С тога предлажу, да се дело награди са 10 # од штампана табака, а карта да се награди особно. На што одсек једногласно одлучи да се и дело и карта одсеком награди са 100 # и дело с картом да уђе у Гласник.

Бр. 2.

Г. Јосимовић подноси одсеку дело г. А. Алексића „Морава итд." заједно са својим извештајем и мишљењем о томе. Одсек одлучи, да се дâ још једном члану као другом референту и преда се г. Здравковићу.

Бр. 3.

Драгашевић подноси одсеку дело: „Принос за географију Србије" и одсек предаје на оцену гг. Алковићу и Панићу.

Састанак одсека философског и филолошког.

14. Декембра 1871.

Били су председник г. А. Васиљевић, чланови М. Кујунџић, М. Ђ. Милићевић, Милорад П Шапчанин и Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Председник изнесе на већање питање о томе, на што ће се употребити сума која је ученом друштву предата као завет пок. Косте Х. Ристића „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских". У исти мах саопшти одсеку, како је покојни родољуб пре две године поднео друштву на издавање своју збирку „српских народних песама из Босне", за коју је још онда наређено, да се препише и пребере из ње оно, што није штампано. Тај посао је под надзором редовног члана Ст. Новаковића извршен, и исти је редовни члан пребране песме за први мах прегледао и у ред довео, избацивши оне које су рђаве или већ наштампане. Одсек на то одлучи да се прикупи грађа за биографију покојникову, да се биографија, каква се могне спремити, наштампа пред том збирком, а збирка да се изда претплатом на корист фонда као посмртно дело пок. К. Х. Ристића; али ако би се књига рђаво распродала, да се недостатак намири из фонда. Како ред. члан Ст. Новаковић изјави, да би добро било да одсек одреди још којега члана, да збирку прегледа ради коначне редакције — одсек повери тај посао ред. члану г. Милораду П. Шапчанину; а за суму одлучи да се чува док се не би јавило какво дело о Босни, које би било вредно издати.

Бр. 2.

Председник износи збирку песама г. Милоша С. Милојевића под насловом: „Пет стотина и пет песама са 2396 речи из Праве-старе-Србије", коју је г. Милош С Милојевић послао одсеку на преглед и оцену да се изда трошком Српског ученог друштва. Одсек одреди за референте овоме делу гг. Милана Кујунџића и Стојана Новаковића.

Бр. 3.

Ред. члан Ст. Новаковић прочита расправу под насловом „Стари српско-словенски буквар", у којој се с погледом на средњевековне и новије школе излаже кратак нацрт историје буквара и показују се најстарији облици те књиге на западу и у Словена. За тим се описује сад познати најстарији рукопис српско-словенскога буквара и исписују се знаменитије ствари. Одсек одлучи да се расправа са исписима штампа у „Гласнику" а писцу да се за награду да десет дуката ћес.

Осми састанак одбора.

29. Декембра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: пуковник Фр. Зах и А. Васиљевић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 81.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 13. Дек. ов. год. № 5922 којим јавља како је за 1872 годину влада наименовала за председника српском ученом друштву досадањег председника г. др. Ј. Шафарика.

Бр. 82.

Како ће скоро бити време да се сазове друштвени главни скуп, то одбор нареди секретару да спреми преглед радње и рачуна, а одбор ће на последњем свом састанку од ове године одредити дан и програм скупу.

Бр. 83.

Секретар прочита писмо ред. члана г. Милана Ђ. Милићевића којим се уписује у одсек филолошки и философски. Препоручује се секретару, да г. Милићевића у списак чланова тога одсека уврсти.

Бр. 84.

На молбу богослова из Плашкога наређује се да им се за њихову библиотеку пошљу она издања којих повише има,

Бр. 85.

Г. Стојан Обрадовић пенз. председник суда послао је чланак за Гласник под насловом „Историја народа окружија подринског од 24. Септембра 1813 до конца 1834“. Упућује се на преглед одсеку историјском и државничком.

Бр. 86.

Председник одсека философског и филолошког јавља да је одсек одлучио, да се из суме коју је друштву пок. К. Х. Ристић оставио „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских“ изда као прва књига покојникова збирка српских народних песама из Босне, коју је он још за живота Српском ученом друштву послао, и да се изда предплатом, а из фонда да се намири, ако би се премало новаца накупило. Уједно је одсек одлучио да се пред том збирком наштампа покојникова биографија. Одбор одобрава те одлуке,

Бр. 87.

Исти председник јавља, да је одсек одлучно, да се у Гласнику штампа и са десет дуката награди расправа Ст. Новаковића „Старе српско-словенски буквар“

Бр. 88.

Председник одсека јестаственичког и математичарског јавља да је одсек одлучно да се у „Гласнику“ штампа и са 100 дуката укупно награди „Опис и карта округа рудничког од г. Јована Мишковића “

Бр. 89.

На предлог секретара одбор одлучи да се писмом поишту од свију чланова друштвених њихове фотографске слике, да би друштво тим начином саставило један албум својих чланова

Бр. 90.

Како председника одсека историчког и државничког не бејаше на састанку, секретар јави по протоколу да је одсек одлучио да се за издавање треће свеске „Политичкога речника“ г. Вл. Јовановића поднесене и оцењене у одсеку, да у помоћ по три дуката од штампана табака. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр.

Секретар подноси књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од гимназијске управе у Карловцима: Програм за школску годину 1871.

2. Од г. проф. Нила Попова из Москве:

а. Сборникъ на 1866 годъ изданный обществомъ древнерусскаго искусства при московскимъ публичномъ музеѣ. Москва 1866.

б. Древности. Труды московскаго археологическаго общества. Томъ III. вып. 3, томъ III. вып. 1.

в. Бесѣда. Журналъ ученый, литературный и политическій. 1871. кн. 1—8.

г. Московскія университетскія извѣстія 1871. бр, 2, 4. 5.

д. Н. Попова Изъ исторіи славянскаго благотворительнаго комитета въ Москвѣ I. Москва 1871.

ђ. С. А. Е. Разговоръ между ученикомъ и катихизаторомъ при изясненіи молитвы господней Отче нашъ. Изд. 3. Москва 1870.

е. Чтенія въ московскомъ обществѣ любителей духовнаго просвѣщенія. Кн. 10. 11. 12. 13. Москва 1870.

ж. Геннадія Гр. Литература русской библіографіи. Ст. Петерсбург 1858.

з. Н. Лавровскога Карамзинъ и его литературная дѣятелность. Харьковь 1866.

и. Н. Лавровскога О педагогическомъ значеніи Екатарины великой. Харьковь 1856.

ј. Н. Лавровскога О Ломоносовѣ по новымъ матеріаламъ. Харьковь 1865.

к. К. Попова Виноватые и правые. Разсказы судебнаго слѣдователя. Москва 1871.

л. А. Е. Носа: Мировой судъ въ Москвѣ. Очерки разбирательства. II, Москва 1869.

љ. А. Е. Носа: Замѣчаталныя судебныя дѣла. Сборникъ процессовъ, характеризующихъ современный бытъ общества. II. Москва 1869.

м. Сборникъ свѣдѣній по книжно-литературному дѣлу за 1866 годъ. Москва 1867.

н. М. Петрова Новѣйшая національная исторіографія въ Германіи, Англіи и Франціи. Харьковъ 1861.

њ. Медицинскій отчетъ императорскаго московскаго воспитательнаго дома за 1870 годъ. Москва 1871.

о. Дра Г. Брауна Руководство къ глазнымъ болѣзнямъ. Ст. Петербургъ 1870.

3. Од редовнога члана г. Дра А. Медовића његово дело: Државно лекарство за правнике и лекаре. Део други: Санитетска полиција. Београд 1871.

4. Од ред. члана г. А. Васиљевића његова дела: а. Логику удешену за школску потребу по Миљу и другим најновијим и најбољим писцима.

б. О развитку уставне свести у Србији. Јавно предавање. Београд 1871.

в. Психологија као наука. Удешена за школску потребу. Београд 1870.

5. Од географског општества руског из Петербурга:

а. Отчетъ за 1870 годъ. Ст. Петербургъ 1871.

б. Извѣстія. Томъ VI. 6—8, VII. 1—3.

6. Од маџарског историчког друштва у Пешти: Századok за Новембар 1870.

7. Ол југославенске академије знаности и умјетности из Загреба Rada knj. XVII.

8. Од г. J. Гавриловића наместника новине за 1871 годину: а. Тежак, б. Српски народ, в. Црногорац, г. Црногорку, д. Correspondance slave, ђ. Bunjevačke i šokačke novine. е. Zukunft, ж. Призрен, з, Православље, и. Die Reform, ј. Сарајевски цветник, к. Босну, л. Јединство, љ. Видов Дан, м. Српске новине, н. Школу.

њ. Закон о пороти. Београд. 1781.

о. Црни просијак од Павла Февала. Београд 1871.

п. А. О. Жељезничко питање и Србија.

р. Правила о поступку код пошта и ђумрука с аманетима

с. Dubrovnik. III. Zabavnik štionice dubrovačke za godine 1870.

9. Од г. В. Герија проф. москов. његово дело: Виллигизъ архіепископъ майнцски 375—1011, Москва 1869.

10. Од г. В. Макушева његова дела: Итальанскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. II. Неаполъ и Палермо. III. Неаполь, Бари, Анкона. Ст. Петербургъ 1871, и 1872.

11 Од г. арх. Н. Дучића његове списе:

а. Искрена ријеч Српкињама. Биоград 1871.

б. Развитак историјске Науке. Написао В. И. Герије. Биоград 1871.

12. Од Матице илирске из Загреба „Vienac“ за 1871. г.

Састанак одсека историчког и државничког

31. Децембра 1872.

Били су; чланови гг. J. Шафарик, J. Мариновић, С. Николић, Н. Крстић, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, арх. Дучић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић. П. Срећковић, А. Васиљевић, Љ. Каљевић, Г. Гершић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Пошто се прочита записник последњег састанка, г. Вл. Јакшић изјави, да пристаје, да се његов чланак „Нестајање

српскога народа у Угарској“ награди са 8 дук. од штампана табака, као што је на последњем састанку одлучено. — Одсек узе то к знању.

Састанак одсека историчког и државничког.

31. Декембра 1871.

Бр. 2.

Г. Шафарик, који је и на овом састанку заступао председника одсека, саопшти, да г. М. Петронијевић не прима награду, одређену на последњем састанку за његов превод „литурђијских питања Стефана Првовенчаног“. — Одсек узе то с хвалом на знање.

Бр. 3.

Г. Ст. Новаковић поднесе за Гласник свој чланак „Из историје деспота Ђурђа Бранковића с додатком неких докумената, који се њега тичу“. — Пошто г. Новаковић прочита свој предговор тога чланка, одсек одлучи, да се прими у Гласник и награди са 15 дуката.

Бр. 4.

Прочита се писмо г. С. Николића, у коме се обраћа друштву за помоћ новчану, како би могао отићи да опише самостане у карловачкој патријаршији. — Имајући пречих потреба, одсек одлучи, да не може на то чинити напред никаких издатака, а ако би г. Николић сам што набавио и написао о томе, одсек ће радо узети то у оцену и наградити.

Бр. 5.

Прочита се реферат г. К. Јовановића о чланку г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини српској“, у коме напомиње, да чланак тај заслужује, да се прими у Гласник, а други референат г. Вл. Јовановић усмено јави, да је прочитао тај чланак, но да не може о њему дати реферата, док не би прочитао и остатак рукописа о том предмету, који је још код самога писца. — Одсек после краћег већања одлучи, да се поменути чланак прими у Гласник и награди с 8 дуката од штампана табака.

Бр. 6.

Изнесе се превод „диплома цара Душана“ од г. М. Петронијевића. Прима се у Гласник.

Бр. 7.

Изнесе се „Историја народа округа подринског од 24 Сeптембра 1813 год. до конца 1834 године“ од г. Ст. Обрадовића бив. председника окружног суда подринског. — За референте тога чланка одсек одреди гг. П. Срећковића и арх. Дучића.

Бр. 8.

Како досадашњи председник одсека, г. Јев. Грујић, по закону одступа од председништва, то се приступи к избору новог председника овога одсека, и једногласно би изабран г. Стојан Бошковић.

Бр. 9.

Приступи се к избору нових чланова, који ће се предложити главном годишњем скупу, и бише изабрани за редовне чланове: досадашњи почасни члан друштва, државни саветник г. Коста Магазиновић; професор велике школе, г. Стеван Р. Поповић; књижевник и журналист бугарски, г. Љубен Каравелов; професор београдске гимназије, г. Гаврило Витковић; супленат полугимназије шабачке, г. Мита Ракић; а за кореспондентног члана супленат гимназијске реалке лозничке, г. Светозар Никетић.

Састанак одсека уметничког.

6. Јануара 1872.

Били су чланови: гг. М. Миловук, М. Валтровић, Д. С. Милутиновић и Н. Марковић.

Бр. 1.

Изасланици Д. С. Милутиновић и М. Валтровић питају, да ли ће се снимање домаћих уметничких споменика и ове године продужити, и ако се продужи, хоће ли им се дати онаква помоћ, како ће моћи изаћи на крај без снебивања, што и самом раду шкоди. Одсек решава, да се ово питање предложи одбору с молбом, да то питање изнесе на главни скуп у томе смислу, да изасланицима, којих број може бити четворица, за сваки дан, који одсуствују у интересу тога посла, као хонорар изда по *један дукат* без икакве даље обавезе друштва.

Бр. 2.

Како је с неких страна изражена жеља да се прецртани уметнички наши споменици на овогодишњи политехнички излог у Москву пошљу, — одсек је мишљења, да се одбор умоли, те да на главном скупу то питање изнесе и разјасни онако, како би се исто на сходан начин и без оклевања извршити могло.

Бр. 3.

Приступи се избору новог председника одсека уметничког. И већином гласова би изабран Д. С. Милутиновић.

Бр 3.

Такође се приступи и избору новог деловође одсечког. И једногласно би изабран М. Валтровић,

---

Састанак одсека филолошког и философског.

13. Јануара 1872.

Били су: г. председник А. Васиљевић, чланови, гг, Милан Кујунџић, М. Ђ. Милићевић, Милорад П. Шапчанин, Ст. Новаковић.

Бр. 1.

На данашњем састанку одсек одлучује да се предложе одбору као кандидати за чланове у овоме друштву г. Мита Ракић за редовнога и г. Љубен Каравелов уредник „Свободе“ из Букурешта за дописнога члана.

Девети састанак одбора.

17. Јануара 1872.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови: г,г. Фр. Зах, А. Васиљевић, Стојан Бошковић и Драгиша С. Милутиновић, и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 92.

Председник саопштава одбору да су у одсецима историчком и уметничком изабрани нови председници, и то у првоме г. Ст. Бошковић а у другоме Драг. С. Милутиновић, који долазе у одбор као нови чланови. Одбор узима то к знању.

Бр. 93.

Секретар подноси преглед радње и стања Српског ученог друштва у прошлој години, заједно с рачунима, за која одбор

одлучи да се на скупу друштвеном прочита. За скуп буде наређено да се држи 30. ов. м. у обично време.

Бр. 94.

Прочита се писмо редовног члана г. намесника J. Гавриловића у коме исправља нека места из чланка г. Јов. Бошковића „Наука о језику и њезин задатак“ који је штампан у Гласнику XXIX, где се говори о Вуку Ст. Караџићу. Како се у том писму саопштавају нејасно познате ствари о великом српском књижевнику, одбор одлучи, да се писмо наштампа у Гласнику под насловом „Прилог к биографији Вука Ст. Караџића.“

Бр. 95.

Прочита се писмо редовног члана г. намесника J. Гавриловића, у коме предлаже да би друштво штогод порадило преко каквога књажевног лица у Бечу, еда би се на основу службених писама и извештаја, која се без сумње налазе у Бечу у архиву војеног министарства, покупила грађа и осветлило стање Србије у време принца Јевђенија од 1717 до 1739. Одбор упућује овај предлог историчком одсеку.

Бр. 96.

Прочита се писмо г. А. Вавре из Прага, у коме тражи допуштење да може издати чешки превод српских народних приповедака В. Врчевића које је друштво издало, и пита, шта би још било вредно по тој струци преводити. Наређује се секретару да г. А. Babри јави да може слободно штампати свој превод и да му на његово питање одговори.

Бр. 97.

Председник одсека историчког и државничког јавља да је одсек одлучио да се чланак г. Вл. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској“ штампа у Гласнику и са 8 дук. од табака награди. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 98,

Председник истог одсека јавља да је одсек одлучио да се чланак Ст. Новаковића „Из историје деспота српског Ђ. Бранковића с додатком неких докумената који се њега тичу“, штампа у Гласнику и са 15 дук. укупно награди. Одбор одобрава, ту одлуку.

Бр. 99.

Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се чланак г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини српској XIII и XIV века“ прими у Гласник и са осам дуката од штампана табака награди. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 100.

Исти председник јавља да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа г. М. А. Петронијевића превод „Хрисовуља цара Душана“ које су у Гласнику XXVI започете, па се сад завршују. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 101.

Секретар јавља, како је према одлуци одсека историчког и државничког набавио од државне штампарије уверење шта би коштало отштампавање брошире колико „Предлог о изучавању живота српског народа“ г. А. Чумића, како би се према томе г. А. Чумићу по оној одлуци могло исплатити. Рачун је изнео заједно са повезом 687 гр. чарш., и одбор одобрава да се толика сума на то име може издати. За књиге одбор нареди да се пусте у продају, и одређује цену 2 гр. на комад.

Бр. 102.

Накнадно се уписују у протокол незаписана одобрења да се изда: г. Сави Косановићу 8 дук. за чланак „Српске старине у Босни“ Гласник XXIX.; г. Милошу С. Милојевићу за Правила св. Симеуну и св. Петци Гласник XXXI и XXXII, 720 гр. чарш.; Ст. Новаковићу за Библиографију у Гласнику XXXI 3 дук.; г. М. С. Милојевићу за „Општи лист“ 3 дук. од табака; г. Св. Никетићу за „Историјски преглед српске цркве,“ Гласник XXXI. 1470 гр. чарш.

Бр. 103.

На молбу реалке књажевачке у Србији, да јој се шаљу друштвена издања, одобрава се да јој се шаље што од сад излази.

Бр. 104.

На молбу реалке раковачке код Карловца, да јој се шаљу друштвена издања, одбор наређује да јој се пошље од онога чега повише има.

Прочитано и потписано на десетом одборском састанку 24. Јануара 1872.

Састанак
ОДСЕКА ЈЕСТАСТВЕНИЧОГ И МАТЕМАТИЧАРСКОГ.
22. Јануара 1872.

Били су: г.г. Зах, Петковић, Јосимовић, Пантелић, др. Влад. Ђорђевић, др. Панчић, М. Г. Панић, др. Валента и Драгашевић.

1.

Пододсек који је имао да размишља о опредељавању меридијана за Београд, подноси накнадно одсеку овлашну скицу за кућерак, који би се имао да подигне за посматрања астрономијска и метеорологијска, у којој скици стоји, да би било једне кулице за сматрање, једне собе за рачунање и собица за чувара. Цела та зградица стала би до 500 дук. Одсек решава, да се та ствар поднесе одбору.

2.

Одсек овај увиђа потребу, да би нужно било да се на српском језику издају добри преводи изврсних дела савремене јестаственичке књижевности, да се у ту цељ, а и за саму наставу у тим наукама, прикупља техничка терминологија, како оно, што се већ у књигама налази, тако и оно што је у народу, како би се доцније из те грађе начинио речник од термина техничких и јестаственичких. Међу тим за све то досадашња новчана средства ученог друштва нису довољна, те с тога одсек овај предлаже одбору, да изнесе пред главни скуп овај предлог: да српско учено друштво подејствује код владе, или да му даде бесплатну штампу и хартију за све што исто друштво издаје, или да удвоји досадању субвенцију.

Десети састанак одбора.
24. Јануара 1812.

Били су: г. председник др. Ј. Шафарик, чланови: г.г. Фр. Зах, А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Д. С. Милутиновић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 105.

Председник одсека јестаственичког саопшти, докле је дошла радња пододсека изабранога да се постара о опредељењу меридијана београдског. Начињена је скица за зграду, у којој би се могла чинити метеоролошка и астрономска посматрања,

а за коју би требало потрошити 500 дуката. Одбор нареди да се та ствар изнесе пред скуп, да се тамо одлучи, којим ће се путем ти новци прибавити, и тај почетак извршити.

Бр. 106.

Исти председник изнесе други предлог одсека, по коме би требало у нашу књижевност почети преводити странска класична јестаственичка дела. Одсек је нашао да би за тај посао требало најпре као приправну радњу израдити што треба за научну терминологију, на име покупити како оно од те терминологије што се већ у књигама налази, тако и оно што је у народу. Но с маленим средствима којима друштво располаже и у којих се види како су малена, кад се разделе на радњу четири одсека и на свеколике гране наука које у њима треба обрађивати, не би се могло тој ствари посветити ни довољно пажње ни довољно трошка. Одсек дакле предлаже, да се предложи главном скупу: да се тражи од владе или бесплатна штампа и хартија за све што друштво издаје, или удвојење досадање субвенције. Одбор се потпуно саглашава с предлогом одсека и наређује, да се стави у програм.

Бр. 107.

Из протокола одсечких одбор прибере кандидате предложене да се поднесу скупу на избор. Ти су кандидати ово:

а. За редовно чланство:

Г. Коста Магазиновић досадашњи почасни члан;

Г. Стеван Р. Поповић професор велике школе;

Г. Гаврило Витковић професор гимназије београдске;

Г. Мита Ракић супленат полугимназије шабачке;

б. За дописно чланство:

Г. Светозар Ј. Никетић супленат полугимназије лозничке;

Г. Љубен Каравелов књижевник и журналиста бугарски;

Г.Г. М. Ракић и Љ. Каравелов предложени су од историчког и државничког и од философског и филолошког, а остали само од оног првог одсека.

Бр. 108.

За скуп буде састављен овај програм:

1. Да се обзнане промене у одбору;

2. Да се прочита преглед радње и стања друштвеног у прошлој години;

3. Да се саопшти извештај о задужбини пок. Михаила и Марије Миливојевића;

4. Да се изнесе предлог о прилогу владике Ј. Ј. Штросмајера, који да се уврсти у редовне трошкове друштвене:

5. Да се изнесе предлог јестаственичког и математичарског одсека о спреми за астрономска и метеоролошка посматрања и о начину, како би се средства друштвена могла умножити;

6. Да се одреде три члана, који ће потписати протокол скупа и прегледати рачуне од прошле године;

7. Да се бирају нови чланови.

Бр. 108.

За предлог г. Ст. Бошковића о научном југословенском речнику одлучи одбор, да се наштампа у Гласнику, јер у протоколима нигде није у целости штампан, а књижица је у мало ексемплара штампана и растурена.

Бр. 109.

Председник одсека историчког и државничког јави, да је одсек одлучно да се „Препис хартија о српским исељеницима у Хрватској“ штампа у другом одељењу Гласника и да се г. Витковићу као хонорар да по 2 дук. од штампана табака. Одбор одобрава ту одлуку.

Скуп Српског ученог друштва.

30. Јан. 1872.

1.

Отворивши скуп председник објави промене у одбору. Због одласка из Београда председеедника одсека филолошког и философског одсек је изабрао за новог председника г. проф. А. Васиљевића. Како је председницима одсека историчког и државничког и одсека уметничког изашао рок на који се бирају, то је у првоме изабран за новог председника г. Стојан Бошковић, а у другоме г. Драгиша С. Милутиновић. За тим секретар прочита извештај о радњи и стању друштвеном за прошлу годину.

2.

Председник саопшти скупу писма о задужбини пок. Михаила и Марије Миливојевића, прочитавши о томе основно писмо проте београдског г. Илије Новаковића, и јавивши, како је одбор изјавио министарству, да се управе тога фонда прима. Скуп потврђује све што је у тој ствари до сад урађено.

3.

Изнесе се предлог одборски, да се прилог владике J. J. Штросмајера уврсти у редовне трошкове друштвене. Скуп после краћег разговора већином гласова одлучи, да се по томе предлогу одборском поступи.

4.

Прочитају се предлози одсека јестаственичког и математичарског, да се прибави средстава за извршење плана о астрономским и метеоролошким посматрањима и о раширењу свеколиког друштвеног рада, нарочито на пољу јестаственичком, у које име да се потражи или бесплатна штампа за све што се од стране ученог друштва штампа, или да се помоћ која се друштву даје, увећа. Скуп, увиђајући велику потребу научног рада у нашој књижевности, нарочито потребу, да се рад овог друштва што већма разграна и умножи; налазећи, да сав доходак друштвени, кад се подели на четири одсека, са свим на малену цифру спада и ни у колико не одговара великим изискивањима, која сви ти одсеци морају имати на уму, — одлучује, да усваја предлоге јестаственичког и математичарског одсека и овлашћује одбор, да за све то чини код владе потребне кораке.

5.

Приступи се к бирању нових чланова, и буду изабрани за редовне чланове гг. Коста Магазиновић досадашњи почасни члан, Стеван Р. Поповић, Гаврило Витковић и Мита Ракић, а за дописне г. Светозар J. Никетић и г. Љубен Каравелов.

6.

Да потпишу протокол скупни и да прегледају рачуне од 1871 буду изабрани о. г. J. Панчић, К. Алковић и Мих. Валтровић.

Први састанак одбора.

18. фебруара. 1872

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови гг. пук. Фр. Зах. А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Д. С. Милутиновић и секретар Ст. Новаковић

Бр, 1.

Према одлуци последњега скупа друштвеног одбор нарећује, да се новим члановима друштвеним наштампају и разашљу дипломе, и редовни да се позову да се у одсеке у којима радити желе, упишу.

Бр. 2.

За уложених у управи фондова сто дуката прилога Штросмајерова одбор нареди да се из управе фондова дигну и по одлуци скупа у редовне трошкове уврсте.

Бр. 3.

На молбу антикварског књижара г. Ђ. Ђурића из Београда одбор одлучи, да се и њему могу давати на распродају друштвене књиге по условима, по којима се и другим књижарима дају.

Бр. 4.

Према одлуци последњега скупа одбор нареди, да се одмах пише мемоар влади о умножењу друштвених доходака; кад буде готов, да се одбору прочита, и по том преда. Секретару се нарећује, да то спреми за први одборски састанак.

Прочитано и потписано на другом одборском састанку 13 Марта 1872 године.

Састанак одсека историчког и државничког Српског ученог друштва.

3. Марта 1872.

Били су: председник г. Ст. Бошковић, чланови гг. арх. Н. Дучић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, А. Васиљевић, Љ. Каљевић, Г. Витковић, М. Милојевић и Влад. Јовановић.

1.

Прочита се писмо г. Витковића, којим спроводи свој извештај о овогодишњем истраживању историјске грађе из прош-

лости српских одсељеника у Угарску и шест зборника јеромонаха Гаврила Стефановића. На питање председниково, да ли да се прочита у целини или само неки део извештаја, одсек одлучи, да се у нарочитој седници прочита сав извештај г. Витковића.

2.

Изнесе се чланак „Општина", који је спремио за Гласник г. Вл. Јовановић. Одсек одреди за референте тога чланка гг. Љ. Каљевића и Гл. Гершића.

3.

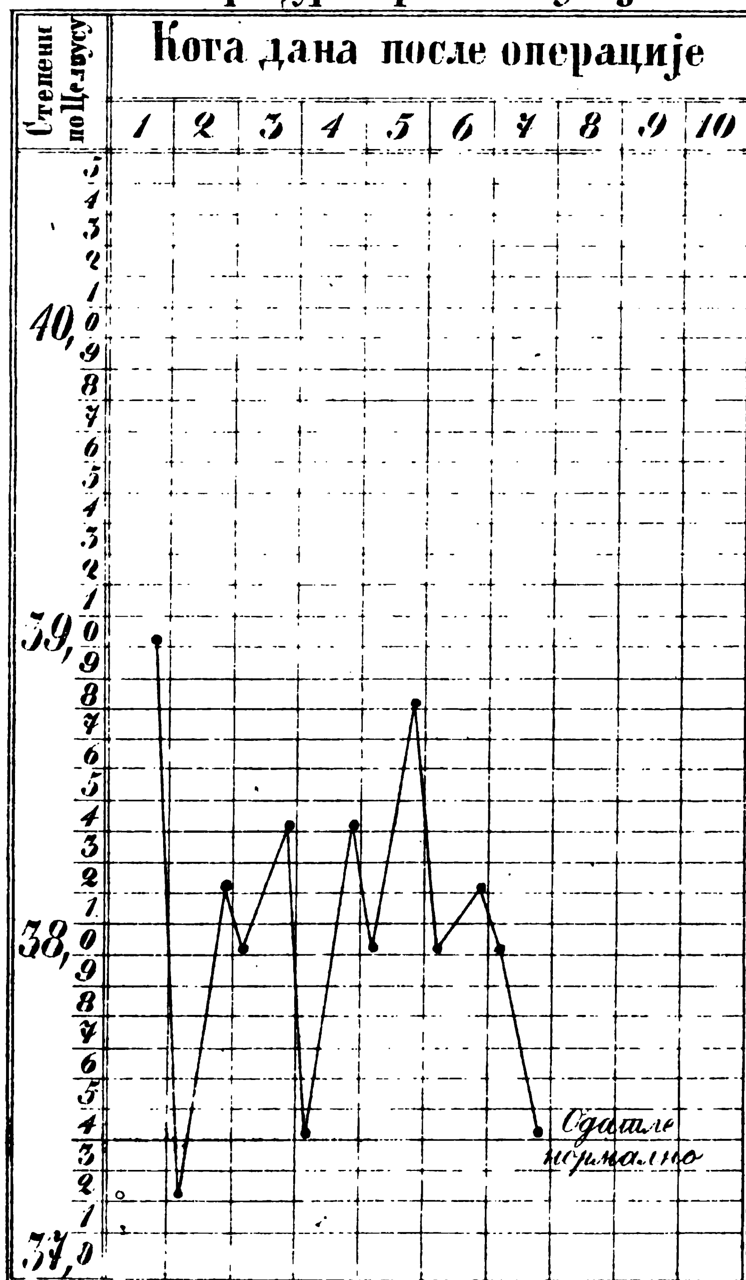
Прочита се писмо г. Ал. Н. Спасића, којим спроводи свој чланак „Неоснованост закона који одређује максимум интереса за новчане зајмове", који је спремио за Гласник. Одсек одреди за референте тога чланка гг. Вл. Јакшића и Ст. Поповића.

4.

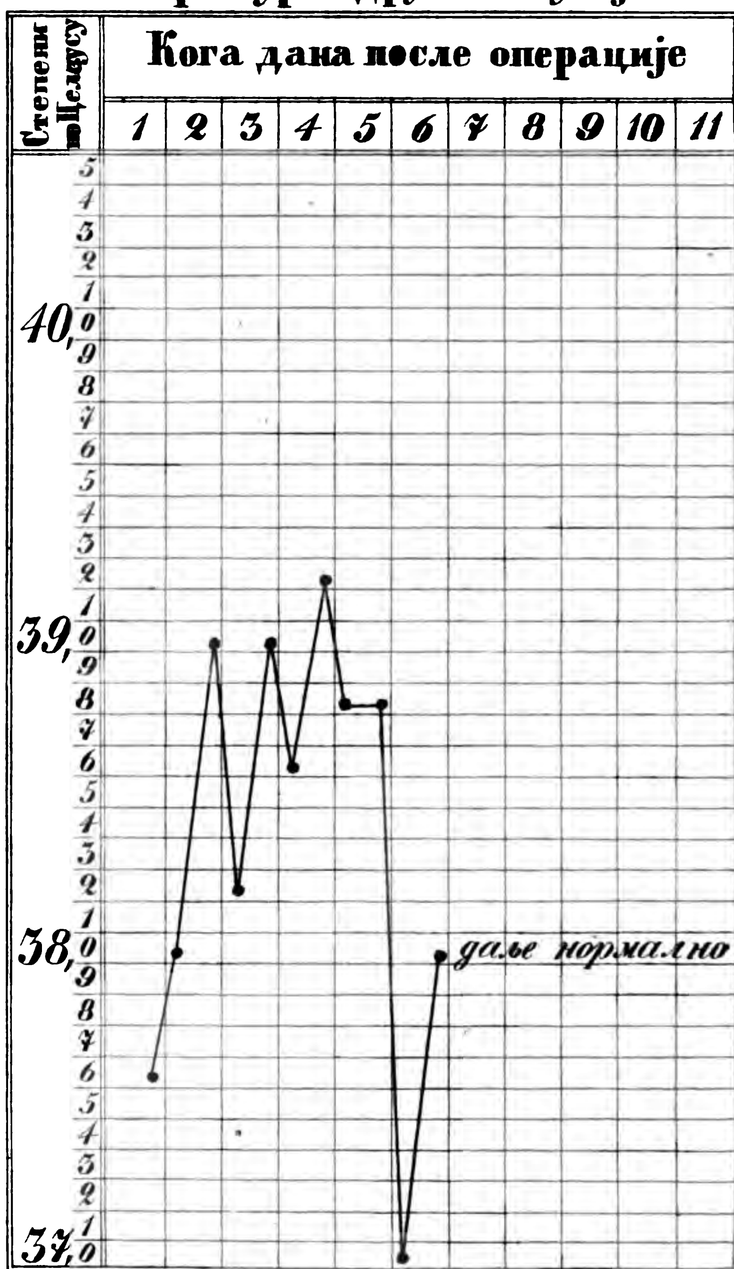
Изнесе се „Препис поменика" од г. Милојевића Одсек одреди за референте г. П. Срећковића и М. Ђ. Милићевића.

Прочитано и потписано на састанку одсека историчког и државничког Српског ученог друштва од 9 Марта 1872. год

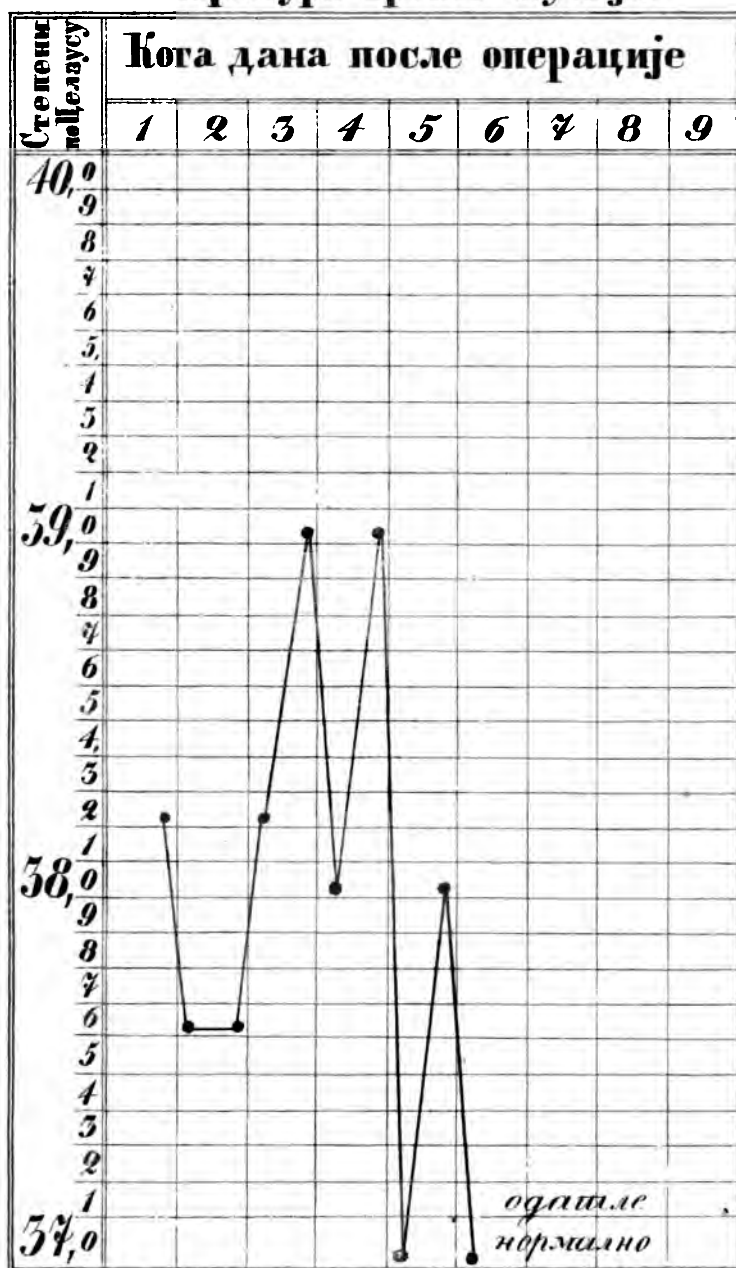
I
Температура првог случаја.

II
Температура другог случаја.

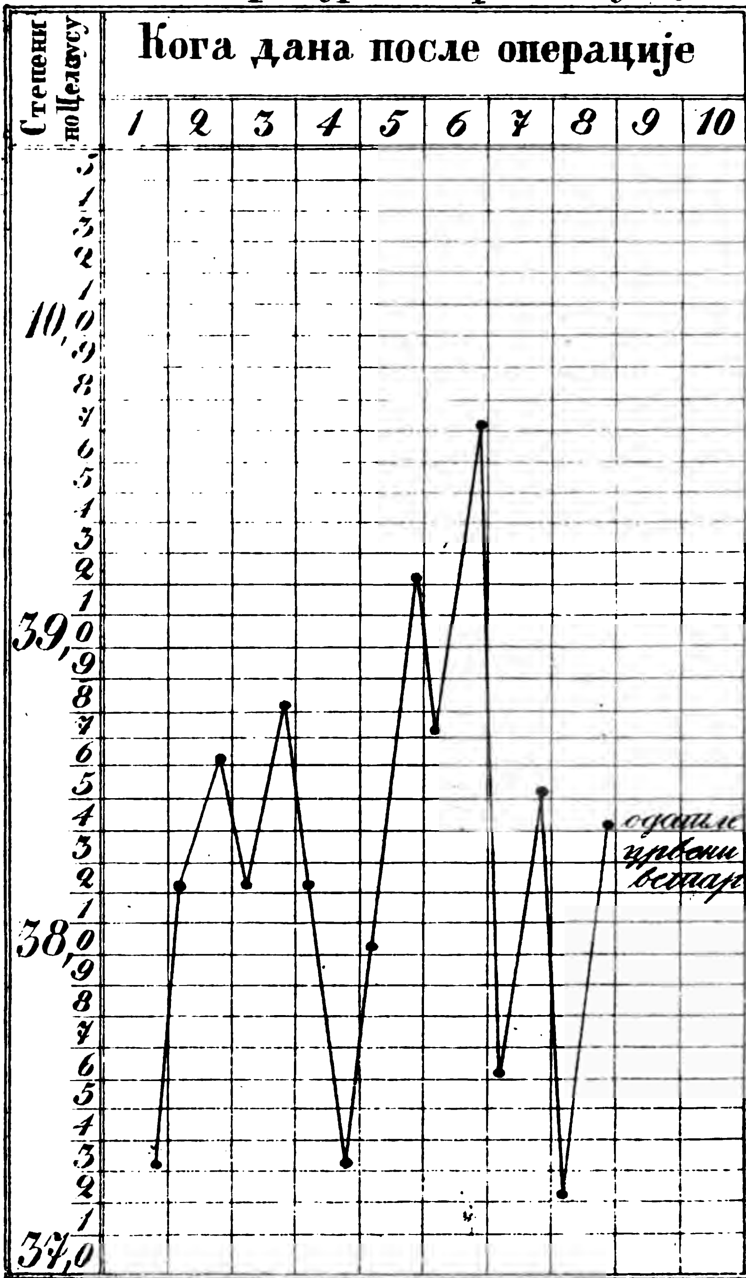

III
Температура трећег случаја.

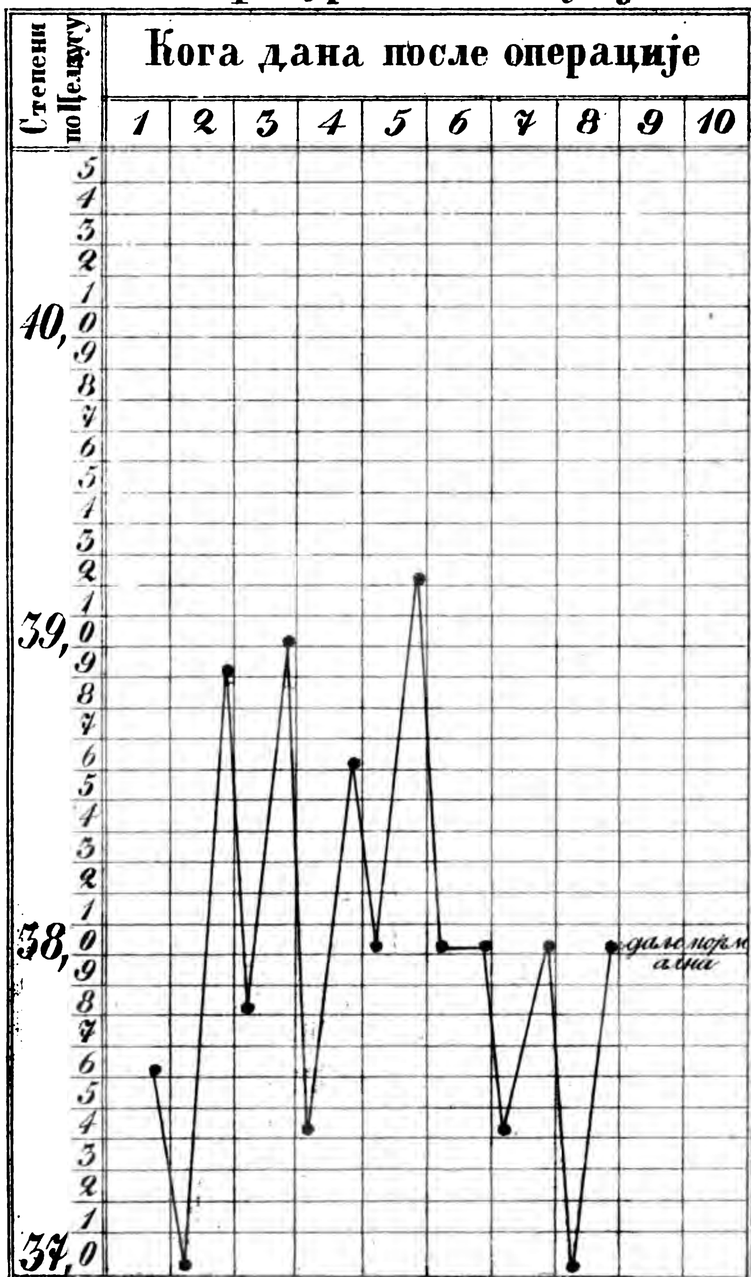
IV

Температура четвртог случаја.

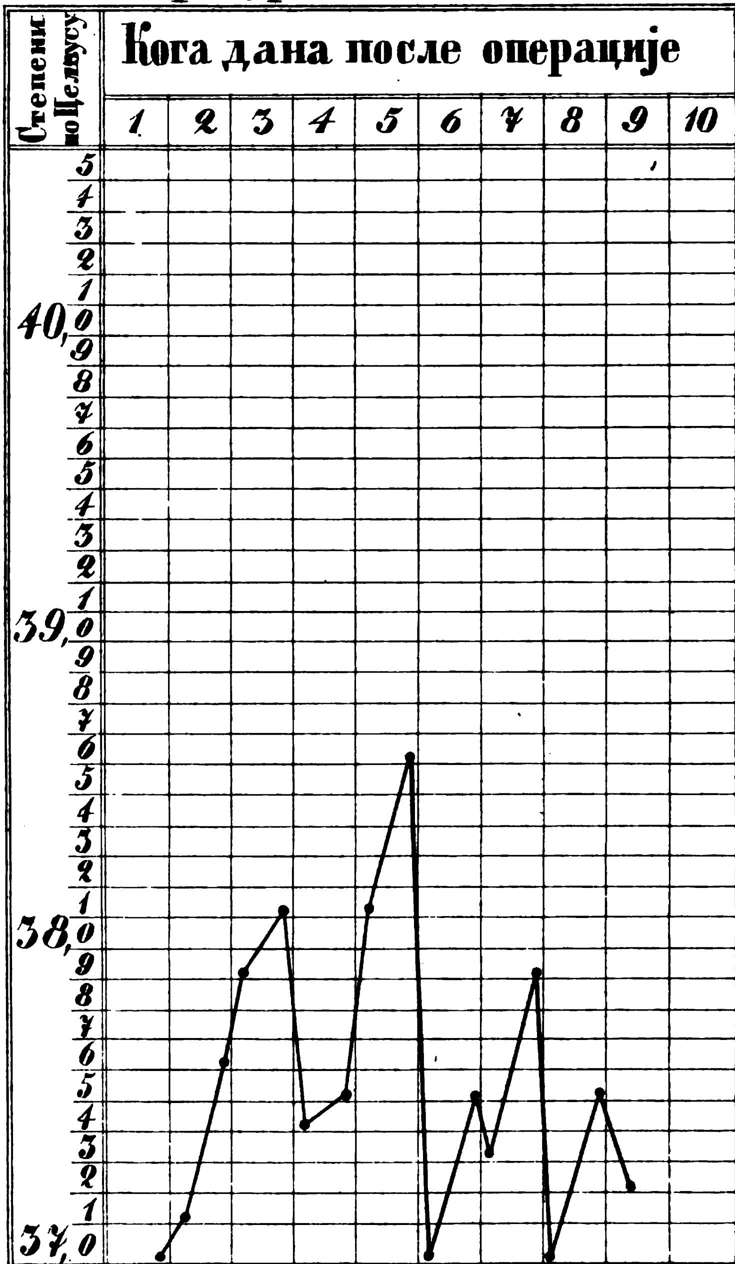

V

Температура петог случаја.

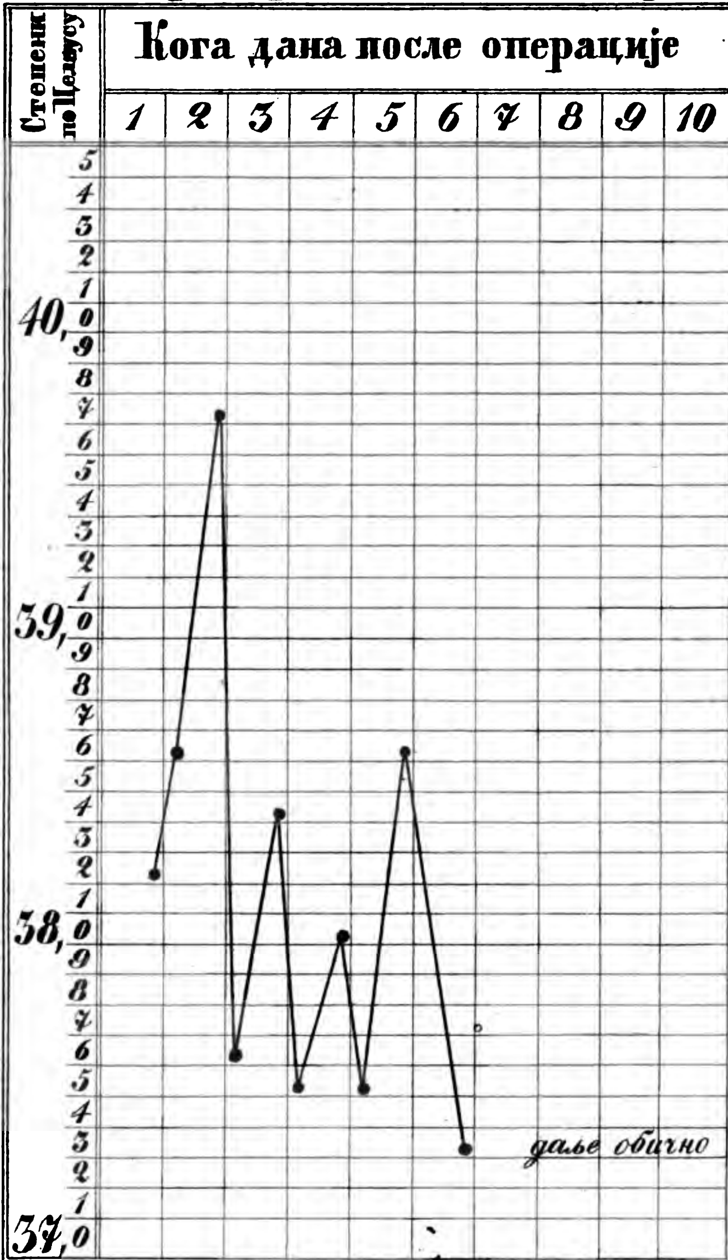

VI
Температура шестог случаја.

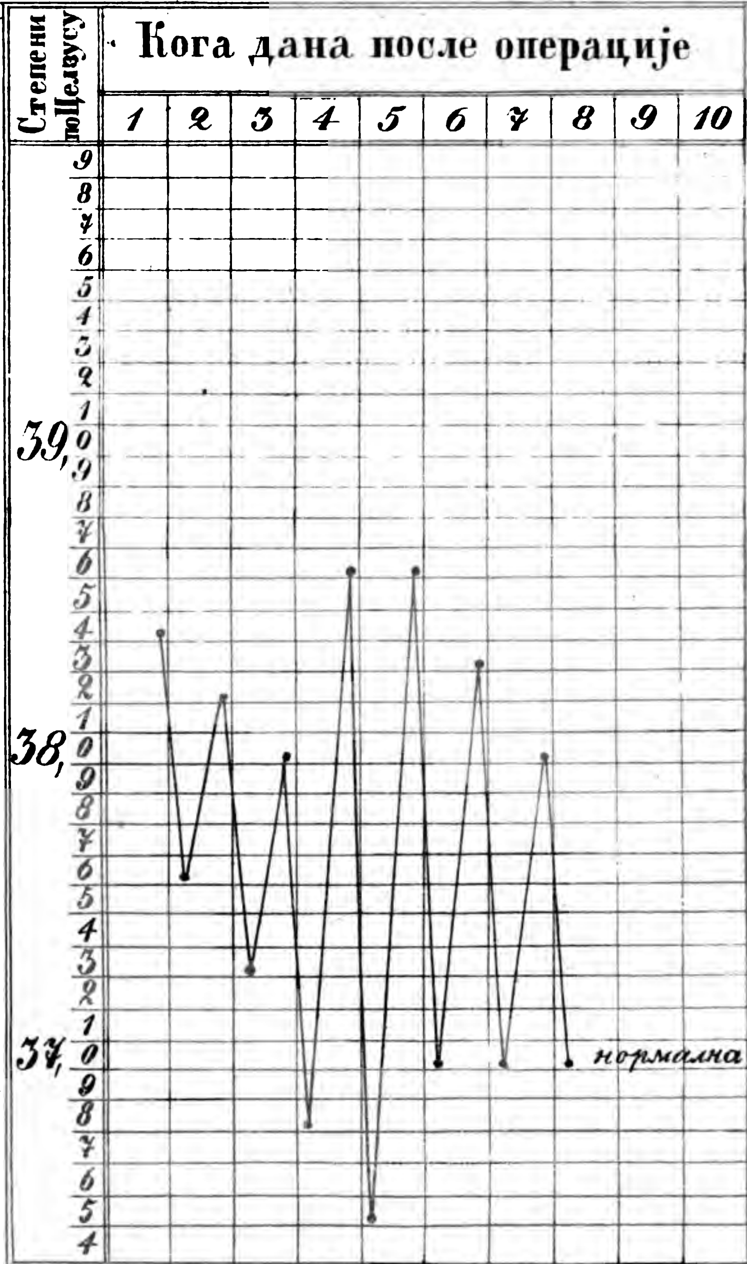
VII

Температура седмога случаја.

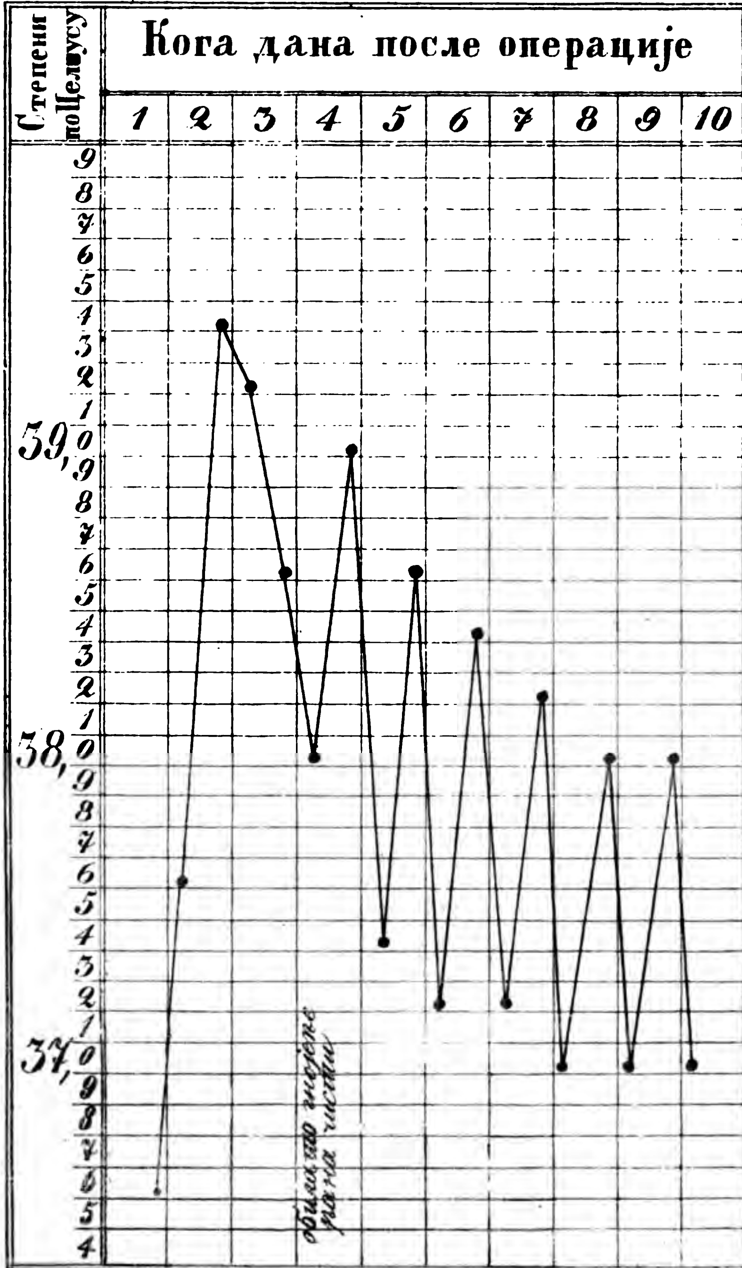
VIII

Температура осмог случаја.

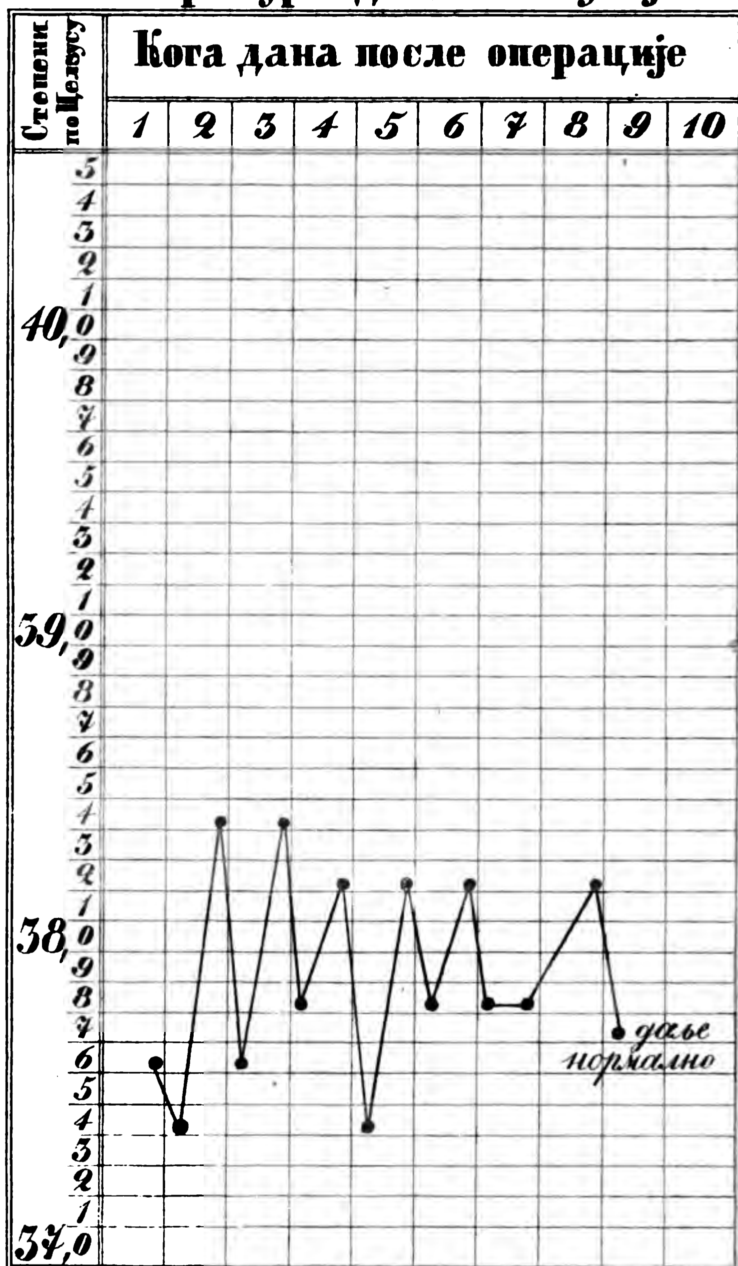
IX

Температура деветог случаја.

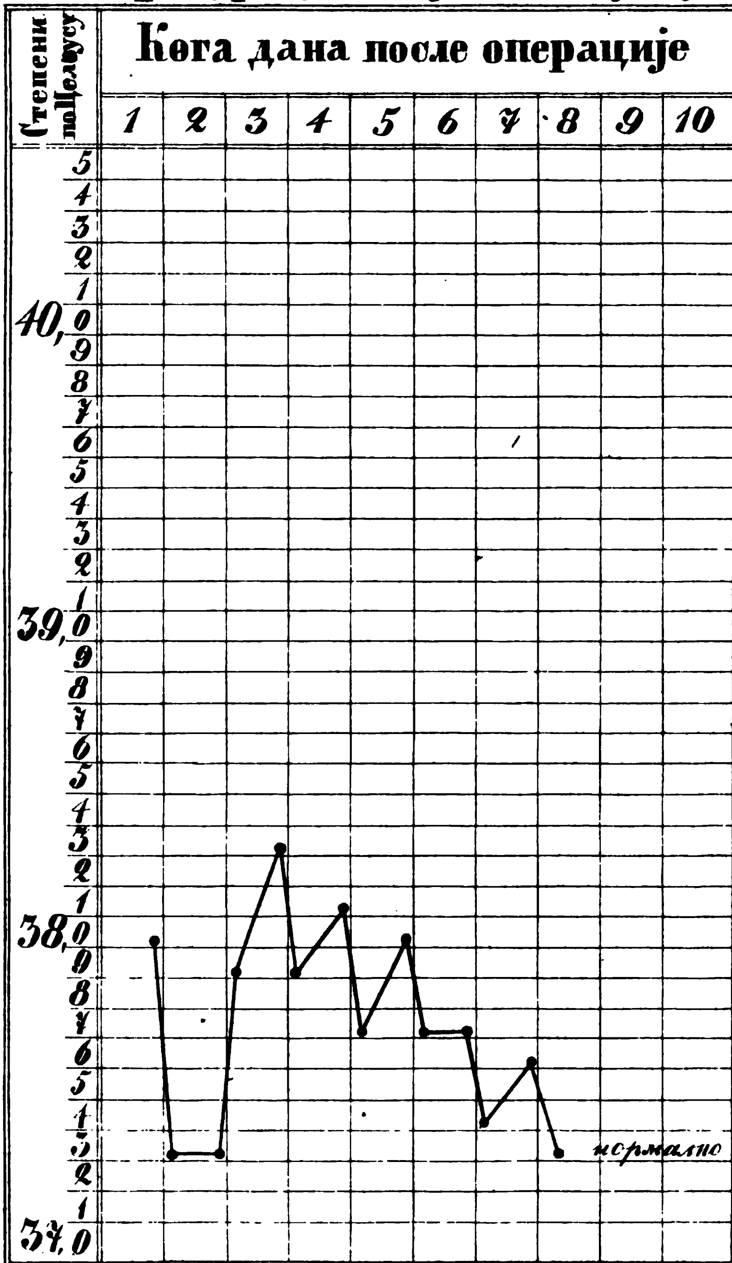
X

Температура десетог случаја.

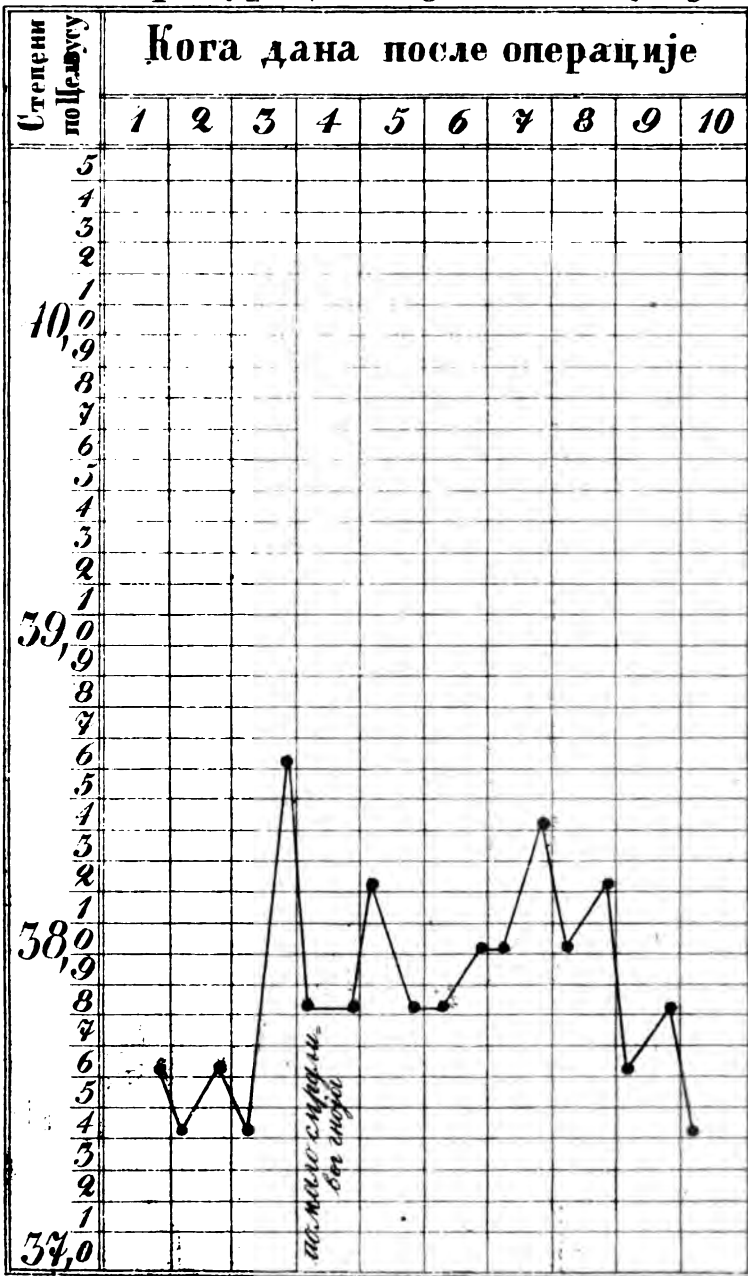
XI

Температура једанајестог случаја.

XII

Температура дванајестога случаја.

XIII

Температура тринајестога случаја.

Степени по Целзусу	Кога дана после операције									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

5
4
3
2
1
40,0
9
8
7
6
5
4
3
2
1
39,0
9
8
7
6
5
4
3
2
1
38,0
9
8
7
6
5
4
3
2
1
37,0

Са ране тече много секрета

Рана као да је тек

од загнојалог секрета

и сама гранулација

Делириум

Колапс

Рана сува

Смрт